

MESNEVÎ

TERCEMESİ VE ŞERHİ

I-II. cilt

III. basım

ABDÜLBÂKİ GÖLPINARLI

İNKILÂP KİTÂBEVİ

75932

819.1

M48

1883

C3

K1

© 1983, İnkılâp Kitabevi Yayın
Sanayi ve Tic. A.Ş.

Bu kitabın her türlü
yayın hakları Fikir ve Sanat
Eserleri Yasası gereğince
İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve
Ticaret A.Ş.'ye aittir.

Baskı:

Teknografik
Matbaacılar Sit. No.: 38
Bağcılar - İstanbul

ISBN 975-10-1343-7
98-34-Y-0051-0160

98 99 00 01 02 03 9 8 7 6 5 4 3

İNKILÂP

Kitabevi Yayın San. ve Tic. A.Ş.
Ankara Cad. No.: 95
Sirkeci 34410 İSTANBUL
Tel.: (0 212) 514 06 10 - 11(Pbx)
Fax: (0 212) 514 06 12

Web sayfası : <http://www.inkilap.com>
e-posta: posta@inkilap.com

İÇİNDEKİLER

III. CİLD

	Sahife
Dibâce	1 8
Şerh	3 9
Başlangıç	5 10
Şerh	9 12
Fil yavrusu yiyenler	11 13
Hikâyenin kalan bölümü	13 14
Fil hikâyesine dönüş	14 15
Şerh	17 16
Sevgiliye, sevenlerin yanısı, yabancıların doğrusunda daha iyi	21 18
Müsâ'ya, bana, günah etmediğin dille duâ et emri	21 18
Yalvaranın Allah demesi, Tanrı'nın Lebbey demesidir	22 19
Köylünün, şehirliliyi çağırıp aldatması	24 20
Seba'lılar	26 21
Hastaların, İsa'nın kapısında toplanmaları	27 21
Seba'lılar hikâyesinin sonu	31 23
Köye giden tâcir hikâyesinin kalan bölümü	33 24
Doğanın, kazları sudan ovaya çağırması	34 25
Darvanlılar	36 26
Tâcirin köye gitmesi	38 27
Çoluk - çocuğuyla köye gidişi	39 27
Mecnûn'un, Leylâ'nın mahallesindeki köpeği okşamasi	41 28
Tâcirin, çoluk - çocuğuyla köye varması	43 29
Çakal - Boya küpü	49 32
Lâfla geçinen	50 33
Bâûr oğlu Bel'am	50 33
Çakalın, tâvüslük dâvası	51 33
Firavun'un, Tanrılık dâvası	52 34
Elbette sözlerinden tanırsın	53 34
Hârût - Mârût	53 34
Firavun'un, Müsâ'nın geleceğini rûyâda görmesi	55 35
Müsâ'nın doğumuna engel olmaya çalışması	56 36
Hikâye	56 36
Müsâ - Firavun	57 36
İmrân'ın, Müsâ'nın anasıyla buluşması	58 37
İmrân'ın, beni görmemiş ol demesi	58 37
Firavun'un korkusu	59 37
Müsâ'nın yıldızının belirmesi	59 37
Yeni doğurmuş kadınların, meydana çağırılması	61 38

	Sahife
Mûsâ'nın doğması; anasının, onu ateşe atması	61 38
Suya at diye ilhâm edilmesi	62 39
Bir yılanı	63 39
Şerh	68 42
Firavun'un, Mûsâ'yı korkutmaya çalışması	84 49
Mûsâ'nın cevâbı	84 49
Firavun'un sözü	85 49
Mûsâ'nın cevâbı	85 49
Firavun'un sözü; Mûsâ'ya vahiy gelmesi	85 49
Firavun'a mühlet vermesi	86 50
Firavun - Büyüdüleri çağrış	89 51
İki büyüdü	90 52
Ölmüş büyüdü . Çocukları	90 52
Kur'ân - Mûsâ'nın sopası	91 52
Büyüdüler - Firavun	94 54
Şerh	95 54
Filin şekli husûsunda aykırılık	99 56
Kâfirliğe râzî olmak	104 58
Şaşkınlığın engel oluşu	105 58
Hikâye	105 58
Aşık - Sevgilisi	106 59
Dâvûd'un zamanında duâ eden kişi	108 60
Bir öküzün, o adamın evine gelmesi	110 61
Nazmedenin özrü	110 61
Bilginin iki kanadı var; şüphenin bir	111 61
Öğretmenin hikâyesi	112 62
Akullar, yaratılıştan farklıdır	113 62
Çocukların, öğretmeni verme düşülmeleri	113 62
Firavun'un, halk yüzünden vehme düşmesi	114 63
Öğretmenin, vehim yüzünden hastalanması	114 63
Yatağa düşmesi	115 63
Çocukların, onu, ikinci kez vehme düşülmeleri	116 64
Bu düzenle mektepten kurtulmaları	116 64
Analarının hâl - hatır sormaya gitmeleri	116 64
Beden, camın elbisesine benzer	117 64
Dağda halvete giren zâhit	117 64
Kuyumcu	118 65
Meyva sıklıkmaya ahdediş	118 65
Kazâ ve Kader	119 65
Armut düşürmeye mecbûr oluş	121 66
Şeyhin elini kesmeleri	121 66
Şeyh-i Akta'nın kerâmeli	122 67
Büyüdülerin, ellerinin - ayaklarının kesilmesine aldırış etmemeleri	123 67
Deve - Katır	125 68
Useyr - Çürümüş eşeği	126 69
Bir şeyhin, oğullarının ölümüne acınmaması	126 69
Östür getirmesi	127 69

	Sahife
Bir şeyhin, Mushaf okurken gözlerinin görmesi	129 70
Dâvud - Lokman	130 71
Körle mushaf hikâyesinin kalan bölümü	130 71
Kimî erenler, buyruğa râzîdir	131 71
Bühülün dervişe sorusu	132 72
Dekuukiy	134 73
Hikâyeye döndü	134 73
Mûsâ - Hızır	135 73
Dekuukiy hikâyesi	136 74
Kıyıda yedi mum	137 74
Yedi mumun bir mum oluşu	137 74
Mumların yedi kişi görünmesi	138 75
Yedi ağaç oluşu	138 75
Gözlerden gizlenmeleri	138 75
Bir ağaç oluşları	140 76
Yedi adam oluşları	140 76
Dekuukiy'nin imâm oluşu	142 77
Onların önüne geçmesi	144 78
Ardında saf kurmaları	145 78
Sağa selâm	146 79
Dekuukiy'nin gemiyi kurtarışı	147 79
İhtiyat	148 80
Dekuukiy'nin, gemiyi kurtarmak için duâsı	148 80
Bunu, doğru bulmamaları	152 82
Dâvûd'un zamanında, zahmetsiz kazanç isteyen	153 82
İki hasmın da Dâvûd'a gitmesi	154 83
Dâvûd'un, onları sorguya çekmesi	157 84
Öküzü kesenin haksızlığına hüküm vermesi	158 85
Adamın ağlayıp sızlanması	158 85
Dâvûd'un halvete girmesi	159 85
Öküz sâhibinin aleyhine hüküm vermesi	159 85
Bütün malını - mülkünü buna ver demesi	160 86
Dâvûd'un, halkı ovaya çağırması	160 86
Zulmedenin eli - ayağı tanıklık eder	161 86
Halkın, ağacın altına gelmesi	162 87
Dâvûd'un, kanlıyı kısâs olarak öldürmesi	163 87
Nefis - Öküz	164 88
Şerh	168 90
İsâ - Ahmak	186 99
Sebâllılar	187 99
Uzağı gören kör, keskin kulaklı sağır, uzun etekli çıplak	189 100
Sebâllıların şükretmemeleri	190 101
Onlara peygamber gönderilmesi	191 101
Toplumun mucize istemesi	193 102
Peygamberleri töhmet altına almaları	194 103
"Kelle ve Dimne" de tamâmı bulunan hikâye	194 103
Peygamberlerin cevapları	195 103
Herkes örnek getiremez	197 104

	Sahife	
Nuh kavminin, O'nunla alay etmesi	197	104
Hırsızın, geceleyin davul çalıyor demesi	198	105
Hikâyedeki gerçekler	198	105
İhtiyat - İhtiyatı gözeten kişi	200	106
İhtiyatı bırakan kuş	201	106
Köpeklerin, kışın, ev kurma hayalleri	202	107
Cebriye delil getirmeleri	203	107
Cebrilere cevap	203	107
Kâfirlerin, cebriye delilleri tekrarlamaları	204	108
Peygamberlerin cevapları	204	108
Peygamberlerin delillerine, tekrar cevap vermeleri	206	109
Peygamberlerin, gene cevap vermeleri	206	109
Cehennem - Zindan	209	110
Kapıdan secde ederek girin	209	110
Süfinin boş sofraya aşkı	210	111
Yûsuf - Ya'kub	210	111
Beyle namaza düşkün köle	212	112
Şerh	214	113
Peygamberler ümitlerini kesince	222	117
Mukallidin imanı	223	117
Peygamber, "Gerçekten de Yüce Allâh'ın gizli velileri var" buyurdu	223	117
Enes'in; peşkirini, ateş dolu tandıra atması	223	117
Şerh	225	118
Peygamber'in, kervan halkına erişmesi	227	119
Kulun, tulumunu gayb âleminde doldurması	228	120
Efendinin, kulunu beyaz renkli görünce tanımaması	229	120
Şerh	231	121
Her yaratılan, ihtiyâca göre yaratılmıştır	232	122
Kâfir kadının, süt emer çocuğuyla Mustafâ'nın yanına gelişi	233	122
Tavşancılın, Mustafâ'nın pabucunu kopması	234	123
Bu hikâyeden ibret alış	235	123
Birinin, Mûsâ'dan, hayvanların dillerini öğrenmeyi istemesi	235	123
Dileğinin birazcığını ver diye vahiy gelmesi	236	124
Kümes hayvanlarıyla köpeğin dillerini bilmesi, anlaması	237	124
Horozun köpeğe cevâbı	238	125
Üç vaadinde de yalan çıkan horoz	239	125
Horozun, ev sâhibinin ölümünü haber vermesi	239	125
Adamın, Mûsâ'ya koşması	241	126
Mûsâ'nın duâsı	242	127
Duâsının kabûlü	242	127
Çocuğu yaşamayan kadın	242	127
Hamza'nın, savaşa zirhsiz gidişi	244	128
Halka cevâbı	244	128
Şerh	248	130
Alış - verişte aldanmamanın çâresi	252	132
Bilâl'in neş'yle vefâtı	253	132
Bedenin, ölümle yıkılışındaki hikmet	254	133

	Sahife	
Dünya, görüldüğe geniştir, gerçekte dar	254	133
Gaflet, gam ve tembellik, tenden ileri gelir	255	133
"Nas" la "Kıyâs"ı benzetiş	256	134
Şeyhin dilinden hikmet akmaya başlayınca	257	134
Her hayvan, düşmanının kokusunu alır	258	135
Örnekle biliş - Gerçek biliş	259	135
Birşeyde, nefiyle isbât birleşebilir	260	136
Dervişin, hem yok, hem var oluşu	261	136
Sadr-ı Cihân'ın töhmeti yüzünden kaçan	262	137
Rûh'ul - Kudûs - Meryem	263	137
Aynı bahis	266	139
Vekilin, aşk yüzünden Buhârâ'ya yönelmesi	267	139
Sevgilinin, hangi şehir daha güzel diye âşıkına sorması	268	140
Buhârâ'ya gitmekten caydırmaya çalışanlar	268	140
Âşıkın sözleri	269	140
Buhârâ'ya yüz tutması	271	141
Buhârâ'ya gelmesi	272	142
Kınayanlara cevâbı	272	142
Âşıkın, sevgilisine kavuşması	274	143
Mescide konuk gelmesi	274	143
Geceleyin, mescitte kalmak isteyen korkutanlar	275	143
Âşıkın cevâbı	275	143
Calinos'a âit hikâye	276	144
Mescitte yatmak isteyen bir kere daha kınamaları	278	145
Şeytan'ın, Kureyş'i, savaşa teşviyki	280	146
Mescitte konaklamak isteyen öğüt veriş	282	147
Konuğun cevâbı	283	147
İnanan - Belâ	286	149
Mü'mininin sabrına örnek	288	150
Ev hanımı - Nohut	289	150
Konuk öldüren mescid	289	150
Kısa anlayışlılar - Kötü hayalleri	290	151
Kur'an - Dış yüzü, İç yüzü	291	151
Peygamberler - Erenler	291	151
Sözlerini, Mûsâ'nın sopasıyla İsa'nın nefesine benzetiş	292	152
Ey dağlar, tenzih edin	292	152
Mesnevî'yi kınayan cevap	293	152
Islık yüzünden tayın ürküp su içmemesi	294	153
Konuk öldüren Mescid'in kalan bölümü	295	153
Onları, atlı yaya askerleriyle çağır	295	153
Konuğa tilsimin sesinin gelmesi	296	154
Âşıkın, Sadr-ı Cihan'la buluşması	298	155
Her unsurun, kendi cinsi tarafından çekilmesi	300	156
Çanın da canlar âlemine çekilişi	301	156
Karar bozulur, tedbir tersine çıkar	303	157
Şerh	304	158
Peygamber'in, tutsaklara bakıp gülmesi	317	164

Sahife

Fetih istiyorsanız, işte fetih	318	165
Hudeybiyye'den dönüş, fetih denmesi	319	165
Beni, Mattâ oğlu Yûnus'tan üstün tutmayın	319	165
Peygamber'in, onların dedi-kodularını duyması	320	166
Azgın, üstün görünse de kahrolmuştur	322	167
Sevgilinin, aşığı, ummadığı bir anda çekişi	324	168
Sivrisineğin yelden şikâyetli	325	168
Süleymân'ın sivrisineğe, düşmanını getirmesini buyurması	326	169
Sevgilinin, aşıkını okşaması	327	169
Aşıkın kendine gelmesi	329	170
Uzun bir ayrılığa düşmüş aşık	332	172
Aşıkın, sevgilisini bulması	333	172
Şerh	338	174

IV. CİLD

Dibâce	343	177
Şerh	345	178
İkinci Dibâce	346	179
Şerh	347	179
Başlangıç	348	180
Şerh	350	181
Bekçiden kaçıp bağa giren, sevgilisini bulan aşık	352	182
Şerh	355	183
Vaaza başlar başlamaz, zulmedenlere, taş yüreklilere duâ eden	356	184
Şerh	358	185
Birisinin, İsa'ya, herşeyden güç şey nedir diye sorması	359	185
Şerh	359	185
Sevgilinin aşıkı bağırması	360	186
Karısını yabancıyla yakalayan sûfi	362	187
Kadının düzene sapması	363	187
Çeyiz - çimen kaydında değil demesi	364	188
Şerh	366	189
Tannı'ya, duyar, görür demekten maksat	368	190
Dünya külhana benzer; çekinmek, hamama	369	190
Güzel koku satanların çarşısında bayılan tabak-hâne adamı	370	191
Kardeşinin, onu, köpek pıslığıyla ayıltması	371	191
Aşıkın düzene sapması	372	192
Sevgilinin, aşıkın özrünü reddetmesi	373	192
Bir çıfatın, All'ye, kendini yere at demesi	375	193
Şerh	377	194
Mescid-i Aksâ - Keçiboynuzu	381	196
"İnsanlar kardeştir." "Bilginler, bir tek kişidir."	382	197
Mescid-i Aksâ'nın yapılışı	385	198
İşle öğüt - Sözle öğüt ve Osman'ın hutbesi	386	199
Şerh	388	200
İnsan. Küçük Alem - Büyük Alem	392	202
Ümmetim, Nûh'un gemisine benzer	393	202
Şerh	395	203
Belkiys'in Süleymân'a hediye göndermesi	397	204
Abdullâh-ı Magribî'nin kerâmetleri	399	205
Süleymân'ın, hediyeleri geri göndermesi	399	205
Aktar terâzisindeki küll yiyen	400	206

	Sahife
Süleymân - Elçiler	402 207
Şerh	404 208
Bir dervişin, çalışmadan rızık elde etmeyi istemesi	406 209
Derviş - Oduncu	408 209
Şerh	409 210
Süleymân'ın, elçileri teşviyki	410 211
Edhemoğlu İbrâhîm - Pâdişahlığı bırakmasının sebebi	410 211
Susamış birinin ceviz ağacını silkmesi	411 211
Şerh	414 213
Süleymân'ın Belkiys'e haber yollaması	415 213
Belkiys'e, ancak inanmanı istiyorum demesi	416 214
Edhemoğlu hikâyesinin kalan bölümü	417 214
Süleymân'ın, Belkiys'a öğüd vermesi	418 215
Belkiys'in, pâdişahlıktan azad olması	419 215
Süleymân'ın, Belkiys'in tahtını getirtmesi	421 216
Şerh	423 217
Halîme'nin, Mustafâ'yı yitirmesi	426 219
İhtiyar bir arabin, Halîme'ye kılavuzluğu	427 219
Abdülmuttalib'in haber alması	429 220
Kâ'be'nin cevap vermesi	432 222
Belkiys hikâyesinin kalan bölümü	432 222
İnsanın, dünyâyı yeter bulması	433 222
Şerh	437 224
Süleymân'ın, Mescid-i Aksâ'yı yapması	441 226
Şerh	443 227
Şâirin hikâyesi	446 229
Şâirin tekrar gitmesi	446 229
Kötü vezirin Hâmân'a benzemesi	450 231
Şerh	452 232
Devin, tahtı getiririm demesi	455 233
Şerh	457 234
Mescid-i Aksâ'nın bitmesi, mescitte biten otlar, kökler	458 235
Kaabil - Karga	458 235
Gül bahçesinde murâkabeye dalan sûfi	461 236
Mescid-i Aksâ'da keçboynuzunun bitmesi	462 237
Şerh	466 239
Mayas kötülerin, bilgi, mal - mülk, mevki' sâhibi olmalarının kötülüğü	468 240
Şerh	470 241
"Ey elbisesine bürünen" âyetinin tefsiri	471 241
Cevap vermeyiş de cevaptır	473 242
Meleklerle akıl, hayvanlara şehvet, insanlara ikisi de verilmiş	473 242
Gözülerinde hastalık olanlara gelince	475 243
Aklın nefisle savaşı. Mecnun - Leylâ	475 243
Kölenin şikâyeti	477 244
Koca sarıklı bir fakıyh	478 245
Dünyâ ehline, dünyânın hâl diliyle öğüdü	478 245
Arifin, Tanrı ışığıyla gıdalanması	481 246

	Sahife
"Müsâ, gönlünde bir korku duydu" âyetinin tefsiri	482 247
Dāvaya kalkışını vazgeçirmeye zorlayış	484 248
Ücret için kölerin mektup yazması	485 248
Şerefini korumak için medhiyeler düzen kişi	486 249
İlâhî hekimler	489 250
Şerh	490 251
Ebû - Yezîd'in, yıllarca önce, Ebû'l-Hasan-ı Harkaanîyi müjdelemesi	496 254
Ben Yemen tarafından Rahmân'ın kokusunu duyuyorum	497 254
Süff'nin canına gelen Allah yemeğinin azalması	498 255
Kölenin kızması	500 256
Şerh	501 256
Süleymân'ın küçük bir kusuru yüzünden yelin ters esmesi	503 257
Ebû'l-Hasan'ın, Bâyezîd'in, kendisini haber verişini işitmesi	504 258
Kölenin başka bir mektup yazması	505 258
Danışmak	506 259
Şerh	508 260
Hz. Peygamber'in, bir genci emir tâyin etmesi	510 261
Birini itirazda bulunması	512 262
Mustafâ'nın cevâbı	514 263
Ebû - Yezîd'in, Kendimi noksan sıfatlardan tenzih ederim demesi	515 263
Bir boşboğazın çok söz söylemesi	517 264
Peygamber'in, orduya kumandan tâyin edilşinin sebebini bildirmesi	518 265
Şerh	520 266
Tam akıllı, yarım akıllı ve hiçbir şey olmayan	524 268
Bu sıfatlarda üç balık	525 268
Abdest duâları	525 268
Ters duâ okuyanı duyan	526 269
Tutulmuş kuşun vasiyyeti	527 269
Yarım akıllı balığın kendini ölü göstermesi	528 270
Ahmağın ahdı	529 270
Vehim, aklın tersidir	530 271
Şerh	533 272
Yapılmak, yıkılmaktır	537 274
Her duygu, ayrı şeyler duyar	539 275
Şerh	543 277
Bu dünyâdakilerin, öbür dünyâdakilere saldırmaları	545 278
Beden, cevheri iyi demire benzer	546 279

	Sahife
Mûsâ'nın, Firavun'un gizli şeylerini apaçık söylemesi	547 279
Tevbe kapısı açıktır	548 280
Mûsâ'nın, Bir öğüdümü dinle, dört üstünlük elde et demesi	549 280
Mûsâ'nın dört üstünlüğü anlatması	550 281
"Bir gizli defneydim" sözünün tefsiri	550 281
İnsanın, kendi anlayışına aldanıp gayb bilgisini istememesi	551 281
İnsanlarla, onların akıllarınca konuş	552 282
Peygamber'in, Safer'in çıktığını müjdeleyini cennetle müjdelemesi	553 282
Firavun'un Âsiye'yle danışması	553 282
Şerh	556 284
Doğan - Kocakan	559 285
Oluk üstüne çıkan çocuk - Mz. Ali	560 286
Firavun'un, Hâman'la danışması	564 288
Hâmân'ın sözlerindeki bayağılık	564 288
Sözlerini te'siri	566 289
Şerh	567 289
Arap beylerinin teklifleri	570 291
Tanrı'nın kudretini bilen, cennet, cehennem nerde diye sormaz	572 292
Dehri'ye cevap	573 292
"Gökleri, yeri, ikisinin arasındakileri boş yere yaratmadık" âyetinin tefsiri	575 293
Şerh	578 295
Tanrı'nın, Mûsâ'ya, Seni seviyorum diye vahyetmesi	583 297
Pâdişâhın, nedimine kızması	583 297
Cebrâil'in bir hâcetin var mı diye sorması	585 298
Halkı yarattın, neden helâk ediyorsun	586 299
Şerh	588 300
Hayvânî Can - Otuz'ü Akıl	590 301
Buna dâir ayrı bir örnek	591 301
Şehzâdenin hikâyesi	592 302
Pâdişâhın, oğluna bir kız alması	594 303
Dervişin kızını alması	596 303
Şehzâdenin, Kâbdî'de büyücâye tutulması	597 304
Şehzâde - Babası ve büyücü	598 305
Kıtlıkta ferahlık duyan zâhit	601 306
Şerh	603 307
Âlem, Akl-ı Kâil'in görünüşü	607 309
Şerh	608 310
Üzeyr - Oğulları	609 310

	Sahife
"Hergün, yetmiş kere suçumun örtülmesini dilerim"	610 311
Cüz'ü Akıl, mezara dek sürer	611 311
"Allah'ın Rasûl'ünün önüne geçmeyin"	613 312
Katır - Deve	614 313
Devenin cevapları	616 314
Şerh	618 315
Kıbtî - Sıbtî	622 317
Sıbtî'den hayır - duâ dilemesi	625 318
Hayâller - Armudağacı	627 319
Mûsâ hikâyesinin kalan bölümü	629 320
Şerh	640 326
Zül - Karneyn - Kaidâğı	642 327
Karıncalar - Yazı	642 327
Şerh	645 328
Cebrâil'in, Mustafâ'ya görünüşü	646 329
Şerh	652 332

RAHMÂN VE RAHİM ALLAH ALLAH ADIYLA

Hikmetler, Allâh ordusudur; Allâh onlarla müridlerin canlarını kuvvetlendirir; bilgilerini bilgisizlik, adâletlerini zulüm aybından arıtır; cömertliklerini gösteriş, hilimlerini akılsızlık pislîğinden temizler. Âhirete âd olup onlardan uzaklaşmış olan şeyleri, o hikmetlerle müritlerin anlayışlarına yaklaştırır; zorlarına giden kullukları, çalışıp çabalamaları onlara kolaylaştırır. Hikmetler, peygamberlerin apaçık sözleridir, delilleridir; âriflere mahsûs olan Allâh sırlarını, onun kudretini haber verir; şu, dumandan meydana gelmiş yuvarlak gök kubbesine buyruk yürüten ışıkları, Rahmâna mensûb, inci gibi parlak göğü çevirişini bildirir. Akıl, nasıl topraktan meydana gelen şekillere, onların dış duygularıyla iç duygularına buyruk yürütüyorsa bu cana mensûb göğün dönüşü de, şu yuvarlak, şu, dumandan meydana gelmiş göğe parıl - parıl parlayan şihablara, ışıklı kandillere, hoş kokulu yellere, yayılmış yerlere, akıp giden sulara buyruk yürütür. Allâh, kullarını bu hikmetlerle faydalandırsın, bu hikmetlerle anlayışlarını arttırsın. Her okuyan, ancak akli erdiği kadar anlar; her kulluk eden, gücü yettiği kadar, çalışabildiği derecede kulluk eder; müftü, fetvâyı, anlayışı mîkdârınca verir; sadaka veren, gücü yettiği mîkdârda sadaka verir; cömert, varlığı ne kadarsa, o kadar bağışta bulunur; bağış elde eden de, bağışta bulunan ne kadar verdiyse o kadar elde eder. Yazıda susayıp su arayan, denizin varlığını bilir ama gene de suyu arar. Bu Âb-ı Hayâtı arayanın da dünyâ geçimi, kendisini bu istekten alıkoymadan, sebeblerle ihtiyaçlar, işini aksatmadan, dileğiyle arasına engeller girmeden arayıp bulması gerek. Nefsinin dileğine uyan, esenliğe düşkün olan, usanıp vazgeçen, dünyâ geçimine düşen, bu bilgiye kavuşamaz. Bu bilgiye, ancak Allâh'a sığınan, dinini dünyâsından üstün tutan kavuşur; hikmet hazînelerinden birçok mal elde eder. O mallar, ne eksilip tükenir, ne mirasçılara kalır. O kişi, o hazînelerden ulu ışıklar bulur; değerli inciler, mücevherler alır; paha biçilmez akarlar, tarlalar elde eder; hem de Allâh'ın bağışına şükrederek, takdirini yüce bularak, payına düşeni ulu bilerek. Dünyâ hazlarının aşağılığından Allâh'a sığınan, kendisinin az kulluğunu çok, başkalarının çok kulluğunu az görmek bilgisizliğinden, Hakk'ın izin vermediği şeyler yüzünden kendini beğenmekten Allâh'a sığınan kavuşur bu bilgiye.

Sonra, bilgi sâhibi olanla bilgi elde etmek isteyeneye de bilmediğini öğrenmek, bildiğini öğretmek, zihni ermeyecek kadar zayıf olanlara yumuşaklık göstermek, anlayışsız kişilerin anlayışsızlığını görüp ululanmamak, güç anlayanlara sertlik göstermemek gerek. Siz de bun, dan önce böyleydiniz; Allâh lütfetti size; onu tenzih ederim, yüce tanırım, münezzehtir mülhitlerin sözlerinden, müşriklerin şirk koşmalarından, kusurluların kusur bulmalarından; benzetenlerin benzetişlerinden, düşünenlerin vehimlerinden, vehme kapılanların kurdıkları, tasarladıkları neliklerden, niteliklerden. Övüş de ona, yücelik, ululuk da onun; lütfuyla Allâh'a, rabbe mensûb Mesnevî derlenip toplandı, düzülüp koşuldu. Başarı veren de odur, üstünlük veren de; bağış da onundur, ni'met de. Hele ârif kullarına "Ağızlarıyla, soluklarıyla Allâh ışığını söndürmek isteyenlerin rağmine Allâh, kendi nûrunu büsbütün ıstır, kâfirler zorlasalar, inkâr etseler bile" buyruğunca başarı verir, onları üst eder, onlara bağışta bulunur, ni'met verir. "Biz zikri indirdik ve biziz onu koruyucu elbette." "Onu duyduktan sonra değiştiren olursa elbette suç, değiştirenleredir; gerçekten de Allâh, duyan dır, işiten, bilendir."

**

(Ş E R H)

Hikmet, sözde ve işte doğruyu, gerçeği bulmak, Allâh'ın işlerini düşünmek ve buyruklarına uymak. dîn hukukunu, dîn hükümlerini bilmek ve onlarla âmel etmek, anlayış, kötülüklerden ve şüpheli şeylerden çekinmek, adâletle hareket etmek, yâni her şeyi yerli yerine koymak tarzında târif ve tavsif edilmiştir. Hikmeti, ilmî, ameli, yâni bilgiye ve işe ait olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Kur'an-ı Kerim'in II. sûresinin (Bakara) 129. âyetinde İbrâhim Peygamber'in (A.M.) Mekkelilere, içlerinden, onlara âyetleri okuyan, kitabı ve hikmeti belleten, onları tertemiz ve itâatlı bir hâle getiren bir peygamber göndermesini Allâhu Ta'âlâ'dan dilediği beyân buyrulmaktadır ki bu âyet-i kerîmede hikmet, sünnet ve dîn bilgisi olarak tefsir edilmiştir (Mecma', I. s. 211). Aynı sûrenin 161. âyetinde hikmet, Kur'an-ı Meciddir (II, s. 213). 231. âyetinde, Kur'an-ı Kerim ve şeriat bilgisi (s. 332). 251. âyet-i kerimesinde, Davud Peygamber'e (A.M.) mülk ve hikmet verildiği bildirilmektedir ki burada hikmet, peygamberliktir (s. 357). 269. âyet-i kerimesinde, Allâh'ın dilediğine hikmet İhsân edeceği, ki hikmet İhsân ederse ona, pek çok hayır İhsân edilmiş olacağı bildirilir ki burada da hikmet, Kur'an-ı Mecid'in hükümlerini bilmek, sözde gerçeğe ulaşmak ve dîn bilgisi olarak tefsir edilir. Peygamberlik, Allâh'ı tanımak, ondan korkmak tarzında tefsir edenler de olmuştur (s. 382). III. sûrenin 48. âyetinde İsa Peygamber'e (A.M.) kitab ve hikmet verildiği, Tevrat ve İncil öğretildiği beyân edilmektedir ki bu da fıkıh, yâni dîn hukuku ve hükümleri olarak tefsir olunur (s. 445). 81. âyette de peygamberlere kitab ve hikmet verildiği bildirilmiştir. 169. âyetinde de tefsir aynıdır. IV. sûrenin (Nisâ) 54., 113., âyetleriyle XXXVIII. sûrenin (Sâd) 20. âyet-i kerimesinde hikmet, peygamberlik, kitab, re'ye İsbet ve Allâh'ın hükümlerine bilgi olarak tefsir edilmiş, LXII. sûrenin (Cumua) 2. âyet-i kerimesinde, Kur'an, şeriat ve sünnet olarak izâh olunmuştur. XVI. sûrenin (Nahl) 125. âyetinde, Hz. Peygamber'e Rabbinin yoluna hikmetle dâvet etmesi ve güzel bir târızda öğüt vermesi emredilmektedir ki burada hikmet, Kur'an-ı Kerim'dir ve "hikmetin aslı, men' etmektir; bu bakımdan güzel ve iyi şeylerle kötü şeyleri, yerli yerinde bilmek, düzgünlüğü ve bozgunu anlamaktır" tarzında izâh edilmiştir. XVII. sûrenin (İsrâ) 39. âyet-i kerimesinde, "Bunlar, Rabbinin sana vahyettiği hikmetlerdendir" buyrulmaktadır ki burada da hikmet, iyilik ve güzellikle kötülük ve çirkinliğin arasındaki farkın anlaşılmasıdır. XXXI. sûrenin (Lokmân) 12. âyet-i kerimesinde, Lokmân'a hikmet verildiği beyân olunmaktadır. Bu âyetteki hikmeti, akıl, bilgi, bilgiyle âmel etmek, re'ye İsbet olarak tefsir edenler olduğu gibi bazıları da peygamberlik anlamına almışlardır. XXXIII. sûrenin (Ahzâb) 34. âyet-i kerimesindeki hikmet, sünnet, LIV. sûrenin (Kamer) 5. âyetindeki hikmeti Kur'an olarak tefsir etmişlerdir (aynı, c. III. s. 61-62, 109, 262; VI. s. 392-393, 416; VIII. s. 315-316, 357, 469; IX. s. 187; X. s. 284).

Hız Peygamber (S. M.), "Kim kırk gün Allâh için ihlâs ile âmel ederse gönlünden diline hikmet kaynakları coşar" buyurmuş (Câmi', II. s. 143). "Hikmet şerefe şeref katar, çoğaltır; satın alınmış kulu bile yüceltir de pâdişâhlar meclisinde oturur bir hâle getirir" hadisiyle hikmetin yüceliğini bildirmiş (Câmi', I. s. 128). "Hikmet, mü'minin yitik malıdır" buyurarak hikmetin, nerede ve kimde bulunursa bulunsun, alınması gerektiğini beyân buyurmuştur (Künûz'ül-Hakaik, II. s. 49). Hz. Ali, "Hikmeti, nerede olursa olsun almaya bak; çünkü hikmet, münâfıkın gönlünde, oradan çıkıp mü'minlere mâl oluncaya dek çalkalanır - durur; Hikmet mü'minin yitik malıdır; nifâk ehlinde bile olsa hikmeti elde et" buyurmak sûretleriyle hikmete, dîni, dünyevi geniş bir anlam vererek Hz. Peygamber'in (S. M.) hadislerini şerh ve izâh, Kur'an-ı Mecid'deki "hikmet"i de tefsir etmiştir.

İmâm Müsâ'î-Kâzım (183 H. 799), "Bilin ki hikmetin bir sözü bile mü'minin yitik malıdır; ilim kaldırılmadan onu elde etmeye bakın; ilmin kaldırılması da içinizdeki bilgin kişinin yitmesiyle olur. Ekin, toprakta biter, taşta bitmez; hikmet de bunun gibidir; alçak gönüllü kişinin de kalbinde yerleşir; kibirli, zorba kişinin kalbinde değil. Çünkü yüce Allâh, alçak gönlü akla âlet etmiş, ululanmayı da bilgisizliğe âlet etmiştir. Başını yükseğe kaldıranın başı, tavana vurur; başını eğenin başınıysa güneşten korur, gölgelendirir; tıpkı bunun gibi, alçakan kişiyi Allâh yüceltir; gönlü alçaklığına sâhib olmayanıysa alçaltır" sözleriyle hikmet hakkındaki telâkkiyi büsbütün genişletmiştir (Hikmet için Râgıp-ı İsfahânî'nin "El-Müfredât"ına s. 126-128, "Ta'rifât" a, s. 62-63; Kamûs tercümesine de bakınız; Bulak - 1250; s. 431).

Kur'an-ı Kerim'de "Gönüllerin ve yeryüzünün orduları Allâh'ındır" meâlindeki cümle, XLVIII. sûrenin (Feth) 4. ve 7. âyet-i kerimelerinde geçer. Mevlânâ, hikmetleri Allâh ordusu olarak bildirmekle, müritlerin canlarını onlarla kuvvetlendirdiğini, bilgilerini bilgisizlik, adâletlerini zulüm aybından arıttığını, cömertliklerini gösteriş, ilimlerini akılsızlık pislîğinden onlarla temizlediğini söylemekle, hikmetlerin, peygamberlerin sözleri, detilleri olduğunu, mânâ göklerinin onlarla nûrlandığını anlatmakla hikmet hakkındaki geniş anlayışını açıklamaktadır. Fakat aynı zamanda da gene herkesin, ancak anlayışı kadar anlayabileceğini, herşeyin bir mîkdârı olduğunu, onu aşamayacağını da söyler; bilgi sâhibiyle öğrenmek isteyen riâyet etmesi icâbeden şartları anlatır.

Dibâcenin sonlarında, "Mesnevî"nin mânevî değerini, Kur'an-ı Mecid'in ve hadislerin özü olduğunu söyleyip üç âyet-i kerimeye işaret eder. Bunların birincisi, LXI. sûrenin (Saf), "Allâh nûrunu, ağızlarıyla üfleyip söndürmek isterler ve Allâh'sa nûrunu tamamlayacak, kuvvetlendirektir ve isterse kâfirlerin zoruna gitsin, istemesinler" meâlindeki 8. âyet-i kerimesidir. İkinci XV. sûrenin (Hicr), "Şüphesiz ki Kur'an'ı biz indirdik ve şüphesiz ki onu, mutlak koruyan da biziz" meâlindeki 9. âyet-i kerimesidir. Üçüncüsü de II. sûrenin (Bakara), "Vasîyeti duyduktan sonra değiştiren olursa şüphesiz ki bunun vebâli, ancak değiştirendir; muhakkak ki Allâh herşeyi duyar, bilendir" meâlindeki 181. âyeti-kerimesidir.

MESNEVÎ'NİN ÜÇÜNCÜ CİLDİ

* Ey Tanrı ışığı Husameddin, şu üçüncü defteri de getir; çünkü sunnet üç keredir.

Özürleri bir yana bırak da üçüncü defterde sırlar definesini al.

Gücün, Tanrı gücünden sızmada; harâretin, atan damarlardan değil senin.

Şu apaydın güneş kandilinin ışığı da fitilden, pamuktan, yağdan değil.

Böylece durup duran gök kubbe de iple, direklerle durmuyor.

* Cibril'in gücü de mutfaktan değil, varlığı yaratandan gelmede.

* Böylece şu Tanrı abdâlinin gücünü de Tanrı'dan bil; yemekten, tabaktan değil.

* Onların bedenlerini nûrla yoğurdular da o yüzden Rûh'u da geçti onlar, melekleri de.

* Mademki sen de ululuk sâhibi Tanrı'nın sıfatlarıyla sıfatlanıyorsun; Halil gibi hastalıkların ateşinden geç gitsin.

10 * Unsurların, mizâcına kul-köle kesildiği er, ateş sana da sour, esenlik olur.

* Her mizâca maya, unsurlardır; senin şu mizâcın her derecenin yücesinde.

Mizâcın, şu yayılmış dünyâdan birlik vasfını toplayıvermiş şimdi.

Fakat ne yazık ki halkın anlayış alanı pek dar; halkın da boğazı yok.

A Tanrı ışığı, yerli yerinde verdiği kararlar helvan, taşta bile boğaz verir, ağız bağışlar.

* Tanrı ışığı, Turdağına da vurdu da dağ, boğaza sâhib oldu; şarab içti... O şaraba dayanamadı da,

* Yarıldı, zerre - zerre oldu; dağın deve gibi oynadığını gördünüz mü hiç?

Herkese lokma bağışlamak, herkesin harcı; fakat boğaz bağışlamak, ancak Tanrı'nın işi.

O, bedene de boğaz bağışlar, cana da... Her organına ayrı - ayrı boğaz bağışlar o.

Bunu da kendini ululuğa verdiği, azgınlığın, düzenin kalmadığı çağda bağışlar da,

20. Pâdişâhın sırrını kimseye söyleyemezsin; şekeri sineğin önüne koyamazsın artık.

* Ululuk sırlarını o kişinin kulağı içer ki süsen gibi yüz dili vardır da gene dilsiz kesilmiştir.

Tanrı'nın lütfu, su için de bitkiler bitirsin diye toprağa boğaz bağışlar.

Sonra, toprakta yaratılan yaratıklara da, arayıp otu, çayırı otlasınlar diye boğaz ihsan eder.

Hayvan otladı da semirdi mi, insana lokma olur, ortadan kalkar - gider.

Sonra hayvan da, insanın bedeninden canla görüş ayrıldı mı, insanı sömürür yer.

Zerreler gördüm, ağızlarını açmışlar... Yediklerini söylersem söz, uzadıkça uzar.

Yapraklar, onun nimetinden rızıklanmada; her varlığı kaplayan lütfu dadılara dadılık etmede.

Rızıklara da o rızık vermede; buğday, gıdalanmadıkça nasıl biter de boy atar?

Bu sözün anlatılmasına son yoktur; ben bir parçasını söyledim; öbür parçalarını da bil, anla artık.

30. Bil ki bütün âlem, yenenle yiyen; kalanlarsa bil ki ona yönelmiş, onun makbûlü olmuş.

Bu dünyâla dünyâdakiler dağılıp durmaktadır; o dünyâla o dünyâdakilerse durup dururlar.

Bu dünyânın da sonu yoktur, bu dünyâya âşık olanların da... O âlemdelerse ölümsüzdür, bir aradadır.

Öyleyse kerem sâhibi, o kişidir ki ölümsüz kalabilmek için kendisine Âb-ı Hayât sunar.

* "Temiz olarak kalanlardır" kerem sâhibi olanlar; yüzlerce âfetten, yüzlerce tehlikeden, yüzlerce korkudan kurtulmuştur onlar.

* Onlar, bin kişi bile olsa bir kişiden fazla değildir; hayâllere dalanlar gibi sayı düşünmez onlar.

Yiyenle yenenin boğazı, gırtlığı var... Üst olanla alt olanın akli var, kararı var.

* O, adâlet sopasına boğaz bağışladı da o kadar sopayı, o kadar ipi yutuverdi.

O kadar yediği hâlde gene de semirmedi; çünkü kendisi de hayvan değildi; yeyişi de hayvan yeyişi değildi.

Tanrı, tam inanca da boğaz verdi de doğan her hayâli sömürdü - yuttu.

40. Demek ki görünenler gibi anlamların da boğazı var; anlamların boğazlarına rızık veren de Tanrı.

* Öyleyse Aydan balığa dek, her yaratığın, her varlığın, gıdasını sömürüp yemeye yarayan bir boğazı vardır.

Canın boğazı beden düşüncesinden boşaldı mı, o çağda, artık rızık, ululuk olur.

Fakat bunun da şartı, mizâcın değişmesidir, bunu böyle bil... Kötülerin ölümü, kötü mizâçtandır.

İnsanın mizâcı toprak yemeye düşerse beti - benzi sararır, hastalanır, aşağı bir hâle düşer insan.

Ama kötü mizâcı değişti mi, yüzündeki çirkinlik gider; mum gibi parlar adamın yüzü.

Çocuğa süt emmeyi belleten dadı, nimetlerle kötü - kötü kokan ağzını hoş bir hâle getirir.

Çocuğu süttten keserse, yüzlerce bağın, bahçenin yolunu açar ona.

Çünkü meme, o zayıf çocuğun binlerce nimetten gıdalanmasına, binlerce yemekten, ekmekten faydalanmasına bir perdedir.

Demek ki yaşayışımız, süttten kesilmemize bağlı; öyleyse sen de azar - azar kendini çekmeye çalış; söz bitti - gitti.

50. İnsan, ana karnındayken gıdası kandı; inanan da pis şeyden böylece temizlik elde eder.

Kandan kesilince gıdası süt oldu; süttten kesilince de lokma yemeye koyuldu ya hani.

* Lokmadan kesilince de Lokman olur; gizli sevgiliyi açıkça istemeye koyulur.

Ana karnındaki çocuğa birisi, dışarda pek düzgün bir dünyâ var.

Enine - boyuna kutlu yeryüzü var; orada yüzlerce nimetler var, bunca da boğazına düşkünler var;

Dağlar, denizler, çöller, bostanlar, bağlar - bahçeler, çayırliklar - çimenlikler var.

* Pek yüce, ışıklarla dolu bir gökyüzü, güneş, Ay ışığı, yüzlerce Sühâ burcu var.

Kuzeyden, güneyden, doğudan yeller esiyor; bağlar - bahçeler, gelinler gibi süslenmiş, düğün - dernek yapıyor sanki.

Dünyânın şaşılacak şeyleri dille anlatılamaz; sen ne diye bu kapkaranlık yerde sınanmalara düşmüşsün?

Bu daracık çarşıta kan emmedesin; hapse düşmüşsün, pislikler, eziyetler içindesin deseydi;

60. Çocuk, kendi hâline bakar da inkâr ederdi; bu haber verişten yüz çevirirdi, kâfir olur - giderdi.

Bu, olmayacak şey, kandırış, aldatış derdi... Çünkü kör vehim, böyle şeyleri düşünemez ki.

Anlayışı, buna benzer birşey görmediğinden inkârcı anlayışı, bunu kavramaz bile.

Dünyâdaki avam da böyledir işte... Abdâl, öbür dünyâdan haber verir onlara.

Der ki: Bu dünyâ karanlık, pek dar bir kuyu; dışarda renksiz, kokusuz bir dünyâ var.

Fakat bu söz, onların hiçbirinin kulağına girmez... Çünkü bu tamâh, pek çetin, pek büyük bir perdedir.

Tamâh, kulağı söz duymaz bir hâle kor; gazez, gözü bağlar, görmez eder.

O ana karnındaki çocuk gibi hani... O da, aşağılık yurtlarda gıdâsı olan kana tamâh eder de,

Bu tamâh, şu dünyânın sözlerine karşı perde ardında bırakır onu; kandan başka kuşluk yemeği bile yemez o.

(Ş E R H)

1 Hz. Peygamber'in (S. M.), abdest uzuvlarını üç kere yıkadıkları hakkında hâdisler vardır; birer kere yıkadıklarına, ikişer defa yıkadıklarına dair de rivâyetler mevcuttur (Müslim, I. s. 140 - 145; haşiyelere de bakınız). Suyu, üç kereden içtikleri, her içişlerinden sonra nefes aldıkları da hâdiste gelmiştir (Câmi', II, s. 90). Bu hususlarda daha başka hâdisler de vardır.

2 Cibrîl. I. cildin 1071 beytinin şerhine bakınız.

3 Abdâl. I. cildin 265. beytinin şerhine bakınız.

4 Kur'an-ı Kerim'in XCIV. sûresinin (Kadr) 4. âyetinde, Kadir Gecesi, hayır ve berekete âid bütün işleri takdir için Allâh'ın emriyle meleklerle Rûh'un indigi bildirilir. Rûh, Cebrâil'dir. Meleklerin bile ancak bu gece görebildikleri bir melek tâifesine Rûh dendiği, rûhtan maksat vahiy olduğu tarzında da tefsir edenler olmuştur (Mecma', X, s. 520).

5 XXXVI. sûrenin (Şuarâ') 80. âyet-i kerimesinde, İbrâhim Peygamber'in (A. M.), "Hastalandığım vâkit o şifâ verir bana" diye Allâh'ı övdüğü bildirildiği gibi XXXVII. sûrenin (Sâffât) 88 - 89. âyetlerinde de, yıldıza bakıp "Ben hastayım" dediği beyân edilir. Bu âyetler, yıldızın yerini görüp sıtma nöbetinin geleceğini anladığı tarzında tefsir edilmiştir.

6 Unsurlar; yâni dört basit unsur, ateş, hava, su ve topraktır. Eskilere nasıran madde, bu dört unsurdan meydana gelmiştir.

7 Mizâç. II. cildin 3524. beytinin izâhına bakınız.

8 16 - 17. Turdağı. I. cildin 25-26. beyitlerinin izâhına bakınız. Beyitte lâfzî ıktibas vardır; ikinci mısra'ı arapçadır.

9 Süsen, yaprakları birbirinden ayrı ve dil - dil olan bir çiçektir ki türkçede susam da denir; ay çiçeği de bu cinstendir. Çiçeğin her yaprağı ayrı bir dille bezetilmiş, birçok dili olduğu farzedilmiş, öyle olduğu hâlde söz söylemediği mecâz yoluyla söylenmiş, böylece, söylemeye gücü yettiği hâlde söz söylememek hususunda şark edebiyatında bir sembol olmuş, böyle bir mecâz meydana gelmiştir.

10 "Temiz olarak kalanlar." "Mal ve oğullar, dünyâ yaşayışının zînetidir. Ebedi olarak kalan hayır ve hasenatsa hem mükâfat bakımından Rabbinin yanında daha hayırlıdır, hem sonuç bakımından daha hayırlı." (Kur'an-ı Kerim, XVIII, 46). Beyitte, bu âyet-i kerimeden lâfzen ıktibas yapılmıştır.

35. "İnananlar, bir tek adam gibidirler; adamın başı ağrısa bütün vücudu şikâyet eder; gözü ağrısa bütün vücudu şikâyet eder, rahatsız olur." Bu hâdisi şerife işaret edilmektedir (Câmi, II, s. 171).

37. Sopa - Mûsâ. I. cildin 278-279. beyitlerinin izâhına bakınız.

41. Ay, en yüksek, balık da denizde olduğundan, "Ay'dan balığa dek" sözü, tâ en yukarıdan en aşağıya kadar anlamına kullanılmıştır. Buna mürâdîf olarak arapçada "Balıktan simâk'e dek" tâbiri kullanılır.

52. Lokman. I. cildin 1970. beytinin izâhına bakınız.

56. Sühâ. I. cildin 1130. beytinin izâhına bakınız.

17 - 69. Mevlânâ, bu beyitlerde, kâinâtın her zerresinin, yeyen ve yeneni olduğunu, canlı, cansız, herşeyin, istidât ve kaabiliyetine göre başka şeyleri kendi varlığına aldığı, fakat onun da diğerleri tarafından yendiğini, her eskiden bir yeni varlık doğduğunu, o varlığın zerrelerinin de başka varlıkların vücuduna gelmesine sebep olduğunu, böylece kâinâtın, dâimi bir oluş - bozuluş âlemi olup yaradılışın dâimi bulunduğunu, fakat bunun, madde âleminde hüküm sürdüğünü, mücerred âlem olan mânâ âlemininse bundan müteessir olmadığını bildirmekte ve zamânına göre gerçekten de çok ileri bir görüşü belirtmektedir.

*
**

(M E T İ N)

Hırslarından fil yavrusu yiyenlerin hikâyesi; Öğüt verenin öğütünü tutmaması

Duydun mu, Hindistan'da bir bilgin, dostlardan bir topluluğu gördü.

70 Aç kalmışlardı, azıkları yoktu; yolculuktan, uzun bir yoldan geliyorlardı.

Bilgin kişinin acıyışı coştı, onlara bir hoşça selâm verdi de gül fidanı gibi güldü, açıldı.

Dedi ki: Karnınız bomboş, açsınız; açlık Kerbelâsından birçok zahmetlere düşmüşsünüz.

Ama Allâh için olsun a ulu toplum, Allâh için olsun, sakın fil yavrusunu yemeyin.

Şimdi gideceğiniz bu yanda filler vardır; fil yavrusunu vurup kırmayın; dinleyin sözümlü.

Yolunuzda fil yavrusu vardır; onları avlamayı gönlünüz pek ister.

Pek güçsüz - kuvvetsizdir, pek güzeldir, pek semizdir onlar; fakat anaları, pusudadır, korur onları.

Yavrusunun ardına düşer; bağıırıp ah ederek yüz yıllık yol alır.

Hortumundan ateş saçar, duman tüter; sakının onun acınmış yavrusundan.

* Oğul, erenler de Tanrı çocuklarıdır; burda olsunlar, olmasınlar; Tanrı'nın onlardan haberi vardır.

80. Onları göremez, onları yok - yoksul, yıkık - sınık görüp de görüp gözetenleri yok sanma; onların gayretini Tanrı çeker.

Tanrı, bu erenler dedi, gariplerimdir, işten - güçten kalmışlardır; benim yetiştirmemdir onlar.

Sınanmak için hor olmuşlardır, yetim kalmışlardır; fakat iç yüzde benim dostumdur, benim nedimimdir onlar.

Hepsi de benim korumama arka vermiştir; onlar, bana izâle edilmişlerdir sanki.

Kendine gel, kendine; bunlar, benim hurka giyenlerimdir; binlerce kişi arasında yüz binlerce kişidir onlar ama gene de bir tek kişidir onlar.

Böyle olmasaydı bir Mûsâ, tek bir sopayla Firavun'u alt-üst mü edebilirdi?

Böyle olmasaydı Nûh, bir tek ilenmeyle doğuyu - batıyı sulara mı garkedebilirdi?

Böyle olmasaydı kerem sahibi Lût, bir duâla onların bütün şehirlerini, murâtlarına erdirmeden yere mi batırabilirdi?

Cennet gibi şehirleri karasu Diclesi kesiliverdi; git de izini gör.

Bu belirti, bu haber, Şam civarındadır; Kudüs'e doğru giderken yolda görürsün.

90. Tanrı'ya tapan yüzbinlerce peygamber yüzünden, her yüz yılda nice azâplar geldi - çattı.

Söylersem bu söz, uzar - gider; ciğer de nedir ki? Dağlar bile kan kesilir.

Dağlar kan kesilir de sonra gene donar; fakat bu kan kesilmeyi göremezsin sen; çünkü körsün, reddedilmişsin.

Hem de tuhâf bir kör, gözü pek görür, uzağı da görür; fakat deveden yalnız tüyü - yünü görür.

İnsanın hırsı, herşeyi kıldan - kıla görür; ayı gibi faydasız, maksatsız bir oyuna dalar - gider.

Varlığını kırıp yok edeceğin yerde oyna; oyna, debelen de şehvet yarasındaki pamuğu çek çıkar.

Kendilerini göstermek isteyenler, meydan başında oynarlar, salınırlar; erlerse kendi kanlarına bulanırlar da kan içinde oynarlar.

* Varlıklarının ellerinden kurtuldular mı, el çırpıma koyulurlar; kendi noksanlarından sıçrayıp çıktılar mı, oyuna başlarlar.

Çalgıcıları içlerinden def çalar; denizler bile, onların coşuşunu görüp köpürür, coşar.

Sen görmezsin ama onların çabası için yapraklar bile dalların üstünde el çırpır.

100. Yaprakların el çırpıtığını görmezsin sen, bunu duymaya da can kulağı gerek, baş kulağı değil.

Baş kulağını alaya, yalana tıka da aydın mı aydın can şehrini gör.

* Muhammed'in kulağı, sözlerin içyüzünü duyar... Çünkü Tanrı Kur'an'da ona "O kulaktır" demiştir.

Bu peygamber, baştan başa kulaktır, gözdür; onun yüzünden venileşiriz, gençleşiriz; sütnenedir bize o, bizse süt emer çocuklarımız.

Bu sözün sonu yoktur; sen gene fil hikâyesine dön, başlangıca gel.

Fil yavrularına dokunanların hikâyesinin kalan kısmı

Fil, hepsinin ağzını bir - bir koklamakta, hepsinin midesinin çevresinde dönüp dolaşmaktaydı.

Yavrusunu kim kebab etmiş, yemişse onu bulup öcünü almak, zorunu göstermek istiyordu.

* Sen de Tanrı kullarının etlerini yiyorsun; onların bulunmadığı yerlerde kötülüklerini söylüyor, günâh kazanıyorsun.

Kendinize gelin; sizin ağzınızı koklayan Tanrı'dır; gerçek olan dan başka kim canını kurtarabilir?

* Vah hâline o kişinin ki mezarda ağzını koklayan, ya Münker'dir, ya Nekir

110. Ne o ululardan ağzını gizlemeye imkân var; ne bir ilâç bulup ağzını hoş bir hâle getirmeye zaman var.

Gizlenmek için düzen yok; akla - fikre, bir düzen yolu bulunması da mümkün değil.

Saçma - sapan sözler söyleyenin kafasına topuzlar iner; pençeleri batar - durur.

* Azrâil'in sopasını, güzünü görmüyorsan tepkisine bak.

Kimi de olur, gözle görünür... Fakat yalnız hasta görür, anlar bunu.

O hasta, a dostlarım der; başımın üstündeki şu kılıç da nedir?

Duyarlar, biz görmüyoruz derler, bu bir hayâl... Ne hayâli; bu, göçüş çağı.

Ne hayâli? Şu baş aşağı dönmüş gökkubbe bile bunun korkusuyla bir hayâl oldu - gitti.

Güzler, kılıçlar, hastanın gözüne görünür oldu da başı, aşağıya eğildi.

O, bu güzlerin, bu kılıçların kendisine çekildiğini görür; görür ama düşmanın da gözü bağlıdır, dostun da; göremezler bunları.

120. * Dünyâ hırsı geçti - gitti de gözü keskinleşti; gözü, kan - yaş dökcek çağda aydınlandı.

Gözü, ululanması, öfkelenmesi yüzünden, vakitsiz öten bir horoz kesildi.

Vakitsiz öten horozun başını kesmek gerek; çünkü o ortalığı vakitsiz ayağa kaldırır.

Her zaman, canının bir parça - buçuğu alınmadadır; can verirken inancını gör, gözet.

Ömrün, bir altın heybesine benzer; geceyle gündüz de altınları sayan, iki er.

Bilmeden, anlamadan sayar - dururlar; sonunda heybe boşaldı mı, ay tutulur - gider.

Dağdaki mâdenden alsan da harcasan, fakat yerine komasan, mâden bile o verişe dayanamaz; tükenir.

* Öyleyse her solukta, harcadığının karşılığını heybeye koy da "Secde et de yaklaş" âyetindeki maksâda eriş.

Ama bütün işlere de böyle sarılma; din işinden başka işe o kadar çabalama.

Çünkü sonunda, iş bitmeden gideceksin sen; işlerin bitmeyecek; ekmeğin pişmeyecek.

130. Mezar yapmak, ne taşladır, ne tahtayla; ne kilimledir, ne keçeyle.

Kendine, temizlik âleminde bir mezar kazman, varlığını, o mezara gömmen gerek.

O mezara toprak olman, onun gamına gömülmen gerek ki solugun, onun soluğundan yardımlar elde etsin.

* Mezarın üstüne türbe yapmak, kubbe kurmak, yüce duvarlar örmek, anlam erlerince makbûl birşey değil.

Diriyken atlaslara bürünmüş, ipekliler geyinmiş adama bak hele... Şimdi, atlas, ipek, aklının elini tutuyor mu hiç

Canı, Münker - Nekir'in azâbına uğramış; gamlı gönlündeyse gam akrebi yer tutmuş.

Dışardan, görünüşü süslü - püslü; fakat gönlü düşüncelere dalmış, zârı - zârı ağlayıp inlemede.

Fakat birini de görürsün ki eski - püskü hırkaya bürünmüş; o hırka içinde tatlı düşüncelere dalmış, şeker gibi sözler söylemede.

Fil hikâyesine dönüş

Öğüt veren, öğütümü dinleyin de gönlünüz, canınız, sınanmalara uğramasın dedi;

Otları, yaprakları yeter bulun; fil yavrularını avlanmaya pek varmayın.

140. Ben, boynumdaki öğüt verme borcunu ödedim; öğüt dinlemenin sonu, kutluluktan başka ne olur ki?

Ben, sizi pişman olmaktan kurtarmak için elçi olarak geldim, aldığım haberi size verdim.

Sakının, tamah, yolunuzu kesmesin, çünkü tamah, yapraklarınızdan tutar da kökünüzden söker - atar sizi.

Bu sözleri söyledi, hadi, hayırlara karşı dedi, gitti... O uzun volda onlar, kıtlığa düştüler, acıktılar.

Ansızın, ana yolda, yeni doğmuş, semiz bir fil yavrusu gördüler.

Esrik kurtlar gibi üstüne üşüştüler; onu yediler, tertemiz ettiler; bu işten el yudular.

Yol arkadaşlarından biri yemedi; onlara da yememeleri için öğüt verdi. Çünkü o yoksulun sözleri hatırındaydı.

O söz, fili kebab etmesine engel oldu... Sana da eski akıl, yeni bir baht bağışlar.

Yiyenler düşüp yattılar, hepsi de uykuya daldı... Oysa açtı; surinin içindeki çoban gibi uyanıktı.

Derken gördü ki coşmuş, köpürmüş bir fil geliyor... Fil, önce o bekçiye doğru koştu.

150. Ağzını üç kere kokladı; fakat ondan hiçbir kötü koku gelmedi.

Birkaç kere çevresinde döndü dolaştı, gitti... O koca fil, ona bir ziyan vermedi, incitmedi onu.

Uyuyanların hepsinin de ağızlarını kokladı; onların ağızlarından koku gelmedeydi.

Filin yavrusunu kızartıp yemişlerdi; fil de hemencecik onları paraladı.

Bir - bir, hepsini de öldürdü; onlardan ürkmüyordu bile.

Her birini havaya kaldırıp yere çaldı; param - parça etti.

* A halkın başına geçip kanını emen, vazgeç bu işten de halkın kanı, savaşa düşürmesin seni.

Mallarını, gerçekten de kanları bil; çünkü mal, güçle, çabayla elde edilir.

O fil yavrularının anası kin güder; yavrusunu yiyenden öc alır, öldürür onu.

* A rüşvet alan, sen fil yavrusu yiyorsun; düşmanın olan fil, kökünü kazır; yok eder seni.

160. Düzen kuramı fil, rezil etti; fil, yavrusunun kokusunu bilir.

* Tanrı kokusunu Yemen'den alan, bendeki bâtil kokuyu nasıl duymaz?

Mustafâ, uzun yoldan koku alır da bizim ağzımızdaki güzel kokuyu nasıl almaz?

Duyar, duyar ama gizler bizden, yüzümüze vurmaz... İyi koku da göğe ağar, kötü koku da.

Sen uyuyup durmadasın ama o haram koku, Şu yeşil renkli göğe vurur - durur.

Çirkin soluklarına yoldaş olur da gökyüzündeki koku alanlara dek ağar.

Kibir kokusu, hırs kokusu, tamah kokusu, söz söylerken sovan gibi kokar.

And içsen de, ben ne vakit yemişim ki? Sovandan da çekinmiŐim ben, sarmısaktan da desen bile.

And içerken soluğun, kovuculuk eder; o koku, seninle oturanlara vurur.

* Derken o koku yüzünden duâlar reddedilir; o kötü gönül de, dilde gösterir kendini.

170. O duânın cevâbı "kesin sesinizi" sözüdür; her azgının cezâsı, onu kovan sopadır.

Fakat sözün eğri olsa da anlamı doğru bulunsa, sözdeki o eğrilik, Tanrı'ya makbûldür.

(Ő E R H)

Hed'uz-Zamân Furûzan-fer, 68. beyitten sonra başlayan hikâyenin, "Hil'et'ül-Evliyâ" da bulunduğunu bildirmekte ve metnini vermektedir; özeti Şudur

Abdullah'ül-kalânisi, bir gemiye binip sefere giderken deniz patlıyor; herkes kurtuluş için adakta bulunuyor; ona da, sen de birşey ada diyorlar. Abdullah, param pulum yok, ben de, Allâh beni kurtarırsa fil eti yememeyi adadım diyor. Bu ne biçim adak diyorlar. Allâh diyor, dilime bu sözü getirdi. Derken fırtınadan gemi parçalanıyor; Abdullah da, kurtulanlarla karaya ulaşıyor. Birkaç günül aç, susuz geçiriyorlar. Derken bir fil yavrusu görüyorlar. Onu kesip ettiler diyorlar. Abdullah nezrini bozmuyor. Yiyenler uykuya dalınca dişi fil geliyor yavrusunun izini izleyip kemiklerini buluyor; kokladıktan sonra uyuyanların yanlarına gidiyor; birer birer ağızlarını kokluyor; hepsinden de et kokusu duyduğu için onları öldürüyor, ezliyor, hortumuyla yere vuruyor. Sonra Abdullah'ın yanına geliyor, onun da ağzını kokluyor; et kokusu duymayınca hareketleriyle sırtına binmesini sağlıyor. Hızlı bir yürüyüşle onu otlak, sulak bir yere götürüp indiriyor. Sabah olunca civardaki halk Abdullah'ı görüp hâlini anlıyor; beylerine götürüyor. Bey, filin seni bir gecede getirdiği yol, tam sekiz günlük yoldur diyor.

Furûzan-fer, bu hikâyenin, Demiri'nin "Hayât'ül-Hayvan" ıyla Avfi'nin "Cevâmi'ül-Hikâyât" ında da bulunduğunu, Ebû-Alî Tenuhi'nin de bu hikâyeyi naklettini, Avfi'nin, İbrâhîm Havassa'a, İbn-i Batûta'nın da "Siyâhat-Nâme"-sinde Ebû Abdullah Hafif'e nisbet ettiğini, kitaplarının basım yerleri, tarihleri ve sahife numaralarıyla bildiriyor (Maâhiz, s. 87-88).

Bu hikâye, Câmî'nin "Nefahât'ül-Üns" ünde de, Ebû-Abdullah'ül-Kalânisi'nin hâl tercemesinde geçer (Lâmil tercemesi, s. 161-162).

79. "Gerçekten de yüce Allâh, kim benim için bir dostuma dūŐman olursa benimle savaŐa giriŐmiŐ demektir" meâlindeki sözle baŐlayan hadise iŐâret etmektedir (Câmî, I. s. 59). "Halkın hepsi Allâh'ın ayâlidir; Allâh'a en sevgili olanı da ayâline en fazla faydalı olanıdır" hadis-i Őerifine iŐâret vardır (aynı, II. s. 10).

97. İmâm Aliyy'ür-Rızâ (203 H. 818), "Allâh'ül-Ta'âlâ'nın dostlarına sunduğu bir Şerbet vardır ki onlar, bu Şerbeti içtiler mi, kendilerinden geçerler; kendilerinden geçtiler mi, coŐarlar; coştular mı, tertemiz olurlar; tertemiz oldular mı, erir - giderler; eridiler mi, ihlâsa ererler; ihlâsa erince ulaŐırlar, ulaŐtılar mı dostlarına kavuşurlar; kavuŐunca da sevgileriyle aralarında ayrılık kalmaz" meâlinde bir sözlere olduğunu, "Ravazât'ül-Cennât" tan naklen Furûzan-fer yazıyor (Maâhiz, s. 180).

102. Kulak. "Ontardan öyleleri de var ki Peygamber'i incitirler ve o derler her söyleneni dinleyen bir kulak adeta. De ki: O, sizin için bir hayır kulağıdır; Allâh'a ve inananlara inanır ve sizden inananlara rahmettir. Allâh'ın Peygamberi'ni incitenlere elemli bir azâp vardır." (IX, Tevbe, 62).

107. Tanrı kullarının etlerini yemek. "Ey inananlar, sakının fazla zândan; şüphe yoktur ki bâzi zân ve şüpheler suçtur ve ayıplarınızı, gizli işleri arayıp gözetmeyin ve bir kısmınız, bir kısmınızın gıyâbında kötülüğünü de söylemsin; biriniz, ölü kardeşinin etini yemeyi sever mi? Tiksindiniz değil mi? Ve çekinin Allâh'tan; şüphe yok ki Allâh tevbeleri kabûl eder, rahimdir" meâlindeki âyet-i kerimeye işaret edilmektedir (XLIX, Hucurât, 12).

108. Münker-Nekir. Münker, şeriatın kötü tanıdığı, haram ettiği şey Nekir, bilmemek ve inkâr anlamlarına gelir. Şer'an, ölümden sonra kabire gelen iki suâl meleğine verilen addır. Kul, kabire konup onu getirenler uzaklaşmaya başlayınca, daha ayaklarının sesi duyulurken iki meleğin gelip onu oturtacakları, Hz. Muhammed hakkında ne dediğini soracakları, imân ehliyse, Allâh'ın kulu ve rasûlü olduğunu söyleyeceği, bunun üzerine sorucuların, cevâp veremeseydi cehennemde atılacağı yeri ona gösterecekleri, fakat Allâh'ın bu yere karşılık ona cennette verdiği yeri de gösterecekleri, kabrinin geniş bir yeşillik olacağı, kâfirinse cevâp veremeyeceği, ona demir topuz vuracakları, kabrinin, kâburgalarını kırarak kadar daralacağı hadiste anlatılmaktadır (Câmi', I, s. 70). Ehlibeyt İmâmlarından gelen haberlerde de bu iki meleğin, kula, Rabbinî, Peygamberini, dînini, imânını soracakları bildirilmiştir (Sefinet'ül-Bihâr, II, s. 574-575).

113. Azrâil, yahut İsrâil, ölüm meleğidir. Mânevi yakınlık ve yücelikte Ceb-râil, Mikâil ve İsrâfil adlı üç meleğin dördüncüsüdür. XXXII. sûrenin (Secde) 11. âyet-i kerimesinde "Ölüm meleği" diye anılır. LXXIX. sûrenin (Nâziât) ilk âyetiyle 2. âyetindeyse kâfirlerin ve inananların canlarını alan melekler diye geçer. Bu melekler, Azrâil'in buyruğu altındaki meleklerdir. Allâh, Âdem'i yaratacağı vakit yerden toprak almak üzere melekleri göndermiş, melekler, toprağın sızıtısına dayanamamışlar, toprak alamamışlar, Azrâil, bu işi başarmış, bunun üzerine Allâh onu ölüm meleği yapmıştır. Türkçede, bilhâssa Yunûs Emre'de Azrâil, "Can alıcı" diye geçer (Azrâil hakkındaki hadisler için "Sefinet'ül-Bihâr" a bakınız; II, s. 548-549).

120. "And olsun ki gafletteydik bundan, derken perdeyi kaldırdık gözünden, artık gözün keskin bugün." (Kur'an-ı Kerim, L, Hadid, 22).

127. Mezar-Türbe. Hz. Peygamber'in (S.M.), kabir üstüne oturmayı, kabri onarmayı, üstüne yapı yapmayı nehyettiği hakkında hadis olduğu gibi (Câmi', II, s. 181), "Kabirleri ziyâret edenlere, oralara mescid yapanlara, ışık yakanlara Allâh lânet etsin" buyurduğu da rivâyet edilmiştir (aynı, s. 103). Ancak bu nehiy, şüphe yok ki iki esasa dayanır :

I. Kabirleri ziyâret, putlara tapmaktan yeni vazgeçmiş bir toplumu, yavaş-yavaş, o kabirde yatana, o kabri putlaştırmaya yöneltir ve Allâh'tan başkasına tapmamak esasına dayanan İslâm dînine aykırı düşer.

II. Herkes kabir yaparsa ve o kabire sahip olursa gömülecek yer kalmaz, dünyâ mezarlık hâline gelir.

Hz. Peygamber (S.M.), sonradan, yani İslâm inancı kuvvetlendikten sonra, son haclarında Medine'ye giderlerken annelerini ziyâret etmişler ve "Size kabirleri ziyâreti nehyetmişim; artık ziyâret edin kabirleri, çünkü bu, size ölümlü-ölmez hatırlatır" buyurmuşlardı (Câmi', II, 175). Bu konuda, "Kabirleri ziyâretten sizi nehyetmişim; ziyâret edin kabirleri; çünkü bunda size ibret var" hadisi de mevcuttur (aynı).

Dîne yardımı dokunanların, insanlığa hizmet edenlerin, eser bırakanların, din ulularının kabirlerini ziyâret ve bu kabri onarmak, insanları, onların yollarına teşvik olduğu için çoğunluk tarafından câiz görülmüş, ancak ziyârette ihâdet kastının bulunması küfür sayılmıştır.

Mevlânâ, babasının vefâtından sonra, kabrinin üstüne bir kûbbe yaptırmayı teklif eden Muineddin Pervâne'ye, göklerin kubbesinden daha güzel bir kûbbe olamaz; bu gök kûbbeyi kâfi gör ve bırak bu işi buyurmuş, Muineddin de buna razı olmuştu (Manâkıb'ul-Ârifin, metin; Tahsin Yazıcı basımı; I, s. 567).

Bu beyitte Mevlânâ, ilk mülâhazayı öne sürerek kabire türbe yapmaya karşı bulunmaktadırlar.

156. Mevlânâ, bu hikâye dolayısıyla buyruk sâhiplerine, sorumluluklarını anlatmakta, fil yavrusunu yemeyi örnek getirmekte, adâletle hüküm sürmelerini öğütlemekte, halkın karnının, buyruk sâhibini unutmayacağını onlara hatırlatmaktadır.

159. Rüşvet, yapılmaması uygun olan birşeyin bir an önce yapılabilmesi, yahut yapılmasına imkân olmayan birşeyin kitabına uydurularak yapılması için aracıya verilen paraya, armağana denir. "Allâh rüşvet verene de, alana da lânet etsin" (Câmi, II, s. 103) ve "Rüşvetten alınan parayı yiyene Allâh lânet eder" (Künûz, II, s. 147) hadisleri rüşvetin İslâm nazarında ne kadar ağır ve büyük bir suç olduğunu gösterir.

161. Hz. Peygamber'in (S.M.), "Bilin imân Yemen'dedir, hikmet Yemen'dedir, ben Rabbiniz'in soluğunu (İlâhî rahmeti, feyzi) Yemen tarafından duyuyorum" ve "Ben Rahmân'ın soluğunu Yemen tarafından duymadım", "Cennet kokuları Karn tarafından gelmekte" buyurdıkları rivâyet edilmiştir ("Musned, İhyâ" ve "Sefinet'ül-Bihâr" dan naklen Maâhiz, s. 73).

Hadislerde zikredilen ve Mevlânâ tarafından işaret olunan zât, tâbiinin eşrefi Üveys'ül-Karanî'dir. Âmir oğlu Üveys, Hz. Resûl'e ulaşmamış, fakat Hz. Ömer'in hâlifeliği zamanında Hac için Hicaz'agelmış, Ömer, kendisine Rasûlülâh'ın (S.M.) selâmını bildirmiş ve Rabîâ ve Mudar boyları kadar suçluya şeffaat edeceğine dair Hz. Rasûl-i Ekrem'in (S.M.) hadisini söylemiş, Üveys bunu duyunca secdeye kapanmış, öylece kalmış, uzun müddet secdede hareketsiz kalması yüzünden de öldüğünü sananlar olmuştu.

Üveys, Sıffin savaşında, Hz. Ali'ye ulaşmıştı. İbn-i Abbâs, Hz. Ali'nin, Zikâar denen yerde, size Kûfe tarafından bin kişi gelecek, gelenler, bu sayıdan ne fazla olacak, ne eksik; hepsi de ölüm üzerine bana bey'at edecek buyurduğunu rivâyet etmiş ve demiştir ki: Gelenleri saymaya başladım. Dokuz yüz doksan dokuzda kaldı. Şaşırđım, düşünüp dururken softan bir libâsa bürünmüş, yanında kılıcı ve savaş âletleri olan birisi çıkageldi; Emir'ül-Mü'minin'e yaklaşıp uzat

elini, sana bey'at edeyim dedi. Ali, ne üzerine bey'at edeceksin diye sorunca emrine itaat etmek, huzûrunda düşünceye dek, yahut Allâh sana fetih ve nusrat verinceye kadar savaşmak üzere sana bey'at edeceğim, dedi. Ali, adın ne diye sordu. Gelen, Üveys dedi; Ali, Üveys'ül-Karani mi deyince evet dedi. Ali tekbir getirip dedi ki: Habîbim Rasûlullâh, bana haber verdi; ümmetinden Üveys'ül-Karani adlı birisine ulaşacağım; o, Allâh bölüğündendir; şehâdetle ölür; Rabla ve Mudar boyları kadar kişiye şefâat eder buyurdu (Tenkiyh'ül-Makaal, I. s. 156-157; Sefinet'ül-Bihâr; I. s. 53).

169 - 170. Hz. Ali'nin Kûmeyl bin Ziyâd'a talim buyurdıkları duâda "Allâhım, duâyı hapseden, sana ulaşmasına engel olan suçlarımı bağışla" sözü geçer (Mefâtih'ül-Cinân, s. 63). İbn-i Mülcem tarafından vurulduktan sonraki vasiyyetinde de "İyiliği emretmeyi, kötülükten nehyetmeyi terk etmeyin, yoksa kötüleriniz başınıza geçer; sonra duâ edersiniz, size icâbet edilmez" buyurmaktadır (Nehc'ül-Belâga, II. s. 79).

107. Beyitte, XXIII. Süre-i celilenin (Mü'minûn) 101-108. âyetlerinin meâlî şudur :

"Sûr'a üfürülünce aralarında ne soy - sop var, ne de birbirlerinin hâlini soruşturabilirler o gün. Kimin iyilikleri ağır gelirse o çeşit kişilerdir kurtulanlar, muradlarına erenler. Ve kimin iyilikleri hafif gelirse gerçekten de o çeşit kişilerdir kendilerini ziyâna sokanlar, cehennemde ebedîdir onlar. Yüzlerini yalar ateş ve onlar, orda somurtup kalırlar. Siz değil miydiniz size âyetlerim okunurken onları yalanlayanlar? Rabbimiz derler, kötülüğümüz üst oldu bize ve doğru yoldan sapmış bir topluluk olduk. Rabbimiz, bizi burdan çıkar, gene kötülüğe dönersek gerçekten de zülmetmiş oluruz artık. Hoş, defolun oraya ve bana da söz vermeyin der." 108. âyet-i kerime "Kaal'ahsa'û", hoş der diye başlar; 170. beyit, bu âyetin "ihsa'û" kelimesiyle başlamakta ve âyetten lâfzî ıktibas yapılmaktadır.

**

(M E T İ N)

Sevenlerin yanlış sevgiliye, yabancıların doğrusundan daha iyi gelir

* O özü doğru Bilâl, ezân okurken, niyâz yollu "hayya" sözü-nü, "heyyi" okurdu.

Peygamber'e, ey Peygamber dediler; yapı daha kurulurken bu yanlış, doğru değil.

Ey Peygamber, ey işleri düzüp koşan Tanrı'nın elçisi, nerde daha düzgün sözlü bir müezzin varsa onu getir.

Dinin daha başında, düzen daha yeni kurulurken "Hayya ale'l telâh" ı yanlış okumak ayıptır.

Peygamber'in öfkesi coştı da gizli kalan lûtuflardan bir iki remiz söyledi.

A aşâklık kişiler dedi, Tanrı katında Bilâl'in "he'si, yüzlerce "ha"dan da iyidir, "hı"dan da, dedi - kodudan da.

İşi çok karıştırmayın da sırlarınızı açmayayım; önünüzü, sonunuzu söylemeyeyim.

* Duâda hoş bir soluğun yoksa, yürü ihvân-ı safâdan duâ dile.

Tanrı'nın Mûsâ'ya, bana, günâh etmediğin ağızla duâ et diye emretmesi

(80) * Tanrı, ey Mûsâ dedi; bana, günâh etmediğin bir ağızla sızlan.

Mûsâ, bende o ağız yok dedi; Tanrı, öyleyse dedi, beni, bir başkasının ağızıyla an.

Nasıl olur da başkasının ağızıyla suç işlersin? Başkasının ağızıyla an; Allâhım de,

Bizi öyle bir hâle getir ki ağızlar, geceleyin de sana duâ edebilsin, gündüzün de.

Suç işlemediğin ağız, başkasının özürler getiren ağızdır.

Yâhut da kendi ağzını arıt; canını tez, çevik bir hâle sok.

Tanrı'yı anış, tertemiz birşeydir; o tertemiz şey geldi de arılık

eşirip konu mu, pis şey, pislik, dengini bağlar, dışarıya çıkar - gider.

Zıtlar, zıtlardan kaçar; ışık ışığı mı gece kaçar.
Temiz ad ağza geldi mi, ne pislik kalır, ne gâm.

* **Yalvaranın Allâh demesi, Tanrı'nın lebbeyk demesinin tâ kendisidir.**

Birisi, Tanrı'yı anarak dilini, dudağını tatlılaştırmak için, geceleyin, Allâh diyordu.

190. Şeytan dedi ki: A çok söyleyen, bütün bu Allâh demene karşılık buyur sesi nerde?

Tanrı katından bir cevap bile gelmiyor; bu pek yüzle niceye bir Allâh deyip duracaksın?

* Adamın gönlü kırıldı; başını yere kodu, yattı... Ruyasında, çayırılık, çimenlikte yeşil donlu Hızır'ı gördü.

Hızır, kendine gel dedi; ne diye zikirten kaldın? Çağırdığından, nasıl oldu da usandın?

Adam, buyur diye bir cevap gelmiyor ki dedi kapıdan sürüleceğimden korkup durmadayım.

Hızır, senin o Allâh demen, bizim buyur dememizdir; senin o yalvarışın, yanıp yakılman, bizim haber çavuşumuzdur.

Senin düzenlere başvurman, çâreler araman, bizim seni kendimize çekmemizden, ayağını çözmemizdendir.

Senin korkun, sevgin, bizim lûtfumuzun kemendidir; her Yârabbi demenin altında buyur demelerimiz var.

Bilgisiz adamın canı, bu duâdan uzaktır ancak; çünkü Yârabbi demesine izin yok onun.

Ağzında da kilit var, gönlünde de... Zarara uğradığı zaman ağlayıp sızlanmasın diye, ağzı da bağlıdır, gönlü de.

200. Firavun'a yüzlerce mal - mülk verdi de o, üstünlükle, ululukla, Tanrılık dâvasına kalkıştı.

O kötü yaratılışlı, Tanrı'ya sızlanmasın diye bütün ömrünce baş ağrısı bile görmedi.

Ona, şu dünyânın bütün saltanatını verdi de, dert, ağrı - sızı, gam - keder vermedi Tanrı.

Gizlice Tanrı'yı çağırmanı sağlayan dert, dünyâ saltanatından da daha iyidir.

Dertsiz duâ, soğukluktur; dertliyken duâ etmekse gönülden kopar.

O dudak altından ses çıkarman, o önü - sonu anman yok mu...

Arı - duru ses, hüznü hüznü ey Tanrı, ey feryâda erişen, ey yardım eden demendir duâ.

Onun yolunda köpeğin sızıldanması bile onun çekişiyedir; çünkü her yönelen, işe koyulan, bir yol vurucuya tutsaktır.

* Ashâb-ı Kehf'in köpeği gibi hani... Leşten kurtuldu da pâ-dişâhlar pâdişâhlarının sofrası başına oturdu.

Mağaranın önünde, kıyâmete dek, dağarcaksız, heybesiz, rahmet suyunu içer, merhamet yemeğini yer - durur.

210. Nice köpek derisine bürünmüş erler var ki adı - sanı yoktur ama perde ardında şarapsız, kâdehsiz kalmaz.

Oğul, bu kâdeh için can ver; savaşız, sabırsız, üstünlük kazanılır mı hiç?

* Bunun için sabretmek, katlanılmaz bir şey de değil hani... Davan, çünkü "Sabır, darlığın anahtarıdır."

Dayanmadan, önu - ardi kollamadan hiç kimse bu pusudan kurtulmadı... Dayanmak, görüp gözetmenin eli, ayağıdır.

Önü - ardi kolla; çekin bu otu yemekten; zehirlidir çünkü... Çekinmek, peygamberlerin gücü - kuvvetidir, ışığıdır.

Her yelle oynayandır ot; dağ, hiç yele değer verir mi?

Her yandan bir gulyabânî var, seni çağırıp durmada... A kardeş, yol mu arıyorsun? Buracıkta işte, gel demede.

Gel demede; sana yol göstereyim. A kardeş, yoldaş olayım sana... Bu ipince yolda kılavuzum ben.

* Ne kılavuzdur o, ne yol bilir... O Yûsuf, o kurt huylunun yanına az git.

Çekinmek ona derler ki bu yurdun tatlı - tuzlu, yağlı - bağlı şeyleri seni aldatmasın.

220. Çünkü ne tadı vardır, ne tuzu... Afsun okur da kulağa üfler o. A aydın yurdun eri der, konuğumuzsun, gel... Ev senin, sen de benimsin.

Çekinmek ona derler ki mide dolgunluğuna uğramışım, yahut hastayım, şu mağara hasta etti beni...

Yâhut da başım ağrıyor, sen de ağrıtmaya başımı, geç git... Ya da dayımın oğlu çağırdı, oraya gidiyorum diyesin.

Çünkü bir şerbet bile sunsa sana, zehirle sunar; şerbetinden, gövdeni yaralar kaplar.

Sana elli, altmış altın bile verse a balık, ettir o; seni tutmak için oltaya kor da sunar sana.

Verdi diyelim, fakat nerden verecek o düzenbaz... Düzenbazın sözü, içi boş cevizdir.

Onun şakırtısı, aklını, fikrini çeler; yüz bin akli bile bir pula saymaz o.

* Senin dostun, senin kesendir, Râmin'sen Vise'den başkasını arama.

Vise'n de senin özündür, sevgilin de... Şu senin dışında olanların hepsi de âfettir sana.

230. Çekinmek ona derler ki, seni çağırdılar mı, hepsi de benim yüzümden sarhoş, hepsi de beni özlüyor demiyessin.

Onların çağrısını, kuşa çalınan ıslık bil; avcı pusuda gizlenmiştir.

Bu ötüyor, bu çiliyor zânnını vermek için de önüne bir ölü kuş koymuş.

Kuşlar da onu kendi cinslerinden sanırlar da oraya toplanırlar; derken derilerini yüzer onların.

Ancak Tanrı, hangi kuşa önünü, ardını düşünme, çekinme duygusu verdiyse o yeme, o tuzağa, o kuş aldanmaz.

Önü, ardı düşünmemek, çekinip sakınmamak, gerçekten de pişmanlık verir... Bunu anlatan şu hikâyeyi dinle :

Köylünün, şehirliyi yalvararak, ısrâr ederek evine çağırıp aldatması

A kardeş, geçmiş zaman içinde bir şehirli, bir köylüyle tanışmış, bilişmişti.

Köylü, şhire geldi mi, o şehirlinin mahallesinde otak kurardı.

İki - üç ay ona konuk olurdu, onun dükkânında otururdu, onun sofrasına çökerdi.

Köylünün ne ihtiyacı varsa şehirli, bedâvaca düzer - koşar, giderirdi.

240. Köylü, bir gün yüzünü şehirliye çevirdi de a efendim dedi, seyir - seyrân için hiç köye gelmez misin sen?

Allâh için olsun, Allâh için, bütün çocuklarını getir; çünkü şimdi gül mevsimi, ilkbahar çağı.

Yâhut da yazın, meyva çağında gel de hizmetine kemer kuşanayım.

Soyunu - sopunu, çoluğunu - çocuğunu getir de köyümüzde üç - dört ay kal.

Baharlarda köylük, bir hoş olur; çayır - çimen kesilir, gönüller alan lâleler açılır - saçılır.

Şehirli, onun lâfından kurtulmak için geleceğim diye söz verdi; bu sözün üstünden de sekiz yıl geçti.

Köylü, her yıl, ne vâkit geleceksin, kış geldi - çattı derdi. Şehirli de, bu yıl filân yerden konuk geldi bize der, bahâneler bulurdu.

Gelecek yıl derdi, işimi - gücümü bitirirsem o yana koşa - koşa geleceğim.

Köylü, çoluğum - çocuğum, çoluğunu - çocuğunu bekliyor a kerem sâhibi derdi.

250. Her yıl leylek gibi gelip şehirlinin çatısına konardı köylü. Ev sâhibi, her yıl altınından, malından harcar, köylünün üstüne kanat gererdi.

Son defâ o yiğit er, tam üç ay, gece - gündüz ona sofrâ döşedi.

Köylü utancından, alış - verişle uğraşan ev sâhibine, niceye bir söz veriş, niceye bir aldatacağın beni dedi.

Şehirli, bedenim de buluşmayı istiyor, canımı da, fakat herkesi çevirip çevirme, onun buyruğuyla dedi;

İnsan, yelkenli gemiye benzer; bakalım yel nerden esecek, gemiyi ne yana sürecektir?

Köylü gene andlar verdi; a kerem sâhibi dedi, çocuklarını al, gel de nazı gör, nîmeti seyret.

Elini tuttu da Allâh için olsun, Allâh için, çalış - çabala da tez gel diye üç kere de and verdi.

Aradan on yıl geçti; her yıl, bu çeşit yalvarışlarda, şeker gibi vaâdlerde bulundu köylü.

Şehirlinin çocukları, a baba dediler, Ay da yolculuk eder, bulut da, gölge de.

260. Ona birçok hakkın geçti; onun işini düzüp koşmak için çok sıkıntılar çektin.

O da, sen konuk olunca o hakkın bir kısmını ödemek istiyor.

O gizlice çok yalvardı - yakardı, onu alın, köye getirin diye tenbihlerde bulundu bize.

* Şehirli, doğru söylüyorsun a Sibeveyh dedi; fakat "İyilik ettiğin kişinin şerrinden sakın."

Dostluk, son nefesin tohumudur; birşey olur da dostluğumuz bozulur diye korkuyorum.

Bir söz vardır; keskin kılıç gibi dostluğu keser - gider; bağa, bahçeye, ekine, bostana kış gibi tesir eder.

Bir söz de var; ilkbahar çağına benzer; onun yüzünden her yan düzülür - koşulur; sayısız gelirler verir.

Sakınmak ona derler ki kötü zâna kapılır, birşeyden kaçarsın da kötüden, kötülükten kurtulursun.

* Peygamber, "Sakınp çekinmek, kötü zândır" demiştir; a boş - boğaz, bil ki her adımda bir tuzak var.

Ovanın yüzü dümdüzdür, ama her adımda bir tuzak vardır, küstahça pek at sürme.

270. Dağ keçisi, tuzak da nerde der de koşar; koşar ama tuzağa düşer, boğazından yakalanır - gider.

Hani nerde tuzak diyorsun ya, işte buracıkta; gel de gör. Sen ovayı görüyorsun da tuzağı, pusuyu görmüyorsun.

A şaşkın, pusu, tuzak, avcı olmadıkça ovada kuyruk mu olur hiç?

Yeryüzüne küstahça gelenlerin kemiklerini gör, kellelerini seyret.

A Tanrı rızasını kazanmış er, mezarlığa gidince, onların kemiklerinden geçmişi sor da,

O kör sarhoşlar, aldandış kuyusuna nasıl baş - aşağı düştüler, ap - açık gör.

Gözün varsa körcesine gelme; gözün yoksa eline sopa al.

Sakınma sopan yoksa, bir işten bir işi kavrayamıyorsan bir gözlüye uy.

Sakınma, bir işten bir işi anlama sopan yoksa, değnekçi olmadıkça her yolun başında durma.

Gözü görmeyenler gibi adım at da ayağın, kuyudan da kurtulsun, köpekten de.

280. Kör, bir kazâya uğramayayım diye titreye - titreye, korkarak, sakınarak adım atar.

Ey dumandan kaçıp da ateşe düşmüş adam; ey lokma arayıp da yılanı lokma olmuş er.

Sebâ'luların hikâyesi, onların nîmete karşı azgınlık etmeleri, azgınlıklarından, nankörlüklerinden yomsuzluğa uğramaları, şükretmenin vefâ göstermenin üstünlüğü*

Sen, Sebâ'luların hikâyesini okumadın, yahût okudun, fakat sestem, sözden başka birşey duymadın.

Dağın da sestem haberi yok; dağın aklına yol yok ki anlama ersin.

* "Azgınlıklarından" sözüyle başlayan kısım, küçük harflerle sonradan, başlığın altına yazılmış.

O, kulaksız, akılsız, boyuna sesine ses verir - durur; sen sustun mu, o da susar.

Tanrı, Sebâ'lulara büyük bir genişlik vermişti; yüzbinlerce köşkler; sayvanlar, bağlar - bahçeler bağışlamıştı.

O damarları kötü, o tabiatleri pis kişiler, buna şükretmediler; vefâda köpeklerden de aşağıydı onlar.

Bir kapıdan bir köpeğe bir lokma ekmek verildi mi, o kapıya gelince hizmet kemerini kuşanır köpek.

O kapının bekçisi olur; ona eziyet edilse, darlık çektilirse bile o kapıdan ayrılmaz o köpek.

O kapının çavuşu kesilir; orda yerleşir; bir başka kapının çevresinde dönüp dolaşmayı küfür bilir.

290. O mahalleye bir garip köpek gelirse, o solukta, ordaki köpekler, onu edebe dâvet ederler.

Önceki konağına git; ordan yediğin nîmetin hakkı, gönlünü oraya bağlamandır derler.

Yerine git, o nîmetin hakkını, daha fazla boşlama diye ısıtırlar onu

Gönül kapısından, gönül ehlinin kapısından kaç kere Âb-ı Havâî içtin; gözlerin açıldı.

Canın, gönül ehlinin kapısından, birçok esirlik, vecit, kendinden geçiş gıdâsıyla gıdâlandı.

Sonra hırsından tutun, o kapıyı boşladın, hırsından her dükânın çevresinde dönüp dolaşmaya koyuldun.

O çömleği yağlı nîmet verenlerin kapılarına, bir arda kalası tirit için koşup durmadasın.

Oysa bunu bil ki can, burada semirir; ümitsizin işi, burada düzene girer.

Hastalıklara uğramışların, esenlik ona, İsa'nın ibâdet yurdunun kapısına, duâsıyla şifâ bulmak için her sabah toplanmaları

İsa'nın ibâdet yurdu gönül ehlinin sofrasıdır. Sakın a belâyâ uğramış, sakın bırakma bu kapıyı.

Kör, topal, çolak, kötürüm; her yandan halk toplanır;

300. Onun soluğuyla hastalıktan kurtulmak için her sabah, İsa'nın kulluk yurdunun kapısına gelirdi.

* O da, o yolu - yordamı hoş Peygamber de evrâdını bitirince kuşluk çağı dışarı çıkardı.

Çok - çok belâlara uğramışları görürdü; artık bir hâlde ümitlere kapılarak kapıya oturmuşlar, bekliyorlardı.

A âfetlere uğramışlar derdi, Tanrı hepinizin de dilediklerini kabul etti.

Haydi, eziyetsiz, zahmetsiz, Tanrı yarlıgamasına, Tanrı lûtfuna yürüyün.

Hepsi de ayakları bağlanmış develere dönmüşken onların bağlalarını çözer;

Onun duâsıyla ayakları açılır, hoş bir hâlde kosa - kosa, sevinçli - sevinçli evlerine giderlerdi.

Sen de birçok âfetleri denedin; bu padişah huylu erlerden sağlık, esenlik buldun.

Topallığın kaç kere düzeldi; canın, kaç kere gamsız, eziyetsiz bir hâle geldi.

A yiğit, gaflete dalmışsın; kendini de yitirmemek için tutmuş, ayağına bir ip bağlamışsın.

310. Şükür etmeyişin, unutkanlığın, o bal şerbeti içişini sana hatırlatmıyor bile.

Sözün kıyası, o yol sana bağlanmış; çünkü gönül ehlinin gönülleri incinmiş sende.

Tez bul onları da yarlıganma dile; bulut gibi gözyaşları dök, ağla da,

Onların gül bahçeleri, sana karşı açılıp saçılsın; sana olmuş meyveler dökülsün.

O kapıda dön-dolaş, Ashâb-ı Kehf'in köpeğiyle kapı yoldaşysan köpekten aşağı olma.

Köpekler bile, ilk evden gönül bağını çözme diye öğüt verirler köpeklere.

Kemik yediğin ilk kapıya sınıksı sarıl derler, hakkı gözet, o kapıdan ayrılma.

Edeplensin de oraya varsın, ilk durağından murâdına ersin, kurtulsun diye o köpeği ısırlar.

Git a azgın köpek, velî-nimetine düşmân olma diye ısırlar o köpeği.

O kapıya halka gibi yapış derler; bekçilik et, tez ol, çevikleş;

320. Bizim adımızı da vefâsıza çıkarmaya kalkışma; boş yere vefâsızlık edip durma.

Köpeklerin yolu - yordamı vefâ etmektir; yürü, köpeklerin adını kötüye çıkarma.

Vefâsızlık, köpeklere ayıptır; vefâsızlıkta bulunmayı nasıl revâ görüyorsun?

* Yüce Tanrı bile vefâ göstermekle övündü de bizder başka kim vefâ gösterir ahđine dedi.

Gerçeği kabul etmezsen vefâyı da vefâsızlık bil... Hiç kimse, Tanrı haklarını ödeyemez.

* Ondan sonra ana hakkı gelir; çünkü o kerem sâhibi, sen ana karnındayken ananı borçlu etti sana.

Onun bedeninde sana bir şekil vermiştir; seni taşımak için de ona, bir esenlik bağışlamıştır, öylesi bir huy vermiştir ona.

Seni, kendisine yapışık, kendisinin parça - puçuşu görmüştür; kendisine yapışık parçayı, Tanrı'nın başarısı, ondan ayırmıştır.

Tanrı binlerce sanat düzdü - koştı, binlerce fen yarattı da sonunda ana, seni sevdi; esirgemeye düştü seni.

Öyleyse Tanrı'nın hakkı, ana hakkından da eskidir, ana hakkından da ileri... Kim o hakkı bilmez, tanımazsa eşektir.

110 Anayı o yarattı, sütünü o halketti, memesini o... Babayla da eş etti onu ya; bunu hiç sayma artık.

A Tanrı, a ihsânına ön olmayan, bildiğim de sendendir, bilmediğim de senden.

* Tanrı'yı an; çünkü benim hakkım hiç eskimez diye sen buyurdun.

* O sabah çağında ettiğim lûtfu an; hâni sizi Nûh'un gemisinde korudum dedin;

* Sizin aslınızı, atalarınızı korudum da dedin, tûfândan, tûfânın dalgalarından aman verdim onlara.

* Ateş huylu su, yeryüzünü kaplamıştı; dalgaları, yüce dağ başlarını aşmadaydı.

* Sizi kovmadım; atanızın atasının atasından korudum sizi.

Mâdemki baş oldun, ayağımla nasıl vururum sana? Kendi iş yurdumu nasıl olur da yitiririm?

Fakat nasıl oluyor da kendini vefâsızlara fedâ ediyorsun? Nasıl oluyor da kötü bir zâna kapılıp o yana gidiyorsun?

* Bense unutmaktan da uzağım, vefâsızlıklardan da; benim yanıma gelirsen kötü zândan kurtulursun.

140. Bu kötü zânnı, kendin gibilerin karşısında iki kat olup yerlere eğildiğin yere götür, onlar hakkında kötü zân besle.

Nice yüce güçlü dostlar edindin, yoldaşlar buldun... Sana, nereden onlar diye sorsam, geçip gittiler dersin.

İyi dostun, güzelim göğe ağdı; kötü dostunsa yerin dibine girdi.

Ara yerde, kervândan kalan ateş gibi yârsız, yardımcısız öylece kalakaldın.

A yiğit dost, yukardan da, aşağıdan da münezzeh olanın eteğine sarıl.

* O, ne İsâ gibi göğe açar, ne Kaarun gibi yere batar.

Mekân âleminde de seninledir, mekânsızlık âleminde de... Sen, onun yüzünden dükkândan kaldın mı, seninle berâberdir.

O, bulanıklıklardan duruluklar peydâhlar; senin cefâlarını ve fâ sayar.

Cefâ edersen, noksandan kurtulup, olgunluğa yönelsin diye kulağını burar.

Yolda virdini bıraktı mı, zahmete, yanıklığa düşersin de bir iç sıkıntısı gelir sana.

350. O, terbiyedir, yani yapma, o eski ahdi değiştirme demektir. Bu iç sıkıntısı, bu darlık, bu zincir olmadan; bu cesâretin, ayağını bağlamadan,

Aklınla anladığın o eziyet, bu işareti boş sanmaman için duygunla duyulur bir hâle gelir de ortaya çıkar.

Suç işlediğin zamanlarda gönlüne gelen darlıklar var ya; ölümden sonra zincir olur onlar.

* "Burada bizi anmaktan çekinene, dar bir geçim veririz; körlikle cezalandırırız onu."

Hırsız, adamların mallarını çaldı mı, bir sıkıntı, bir darlık, gönlünü tırmalamaya başlar.

O da, bu iç sıkıntısı da nedir ki der... Ne olacak? Senin şerinden ağlayan mazlûmun iç sıkıntısı.

Bu sıkıntıyı, bu darlığa pek o kadar aldırış etmemeye başladı mı... İsrâr yeli ateşini üfler, alevlendirir; aldırılmazlığına karşılık, onu daha fazla yakmaya koyulur.

Gönül darlığı, artık aşağılık, nâdan kişilerin sıkıştırması hâline gelir... O anlamlar, duygu âleminde belirir, bayrak çeker.

Dertler zindan olur, çarım olur... Dert köktür, kök de dal - budak verir.

360. Kök gizliydi, meydana çıktı... İç darlığıyla ferahlığını bir kök say.

Kötü kökse tezcek sök onu... Sök de yeşillikte çirkin bir diken bitirmesin.

İç darlığına uğradın mı, çâresine bak. Çünkü bütün dal - budak, kökten biter.

İç ferâhlığı duydun mu, bu ferahlığı sula... Meyve de verdi mi, dostlara sun.

Sebâ'lılar hikâyesinin kalan bölümü

Sebâ'lılar, heveslerine uymuş, ham kişilerdi... İşleri - güçleri, büyüklere karşı nankörlüktü.

Nîmete karşı nankörlük, sana bağışlarda bulunan kişiyle savşmana benzer hani.

Bana bu iyilik gerekmez; bundan inciniyorum ben; ne diye incitiyorsun beni dersin;

Lûtfet de dersin, şu iyiliği uzaklaştır benden... Göz istemiyorum ben, tez kör et beni.

Sebâ'lılar da, şehirlerimizi uzaklaştır, aramızı aç; kötülüğümüz bızce daha hayırlı; güzelliğimizi gider, süsümüzü - püsümüzü al dediler.

Biz dediler, bu sayvanı, bu bağı - bahçeyi istemiyoruz... Ne güzel kadınlar istiyoruz, ne emniyet, ne de esenlik, hoşluk.

370. Şehirlerimiz birbirine yakın düşmüş; o çöl ne de hoş, orda canavarlar var.

* İnsan yazın kışı ister; derken kış da geldi mi, vazgeçer istediğinden, istemez.

* Bir hâle, hiç mi hiç râzı olmaz insan... Ne darlığa râzı olur, ne genişliği, hoşluğa.

* "Geberesice insan, Rabbine karşı ne de kâfirdir." Doğru yolu buldu mu, tutar, inkâr eder onu.

* Nefis bu çeşittir işte, bu yüzden de gebertilmeye lâyıktır; onun için o yüce Tanrı, "Öldürün nefislerinizi" dedi ya.

Nefis, üç köşeli dikendir, ne biçim koysan koy, batar sana; onun yarasından nasıl kurtulabilirsin sen?

Hevesten geçiş ateşini sal dikene; elini at işi - gücü güzel dosta. Sebâ'lılar, sınırı aştılar; bizim katımızda vebâ, seher yelinden yeğ demeyedek vardılar.

Öğütçüleri, öğüt vermeye çalıştılar; kötülüklerine, kâfirliklerine engel olmaya uğraştılar.

Fakat onlar, öğütçülerin canlarına kastediyorlar, kötülük, kâfirlik tohumunu ekip duruyorlardı.

380. * Kazâ geldimiydi, şu cihân daralır... Kazâ yüzünden helva bile, dert olur, eziyet kesilir ağızda.

* Kazâ geldi mi, alan daralır demişler... Kazâ geldi mi, gözler perdelenir.

* Kazâ çağında göz kapanır; göz, göz ilâcını bile görmez olur-gider.

O atlının düzeni, tozu dumana kattı mı o toz, yardım dilemekten bile uzaklaştırır seni.

Sen atlıya doğru yürü, toza, dumana doğru değil... Yoksa o atlının düzeni, seni ezer - geçer.

Tanrı, kurdun yediği koyuna, kurdun kopardığı tozu gördü de ne diye melemedi, seslenmedi, yardım istemedi;

Kurdun kopardığı tozu neden bilemedi... Bunca bilgisiyle ne diye otlamaya daldı der.

Koyunlar bile, kendilerine zarar verecek kurdu, kokusundan tanır, bilirler de ondan, tundan - tuna kaçarlar.

Hayvanlar bile akıl ederler, arslanın kokusunu duyarlar da otlamayı bırakıp dağılırlar.

Öfke arslanının kokusunu aldın mı, gizlice Tanrı'ya yalvarıp yakarmaya koyul.

390. Onlar, kurdun kopardığı tozdan çekinmediler ama ardından, koca mihnet kurdu geldi - çattı.

Akıl çobanına göz yuman koyunları, öfkeyle paraladı gitti o kurt.

Çoban, kaç kere onları çağırdı, gelmediler... Üstelik çobanın gözüne gam toprağı saçtılar.

Hadi, git dediler; biz senden daha iyi çobanız; ne diye sana uyacakmışız? Her birimiz, bir başbuğuz.

* Dostun adamı değiliz; kurdun lokmasıyız biz... Utanacak kişiler değiliz; ateşin odunlarıyız biz.

Bilgisizlik, kafaya yerleşmiş öyle bir yobazlıktır ki bu çeşit kişilerin yurtları yıkılır, yıkıntısında kuzgunlar, şom - şom bağırlar dururlar.

* Mazlûmlar için kuyu kazıp dururlardı; kazdıkları kuyulara kendileri düştüler, âh edip durmadalar.

Yûsuf'ların derilerini yüzdüler ama ettiklerini de bir - bir buldular.

Kimdir o Yûsuf? Senin Tanrı'yı arayan gönlün... Bir tutsak gibi mahallende bağlanıp kalmış.

Sen, bir Cebrâil'i tutmuş da bir direğe bağlamışsın; kanatlarını da yüz yerinden yaralamışsın.

400. Önüne kebab olmuş dana koymadasın. Kimi de onu alıyor, samanlığa götürüyorsun da,

Ye diyorsun, işte bizim gıdamız bu... Oysa ki Allâh'la buluşmaktan özge bir gıdası yok onun.

O belâlara uğramış da bu işkenceden, bu denenmeden Tanrı'ya ileniyor senden.

A Tanrı'm diyor, bu kocamış kurttan feryât... Tanrı da dayanıyor, nerdeyse vakti geldi - çattı işte.

Her haberi olmayandan öcünü alacağım... Feryâda erişen Tanrı'dan başka kim feryâda erişebilir ki?

Oysa Rabbimiz deyip durmada; diyor ki: Yüzünü görmeyeli sabrım yok oldu - gitti.

Yâhudinin elinde, âciz kalmış bir Ahmed'im... Semûd kavminin hâşimânesine düşmüş bir Sâlih'im.

A peygamberlerin canlarına kutluluk bağışlayan, ya öldür beni, ya çağır tapına, ya da gel.

* Kâfirler bile ayrılığına dayanamıyorlar da "Keşke toprak olaydım" diyorlar.

O yandan olanın hâli bile bu olursa, senin olan kişi sensiz ne hâle gelir?

410. Tanrı da evet diyor, öyledir, a temiz kişi; fakat dinle, dayan; dayanmak iyi şeydir.

* Sabah yakın, sus, az coşup köpür... Senin için çalışıp durmadayım ben; sen çalışma.

Köylünün çağırısına uyup köye giden tâcir hikâyesinin kalan bölümü

A yiğit arkadaş, dön artık hadi, dön... Dön de köylü, tâciri evine nasıl götürdü, onu anlat.

Sebâlî'lar hikâyesini bir yana koy; o tâcir, köye nasıl geldi; onu söyle.

Köylü, öylesine yaltaklandı, yalvardı - yakardı ki tâcirin kararı elden gitti, şaşkına döndü adam.

Haber üstüne haber geldikçe şaşırıldı - kaldı; tâcirin arı - duru ihtiyat suyu bulandı - gitti.

Bu yanda da çocukları, neşeyle, "Gezer - oynarız" deyip durmadı.

* Hani Yûsuf gibi... Şaşılacak bir kader yüzünden, onu da babasının gölgesinden "Gezer - oynarız" sözü çıkarmıştı.

O, oyun değildi, canla oynamaktı; düzen kurmaktı, hile yapmaktı, hâinlikti o.

Seni sevgiliden ayıran, ne olursa olsun, dinleme, aldırma, çünkü o, ziyân verir, ziyân.

420. O, yüzde yüz kâr bile olsa altın için yoksulun haznesini bırakma.

Şunu işit: Tanrı, Peygamber'in ashâbını, sıcak - soğuk, nice kere azarladi.

* Çünkü kıtlık yılında davul sesine koştular; hiç durmadan cuma namazını bırakıverdiler.

Başkaları ucuza almasınlar; bizim elde edeceğimiz kârı onlar elde etmesinler dediler.

Peygamber, namazda yapayalnız kaldı; yanında ayak direyen, kendisini Tanrı'ya yalvarmaya vermiş iki-üç yoksul vardı ancak.

Tanrı, davul sesi, oyun, alış-verişte bulunmak, Tanrı elçisinden nasıl oldu da ayırır sizi, dedi.

* Şaşkınca, buğdaya doğru dağılıp gittiniz de Peygamber'i, ayakta tek başına bırakıverdiniz.

Buğday elde etmek için olmayacak, bitmeyecek tohumlar ek-tiniz... O Tanrı elçisini bırakıp gittiniz.

Oysa ki onun sohbeti, oyundan da hayırlıdır, maldan da... Gözünü bir ov da bak, kimi bıraktın sen?

Hırsınız, iyiden iyiye kandırmadı mı, inandırmadı mı sizi ki rızık veren benim, rızık verenlerin en hayırlısıyım, ben.

430. Lûtfundan, sana buğdayı rızık olarak veren, nasıl olur da senin dayancını yitirir?

Buğday için, gökyüzünden sana buğday gönderenden ayrıldın sen.

Doğanın, kazları sudan ovaya çağırması

Doğan, kaza, sudan çık da dedi, şekerler damlatan ovaları bir seyret.

Akıllı kaz da ona, a doğan dedi, uzaklaş bizden... Su, bizim kalemizdir, aman yurdumuzdur, neşemiz, sevincimizdir.

Şeytan da doğan gibidir; a kazlar, tez gelin der... Sakın ha; su kalesinden pek az çıkın dışarıya.

Doğana, dön geri, dön... Başımızdan çek elini a aşağılık kişi deyin;

Senin çağırmanı istemiyoruz biz, çağrın senin olsun... Senin sözüne kanmayız biz a kâfir.

Kale bizim olsun, şeker kamışlığı senin... Armağanını da istemiyorum; sen al onu, senin olsun.

Can oldukça rızık eksik olmaz... Ordu oldukça bayrak da olur elbet.

İhtiyatlı tâcir, pek çok özürler getirdi; o boynu yoğun şeytana bahâneler düzdü.

440. Şimdi dedi, önemli işlerim var; gelirsem işim düzene girmez.

Pâdişah ince, önemli bir iş buyurdu; onun başarılmasını bekliyor; geceleri uyumuyor.

Pâdişahın buyruğundan dışarı çıkamam; pâdişaha karşı yüzü kara olamam.

Her sabah, her akşam, özel çavuş geliyor, ne vâkit kurtulacak bu iş diye soruyor.

Revâ görür müsün; ben köye geleyim, pâdişah da kaşlarını çat-sın, kızsın bana.

Ondan sonra öfkesine nasıl dayanabilirim? Diri - diri toprağa mı gömeyim kendimi?

O, bu çeşit yüzlerce bahâne uydurdu, söyledi... Fakat düzenler, Tanrı buyruğuna eş olmadı - gitti.

Dünyâdaki zerrelere, birbirine girse de kale kesilse, gene gökten gelecek kazâyâ karşı hiçtir, hiç.

Şu yeryüzü, gökten nasıl kaçabilir? Kendini gökten nasıl gizleyebilir?

Gökten yağana karşı yeryüzü, ne kaçabilir, ne bir çâre bulabilir, ne de pusuya girip gizlenebilir.

450. Güneşten ateş yağsa, yeryüzü, o ateşe yüz tutmuştur.

Yağmur yağsa da tûfan koparsa, yeryüzündeki şehirleri yıksa, silse - süpürse.

* Yeryüzü, Eyyûp gibi ona teslim olmuştur; ne yağdırırsan yağdır, tutsağın sana der.

A bu yeryüzünün parça - puçluğu, sen de baş çekme... Tanrı buyruğunu görünce âsılığa kalkışma.

* "Sizi topraktan yarattık" âyetini duydun ya; demek ki senin, toprak olmanı istiyor; yüz çevirme.

Bak da gör, toprağa bir tohumdur, ektim... Toprağın tozusun sen, onu ben yücelttim.

Gene bir davran da toprak olmayı âdet edin; toprak ol da seni bütün beylere buyruk verir bir hâle getireyim.

Su, yüceden alçağa akar; ondan sonra da alçaktan yücelere açar.

Buğday, yücelerden toprak altına girdi de ondan sonra başak oldu, çevikleşip boy attı.

Her meyvanın tohumu, önce yeredir; ondan sonra yerden baş verir, yücelir.

460. Nimetlerin temelleri gökten yağdı, toprağın altına girdi de ondan sonra tertemiz cana gıda oldu.

Gönül alçaklığıyla gökten yere iner de, ondan sonra diri, yiğit insanın parça - buçuğu olur.

Böylece o cansız şey, insanın sıfatları olur, Arş'ın yücesine, neşeli - neşeli uçar.

Diri dünyâdan geldik önce derler; gene aşağılıktan yücelere ağdık.

* Bütün parça - buçuklar, dururken de, oynarken de "Gerçekten de biz, dönüp ona varanlarız" der.

Gizli parça - buçukların zikirlerinden, tespihlerinden, gökyüzüne bir uğultudur, vurmuştur.

Kazâ, gözbağcılığa kalktı mı, köylü, şehirliyi mat etti - gitti.

Tâcir, binlerce ihtiyâtiyle gene de mat oldu da o yolculukta âfetlere uğradı.

Kendi ayak direyişine güveniyordu ama bir saman çöpüydü o; sel kaptı - götürdü onu.

Kazâ ve keder, gökten baş çıkardı mı, bütün akıllılar kör oldu, sağır oldu.

470. Kazâ geldi - çattı mı, balıklar; kendilerini denizden dışarı atarlar; tuzak, uçan kuşu tutar, güçsüz bir hâle kor.

* Periyle cin bile şişeye girer; hattâ Hârut bile Bâbil kuyusuna düşüverir.

* Ancak kazâ ve kaderden, gene kazâya, kadere kaçan kişi kurtulur; hiçbir terbi', onun kanını dökemez.

Kazâya, kadere uğrayıp, kazâdan, kaderden başkasına kaçır, sığınırsan, hiçbir düzen, seni ondan kurtaramaz.

Darvan'lıların hikâyesi, yoksullara birşey vermeden bağlardan - bahçelerden meyve devşirmek için düzene baş vurmaları.

Darvan'lıların hikâyesini okumuşsundur; peki, öyleyse ne diye düzen kılımda kakılıp kalmışsın?

Akrep iğneli birkaç kişi, birkaç yoksulun rızkını çarpmak için düzen kuruyordu.

Birkaç Amır'la Bekir, geceleyin yüz - yüze vermişti; düzen düşünmede, söz edip durmadaydı.

Tanrı duyup anlamasın diye de o sözleri, gizli - gizli söyleşiyorlardı.

Sıvacıya çamur sıvamaydılar... Hiç el, gönülden gizli bir iş yapabilir mi?

* Tanrı, seni yaratan dedi, düşünceni, gizli sözünün gerçek mi, yalan mı olduğunu bilmez mi hiç?

480. Seher çağı yola çıkanı gözüyle gören, ertesi gün nereye konacak, bilmez mi?

Yolcunun yüzünü, gideceği yöne döndüren, adımının sayısını sayan, nereye ineceğini, nereye bineceğini elbette bilir.

Şimdicek kulağını gafletten arıt da o dertlinin ayrılık derdini dinle.

O gamlının hikâyesini dinledin mi, bil ki ona zekât veriyorsun.

Gönül hastalarının dertlerini dinler; yüce canın, suya - toprağa olan ihtiyâcına kulak asarsan, zekâttır bu.

Onun, hünerli, fakat dumanlarla dolmuş bir gönül evi vardır; dinlemekle bir pencere aç o eve.

Senin bir dinlemen, ona bir yol soluk aldır mı, evindeki o acı duman azalır.

Yolcu, yüceler yücesi Râbb'e gidiyorsan derdimize dertdeş sen ol.

Bu, şöyle mi yapayım, böyle mi edeyim diye işkilde kaş, bir hapishânedir, bir zındandır; canı bırakmaz ki bir yana gitsin.

Bu, bu yana çeker; o, o yana çeker... Her biri, doğru yol, benim yolum der.

490. Bu ikilikte kaş, Tanrı yolunun sarp yeridir; ne mutlu ayağı çözükle kişiye.

İşkile düşmeden doğru yoldan yürür - gider o... Sen de yol bilmiyorsan onun ayak izleri nerde; onu bul da düş izine.

Ceylânın izini izle de herşeyden kurtul, yürü; ceylânın izinden göbeğine erişinceye dek yürü.

Bu yürüyüşle ateşe bile gitsen a kardeş, ap - aydın, en yüce yere varırsın sen.

* "Korkma" dendiğini duydun ya; ne denizden kork, ne dalgadan ürk.

Tanrı, sana bir korku verdi mi, bunu, "korkma" demek bil; mâdemki tabak gönderdi, ekmek de gönderir.

Korku, korkmayan kişisindir; dert, burda dönüp dolaşmaya - nındır.

Tâcirin köye gitmesi

Tâcir, işe koyuldu; hazırlandı... Kuruntusu, köye doğru uçmaya başladı.

Ayâli, çoluğu - çocuğu da yola düşmeyi kurdular; eşyalarını kuruntu öküzüne yüklediler.

Meyveler yedik, sen bize köyden muştuluk ver diye sevinerek koşa - koşa köyün yolunu tuttular.

500. Dilediğimiz, hoş bir çayırılık - çimenlik; orda kerem sâhibi, gönüller alan bir dostumuz var.

Binlerce özlemle çağırdı bizi; bizim için bağış ağacını dikmiştir.

Bâri up-uzun kışın azığını da ondan alıp şehre getirelim.

Hattâ o, bağını - bahçesini bile bize bağışlar; can evinde yer verir bize.

* Arkadaşlar, tez olun da faydalanalım diyorlardı... Akılsa, ferâhlanmayın demedeydi.

* Tanrı kârından kâr edinin; "Gerçekten de Râbbim, övünenleri sevmez."

Oturamaklı olun da onun verdiği şeyle övünün; her ne gelirse gelsin, sizi oyaladı mı, Tanrı'dan ahkor.

Onunla sevin, onunla neşelen, ondan başkasıyla değil... Odur bahar, başkalarıysa karakış ayı.

Senin tahtındır, malın, mülkündür, tâcındır, ama, ondan başka herşey, seni yavaş - yavaş öldüren, yitiren şeydir.

Gama sevin, çünkü dert, çünkü gam, buluşma tuzağıdır... Bu yolda alçalış, yüceliştir.

510. Gam bir defindir, çektiğin dertse mâden; fakat bu söz, nerden çocuklara tesir edecek?

Çocuklar, oyunun adını duydular mı, hepsi de har - güre yarışarak o yana koşarlar.*

A kör eşekler, bu yanda tuzaklar var, bu yanda, pusuda kan içenler var.

Oklar uçup duruyor; yay, gizlilik âleminde gizli; gençliğe, yüzlerce kocalık oku saplanıyor.

* Mısra' şu: "Cümle bâ hargûr hem-tek indevend" mısra'daki "hargûr", yaban eşiği anlamına alınmış, hepsi de yaban eşiğiyle o yana, yarışarak koşarlar anlamı verilmiş. Bizce burdaki "har-gür" türkçedir; gürlütü - patırtı, şamata anlamına gelir. Hâliâ "har-gür etme", "hır-gür etme" ve "harran ve gürrâ" diye kullanıyoruz.

Gönül ovasına adım atmak gerek, çünkü balçık ovasında açılıp saçılmaya, gönül ferâhlığı elde etmeye imkân yok.

Dostlar, gönül yurdu, eminlik ülkesidir; kaynaklar var orada, güllük - gülistanlık orası.

Yolcu, tez gönül ovasına yürü, orda gez - dolaş... Ağaçlar var orada, akar sular var.

Köye gitme, köy adamı ahmâk eder; akli, ışiksiz, aydınlıktan voksun bir hâle kor.

* A seçilmiş er, Peygamber'in sözünü duy: Köyde yurt edinmek, akli mezara gömmektir.

Köyde bir gün, bir gece kalanın akli, tam bir aya dek tam olarak yerine gelmez.

520. Bir aya dek ahmâklık, onunladır... Köy otundan bunlardan başka ne biçilebilir ki?

Bir ay köyde kalan, nice zaman bilgisiz kalır, kör olur - gider.

* Köy nedir? Ulaşmamış şeyh... Elini taklide vermiştir, delille sarılmıştır o.

Tüm akıl karşısında bu duygular, gözleri bağlı değirmen eşeklerine benzer.

Bunu bırak da hikâyeye dön... İnciyi bırak da buğday alagör.

İnciye yol yoksa hadi, al şu buğdayı... O yana yol yoksa sana, bu yana sür atını.

Eğri - büğrü uçar ama görünüşü al, benimse. Görünen, sonunda görünmeyene ulaştırır seni.

Her insanın önü, bir şekildir; ondan sonra can gelir ki o, huy güzelliğidir.

Her meyvenin önü, bir şekilden başka nedir ki? Tâd, ondan son gelir; tâdtır anlamı onun.

* Önce çadır bulurlar, kurarlar da ondan sonra Türk'ü, konuk olarak getirirler.*

530. * Şeklin, bil ki çadırıdır, anlamındır Türk... Anlamın kaptandır, şekilde sânkî gemi.

Tanrı için olsun, bir soluk şunu bırak da tâcirin eşiği, çanını çalsın.

Tâcirle çoluğunun - çocuğunun köye gitmesi

Tâcirle çocukları, hazırlıklarını bitirdiler; katırlara binip köye doğru sürdüler.

* Pır, hoş bir örnek getirdi mi, hemen "Türk" ü anar.

* Sevinerek hayvanları sürüyorlar, "Gezin, yolculuk edin de ganimetler bulun" diyorlardı.

* Ay, yolculuklar eder de Keyhüsrev olur; yolculuklara düşmeseydi Ay, pâdişahlar pâdişâhı mı olurdu?

* Yaya, yolculuğa düşer de şatrançta, yüce vezir olur... Yûsuf, yolculukla yüzlerce murâda erer.

Gündüzün, güneşten yüzleri yandı; geceleyin, Ay'la yol bulmayı öğrendiler.

Çirkin, kötü yol, onlara güzel göründü; köyün sevinciyle yol, cennete döndü.

Acı söz, dudaklardan çıktı mı, hoş olur; gül bahçesi yüzünden diken bile gönül çeken bir hâle gelir.

* Ebû-Cehil karpuzu, sevgili sununca hurma kesilir... Ev, evde oturan güzel yüzünden ovaya döner.

540. Nice nazlılar, nâzeninler vardır, gül yanaklı, Ay yüzlü bir güzel yüzünden diken taşırlar.

Nice kişiler Ay yüzlü güzelinin yüzünden sırtı yaralı, hamallık eder.

Demirci, gece olsun da Ay yüzümün yüzünü öpeyim diye yüzünü kap - kara eder.

Tâcir, geceye dek çarımha gerilmiş gibi dükkânında kakılır kalır; çünkü bir selviyi gönlüne dikmiştir o.

Tâcir, denizde, karada yolculuk eder; evinde oturanın, eşinin sevgisiyle koşar - durur.

Kimin bir ölüye sevdâsı varsa, bir dirinin yüzünü umar da, o ümitle bu sevdâya sarılır.

O dülger de, güzel bir Ay yüzlüye kavuşma ümidiyle yüzünü tahtaya dikmiştir.

Bir gün sonra cansıza dönemeyecek bir diriye kavuşmayı umarak çalış - çabala.

Aşâklık yüzünden bir saman çöpünü kendine eş - dost seçme; ondaki o eş - dost oluş, eğretidir.

Tanrı'dan başka eşin - dostun sana vefâsı varsa, ananla - babanla da eş - dosttun; nerde o dostluk?

550. Tanrı'dan özgeyi dost tutmak, yardımcı bilmek, yerinde bir işse, dadınla da, lâlânla da eştin - dosttun, nerde, ne oldu o dostluk?

Süte, memeye alışkanlığın kalmadı; mektepten tiksinden de geçti - gitti.

O dostluk, o alışkanlık, onların duvarlarına vuran bir ışıktı; o vuruş, güneşe gitti.

A yiğit, sen, o yalım, neye düşerse, ona âşık oluveriyorsun.

Her varlığı seviyorsun ya; ondaki güzellik, Tanrı'dan; Tanrı onu altınla yıldızlamıştı.

Altınlık, ashna gitti-de hakır kaldı mı, tabiat doyar ona, boşlayıverir.

Onun yaldızlı sıfatlarından çek ayağını; bilgisizlikle kalpa güzel deme pek o kadar.

Çünkü kalplardaki güzellik, eğretidir; süsün - püsün altında, süssüzlük, çirkinlik vardır.

Kalpın üstündeki altın, mâdenine gider; sen de onun gittiği mâdeneye git.

Işık, divardan kalker; güneşe gider... Sen de, sana lâyük olan güneşe git.

560. Mâdemki oluktan bir vefâ görmedin; bundan böyle suyu, gökten elde et.

Kurdun tuzağı, kuyruk mâdeni değildir... O koca kurt, mâdeni nerden tanıyacak?

O aldanmışlar da, çıkında altın var sanmışlardı da köye doğru koşup duruyorlardı.

Güle - oynaya o dolaba doğru, çark vura - vura koşuyorlardı.

Köye doğru uçan bir kuş görseler, sabırsızlıktan elbiselerini yırtıyorlardı.

Köyden yanlarına kim gelse, bir hoşça yüzünü, gözünü öpüyorlardı.

Sen diyorlardı, sevgilimizin yüzünü görmüşsen; canımıza cansın, bize gözsün sen.

Mecnûn'un, Leylâ'nın mahallesinde oturan köpeği okşaması

Hani Mecnûn gibi... Mecnûn, bir köpeği okşamada, öpmede, önünde yan - yakıla erimedeydi.

Çevresinde, eğile - büküle dönüp dolaşmada, ona arı - duru gül suyu şerbeti sunmadaydı.

Boşboğazın biri, a hâm Mecnûn dedi; bu yapıp durduğun çılgınlık da ne?

570. Köpek, boyuna pis şeyler yer, ağzı pistir; ardını bile ağzıyla temizler.

Köpeğin birçok aybını saydı - döktü... Ayıp bilen gaybten bir koku bile almamıştır.

Mecnûn dedi ki; Sen tümden de bir şekilsin, bir gövdesin ancak... Gel de benim gözümle bir gör onu.

Bu, Tanrı'nın çözülmemiş tılsımıdır; Leylâ'nın mahallesinin bekçisidir bu.

Himmetini gör,* gönlündeki, canındaki anlayışı seyret... Bak, neresini seçmiş, nereyi yurt edinmiş kendine.

O, benim mağaramın yüzü kutlu köpeği; hattâ o, benim dert-deşim, gamdaşım.

Onun mahallesini yurt'edinen köpeğin bir tüyünü bile arslanlara verir miyim hiç?

Ey arslanların, köpeklerine kul - köle kesildiği... Söylemeye imkân yok; sus vesselâm.

Dostlar, şekilden geçerseniz cennettir, gül bahçesinin içinde gül bahçesi.

Şeklini kırdın, yaktın mı, tüm şekli de kırmayı öğrendin demektir.

580. * Bundan sonra artık her şekli kırarsın; Haydar gibi Hayber kapısını koparırısın.

O bön tâcir de şekle âlet oldu; köylünün kötü niyetli bir sözü, onu köye çekmedeydi.

Sınanmak için yeme koşan kuş gibi o da, sevine - sevine o yal-taklanma tuzağına yönelmişti.

Kuş, o yemi kerem bilir, bağış sanır ama hırsın sonudur o bağış, cömertlik değil.

Kuşçağızlar, yem umarak o düzene doğru, sevine - sevine uçup koşarlar.

Sana tâcirin neşesini anlatmaya kalksam, korkarım ki yolcu, seni alakorum, akşamı edersin.

Onun için kısa tutuyorum; köy göründü; göründü ama o köylünün köyü değildi; tâcir, bir başka yola saptı.

Bir aya yakın bir müddet, köyden köye hayvan koşturdular; çünkü köyün yolunu iyi tanımıyorlardı.

Kılavuzsuz yola düşene iki günlük yol, yüz yıllık yol olur.

Kâ'be'ye kılavuzsuz gitmeye kalkışan, bu başı dönmüşler gibi alçalır - gider.

590. Ustasız bir sanât öğrenmeye girişen, şehirde de alay konusu olur, köyde de.

Doğuda da, batıda da, bir adamın anasız, babasız doğması, pek az görülmüş birşeydir.

Malı, çalışan elde eder; bir defneye rastlayan kişi, pek azdır.

* Metinde "hem-nişin bin" yazılmış; karşılaştırmada "Hem-nişin" sözünün altına "Himmetiş" yazılarak düzeltilmiştir.

* Nerde bir Mustafa ki bedeni can olsun da "Rahmân, Kur'an'ı öğretti" sırrına ulaşsın.

* Beden ehlinin hepsine de "Kâlemle öğretti"; Tanrı, keremini bağışlamada kâlemi vâsita olarak yüceltti.

Oğul, her hâris mahrumdur; hârisler gibi tez yürüme, biraz daha yavaş ol.

O yolda eziyetler çektiler, yorgunluklara uğradılar; kara kuşunun tatlı suda azâp çekmesi gibi hâni.

Köye de doymuşlardı artık, köylüye de... Hattâ usta olmadan şeker yapmaya da karınları toktu.

Tâcirle çoluğunun - çocuğunun köye varmaları, köylünün, onları görmezlikten, tanımazlıktan gelmesi

Bir ay sonra o yana vardılar; kendileri azaksızdı, hayvanları otsuz, yemsiz.

Köylüye bak ki kötü niyeti yüzünden, şöyle - böyle demeye koyuldu.

600. Gündüzün, bağa, bahçeye gidip de birşey yemesinler diye yüzünü onlara göstermiyordu.

Zâtî, tümünden gösteriş olan, tümünden kötülükten ibâret bulunan yüzün, Müslümanlardan gizli kalması daha yeğ.

Öyle yüzler vardır ki şeytânlar, sinekler gibi o yüze üşüşürler; zil gibi başına takılırlar, başını konak edinirler.

Böyle kişinin suratını gördün mü, ya bakma, ya da bakarsan, hoşlanıp gülme.

* Tanrı, bu çeşit pis, âsi yüz için "Alnının perçeminden tutar da çekeriz" dedi.

Sordular, evini buldular; yakınları gibi kapısına koştular.

Evdekiler kapıyı kapattılar... Tâcir bu eğri gidişten deli - di-vâne oldu.

Fakat sertleşmenin sırası değildi; kuyuya düştük bir kere; sertliğin ne faydası var?

Gecenin soğuğunda, gündüzün, güneşin yakıcı harâreti altında, tam beş gün, beş gece, kapısında kaldılar.

Orada kalışları, ne gaflettendi, ne eşeklikten; zordandı, yorgunluklandı.

610. İyiler, zor yüzünden kötülerle bağdaşırlar... Arslan bile iyice acıktı mı, leş yer.

Tâcir, onu gördükçe selâm veriyor, ben filânım, adım da şu diyordu.

Köylü, olabilir diyordu, fakat ne bileyim, kimsin? Pis misin, yoksa temizliğe eş mi?

* Tâcir, bu ân, kıyâmete benzedi, "Kardeş, kardeşinden kaçıyor" dedi.

Köylüye anlatıyor, diyordu ki: Ben o kişiyim ki, soframda tıka-basa yemekler yedin.

* Filân gün, feşman malı satın aldım sana... İki kişiyi aşan her gizli şey, yayılır-gider.

Halk, bizim seviştığımızı duydu, boğaz da, nimet yerse yüz utanır hâni.

Köylüye, saçma-sapan ne söylenip duruyorsun diyordu; ne seni tanıyorum, ne adını biliyorum, ne yerini.

Beşinci gece hava bulutlandı, yağmur başladı; gök bile bu yağışa şaştı-kaldı.

Bıçak kemiğe dayanınca tâcir, ev sâhibini çağırın diye kapı halkasını vurdu.

620. Köylü, yüzlerce ısrardan sonra kapıya geldi; a babasının canı dedi, ne var, ne istiyorsun?

Tâcir, o haklardan vazgeçtim dedi; yaptığımı sandığım şeylerden de vazgeçtim.

Yoksul canım, bu sıcakta, bu yangıyla beş günde beş yıllık zahmet çekti.

Dosttan, yakınlardan gelen bir cefâ, ağırlıkta, düşmanın üçyüz bin cefâsına bedeldir.

Çünkü adamın gönlü, onun çevredeceğine, cefâda bulunacağına inanmaz; canı, onun lûtfuna, onun vefâsına alışmıştır.

İnsanların uğradıkları belâ, düştükleri çetinlik, iyice bil bunu, hep alıştıklarının tersine uğramalarından ileri gelir.

Tâcir, a sevgi güneşi zevâle gelen, kanımı bile dökse helâl edeceğim.

Şu yağmurlu gecede bir bucak ver bize de, sen de kıyâmette bir azık elde et, dedi.

Köylü, orada bir bucak var; bahçıvan, orda kurtları bekler, bekçilik eder.

Elinde, kurda atmak, koca kurt gelirse onu vurmak için okla yay vardır.

630. Sen de hizmet edebilirsen, o yer, yerin; ama bu işi başaramazsan başka bir yer ara dedi.

Tâcir, yüz hizmet göreyim, yalnız sen yer ver; o yayı, oku da ver elime.

Uyumam ben, üzümle beklerim; kurt gelirse başından vururum.

A iki gönüllü, Tanrı hakkı için bu gece, beni yağmur altında, balçık üstünde bırakma dedi.

O bucak boşaltıldı; tâcir, çoluk-çocuğuyla o daracık, o kınılanacak yer bulunmayan bucağa sığındı.

O mağaranın bucağına, sel korkusundan kaçıp bir bucağa sığınan çekirgeler gibi âdetâ birbirlerinin üstüne yığılmışlardı.

Bütün gece, hepsi de Tanrım diyordu, bu bize lâyük, bu bize lâyük, lâyığımız bizim bu hâl.

Aşağılık kişilerle dost olana, yahut da adam olmayana adamlık edene lâyük bu.

Ham ümitle yüce kişilerin toprağına hizmet etmeyi bırakan kişiye bu lâyük.

Temiz kişilerin dıvarını, toprağına öpüp yalamak, aşağılık kişilerin bağı, bahçesini, güllüğünü, çimenliğini elde etmekten yeğ.

640. Gönlü aydın birine kul olmak, pâdişahların başlarına tac olmaktan yeğ.

A yolların çavuşu, şu toprağın üstündeki pâdişahlardan, davul sesinden başka bir şey bulamazsın.

Şehirli bile cana karşı yol vurucu olursa köylü dediğin kim oluyor: Feyizden mâhrum bir ahmâk.

Aklının tedbirine uymayıp gulyabâni sesini duyunca o yana yürüyenin lâyığı budur.

Yaptığı işe candan, gönülden pişmân oldu ama, bundan sonra suçunu söylemenin bir faydası yoktur ki.

Elinde ok, yay; bütün gece o yanda, bu yanda kurt gözetlemedeydi.

Oysa ki kurt, kıvılcım gibi ona sıçramıştı; kurt aramadaydı ama asıl kurttan haberi bile yoktu.

Her sivrisinek, her pire, o yıkık yerde bir kurt olmuştu, onları ısırıyordu, yaralıyordu.

İnatçı kurdun saldırması korkusundan sivrisinekleri kışalamaya da fırsat yoktu.

Kurt, bir zarar vermesin diye gözetlemeyi boşlamıyordu; yoksa köylü, tâcirin sakalını yolardı.

650. Böylece hâdden aşırı sıkıntı içinde, canları ağızlarına gelmiş bir hâlde beklerlerken gece yarısı,

Ansızın, bir tepeden saldırıp gelen bir kurt karaltısı görüldü.

Tâcir, yayını kurdu, bir ok attı; hayvanı vurup düşürdü.

Hayvan düşerken yellendi; köylü duyup eyvâh dedi, ellerini dizlerine vurdu.

A adam olmayan dedi, bu benim eşeğimin sıpası; tâcir, yok yahu dedi, Ahremen gibi bir kurt bu.

Karaltısına baksana, kurt olduğu besbelli... Şekli, kurt olduğunu göstermede.

Köylü, hayır dedi, ardından çıkan yelin sesinden tanıdım; onun yellenmesini, suyu şaraptan nasıl ayırt edersem öyle ayırt ederim, öyle tanırım.

Bağda sıpamı vurup öldürdün; bundan böyle dilerim, neşe yüzü görmeyesin.

Tâcir, iyi bak dedi; gece şimdi, insan geceleyin iyi göremez. Gece, adamı yanıltır; herkes, geceleyin gördüğünü tanıyamaz.

660. * Hem gece, hem gökte bulut var, hem yağmur yağmada... Bu üç karanlık adamı adamakıllı yanıltabilir.

Köylü, o bana aydın gün gibi apaçık; sıpamın yellenmesini tanırım ben dedi;

Konuk, azığını nasıl tanırsa, ben de yirmi yellenme arasında onun yellenmesini ayırdeder, tanırım.

Tâcir, dayanamadı artık, birden yerinden sıçradı da köylünün yakasına sarıldı.

A düzenbaz ahmâk dedi; a bunamış herif; sen hem esrar çekmişsin, hem afyon yutmuşsun.

A sersem herif, şu üç karanlık içinde sıpanın yellenmesini tanıyorsun da beni nasıl tanıyorsun?

Gece yarısı, buzağıyı tanıyan, bilen, nasıl olur da on yıllık yoldaşını tanımaz, bilmez?

Sen de kendini ârif gösteriyor, dalgın gösteriyorsun da adamlığın gözüne toprak saçıyorsun.

Kendimden bile haberim yok diyorsun; gönlüme Allâh'tan başka birşey sığmıyor.

Dün akşam yediğim bile aklımda değil; şu gönül, dalgınlıktan başka hiçbir şeyle sevinmiyor.

670. Akıllıyım ama Tanrı delisiyim; bunu aklında tut da kendimde olmayışımı mâzur gör.

Birisi, pis olan hurma şarabını içse şeriat, o kişi kendinde değilse mâzur tutar onu.

* Sarhoşla esrârkeşin karı boşaması, birşey satması doğru değildir, kabûl edilmez; çünkü çocuktur sanki; yaptığı affedilmiştir; hürdür, serbesttir o.

Tek pâdişâhın kokusundan gelen sarhoşluksa, yüz küp şarabın sarhoşluğundan artıktır; adamın aklını, yüz küp şaraptan da fazla alır.

Peki, bu kişiye teklifte bulunmak, yerinde mi? Yürü, git... At düştü, adam, elsiz ayaksız bir hâle geldi.

* Âlemde, sıpaya kim yük yükler? Ebû-Merre'ye kim farsça ders verebilir?

* At topallamaya başladı mı, sırtından yükü alırlar... Tanrı, "Köre vebâl yok" dedi.

Ben de kendime karşı kördüm de Tanrı'ya karşı gözlü... Öyleyse az da başışlanmış bana, çok da diyorsun.

Dervişlik lâfını ediyorsun, kendinde olmadığını söylüyorsun; Tanrı sarhoşları gibi hay - huy ediyor, nâralar atıyorsun.

Yeryüzünü gökyüzünden ayırdedemiyorum diyorsun ama Tanrı gayreti seni sınıadı mı, sınıadı.

680) Sıpanın bir yellenişi, seni rezil etti - gitti; yokum diyordun, varlığını ispat etti.

Tanrı, sersem adamı böyle rezil eder; kaçan avı böyle yakalar.

Oğul, yüzbinlerce sınanma var pâdişâhın kapısına çavuş oldum diyene.

Halk, onu bu sınanışla tanımasa bile yol pişkinleri, ondan delil isterler.

Aşağılık biri, terzilik dâvasına kalkışsa pâdişâh, onun önüne bir atlas kumaş atar.

Bunu biç, geniş bir kaftan yap der; bu sınanışla iki boynuzu meydana çıkarır.*

* Her kötüyü sınamak, yol - yordam olmasaydı her puşt, savâştâ Rüstem kesilirdi.

Tut ki puşt zırh giymiş, yarayı bereyi gördü mü tutsağa döner.

Tanrı sarhoşu, kasırgadan ayılır mı hiç? Tanrı sarhoşu, Sûr üfürülünceye dek kendine gelmez.

Tanrı şarabı, yalansız gerçektir... Sense ayran içtin, ayran içtin, ayran içtin, ayran.

690. Kendini Cüneyd ettin, Bâyezîd gösterdin... Yürü, git; baltayı kilitten fark edemem diyorsun ama

Damarındaki kötülüğü, tembelliği, hırsı, tamâhı, bu sersemlikle nasıl gizleyebileceksin a düzenbaz?

* "Kaftan" sözüyle çevirdiğimiz kelime, türkçe "Galtak" olarak geçmektedir.

* Kendini Mansûr-ı Hallâc gösteriyorsun; oysa ki dostların pa-
nuğuna ateş atmadasın sen.

* Ben Ömer'i Ebû-Leheb'den ayırdedemem de sıpamın gece
yarısı yellenmesini tanyorum diyorsun ha.

Hey gidi hey, ne de eşeklik... Senin bu hâline eşek inanır an-
cak; senin için kendisini kör eder, sağır eder de inanır.

Kendini pek öyle yol erlerinden sayma... Sen yol kesenlerin
eşi - dostusun, hâltetme.

Delilikten uç da gene akla doğru at sür... Eğreti kanat, göge
uçurur mu adamı hiç?

Kendini Tanrı aşığı göstermedesin; fakat sen, kapkara bir
musîbetle âşk oyununa girişmişsin.

Bu sevenle sevileni, kıyâmet günü birbirine bağlarlar da orta-
ya çıkarıverirler.

Sen, ne diye aptallığa vuruyor, kendini, kendinden geçmiş gös-
teriyorsun? Üzümün kam şöyle dursun, bizim kanımızı içtin sen.

700. * Yürü, seni tanımıyorum, uzaklaş benden; kendinde olma-
yan bir ârifim, köyün Behlûl'üyüm ben diyorsun ha.

Tanrı yakınlığına eriştiğini, sanatın, sanatkârdan uzak olma-
yacağını sanıyorsun ha.

Şunu görüyor musun ki Tanrı dostlarının yüzlerce keremi var,
yüzlerce kerâmeti var.

* Demir, Dâvûd'un elinde mum oluyor; senin elindeyse mum,
demire dönüyor.

Yaratmak, rızık vermek yakınlığı umûmîdir; herkese aynı tarz-
dadır; bunda herkes eşittir; ama âşk vahyinin yakınlığına erenler,
ancak bu yüce kişilerdir.

A babam, yakınlığın da çeşitleri var; güneş, dağa - taşa da vu-
rur, altına da.

Güneşin, altına bir yakınlığı var ki söğüdün bundan haberi bile
yok.

Güneş, kuru dala da yakındır, yaş dala da... Güneş, ikisinden
de utanır, gizlenir mi hiç?

Fakat, yetişip olan meyvelerini yediğin yaş, ter-ü tâze dalın ya-
kınlığı nerede?

Kuru dalsa, güneşe yakınlık yüzünden, daha da kurumaktan
başka ne elde edebilir?

710. A akılsız, akln başına gelince pişmân olacak kadar sarhoş
olma.

Şarap içtikleri zaman olgun akılların bile hasretini çektikleri
sarhoşlara katıl, içersen onlar gibi iç.

A kedi gibi kocalmış fâreyi tutan, o şaraptan içmişsen fâre
tutma, arslan tut, arslan.

A hayâle kapılıp da olmayan kâdehten şarap içtiğini sanan;
gerçeklerle sarhoş olanlar gibi sendelemeye kalkışma.

Sarhoş gibi o yana, bu yana düşüp duruyorsun ama bu yana
yol yok sana; o yana geç.

O yana yol bulursan, bundan böyle bu yana da baş salla; o
yana da.

Tümden, bu yandansın sen, o yandan lâf etme... Mâdemki ece-
lin gelmemiş, boş yere can çekişme.

* Fakat ecelden korkmayan o Hızır canlı er, yaratıkları tanı-
masa da değer.

Dilini, damağını vehim tadıyla tadlandırırısın; kendi tulumuna
ülürür, havayla onu şişirirsin ama,

Bir iğneyle havası boşalverir; hiçbir akıllı, bu çeşit semirme-
sin.

720. Kışın, kardan testiler yapıyorsun ama hiç suya dayanır mı
onlar?

Çakalın boya küpüne düşüp boyanması, çakallar arasında tâvüslük dâvasına girişmesi

Çakalın biri, boya küpüne düştü; birazcık o küpte kaldı.

Sonra, postu boyanmış olarak çıktı; ben dedi, yücelerin tâ-
vüsü oldum.

Boyalı tüyleri, güzel bir parlaklık elde etmişti; güneş de o
renklere vuruyor, parıl - parıl parlatıyordu.

Kendisini yeşil, kırmızı, pembe, sarı renklerle boyanmış gördü
de, vardı, çakallara göründü.

Hepsi de, a çakalcık dediler, bu hâl ne? Baştan - başa neşelere
dalmışsın.

Neşenden, bizden bir kenara çekilmişsin; bu ululanmayı ner-
den buldun?

Bir çakal, onun yanına geldi de a filân dedi, ya düzen yapıyor-
sun, ya da gönlü hoş kişilere katıldın.

Minbere çıkıp lâflar ederek, bu halkı hasrete düşürmek için
belki de bir düzen kurdun.

Çok çalıştın, bir harâret, bir hâl elde edemedin; derken düzen-
le utanmazlığa kalkıştın.

730. Harâret, hâl, erenlerle peygamberlerindir; utanmazlıksa her
aşağılık kişinin sığınağı.

Utanmazlar, hoşuz diye halkı kendilerine çekmek isterler ama içleri hiç de hoş değildir.

Lâfla geçinen birisinin, her sabah, bir kuyrukla bıyığını yağlayıp dostlarının yanına, şunu yedim, bunu yedim diye çıkması

Aşağılık adamın biri, bir kuyruk parçası bulmuştu... Her sabah, bıyığını onunla yağlar,

Nimete kavuşanların yanlarına varır, toplantıda yağlı yemekler yedim derdi.

Bıyıklarına bakın der gibi de eliyle bıyıklarını sıvar, düzeltirdi.

Bu yağlı bıyıklar, sözümün doğruluğuna tanık; bunlar, yağlı, ballı şeyler yediğimi gösteriyor demek isterdi.

Karnıysa, sessiz, soluksuz, Tanrı yalancılardan düzenlerini yok etsin derdi...

Lâfın derdi, ateşlere attı bizi; o yağlı bıyıkların, kökünden yolunsun, kopsun.

A dilenci, kötü lâfın olmasaydı, bir kerem sâhibi, belki acırdı bize.

İletini söyleseydin, bu eğri oyuna pek girişmeseydin, belki bir hekim, bir ilâç bulurdu derdimize.

740. * Tanrı, a eğri kişi dedi; kulağını, kuyruğunu eğri - büğrü oynatma; "Gerçeklere, gerçeklikleri fayda verir."

* A düşü azmış, eğri - büğrü yatma; neyin varsa göster; "Doğru ol artık."

Ayıbını, kusurunu söylemiyorsan, bâri sus; gösterişten, düzenden çek kendini.

Bir para bulduysan ağzını açma; çünkü yolda, sınanma taşları var.

Hattâ o sınanma taşlarına bile, hâlli - hâlince sınanmalar var.

Babam, sınanma içinde sınanma var; kendine gel de azıcık bir sınanmayla kendini satma.

Bâûroğlu Bel'am'ı Tanrı'nın sınamaları, onun da bu sınamadan yüzü ak çıkacağına emîn oluşu

* Bâûroğlu Bel'am'la lânetlenmiş İblis, son sınamada alçalıp gitti.

O adam da, devletliyim dâvâsına girişmişti ama midesi, bıyığına ilenmedeydi.

Ey Tanrı demedeydi, sen gizlediğini meydana çıkar... Bizi yakıtı yandırdı, sen rezil et onu.

750. Bedenin bütünü parça - buçuğu, düşman olmuştu ona... O ilkbahardan lâf ediyordu ama bütün parça - buçuğu, kışın tâ içindeydi.

Adam, bağışlardan lâf etmedeydi ama acıyış dalını kökünden sökmedeydi.

Ya doğru ol, ya da sus... Ondan sonra acıyış gör, şerbet iç.

Karnı, bıyığına düşmân olmuştu da gizlice duâ için el açmıştı.

Tanrım diyordu, şu aşağılık lâflar edeni sen rezil et de büyüklerin acıyış, bize yönelsin.

Karnının duâsı kabul oldu; ihtiyaçtan doğan yanıp - yakılma, dış yüze bayrak açtı.

Tanrı, kötülük ediyorsan da, puta tapıyorsan da, mâdemki beni çağırдың, icâbet ederim sana dedi.

* Duâya sıkı sarıl, yalvar - yakar... Duâ, sonunda gulyabani elinden kurtarır seni.

Karnı, kendini Tanrı tapısına ısmarlayınca, bir kedi geldi, o kuyruğu çalıp gitti.

Evdekiler, kedinin ardından koştular; fakat kedi kaçtı... Çocuk, babasının azarından korktu; beti - benzi attı.

760. O çocuk, topluluğa geldi de o lâfazanın yüzünün suyunu yerlere döktü.

Hani dedi çocuk, her sabah dudaklarını, bıyığını yağladığın o kuyruk vardı ya;

Ansızın bir kedi geldi, kaptı onu; ardından çok koştuk ama faydası olmadı.

Orada bulunanlar, şaşırıp gülmeye başladılar; acımaları da coşmaya başladı.

Onu da çağırıldılar, doyurdular; toprağına merhamet tohumu ektiler.

O da, ululardan, gerçeğin tadını tattı; ululanmaksızın gerçekliğe kul oldu, köle kesildi.

Boyacının küpüne düşen çakalın, tâvusluk dâvâsına girişmesi

O renk - renk boyanmış çakal, kendisini kınayanın kulağına gizlice dedi ki :

Bir bana bak, bir rengimi seyret... Şaman'ın* bile, böyle bir putu yoktur.

Gül bahçesi gibi yüzlerce rengim var, pek güzelim; benden baş çekme, secde et bana.

* Süsümü - püsümü, parlaklığımı - rengimi bir seyret de adımı dünyânın Fahr'i, Dîn'in direği tak.

770. Tanrı lûtfuna mazhâr olmuşum; ululuğu anlatan bir levhâ kesilmişim.

A çakallar, kendinize gelin de çakal demeyin bana; hiç çakalda bunca güzellik olur mu?

O çakalların hepsi, oraya toplandı; mumun çevresine toplanan pervanelere döndü.

A elmasım dediler, ne diyelim sana? Müşteri yıldızına benzeyen erkek tâvus kuşu deyin dedi.

Peki ama dediler, can tâvusları, gül bahçelerinde salınır - gezer;

* Sen de öyle salınabiliyor musun? Çakal, hayır dedi, çöle düşmeden nasıl olur da Minâ'yı anlatabilirim?

Tâvus kuşları gibi ötüyor musun dediler; hayır dedi. Öyleyse dediler, a yüce er, sen tâvus kuşu değilsin.

Tâvus kuşunun giyeceği elbise gökten gelir; renkle - dâvâla o yüceliğe nasıl ulaşabilirsin ona?

Firavun'un Tanrılık dâvâsına kalkışması da, tâvusluk dâvâsına kalkışan çakala benzer

Hani Firavun gibi... O da saçını - sakalını süslemiş, eşekliğinden, İsâ'dan bile yüce uçmaya kalkışmıştı.

O da, o dişi çakalın soyundandı; o da mal, mevkî' küpüne düşmüştü.

780. Onun mevkîini gören, malını seyreden, ona secde etti; o da, bu saçma - sapan heriflerin secdelerine kandı.

Yamalı hırka giyinen o adamcağız, halkın secdesinden, şaşkınlığından bir sarhoşçağız oldu - gitti.

Mal, zehirli yılandır; halkın makbûl görüşü, secde edişiyse ejderhadır.

Kendine gel a Firavun, ululanma... Sen bir çakalsın, tâvusluk satmaya kalkışma.

Tâvusların yanlarına varsan, onlar gibi salınamazsın, âciz olur kalırsın, rezil olur gidersin.

* Türkçedir: kafiyeye yüzünden "şemen" diye geçiyor.

Müsâ'la Hârûn da tâvuslara benzerlerdi; salına - salına kanatlarını, senin başına, yüzüne vurdular.

Ama sonunda, senin çirkinliğin meydana çıktı, rezilliğin açığa vuruldu; yüceliğinden, baş aşağı düştün gitti.

Meheng taşını gördün de kalp para gibi karardın... Eğnindeki arslan postu gitti, köpekliğin görüldü.

A çirkin uyuz köpek, hırsından, coşup köpürüp coşarak arslan postuna bürünme.

Arslanın kükreyişi, seni sınar.. Üstünde arslan postu var; sonra da köpeklerin huylarıyla huylaşmışsın.

*** "Elbette sözlerinden tanırsın, bilirsin" âyetinin tefsiri**

790. Tanrı, sözü yürüttü de, Peygamber'e, iki yüzlülerin anlaşılması için en kolay, en açık delil şudur dedi;

İkiyüzlü adam, güzel, heybetli görünse bile sen, sesinden, sözünden tanırsın onu.

Topraktan yapılma testiler alırken a müşteri, onları sınarsın. Neden elinle vurursun o testiye? Çıkardığı sesteki kırık testiye anlamak için değil mi?

Kırık testinin sesi, bir başka çeşittir.. Ses, çavuştur, onun önünde gider.

Ses, onu anlatmak için gelir; masdar gibi hani; fiil, onu târif eder.

Sınama sözü yüzgösterdi de hatırıma Hârût hikâyesi geldi.

*** Hârût-Mârût hikâyesi, Yüce Tanrı'nın sınamasına karşı yiğitlik taslamaları**

Bundan önce de o hikâyeyi birazcık anlatmıştık; zâti ne kadar söylesek, gene de binde birini söyleyebiliriz.

Bu hikâyede, gerçekleri söylemek istedim ama şimdideki, bazı sebeplerle kalakaldı.

Hele bir kere gene başlayalım da çoğunun azını söyleyeyim; filin organlarından bir organını anlatayım.

800. A yüzüne kul - köle olduğumuz, Hârût'a, Mârût'a kulak ver, dinle.

* Tanrı'yı seyretme yüzünden sarhoş olmuşlardı; pâdişâhın, şaşılacak işlerinden, azar - azar kahr etmesinden kendilerinden geçmişlerdi.

Tanrının azar - azar kahrı böylesine sarhoşluk verirse Tanrı'ya mirâc etmek ne biçim sarhoşluklar verir.

Tuzağındaki yem, böyle bir sarhoşluk verirse nimetlerinin sofrası neler açmaz.

Sarhoş olmuşlardı, kementten fırlamışlar, kurtulmuşlardı; aşıkçasına hay - huy ediyorlardı.

Yoldaysa öyle bir pusu vardı, öyle bir sınanma vardı ki kasırgası, dağı bile saman çöpü gibi kapıverirdi.

Sınanma, onları alt - üst ediyordu ama sarhoşun bunlardan ne haberi olur?

Onca hendekle meydan birdir; kuyu da güzel bir gidilecek yoldur onca, hendek de.

Dağ keçisi, hiç bir zarara uğramadan o koca dağın başına, koşar, tırmanır, bir yiyecek arar.

Yayılp otlamak isterken ansızın gökten buyruk gelir, bir başka oyun oynar.

810. Bir başka dağa bakar; orda bir dişi keçi görür.

O anda gözü kararır; sarhoş bir hâlde bu dağdan o dağa sıçramak ister.

Ona, o dağ, o kadar yakın görünür ki oraya sıçramak, ev kapısında koşmaktan daha kolay gelir ona.

O binlerce fersahlık yol, iki karış görünür ona da, sarhoşluktan içine, atlamak hevesi gelir.

Atlayınca da düşer, iki aman bilmez dağın arasında kalakalır.

O, avcılardan dağa kaçmıştı ya; bu sığındığı yer, kanını döker - gider.

Avcılar, o iki dağın arasında oturmuşlar; bu heybetli kazâyı beklemedeler.

İşte bu keçi, çok defâ böyle avlanır; yoksa pek çeviktir, pek çabuktur, düşmanını da görür.

* Rüstem'in de kellesi - kulağı yerindedir, sakalı - bıyığı vardır ama ayağını bağlayan tuzak, iyice bil ki şehvettir.

Benim gibi sen de şehvet sarhoşluğundan kesil de bu sarhoşluğu devde seyret.

820. Sonra dünyadaki bu şehvet sarhoşluğu da meleklerin sarhoşluklarına karşı pek hordur, pek aşağıdır.

* O sarhoşluk, bu sarhoşluğu giderir... Melek, nereden şehvete kapılacak?

Tatlı su içmedikçe acı su, gözdeki ışık gibi sana, hoş gelir, hoş.

Gökten gelen şarapların bir katresi, canı şaraptan da vazgeçirir, sâkıylerden de.

Artık düşün; meleklerin ne çeşit sarhoşlukları olur, tertemiz canlar, ululuktan nasıl esriyip kendilerinden geçerler...

Onlar, bu şaraptan bir koku almışlardır da, şu dünyanın şarap küpünü kırıvermişlerdir.

Ancak ümitsiz bir hâle düşenler, uzak kalanlar, kâfirler gibi sinlerine sinmişlerdir.

İki dünyâdan da ümitlerini kesmişlerdir; sonsuz dikenler ekmişlerdir.

Hârût'la Mârût, sarhoşluklarından yazıklar olsun dediler, keşke biz de bulut gibi yeryüzüne rahmet yağdırsaydık.

Şu zulüm yurduna adâleti, insafı, kulluklarda bulunmayı, velayı yaysaydık.

830 Onlar bu sözleri söylediler ama kazâ ve kader de, durun dedi; ayaklarınızın önünde görünmeyen tuzaklar pek çok.

* Kendine gel, belâ çölünde küstâhça koşma... Kendine gel, Kerbelâ'da körcesine at sürme.

Çünkü bu yolda ölenlerin saçlarından, kemiklerinden yolcular, ayak basacak yer bulamıyorlar.

Yol baştan başa kemik, saç, sinir dolu... Kahır kılıcı, nice varları yok etti - gitti.

* Tanrı, yardımına eş olan kullar, "Yeryüzünde yavaş, fakat korkusuz yürürler" dedi.

Ayağı yalın olan, dikenlikte nasıl yürür? Dura - dinlene, düşünce taşına, sakına - çekine.

Kazâ ve kader de bu sözleri söylüyordu ama kendi coşkunluklarının perdesi ardına girmişlerdi, kulakları tıkanmıştı, duymuyorlardı.

Varlıklarından kurtulanlardan başka herkesin gözü yumuludur, kulağı tıkalı.

Tanrı yardımından başka kim açabilir gözü; sevgiliden başka ne yatıştırabilir öfkeyi?

* Dünyâda başarısız çabaya kimsecikler düşmesin, doğru yolu, Tanrı daha iyi bilir.

Tanrı esenlik versin. Mûsâ'nın geleceğini, Firavun'un ruyâda görmesi ve doğmamasını sağlamaya çalışması

840 Firavun'un çabası da başarısızdı da neyi dikiyorsa yırtılıyor, sökülüyordu.

Buyruğunda binlerce yıldız bilgini vardı, düş yorucusu vardı; büyücüler de sayıya sığmazdı.

Ona ruyasında Mûsâ'nın doğacağını, mülkünü yıkıp yakacağını gösterdiler.

Düş yoruculara, yıldız bilginlerine, bu hayâli, bu şom ruyânın hükmünü nasıl gidermeli diye şordu.

Hepsi de çâresine bakalım; yol kesenler gibi doğum yolunu vuralım dedi.

Doğacağı gece, Firavun'a uyan o topluluk, şu karara vardılar : O gün, erkenden, meydana pâdişahın tahtı kurulacak, toplantı yapılacaktı.

Ey İsrâiloğulları denecekti, pâdişah filân yerde sizi huzûruna çağırıyor.

Size perdesiz, örtüsüz yüzünü gösterecek; sevâba girmek için size bağışlarda bulunacak; gelin.

Çünkü tutsaklar, pâdişahın uzakta; Firavun'u gormelerine izin yoktu.

850. Hattâ yolda Firavun'a rastlasalar, yüzükoyun yere kapanıp secde ederlerdi; yasa buydu.*

Yasa buydu; hiçbir tutsak, er - geç, o buyruk sâhibinin yüzünü göremeyecekti.

Yolda çavuşların seslerini duydular mı, Firavun'un yüzünü görmemek için yüzlerini divara döndüreceklerdi.

İçlerinden biri, Firavun'un yüzünü görürse suçlu olurdu; beterin beteri neyse, o gelirdi başına.

* Onlar da, görmelerine imkân bulunmayan o yüzü, pek görmek isterlerdi; zâti insan, men'edildiği şeye düşkün olur.

Esenlik ona, Mûsâ'nın doğumuna engel olmak için İsrâiloğullarını meydana çağırmaları

A İsrâiloğulları, meydan yerine yürüyün; pâdişahlar pâdişahını görmeniz, bağışını elde etmeniz umulur.

Bu çağrı muştuluğunu İsrâiloğulları duyunca, zâti susuzdular, pek özlemişlerdi onu.

Düzene kandılar, süslenip püslenerek meydana koştular.

Hikâye

* Hani şunun gibi: Burda da düzenci Mogollar, Mısırlıların birisini arıyor derler;

Mısırlıları bu yana toplayın da o dediğimiz kişiyi bulalım.

* "Yasa" sözü, kanun, buyruk yerine kullanılmış; türkçedir. Bu beyitte de, bundan sonraki beyitte de böyle geçer.

860 Kim gelirse bu değil derler; sonra da efendi derler, o bucağa git, otur.

Böylece hepsi de toplandı mı, bu düzenle onların boyunlarını vururlar.

* Ezân sesi duyunca "Tanrı'ya çağırmanın" çağrısına uyup yalvarmazlardı ya; onun şomluğundan bu.

Düzencinin çağrısı onları çeker işte... A akli başında er, sakın şeytanın düzeninden.

Yoksulların, muhtaçların seslerini duy da düzencinin sesi, kulağına gelmesin.

Yoksullar tamahkâr olurlar, çirkindir huyları; fakat gene de gönül sahibini o oburların içinde ara.

İnci de denizin dibinde, taşlarla beraberdir; övünç de ayıpların arasındadır.

İsrâiloğulları da coştular; sabahleyin erkenden meydana doğru koştular.

Firavun, bu düzenle onları meydana topladı; ter-ü tâze yüzünü onlara gösterdi.

Gönüllerini aldı, bağışlarda bulundu; o ulu pâdişah, onlara vaatler de etti.

870 Ondan sonra da, canımız için dedi; hepimiz de bu gece, bu meydana yatın, uyuyun.

Emre uyarız, sen istersen tam bir ay burada otururuz diye cevap verdiler.

Firavun'un, Mûsâ'nın ana karnına düşeceği gece, İsrâiloğullarını kadınlarından ayırdığına sevinerek şehire dönmesi

Firavun, akşamleyin sevinerek döndü; bu gece diyordu, ana karnına düşeceği geceydi, hepsi de kadınlarından uzak.

Haznedarı İmrân da yanındaydı... Konuşa - görüşe şehire geldiler.

Ey İmrân dedi, sen de bu gece bu kapıda yat, uyu, sakın, kadınının yanına varma, onunla görüşmeyi dileme.

İmrân, senin kapı eşiginde yatarım; gönlünün isteğinden başka birşey düşünmem, dedi.

İmrân da İsrâiloğullarındandı; fakat Firavun'a gönüldü, candı, Nerden onun isyân edeceğinden işkillenecek; gönlünün korktuğunu yapacağını nerden umacak?

**İmrân'ın, Mûsâ'nun anasıyla buluşması, kadının,
Esenlik ona, Mûsâ'ya gebe kalması**

Pâdişah gitti, İmrân da o kapının eşiğinde yattı; gece yarısı, karısı, İmrân'ı görmeye geldi.

Kadın, İmrân'ın üstüne kapandı, dudaklarını öptü; geceleyin onu uykusundan uyardı.

880. İmrân uyanınca kadın, gözüne güzel göründü, dudak dudağa, kadını öpmeye koyuldu.

İmrân, gecenin bu vaktinde nasıl geldin dedi... Kadın, seni özledim de dedi, Tanrı'nın takdiri yolladı beni.

İmrân, sevgiyle kadını kucakladı; o anda kendini tutamadı.

Onunla birleşti, emâneti ona ısmarladı; ondan sonra da a kadının dedi; bu iş, küçük bir iş değil.

Demir taşa çalındı; bir kıvılcımdır çaktı; hem de pâdişaha da, saltanatına da kin güdücü bir kıvılcım.

Ben buluta benziyorum, sen yeryüzüsün, Mûsâ da bitki... Tanrı, şatrancın şahı, bizzat mat olduk, mat.

A gelin, yutmayı da pâdişahdan bil, yutulmayı da... Bunu bizden bilme, bize hayıflanma.

Şu Firavun'un korktuğu yok mu, seninle buluştum ya, o anda yaratıldı gitti.

**İmrân'ın karısıyla buluştuktan sonra, ona,
beni görmemiş ol diye tavsiyede bulunuşu**

Sakin bunu açma, bunu hiç kimseye söyleme de bana da yüzlerce gam, keder çullanmasın, sana da.

A benim nazım, nâzeninim; alâmetleri belirdi; sonunda bunun tepkileri de meydana çıkar.

890. Derken hemencecik meydândaki halktan nâralar duyulmaya başladı; hava sesle, bağırişla doldu.

Pâdişah, korkuyla yerinden sıçradı; bu gürültü de ne diye yalın ayak koştu.

Meydandan gelen bu sesler, bu gürültüler nedir; dehşetinden cin de kaçmada, şeytan da dedi.

İmrân, pâdişâhımızın ömrü uzun olsun; İsrâiloğulları, senin yüzünden neşeleniyorlar.

Pâdişâhın bağışından seviniyorlar, oynuyorlar, el çırpıyorlar dedi.

Firavun, bu da olabilir ama dedi, beni adam akıllı vehim kapladı, düşünce bastırdı.

Firavun'un, o sestten korkması

Bu ses, sinirlerimi bozdu, acı - acı gamlardan, kederlerden kalcaldım âdetâ.

Pâdişah, bütün gece, ağrısı tutmuş gebe kadın gibi bir yandan bir yana gidip geliyor,

Her an, İmrân diyordu, bu nâralar, beni adam akıllı yerimden sıçrattı.

Yoksul İmrân'ın gücü yoktu ki karısıyla buluştuğunu söylesin.

900. İmrân'ın karısı, İmrân'dan gebe kalınca gökyüzünde, Mûsâ'nın yıldızı belirmişti.

* Her Peygamber, ana rahmine düşünce, yıldızı, gökte belirir.

**Esenlik ona, Mûsâ'nın yıldızının gökte belirmesi,
müneccimlerin meydanda bağırişları**

Mûsâ'nın yıldızı gökte belirdi; Firavun kör olsun diye onun düzenlerinin, çâreler aramasının inadına o yıldız, gökte doğdu.

Sabah olunca, İmrân dedi, yürü, git, o gürültünün, o sesin sebebi nedir, anla.

İmrân, meydana koştu, pâdişahlar pâdişâhu uyuyamadı, bu gürültü nedir dedi.

Her müneccimin başı açıldı, yakası yırtılmıştı; yaşlılar gibi hepsi de toprağı öpüyordu.

Yaşlılar gibi sesleri ses vermede, feryatları ortahğı tutmadaydı. Saçlarını, sakallarını yolmuşlar, yüzlerini yırtmışlar, başlarına toprak saçmışlardı; gözleri kan çanağına dönmüştü.

İmrân, hayrola dedi; bu feryat nedir, bu hâl ne? Yoksa kutsuz yıl, kötü bir alâmet mi göstermede?

Müneccimler özür getirdiler; Emîr dediler; Tanrının takdir eli, tutsak etti bizi.

910. Ne yapmak gerekse yaptık ama devlet karardı; pâdişâhın düşmanı yaratıldı, üst oldu ona.

O oğlanın yıldızı, bu gece belirdi; göğün altında o yıldız doğdu; kör etti - gitti bizi.

O peygamberin, gökyüzünde beliren yıldızı yüzünden biz, yıldızlar gibi gözyaşları saçtık - durduk.

İmrân'ın gönlü sevinçle doldu ama iki yüzlülüğten geldi de eyvahlar olsun diye elini başına vurdu.

İmrân öfkelenmiş, kendini kaybetmiş gibi delicesine üstlerine yürüdü.

İşi bilmezlikten geldi de onlara saldırdı, pek ağır, pek kötü sözler söyledi o topluluğa.

Kendisini, suratını aşık, dertli bir hâle saldı; tersine tavla oyununa girişti.

Onlara, pâdişâhımızı aldattınız; hâinlikten, tamâhtan vazgeçmediniz;

Pâdişâhı meydan yerine dek sürüklediniz, pâdişâhımızın yüzünün suyunu yerlere döktünüz;

Ellerinizi göğüslerinize koydunuz da pâdişâhı biz, dertlerden kurtaracağız dediniz, vaatlerde bulundunuz dedi.

920. Pâdişâh da bunu duyunca, gidi hâinler dedi; ben de size aman vermeyeyim, sizi astırayım da görün.

Kendimi gülünç bir hâle soktun; düşmanlarla oyun oynadım da yutuldum, mahımdan - mülkümünden oldum.

Bu gece İsrâiloğullarının hepsi de kadınlarından uzak kaldılar diye;

Mal da gitti, yüzümün suyu da döküldü; iş de ham bir hâlde kalakaldı... Bu mudur yüce kişilerin yardımı; bu mudur uluların yapacağı iş?

Yıllardır gelirler elde ediyorsunuz; elbiseler alıyorsunuz; ülkelere gelirini rahatça yiyorsunuz.

Bu muydu bulduğunuz çâre, bu muydu yıldız bilginiz? Siz işkembelerini şişiren düzenbaz, şom kişilersiniz.

Sizi dilim - dilim dildireceğim; ateşlere atacağım; burunlarınızı, kulaklarınızı, dudaklarınızı kestireceğim.

Sizi ateş odunu yapacağım; yediklerinizi, içtiklerinizi burnunuzdan getireceğim.

Müneccimler secde ettiler de, pâdişâhım dediler; şeytan bu sefer alt etti bizi.

Yıllardır nice belâları giderdik; yaptıklarımıza akıl da şaşı kaldı, fikir de.

930. Fakat buna bir şey yapamadık; anası gebe kaldı; babasının erlik suyu, anasının rahmine düştü.

Bu kusurumuzu bağışlatmak için a devletli pâdişâhımız, doğum gününü gözetiriz.

Fırsatı kaçırmamak, kaderi yerine getirmemek için doğum gününü gözleriz.

Bunu da yapamazsak, a akılların, fikirlerin, kararına kul köle kesildiği efendimiz; o vakit öldür bizi.

Firavun, düşmana saplanıp öldüren kader okunun atılmaması için gündün güne, dokuz ayı sayıp durmadaydı.

Kadere baskın yapmaya kalkışan, başaşağı yuvarlanır da kendi kanını içer.

Yeryüzü, göğe düşmanlık ederse çorak kalır, ölür gider.

Resim, ressama pençe vurmaya kalkışırsa kendi sakalını, kendi bıyığını yolar.

Firavun'un, düzene baş vurarak, yeni doğurmuş kadınları meydana çağırması

Dokuz ay sonra padişah, tahtını meydana kurdurdu; sesi pek çağırıcılar çıkarttı.

Bunlar, a kadınlar, çocuklarınızla meydana gidin; İsrâiloğullarının bütün kadınları, dışarı çıkın.

940. Geçen yıl, erkeklerin sırasıydı; onların hepsi de elbiseler elde etti, altınlar elde etti.

Haydin, a kadınlar, bu yıl devlet sizin; herkes, ne dilerse elde edecek.

Pâdişâh, kadınlara da elbiseler verecek, başlıklarda bulunacak; çocukların da başlarına altın külâh giydirecek.

Hele bu ay doğuranlar yok mu? Hemen gidin de o oturamaklı pâdişâhtan hazineler elde edin diye bağurdılar.

Kadınlar, çocuklarıyla dışarı çıktılar; sevine sevine pâdişâhın otağına vardılar.

Her yeni doğurmuş kadın, düzenden, kahırdan habersiz, şehirden dışarı çıktı.

Kadınların hepsi, meydana toplanınca erkek çocukları aldılar.

İhtiyat bunda dediler, düşman meydana gelmesin, âfet artmasın diye hepsinin başlarını kestiler.

Mûsâ'nın doğması, memurların, İmrân'ın evine gelmeleri, Mûsâ'nın anasına, Mûsâ'yı ateşe at diye ilhâm edilmesi

İmrân'ın karısına gelince: Mûsâ'yı doğurmuştu; o kargaşalıktan, o dertten elini, eteğini çekmişti.

O azgınsa ebe kadınları, casusluk için evlere yollamıştı.

950. Burada bir çocuk var, anası vehimlenmiş, işkillenmiş, meydana gelmemiş diye kovaladılar.

Bu sokakta, bu mahallede güzel bir kadın var dediler; bir de çocuğu var, fakat anası, pek düzensiz.

Bunun üzerine memurlar geldi; anası da çocuğunu tandıra atıverdi.

* Herşeyden haberi olan Tanrı'dan, kadına, bu çocuk, Halil'in aslından gelmedir.

* Ey ateş, soğu buyruğunun koruması yüzünden ateş, bu çocuğa bir zarar vermez diye ilhâm geldi.

Kadın, ilhâma dayandı; onu kıvılcımların içine, ateşe attı; ateş de Mûsâ'nın bedenine tesir etmedi.

Memurlar, muratlarına erişmeden geri döndüler; fakat kovular, bunu da anladılar.

Firavun'dan birkaç para koparmak için olanı, biteni memurlara anlattılar.

Gene o yana dönün, a memurlar, pencereden bir iyice bakın dediler.

Mûsâ'nın anasına, Mûsâ'yı suya atın diye ilhâm edilmesi

* Gene Mûsâ'nın anasına, onu suya at; yüzünü ümide çevir; saçını, başını yolma;

960. Nil'e at, dayan, güven, ben onu, yüzü ak olarak sana ulaştırırım diye ilhâm geldi.

Bu sözün sonu yoktur; bütün düzenleri, yakalarına, paçalarına dolaşmadaydı.

O, dışarda yüzbinlerce çocuk öldürtüyordu; Mûsâ'ya içerideydi, evin baş köşesindeydi.

O uzağı gören kör gözlü, çıldırmıştı da düzenlerle nerde yeni doğmuş bir çocuk varsa öldürtmedeydi.

İnatçı Firavun'un düzeni ejderhâdı; dünyâ pâdişahlarının düzenlerini yutmuştu.

* Fakat ondan daha Firavun biri belirdi de hem onu sömürüp yuttu, hem düzenini.

* O bir ejderhâdı, sopa da ejderhâ oldu; Tanrı başarısıyla bunu yuttu gitti.

* El var, elin üstünde... Nereye dek? Tanrı'ya dek; çünkü son varılacak zât, O'dur ancak.

Çünkü O, dibi, kıyısı olmayan bir denizdir; bütün denizler, O'na karşı seldir sanki.

* Düzenler, çareler, ejderhâ bile olsa illâllâh'a karşı tümü lâ'dır.

970. Buraya varınca sözüm baş kodu; yok oldu gitti; doğru yola götürmeyi Allâh daha iyi bilir.

Firavun'da olan, sende de var; fakat senin ejderhân, kuyuda mahpus.

Yazıklar olsun, bunların tümü de senin hallerin; sense tutuyor, bunları o Firavun'a yamamak istiyorsun.

Senin hâlimden söz edilirse canın sıkılır; başkasından söz açarlarsa masal gelir sana.

Lânet olasıca nefis, seni ne de yıkmış; bu eş dost, seni ne kadar da uzağa atmış.

Ateşine, Firavun'un odunu atılmıyor; yoksa o da Firavun'un ateşi gibi yahmlanacak.

Bir yılanının soğuktan donmuş yılanı ölmüş sanarak iplerle bağlayıp Bağdad'a getirmesi

Tarihten söz açandan bir hikâye dinle de bu üstü örtülü sırdan bir koku duy.

Bir yılanı, afsunlariyle yılan tutmak için dağlık yerlere gitti.

* İster yavaş gitsin, ister tez koşsun, arayan bulur.

İki elinle isteğe sarıl; çünkü istektir iyi yola kılavuz olan.

980. Topallasan da, aksasan da, uyuklasan da, edepsizce bile olsa gene o yana doğrul, onu dile.

Kimi söz söyleyerek, kimi susarak, kimi koklanarak her yandan pâdişahın kokusunu almaya bak.

* Yakup, oğullarına, Yûsuf'u dedi, haddinden artık arayın.

* Her duygunuzu, adam-akıllı bu aramaya verin de bulacağız diye her yana koşun.

* Tanrı lûtfundan dedi, umutsuzluğa düşmeyin... Çocuğunuzu yitirmiş gibi bu yandan o yana koşup durun.

* Ağızdaki duygu yoluyla soruşturun; kulağınızı onun sesinin işitebileceği dört yol ağzına verin.

* Nerden güzel bir koku gelirse koklayın; bildiğin kokusunu ne yandan alırsan o yana gidin.

Nerde, birisinden bir lûtf görürsen yürü; belki lûtfun temeline bir yol bulursun, olur ya.

Bütün bu hoş şeyler, bu hoşluklar, ulu bir ummandan sızma da; parça - buçuğu bırak da tüme yüz çevir.

Halkın savaşları, güzellik içindir, iyilik için... Azıksızlık azığı, mutluluk belirtisidir.

990. Halkın kızışları, uzlaşmak, barışmak içindir; esenliğin tuzağı, boyuna esensizliktir.

Her şamar, okşamak için vurulur; her şikâyet, şükri anlatır.

A kerem sâhibi, parça - buçuktan tüm kokusunu al... A hikmet sâhibi, zıddan zıddın kokusunu duy.

Savaşlar, düzgün bir barış meydana getirir... Yılanı da bir dost için yılan aramaya koyuldu.

İnsan, geçim için yılan arar; gamdan, tasadan kurtulmak için gam yer, tasalara düşer.

O karda, kışta dağlarda iri bir yılan arayıp durmadaydı.

Orda, pek büyük bir ejderhâ gördü; ejderhâ ölmüştü ama şeklinden, gönlü korkuyla dolu.

Yılanı, o çetin kışta yılan ararken o ölü ejderhâyı gördü.

Yılanı, halk şaşakalsın diye yılan tutar... İşte sana halkın bilgisizliği.

İnsan bir dağa benzer; dağ nasıl olur da aldanır; nasıl olur da bir yılanı hayran olur?

1000. Yoksul insan, kendini bilmedi, tanımadı da yücelikten kalktı, şu noksan âleme düştü gitti..

İnsan, kendini ucuz sattı; atlastı, tuttu da kendini bir hırkaya yamadı.

Yüzbinlerce yılan da ona hayrandır, yüzbinlerce dağ da; o, niçin şaşırıldı kaldı da yılanı sevdalandı?

Yılanı, halkı şaşırtmak için o ejderhâyı aldı, Bağdad'a getirdi.

Birkaç para elde etmek için o çadır direği gibi ejderhâyı sürüklüyor;

Ölü bir ejderhâ getirdim; yakalamak, avlamak için ne zahmetler çektim diyordu.

O, yılanı ölü sanıyordu; oysa ki diriymi o; bir'iyice bakmamıştı, görmemişti onu.

Soğuklardan, kardan donmuştu; diriymi; diriymi ama ölü gibi görünmedeydi.

Âlem de donmuştur da adı, cansız olmuştur; cansız, donmuş demektir usta.

Dur hele, mahşer güneşi çıksın da o vakit bu dünyâ cisminin oynayışını gör.

1010. Mûsâ'nın sopası, burada ejderhâ oldu ya; bu, cansız gördüklerimizin hâlini, akla verdi demektir.

Seni, bir avuç toprakken insan yaptı ya; bütün toprağı da böyle bilmek gerek.

Bu yanda ölüdür onlar ama, o yanda diri... Bu yanda susarlar ama, o yanda söylerler.

Fakat onları, o yandan bizim yana gönderdi mi de sopa, bize karşı ejderhâ olur.

* Dağlar, Dâvûd'un sesine ses verir; onunla ilâhi okur; demir, onun avucunda mum gibi yumuşar.

* Yel, Süleyman'a hamallık eder, onu taşır; deniz Mûsâ'ya söz söyler, onunla konuşur.

* Ay, Ahmed'le işaretleşir, buyruğuna uyar; ateş, İbrâhim'e ağıstos gülü olur.*

* Toprak, Kaarûn'u ejderhâ gibi sömürür, yutar; Hannâne di-reği, akıl, fikir sahibi olur.**

* Taş, Ahmed'e selâm verir, dağ, Yahyâ'ya haber yollar.

Biz derler, duyar, iştiririz, bakar, görürüz, hoşuz, fakat size karşı nâmahremiz, susuyoruz.

1020. Siz, cansızların yanına gidiyorsunuz; artık cansızların canına nasıl mahrem olabilirsiniz?

Cansızlardan canlar âlemine gidin de âlemin parça buçuklarını gürültüsünü iştirin.

* Cansızların tesbihi, apaçık gelir sana da te'vil vesveseleri kapmaz artık seni.

Canında kandiller yok da görmek için te'villere baş vuruyorsun. Bundan maksat, apaçık tespih etmek olur mu hiç? Bunu duyduğum diye dâvâya girişmek de aslı olmayan bir hayâl.

Onları gören, ibret alır da Tanrı'nın noksan sıfatlardan arı olduğunu söyler ya;

O cansız şey, Tanrı'yı tespih etmeyi hatırlatıyor sana; işte bu hatırlatış onun söze gelmesi sayılır.

* İ'tizâle inananların te'vili budur işte... Hâl ışığından mahrum olanın hâli budur.

İnsan, duygudan çıkmadıkça görünmez âleme yabancısıdır; o dünyâyı aklına getiremez.

Bu sözün sonu yoktur... O yılanı, tuttuğu yılan yüzlerce zahmetlerle çekti - getirdi.

1030. O macerâlar arayan kişi, dört yana da bir gürültüdür, salmak istiyordu.

Şat kıyısına, bir gürültüdür, saldı; Bağdad şehrinde bir gürültü kopardı.

Bir yılanı diyorlardı, ejderhâ getirmiş; şaşılacak, görülmemiş bir av avlamış.

* İkinci mısra'ı unutulmuş, karşılaştırmada ikinci mısra', cetvelin içine, ince yazıyla yukarıya doğru yazılmış.

** Bu beytin de ilk mısra'ı unutulmuş, ikinci mısra'ın hizasına, gene cetvelin içine, ince yazıyla yukarıya doğru yazılmış.

Yüzbinlerce ahmak toplandı; onlar da ahmaklıklarından, onun gibi yılanı av olup gittiler.

Onlar da bekliyorlardı; o da, yayılmış halk toplansın diye bekliyordu.

Seyre gelen halk çoğalsın da elime geçecek para daha da art-sın diyordu.

Yüzbinlerce herzevekil toplandı, halka olmuşlardı; herkes ayak parmaklarının uçlarına basarak görmek istiyordu.

Kalabalıktan, erkeğin kadından haberi yoktu; kıyâmet günü gibi ileri gidenlerle geri kalanlar, birbirine karışmıştı.

Yılanı, yılanı sardığı kilimi kımıldattıkça toplanan halk, bo-yunlarını uzatıyordu.

Zemheriden donmuş ejderhâ, yüzlerce çulun, kilimin altın-daydı.

1040. O kendini koruyup gözeten yılanı, ihtiyâtı elden bırakmamış, kalın iplerle de bağlamıştı onu.

Halkın toplanmasını beklerken zaman geçmiş, Irak güneşi, o yılanın üstüne vurmuştu.

Güneşin harâreti, onu iyice ısıtınca organlarındaki soğukluk gitmişti.

Derken ölü sanılan ejderhâ dirilmiş, kımıldanmaya başlamıştı.

O ölü yılanın kımıldanışı yüzünden de halkın şaşkınlığı birken yüzbin olmuştu.

Şaşkınlıkla nâralar attılar; kımıldanışını görünce hepsi de ka-çışmaya koyuldu.

O bağırışlar arasında yılan, iplerini kopardı; iplerin çatırtısı, her yandan duyulmuştu.*

İplerini kopardı, çulun, kilimin altından süzüldü, arslan gibi kükreyen çirkin bir ejderhâ ortaya çıktı.

Kaçışırken birçok kişi ayaklar altında kaldı, ezilip öldü... Yere yığılanlardan, ölenlerden yığınlar meydana geldi.

Yılanı, korkusundan olduğu yerde kurudu - kaldı; dağlardan, ovalardan ne getirmişim ben diyordu.

1050. Kör koyun, kurdu uyandırmıştı; bilgisiz, can alıcısının katına gitmişti.

* Ejderhâ o ahmağı bir lokma ediverdi; Haccâc'a kan içmek, kolay bir şeydir.

Sonra da bir direğe sarıldı; kendisini sıktı; yediği adamın kemiklerini kırdı.

* "çatırtısı" diye çevirdiğimiz söz, metinde, "ça ka çak"tır ve Türkçedir.

Nefsin de bir ejderhâdır; ne vakit, nerden ölmüştür o; dertten eline fırsat geçmediğinden donmuştur ancak.

O da Firavun'un bulduğu fırsatı bulursa... Hani deredeki su bile onun emriyle akıyordu.

Evet, o da bu fırsatı bulursa, hemen Firavunluğa başlar; yüz-lerce Mûsâ'nın, yüzlerce Hârûn'un yolunu keser.

O ejderhâ, yokluğun elinde bir kurtcağıza döner; fakat mevki' mal - mülk yüzünden bir sivrisinek, çaylâk kesilir.

Ejderhâyı ayrılık karının içinde tut; sakın ha, onu Irak güne-sinin altına getirme.

Ejderhân, donmuşken sağsın, esensin; fakat o, bir kurtuldu mu, onun lokmasısın sen.

Onu mat et de mat olmaktan aman bul; az acı ona; namaz kılanlardan değildir o.

1060. Üstüne şehvet güneşinin harâreti vurdu mu, o geberesice ya-rasan, kanatlanır, uçar.

* Ercesine savaşa giriş onunla da Allâh, buna karşılık buluş-mayı ihsân etsin sana.

O adam, ejderhâyı getirince, sıcak güneşin altında ejderhâ can-landı;

O fitneleri kopardı azizim; söylediklerimden yirmi kat artığını yaptı.

Sen ona eziyet etmeden, uslu, vefâlî bir hâlde tutmayı mı umu-yorsun?

Bu dilek, her aşağılık kişinin eline geçer mi hiç? Mûsâ gerek ki ejderhâ öldürsün.

Yüzbinlerce kişi, onun ejderhâsından yıld, kaçtı da gene onun takdiriyle öldü gitti.

**

(Ş E R H)

172. Bilâl, Hz. Peygamber'in (S. M.) müezzini'dir. İlk İslâm olanlardan olup Müslümanlığını izhâr ettiği için müşrikler, Bilâl'e pek çok eziyet etmişlerdir. Habeş diyârından ve zenciydi. Hattâ bu yüzden Mekke fethinde, Rasûl-i Ekrem'in emriyle Kâbe'nin üstüne çıkıp ezân okurken Hişâm oğlu Hars, Muhammed, bu kapkara kargadan başka birini bulamamış mı demişti. Ali'ye ve Ehl-i beyte bağlı olan Bilâl, ikinci halife Hz. Ömer'in zamanında Şam'a gitmiş, orada yerleşmişti. Hz. Peygamber'in merkadini ziyaret için Medine'ye geldiği zaman Hz. Fâtıma'nın dileği üzerine ezân okumaya başlamış, fakat Hz. Peygamber'in risâletine şehâdet fâsîhinde cenâb-ı Fâtıma ağlayıp kendinden geçmiş, bunu haber alan Bilâl, ezânı bırakmıştı. Cenâb-ı Peygamber'den sonra okuduğu ezân, ancak bu yarım kalan ezândır. Şam'da, hicretin yirminci yılında altmış küsur yaşlarında vefât etmiş, Babû's-Sagıyr'e defnedilmiştir. Vefâtını, hicrî yirmibir ve yirmisekizde rivâyet edenler de vardır. (Tenkiyh'ul-nakaal, I, s. 182 - 183; Sefinetü'l-Bihâr, I, s. 104 - 105. Diğer kaynakların rivâyetleri bu kitaplarda kayıtlıdır).

179. İhvân-ı Safâ, I. ciltte 3915, beytin izâhına bakınız.

180. Hz. Peygamber, isyan etmediğiniz dillerle duâ edin Allâh'a buyurmuş; asnâb, bize böyle diller lütfet ey Allâh'ın Rasûlü deyince de bâzınız, bâzınıza duâ eder; çünkü sen onun diliyle isyân etmedin, o da senin dilinle isyân etmedi sözleriyle bunu izâh etmiştir (Fahr-ı Râzî tefsirinden naklen Maâhiz, s. 89).

"Kişinin, yanında bulunmayan kardeşine (mü'min kardeşine) duâsı icâbet edilir; başucunda bu işe müvekkil olan melek, o, kardeşine duâ ettikçe âmin der, sana da duâ ettiğin gibi olsun" ve "Kardeşin kardeşe, gıyâbında duâsı reddedilmez", "İki duâ vardır ki reddolunmaz; o duâlarla Allâh arasında perde yoktur: Biri zulüm gören kişinin duâsı, öbürü de adamın (mü'min) kardeşine onun gıyâbında ettiği duâ" hadisleri de aynı meâlide sayılabilir (Camî, II, s. 12 - 13).

188. Beyitten sonraki bâhis, "Kul, bir zulme uğrar, yardım da görmez, benden başka yardımcı kalmazsa, gözlerini yücelere dikip Allâh'a yalvardı mı Allâh, lebbeyk, buyur kulum, hemencecik, yahut bir müddet sonra ben yardım ederim sana der." (El-İthâfât'üs, Seniyye, s. 98).

193. Hızır. I. cildin 223 - 237. beyitlerinin izâhına bakınız.

208. Eshâb-ı kehf - köpek. I. cildin 394. beytinin izâhına bakınız.

212. "Sabır, darlığın anahtarıdır." "Sabır, darlığın, sıkıntının anahtarıdır; kötülüklerden çekinmekse ebedî bir zenginlik." (Hadis, Künûz, II, s. 103).

218. Yusuf - Kurt. I. ciltte, 125. beytin izâhına bakınız.

228. "Vis u Râmin" yahut, "Vise vu Râmin", İran Selçukluları şâirlerinden Fahreddin Es'ad Fahriyy-i Gürgânî'nin eseridir. Vise adlı bir delikanlının

Râmin adlı kızı Aşık oluşunu ve aşk macerasını hikâye eden ve sekiz bin beyitten meydana gelen mesnevî tarzındaki bu hikâyeyi pehleviceden farsçaya çevirmiş ve 446 (1054) sularında Amîd'ül-Mülk Ebûl-Feth Muzaffer bin Muhammed Nişâbürlî'ye göndermiştir. Said Nefisî merhum, vefâtını 442 olarak kaydetmekle beraber kitabını 446'da tamamladığını yazıyor ki şüphesiz ya vefât tarihi bir mürettip hatası veya zühûldür; yahut kitabı tamamladığı tarih yanlışır (Fârîh-i Nazm u Nesr der İran ve der Zebân-ı Fârisî tâ pâyan-ı Dehum-ı hicrî: I, s. 51 - 52). "Ferheng-i Suhanverân", Fahrî-i Gürgânî'nin vefât tarihini yazmamakta, ancak hicrî beşinci yüzyıl şâirlerinden olduğunu kaydetmektedir. Hâl tercemesinin hangi kitaplarda bulunduğunu anlamak için bu son kitaba bakınız. s. 435).

235. Beyitten sonraki hikâyenin, Câhiz'in "Kitâb'ül-Buhalâ" sında bulunduğunu Furûzan-fer merhum bildiriyor ve 1948 Mısır basımından metnini veriyor. Metnin özeti şudur :

Mervli biri ticâret için seyahate çıktıkça Iraklı birisine konuk olur, ağırlandı, ah sen de bir bize gelsen dermiş. Iraklı'nın da bir seferde yolu Merv'e düşmüş, o dosta gitmiş. Fakat Mervli, Iraklıyı tanımazlıktan gelmiş. Adam, heralde beni yolcu eibisemle gördü, o yüzden tanımadı demiş. Külâhını, elbisesini oyunmaya başlamış. Mervli, derini bile yüzsen ben seni gene tanıyıyorum demiş (Maâhiz, s. 89 - 90).

263. Birçok kişi bu lâkabı taşımaktadır. İlk olarak Kanber oğlu Osman'ın oğlu Amr'a Sibeveyh denmiştir; ondan sonra başkalarına da, benzetiş yoluyla bu lâkab verilmiştir. Farsça "sib", elma, bûy, bûya, koku ve kokulu anlamlarına gelir. Amr, elma gibi güzel koktuğundan, yahut elma koklamayı âdet edindiğinden bu lâkabla anılmaya başlamıştır. Anasının, küçükken Amr'ı elma ile oynattığından, yahut elma gibi pembe beyaz bir renge sâhip olduğundan bu lâkabla anılmıştır da denmiştir. Si, farsçada otuz anlamına geldiğinden, Amr da pek güzel bir kokuya sâhip olduğundan, yanına gidenlerin, otuz güzel koku koklamış bir hâle geldiklerinden Amr'a bu lâkabın verildiği de söylenmiştir. Arapça'da bu söz, "Si bûye" tarzında söylenir ve bu, daha meşhûr olmuştur.

Amr. Bayzâlıdır. Basra'da yerleşmiştir. Vefâtı hakkında 160'la 188 arasında çeşitli rivâyetler olduğu gibi (776 - 803) Basra'da, Bayzâ köylerinden Sâve'de, Şiraz'da, vefât ettiği hakkında da rivâyetler vardır. Şiraz'da ona ait bir merkad mevcuttur. Amr, nahiv, yani gramer bilginidir ve bu bilgide tek otorite tanınmıştır. "El kitâb" adlı eserine birçok şerhler yazıldığı gibi bu eser, Mısır, Kalküta, Paris ve Berlin gibi şehirlerde defâlarca basılmıştır (Rayhânet'ül-Edeb; II, s. 250 - 251).

Mevlânâ, "A Sibeveyh" diye hitap ederken muhâtabının sözünün doğru olduğunu, bilgin, özd - sözü doğru bulunduğunu kastetmiştir.

"İyilik ettiğin kişinin şerrinden sakın" sözünü şârih, Hz. Ali'ye isnâd ediyor (s. 31). Hz. Ali'nin "Yüce kişinin, aç kaldığı, kötü kişinin de doyduğu zaman saldırmasından çekin" meâlinde bir sözü vardır (Nehc'ül-belâga, II, s. 155).

268. "Sakınıp çekinmek, kötü bir zandır." (Hadis, Camî, I, s. 127).

281. Beyitten sonraki başlıkta ve 282. beyitte Sebâ halkına işâret edilmektedir. Kur'an-ı Kerim'in XXXIV. sûresi olan Sebe' sûresinin 15 - 19. âyet-i kerimelerinin meâli şudur :

"Andolsun ki Seba kevmine, oturdukları yerde bile bir dellil vardı; sağda, solda iki bahçe bulunmadaydı; yeyin Rabbinizin rızkindan ve şükredin ona; tertemiz bir şehir ve suçları örten bir Rab. Derken yüz çevirdiler de onlara seddin suyunu gönderdik ve bahçelerini, ancak böğürtülen, ılgın ve birazcık da köknar yetiştiren iki çorak tarlaya çevirdik. İşte nankörlükleri yüzünden böyle şehirlerele kutladığımız şehirler arasında, âdeta birbirine bitişik nice şehirler halketmiştik ve o şehirlere gidip gelmeyi kolay bir hâle getirmiştik; demiştik ki: Geceleri, gündüzleri emniyet içinde gezin, dolaşın oralarda. Rabbiniz dediler, gidip geleceğiniz yerlerin aralarını uzaklaştır ve kendilerine zulmettiler; derken onları masala çevirdik, paramparça ettik onları; şüphe yok ki bunda, adamakıllı sabreden ve iyiden iyiye şükreden her kişiye deliller var elbet."

Sebâ, Yemen ülkesinde bir şehirdir. Şehre girerken, bir rivâyette şehrin sağında, solunda, birbirine bitişik bağlar, bahçeler bulunduğu, bunların, Şam ülkesine dek sürüp gittiği, yolculuğa çıkanın, yanına azık almaya ihtiyacı olmadığı, oralarda yılan, akrep, sinek gibi haşerâtin bulunmadığı, hattâ başka ülkelerden gelenlerin üstlerinde bit ve sâire varsa sınırdan girer girmez öldükleri, aklıktan, susuzluktan emin olarak gezip dolaştıkları rivâyet edilmiştir. Bu bağlara, bahçelere su, Yemen dağlarından gelirdi: Dağların eteğine Me'rib (Meârib) denen bir set yapmışlardı. Gerektiği vakit seddi, ne kadar lüzumsuz açarlar, bağları, bostanları sularlardı. Buralarda oturanlara rahat ve huzur batmış, ellerindeki nimetleri hoş görmemişler, Tanrı'dan, Şam ülkesiyle şehirlerinin arasında çöller, konaklar olmasını, kona - göçe yolculuk etmelerini istemişler, bu sûretle nimete küfrânda bulunmuşlar, bunun üzerine set taşmış, şehirleri suya boğmuş ve Sebâ ile burada oturanlar yok olup gitmişlerdir (Mecma', VIII, s. 384 - 387).

301. Evrad. II. cildin 2481. beytinin izâhına bakınız.

323. IX. sûrenin (Tevbe) 111. âyet-i kerimesinde, "Şüphe yok ki Allâh, kendilerine cenneti vermek üzere inananların canlarını, mallarını satın almıştır, onlar öldürürler, öldürülürler; her iki sûrette de vaadi gerçektir ve Tevrat'ta da sâbittir, İncil'de de, Kur'an'da da ve ahdine Allâh'tan daha ziyâde vefâ eden kimdir ki? Artık şu giriştiğiniz alış - verişten dolayı sevinin ve budur işte en büyük kurtuluş ve saâdet" buyrulmaktadır. Beyitte bu âyet-i kerimeye işâret vardır ve ikinci mısra'nın sonundaki arapça söz, bu âyet-i kerimeden lâfzen ıktibas edilmiştir.

325. Ana hakkı, II. sûrenin (Bakara) 83. âyetinde, ancak Allâh'a ibâdet edilmesi emredildikten sonra anaya, babaya iyilikte bulunulması, IV. sûrenin (En'am) 151, XVII. sûrenin (İsra') 23. âyetleri de aynı meâdedir. XXXI. sûrenin (Lokman) 14. âyetinde, anaya, babaya iyilikte bulunulması, bilhassa ana hakkının büyüklüğü bildirilmekte, XLVI. sûrenin (Ahkaf) 17. âyetinde, anaya, babaya üf bile denmemesi emredilmektedir. Diğer âyet-i kerimelerde de insanın, kendine ve anasına, babasına duâ etmesi talim olunmaktadır. Allâh'a ve Rasûlüne itaatten sonra ana hakkının gözetilmesi, "Anan, sonra gene anan,

sonra da gene anan; sonra baban, sonra yakından yakına" hadîs-i şerifi, insanın üzerindeki dört hakkın üçünün anaya, birinin babaya âit olduğunu açıklamaktadır (Cami', I, s. 55). "Cennet anaların ayakları altındadır" hadîsi de ana hakkının büyüklüğünü gösterir (aynı, s. 122).

332. Allâhu Taâlâ'yı, nimetlerini anmak birçok âyet-i kerime'de emredilmiştir. O cümleden olarak II. sûrenin (Bakara) 152. âyet-i kerimesinde "Ar-tık siz de anın beni, anın da sizi anayım; nankörlüğü bırakın da şükredin bana" buyrulmaktadır.

333 - 336. İkinci Âdem denen Nuh Peygamber'in (A. M.) ümmetinden olup tufandan kurtulanlar anılıyor; XXX. sûrenin (Yâ Sin) 41 - 44. âyet-i kerimelerinde bu olay anılmaktadır.

339. XIX. sûrenin (Meryem) 64. âyet-i kerimesinde «Rabbin hiçbir şeyi unutmaz» buyrulmaktadır; beyitte bu âyete işâret vardır.

345. İsa, Karûn. I. ciltte, 181 ve 654. beyitlerin izâhlarına bakınız.

354. "Beni anmaktan yüz çevirene gelince: Dünyâda ona dar bir geçim var, kıyamet günü de onu kör olarak haşrederiz." (XX, Tâhâ, 124) Beyit arapçadır ve bu âyet-i kerimeden lafzen ıktibas yapılmıştır.

371 - 373. Bu beyitler arapçadır.

374. Beyitte, LXXX. sûrenin (Abese) 17. âyet-i kerimesinden lafzen ıktibas vardır.

380 - 382. "Allâh, takdirini yerine getirmeyi dilerse akılların akıllarını giderir; kazâ ve kaderini yerine getirilip iş olunca da akıllarını tekrar verir onlara ve bu sefer de nedâmete düşerler." (Hadîs, Cami', I, s. 15). İkinci beyitte, ilk sözden başka sözler arapçadır ve "Kazâ gelince meydan daralır; kazâ geldi mi göz görmez olur" meâlindeki arapça atasözlerine işârettir: bundan sonraki 382. beyit de aynı meâdedir.

394. "Fakat gerçekten sapıp zulmedenlere gelince: Onlar da cehenneme edun olurlar" meâlindeki âyet-i kerimeye işâret edilmektedir (LXXII, Cinn, 15).

369. "Kazma kuyuyu komşun için; derin kaz kendin için" atasözümüzü hatırlatmaktadır.

408. "Şüphe yok ki sizi, yakın bir azapla korkutmadayız; o gün kişi, elle-riyle hazırladığına bakar ve kâfir de, ne olurdu der, keşke toprak olaydım." (LXXVIII, Nebe', 40)

411. Sabah yakın. XI. sûrede (Hûd, A. M.), Lût Peygamber'in (A. M.) kavminin helâk edildiği anlatılırken, İbrâhim Peygamber'e (A. M.) gelen meleklere, o kavmin helâk edileceğini, sabah çağında bu işin olacağını bildirdikleri ve "Sabah yakın değil mi?" dedikleri bildirilmektedir; beyitte bu âyet-i kerimeye işâret edilmektedir.

417. Kardeşleri, Yûsuf Peygamberi, babası Ya'kub'dan (A. M.) "Onu bizimle yolla da bol bol yesin, içsin, oynasın" diye izin alarak götürmüşlerdi (XII, Yûsuf, 12. I. cildin 125. beytinin izâhına bakınız).

leri bir araya toplayan, gene okunan hutbede yıllık meseleleri izah eden ve geleceği hazırlayan bayram namazlarından tutunuz da, bütün İslâm bölgelerinden toplanan ve umûmî bir kongre mâhiyetini taşıyan hac törenine varıncaya dek, imânı sağlamlaştıran ibâdetleriyle tam sosyal bir dindir. Irk, millet ayrımı gözetmeyen, soy - sop rekabetini kaldıran, arab'ın arab olmayana, arab olmayanın arab'a, siyahın beyaza, beyazın siyaha bir üstünlüğü olmadığını, üstünlüğün ancak, Allâh'tan çekinmekle olduğunu bildiren (Kur'an-ı Kerim, XLIX, Hucurât, 13; El-İthâfât-üs-Seniyye; Hadis-i Kudsi s. 86 - 87, hadis, Cami', I, s. 91). Zekâti, sınıf farkını kaldırmak, sınıfları birleştirmek için teşri' eden "Halkın hepsi de Allâh ayâlidir; halkın Allâh'a en sevgilisi de ayâline en faydalı olanıdır" hadisiyle bu esası tesbit eyleyen (Cami', II, s. 10) İslâm, köy husûsunda da ileri bir görüşe sâhiptir. Köyü kasabalastırmak, kasabaları şehir hâline getirmek, köy ibtidâllığını şehir medeniyetine ulaştırmak gaayesini güder. Hz. Peygamber'in (S. M.) hadisleri, işte bu gaayeyi istihdâf etmektedir.

Mevlânâ, bu gaayeyi söyledikten sonra yalancı şeyhi de köye benzetmekte, bunlara uyanların, ancak sapıklığa düşeceklerini bildirmektedir.

522. Köy. Ulaşmamış şeyh. Kendisi olgun değilken başkalarını olgunluğa ulaştırmak işini yüklenmekten çekinmeyen, şöhret ve geçim için şeyhlik kisvesine bürünen yalancı kişileri kınamaktadır.

525 - 789 Mevlânâ, "Köylü - Şehirli" hikâyesiyile kendilerini halka, olgun kişi, şeyh, kutup tanıtan düzenbazları alabildiğine yermekte, bu çeşit dâvâlara girenleri alabildiğine kınamakta, onları fare tutan kediye, kuru dala, savaştan korkan, kaçan ahîlaksıza, 720. beyitten sonraki hikâyede anlatılan, boya küpüne düşüp alı - yeşilli renklere boyanmış çakala, eline geçen kuyruğun yağıyla büyüklerini yağlayıp halka, şunu - bunu yedim diye övünen, karnının çıkardığı seslerinse onu yalanlayan yoksula benzetmekte, sonra da 727. beyitle başlayan Bâûr oğlu Bel'am'ın hikâyesini anlatmaktadır. Bu arada 728. beyitte olduğu gibi minbere çıkıp hutbeler, mev'izalarla halkı irşâda kalkışan hocaları da, kendilerini veîl gösteren şeyhlere katıyor. Esefle söyliyeyim ki dini geçim ve şöhret vâsıtası yapanlar, eskiden olduğu gibi günümüzde de vardır; yeni doğmuş çocuk gibi câhilken kendisini Ledün Bilgisine sâhip gösterenler, hattâ, ülkemizde tarikatlerin kaldırılmasından, bilenenin yavaş - yavaş yalan dünyâdan çekilmelerinden faydalanarak kendilerini, filân tekkenin mensûbu, feşman zâtın halifesi tanıtmaya çalışanlar, aldatıcı kartlar, kâğıtlar bastırıp bildiklerine, bilmediklerine karalamalar gönderenler, yabancı illere gidip bilgisizliklerini teşhîr edenler, kendilerini ilhâm, kerem ve kerâmet sâhibi tanıtmaya çalışanlar, ortamı uygun bulunca her yana yayılmadalar. Bunlara inanan akılsızlar var; fakat aldanmış görünen akıllılar da bunların vâsıtalarıyla geçimlerini sağlamaya girişiyorlar. Bu çeşit din ve imân satıcıları, sömürgecilere de pek kolay satılıyorlar. İslâm'ı bu gibi kişiler, bölük - bölük etmişlerdir ve etmektedirler.

Mevlânâ, bu gerçek yalancılara dâima karşı durmuş, onları "Mesnevi"sinde, "Divân"ındaki şiirlerde, sohbetlerinde, mev'izalarında şiddetle kınamıştır.

533. "Yolculuk edin, sıhhat bulun", "Yolculuk edin, sıhhat bulun, ganîmet elde edin", "Yolculuk edin, sıhhat bulun, rızık elde edin." (Hadis, Cami', II, s. 25).

Beyitteki "Yolculuk edin" ve "Ganîmet elde edin" sözleri, hadisten lafzen ıktibâs edilmiştir.

534. Keyhtüsrev, İran'ın Keyler hükümdar ailesinden Kuruş-ı Kebrî'dir, II. ciltte, 45. beyitteki Zülkarneyn'in izahına bakınız.

539. "Mekânın şerefi, orada oturanlardır" meâlindeki arabça atasözünü hatırlatmaktadır.

566. Beyitten sonraki hikâye, Leylâ'ya aşkı yüzünden Mecnûn diye anılan Kays'a aittir ve bazı kitaplarda yer almıştır (Bak. Maâhiz, s. 91).

580. Hayder, Hz. Ali'nin adıdır; anneleri Esed kızı Fâtıma, Ali'ye bu adı vermiş, Hz. Peygamber, Ali adını takmış, bu adla anılır olmuştur. Hayder, arabçada arslan anlamına gelir. Haybed'de, Merhab adlı cengâvere karşı okuduğu recez, "Ben o kişiyim ki anam bana Hayder adını taktı" meâlindeki mısra'la başlar. Hz. Peygamber (S. M.), Hudeybiye uzlaşmasından sonra hicretin yedinci yılı başlarında, Medine'ye dört konaklık bir yerde bulunan ve Yahudilerin elinde olan Hayber'i fethe karar vermiş, kaleyi kuşatmıştı. Fakat fetih biraz uzamış, bir gece, yarın sancağı öyle bir kişiye vereceğim ki buyurmuştu, o, Allâh'ı ve Rasûlünü sever, Allâh ve Rasûlü de onu sever; fetih onun elleriyle olur. Ertesi günü, Ali'yi istemiş, gözleri ağrıyor dedikleri hâlde gene de çağırılmalarını buyurmuş, gelince sancağı ona teslim etmiş, Ali, savaşta Merhab'ı, başından beline dek bir kılıçta ikiye bölmüş, savaşta kalkanı düşmüş, bir Yahudi de kalkanı kapıp kaçınca, Ali, kale kapısını koparıp savaş sonuna dek kalkan gibi kullanmış, sonra da kapıyı fırlatıp atmıştı (Abdûlbâki Gölpınarlı: Sosyal açıdan İslâm Tarihi I, Hz. Muhammed ve İslâm, İst. Milliyet Kültür Kulübü yayını, 1969, s. 115 - 117; Umdet'üt-Tâlib, s. 43 - 44).

592. "Rahman Kur'an-ı öğretti." (Kur'an-ı Kerim, LV, 1 - 2).

593. "Oku Rabbinin adıyla ki bütün mahlûkatı yarattı, insanı da bir parça kan pıhtısından var etti; oku, Rabbin pek büyük bir kerem sâhibidir, öyle bir Rab ki kalemle öğretmiştir, insana bilmediğini belletmiştir." (Kur'an-ı Kerim, XCVI, Alak, 1 - 5).

604. "Bilmez mi ki Allâh bilir gerçekten de. İş öyle değil, vazgeçmezse elbette tutarız perçeminden; yalan söyleyenin, yanlış hareket edenin perçeminden; derken hemdemlerini, kavmini, kabilesini çağırır, biz de yakında zebânileri çağırırız." (Aynı süre, 14 - 18).

613. "Derken âdetâ kulakları sağır eden o bağırış gelip çattı mı, o gün, bir gündür kişi kaçır kardeşinden ve anasından ve babasından ve eşinden ve çocuğundan." (Kur'an-ı Kerim, LXXX, Abese, 33 - 36). Beyitte, âyet-i kerîmeden lafzî ıktibâs vardır.

615. Ehremen. Avesta'da Angra mainayava tarzında geçen ve kötü ve pis akıl anlamını veren bu söz, sonraları Ehrimen, Ehermen tarzına dönmüştür. Zertüşt dininde, şer kuvvetlerinin başıdır; kötülük, karanlık, zulüm timsâlidir. Sonraları hayır ve şer fâilî olarak Hürmüz ve Ehrimen'i kabûl ederek iki yaratıcıya inanan. Buda mezbebiyle Zertüşt dinini ve Hristiyanlığı birleştiren Mani mezbebi, Zertüştlüğe karıştırılarak Zertüşt dininde hayır ve şer yaratıcısı olarak iki yaratıcı bulunduğu inanılmıştır. Edebiyatta Ehrimen, zulüm, şer, karanlık ve kötülük sembolüdür (I. ciltte, 3714. beytin izahına bakınız; Dr. Muhammed Mu'in: Mazdayasna ve Edeb-i Pârsî, Tahran Üniv. yayını, I, Tahran, 1338, s. 258 - 272).

660. Üç karanlık. Kur'an-ı Kerim'in XXXIX. sûresinin (Zümer) 6. âyet-i kerîmesinde, "Sizi bir tek kıldan yarattı, sonra ondan da eşni halketti ve sizin için davarlardan erkekli, dişili, sekiz çift mahlûk meydana getirdi; sizi, ananızın karınlarında (rahimlerinde) ve üç karanlık içinde yaratıştan yaratışa düşürür; işte budur Rabbiniz ki onundur saltanat ve tedbir. Üç karanlıktan başka tapacak, ondan nereye dönersiniz" buyurulmaktadır. Üç karanlıktan mak-sat, ana karnının, rahmin ve meşimenin karanlığıdır. Gecenin, yahut baba be-linin, ana rahminin, ana karnının karanlığıdır da denmiştir. Yaratıştan yara-tışa düşürmek de, meni hâliinden kan pıhtısı hâline, o hâlden de et hâline ge-tirmek, ette kemikler, ilikler, sinirler v.s. yaratıp deriye bürümek, sonunda da canlandırıp dünyaya getirmektir. Mevlânâ "üç karanlık" la bu âyete işâret et-mektedir.

672. Sarhoşun birşey alıp satması ve kadını boşaması hakkında mezheb-lerdeki hükümler birbirine aykırıdır. Şâfiî mezhebine göre birisi, zorla sarhoş edici birşey içse, yahut ilâç için sarhoş edici birşey yese, içse, sarhoş olup ka-dını boşasa, kulunu azâd etse sarhoşluğu geçince ve kendine gelince karısı boş düşmez ve kulu azâd edilmiş sayılmaz. Hanefilerin çoğuna göre de hüküm böyledir ve alış-veriş, kadın boşaması, kul azâd etmesi, Şâfiyyede olduğu gi-bidir, müteber sayılmaz. Ancak hükümde, zorlanması, yahut ilâç için içip ye-mesi şartı vardır (Şârih-i Ankaravî, s. 63). İmâmiyyede alım-satım ve talâk için akıl, ergenlik çağına ulaşmak, irâde ve ihtiyâr, tesâhüp ve kasıt şarttır. Sarhoşluk, akıl izâle ettiği gibi irâde ve ihtiyârı da bırakmaz. Talâk da ayrıca kadının tahâretî ve iki âdil şahidin huzûru da şarttır (Seyyid Kâzım-ı Şeriat - Medârî: Hulâsat'ül-Ahkâm yâ Risâle-i İlmîyye, II. basım, c. 2; Tahran, 1382, s. 9-10, 82. Bu hususta Ehl-i Sünnet ulemâsının kavilleri için İmâdallah-i Velî'nin Şerhine de bakınız; Kânpur, Matbaa-i Nâmî, III, s. 58 - 59).

675. Ebû-Mürre, şeytana verilen künyedir. Necid şeyhinin sûretinde temes-sül ettiği ve bu şeyhin künyesi Ebû-Mürre olduğu için bu künyeye anılmıştır (Kamûs tercemesi, II, s. 106).

676. "Köre vebâl yok." (XLVIII, Fetih, 17) âyet-i kerîmeden lafzen ıktı-bâs vardır.

686. Rüstem. İran'ın eski inancına göre yarı mabût bir kahraman mi-tolojik tarihinde millî bir kahraman kabul edilmiştir. Keykubâd devrinden Keyhusrev'in son zamanına dek baş emîrlik pâyesinde bulunmuş, Zâbulistan ve Seysten eyâletlerine hükmetmiş, sekiz yüz yıla yakın bir müddet yaşamış olduğu kabul edilen, savaşlarda birçok bahâdîrlıklar gösteren bu kahraman, Ne-riman oğlu Sâm'ın oğlu Zâl'in oğludur. Babası, ak saçlı olarak doğduğu için ihtiyar anlamına Zâl adını almıştır. Rüstem, Rustem-i Zâl ve Zâl oğlu Rüstem diye anılır. Edebiyatta kahramanlık sembolüdür.

690. Cüneyd, Bayezid, I. cildin dîbâcesinin şerhine bakınız.

692. Mansûr-ı Hallâc, I. cildin 1817. beytinin izâhına bakınız.

693. Ömer, ikinci halifedir. Ebû-Leheb, Hz. Peygamber'in amcasıdır ve İs-lâm'ın en büyük düşmanlarından. Karısı Ümmü Cemil, dikenler toplar, de-met yapar, iple bağlayıp sırtına alır, getirip Hz. Muhammed'in (S.M.) geçeceği yollara döşerdi. Bu münasebetle Kur'an-ı Kerim'in CXI. sûresi olan "Tebbet Sûresi"nde Ebû-Leheb ve karısı yerilmektedir.

700. Behlûl. Adı, doğru olarak Bihlûl'dur; halk arasında birçok hikâyeleri nakledilen bu zât, Behlûl-ı Divâne, Behlûl-ı Dâna diye anılır ve Harunürreşid'in kardeşi olarak tanınır. İmam-ı A'zam'la çağdaş olduğu ve aralarındaki ge-çen münazaralar doğruysa Harunürreşid'in zamanına erişmemesi, Halife Man-sûr'un zamanında yaşamış olması icâbeder (Tenkiyh, I, s. 184 - 185).

703. Davûd - Demir. Kur'an-ı Kerim'in XXXIV. sûresinin 10-11. âyet-i kerî-melerinde "Ve andolsun ki biz, Dâvûd'a, katımızdan lûtfettik, üstünlük verdik. Ey dağlar dedik, onunla beraber tenzih edin beni ve ey kuşlar, siz de ve ona, demiri yumuşattık; zirhlar yap dedik ve onları ne ince, ne kalın, tam münâsip bir münâsette ör ve iyi işlerde bulunun; şüphe yok ki ben ne yaparsanız hepsini görürüm" buyurulmaktadır. Dâvûd Peygamber (A.M.) zirh yapması münâsebetiyle Fâtûvvet erbâbı, onu, demircilerin ve zirhçıların piri saymışlardır.

717. Hızır. I. cildin 223 - 237. ve 578. beyitlerinin izâhlarına bakınız.

740. "Allâh dedi ki: Bugün, öyle bir gündür ki gerçeklerin gerçekliği fayda eder ancak..." (V, Mâide, 119). Beytin iki mısra'ı arapçadır ve âyet-i kerîme-den lafzen ıktibas vardır.

741. "Doğru ol artık." XI. sûrenin (Hûd A.M.) 112. âyet-i kerîmesinde ge-tirilen bu söz, âyetten aynen alınmıştır.

745. "Görmezler mi ki onlar her yıl bir, yahut iki kere musibetlere uğra-tılırlar da gene ne tövbe ederler, ne ibret alırlar." (IX. Tevbe, 126) Münâfiklar hakkındadır. Beytin ikinci mısra'ı arapçadır ve âyet-i kerîmeden ıktibas vardır.

747. Bâuroğlu Bel'am. I. cildin 3309. beytinin izâhına bakınız.

756 - 757. Duâ hakkında Kur'an-ı Mecid'de, "Kullarım, sana beni sorarlara ben muhakkak ki onlara (bilgimle) yakınım. Beni çağıran, bana duâ eden kişiye, çağırıldığı, duâ ettiği anda icâbet ederim. Artık onlar da benim çağırma-ma koşsunlar, bana inansınlar da doğru yolu bulsunlar." (II, Bakara, 186), "Yok-sa darda kalana, duâ ettiği zaman icâbet eden ve kötülüğü gideren ve sizi, yer-yüzüne sâhip kılan mı hayır? Allâh'la beraber başka bir mâbud var mı? Ne de az düşünmedesiniz?" (XXVII, Neml, 62), "Ve Rabbiniz dedi ki: Çağırın beni, icâbet edeyim size; şüphe yok ki bana kulluk etmekten, ululuk satarak çekinenler, aşağılık bir hâlde cehenneme gireceklerdir." (XL, Mü'min, 60) meâllerinde âyetler vardır. Bilhassa son âyetin meâlinden açıkça anlaşıldığı gibi duâ da Allâh'a kulluk etmektir. Allâh, rahmân olduğu, yâni dünyâda mü'min - kâfir, iyi - kötü, insan - hayvan, her mahlûka, herşeye rahmeti şâmil bulunduğu için Mevlânâ'nın dediği gibi kâfire de dünyâda icâbet eder; nitekim bu âlemde her-kesi rızıklandırmaktadır. Fakat âhirette rahim olduğundan, rahmeti mü'min-lere hâstır; VII. sûrenin (A'râf) 156. âyet-i kerîmesinde, "Dilediğimi azâbıma uğrattırım dedi, fakat rahmetim herşeyi kaplamıştır da çekinenleri, zekât veren-leri ve âyetlerime inananları, rahmetime mazhar ederim" beyânıyla dünyâda rahmetinin inanmayanları da kapladığı, fakat âhirette inananlara tahsis edile-ceği hakkında işâret vardır. XXXIV. sûrenin (Zümer) 53. âyet-i kerîmesinde, "De ki: Ey nefislerine uyup hadden aşırı hareket eden kullarım, Allâh rahme-tinden ümit kesmeyin; şüphe yok ki Allâh bütün suçları örter, şüphe yok ki O bütün suçları örten rahimdir" buyurulmakta ve bunu müteakib 54. âyet-i kerî-me "Ve dönün Rabbinize ve teslim olun ona, size azâb gelip çatmadan, sonra

yardım edilmez size" denmektedir ki bu âyet, evvelki âyetin manâsını açıklama-
makta, âhiretteki fevz ve necâtin, ölümden ve azâptan önce Rabbe dönmekle
mümkün bulunduğunu bildirmektedir. Mevlânâ'nın,

Bâz â bâz â her onçî hestî bâz â
Ger kâfer - o gebr - o büt-perestî bâz â

İn dergeh-i mâ dergeh-i novmîdî nîst
Sad bâr eger tovbe şikestî bâzâ

rubâisi, bu iki âyet-i kerîmenin meâlidir. "Bâz", gene, tekrar anlamlarına gel-
diği gibi "geri" anlamına da geldiğinden rubâî, "Her neysen, kâfîrsen, ateşe,
puta tapıyorsan, kötülüklerde bulunmuş, yüz.kere tövbe etmiş, fakat tövbeni
bozmuşsan, dön yaptıklarından, geri gel, gene gel, ümidini kesme; çünkü bu
bizim tapımız, ümitsizlik eşiği değildir" anlamınadır; kâfîrsen, ateşe, puta tapı-
yorsan, tövbeni bozmuşsan, kâfir olarak, ateşe, puta taparak, tövbeni bozmuş
olduğun hâlde tövbe etmeden gel, kabul ederiz seni anlamına değildir ve bunu
böyle anlayanların, şüphe yok ki kasıtları, maksatları vardır. (Bu rubâî ve ru-
bâînin diğer şekli için "Rubâiler" adlı ve Mevlânâ'nın rubâîlerinin tercemelerini
muhtevi kitabımıza bakınız; İst... Remzi Kitabevi - 1964, s. 23, 69. Rubâî ve bu
Rubâînin notu).

Burada şu hadîsi de nakledelim :

Hz. Peygamber (S.M.), son hutbelerinde buyurmuşlardır ki: "Kim ölümün-
den bir yıl önce tövbe ederse Allâh tövbesini kabul eder. Bir yıl çok, kim ölü-
münden bir ay önce tövbe ederse Allâh tövbesini kabul eder" buyurmuşlar,
sonra "Bir ay da çok" deyip "Kim ölümünden bir gün önce tövbe ederse Al-
lâh tövbesini kabul eder" demişler, "Bir gün de çok" buyurduktan sonra, "Kim
ölümünden bir saat önce tövbe ederse Allâh tövbesini kabul eder" buyurup "Bir
saat da çok" diyerek elleriyle boğazlarını işaret ederek buyurmuşlardır ki: "Kim,
canı buraya gelince tövbe ederse Allâh tövbesini kabul eder." (Sefinet'ül-Bihâr,
I, s. 127).

"Günahdan tövbe eden günahsıza döner" hadîsi de (Cami', I, s. 112) aynı
meâdedir; ancak "Suçtan tövbe, bir daha ebedi olarak o suçu işlememektir" ha-
dîsini de unutmamak gerektir (Aynı, s. 113).

769. "Dünyânın fahri, din'in fahri" sözleriyle Fahreddin-i Râzî'ye işaret
etmektedir. I. cildin 1355. beytinin izâhına bakınız.

775. Mînâ, Hac töreninde Mekke'de kurban kesilen yerin adıdır.

Bu hikâye, Nicholson'a göre Ezop'un bir kıssasında geçer.

Çakalın biri, bir tavustan düşmüş birkaç tüy bulup onları kendi tüylerinin
arasına sokmuş, bezendikten sonra da çakalığını unutup kendi cinsinden olan
hayvanlardan ayrılmış, tavus kuşlarının arasına katılmış, tavuş kuşları çakalın
tüyleri arasından tavus tüylerini ayıklayıp çakalı eski haline sokunca çakal,
dertlere garkolup çakalların yanına dönmüş; fakat bu sefer çakallar da ondan
yüz çevirmişler. İçlerinden biri, hâline râzî olsaydın demiş, ne tavus kuşlarının
gagalarına uğrardın, ne çakallar senden nefret ederdi (Maâhiz, s. 92).

Firavun'un yakınlarından İmrân adı biri vardı. Gelecekteki olayları yazar
kitapları okumuş olanların bâzıları Firavun'a, senin saltanatını yıkacak çocuk,
İmrân'ın belinden gelecek dediler. İmrân, mü'mindî ve İmânını gizli tutuyordu.
Firavun, ben dedi, gece - gündüz onu yanımdan ayırmıyorum; İmrân'a da, benim
yanımdan bir an bile ayrılmayacaksın diye tenbih etti. İmrân, geceleri Firavun'
un yattığı odada yatmaya başladı. Bir gece Firavun uyurken bir melek, Mûsâ'nın
anasını alıp İmrân'ın yanına götürdü; İmrân uyanıp kadınına, kapılar kapalıy-
ken, kapılarda muhâfızlar dururken nasıl geldin dedi. Kadın, ben gelmedim de-
di, beni getirdiler. İmrân, bu işin, Tanrı işi olduğunu anladı ve kadınıyla bu-
luftu. Melek, kadını gene alıp evine götürdü. Kadın gebe kalınca Firavun'a,
çocuğun ana rahmine düştüğünü haber verdiler. Firavun, İmrân'ın, yanından
hiç ayrılmadığını bilmekle beraber gene de adamlar gönderip İmrân'ın kadı-
nının hâlini soruşturdu. Gidenler, böyle birşeyin olmadığını söylediler. Firavun,
İmrân'ın mevkilini daha da yüceltti; böyle bir haberi getirenleri, yayanları da ce-
zâlandırdı. Mûsâ Peygamber doğunca, gökte, yıldızın belirmediğini Firavun'a ha-
ber verdiler. Firavun, İmrân'ın evine adamlar gönderdi. Anası, çocuğu, görme-
meleri için ekmeğin pişirilen tandırın altına gizledi. Tam bu sırada kadının kız-
kardeşi geldi ve ekmeğin pişirmek için getirdiği ateş tandırın altına koydu. Ge-
lenler her tarafı aradılar; tandır iyice kızmış, ateş alevlenmiş olduğundan ora-
ya hiç bakmadılar, dönüp gittiler. Mûsâ'nın anası, kızkardeşine, çocuğu ne
yaptın diye sordu, o da hiç görmedim dedi. Tandırın kızarmış, ateşin alev - alev
yanmakta olduğunu görünce eyvah dedi, çocuğumu yaktın. Hemen tandır kal-
dırdılar; gördüler ki Mûsâ, çevresinde ateş olduğu halde ortada oturmakta. Ana-
sı bu hâle şaşır kaldı, bunun Tanrı'nın bir hikmeti, bir kudreti olduğunu an-
ladı; sevinerek çocuğunu alıp bağrına bastı. Sonradan, Mûsâ'yı, nehre atması
ihâm edilince de, ateşin bile ona zarar vermediğini gözleriyle görmüş olduğun-
dan hiç tereddüt etmedi; ihâma uydu (Maâhiz, s. 93 - 94).

789. Beyitten sonraki başlık.

"Yoksa gönüllerinde hastalık olanlar, Allâh, onların kinlerini, hasetlerini
hiç meydana çıkarmayacak mı sanmaktadır? Ve dileseydik onları, sana göste-
rirdik ve yüzlerinden tanırdın ve elbette sözlerinden tanırırsın, anlarsın onları
ve Allâh, yaptıklarınızı bilmektedir." (Kur'an-ı Kerim, XLVII, Muhammed S.M.
29 - 30), 30. âyetteki "Ve elbette sözlerinden tanırırsın onları" sözü, lafzen ikti-
bas edilmiştir.

796. Beyitten sonraki bahis, I. ciltte, 539. beytin izâhına bakınız.

801. VII. sûrenin (A'râf) 182. âyet-i kerîmesinde "Delillerimizi yalanla-
yanlara gelince: Biz onları yavaş - yavaş hiç anlamayacakları noktalardan he-
lâke yaklaştırır dururuz" denmektedir. LXVIII. sûrenin (Kalem) 44. âyet-i ke-
rîmesinde de "Artık sen, bu sözü yalanlayanı bırak bana; biz onları yavaş - ya-
vaş hiç bilmedikleri yerden cehenneme çeker dururuz" buyurulmaktadır. Beyit-
teki "Azar - azar kahr", bu âyet-i kerîmelere işârettir. Azar - azar, yavaş - yavaş
kahrâ uğratmak, azâba düşürmek, "istidrâc" diye adlandırılmıştır. Aynı zaman-
da istidrâc, inanmayan, kötülükte bulunan kişilerden zuhûr eden olağanüstü
şeylere de denir. Bunlar, kendilerinden zuhûr eden bu çeşit olağanüstü şeylere
inanarak kendilerini kerâmet sâhibi sayarlar; kendilerine inananlar da bu inan-

ca kapılırlar. Oysa ki bu, Tanrı'nın onlara bir mekridir; böyle - böyle, yavaş - yavaş onları kabra, azâba çekip durmaktadır. Şeyhlik taslayan, kendisini kutup sanan, vefî olduğuna inanan, inandıran, fakat şerîata uygun harekette bulunmayan, kendisine her yönelene, ekmeğe küreği gibi elini uzatan, ayaklarını optüren, secde ettiren, abdest suyunu içmelerine müsaade eden, ayağının bastığı toprağı şifâ için alıp yiyen, suya koyup içen kişileri hoş gören, hastalara şifâ verdiklerini iddiâ eden nice şeyhler gördük ve görmekteyiz, duymaktayız.

818. Rüstem. Bu ciltte, 686. beyitte geçti.

821. LXVI. sûre-i celilenin (Tahrîm) 6. âyet-i kerimesinde meleklerin, Allâh emrine isyân etmedikleri, kendilerine emredileni yerine getirdikleri bildirilmektedir. Hz. Ali, "Allâh meleklerle şehvetsiz akıl verdi; Âdemoğullarınaysa ikimni de yükledi; kimin akli şehvetinden üstün olursa o, meleklerden hayırlıdır; kimin şehveti aklından üstün olursa o, hayvanlardan da kötüdür" buyurmuştur. (Abâdis-i Mesnevî, s. 118 - 119).

831. Kerbelâ, Irak'tadır. Hz. Peygamber'in amcaları Ebû-Tâlib'in oğlu Hz. Ali ile kızları Fâtîma'nın oğulları Hz. İmam Huseyn, hicretin 61. yılı muharreminin onuncu günü, Muâviye'nin oğlu Yezîd'in emriyle Küfe vâlisî Übeydullah bin Ziyâd tarafından Ebû-Vakkas oğlu Sa'd'ın oğlu Ömer'in kumandası altında gönderilen, sonradan da Şam'dan gelen askerlerle otuz iki bin kişiyi bulan bir ordu tarafından kuşatılmış ve yanında yüze yakın, yahut yüzü biraz aşan ve bir kısmı on bir ve on yedi yaşlarında çocuk ve gençler, hattâ bir tanesi, Hz. Huseyn'in altı aylık oğlu olan yardımcıları ve Ehlibeyti şehid edildikten sonra kendileri de Şimr ve Sinan tarafından, ikindiden sonra şehid edilmişlerdir. Mevlânâ, II. ciltte, 2205. beyitte bu fâciaya işâret etmiş ve Yezîd'in aleyhinde bulunmuş olmakla bu beyitte, "Kerbelâ'da körcesine at sürme" sözüyle Hz. Peygamber'in; "Huseyn bendendir, ben Huseyn'denim; Huseyn'i seveni Allâh seveni" buyurduğu Huseyn'in aleyhine, körcesine at sürenlere târizde bulunmaktadır. (Fezail'ül-Hamse, III, s. 280).

834. Bu beyitte, "Ve Rahmân'ın kulları öylesine kullardır ki yeryüzünde gönül alçaklığıyla yürürler ve bilgisizler, onlara söz söyleyince sağlık, esenlik size diye cevap verirler ve öyle kişilerdir onlar ki, gecelerini, Rablerine secde ederek, onun tapısında kıyamda bulunarak geçirirler. Ve öyle kişilerdir onlar ki Rabbimiz derler, savuştur cehennem azâbını bizden; şüphe yok ki onun azâbı dâîmidir..." meâlindeki âyetlere işâret vardır (XXV, Furkan, 63 - 76).

839. Beytin son sözü arapçadır.

854. "İnsan men' edildiği şeye düşkündür" meâlinde arapça atasözüne işâret vardır ve beytin son sözü, bu atasözünden lafzen ıktıbastır.

858. Mevlânâ'nın çağında Moğollar, Mısırlıların şiddetle aleyhindeydiler; bu hususta "Mevlânâ'dan sonra Mevlevîlik" in "Giriş" bölümüne bakınız (s. 4 - 6).

862. "Allâh'a çağırandan, iyi işlerde bulunandan ve şüphe yok ki ben Müslümanlardanım diyenden daha güzel sözlü kimdir ki?" meâlindeki âyet-i kerimeye işâret edilmektedir (XLI, Fussilet, 33). Allâh'a çağıran, ezan okuyan, vâni İslâm inancını bildirendir ki asıl çağıran, Allâh ve Rasûl'dür; ezan okuyan, onların çağrılarını ulân eder.

901. Her peygamber, ana karnına düşünce, gökte yıldızının belirlediğine inanırdı; önceden de bunu bildirdik. Matyus İncilinde de böyle bir inanca işâret edilmektedir (II. bâb).

953 - 954. İbrahim, ateş. İbrahim Peygamber'in putları kırdığı, onları kötülediği için Nemrut tarafından ateşe atıldığı, fakat ateşin İbrahim'i yakmadığı Kur'an'ın XXI. sûresinin (Enbiyâ) 51 - 70. âyetlerinde ve daha birçok sûrelerde anlatılır.

959. Kur'an-ı Mecid'in XXVIII. sûresinin (Kasas) 7 - 14. âyet-i kerimelerinde, Mûsâ'nın anasına, bir tehlike sezince çocuğu nehre atmasının, korkmamasının, mahzun olmamasının, onun gene kendisine verileceğinin ilhâm edildiği bildirilmektedir. Anası, Mûsâ Peygamber'i (A. M.) nehre attıktan sonra Firavun'un adamları Mûsâ'yı bulmuşlar, karısı, öldürülmemesini, kendisinin de, Firavun'un da gözüne ışık olacağını, kendilerine faydası dokunacağını, evlât edebileceklerini söylemişti. Mûsâ, beslenmesi için getirilen süt ninelerin hiçbirisinin memesini almamış, süt nine arandığını duran annesi Firavun'a başvurmuş. Mûsâ, onun memesini almış, böylece Firavun'un sarayında, anası tarafından emzirilmiş, büyülmüştü.

965 - 966. Mûsâ - Sopa. I. cildin 278 - 279. beyitlerinin izahına bakınız.

967. "Ve gerçekten de insan, ancak çalıştığını elde eder ve şüphe yok ki çalıştığının karşılığı da gösterilir ona; sonra da ona, en değerli mükâfat verilir. Ve şüphe yok ki son varılacak tapı, Rabbin tapısıdır." (LIII, Necm, 39 - 42) Beytin sonunda, son âyetten lafzen ıktıbas vardır. Aynı zamanda beyitte, türkçe "El elin üstünde, arşa varınca" atasözüne de işâret edilmektedir.

975. Beyitten sonraki hikâye.

Yılan oynatmak, yılan göstererek geçim sağlamak, hâlâ Hindistan'da vardır. Hikâyedeki yılanın, yılanıyı yutmasına bakılırsa bunun, bir boğa yılanı olduğu anlaşılıyor. Sanıyoruz ki Mevlânâ, göç sırasında Bağdad'da böyle bir olayı görmüş, yahut duymuştur.

978. Arapça, "Kim birşey ararsa bulur; kim bir kapıyı çalarsa açılır" meâlindeki atasözünü hatırlatır.

982 - 986. Kur'an-ı Kerim'in XII. sûresi olan Yusûf sûresinde, babası Yakup Peygamber'in (A. M.) "Oğullarım, gidin, Yusûf'la kardeşinden bir haber getirin ve Allâh'ın rahmetinden ümit kesmeyin, meyûs olmayın; çünkü kâfir olan topluluktan başka kimsecik, Allâh'ın rahmetinden ümit kesmez" buyurduğu beyan edilmektedir. Beytin ilk mısra'nın son kelimesinde, meâlini bildirdiğimiz 87. âyet-i kerimeden, "ümit kesmeyin, meyûs olmayın" sözünden lafzen ıktıbas vardır.

979. "İllallâh" ve "lâ" sözleri arapça kullanılmıştır; beyitte, Allâh'ın birliğini bildiren Tevhid Kelimesi işâret edilmektedir ki türkçesi, Allâh'tan başka yoktur tapacak olan "Lâilâhe illallâh"tır. I. cildin 3066. beytinin izahına da bakınız.

1000. "Andolsun ki biz Âdemoğullarını üstün ettik, karada, denizde taşıdık onları, tertemiz şeylerle rızıklandırdık onları ve yarattıklarımızın çoğundan üstün ettik onları" (XVII, İsrâ', 70); "Şüphe yok ki biz arzettik emâneti göklere

(M E T İ N)

Firavun'un, esenlik ona, Mûsâ'yı korkutmaya çalışması

* Firavun Mûsâ'ya dedi ki: Ey Kelîm, sen neden halkı öldür-dün; neden halka korku saldın?

Halk, senin yüzünden bozguna uğradı; kaçışırken ayaklar altında ezildi.

Bu yüzden de halk düşman oldu sana; erkeğin gönlünde de sana karşı kin var, kadının gönlünde de.

1070. Halkı çağırıyordun; iş tersine döndü; sana aykırı hareketten başka bir çâresi kalmadı halkın.

Ben de senin şerrinden kaçıyorum, ben de sana karşı bir tencere kaynatıyor, bir düzen kuruyorum.

Beni aldatmayı, gölgenden başka bir kimsenin sana uyup ardından geleceğini gönlünden çıkar.

Bir iş ettim, halkın gönlüne korku saldım diye ululanma, aldanma.

Buna benzer yüzlerce iş yapsan gene de rezil olur, horlanır, alaya konu olursun.

Senin gibi nice düzenbazlar vardı; sonunda Mısır'ımızda rezil olup gittiler.

Firavun'un bu korkutuşuna karşılık Mûsâ'nın cevabı

Mûsâ dedi ki: Ben Tanrı buyruğuna, Tanrı'nın işine karışmam; buyruğu, kanını bile dökse korkum yok.

Bu yanda rezil olmaya, fakat Tanrı katında yücelmeye hem râzıyım, hem de şükür ederim ben a adam.

Halk yanında, koy hor olayım, ağlayayım, bana gülsünler; tek Tanrı katında sevgili olayım, o beni dilesin, beğensin de.

Bunu da söz olsun diye söylüyorum hani; yoksa Tanrı, biliyorum ki yarın, seni, yüzü karalardan edecek.

1980. Yücelik onundur, onun kullarınıdır... Âdem'le İblîs'in hikâyesini oku da, bunun belirtisini anla.

Tanrı'nın kudretinden nasıl sonu yoksa onu anlatmanın da sonu yoktur; yum ağzını da çevir yaprağı.

Firavun'un, esenlik ona, Mûsâ'ya cevap vermesi

Firavun, Mûsâ'ya dedi ki: Yaprak, bizim buyruğumuz altında... Şu anda defter de benim buyruğumda, hüküm verme divânı da.

Dünyâ halkı beni seçmiş; herkesten daha mı akıllısın sen a Mûsâ?

A Mûsâ, sen kendini beğenmişsin; hadi ordan, var git, kendini görme, o kadar böbürlenme.

Zemânedeki büyücülerini toplarım da şehirlilere, bilgisizliğini gösteririm senin.

Ama bu, bir günde, iki günde olacak iş değil; şu temmuz sıcağında hele bir kırk gün mühlet ver bana.

Mûsâ'nın Firavun'a cevabı

Mûsâ, bunun için dedi, izin yok bana... Kulum ben, sana mühlet vermeye memur değilim.

Sen hükümdarsın, benimse dostum yok... Buyruğa uymuşum; hüküm vermekle işim yok benim.

Diri oldukça seninle, canla-başla savaşıcağım; kulum ben, yardımla, yardımcıyla ne işim var?

1090. Tanrı buyruğu gelip çatıncaya dek seninle uğraşıcağım; her düşmanı, düşmanından o ayırır.

Firavun'un Mûsâ'ya cevap vermesi, esenlik ona, Mûsâ'ya vahiy gelmesi

Firavun; hayır-hayır dedi; mühlet vermen gerek... Beni az aldat, öyle yel alıp fırtına satma pek.

Derken o sırada yüce Tanrı, ona bol-bol mühlet ver, korkma diye vahyetti.

Dileyerek kırk gün mühlet ver ona, çeşit-çeşit düzenler düz-sün.

* Çalışsın çabalasın; ben uyumuyorum ki... Ona söyle; tez git de; fakat yolu ben tutmuşum, benim pusudaki

Bütün düzenleri birbirine katar, kırar geçiririm... Onların artırdıklarını ben eksiltirim.

Su getirirler; ateş yaparım; güzel, tatlı şerbet içerler; tatsız bir hâle korum.

Birbirlerine bağlanırlar, kırar-dökerim... Vehimlerine gelmeyecek şeyler yaparım.

Sen korkma; uzun bir mühlet ver ona; asker topla, ordu kur, yüzlerce düzen düz de.

**Esenlik ona, Mûsâ'nın, şehirlerdeki büyücülere
toplama için Firavun'a mühlet vermesi**

* Mûsâ, emir geldi dedi; mühlet verdim sana... Ben yerime gittim, bizden kurtuldun.

1100. Mûsâ, yola düştü; ejderhâ da, bilgili, dost bir av köpeği gibi peşine takıldı.

Av köpeği gibi kuyruğunu sallıyor, ayaklarının altında taşları eziyor, kuma döndürüyordu.

Taşı, demiri sömürüp yutmadaydı; demiri, apaçık çiğneyip ufalamadaydı.

Havalara ağmada, burçlara çıkmadaydı... Rum, Gürcü, herkes ondan bozguna uğramadaydı.

Deve gibi ağızdan köpükler saçıyordu; kime bir katresi damlasa, cüzam hastalığına uğruyordu.

Dişlerinin şakır-şakır şakırdaması, gönülleri sındırmadaydı; kara arslanların canları bile elden çıkmadaydı.

O seçilmiş Peygamber, toplumunun yanına varınca ejderhâyı boğazından yakaladı; ejderhâ, gene sopa oluverdi.

Mûsâ, ona dayandı da, ne şaşılacak şey dedi, bizim katımızda güneş, düşmana karşı gece.

Ne şaşılacak şey, bu ordu, kuşluk çağının güneşiyle dopdolu bir âlemi nasıl görmez ki?

Göz açık, kulak açık; sonra da şu zekâ... Tanrı'nın gözbağcılığına karşı şaşırılmış kalmışım.

1110. Ben onlara şaşıyorum; onlar da bana şaşıyor... Bir bahâne yüzünden onlar diken olmuş, ben yasemin kesilmişim.

Onlara tatlı şaraplarla dolu nice kadehler sundum; fakat bu bölüğe karşı suyu dondu, taş kesildi.

Bir deste gül devşirdim; onlara sundum; her gül diken oldu; şerbet zehire döndü.

O gül destesi, kendisinden geçenlerin canlarının payı... Kendisinde olanlara nerden görünecek?

Bizim katımızda uyanık bir uyur gerek ki uyanırken rüyalar görsün.

Halkın düşüncelere dalması, bu güzelim rûyânın düşmanıdır; uyumadıkça o düşünceler, halkı sınıksıkı bağlamıştır.

Bir dalgınlık, bir şaşırıp kalış gerek ki düşünceleri silsin, süpürsün... Dalgınlık, şaşkınlık düşünceyi de yer-gider, zikri de.

Hüner bakımından kim daha olgunsa anlam âlemine göre o, daha fazla arında kalmıştır, ama görünüşte ilerdedir o.

* Tanrı "Geri dönenler" dedi ya; geri dönüş şöyle olur: Sürü döner, ağıla gider.

Fakat sürü, geri döndü mü, giderken en ilerde giden keçi, en geride kahr.

1120. * Giderken geride kalan o topal keçi, suratı asıkları bile güldürecek bir hâlde öne düşer.

Bu toplum, ne diye boş yere topal oldu, ne diye övüncü bıraktı da utancı satın aldı?

* Ayakları kırık, fakat hacca koşmadalar... Sıkıntıdan genişliğe gizli bir yol var.

* Bir bölük, gönülden bilgileri yudular; sebebi de şu: O yol, bu bilgiyi bilmez.

O yola bir bilgi gerek ki o yandan olsun; çünkü her parça-buçuk, tümüne kılavuzdur.

* Her kanat, denizi aşabilir mi hiç? Tanrı katına, Tanrı katından verilen bilgi götürür adamı.

İş böyleyken adama, sonunda gönülden arınacak bilgiyi ne diye öğretirsin?

Artık bu yanda baş olmayı arama, dileme; topal ol da dönüşte sürünün başına geç.

* A nâzik-nâzenin, geri kalanların en ileri gidenlerine katıl; turfanda meyve de ağaçtan ileridir.

Meyve, ağaçtan sonra meydana gelir ama evvel odur, çünkü ağaçtan maksat meyvedir.

1130. * Melekler gibi, "Bizim bilgimiz yok" de; bu sözü söyle de "Ancak senin bellettiğin bilgiyi biliriz" buyruğu, elini tutsun.

Bu mektepte heceleme bilmezsen, bilgine güvenmezsen, Ahmed gibi irfan ışığıyla dolarsın.

* Allâh, kullarının hâllerini daha iyi bilir ya, şehirlerde ad-san sâhibi olmazsan yitip gitmezsin.

Hani o tanınmayan yıkık yer var ya; orda korunmak için gömülmüş bir defîne var.

Defineyi, bilinen yere korlar mı hiç? İşte genişlik de, tıpkı bunun gibi, sıkıntıda gizlidir.

Burda akla birçok işkilleri gelir ama yürük at, kösteklerini kırar da yürür.

Onun aşkı da işkilleri yakıp yandıran bir ateştir; gündüz ışığı, her hayâli siler süpürür.

* A Tanrı râzılığını kazanmış er, o yandan cevap iste; çünkü bu soru da o yandan geldi sana.

* Köşe - bucaksız gönlün köşesi, bucağı bir ana yoldur... Doğuda - batıda olmayan ışık, bir Ay'dan vurmadadır.

A anlam dağı, dilenciler gibi ne diye o yandan, bu yandan ses arar, dilersin sen?

1140 Hani derde düştüğün çağda, Yârabbi der, iki büklüm olursun ya, sesi - soluğu da o yanda ara.

Dert çağında, ölüm çağında o yana yönelirsin; fakat derdin geçti mi, nasılsın? O yana yabancısın.

Mihnet çağında Allâh'ı ararsın;* mihnet savuştu mu, yol nerde demeye başlarsın.

Bu, Tanrı'yı şüphesiz olarak bilmemenden ileri geliyor... Onun hakkında şüphesi olmayan, onu şüphesiz olarak tanıyan boyuna onunladır.

Fakat akılda, şüphede olan kişi, perde ardındadır; kimi olur, o perde kapanır.

* Cüz'î akıl, kimi şaşırır - kalır, kimi baş aşağı düşer... Aklı Küll'se, zamâne olaylarından amandadır.

* Aklı, hüneri sat, şaşkınlığı satın al, horluğa yürü ay oğul, Buhârâ'ya değil.

Ne diye bu denli söze daldık biz? Hikâyeyi söylerken hikâye olduk - gitti.

* Böylece yok oldum, masal kesildim; bâri secde edenlere katılayım, onlarla yuvarlanayım - gitsin.

Fakat iş erine karşı, hikâye değildir bu; hâli anlatmadır, mağara dostunun huzûrunda bulunuştur.

1150 * Âsı, öncekilere âit hikâyeler dedi hani Kur'ân'a, bu söz iki yüzlülük' belirtirindendi.

* Tanrı ışığının bulunduğu mekânsızlık âleminde geçmiş nerde, gelecek nerde, içinde bulunduğumuz zaman nerde?

Geçmişi de sana göredir, geleceği de... Her ikisi de birşeydir; sense iki sanırsın.

Bir adamdır ki onun babasıdır, fakat bizim çocuğumuz... Dam Zeyd'in ayağının altındadır, Amr'ın başının üstünde.

Damin altta, üstte oluşu, o iki adama göredir; dam da, tavan da, başlı başına, birşeydir ancak; işte o kadar.

Bu söz de, ona eşit değil, bir örnek... Zâti eski harfler, yeni anlamı anlatamaz ki.

A tulum, dudağımı yum, burası dere kıyısı değil... Bu şeker denizinin ne dudağı var, ne kıyısı var.

* Metinde "Allâh-gû" yazılmış. karşılaştırmada, "gû" nun üstüne "cû" yazılarak düzeltilmiş.

Firavun'un, büyücülere çağırarak üzere şehirlere adam göndermesi

Mûsâ döndü - gitti; Firavun yalnız kalınca karar verebilecek adamları, danışılacak kişileri katına çağırdı. .

Adamlar, bizim de büyücülerimiz var dediler; hem de büyüde tek; bütün büyücüler onlara uymada.*

Mısır'ın çevresinde bulunan bütün büyücülerin, Mısır pâdişâhının, o Mısır sarrafının katında toplanmasına karar verdiler.

1160 Firavun da, o anda, bütün büyücülerin toplanması için her yana birçok adam yolladı.

Nerde ünlü bir büyücü varsa oraya, ona, on haber çavuşu yolladı.

* Hele iki tâne tanınmış büyücü vardı ki büyüleri, Ay'ın bile gönlünü kapardı, o büyü, Ay'ın gönlünde bile sürer - giderdi.

* Ay'dan, apaydın süt sağarlardı; yolculukta da küpe binerlerdi.

Ay ışığını kumaş şeklinde gösterirler de hemencecik ölçer biçerler, satar giderlerdi.

Parası giden müşteri, işi anlar da hayıflanır, yüzüne - gözüne vurur - dururdu.

Buna benzer yüzbinlerce büyücülükte bulunurlardı; hem de bu büyüleri kendileri icâd ederlerdi, başkalarına uyanlara benze mezdi onlar.

Onlara, şimdi pâdişâh, sizden bir çâre dilemede diye haber geldi.

* Haberciler, iki yoksul geldi, pâdişâhın katına çıktı, sarayına otağ kurdu;

Bir sopadan başka da bir şeyleri yok; birinin buyruğuyla sopa, ejderhâ oluyor;

1170 Pâdişâh da çâresiz kaldı; orduda da; bu iki kişinin elinden herkes feryâda geldi;

Büyücülüğe bir çâre bulmak, bu iki büyücüden can kurtarmak gerek dediler.

Haberciden bu haberi duyunca o iki büyücünün gönüllerine hem bir korku düştü, hem bir sevgi.

* Bu beyit metinde yok; karşılaştırmada, yeri işaret edilmiş ve kıyıya yazılmış.

Cins oluş damarı atmaya başladı; şaşkınlıktan da başlarını dizlerine koydular.

* Sûfinin meşk yeri, dizidir; zoru çözmede iki diz, sanki büyücüdür.

O iki büyücünün, babalarının mezarlarına gidip, esenlik ona, Mûsâ'nın hakikatini, babalarının ruhâniyetinden sormaları

Ondan sonra ana dediler, gel de babamızın mezarı nerde, söyle, yol göster bize.

Anaları yol gösterdi; onları mezara götürdü. Tanrı rızâsiyçin üç gün oruç tuttular.

Ondan sonra baba dediler, pâdişah bize, korkusundan haber gönderdi.

İki adam yüzünden gönlü daralmış; o iki kişi, ordunun önünde, yüzünün suyunu yerlere dökmüşler.

Onların ne silâhı varmış, ne ordusu... Bir sopadan başka birşeyleri yokmuş ama o sopa da kıyâmetler koparıyormuş.

1180. Sen görünüşte toprak altında uyumadasın ama gerçekler ülkesine gitmişsin.

Bu da bir büyüse bize haber ver; canım baba, Tanrı dansa gene bildir bize.

Bildir de secde edelim; kendimizi kimyâya sürelim de altın olalım.

Ümitsiz, bir ümit geldi çattı; sürülmüşüz, kerem bizi çekti getirdi.

Ölü büyücünün çocuklarına cevâp vermesi

* Babaları, ruyâda onlara evlâtlarım dedi; bunu açıkça söylemem mümkün değil.*

Apaçık, dosdoğru söylememe izin yok; fakat bu sır da gözüm den uzak değil.

Ama bir belirti göstereyim de bu gizli şey, belirsin size.

A gözlerimin ışıkları, oraya varınca, o adamın yattığı yeri anlayın.

O buyruk sâhibi, o hikmet sâhibi uyurken o sopayı almaya çalışın, korkuyu bırakın.

* Mısra', "Bunu açıkça söylemeye imkan yok, sus" anlamına gelen "Nist mümkün zâhir inrâ dem mezen" şeklinde yazılmış, karşılaştırmada "mezen" sözünün üstüne "zedem" yazılarak kenarına da "sah" çekilmiş, düzeltilmiştir.

Çalabilirseniz, buna gücünüz yeterse büyücüdür; büyücüye karşı bir çâre bulmak da elinizdedir sizin.

1190. Ama gücünüz yetmezse, bilin, anlayın ki Tanrı'dandır o, ululuk sâhibi Tanrı'nın elçisidir, yol gösterendedir o.

Dünyâyı, doğudan batıya dek Firavun kaplasa, savaş çağında gene Tanrı, baş aşağı eder onu.

* A babalarının canları, bu gerçek belirtiyi söyledim ya, buna göre iş edin; Allâh doğrusunu daha iyi bilir.

Babalarının canları, bir büyücü uyudu mu, büyüü, düzeni kılavuzluk edemez.

Çoban uyudu mu, kurt aman bulur; çoban uykuya daldı mı, gayreti çabası yatıştır.

Fakat bir hayvanın çobanı Tanrı oldu mu, kurt orayı nasıl umar, oraya nerden yol bulur?

Bir büyüü Tanrı yaptı mı, gerçektir, doğrudur; o gerçek şeye büyü demek yanlışır zâti.

Babalarının canları, bu, kesin bir belirti... O ölse bile Tanrı, gene yüceltir onu.

Kadri yüce Kur'an'ı, Mûsâ'nın sopasına, esenlik ona, Mustafâ'nın vefâtını da Mûsâ'nın uykusuna, Kur'an'ı, değiştirmek isteyenleri de Mûsâ'yı uykuda bulup sopayı çalmak isteyen o iki büyücü çocuğa benzetiş

Tanrı'nın lûtufları, Mustafâ'ya vaatte bulundu; sen ölsem bile bu din ölmez buyurdu.

* Senin kitabını, benim mücizeni ben yüceltirim; Kur'an'a birşey katmaya, Kur'an'dan birşey eksiltmeye ben engel olurum.*

1200. İki dünyâda da seni ben korurum; sözlerini duyup seni kınayanları ben bilirim; onları ben sürer kovarım.

Kur'an'a birşey katmaya, ondan birşey eksiltmeye kimsenin gücü yetmez; benden daha iyi bir başka koruyucu arama.

Senin parlaklığını günden güne arttırırım; adını altına, gümüşe bastırırım.

* Senin için minber kurdururum, mihrap yaptırırım; sevgi yüzünden böylesine lûtuflar ederim sana; senin kahrın da benim kahrımdır.

Şimdi, korkudan adını gizli anıyorlar; namaz vakti geldi mi, gizli namaz kıhyorlar.

* Bu beyit, metinde unutulmuş, karşılaştırmada kenara yazılmış.

Lânetlenmiş kâfirlerin korkusundan dînin, yer altında, gizli kalıyor.

Fakat ben dolayları minâreyle dolduracağım; sana âsi olanın iki gözünü de kör edeceğim.

Kulların, şehirler alacaklar, mevki'ler bulacaklar... Dînin bahlıktan Ay'a dek her yanı kaplayacak.

Kıyâmete dek o dîni sürdürüleceğiz biz; dînin dünyâdan kalkacağından korkma ey Mustafâ.

A Peygamberimiz bizim, sen büyücü değilsin; gerçeksın, Mûsâ'la aynı hırkayı giymişsin sen.

1210. Kur'an, senin elinde sopaya benzer; kâfirlikleri ejderhâ gibi sömürür, yutar.

Beden, toprak altında uyumuş ama ağzından çıkan sözleri, sopa bil.

A pâdişah, sen kutlu bir uykuda sağ-esen uyu; kastedenlerin, o sopayı almaya elleri, kolları yoktur.

Bedenin uyumuş ama ışığın göklere ağmış... Tanrı, seninle savaşa girişen kişi için yayını kurmuş.

Felsefeci söylenmeye yeltenir ama senin ışık yayını onu oklar, vurur-gider.

Tanrı öyle de yaptı, hattâ vaadinden de fazla lûtufta bulundu... O uyudu, fakat bahtı, ikbâli uyandı.

Ölmüş büyücü, babalarının canları dedi, büyücü uyudu mu, işi parlamaz, gücü yetmez.

İkisi de bu sözleri duydular; mezarı öpüp ayrıldılar oradan; o güç işi, o büyük işi başarmak için Mısır'a yöneldiler.

O iş için Mısır'a geldiler, Mûsâ, bir hurma fidanının gölgesinde uyumadaydı.

1220. Halk onlara hurmalığı gösterdiler; git dediler, o hurmalıkta ara onu.

Fidanlığa girince gördüler ki bir fidanın dibinde, biri yatmış uyuyor; fakat dünyânın uyanığı o.

* Tanrı'ya nazlanmak için iki baş gözünü yummuş; fakat Arş da gözlerinin önünde, fers de.

Hey gidi hey; gözü açık, gönlü uykuda nice kişi var... Zâti balçık ehlinin gözleri ne görebilir ki?

Fakat gönlü uyanık olan, baş gözünü kapasa bile yüzlerce göz açılır.

Gönül ehli değilsen uyanık ol; gönül iste, çalış, çabala.

Gönlün uyandı mı, bir hoşça uyu... Gözünün önünden ne yedi gök yiter, ne altı yön.

* Peygamber, gözlerim uyur ama buyurdu, gönlüm, hiç uykuya mı dalar?

Tut ki bekçi uyumuş, pâdişah uyanık... Canım fedâ olsun gönül gözleri açık olup da uyuyanlara.

A mânevî er, gönül uyanıklığını anlatsak, binlerce Mesnevî'ye sığmaz.

1230. Gördüler ki o, uzun bir uykuya dalmış; sopayı aşırıma yeltendiler.

Sopayı aşırılmak için hemencecik ardından dolanacaklar, onu kapıvereceklerdi.

Birazcık ileriye vardılar; sopa titremeye başladı.

Kendi kendine öylesine bir titredi ki sopa; ikisi de korkudan yerlerinde kuruyup kaldılar.

Ondan sonra ejderhâ oldu, üstlerine saldırdı; ikisinin de betleri-benzileri sapsarı oldu; hemencecik kaçtılar.

Korkudan, kaçarlarken yüzükoyun düşüyorlar, her inişte yuvarlanıyorlardı.

İyice anladılar ki bu iş, gökten... Çünkü büyücülerin ne yapabileceklerini görmüşlerdi.

Sopadan kurtulduktan sonra da onları bir titremedir tuttu; bir harârettir kapladı; işleri can çekişmeye düştü.

Hemen, bu yaptıklarının özrünü dilemek için Mûsâ'ya bir adam gönderdiler.

Seni sınıdık dediler; haset etmeseydik sınamak, haddimize mi düşmüş?

1240. Pâdişâha karşı suçluyuz, bağışlanmamızı diliyoruz ey Tanrı kapısının haslarının hası.

Mûsâ bağışladı onları; onlar da hemen iyileştiler; Mûsâ'nın önünde başlarını yere koydular.

Mûsâ, a ulular dedi. Bağışladım; bedeniniz de cehenneme harâm oldu, canınız da.

A dostlar, ben sizi görmemiş olayım; siz de özür getirmeyi bırakın, yabancı olun, tanımayın beni.

Öylece, bildik olduğunuz hâlde, pâdişâhın hatırı için yabancı gibi savaşa girişin.

Bu söz üzerine büyücüler yeri öpüp gittiler; çağırılacakları çağı gözetmeye, fırsat kollamaya koyuldular.

Büyücülerin, şehirlerden gelip Firavun'un tapısında toplanmaları, bağışlar elde etmeleri, onun düşmanını kahretmek için ellerini göğüslerine vurarak, bunu bize yaz, bizden iste demeleri

Büyücüler, Firavun'un tapısına geldiler... Firavun onlara pek ağır bağışlarda bulundu.

Onlara vaadlerde bulundu; peşin olarak da kullar, atlar, paralar, azıklar verdi.

Ondan sonra da ey ileri kişiler; imtihanında üst olursanız,

Size öyle bağışlarda bulunacağım ki cömertlik, el açıklığı perdesini de yırtar - geçer bu bağışlar demeye koyuldu.

1250. * Onlar da, pâdişâhım, devletinin sâyesinde üst oluruz; onun işiyse biter - gider.

Bu hünerde, bu sanatta saflar yarmışız, pehlivanız; dünyâda kimse bize karşı ayak direyemez dediler.

* Mûsâ'yı anış, hatırlarda bir düğüm oldu; bunlar deniyor, çok önce olup bitenlerin hikâyeleri.

Mûsâ'yı anış, gizlemek için ama, a iyi adam, Mûsâ'nın ışığı, yanında senin.

Mûsâ da senin varlığında, Firavun da; birbirine düşman olan bu iki kişiyi kendinde araman gerek.

Mûsâ, kıyâmete dek vardır; ışığı, hep o ışıktır; başka ışık değil; değişen kandildir ançak.

Bu kandille fitil, başkadır ama ışığı başka ışık değildir, hep o yandandır.

Sırçaya - bakarsan yiter gidersin; çünkü sırça yüzündendir ikilikle sayıya sığış.

Fakat ışığa bakarsan ikilikten, sonu, önü olan sayıdan kurtulursun.

Ey varlığın özü, inananla ateşe tapanın, Yahudinin ayrılığı, aykırılığı, hep bakış, görüş yüzündendir.

**

(Ş E R H)

1067. Beyitten sonraki bahisler, Firavun'un öntünde, Mûsâ Peygamber'le (A. M.) büyücüler arasında geçen olayı bildirmektedir.

Mûsâ Peygamber (A. M.) Tanrı vahyine mazhar olduktan sonra kardeşi Hârun'la (A. M.) Firavun'a gitmiş, İsrâliioğullarına Mısır'dan çıkmalarına izin vermesini istemiş, bu isteğin Tanrı emri olduğunu ispat etmek için sopasını atmış, sopası, o yana - bu yana saldıran bir ejderhâ kesilmiş, sonra onu tutunca Mûsâ'nın elinde gene sopa olmuştur. Firavun, bunun bir büyü olduğunu sanıp şehirde ve dolaylarda bulunan büyücülere haber salmış, onları çağırması, işi anlatmış, onlar da, Firavun'un yüceliğiyle üst geleceklerini söylemişler, bir gün kararlaştırılmış, Firavun'un huzurunda halk ve büyücülerle Mûsâ toplanmışlardı. Büyücüler, biz mi sopalarımızı, iplerimizi atalım, sen mi sopanı atacaksın diye Mûsâ'ya sormuşlar, Mûsâ siz atın demiş, atmışlar, sopalar, ipler, gözbağcılıkla yılan görünmüş, Mûsâ Peygamber, sopasını atınca ejderhâ olmuş, öbür yılanların hepsini yutmuş, eline alınca gene sopa kesilmiş, fakat öbür sopalarla ipler ortada kalmamıştı. Bunun büyü olmadığını gören büyücüler; Mûsâ'ya inanmışlar, Allâh'ın birliğini ikrâr etmişler, Firavun, bu sizin büyüünüz, size büyüydü bu öğretilmiş deyip büyücülerin kol ve ayaklarını kırılarak hurma dallarına astırmıştı.

Bu olay, Kur'an-ı Mecid'in VII. sûresinin (A'râf) 103 - 126., X. sûresinin (Yunûs A. M.) 75 - 83, XX. sûresinin (Tâhâ) 9 - 76 ve XXVI. sûresinin (Şuarâ) 30 - 51. âyet-i kerimelerinde anlatılır.

1094. Kur'an-ı Kerim'in II. sûresinin (Bakara), "Âyetü'l-kürsî" denen 255. âyet-i kerimesinde, Allâhu Taâlâ'nın, uyuklamadığı, uyumadığı, yani her an tedbir ve tasarruf sâhibi olup yarattıklarının işlerinden bir an bile gaflette olmadığı bildirilmekte, LXXIX. sûrenin (Fecr) 6 - 14. âyetlerinde Allâhu Taâlâ'nın Âd kavrine, Semûd kavrine, Firavun'a azâp verdiği hatırlanmaktadır, 14. âyet-i kerimede, "Şüphesiz ki Rabbin kullarının yollarında, pusudadır. Onları görüp gözetir" buyurularak bir an dahi kulların yaptıklarından gaflet etmediği beyan buyurulmaktadır. Beyitte bu âyetlere işaret edilmektedir.

1099. Mûsâ Peygamber'in (A. M.) yılan olan sopasının, Firavun'un eteğine yapışıp onu tahtının altına çektiği, Mûsâ'ya, Âsiye'nin hakkı için beni bu yilandan kurtar diye yalvardığı, Mûsâ'nın, yılanı seslendiği, yılanın, sahibinin ardından giden bir köpek gibi Mûsâ'nın ardına düştüğü, Firavun'u bıraktığı rivâyet edilmiştir (Maâhiz, s. 95).

1118. Geri dönenler. II. sûrenin (Bakara) 155 - 156. âyetlerinde insanların, korkuyla, açlıkla, mal, can ve meyva noksanıyla sınanacakları bildirilmekte, sabredip bir musibete uğrayınca, biz Allâh'ınız, gene de gerisin geriye ona döneceğiz diyenlerin müjdelenmesi emredilmektedir. Beyitteki "geri dönenler" sözü,

ayet-i kerimedeki "Râci'ün" lafızıyla edâ edilmekte ve lafzî iktibas yapılmaktadır.

1120. Beytin ikinci mısra'ı arapçadır.

1122. Hz. Peygamber'in (S.M.) sıkıntıya düştükleri zaman ellerinin parmaklarını bitişirip dizlerine vurarak açtıkları ve "Daral, genişlersin" buyrukları rivâyet edilmiştir (Camî, I, s. 35).

1123. Mevlânâ, bu beyitte ve bu beyitten sonraki beyitlerde bilgiyi ikiye ayırıyor. Biri, sonunda gönülden silinecek bilgi, biri de Tanrı katında verilen bilgi. Bu iki bilgiyi şöyle de söyleyebiliriz: Biri kendini göstermek, ululanmak, şan ve şeref kazanmak, mevki' elde etmek için, varlığa varlık, benliğe benlik katan, benliği, bencilliği arttırdıkça arttıran, yalnız kendi refâhını sağlamak için elde edilen, elde edinilmesi için uğraşılan, bir vâsita tanınmayıp gaaye olarak bilinen bilgi; öbürüyse insanlar için, insanlık için elde edilen, bir gaaye olarak değil de bir vâsita olarak tanınan bilgi. Birinci bilgi, ne olursa olsun, ister din bilgisi, ister dünyâ bilgisi, adama ancak benlik verir. Baskalarını küçük gösterir, bilmediği şeylere nispetle bildiği şeyin, güneşten bir zerre, denizden bir katre olduğunu hatırlatmaz. Öbür bilgiyse insanlığa, insanlara yaraşan bir vâsita olur; bu çeşit bilgin, bilgisi arttıkça bilgisizliğini anlar; yüceldikçe alçalır, benliği, bencilliği bir yana atar, Hz. Rasûl-i Ekrem'in (S.M.) "Faydasız ilim" buyurup Allâh'a sığındığı bilgi, birinci bölükten olan bilginlerin bilgisidir (Camî, I, 48). Bu çeşit bilgi sahipleri, bilmiyorum demekten de utanırlar, herşeyi bilir geçinirler; bu yüzden de bilmediklerinden de bahsederek en kötü huy olan yalancılıkla huylanırlar.

1124. "Tanrı katından verilen bilgi", Ledün bilgisi diye geçer; Kur'an-ı Kerim'in XVIII. sûresinin 65. âyetine işâret edilmektedir. I. cildin 223 - 237. beyitlerinin izâhına bakınız.

1128. "Kıyâmet günü biz, bizden önce kendilerine kitap verilenlerin, onlardan sonra geldiğimiz hâlde en ileri geçenleri olacağız. Bugün, onlara da vaadedilen, bildirilen gündür; fakat onlar, kendilerine verilen kitapta ihtilâfa düştüler; Allâh bizi hidâyete ulaştırdı; bu hususta onlar bize uyacaklar" meâlindeki hadis-i şerife işâret edilmektedir (Ahâdis-i Mesnevî, s. 88). Beyitte birinci mısra'nın başlangıcı, hadisten lafzen iktibastır.

1130. Kur'an-ı Kerim'de, Allâh Âdem'i yaratacağı vakit meleklere, "Ben yeryüzünde mutlaka bir halife yaratacağım" buyurduğu, meleklerin de, orada bozgunculuk edecek, kan dökcek birini mi yaratacağın? Biz sana hamdederek seni noksan sıfatlardan tenzih etmekteyiz dedikleri, Allâh'ın, ben sizin bilmediğinizi bilirim buyurup Âdem'i yarattıktan sonra ona adları bildirdiği, meleklerle, gerçeksiz bunların adlarını haber verin dediği, onların, seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz; biz, ancak bize bildirdiğin şeyleri biliriz, başka bilgimiz yok dedikleri anlatılır (II. Bakara, 30 - 33). Beyitte bu âyetlere işâret edilmektedir. "Bizim bilgimiz yok, ancak bellettiğin bilgiyi biliriz" sözleri, âyetten iktibas edilmiştir.

"Ahd-ı Atıyk" te Âdem, bütün var olanlara ad takmıştır (Tekvîn, II, 19 - 20) İslâm müfessirleri, bu âyetleri, her şeyin adı, insanların bütün dillerindeki adları, yeryüzünde, gökyüzünde herşeye tasarruf gibi çeşitli şekillerde tefsir etmişlerdir (Mücma'ul-Beyân, s. 76 - 77).

Süflilere göre Allâh'ın ilminde bütün varlıkların sübûtu, "A'yân-ı Sâbite" Âlemdir. Bu âlem, şehâdet ve mülk Âlemi denilen ve duygularımızla idrâk edilen bu madde âlemini izhar etmiştir. Gayb-ı Mutlak denen, yâni bilinmesine imkân bulunmayan zât Âleminde mücerred varlıklar Âlemi olan Ceberût Âlemiyle şehâdet âlemine yakın sayılan Misâl ve Melekût Âlemini varlığında toplayan insana, "Kevn-i Câmî" yâni, bütün âlemilerin hakikatini varlığında toplamış olan âlem denir. Buna nazaran bütün adlar, insanda, insan varlığında, isâfil olarak mevcuttur; Âdem'e esmânın belletilmesi budur (Ta'rifât, s. 25 - 26, 80 - 81).

1132. Çevirimizde, "Allâh kullarının hâllerini daha iyi bilir ya" tarzında ifade edilen söz, ikinci mısra'nın son sözüdür ve arapçadır.

1137 - 1138. Murtazâ, yâni Tanrı râzilığı kazanmış sözü, Hz. Ali'nin lakabıdır ve bu lakab, kendisine Hz. Peygamber (S.M.) tarafından verilmiştir. Beyitte, "Murtazâ" diye geçmektedir. "Doğuda, batıda olmayan ışık" sözüyle, Kur'an-ı Mecid'in XXIV. sûresinin (Nûr) "Nûr âyeti" diye anılan 35. âyet-i kerimesine işârettir. (Bu âyetin tefsiri hususunda I. cildin "Dibâce" sinin şerhine bakınız); beyitte mezkûr âyetten lafzî iktibas vardır. "Ana yol" sözüyle ve "doğuda, batıda olmayan ışık" benzetişiyile "Murtazâ" lakabının geçişi, Hz. Ali'nin Ehlîbeyt hakkında, "İnsanın dayanıp rahatlaşacağı orta dayanç biziz; geri kalan, gelir bize ulaşır; ileri giden döner, bize yavaşır" sözlerini hatırlatmakta (Nehc'ül-Belâga Şerhi, II, s. 167), aynı zamanda Muhammed (S.M.) ümmetinin orta ümmet oluşu, yâni tenzih ve teşbih kaçan Müsevlikle Hıristiyanlığa karşı tevhid esasına dayandığı hakkındaki âyet-i kerimeye de işâret edilmektedir (II. Bakara, 143).

1145. "Yoksa onlar, bir şâir ki ölmesini, zamanın kötülüklerine uğramasını gözetiyoruz mu diyorlar?" (LII, Tûr, 30) Müşriklerin Hz. Peygamber (S.M.) hakkında söyledikleri sözleri bildiren bu âyetten lafzî iktibas vardır.

1146. Beyitte "horluğa" sözünün farsçası "behârî" dir; bu söz "Buhara'yı hatırlatmıştır.

1148. "Ve secde edenler arasında secde edişini de görür." (XXVI, Şuara', 219) Âyetten lafzen iktibas vardır.

1150. Kur'an-ı Mecid'de, eski peygamberlere, gazebe uğramış ümmetlere âit olayları duyan müşrikler "Öncekilere âit hikâyeler" derlerdi; dokuz âyette bu söz geçer; beyitte lafzî iktibas var.

1151. Mekân, nasıl var olan, boşlukta yer kaplayan birşey olmadıkça olmazsa, düşüncilemezse zaman da, ancak iki olayın zihinde mukayesesinden meydana gelen mücerred ve zihni bir mefhumdur; kevin ve fesâd, yâni oluş - bozulmuş âlemi olan şu madde âleminde mevcuttur; mânâ âlemiyse mekânsızlık Âlemdir.

1162. I. cildin 118. beytinin şerhine bakınız. Beyitte âyet-i kerimedden lafzî iktibas var.

1163. Büyüctülerin küpe binip havada uçtuklarına eskiden beri inanılmamıştı.

1168. İki yoksuldan maksat, Mûsâ ve Hârûn peygamberlerdir (A.M.).

1174 "Murakaba" ya işaret edilmektedir. Murakaba, gözetlemek anlamına-
dır. Sûfilere göre, sâlikin, yâni gerçek yolcusunun, her an, yaptıklarını, yıllık ve
kötülüklerini gözünün önünde tutması, her hususta Allâh'ın, yaptıklarını bil-
diğini düşünmesi, gönlünü Tanrı'ya verip lûtfunu, feyzini beklemesidir. Murâ-
kabada, ayakları yere basıp dizleri kaldırarak oturmak ve başı dize dayamak,
gözleri yummak, tarikat usûl ve âdâbındandır (Kuşeyri risalesine bakınız, s.
113 - 115).

1183. Beyitten sonraki bahis. Tefsirciler, büyücülerin yetmiş iki kişi olup
yetmişinin İsrâilîoğullarından, ikisinin Kıbt kavminden olduğunu söylemişler-
dir. Bir rivâyete göre bu yetmiş iki büyücünün ikisi, öbürlerinin başıydı; Nine-
va denen bir köyde otururlardı. Firavun, bunları çağırınca babalarının kabrine
gittiler, hâli anlattılar, gidip gitmemeleri için emrini beklediler. Babalarının
mezarından, gidin, o adamı uyurken bulmaya gayret edin ve sopasını çalın.
Büyücüye sopasız kahr ve bir iş yapamaz; çünkü büyücü, uyurken büyü yap-
maz; ama o uyurken sopa size saldırırsa bilin ki büyücü değildir; onunla uğraş-
mayın diye ses geldi. Gidip Mûsâ Peygamber'i uyurken buldular, sopayı aşır-
mak istediler; fakat sopa yılan olup onları kovalamaya başladı. Zor kurtul-
dular; gidip Firavun'a bunu anlattılar ve bu iki kişi, Mûsâ'ya karşı durmayıp
yerlerine gittiler (Maâhiz, s. 95 - 96).

1192. Beyitte, "Allâh doğrusunu daha da iyi bilir" sözü, arapça geçer. Bu
sâzûn, fetvâların sonlarına yazılması âdetli.

1199 - 1203. "Şüphe yok ki bu Kur'an, eşsiz ve üstün bir kitaptır ki ne
önceden onun hükümlerini iptâl eden bir kitap gelmiştir, ne de ondan sonra
geller ve bâtil, ona zarar veremez; hüküm ve hikmet sâhibinden, hamde lâyük
mâbud tarafından indirilmiştir." (XLI, Secde, Fussilat, 41 - 42) "Gerçekten de
biz indirdik Kur'an'ı ve gerçekten de biziz onun koruyucusu elbette." (XV, Hicr,
9) "Allâh'ı ve Rasûlünü incitenlere Allâh, dünyâda da lânet etmiştir, âhirette
de" (XXXIII, Ahzâb, 57).

1207. Bahktan Ay'a. En aşağıdan en yukarıya, her yere, her yana anla-
mına kullanılagelmiştir;

1222. Arş'tan Ferşe. Yukarıdan aşağıya. Burada Arş, en yukarı anlamına
kullanılmaktadır. Ferş de döşeme, yer, yeryüzü demektir; bu da doğu klasik ede-
biyatında bir terimdir (Arş için I. cildin 241 - 242. beyitlerinin izâhına bakınız)

1227. "Gerçekten de biz peygamberlerin gözleri uyur, kalbleri uyumaz." (Câ-
mi', II, s. 84). "Gözlerim uyur, gönlüm uyumaz." (aynı, s. 111).

1250. XXVI. sûrenin (Şuarâ) 44. âyet-i kerîmesinin meâlidir.

1252. Mevlânâ, 1150. beyitte Kur'an-ı Kerim hakkında müşriklerin, "Geç-
mişlere âit masallar" dediklerini bildirmişti. Bu beyitte de "Mesnevi"ye, aynı
tarzda târizde bulunanların mevcudiyetini anlatıyor ve sonra asıl maksada ge-
çerek Mûsâ'nın da, Firavun'un da, insanın varlığında bulunduğunu, kıyâmete
dek de "Her Mûsâ'nın bir Firavun'u vardır" atasözümüzde belirtildiği gibi Mû-
sâların, Firavunların, yâni hidâyete erişen ve erîştirenlerle benliğe düşen, ben-
cillîğe kapılan ve sapıklığa uğrayanların bulunacağını, ayrı - ayrı da herkeste,
kötülüğe meyil kaabiliyetinin Firavun mazhariyeti, iyiliğe yönelişinse Mûsâ'ya
uyuş lûtfu olduğunu söyleyerek hikâyeyle bu gerçeği anlattığını açıklıyor.

**

(M E T I N)

Filin neliği - niteliği, şekli için ayrılık, aykırılık

1260. * Hindliler, halka göstermek için karanlık bir ahıra bir fil
getirmişlerdi.

Fili görmek için o karanlık yere birçok kişi toplanmıştı.

Fili, o karanlıkta görmenin imkânı yoktu; herkes, file el sür-
medeydi.

Birinin eline, filin hortumu geçti; fil dedi, bir oluğa benziyor.

Birinin eli, kulağına dokundu; fil ona, yelpazeye benzer birşey
zannını verdi.

Birisi, eliyle ayağına dokundu; filin şeklini dedi, direk gibi
gördüm.

Birisi, elini sırtına koydu; bu fil dedi, bir taht gibiymiş.

Böylece herkes, filin bir yerine dokundu; neresine dokunduyorsa
ona göre anladı; fili o çeşit anlatmaya başladı.

Bu bakımdan sözleri, birbirine aykırı oldu; birisi dal dedi
ona, öbürü elif adını taktı.

Her birinin elinde bir mum olsaydı, sözlerindeki ayrılık, aykı-
rılık kalkar giderdi.

1270. Duygu gözü, elin avucuna benzer ancak; insanın avucu, filin
her yanını kavrayamaz ki.

Denizi gören göz başka, köpüğü gören göz başka... Köpüğü
bırak da denizi gören gözle bak.

Köpükler, gece - gündüz denizden belirip oynamada... Fakat ne
şaşılacak şey ki sen, boyuna köpüğü görüyorsun da denizi görmü-
yorsun.

Biz, gemilere benziyoruz; apaydın denizdeyiz; fakat gözlerimiz
kararmış... Birbirimize çarpıp duruyoruz.

A beden gemisinde uykuya dalan, denizi gördün ama denizin
denizini de gör, seyret.

Denizin de bir denizi var; onu sürüp götürüyor... Canın da
bir canı var, onu çağırıp duruyor.

Güneşin, bütün varlık tarlasını suladığı çağda Mûsâ neredey-
di, İsâ nerede?

Tanrı, bu yaya giriş taktığı zaman Adem neredeydi, Havvâ nerede?

Bu söz de kusurludur, sonu yoktur; kusurlu olmayan o söz yok mu? Odur baş söz.

Fakat o söz söylene, ayağın kayar; hiç söylenmese de vay haline.

1280. Bir örnekle söylene hemen o örneğe yamanır kalırsın a yiğit. Sen, yerdeki yeşillik gibisin; ayağın bağlı... Bir yel esti mi, tam inanca ulaşmadan başını sallarsın.

Fakat ayağın yok ki oradan, bir başka yere gidesin; yahut bu balçıktan ayağını kurtarasın.

Ayağını nasıl çekebilirsin ki yaşayışın, bu balçıktan; bu yaşayıştan vazgeçmek de pek zor.

Fakat a yoksul kişi, yaşayışı Tanrı'dan bulursan, o vakit hiç birşeye aldırış etmezsin, balçıktan da vazgeçer-gidersin.

Süt emer çocuk, dadıdan vazgeçti mi, yemek yemeye başlar; dadıyı bırakır artık.

Topraktan biten tâneler gibi, yeryüzü sütüne bağlanmışsın; bu süttten kesil de gönüller gıdâsıyla gıdâlanmaya bak.

A perdesiz ışığı kabûl edemeyen, bâri harflerle gizlenmiş hikmet yemeğini ye.

Böyle-böyle de a benim cânım, ışığı da kabûllenirsin; o gizlenmiş ışığı, perdeler olmaksızın görebilirsin.

Yıldız gibi gökyüzünde akar gidersin; hattâ gökyüzü olmadan, neliksiz-niteliksiz yolculuk edersin.

1290. Netekim yokluktan varlığa geldin... Kendine gel de söyle bakalım; nasıl geldin? Sarhoş geldin.

Geldiğin yollar hatırında kalmadı ama sana bir işaret vereceğiz; bir sözceğiz söyleyeceğiz.

Aklını, fikrini bırak da ondan sonra akıl et... Kulaklarını tıka da ondan sonra kulak ver.

Hayır; söylemeyeceğim, çünkü hâlâ hamsin sen; bahardasın, temmuzu görmemişsin sen.

A ulular, bu dünyâ bir ağaca benzer; biz de o ağaçta yarı ham meyvalarız.

Hamlar, dallara sımsıkı sarılırlar; çünkü hamken köşke yaramaz or.lar.

Fakat oldu da tatılaştı, dudakları ısırır bir hâle geldi mi, ondan sonra dallara, pek gevşek sarılır.

İnsanın ağzı da o devletle tatılaştı mı, dünyâ mülkü soğuk gelir adama.

Birşeye sımsıkı sarılmak, taassuptur, hamlıktır; ana karnında çocuk oldukça işin, kan içmektir.

* Söylenecek bir söz daha kaldı ama onu sana, bensiz Rûh'ul-Kudüs söylesin.

1300. Hayır-hayır, ne ben söyleyeyim, ne başkası... Sen de bensin zâti a benim cânım; kendi kulağına kendin söyle.

Hani uyuduğun vakit de kendinden kalkar, kendine gidersin ya...

* Kendinden duyar, iştirsin de filân kişi, ruyâda sana gizlice birşey söylüyor sanırsın.

* A güzel yoldaş, sen tek, bayağı bir adam değilsin ki; belki kâinatsın, derin mi, derin bir denizsin sen.

O ulular ulusu varlığın, dokuz yüz kattır... Dibi, kıyısı olmayan bir denizdir; yüzlerce âlem, o denizde gargolup gitmiştir.

* Zâti burası, ne uyanıklık yeri, ne uyku yeri; sus, birşeycik söyleme, doğruyu Allâh daha iyi bilir.

Söz söyleme de söyleyenlerden, dile gelmez, anlatışa sığmaz sözler duy.

Söz söyleme de o güneşten, kitaba yazılmamış, kimseye söylenmemiş sözler işit.

Söz söyleme de sana can söylesin... Nûh'un gemisinde yüzgeçlik lâfını bırak.

* Ke'nan gibi hani; o da, ben bana düşman olan Nûh'un gemisini istemem demişti de yüzmeye koyulmuştu.

1310. Nûh, hey demişti, gel, babanın gemisine gir, otur da a aşağılık kişi, tûfanda boğulma.

Hayır demişti Ken'an, ben yüzmeyi öğrendim; senin mumundan başka bir mum yaktım, parlattım ben.

Nûh, aklını başına al, yapma demişti; bu dalga, belâ tûfânıdır... Bugün el de yoktur, ayak da, bildik de.

Kahr yelidir, mumu söndüren bir belâ... Tanrı mumundan başka bütün mumlar sönmüş-gitmiş.

Ken'an, hayır demişti; ben o yüce dağa çıkacağım; o dağ, her zarardan korur beni.

Nûh, yapma demişti; bu zamanda o dağ, bir saman çöpü... Tanrı, kendi dostundan başkasına aman vermez.

Ken'an, ben ne vakit senin öğüdünü dinledim ki benim de, sana uyanlardan olmamı umuyorsun?

Senin sözün, hiç mi, hiç hoş gelmedi bana; ben iki dünyâda da senden ayrırım; uzağım dedi.

Bir Ken'an için gönlünü kırmam senin; fakat ahvâli ben bilirim.

Nûh, hayır - hayır dedi; gerekse beni de garket, râzıyım ben. Her zaman beni sulara boğsan hoşum; buyruğun candır, canı gibi bağrıma basarım onu.

1360. Kimseye bakmam ya, baksam bile bahânedir o, gene sensin baktığım.

Şekerde de, şapta da senin sanatına âşıkım ben; ateşe tapanı gibi sanat eserine âşık olur muyum hiç?

Tanrı sanatına âşık olan, ışıklıdır, parlar - durur... Sanat eserine âşık olansa kâfir olur.

* **Kâfirliğe râzı olmak, kâfirliktir hadîsiyle kazâma râzı olmayan, benden başka bir Rab arasın hadîsinin uzlaştırılması**

Dün, bahsi seven biri, bana bir soru sordu.

Dedi ki: Kâfirliğe râzı olmak, kâfirliktir; bu sözü Peygamber söyledi; onun sözüne mühür basarız, doğrudur, yerindedir.

Sonra gene buyurdu ki: Her kazâya, Müslüman olanın râzı olması gerektir.

Peki, kâfirlik, münâfıklık da Tanrı'nın kazâsı değil mi? Fakat buna râzı olursam kötülük etmiş olurum.

Râzı olmazsam bu da suç... Öyleyse bu arada ne çârem var?

* Ona dedim ki: Bu kâfirlik, Tanrı'nın takdîriyledir ama rızâsıyla değil... Kazâ ve kaderin eserlerindedir denirse doğrudur.

* Hocam, kazâ ve kaderi, Tanrı'nın bilgisi olarak bil de o zaman, işkilin yıkılsın gitsin.

1370. Kâfirliğe de râzıyız; çünkü Tanrı takdîridir; fakat bu râzılığımız, bizim savaşımdan, bizim kötülüğümüzden meydana geldiğinden değil.

Kâfirlik kazâ ve kader yüzünden zâtî kâfirlik değil; Tanrı'nın kâfirliğe râzı olduğunu söyleme; durma burada.

Kâfirlik, bilgisizliktir, kâfirliği takdir etmekse bilgidir; yumuşaklık anlamına gelen hilimle sümük anlamına gelen hilmin ikisi de bir olur mu hiç?

Çirkin resim, ressamın çirkin oluşundan değildir; çirkinin resmini de yapabildiğine delildir.

Hattâ ressamın gücünü gösterir o; demek ki hem çirkinin resmini yapabiliyor, hem güzelin resmini.

Bu konuyu açar, düzer, koşarsam, soru - cevap, uzar gider.

Ben de aşk nüktesinin tadını yitiririm; kulluk da bir başka şekle döner.

* **Şaşkınlığın, konuşmaya, düşünmeye engel olduğuna bir örnek**

* Saçı - sakalı kır bir adam, koşarak bir iyi berberin yanına geldi.

Dedi ki: Saçımdaki, sakalımdaki ak kılları, bir - bir yol; çünkü yeni bir gelin aldım a yiğit.

Berber, adamın saçını, sakalını dibinden yürüttü de kılları önüne koydu; akları sen ayır dedi; benim bir işim çıktı.

1380. Bunun gibi işte şu soru, bu da o seçilmiş kişiye verilen cevap... Din derdi bunlarla uğraşmaya vakit bırakmıyor.

Birisi Zeyd'e bir sille vurdu; Zeyd de bir düzen kurup onu dövmek için üstüne atıldı.

Silleyi vuran, Zeyd'e dedi ki: Bir sorum var; sorayım, cevap ver bana, sonra döv beni.

Kafana vurdum, şırak diye bir ses çıktı... Şimdi burada, dostluk yüzünden bir sorum var:

Bu şırak sesi, benim elimden mi çıktı, yoksa senin kafandan mı a uluların övündükleri er?

Zeyd dedi ki: Acıdan kurtulmadım ki bu düşünceye dalayım. Senin derdin yok; bunu düşünceye dur... Dertli kişi, bu düşünceye dalamaz; kendine gel.

Hikâye

* Sahâbenin canlarında pek çok aşk, şevk vardı; fakat içlerinde Kur'an'ı ezberleyen azdı.

Çünkü bir meyve oldu mu, derisi, kabuğu incelenir, çatlar. Cevizin, fıncığın, fıstığın, bademin bile içi doldu mu, kabuğu incelir.

1390. Bilginin özü de çoğaldı mı, derisi, kabuğu azalır; çünkü sevgilisi, âşığı yakar - yandırır.

İstenecek kişinin vasıfları, isteyen kişinin vasıflarına zıddır. Vahiyy ve ışık şimşegi peygamberi yakar:

Önüne ön olmayan tecelli edince, sonradan meydana gelenin sıfatlarını yakar - yandırır.

Kur'an'ın dörtte birini ezberleyen kişiye sahâbe, aramızda yüceldi, ululandı derlerdi.

Böyle yüce bir anlamla sûreti, şekli bir araya getirebilmek, o ulu pâdişahdan başka hiç kimse için mümkün değildi.

Böylesine sarhoşlukla edep kollamak olacak şey değildir ya; olsa bile şaşılır buna.

Herşeye boş veriş âleminde yalvarıp yakarmaya düşmek, yavrlak bir şeyle uzun bir şeyi bir araya getirmek, iki zıddı birleştirmek demektir.

Sopa, zâti körlerin sevgilisidir; kör de zâti Kur'ân sandığı olabilir.

Körlerin sözleri, Mushaf'ın harfleriyle, hikâyelerle, korkutuşlarla dopdolu sandıklardır.

Ama Kur'ânla dolu sandık da bomboş sandıktan elbette yeğdir.

1400. Sonra yükten bomboş olan sandık da, fârelerle, yılanlarla dolu sandıktan iyidir.

Sözün özü, insan sevgiliye kavuştu mu, yengelik eden kadın, insana soğuk görünür.

A alımlı güzel, dileğine eriştin ya; artık bilgi istemek çirkin.

Mâdem ki gökyüzü damlarına ağdın; merdiven araştırmak soğuk düşer.

Hayra ulaşan kişinin, dostluk etmekten, başkasına belletmekten başka bir maksatla gene hayır yoluna düşmesi soğuktur.

Apaydın ayna, sâfken, cilâlanmışken tekrar onu cilâlatmak, bilgisizliktir.

Pâdişâhın makbûlü olmuş, ona karşı hoş bir hâlde oturmuş kişinin pâdişahıktan mektup beklemesi, elçi gözlemesi, çirkin bir iş tir.

* Bir aşıkın, sevgilisinin tapısında aşk mektubu okumaya koyulması, sevgilinin, bunu beğenmemesi, delâlet edilen şeye ulaştıktan sonra delil aramak çirkin bir şeydir; bilinene kavuştuktan sonra bilgiyle oyalanmak da kötüdür

Sevgili, birisini tapısına aldı; karşısına oturttu; o da tuttu, yazdığı mektubu çıkardı, okumaya başladı.

Mektupta beyitler vardı, övüşler, alkışlar vardı; sızlanışlar, yoksulluğu söyleyişler, birçok yalvarışlar vardı.

Sevgili dedi ki: Bunlar benim içinse kavuşma çağında bunlarla uğraşmak, ömrü yitirmektir.

1410. Ben karşıdayım, sen mektup okuyorsun; bu, aşıklık belirtisi değil.

Aşık, evet dedi, sen karşımdasın, yanımdasın ama ben, istediğim zevki, dilediğim gibi bulamıyorum ki.

Şimdi sana kavuşmuşum ama bildir, sende gördüğüm hâli göremiyorum.

Ben bu kaynaktan arı -duru, tatlı bir su içmişim; gözümü, gönlümü o suyla tâzelemişim.

Kaynağı görüyorum ama su yok... Yoksa suyumun yolunu, bir yol kesen haydut mu kesmiş?

* Sevgili, öyleyse dedi, senin sevgilin değilim ben; ben Bulgar ilindeyim, sen Kutu ilindedin.

Sen bana, bendeki bir hâle âşıksın; fakat a yiğit, hâl, elde değildir ki, ona hükmedilemez ki.

Şu halde tümünden dileğin değilim ben; zamânedeyse, parça - buçuk bir dileğimin ben senin.

Sevdiğinin eviyim ben, sevdiğin değilim... Fakat aşk peşindir, meydandadır, sandıkta olamaz.

1420. Sevgili, tek olan sevgilidir, başlangıcın da odur, sonun da o. Onu buldun mu, bekleyip kalmazsın artık; hem apaçık meydandadır o, hem de gizli.

O, hâllerin beğidir, bir hâle kapılıp kalmaz... Ay da o Ay'a kul köle olmuştur, yıl da.

Söyledi mi, hâle buyruk yürütür; diledi mi, bedenleri can eder. Kapılıp kalan, oturup bir hâli bekleyen, işin sonuna varmamıştır.

Oysa, onun eli, hâl kimyâsıdır; elini oynattı mı, bakır, sarhoş olur - gider.

Dilirse ölüm bile tathlaşır... Dikenle neşter, nerkisle ağustogülüne döner.

* Hâle kapılan insansa, hâl geldi mi, yücelen, hâl gelmedi mi de alçalan, eksilen kişidir.

* Sûfi, değeri bakımından vakit oğludur, fakat sâfi olan, vakitten de kurtulmuştur, hâlden de.

* Hâller, onun dileğine, onun isteğine uyarlar, Mesih soluğuna benzeyen soluğuyla dirilirler.

Sen bana değil, bir hâle âşıksın; bir hâl umuduyla çevremde dönüp durmadasın.

1430. * Bir solukta azalıp eksilen, bir solukta olgunlaşan şey, Halil'in taptığı Tanrı değildir, dolunup batan birşeydir o.

* Kimi dolunup batan, kimi söyle - böyle, olan şey, gönül bağlayan güzel değildir; "Batanları sevmem ben."

Bir solukta hoş olan, bir solukta çirkinleşen, bir zaman su olan, bir zaman ateş kesilen,

Ay'ın burcudur ama Ay değildir; görünüşte güzeldir ama güzelliğinden haberi bile yoktur.

* Arılık arayan sūfi, vakit oğludur ama babası gibi de vakti avucu içine almıştır, sımsıkı tutmuştur.

* Tümden, ululuk sâhibinin aşkına batmış - gitmiştir; gerçekte kimsenin oğlu değildi; vakitlerden de kurtulmuştur, hâllerden de.

* Doğurmayan ışığa batmıştır o; doğmamak, doğurmamaksa, Tanrı'nın vasfıdır.

Diriysen yürü, böyle bir aşkı ara; yoksa çeşitli, değişip duran vakitlere kulsun kölesin sen.

Kendinin, çirkin, güzel şekillerine bakma da aşkına, dileğine bak.

A yüce kişi, hor musun, artık mısın; buna bakma; himmetine, gayretine bak.

1440. Ne hâlde olursan ol, arayadur; a dudakları kupkuru susuz, boyuna su ara.

O kupkuru dudakların tamıklık ediyor ki sonunda kaynağa ulaşacaksın sen.

Dudakların kuruluşu, kesin olarak bu çırpınma, seni bize ulaştıracak diye sudan bir haber getirmede.

Bu arayış, kutlu bir harekettir; bu isteyiş, Tanrı yolundaki engeli kırar döker.

Bu isteyiş, isteklerinin anahtarıdır; senin ordundur, bayraklarına yardımdır, üstünlüktür.

Bu istek, sabaha karşı, horozun, sabah oluyor diye ötmesine benzer.

Aracın olmasa da isteyedur; Tanrı yolunda araca ihtiyaç yoktur.

Oğul, kimi görürsen iste; ona dost ol; önünde, yere baş koy.

İsteyenlerin çevresinde dolanırsan sen de istek sâhibi olursun; üstünlerin gölgesinde dalgalanırsan sen de üstün olursun.

Bir karınca, tutar da Süleyman'lık arar, dilerse onun bu isteğine öyle tuhaf - tuhaf bakmaz.

1450. * Maldan, sanattan neyin varsa, onların önü de bir istek, bir düşünce değil miydi?

* **Dâvûd'un zamanında, gece gündüz, bana helâlınden, hem de zahmetsizce bir rızık ver diye duâ eden kişinin hikâyesi**

Dâvûd Peygamber'in zamanında biri vardı; her bilenin, her ahmağın yanında,

Şu duâyı eder - dururdu: Yârabbi, bana, zahmetsiz, eziyetsiz bir zenginlik ver.

Mâdemki beni tembел, yaralı, ağır canlı, miskin yarattın...

Sırtı yaralı eşeklere, atların, katırların yükü, yüklenmez elbet.

A diri Tanrı, mâdemki beni tembел yarattın, rızıkımı da tembелlik yolundan ver.

Tembelim, varlık gölgesine yatmış, uyumuşum... Bu üstünlüğün, bu cömertliğin gölgesinde dalmış - gitmişim.

Tembellere, gölgede yatıp uyuyanlara bir başka çeşit rızık yazmadın mı yoksa?

Kimin ayağı varsa, bir rızık arar; ayağı olmayana da sen acı.

Rızık sür, o mahzun kişinin yanına götür; buluttan, yerin her yanına rahmet yağdır.

1460. Yeryüzünün ayağı yoktur da senin cömertliğin, bulutu ona doğru, iki kat hızla sürer.

Çocuğun ayağı yoktur da anası, yanına gelir, rızıkını başına döker.

Ansızın, yorulmadan bir rızık istiyorum; çalışıp çabalama bakımından, istekten başka birşeyim yok benim.

Uzun zaman bu duâyı edip dururdu; gündüz, geceye dek, gece tâ kuşluğa dek bu duâda bulunurdu.

Halk da onun sözlerine, onun ham umuduna, onun işsizliğine, güçsüzlüğüne gülerdi.

Bu sersem derlerdi, ne diyor; yoksa birisi esrar mı içirdi de aklını aldı onun?

Rızık elde etmenin yolu zahmetler çekmektir, yorulmaktır. Herkese bir sanat, bir istek vermiş.

* Rızıkları, sebeplerine sarılın da dileyin, evlere kapılarından girin demiş.

Şu zamanda pâdişah, buyruk sâhibi Tanrı peygamberi, hünere sâhip olan Dâvud Peygamber,

Bunca yüceliğe, nâza, naime sâhipken; dostun yardımları onu seçmiş.

1470. Mûcizelerine sayı yok; başış dalgaları, ona yardım üstüne yardım edip dalga - dalga geliyor.

* Âdem'den bu yana, şimdiye dek, kimde var yüzlerce ergonon sesi?

* Her vaızda iki yüz kişi ölüyor; güzel sesi, yüzlerce kişiyi yok ediyor.

* Arslanla ceylân bile, o ilâhî okurken dinlemeye geliyor; bu yırtıcı hayvanın öbüründen, öbürünün de bundan haberi bile yok.

* Dağlarla kuşlar, sesine ses vermede... O çağırdı mı, iki bölük de ona mahrem.

Bunun gibi, daha da yüzlerce mucizesi var... Yüzünün ışığı hem hiç bir yana sığmıyor, hem her yanda.

Bunce yücelikle beraber Tanrı, onun rızkını bile arayıp istemeye başlamış.

* O denli kutlulukla bile zırh örmeden, zahmet çekmeden rızkı gelmiyor.

Sense, bu kadar aşağılanmışsın, geri kalmışsın; evine kokuşmuş, felek kahretmiş, sürmüş seni.

Böylesine bahtı ters dönmüş, kişi, alış-verişte bulunmadan eteğinin kârla dolmasını istiyor ha.

1480. Böylesine bir akılsız, meydana çıkmış da göğe merdivensiz çıkmak istiyor.

Onunla boyuna alay ediyorlardı, birisi, rızkın gelmiş, yürü di-yordu, müjdedi geldi.

Öbürü gülererek, a köy ağası diyordu, bulduğundan bize de ver.

Oysa, halkın bu kınamasına, bu alayına bakmıyor, duâsını, yal-varışını eksiltmiyordu.

Sonunda şehirde tanındı, boş ambarda peynir arıyor diye adı çıktı.

O yoksul, ham ümide kapılıştan örnek oldu gitti; fakat o, bu istekten ayrılmıyor da ayrılmıyordu.

* **Bir öküzün, o duâ edenin evine koşması, rahmet, esenlik ona, Peygamber, gerçekten de Allâh demiştir, duâda ısrâr edenleri sever. Çünkü yüce Tanrı'dan istemek ve isteyenin ısrârı, Tanrı'dan istediği şeyden daha da iyidir**

Derken, günün birinde, bir kuşluk çağı, gene ağlayıp ah ede-rek duâda bulunurken,

Ansızın bir öküz koştu, evinin kapısına geldi; boynuzuyla süs-tü, kapının kilidini kırdı.

Öküz, küstahçasına eve girince adam da hemen sıçrayıp kalk-tı, öküzü boynuzlarından bağladı.

Durmaktan, aman vermeden hemencecik öküzün boğazını kesti.

1490. Kellesini kesince de hemen derisini yüzdürmek için kasaba vardı.

Nazmedenin özrü ve yardım dilemesi

A içimde istekleri, doğacak çocuk gibi oynatıp duran, mâdem-ki bunun tamamlanmasını istiyorsun;

Ya kolaylaştır, yol göster, başarı ver, ya da isteği boşalt, istek verme.

A zengin pâdişah, müflisten nasıl olur da altın istersin? Sen bağıyla ona gizlice.

Sen olmadıkça, gece-gündüz, şiir söylemeye, kafiye bulmaya kimin haddi var ki böyle bir isteğe düşsün.

* A herşeyi bilen, şiir de, cinas da, kafiyeler de, korkudan buy-ruğuna kuldur, köledir.

İster ayırdedecek akı-fikri olsun, ister olmasın; mâdemki herşeyi, noksan sıfatlardan arı olduğunu söyler bir hâle getirdin :

* Herşey, ayrı bir çeşitte tesbih eder seni; hem de bunun ha-beri bile yoktur öbürünün hâlinden.

İnsan, cansızların tesbihini inkâr ededursun; o cansız, kul-lukta üstadır.

Hattâ yetmiş iki milletin her birinin, öbüründen haberi yoktur da onun tesbihinden şüphe eder.

1500. Konuşan iki yaratık bile birbirinin hâlini bilmezse divarla kapının hâli nice olur; onların tesbihi nasıl anlaşılır?

Konuşan yaratığın bile tesbih edişinden haberim olmazsa, gön-lüm, konuşmayan varlığın tesbihini nasıl bilebilir?

* Sünninin özel bir tesbih edışı vardır ama Cebrînin de, bunun tersine, bir başka tesbihi vardır da ona sığınır.

* Sünninin, Cebrînin tesbih edişinden haberi yoktur; Cebriye de, Sünninin tesbih edışı tesir etmez.

* Bu, boyuna o sapıktır, yol yitirmiştir der, durur; ama onun hâlinden de haberi yoktur, kak buyruğundan da.

O, bunun ne haberi vardır demeye koyulur... Tanrı takdiri, onları savaşa düşürmüştür.

Her birinin de mayasını meydana çıkarır; cins olanı olmayan-dan ayırdeder.

İster bilgin olsun, ister bilgisiz, ister bayağı; herkes kahrı lûtuftan ayırdetmeyi bilir.

Fakat kahrıda gizlenmiş lûtfu, ya da lûtfun gönlüne girmiş kahrı,

Az kişi bilir, anlar... Meğer ki gönlünde can mehengi bulunan ilâhî biri ola.

1510. Bundan başkaları, bu iki şeyde şüphe içindedir; bunlar, yu-valarına tek kanatla uçup ulaşmak isteyen kuşlara benzerler.

Bilginin iki kanadı vardır, şüphenin bir kanadı; şüphe kusurludur... Şüphe, sonu gelmez bir uçuştur; bilgide, zanla yakıyne örnek

Bilginin iki kanadı vardır, şüphenin bir kanadı; zan kusurlu-dur, zanna düşmek, sonu gelmez bir uçuştur.

Tek kanatlı kuş, baş aşağı tez düşer; uçar ama ya iki adımlık yere dek uçar, ya da biraz fazla.

Zan kuşu, düşe-kalka, yuvaya ulaşırım ümidiyle, bir kanatla uçar.

Zandan kurtuldu da bilgi, o kuşa yüz gösterdi mi, iki kanatlı olur o kuş, kanatlarını açar.

* Ondan sonra da doğru yolda yürür; ne yüz üstü düşer, sürünür, ne eğri-büğrü uçar.

Cebrâil gibi şüphesiz, düzensiz, dedikodusuz, iki kanadını da açar da uçar.

İki âlem ehli de ona, sen Tanrı yolundasın, doğru dindesin dese,

O, onların sözlerinden kızışıp böbürlenmez; onun tek canı onlara çift olmaz, eş olmaz.

Herkes, ona, yol azıtmışsın, kendini dağ sanıyorsun ama bir saman çöpüsün sen dese,

1520. Onların kinamaları yüzünden zanna, şüpheye düşmez, onların kininden dertlenmez.

Hattâ denizlerle dağ dile gelse de ona, sen bir yol azıtmışa eş olmuştun dese,

Bir zerre bile hayâle düşmez; azıcık olsun onların kinlerinden, kinâyelerinden rahatsız olmaz.

*** Halkın ululaması, rağbeti yüzünden birisinin vehme düşerek hastalanmasına örnek; bir öğretmen hikâyesi**

Mektep çocukları, öğretmenden eziyet çekmişler, çalışmaktan bıkmışlar, usanmışlardı.

Öğretmeni zor durumda bırakmak, mektebe gitmemek için birbirleriyle danışıp görüştüler.

Öğretmen, hastalanmıyor ki birkaç gün mektepten uzaklaşsın da diyorlardı;

Biz de mektepte mahpus kalmaktan, daralmaktan, çalışmaktan kurtulalım. Mermer kaya gibi yerinde durup duruyor.

İçlerinden en zekileri, şuna karar verdi: Hoca diyecekti, neden böyle sararmışsın?

Hayır olsun, betin-benzin yerinde değil; bu, ya soğuk algınlığından, yahut sıtmadan.

Benim bu sözümden hoca, birazcık vehme düşer ya dedi; kardeş, sen de bu çeşit yardım et bana.

1530. Mektep kapısından girdin mi, hayır ola usta de, bu halin ne? Vehmi, biraz daha artar... Vehimle akıllı kişi bile delirir.

Üçüncü, dördüncü, beşinci gelen de bizim ardımızdan, hoca için gamlanır, acıklanır.

Otuz çocuk da bu haberi verirse, otuzu da aynı sözleri söylerse hastalık, yerleşir-gider.

Çocukların hepsi de âferin a zekî çocuk dediler; bahtın, boyuna yâver olsun, âferin.

İçlerinden birisi bile dönmek üzere bu işi kararlaştırdılar, ahdettiler.

Ondan sonra o çocuk, kovucunun birinin, olayı kovulamamasını sağlamak için hepsine and içirdi.

O çocuğun buluşu, hepsinden de üstündü; aklı, sürünün en ilerisindeydi.

Güzellerin, nasıl birbirlerinden farkları, üstünlükleri varsa insanların akıllarında da fark vardır.

* Ahmed de, sözlerinin birinde bu çeşit buyurdu: Erlerin güzelliği, dillerinde gizlidir dedi.

Halkın akılları, yaratılıştan farklıdır, Mu'tezile'ye göreyse akıllar eşittir, aradaki fark, bilgi elde etmekle meydana gelir

1540. Akıllardaki fark, asıl bakımındandır; bunda, Sünnilerin sözlerini dinlemek gerek.

İ'tizâl ehlinin sözüne aykırı olarak... Çünkü onlar, akıllar, asıl bakımından eşittir derler;

Derler ki: Tecrübe, bellek, aklı çoğaltır, azaltır; böylece de birisi, öbüründen daha bilgili olur.

Bunun aslı yoktur; çünkü o çocuğun, hiçbir meslekte tecrübesi yokken verdiği kararın,

O küçücük çocukta beliren düşüncenin, yüzlerce tecrübe görmüş ihtiyar, kokusunu bile alamamıştır.

Zâti, yaratılıştaki üstünlük, çalışmayla, düşünmeyle elde edilen üstünlükten elbette daha iyidir, daha hayırlıdır.

Sen söyle: Tanrı vergisi mi daha iyidir, yoksa bir topalın rahvan yürümeye kalkışması mı?

Çocukların, hocayı vehme düşürmeleri

Gündüz oldu, çocuklar, bu düşünceyle evden dükkâna geldiler.

Hepsi de bu düşünceyi ortaya atan dost gelsin diye dışarıda beklemeye koyuldular.

Çünkü bu kararın kaynağı oydu; ayağın imâmı, dâima baştır.

1550. A taklitci, göğün ışıklarına kaynak olandan ileri geçmeyi, ondan üstün olmayı dileme.

O çocuk geldi, öğretmene selâm verdi; hayır ola dedi, yüzün sapsarı.

Öğretmen, ağrım - sızım yok benim; sen git, yerine otur, saçma - sapan söylenme dedi.

Bir şeyim yok dedi ama kötü vehim tozu da birazcık gönlüne kondu hani.

Bir başka çocuk geldi, o da böyle söyledi; böyle - böyle o az vehim, artmaya başladı.

Derken o vehim kuvvetlendi; öğretmen, hâline şaştı - kaldı.

Fıravun'un da, halkın ululamasından vehime düşüp hastalanması

Kadın - erkek, çocuk - çocuk, bütün halkın secde etmesi de Fıravun'un gönlüne tesir etti de onu hastalandırıldı.

Herkesin ona Tanrısın, demesi, onu öylesine yıktı, öylesine rezil etti ki,

Tanrılık dâvasında yeğînleşti, bir ejderhâ kesildi; bir türlü doymaz oldu.

Parça - buçuk aklın ağrısı, sızısı vehimdir, zandır; çünkü o, karanlıklarda yurt edinmiştir.

1560. Yerde, bir arşın enliliğinde bir yol olsa, insan vehimlenmez, rahatça yürür.

Fakat yüksek bir divarın üstünün eni, iki arşın bile olsa orda aksamaya, eğri - büğrü gitmeye başlarsın.

Hattâ gönlüne vehim gelir de titremeye koyulursun; vehimden beliren korkuya bir iyice bak da anla.

Öğretmenin vehimden hastalanması

Öğretmen, vehimle, korkuyla hastalandı; sıçrayıp kalktı, kilimine büründü.

Karısına kızmıştı; içinden zâti diyordu, sevgisi gevşek; ben bu hâldeyim de hâlin nedir diye ne sordu bana, ne sebebini araştırdı.

Rengimin uçukluğunu haber bile vermedi bana; benim ayıplı varlığımdan kurtulmak istiyor da kastediyor bana.

Kendi güzelliği, kendi cilvesi, sarhoş etmiş onu; benim, taş gibi damdan düştüğümünden haberi bile yok.

Bu düşünceyle eve geldi; sertlikle kapıyı açtı; çocuklar da öğretmenin peşine takılmışlardı.

Karısı hayır ola dedi, ne diye tez geldin? Tanrı korusun, bir kötülüğe uğramayasın sakın.

Öğretmen, kör müsün dedi; yüzümün rengine bak, hâlimi gör; yabancılar bile gamımla gamlanıp feryâd ediyor.

1570. Sense, evin içindesin de nefretinden, iki yüzlülüğünden yarıp yakıldığımı görmüyor, hâlime bakmıyorsun.

Karısı, a canım dedi, sende birşey yok; bu bir vehim, anlamsız, saçma bir zan.

Öğretmen, a kahpe dedi, hâlâ mı inad ediyorsun? Şu değişikliği, şu titreyişi görmüyor musun?

Sen körsen, sağırsan bizim ne suçumuz var? Biz kendi derdimize düşmüşüz, gamlara batmışız, perperişan olmuş - gitmişiz.

Karısı, hocam, aynayı getireyim de yüzüne bak dedi; bak da suçsuz olduğumu anla.

Öğretmen, yürü git dedi, sen de bat, aynan da batsın... Boyuna nefret etmedesin benden, kin gütmemesin bana, inadetmedesin benimle.

Tez döşe benim döşeği de yatayım; başım da ağırlaştı çünkü.

Kadın duralayınca adam, a düşman diye bağırıldı; sana lâyük söz budur işte, tez ol dedi.

Öğretmenin yatağa düşmesi, hastalık vehmiyle ağlayıp izlemesi

O kocakarı, yatağı getirdi, serdi; çâre yok dedi, içi vehim ateşiyle dopdolu.

Birşey söylesem, beni töhmetli bulur; söylemesem bu iş gerçeğe dönecek.

1580. Kötüye yoruş, insanda hiçbir gam yokken, hasta eder insanı.

* Kabûl edilmesi farz olan Peygamber buyruğudur bu söz: "Yalancılıktan hastalanırsanız sâhiden hasta olursunuz."

Kadın, içinden, hasta değilsin desem diyordu; bu adam, bir hayâle düşecek; bu kadının yapacağı bir iş var, evde yalnız kalmak istiyor diyecek;

Beni evden dışarıya atmak istiyor, yapacağı kötülük için afsun okuyor bana diyecek.

Yatağını yaydı; öğretmen yatağa düştü; ah etmeye, feryâd etmeye koyuldu.

Çocuklar da orda oturdular; ders okumaya başladılar; gizlice de yüzlerce kederle,

Bütün bunları biz yaptık, zındana atılacak çocuklarız biz; kurduğumuz yapı da kötü, biz de kötü yapımcıyız diyorlardı.

Çocukların, Kur'an okumamızdan başının ağrısı artıyor diye öğretmeni ikinci kez vehme düşürmeleri

O zekî çocuk, a akıllı arkadaşlar dedi, dersinizi okuyun, seslerinizi yüceltin.

Çocuklar, birden okumaya koyulunca da, bizim sesimiz dedi, öğretmene zarar veriyor;

Sesimiz, öğretmenin başının ağrısını arttırdı; birkaç akça için değer mi bu baş ağrısını çekmek?

1590. Öğretmen, doğru söylüyor dedi; kalkın, gidin; başımın ağrısı arttı, çıkın dışarı.

Çocukların bu düzenle mektepten kurtulmaları

Çocuklar yere kapandılar, yeri öpüp, a kerem sâhibi dediler; hastalık da uzak olsun senden, korku da.

Yem havasına düşmüş kuşlar gibi dışarıya çıkıp evlerine doğru dağıldılar.

Anaları kızıp bugün mektep günü, sizse oyuna eş olmuşsunuz deyince,

Özür getirip dur hele ana dediler, bu suç bizim suçumuz değil, Tanrı takdiriyle öğretmenimiz hastalandı; dertlere uğradı.

Anaları, düzen dedi, yalan... Siz bir tas ayran için yüz yalan düzersiniz.

Yarın sabah olsun da öğretmeninize gidelim, düzeninizin aslı neymiş, bir görelim.

Çocuklar, buyurun, gidin de yalancı mıyız, sözümüz gerçek mi, anlayın dediler.

Çocuk analarının hâl-hatır sormak için öğretmene gitmeleri

Sabah çağı, analar öğretmenin evine vardılar; öğretmen, ağır bir hasta gibi uykuya dalmıştı.

1600. Yorgamın çokluğundan terlere batmış, başını çatmış, yorganın altına çekmişti.

* Yavaş - yavaş ah etmede, inlemedeydi... Hepsi de Lâhavle demeye koyuldu.

Hayrola öğretmen dediler, bu baş ağrısı da ne? Canına and olsun, bu hâlden haberimiz yoktu.

Öğretmen, benim de bundan haberim yoktu dedi, kahpe döl eri haber verdi bana.

Ben, derdimden habersiz, dedi - koduya dalmıştım; meğerse içimde böyle bir çetin hastalık varmış

İnsan, bir işe canla - başla sarıldı mı, ağrısını, sızısını görmez; kör olur - gider.

* Mısır kadınları da, hani hikâye edilmiştir ya, Yûsuf'a daldılar da kendilerini unuttular;

Ellerini param - parça ettiler, doğrayıp gittiler; şaşırın can, ne önü görür, ne ardı.

Nice yiğit erler vardır ki savaşta elleri - ayakları kesilir de,

Eli - ayağı yerinde sanarak savaşı bırakmaz, sürdürür - gider.

1610. Sonradan görür ki el gitmiş, zarara girmiş; bir hayli de kan kaybetmiş de haberi bile yok.

Beden, canın elbisesine benzer; bu el de canın elinin yenidir; bu ayak da can ayağının mestî

Bilesin ki ten, elbiseye benzer; yürü de bu elbiseyi giyeni ara, elbiseye sürtünüp durma.

Canı, Tanrı'yı bir bilmek, bir tanımak hoş gelir... Görünmeyen bir başka el var, bir başka ayak var.

Ruyâda birşey alırsın, bir yere gittiğini, işler gördüğünü görürsün ya; bunu gerçek bil, saçma sanma.

Sen, o kişinin ki bedensiz bir beden var; öyleyse bedenden dışarı çıkmaktan, candan olmaktan korkma.

* Dağda halvet eden dervişin hikâyesi, yalnızlıktaki tad,
"Ben, beni ananla otururum, benimle uzlaşanla uzlaşırım" sözünü anlatır

* "Herkesle beraber olsan da bensizsin, kimseyle beraber değilsin;
Herkesten çekilsen, kimsesiz kalsan, benimle olduktan sonra herkeslesin."

Bir derviş, bir dağı yurt edinmişti; onunla yatıp kalkan da yalnızlıktı, düşüp kalkan da.

Ona Tanrı'dan nimet gelmedeydi; bu yüzden de erkeklerin soluklarından da bezmişti, kadınların soluklarından da.

Bir yerde oturup eğleşmek, bize nasıl kolay geliyorsa, başka topluma da yola düşmek, yolculuk etmek kolay gelir.

Sen nasıl ululuğa âşıkısan, bir zengin de, bir ulu da, söz gelimi, demirciliğe âşıktır.

* Herkesi, bir iş için yarattılar; herkesin gönlünü bir işe akıttılar.

1620. Gönül çekmese el - ayak, nasıl olur da oynar? Çer - çöp, su akmazsa, yel esmezse nasıl gider?

Gönlün göklere ağmayı çekiyorsa devlet kuşu gibi kol - kanat aç, uç.

Gönlün yeryüzünü çekiyorsa feryâd et, durma, sızlan.

Akıllılar, önceden ağlarlar; bilgisizlerse işin sonunda başlarına vururlar.

İşin başlangıcında sonunu gör de cezâ gününde pişman olma.

Kuyumcunun, işin sonunu görmesi, kendisinden ödünç terâzi isteyene, ona göre söz söylemesi

Birisi, bir kuyumcuya geldi de altın tartacağı, bana bir terâzi ver dedi.

Kuyumcu, yürü git dedi, bende kalbur yok... Adam, alay etme dedi, terâziyi ver.

Kuyumcu, dükkânda süpürge yok dedi. Adam, yeter - yeter dedi; bırak artık alay.

İstediğim terâziyi ver; kendini sağır gösterme, her yana sıçrayıp durma.

Kuyumcu, sözünü işittim dedi, sağır değilim; sözlerimi de anlamsız sanma.

1630. Sözünü duydum, işittim ama sen, eli, ayağı titreyen bir ihtiyarsın; bedenin arık, ellerin titriyor.

Tartacak altın da külçe değil, kesinti, toz... Elin titrer, o küçücük altın parçaları da dökülür gider.

Sonra hoca dersin, bir süpürge getir de altınlarını toz toprak içinden süpüreyim; bulayım.

Süpürüp süprüntüyü bir araya getirince de güzelim dersin, bir kalbur istiyorum.

Ben, işin sonunu, tümünden önünden gördüm; buradan başka yere git vesselâm.

Dağlardaki ağaçlardan meyve yemiyeyim, ağacı silkmeyeyim; açık - gizli, kımseye, şu ağacı silk demiyeyim; yel, ağaçtan ne düşürürse onu yiyeyim diye nezirde bulunan, dağda yalnız yaşayan zâhidin hikâyesinden arda kalan bölüm

O dağda ağaçlar vardı, meyveler vardı; sayısız dağ armutları vardı.

O derviş, Yârabbi dedi, seninle ahdim olsun, bu meyveleri düşürmeyeceğim.

Yelin düşürdüğü meyvelerden başka, ağaçlardan meyve toplamayacağım.

Bir zaman, ahbine vefâ gösterdi... Derken kazâ ve kaderin sînamaları geldi - çattı.

* Bu sebeptendir ki Tanrı izin verirse deyin, ahidlerinize, andlarınıza, Tanrı dilerse sözünü katın buyurdu.

1640. Dedi ki: Gönüle her zaman bir başka dilek veririm; her solukta gönüle bir başka dağ vururum.

* Her sabah, yeni bir isteyiz, yeni bir güçteyiz; herşey, ancak bizim dileğimiz gibi olur.

* Hadîste gelmiştir ki: Gönül, ovada, kasırgaya tutulmuş bir tüye benzer.

Yel, o tüyü her yana uçurur - durur; kimi sola götürür, kimi sağa, yüzlerce çeşit sürer - götürür, uçurur - gider.

* Bir başka hadîste de, "şu gönlü, ateş üstündeki kazanda kaynayan su" denmiştir.*

Gönülde, her zaman başka bir karar vardır; fakat bu karar, bu dilek, gönülden kopmaz, bir başka yerden gelir.

Öyleyse, ne diye gönlün kararına inanır da sonunda utanacağın bir ahitte bulunursun?

Fakat bu da buyruğun, kaderin hükmündendir; kuyuyu görürsün de çekinemezsin.

Uçan kuşun, tuzağı görmeyip hapse düşmesine şaşılmaz;

Şuna şaşılır ki hem tuzağı görür, hem mihî görür de ister istemez, gene o tuzağa düşer.

1650. Gözü açık, kulağı duyuyor, tuzak da önünde... Gene de kanat çırp - çırp uçar, varır, tuzağa tutulur.

Kazâ ve kader tuzağının, belirtisi görünen, kendisi gizli olan bir şeye benzeyişi

Bir ulu kişinin oğlunu görürsün; çula bürünmüş, başı açık, belâlara uğramış.

Bir kahpenin havasına düşmüş, yanmış - yakılmış... Kumaşlarını, malını, mülkünü satmış.

Ev - bark gitmiş, adı kötüye çıkmış, hor - hakıyr olmuş; düşmanlarının dilediği gibi baş aşağı düşmüş - gitmiş.

* Metinde kazan, türkçe olarak "kazgan" tarzında geçer.

Bir zâhit gördü mü, a ulu der, Tanrı için olsun, bir himmet et bana.

Böylesine bir kötü, bir çirkin işe sataştım; elimdeki, avucumdaki malı, mülkü, parayı, pulu, nîmeti, devleti elden çıkardım.

Bir himmet et; belki şu hâlden kurtulurum; belki bu kara balçıktan sıçrar çıkarım.

Halktan da şu duâyı diler, ileri gelen kişilerden de; amanın der, kurtarın, kurtarın, kurtarın beni.

Eli de açıktır, ayağı da çözüktü; bir bağla bağlanmamıştır; ne başında bir adam var, ne ayağında bir bukağı.

Hangi bağdan kurtulmak istiyorsun; hangi hapıstan çıkmak istiyorsun?

1660. Takdir bağından, gizli kazâ hapishanesinden... Hani tertemiz candan başka kimsecikler göremez onu, işte ondan kurtulmak ister.

O, meydanda değildir, gizlidir ama zındandan da beterdir, demir bukağıdan, lâleden de.

Çünkü demirci, bukağıyı, lâleyi kırabilir; birisi, zıندانın dıvarını delebilir.

Ne şaşılacak şey ki, bu gizli bağı, demirciler bile kıramazlar, âciz kalırlar.

* O bağı Ahmed görebilir de, "Boynunda da hurma lifinden bir ip var" der.

* Ebû-Leheb'in karısının sırtında odun dengini gördü de, "Odun hammalı kadın" dedi ona.

İpi de, odunu da onun gözünden başka bir göz görmedi; çünkü ona karşı, her görünmeyen şey, açığa çıkar, görünür.

Geri kalanların hepsi de te'vil ederler; bu derler, akılsızlıktan böyle söylüyor; onlar, sanki akıllıymış.

Te'vil ederler ama o yükün altında boyu iki büklüm olmuştur da karşında ağlayıp inmededir.

Bir duâ edin, bir himmet edin de kurtulayım; şu görünmeyen bağdan sıçrayıp çıkayım der.

1670. Bu belirtileri apaçık, gözüyle gören kişi, kötü kişiyi kutlu kişiden nasıl ayırdedemez?

Bilir de ululuk sâhibinin emriyle, Tanrı sırlarını açmak, helâl olmadığından örter.

Bu sözün sonu yoktur... O yoksul, açlıktan arıklaştı, bedeni tutsak oldu gitti.

Ahilde bulunan yoksulun ağaçtan armut düşürmeye mecbur oluşu, Tanrı azâbının hemencecik gelip çatarak kulağını buruşu

Yel, tam beş gün bir armut bile düşürmedi; yoksulun açlık ateşinden de sabrı kaçmaya koyuldu.

Bir dalın ucunda birkaç armut gördü; gene dayandı, ayağını geri çekti.

Bu sefer yel esti, dalı aşağıya eğdi; yoksulun nefisini, onları koparmaya sürdü, zorladı.

Açlık, arıklık, kazâ ve kaderin kuvvetli çekişi, zâhidi ahinde vefâsız bir hâle getirdi.

Armut dalından armutları kopardı, ahidini, nezrini gevşetti . gitti.

O solukta da Tanrı'nın kulak burması geldi - çattı; gözlerini açtı onun, kulağını çekti.

Şeyh de hırsızlarla görüş töhmet altına almaları, elini kesmeleri

Yirmi, yahut daha fazla hırsız vardı orada; çaldıkları şeyleri bölüşüyorlardı.

1680. Korucu, şehneye haber vermişti; şehnenin adamları tezce bastılar orayı.

Oracıkta, hepsinin de sol ayaklarını, sağ ellerini kestiler; bir gürlüktür koptu.

Yanışlıkla zâhidin de eli kesilmişti; ayağını kesecekleri sırada,

Pek seçkin bir atlı çıkageldi; cellâda, bre köpek, yaptığın işe bak diye bağırdı.

Bu dedi, Tanrı abdâlından filân şeyhtir; ne diye elini kestir onun?

Cellât, yenini, yakasını yırtarak hemen koştu, şehneye vardı, yana - yakıla yaptığı işi anlattı.

Şehne, yalın ayak koşup geldi; özür diledi, Tanrı tanığımdır dedi, bilemedim.

A kerem sâhibi, a cennet ehlinin ulusu, bu çirkin işten dolayı suçumu bağışla, hakkımı helâl et bana dedi.

Şeyh, bu yaranın sebebini biliyorum dedi; suçumu biliyorum ben.

Ben O'nun adına ettiğim antları bozdum; O'nun adâleti de sağ elimi kopardı.

1690. Ben, kötü olduğumu bile - bile ah-dımı bozdum; bunun kötülüğü de elimin başına geldi.

A vâli, elimiz de, ayağımız da, içimiz de, dışımız da dostun buyruğuna fedâ olsun.

Benim kaderimmiş bu, sana helâl ediyorum hakkımı; bilmeden yaptın, suçun yok senin.

Bilendir - buyruk yürüten; nerde onun buyruğuna karşı gelecek kişi?

Nice kuş vardır, uçar, yem arar... Derken boğazı, boğazının kesilmesine sebep olur.

Nice kuş vardır, midesinin, açlığının yüzünden; dam kıyısında, kafes içinde mahpustur.

Nice balık vardır, su içinde amandayken boğazının hırsı yüzünden oltaya takılır, avlanır - gider.

Nice namuslu kadın vardır, ferciyle boğazının şomluğu yüzünden rezil - rüsvay olmuştur.

Nice iyi huylu bilgin kadı vardır, boğazı yüzünden rüşvet almış, beti - benzi sapsarı olmuştur.

* Hârut'la Mârut bile o şarabı içmişlerdir de o şarap, göğe ağmalarına engel olmuştur, gök kapısını kapatmıştır onlara.

1700. * Bâyezîd bile bu yüzden çekinmiştir; namazda tembellik görmüştür kendisinde;

O çok akıllı, çok bilgili er, sebebini düşünmüştür bunun; çok su içmesini sebep bulmuştur buna.

Tam bir yıl su içmeyeceğim demiştir de öyle yapmıştır; Tanrı da güç - kuvvet vermiştir ona.

Onun bu önemsiz çabası, din içindi; o yüzden de pâdişah oldu. âriflere kutup kesildi.

Zâhidin de eli, boğazı yüzünden kesildi; bu iş, şikâyet kapısını kapattı ona.

Halk arasında adı "Şeyh-i Akta'-Eli kesilmiş Şeyh" oldu; boğazdan gelen âfetler, onu halka bu adla tanıttı.

Şeyh-i Akta'nın kerâmetleri, iki elle zembil örmesi

Birisi onu, ottan, çöpten yapılmış bir gölgelikte ziyâret etti; iki elle zembil örerken buldu.

Şeyh ona, a canının düşmanı dedi, bu gölgeğe ne diye haber vermeden girdin?

Ne diye izin almadan geldin yanıma? Adam, fazla sevgimden, fazla özlememden deyince.

Şeyh gülümsedi de peki dedi, gel böyleyse... Ama a ulu er, bunu gizle.

1710. Ben ölmedikçe ne eşine, dostuna, ne sevdiğin kişiye, ne de aşâğılık bir adama söyleme.

Ondan sonra bir bölük halk, penceresinden bakıp iki elle zembil ördüğünü gördüler.

Şeyh, bu işin hikmetini sen biliyorsun a işleri onaran Tanrım dedi; ben gizledim, sen açığa vurdun.

Ona ilhâm geldi, birkaç kişi vardı dendi; elinin kesilmesi yüzünden sana münkir oldular.

O, yolda gösterişciydi herhâlde de, halk içinde Tanrı onu rezil etti dediler.

O sürünün kâfir olmasını istemem, sapıklığa düşmelerini, kötü zanna kapılmalarını dilemem.

Bu yüzden bu kerâmeti açıkladık; iş görürken, sana iki el verdiğimiz gösterdik.

Böylece de o kötü zanna kapılan çâresizlerin, gök eşîğinden sürülmemelerini sağladık.

Ben, bu kerâmetlerden önce de, kendi zâtıyla seni teselli ettim zâten.

Bu kerâmeti de onlar için verdim sana; bu mumu onlar için uyardım da koydum buraya.

1720. Sen, bedeninin ölümünden korkmak, bedeninin parça - buçuklarının dağılmasından ürkmek derecesini aşmışsın.

Başın gitmesi, ayağın yitmesi vehmi senden gitti; vehmi bırakmak, senin için güzel bir kalkan oldu.

Firavun'un büyücülerinin, ellerinin, ayaklarının kesilmesine aldırış etmemelerinin sebebi

Firavun, büyücülerini, yeryüzünde öldürmekle korkutuyordu. Çapraz olarak ellerinizi, ayaklarınızı kestiririm; sonra da astırım sizi; bağışlamam diyordu.

O, sanıyordu ki onlar, eskiden olduğu gibi hâlâ o vehimdelere, o korkudalara; o vesveselere, o şüphelere düşecekler.

Titreyeceklerini, korkacaklarını, vehimlere düşeceklerini, bu ürkütmeyle can, baş kaygısına düşeceklerini umuyordu.

Bilmiyordu ki onlar kurtuldular; gönül ışığının görüldüğü pencerenin önüne oturdular.

* Bu dünyâ ruyâdır, zanna kapılıp oturma... Ruyâda bir el gitse de korku yok.

* Ruyâda bıçak, başını kesse ne çıkar? Hem başın yerindedir hem de ömrün uzun olacak.

Ruyâda, kendini ikiye biçilmiş görsen de bedenın sapasağlamdır; kalktın mı hasta bile değilsin.

1730. Hâsılı, ruyâda bedenın bir parça - buçuğunun kesilmesinden, hattâ ikiyüz parça edilmesinden korku yok.

* Şekille duran bu dünyâ hakkında Peygamber, "Uyuyan kişinin gördüğü ruyâ" dedi.

Sen bu sözü, taklitle kabûl ettin; bu yola düşenlerse, Peygamber'in söylediği rivâyet edilmeden gördüler bunu; hem de apaçık gördüler.

Gündüzün de uykudasın, ruyâ görüyorsun sen; gölge parça - buçuktur; temelse ancak Ay ışığı.

A yiğit, şunu bil ki uykun da, uyanıklığın da, uyuyan kişinin ruyâda ruyâ görmesine benzer.

O adam, sanır ki şimdi uyumuşum; ikinci uykuya daldığından haberi bile yoktur.

Felek havanı, onları yüz kere dövse, ezse bile, bu gül bahçesinde,

Değil mi ki parça - buçukların bir yere gelmesinden, birleşmesinden meydana gelen şu bedenın aslını bildiler, vehim kesintilerinden az korkarlar.

Gölgelerinin, kendilerinden meydana geldiğini bilmişler ya; artık tez olmuşlardır, çevikleşmişlerdir, güzelleşmişlerdir, sıçramışlardır.

Testici, bir testi kırırsa, dilediği zaman gene yapar da.

1740. "Kör, her adımda bir kuyuya düşmekten korkar; binlerce kuyuyla yol alır.

Gören kişiye yolun enini - boyunu görür; bu yüzden de çukuru, kuyuyu bilir.

Her solukta ayağı, dizi titremez onun; her dertten yüzü ekşir mi onun hiç?

Kalk be Firavun, biz, öyle her sestem, her gulyabaniden korkacak adam değiliz.

İstersen hırkamızı yırt, dikecek var... Olmasa bile çıplak kalmamız daha yeğ.

A bir işe yaramaz Firavun, elbisesiz, çıplak olarak bu güzeli kucaklarız biz.

A ilham nedir, bilmeyen ahmak Firavun, bedenden soyunmaktan, mizaçtan arınmaktan daha hoş birşey yoktur.

* Deventin önünde giden katırın, ben çok defâ sürçüp yüzükoyun kapaklanıyorum; sen de düşüyorsun ama pek az demes!

Katır, deveye, a güzel arkadaş dedi; yokuş olsun, iniş olsun, en dar yolda bile,

Güzelce gidiyorsun, hiç sürçüp kapaklanmıyorsun, bense azgınlar gibi boyuna yüz üstü düşü - düşüveriyorum.

Her solukta, yol ister kuru olsun, ister kaygan, yüz üstü düşüyorum.

1750. Bunun sebebi nedir, bana söyle de nice yürümek gerek, öğreneyim.

Deve, benim gözüme dedi, senin gözünden daha aydın; bundan başka, bir de yüceden bakmadayım ben.

Yüce bir dağın tepesine geldim mi, tâ sondaki çukuru bile görürüm ben.

Demek ki yolun bütün alçaklığını, bütün yüceliğini Tanrı, gözlerime gösteriyor.

Her adımımı nereye atacaksam, görür de atarım; bu yüzden de sürçmeden, düşmeden kurtulurum.

Sense önündeki bir iki adımlık yeri görürsün... Yemi görürsün de tuzağın zahmetini görmezsin.

* Konakta da, inişte de, gidişte de, sizce "Körle gören bir olur mu, eşit sayılır mı hiç?"

Tanrı, ana karnındaki çocuğa can verince, parça - buçukları çikip gıdalanma gücünü de verir ona.

Yiyeceği şeyler neyse, onların parça - buçuklarını çeker; bedeninin arışını, argacını onlarla örer.

Tanrı, kırk yaşına dek insana, bu parça - buçukları çekme hırsını verir; insan da böylece gelişir - durur.

1760. Cana, parça - buçukları çekmeyi belleten tek pâdişah, nasıl olur da insanın parça - buçuklarını çekip bir araya getirmeyi, onu yeniden yaratmayı bilmez?

Bu zerrelere bir araya toplayan güneşti; o, gıdasız olarak da parça - buçuklarını kapar, birleştirir elbet.

Uykudan uyandın mı, senden gitmiş olan aklı, duyguyu çağırır, hemencecik sana verir.

Buna bak da bil ki onlar, bedende kaybolmadı; geri gelin diye bir buyurdu mu, hemen gelirler.

* Esellik ona, Uzeyr'in, çürümüş eşeğinin parça - buçuklarının, Allâh izzıyla, gözünün önünde bir araya gelmesi

Kendine gel a Uzeyr, eşeğine bir bak... Çürümüş, etleri dökmüş.

O başını, kuyruğunu, iki kulağını, ayaklarını, bütün parça - buçuklarını gözünün önünde bir araya getirelim.

Ortada bir el yokken o parça - buçuklar, bir araya gelmede; ayaklar toplanmada.

Yama yamamak sanatına bak... İğnesiz, eski palasları dikip durmada.

Diktiği zaman ne iplik var, ne iğne... Öylesine diyor ki terzi bile görünmüyor.

Gözünü aç, haşri apaçık gör de cezâ gününde bir şüphen kalmasın.

1770. Nasıl bir araya topladığımı gör de ölürken yaşayışa sarılıp titreme.

Hani uyurken, bedeninin bütün duygularının yok olmayacağına eminsin ya;

Uyku çağında, duyguların dağılır, yıkılır - gider ama yok olacaklar diye titremezsün ki.

* **Bir şeyhin, oğullarının ölümüne açıklanmaması**

Bundan önce, yol gösterici bir şeyh vardı; yeryüzünde göze mensup bir mumdu.

* Ümmetlerin içindeki peygambere benziyordu; cennetlerin kapılarını açıyordu.

* Peygamber, kılavuz olan şeyh dedi, toplumunun içindeki peygambere benzer.

Bir sabah, evinin halkı ona, a iyi huylu dediler, neden katı yürekliisin sen?

Biz, oğullarının ölümünden, onların ayrılığından, boynumuz iki büklüm olmuş, ağlayıp duruyoruz da,

Sen neden ağlamıyorsun, neden feryâd etmiyorsun? Yoksa a ulu er, gönlünde acıma duygusu mu yok?

Yüreğinde merhamet yoksa senden ne umabiliriz ki biz?

1780. Oysa a uyduğumuz er, bizim ümidimiz sende; âhirette bırakmazsın bizi diyoruz.

Mahşer günü tahtı bezediler mi, o çetin günde şefaathimiz sensin bizim.

Öylesine amansız günde senin keremini umuyoruz biz.

O zaman el bizim, etek senin; çünkü hiçbir suçluya aman yok o gün.

* Peygamber dedi ki: Kıyâmet günü, suçluları ağlaya - inleye bırakır mıyım hiç?

Canla, başla âsilere şefaathiyim ben; sonunda da onları ağır işkenceden kurtarırım ben.

Çalışır, çabalar, âsileri, büyük suçlarda bulunanları, neden ah-di bozdunuz azarından kurtarırım.

Ümmetimin düzgün kişileri, o zarar, ziyan gününde zâti benim şefaathime muhtaç değildir.

* Hattâ onlar da şefaath ederler; onların sözü de yürür buyruk kesilir.

* Hiçbir suçlu, başkasının suçunu yüklenmez; ben de yüklenmem; fakat Tanrı yüklerini alır, hafifletir.

1790. A yiğit, yükü olmayan şeyhtir; eldeki yay gibi Tanrı onu ele almıştır, makbûl etmiştir.

Şeyh kimdir, pîr, yâni saçı ağarmış olan; fakat eğri ümitli, bu saçın anlamını bil.

Kara saç, onun varlığıdır; varlığından bir tel saç bile kalmamıştır; saç - sakalı ağarmıştır onun.

Birinin varlığı kalmadı mı, odur pîr; ister saçı kara olsun, ister kırmızı.

O kara saç, insan sıfatıdır; yoksa sakal değil, saç değil.

* İsâ, daha genç bile olmadan beşikte, şeyhiz, pîriz diye bağardı.

Bâzı insanlık sıfatlarından kurtulan, şeyh olmaz, olgun olur a oğul.

İnsanlık vasfımızdan bir tel siyah saç bile kalmadı mı, o kişidir şeyh, o kişidir Tanrı'nın makbûlü.

Fakat yaş yüzünden saçı ağaran, ne pîrdir, ne Tanrı hası.

İnsanlık vasfından bir tek saç bile kalsa o kişi, Arş'tan değildir, dolaylardan bir adamdır o.

Şeyhin, oğullarına ağlamaması hakkında özür getirmesi

1800. Şeyh, a arkadaş dedi; merhametim yok, esirgeyici bir gönül sâhibi değilim sanma.

Hepsinin de canı, Tanrı nîmetime karşı kâfirdir ana biz, bütün kâfirlere bile acırız.

Ben köpeklere bile acırım, onları bile bağışlarım; ne diye halk taşıyor onları derim.

Beni ısırın köpeğe bile duâ ederim; Yârabbi derim, sen onu bu huydan vazgeçir;

Şu köpeklere, halktan taşlanmasınlar diye onları ısırmasınlar düşüncesini ver.

* Tanrı, velileri, âlemlere rahmet olarak yeryüzüne getirdi.

Eren, halkı Tanrı'nın özel tapısına çağırır; Tanrı'ya da, Yârabbi, bunlara bol-bol lûtfet, kurtar diye duâ eder.

Bu yandan öğüt vermeye çalışır; öğüt fayda vermeyince de Yârabbi der, sen kapını kapama.

Halkın acıyışı, acıyışın parça-buçuktur; himmet sâhibi erdeyse tüm acıyış vardır.

Tanrı'nın parça-buçuk acıyışı, tüm acımaya ulaştı mı, acıyış denizi kesilir, yollara kılavuz olur.

1810. Parça-buçuk acıyışın sen, tüme katıl... Tüm acıyışı, yol gösteren bil, yürü, ona var.

Parça-buçuk olan, denizin yolunu bilmez; her kuyuyu denize eş sanır.

Denizin yolunu bilmedikçe de nasıl yol alır, halkı denize nasıl ulaştırır?

Sel gibi, dere gibi aktı da denize ulaştı mı, denizle birleşir gider.

Bu hâle gelmeden halkı çağırmanın çağrısı taklitlelidir; apaçık, Tanrı vahyiyle, Tanrı gücüyle değildir.

Soru soran, peki dedi, mâdemki herkese acıyorsun, bu sürünün çevresindeki çobana benziyorsun;

Ecel cellâdı, oğullarını vurup öldürdükçe ne diye kendi oğluna ağlamıyorsun?

Acımanın tanığı gözyaşındır; neden gözün ıslak değil, neden ağlamıyorsun?

Şeyh, yüzünü karısına çevirdi de dedi ki: A kocakarı; karakış çağı, temmuz ayına benzemez.

İsterse hepsi ölsün, isterse hepsi yaşasın.. Gönül gözünden yitmiyor ki onlar.

1820. Onları, gözümün önünde gördükçe, ne yüzden senin gibi yüzümü yırtayım?

Zaman devranından dışarı çıktılar ama benimle onlar, benim çevremde oyanıp duruyorlar.

Ağlayış, acıdan ileri gelir, ayrılıktan ileri gelir; bense azizle rimleyim, onlarla koşuşup durmadayım.

Halk onları ruyâda görüyor; bense uyanıkken apaçık görüyorum.

Bu dünyâdan, bir soluk gizlendim mi, duygu yaprağını ağaçtan silktim mi, onlarlayım.

A filân, duygu, akla tutsaktır, akılsa, bil ki cana tutsaktır.

Can, aklın bağı olan ellerini çözdü mü, bağı işleri de düzer koşar.

Duygular, düşünceler, duru suyun yüzünü çerçöp gibi kaplamıştır.

Aklın eli, o çerçöpü bir yana atar, su, aklın önünde belirir.

Demek ki çerçöp, derenin üstündeki su kabarcıkları gibidir; onlar bir yana gitti mi, su belirir.

1830. Tanrı, aklın elini çözmezse, yel estikçe suyumuzdaki çerçöp çoğalır - durur.

Her solukta suyun yüzünü kaplar, suyu örter; artık yel güler de aklın ağlamaya koyulur.

Çekinip kaçınma, yelin iki elini bağladı mı, Tanrı, aklın iki elini çözer.

Akl, sana buyruk yürütür, tapı kılarsa, sana üst olan duygular da, artık senin buyruğuna uyar.

Gizli âlemin sırları, candan baş gösterebilir diye, uykusu gelmeyen, duyguyu, uykuya daldırırlar da,

Hem uyanıkken ruyâlar görürsün; hem de gökten kapılar açılır sana.

Kör şeyhin Mushafı yüzünden okuması, okurken de gözlerinin görmesi

Yoksul şeyhin biri, bir vakitler, kör bir pîrin evinde bir Mushaf gördü.

Temmuz ayında ona konuk oldu; her iki zâhid, birkaç gün bir arada kaldı.

Şeyh, kendi kendine, bu dervişin gözleri görmüyor; bu Mushafın burada ne işi var dedi.

Bu düşünceyle huzûru kaçtı; ondan başka burada bir kimse de yok diyordu;

1840. Yalnız o var, bir de Mushaf asılı duvarda; ne bunağım ben, ne de sersem.

Sorsam mı acaba? Hayır, susayım, dayanayım da murâdına ulaşayım.

Dayandı, birazcık daraldı ama sonunda iş aydınlandı; sabır genişliğin anahtarındır.

* Dâvûd'un halkalar yaptığını gören Lokman'ın dayanıp sormamak genişlik verir deyip sormaması, sabretmesi

Lokman, tertemiz Dâvûd'un yanına gitmiş, onun, demirden halkalar yapmakta olduğunu görmüştü.

O yüce pâdişah, çelikten yaptığı halkaları, birbirine takmıyordu.

Lokman, silâh yapma sanatını az görmüştü; şaşırıp kaldı, vesveseleri de arttıkça arttı.

Bu neye yarar acaba, kat - kat halkalarla ne yapıyorsun diye sorsam mı dedi.

Sonra gene, kendi kendine sabır daha iyidir dedi; sabır, adamı maksadına en tez ulaştırır bir kılavuzdur.

Sormadın mı, iş pek tez belirir; sabır kuşu, bütün kuşlardan daha tez uçar.

Fakat sorarsan, iş daha geç anlaşılır; kolay şey, sabırsızlıktan güçleşir gider.

1850. Lokman, bir zaman sustu, seyretti, Dâvûd da işini bitirdi.

Bir zırh yaptı, sabırlı Lokman'ın karşısında giyindi.

A yiğit dedi, savaşta insanı, yaralanmaktan koruyan iyi bir elbisedir bu.

Lokman, sabır da iyi birşey dedi; her yerde adama sığınmak oluyor, her gamı gideriyor.

* A filân. "Vel asrı" sûresinin sonunu oku da bak; Tanrı, sabrı hakka eş etti.

Tanrı, yüzbinlerce kimyâ yarattı ama insan, sabır gibi bir kimyâ görmedi - gitti.

Körle Mushaf hikâyesinin geri kalan bölümü

Konuk sabretti; derken ansızın o zor iş açılıverdi.

Gece yarısı Kur'an sesini duydu; sıçrayıp kalktı; o şaşılacak şeyi gördü.

Kör, Kur'an'ı yanlışsız okuyordu. Artık sabredemedi; bu hâli araştırdı.

Dedi ki: Gözlerin görmediği hâlde nasıl oluyor da okuyorsun, nasıl oluyor da satırları görüyorsun?

1860. Hem de eğilmişsin, okuduğun satıra bakıyorsun; elini, okuduğun sözlerin harflerine koymuşsun.

Okudukça parmağını yürütüyorsun, harflere bakıyorsun; her hâlde görüyorsun da.

Kör şeyh, a beden bilgisizliğinden kurtulan dedi; Tanrı bunu yapamaz mı sanıyorsun da şaşıyorsun?

Ben Tanrı'dan diledim, a yardımı dilenen Tanrı dedim; ben Kur'an okumaya, canım kadar düşkünüm.

Hâfız da değilim; Kur'an okurken iki gözüme bir ışık ver; hem de düğümsüz bir ışık.

O zaman gözlerimi bana ver de Mushaf'ı alıp apaçık okuyayım.

Tanrı tapısından ses geldi: Ey iş eri, ey her zahmette, her dertte bizden ümidini kesmeyen,

* Güzel bir zannın var, güzel bir ümidin var; her solukta sana, daha da yücel diyor.

Ne zaman okumak istersen, ne vakit Mushaf'tan okumayı dilerersen,

A ulular ulusu er, okuman için gözlerini sana vereceğim.

1870. Öyle de yaptı; okumak için Kur'an'ı açtığım zaman.

İştene gaflet etmeyen, her şeyden haberi olan o ulu pâdişah, o işleri onaran Tanrı,

O tek sultan, geceleri aydınlatan mum gibi gözlerimi, görüşümü bağışlıyor bana.

İşte bu yüzdendir ki eren, itirazda bulunamaz; çünkü Tanrı ne alırsa, ona karşılık bir bağışta bulunur.

Bağını yakarsa üzüm verir sana; yas içinde düğün bağışlar sana.

O elsiz çolağa el verir; gamlar mâdenine sarhoş bir gönül ih-sân eder.

Yitirdiğimiz değerli bile olsa mâdemki karşılığını veriyor, istemeyiz demek, itiraz etmek, bizden gitti.

Mâdemki ateşsiz bir harâret geliyor bana, ateşi beni öldürse bile râzıyım.

Mumsuz aydınlık verdikten sonra mumun sönmüş, ne diye fer-yâd ediyorsun?

Kimi erenler vardır, buyruklara râzıdırlar, Yârabbi, bu hükmü döndür diye yalvarmazlar

Şimdi de dünyâda itiraz etmeyen o yolcuların hikâyesini işit.

1880. Erenlerden duâ edenler, kimi dikip, kimi sökenler, ayrı bir bölüktür.

Erenlerden bir bölük de tanırım ki ağızları, duâya bağlanmıştır, hiç duâ edemez onlar.

Râzılık, o ululara râm olmuştur da kazâyı defetmeyi araştırmak, harâm olmuştur onlara.

Kazâda, ayrı bir tad bulurlar; ondan kurtulmayı dilemek, küfür gelir onlara.

Tanrı, güzel zannı gönüllerine öylesine açmıştır ki hiçbir gam yüzünden yas elbisesine bürünmez onlar.

* Bühlül'un dervîşe sorusu

Bühlül, dervîşin birine, nasılsın a dervîş, anlat bakalım dedi. Dervîş, bir adam nasıl olur, ne hâle gelir ki dünyânın işi, hep dileğince yürür.

Seller, dereler dileğince akar; yıldızlar, ne çeşit istiyorsa öyle olur.

Yaşayış da bir çavuş kesilmiştir ona, ölüm de... Onun dileğince o yandan bu yana gider - durur.

Nereye dilerse, oraya baş sağlığını verir; nereye isterse göz aydınlığını bağışlar.

1890. Yolda yürüyenler onun adımına uyarlar; yoldan kalanlar onun tuzağına tutulurlar.

Onun râzılığı olmadıkça, o buyruk yürüten, buyurmadıkça dünyâda kimse gülemez, kimsenin dişleri görünmez.

Bühlül, a pâdişâh dedi, doğru söyledin; evet, bunun nûru, ferî, zâti yüzünde görünüyor.

Böylesin, yüz kat da daha fazla bir hâldesin a gerçek; fakat bunu anlat; güzel - güzel bildir.

Öyle bir anlat ki kulağına değince üstün er de kabûl etsin, birşeyden anlamaz adam da.

Öyle bir anlat ki sözlerinden, herkes faydalansın.

Söz söyleyen olgun er, sofrâ döşemiş adama benzer; sofrasında her çeşit aş bulunur.

Hiçbir konuk aç kalmaz, azıksız kalmaz; herkes, ayrıca sevdiği yemeği bulur.

* Hani Kur'ân gibi... Anlamı yedi kattır; ileri gelenleri de doyuracak yemek vardır onda, geri kalanları da.

Dervîş dedi ki: Şu, herkesçe anlaşılmalıdır ki dünyâ, Tanrı buyruğına râm olmuştur.

1900. O baht sultânının kazâsı buyurmadıkça, emri olmadıkça ağaçtan bir yaprak bile düşmez.

Tanrı lokmaya, gir demezse ağızdaki lokma bile boğaza gitmez.

İnsanın yuları olan gönül çekiş, râğbet ediş bile o varlık sâhibinin emrine râm olmuştur.

Yerlerde, göklerde bir zerre bile, onun hükmü olmadan kanat çırpamaz.

O'nun önüne ön olmayan geçer buyruğı olmadıkça hiçbir şey olmaz; bu anlatılamaz ya, anlatmaya savaştık da hoş değil.

Ağaçların yapraklarını kim sayar da tamamlar? Souu olmayan, söze mi sığar?

Şu kadarını işit: Mâdemki bütün işler, yalnız işleri onaranın buyruğıyla oluyor;

Tanrı'nın takdîri, kulun râzılığı olur, kul, Tanrı takdîrine râzî olur da onun dileğine kul kesilirse,

Ama zorla değil, bir karşılık, bir sevap umarak da değil... Kulun özü, bunu hoş görürse,

Kendisi için azıcık birşey bile dilemezse, tatlı yaşayışın tadının peşine de düşmezse,

1910. Ezeli buyruk neyse ona uyar; yaşayışla ölüm, onca bir olur.

* Artık o, defîne, hazîne için değil, Tanrı için yaşar; ağrı, sızi, zahmet, mihnet korkusundan ölmez, Tanrı için ölür.

* İnancı da Tanrı dileği içindir, cennet için, ağaçlar için, dereler için değil.

* Kâfirliği bırakışı da Allâh içindir; ateşe atılacağından değil. Onun huyu, temelinden böyle olmuş, böyle gelmiştir; ne riyâzatla elde etmiştir bu huyu, ne araştırmakla.

Tanrı râzılığını gördü mü güler bu kul; kazâ, şekerle yapılmış helvaya benzer ona.

Dünyâ, huyu, yaratılışı böyle olan kulun ferâmına uymaz mı hiç?

Peki, bu kul, ne diye a Tanrım, bu kazâyı sen döndür diye yalvarsın, ne diye duâ etsin?

Kendi ölümü de, Tanrı râzılığı bakımından ona, boğazdaki helva gibi tatlı gelir, çocuklarının ölümü de.

O vefâh ere de, o azıksız şeyhe de oğullarının ölümü, kadâyıf gibi görünür.

1920. Öyleyse neden duâ etsin? Ancak lütuf sâhibi Tanrı'nın râzılığını duâda görürse o başka.

O doğru yolu bulmuş kişinin şefâati de acıma yüzünden değildir, duâsı da.

Tanrı âşkının mumunu yakar yakmaz, kendi merhametini de yakmıştır o.

Onun sıfatlarının cehennemi aşktır... O, kıldan kıla, bütün vasıflarını yakmış yandırmıştır.

Fakat geceleyin yol alanlar, bunları nerden farkedecekler de nerden anlayacaklar? Bunları, devlete, ikbâle dek at süren Dekuukiy'den başka kimse anlayamaz.

Allâh rahmet etsin, Dekuukiy'nin hikâyesi, kerâmetleri

Dekuukiy'nin hoş bir hâli vardı; âşıktı, kerâmet sâhibiydi, ulu bir erdi.

Yeryüzünde, gökteki Ay gibiydi; gece yolcularının gönülleri, onun ışığıyla aydınlanırdı.

Bir yerde az otururdu; bir köyde iki günden fazla kalmazdı.

Bir evde iki gün kalırsam derdi; oranın aşkı, gönlümde alevlenir.

Eve barka aldanmaktan çekinirim de, hadi ey nefis derim; kâr elde etmek için düş yola.

1930. İmtihanda başarı elde etmesi için gönlümü hiçbir yere alıştırmam.

Gündüzü yolculukla geçirirdi, gece namaz kılardı; gözü açıktı, pâdişahı görürdü, kendisi de doğana benzerdi.

Halktan kesilmişti ama kötü huylu olduğundan değil; erkekten de ayrılmıştı, kadından da, fakat ikilik yüzünden değil.

Halkı esirgerdi; su gibi faydalıydı; güzel bir şefâatçiydi; duâsı kabul edilirdi.

İyi de esirgerdi boyuna, kötüyü de; anadan daha iyiydi, babadan daha hoş.

* Peygamber, a ulular dedi, ben size baba gibi esirgeyiciyim, baba gibi severim sizi.

Şu sebeple ki tümünüz de benim parça - buçuklarımsınız; neden parça - buçuğu tümünden ayırırsınız?

* Parça - buçuk, tümünden kesildi mi, bir işe yaramaz; bir organ, bedenden kesildi mi, pis olur - gider.

Tümle birleşmedikçe ölüdür, candan haberi bile olmaz.

Oynasa bile bundan diriliği anlaşılmaz; yeni kesilmiş organ da oynar.

1940. Parça - buçuk, tümünden ayrılırsa bir yana gider, yok olup yiter, tüm de noksan kalır... Fakat bu tüm, noksan kalan tüm değildir.

Onun kesilmesi, ulanması, dile, söze gelemez; fakat örnek için noksan birşey söylemek zorunda kaldık.

Dekuukiy hikâyesine dönüş

* Ali'ye de bir örnekle arslan dedi hani... Arslan, ona ben-zemez, ona eşit değildir ama böyle dedi.

Örneği, benzeri bırak da a yiğit, Dekuukiy hikâyesine at sür. O, fetvâda, halkın imâmıydı; takvâ topunu meleklerden çekemedeydi.

Yürüyüşte Ay'ı mat etmişti; dindarlıktaysa din bile ona haset ederdi.

Bunca takvâsıyla, bunca evrâdıyla, bunca ibâdetiyle gene de boyuna Tanrı haslarını arardı.

Bir yola düştü mü, en büyük dileği, bir soluk olsun, bir Tanrı hâsına rastlamaktı.

Yolda giderken boyuna şu sözü söylerdi: Yârabbi, sen beni hâs kullarınla eş dost et.

Yârabbi, gönlümün tanıdığı o erlere kulum, beli kemerli köle-yim ben.

1950. A canımın Tanrısı, tanımadıklarımı da, şu perde ardında kalmış kula merhametli et.

Tanrı, a yüce, a ulu er dedi ona, bu ne aşk, bu nice su isteyiş? Beni seviyorsun ya, başka ne arıyorsun; mâdemki Tanrı seninle, insanı ne ararsın?

O, Yârabbi, ey sırları bilen, gönlüme yalvarış kapısını açtın.

Denizin ortasında oturmuşum ama testinin suyundan da ümidimi kesmemişim.

* Dâvûd'a benziyorum hani, doksan koyunum var ama arkadaşımın bir koyununa da tamah etmedeyim.

Senin aşkında haris olmak, övünçtür, yüceliktir; senden başkasının aşkına düşüp haris olmaksı ayıptır, boştur.

Erlerin şehveti, hırsı, öndendir; puştlarınkiyse ayıptır, kötü bir yoldur.

Erlerin hırsı, ön yoldandır; puştların hırsıysa arda gider.

O hırs, erkeğin olgunluğundandır; öbür hırssa rezâlettir, soğuk bir şeydir.

1960. Âh, burda pek gizli bir sır var ki onu anlamak için Mûsâ bile yola düştü, Hızır'a vardı.

Sen de susama illetine tutulan, suya kanmayan kişi gibi neyi bulursan ona kanma; Allâh için durma.

Bu tapıda sonsuz duraklar var; baş köşeyi bırak; senin baş köşen yoldur.

* Peygamberlik olgunluğuyla, Tanrı yakınlığıyla bile Mûsâ'nın, ikisine de esenlik, sır öğrenmek için Hızır'ı araması

A ulu er, bunu Tanrı Kelîmi'nden öğren; bak, Kelîm özlemin-den ne diyor?

Bunca yüceliğimle, böyle bir peygamberliğimle bile benlikten uzağım, Hızır'ı aramadayım.

A Mûsâ, sen kavmini bırakmışsın da izinin tozu kutlu birinin havasına düşmüşsün, başın dönmüş - gitmiş.

* Korkudan, ümitten kurtulmuş bir Keykubad'sın, niceye bir dönüp dolaşacaksın, ne vakte dek, nereye dek arayıp duracaksın?

* Aradığın sende; bunu sen de bilirsin... A gökyüzü, niceye bir yerin çevresinde yelip yortacaksın?

Mûsâ, şu kınamayı azaltın; güneşin, Ay'ın yolunu az vurun dedi;

* Ben, zamânın pâdişâhına ulaşmak için iki denizin kavşağına dek gideceğim.

1970. Gerçeği anlamak için kendime Hızır'ı sebep edeceğim; ona ulaşınca dek gideceğim; nice zamanlar yol aşacağım.

Yıllarca kol - kanat açıp uçacağım; yıllar da nedir ki? Binlerce yıl uçacağım.

Bu binlerce yıl uçup gitmem, değemez mi yoksa? Sevgilinin aşkını, ekmek aşkından aşığı görme.

Amca, bu sözün sonu yoktur; sen o Dekuukıy'nin hikâyesini söyle.

Gene Dekuukıy hikâyesine dönüş

* Allâh rahmet etsin, Dekuukıy, doğuda, batıda yolculuk ettim durdum dedi;

Bir ay yüzlünün aşkıyla aylarca, yıllarca yolculuk ettim; yoldan haberim bile yoktu, Tanrı'ya dalmış, şaşırılmış - kalmıştım.

Yalın ayak, dikenlere, taşlara basarak gidiyorsun dedi biri; o, evet dedi; ben şaşırılmışım, kendimde değilim.

Sen, yere basan şu ayakları görme; çünkü âşık, gerçekten de gönüle basar da yürür.

Gönül, yol nedir, konak ne; kısa mıdır aşılacak yol, uzun mu; ne bilirsin? Gönül okşayanın sarhoşudur o.

O uzunluk, kısalık, bedeninin sıfatlarıdır; canların gidişleriye bir başka çeşittir.

1980. Sen de erlik suyundan akla dek yolculuk ettin; fakat ne adım attın bu yolculukta, ne konakladın, ne kona - göçe geldin.

Canın gezip yürümesi, neliksizdir, niteliksizdir; bedenimiz, yolculuğu canımızdan öğrenmiştir.

Şimdi o da, bedenle gezmeyi bırakmıştır da neliği, niteliği var gibi görünse de neliksiz, niteliksiz, gizlice yürüyüp durmadadır.

Bir gün, insanda sevgilinin ışıklarını göreyim diye özleme düşüm dedi;

Bir katrede unmmânı, bir zerreye sığan güneşi görmek istiyordum.

Adım - adım, bir deniz kıyısına vardım; gün geçmişti, akşam olmuştu.

Kıyıda yedi mum görünmesi

* Birdenbire, kıyıda yedi mum gördüm; o kıyıda, mumların bulunduğu yere doğru koştum.

Her mumun ışığı, pek hoş bir sürette, tâ göğe ağmadaydı.

Şaşırıldım - kaldım; hattâ şaşkınlık bile şaşırıldı; şaşkınlık dalgası, aklın başını aştı.

Bunlar, ne çeşit mum, kim uyandırmış, parlatmış bunları? Halkın gözleri, nasıl oluyor da bu mumları görmüyor?

1990. Ay'dan da aydın olan bu mumların karşısında halk tutmuş da bir mum aramaya düşmüş.

Halkın gözünde, ne şaşılacak bir bağ var ki... Dilediğini doğru yola götüren, onların gözlerini bağlamış diyordum.

O yedi mumun bir mum olması

Gene baktım, gördüm ki o yedi mum, bir mum oldu; ışığı, gökyüzünün yenini - yakasını yırtıp daha da yücelere ağıyordu.

Derken gene o bir mum, yedi oldu; benim de şaşkınlığım, arttıkça arttı.

Mumların birleşmesini dille anlatmaya imkân yok ki; ne dile sığar, ne söze gelir.

Gözün bir kere görüp anladığımı dil, yıllarla anlatamaz.

Anlayışın bir solukta gördüğünü kulak, yıllar geçer de işitemez.

* Mâdemki sonu yok; yürü, övmekte acze düştüğünü anlat.

Ululuk belirtilerinden ama, nedir bunlar dedim; o mumlara doğru biraz daha ilerledim.

Kendimden geçiyordum, aklım başımdan gitmişti, yıkılmıştım; tezliğimden de düşmüş, yerlere serilmiştim.

2000. Bir zaman, bu hâlde, akılsız, fikirsiz, yerlere serildim, topraklar üstünde kaldım.

Derken gen aklım başıma geldi; kalktım, yürümeye koyuldum ama ne başım vardı, ne ayağım.

O mumların yedi kişi görünmesi

Bir de baktım ki o yedi mum, yedi er oldu; ışıkları lâcivert tavana ağmadaydı.

O ışıklara karşı günün ışığı, dumandı sanki; aydınlıkları, bütün ışıkları silivermişti.

O mumların yedi ağaç oluşu

Derken her er, bir ağaç şekline girdi; gözüm, yeşilliklerinden neşelendi.

Yapraklarının çokluğundan dalları görünmüyordu; meyvenin bolluğundan da yapraklar görünmemeye başladı.

* Her ağacın dalı, Sidre'yi aşmıştı; hattâ Sidre de ne oluyor; boşluğu bile aşmış, dışarı çıkmıştı.

* Her birinin kökü, yerin dibine varmış, Öküz'den, Balık'tan daha aşağılara kol salmıştı.

Köklerinin yüzleri, dallarının yüzlerinden daha da güleçti; akıl, onların bu hâlleri yüzünden alt - üst olup gitmişti.

Olgunluğundan yarılan, çatlayan her meyveden, su gibi ışık şimşekleri çakmaktaydı.

O ağaçların, halkın gözlerinden gizli oluşu

2010. Şaşılacak şey şu ki, ovadan, çölden, yüzbinlerce halk, onların buldukları yerden geçiyor,

Bir gölgelik için canıyla oynuyor, bir kilimden gölgelik yapıyor da,

Onların gölgelerini, hiç mi, hiç görmüyor. Kamaşıp çakmaklaşan gözlere yüzlerce kere tuh olsun.

Ay'ı görmesinler de Sühâ'yı görsünler diye Tanrı kahrı, gözleri mühürlemiş.

Bir zerreyi görürler de güneşi görmezler; fakat gene de Tanrı'nın lütfundan, kereminden ümit kesilmez.

Kervanlar, olup dökülen şu meyvelerden azıksız, nasipsiz. Bu ne büyüdür Yârabbi.

Halk, çürümüş elmaları topluyor, bu pörsümüş meyveleri yağmalamak için birbirine giriyor;

* O dallardaki her yaprak da, soluktan soluğa, ne olurdu, kavim beni bilseydi deyip duruyor.

* Her ağaçtan, a bahtı kötü kişiler; bize gelin diye sesler gelmede.

* Fakat kıskançlıktan da ağaçlara, onların gözlerini bağladık, hayır, yok onlara kaçacak, sığınacak yer sesi duyuluyor.

2020. Birisi, onlara, şu yana gidin de şu ağaçlardan kutlanın dese; Hepsi birden, bu yoksul sarhoş, Allâh'ın takdîri; deli olmuş; Bu yoksulun beyni, uzun bir sevdâ yüzünden, rıyâzat yüzünden, sovan gibi büzülmüş, çürümüş diyor.

Söz söyleyen de şaşırıp diyor ki: Yârabbi, bu hâl nedir; halkın önüne gerilen bu perde nedir; halkı bu saptırma da ne?

Çeşit - çeşit halk, yüzlerce akılla, fikirle, bir adım bile atıp o yana gitmiyor.

Akıllılar, fikirliler de, hep birden böylesine bir bağı, bir bahçeyi inkâr etmiş, âsf olmuş - gitmiş.

Yoksa ben mi delirdim, ben mi şaşırdım; şeytan, benim kafama mı birşey vurdu?

Her solukta gözlerimi ovuyorum da hayâle mi düştüm, rûyâ mı görüyorum diyorum.

Rûyâ da ne oluyor? Ağaçlara doğru gidiyorum, meyvelerini yiyorum; nasıl inanmayayım?

Derken gene bakıyorum o inkâr edenlere; boyuna bu bağdan, bahçeden yançiziyorlar.

2030. Oysa ihtiyaçları son derecede; hepsi de yok - yoksul... Yarım koruk için can veriyorlar.

Bir ağaç yaprağının özlemiyle, hırsıyla derin - derin âh ediyorlar şu azıksızlar da,

Sonra da, şu milyonlarca halk, bu ağaçlardan, bu meyvelerden kaçıyorlar.

Sonra gene, acaba kendimde mi değilim, hayâlimin düzdüğü bir ağacın dalına mı el attım diyorum.

* "Peygamberler de tamamiyle ümitlerini kestikleri zaman" âyetini, "Tamamiyle inkâr edileceklerini sandıkları zaman"a dek oku.

Âyetteki "küzzibû-yalanlandılar, inkâr edildiler" sözünü "küzzibû - kendileri yakalandılar" tarzında okursan anlam nedir? Adamın kendisini perde ardında görmesi.

* Peygamberler bile kötü kişilerin birlikte yalanlamalarına baktılar da, canlarına bir zan düştü.

* Bu zandan sonra yardımımız geldi onlara; sen de vesveseleri bırak da can ağacına çık.

* Meyvalardan ye, kimin rızkıysa ona da ver deniyor, her solukta ona bu çeşit büyüler öğretiliyordu.

Halksa, tuhaf şey, bu ses de ne diyordu; çünkü ovada ne ağaç var, ne meyva.

2040. Kara sevdâya tutulanların sözleri, aptallaştırdı bizi; yakınımızda bağ - bahçe var, sofraya yayılmış diyorlar.

Gözlerimizi ovuyoruz da bakıyoruz; burda bağ bahçe yok; yakıp kavuran kuru bir çöl, yahut da zor, sarp bir yol var.

Şaşılacak şey şu ki, bu kadar uzun dedikodu, nasıl olur da asılsız olur? Peki bağ - bahçe varsa nerde?

Ben de onlar gibi boyuna, şaşılacak şey diyorum; Tanrı sanatı neden bu çeşit bir mühür vurdu, ne diye gözlerini görmez etti?

Bu kavgalardan Muhammed de şaşır, Ebû-Leheb de şaşkınlığa düştü.

Fakat bu şaşırma ile o şaşkınlık arasında büyük bir fark var; Peygamber'in şaşması, o ulular ulusu pâdişah, bakalım ne yapacak demektir.

Ey Dekuukıy, tez tez yürü, fakat kendine gel de sus... Ne vakte dek söylenip duracaksın? Zâti işitecek kulak da az.

O yedi ağacın bir ağaç olması

Dekuukıy dedi ki: Bahtım yâvermiş; daha ileriye vardım; bak-tım ki o yedi ağaç, bir ağaç oldu.

Her solukta yedi oluyordu, tek oluyordu; şaşkınlıktan ne hâle geldim, ben de bilmiyorum.

Derken gördüm ki ağaçlar saf düzmüşler, cemâat gibi tıpkı hani; namaza durmuşlar.

2050. Bir ağaç, imam gibi öne geçmiş, öbürleri onun ardında kıyamda.

Ağaçların kıyamları, rükûa varmaları, secdeye kapanmaları, beni büsbütün şaşkınlığa daldırdı.

* İşte o zaman, Tanrı'nın, "Yıldız da secde eder, ağaç da" sözünü andım.

Bu ağaçların ne dizleri var, ne belleri... İş böyleyken bu ne biçim namaz?

Tanrı ilhâmı geldi: A ışıklı er, hâlâ bizim işimize şaşıyor musun sen?

O yedi ağacın yedi adam olması

* Bir zaman sonra o ağaçlar, yedi adam oldu; hepsi de tek Tanrı'nın tapısında ka'deye oturmuştu.

O yedi arslan* kimlerdir, dünyâda ne işleri var diye gözlerimi ovuşturuyorum.

Yol alıp yanlarına yaklaşınca kendime geldim de onlara selâm verdim.

Onlar, selâmıma cevap verdiler, ey Dekuukıy dediler, ey uluların övüncü, baş tâcı, esenlik sana.

Kendi kendime, beni nasıl tanıdılar dedim, bundan önce bana bir kere bile bakmadılar.

2060. İçimden geçeni tezce anladılar da birbirlerine bakışmaya başladılar.

Gülerek cevap verdiler bana; ey aziz dediler; bu sır, sana da gizli mi şimdi?

Şaşıp Tanrı'ya ulaşan gönüle solun, sağın sırrı, nasıl olur da örtülü kalır?

Gene kendi kendime, bunlar, gerçekler âleminde açılıp saçılmışlar... Âlâ, fakat şu sûrete, şekle âit adı nasıl bildiler, nice anladılar dedim.

İçlerinden biri, eren, bir adı bilmezse, bil ki o, bilgisizlikten değildir, Tanrı'ya dalmıştır da ondan dedi.

Ondan sonra, a temiz dost dediler, biz sana uymak istiyoruz. Peki dedim, ancak bir zaman müsâade edin, zamânenin devrine âit zorluklarım var.

Tertemiz sohbetlerinize o zorluklar çözülsün; üzüm bile topraktan sohbetle biter.

İçî özle dolu tohum, kereminden, lütfundan dolayı kara toprakla hemdem olur, onunla konuşur, görüşür.

Kendisini toprakta, tümünden yok eder; sonunda şekli de* kalmaz, kokusu da, kızılığ, sarılığ da.

2070. O yokluktan sonra gönlündeki darlık kalmaz, kol - kanat açar, ferahlığa ulaşır, bineğini sürer.

Kendi ashına karşı kendisinden geçince, şekil, sûret yok olunca anlamı cilvelenmeye başlar.

Buyruk senin diye baş eğdiler; bu baş eğmelerinden öyle bir kızıştım, gönlümde öyle bir harâret belirdi ki.

* Bir müddet, o seçilmiş toplumla murâkabe edercesine kendimden geçtim.

* "arslan" sözü türkçedir.

* Metinde "reng" yazılmışken karşılaştırmada, üstüne "şekl" yazılarak düzeltilmiş.

O anda can, zamandan da kurtuldu, zâti zaman, genci kocaltır.

Bütün renkten renge boyanışlar, zamandan belirir; zamandan kurtulan, renkten renge girmekten de kurtulur.

Bir an, zamandan kurtuldun mu, zaman bağı kalmadı mı, neliksiz, niteliksiz Tanrı'ya mahrem olursun.

Zaman, zamansızlığı bilemez; zamansızlığa, ulaşmak için şaşırıp kendinden geçmekten başka yol yoktur.

* Herkesi, bu araştırma âleminde, zamanın özel bir tavlmasına bağlamışlar.

Her tavlamanın başına bir memur dikmişlerdir; onun izni olmadıkça bulunduğu, bağlandığı tavlayı terkeden, orasını özleyen kişiye izin verilmez, oraya giremez.

2080. Bir tavlada bağlı olan, hevесе düşüp de tavladan kendisini çözdü, başkalarının tavlalarına gitti mi,

Hemen ahırcılar, bir hoşça aramaya koyulurlar onu, yutarının ucundan tutarlar; çeke - çeke yerine getirirler.

Seni koruyanları görmüyorsan a düzenbaz, dileğine, isteğine bir bak; irâden elinde mi?

Dileğin elinde; elin, ayağın bağlı değil... Peki, neden hapıstasın, neden?

Seni koruyanı inkâra yüz tuttun da, dilediğin şeyden seni alıkojana, nefsin korkutuşları adını taktın demek.

Allâh rahmet etsin, Dekuukıy'nin imamlık etmek üzere öne geçmesi

Bu sözün sonu yoktur; tez koş; bak, Dekuukıy imamlık etmek üzere öne geçti.

A tek er, hadi, bize iki rik'at namaz kıldır da zaman bezensin seninle.

Ey namaza çağırışta gözü aydın imam, hadi, kıldır namazı... Kendisine uyulan adamın da gözleri aydın olması gerek.

A ulu er, şeriatıta, körü imam edinmek mekruhtur.

Hâfız olsa, çevik olsa, fakıyh olsa bile gene de gözü aydın bir kişi, kötülük etse de ondan yeğdir.

2090. Kör, pislikten çekinemez; çekinip kaçınmanın temeli, gözün görmesidir.

Kör, yürür geçerken pisi göremez; dilerim, hiçbir inanç sâhibinin gözü kör olmasın.

Baş gözü kör olan, görünen pisliklere bulaşır; fakat can gözü kör olan, gizli pisliklere düşer.

Şu görünen pislik, birazcık suyla arınır - gider; içte olan pislik; huylarımdadır, hareketindedir onun.

Bu görünen pisliğin kokusu, yirmi adımlık yerden gelir; içteki pisliğin kokusuysa Rey'den Şam'a vurur.

Hattâ göklere ağar da hürilerin, Rıdvan'ın burnunu, dımağını doldurur.

2100. Anlayış sudur, bedense testi... Testi kırıldı mı, içindeki su dökülür gider.

* Bu testinin beş tane büyük deliği vardır; içinde ne su durur, ne kar.

* Gözlerinizi sımsıkı yumun buyruğunu duydun da gene doğru düzen adım atmadın.

Söz söylemen, ağzından anlayışı alır götürür; kulak da kuma benzer; anlayışını emer - gider.

Böylece başka deliklerin de, içteki gizli duran anlayış suyunu emerler.

Denizden bile, yerine su komadan boyuna su alsan, bu işin, denizleri çöle döndürür.

Vakit geçti, yoksa denizden alınan suların yerine denize dökülen suları da anlatırdım.

Su harcandıktan sonra denizlere, o sulara karşılık, nerden sular geliyor, söyledim.

Yüzbinlerce canlı, denizden su içiyor; bulutlar da denizden su alıyor.

Sonra, gene de deniz, bunun karşılığını elde ediyor... Akli, fikri erenler, nerden elde ediyor, bilirler.

2110. Tez elden, hikâyelere başladık, fakat şu kitapta asıl öz anlatılmadı gitti.

* A Hak Ziyâsı cömert Husûmeddin, gökler de senin gibi bir pâdişah doğurmadı, unsurlar da.

Sen, cana da pek az gelirsin, gönüle de... Can da, gönül de senin ayak basışına karşı birşey yapamaz da utanır kalır.

Nice defâ geçmiş erleri övdüm; bütün bunlardan maksadım sendin.

Zâti duâ, kendi evini bilir; sen kimi anarsan an, kimi översen öv.

Tanrı da övülenleri, ehil olmayanlardan gizlemek için bu hikâyeleri söyledi, bu örnekleri verdi.

O övüşler de sana karşı hiçtir, senden utanırlar; fakat yoksul, elinde ne varsa onu sunar, Tanrı da onu kabûl eder.

Tanrı, sımklığı kabul eder, hoş görür. Zâti körtün gözünde iki katre gözyaşından başka ne vardır?

Bu güzel adı kısaca andım, kısaca övdüm onu; bu gizli övüşü kuş da bilir, balık da.

Gizlice, kısaca övdüm; maksadım da hasetçilerin âh ediş yelinin az esmesini, hasetçilerin, onun hayâlini az düşlemelerini sağlamak.

2120. Ama hasetçi, onun hayâlini nerden bulacak? Fâre deliğinde dudukuşu mu imızganır?

Hasetçiye gelen hayâl, onun hayâli değildir; onun kaşının kılıdır o, yeni Ay değil.

Seni, beş duygudan, yedi gökten dışarda överim ben; yaz hele şimdi: Dekuukiy öne geçti.

Dekuukiy'nin imamlık etmek üzere onların önüne geçmesi

* Tahiyâtta, temiz kişilere selâm verilir; bütün peygamberler, tümünden övülmüş olur.

Övüşlerin hepsi de birbirine karılmıştır; sanki testilerdeki sular, bir leğene dökülmüştür.

Zâti övülen de bir tek kişiden fazla değil... Bu yüzden de bütün yollar, bir tek yol ancak.

Bil ki her övüş, Tanrı ışığına varır; şekilleri, şahısları övüşse eğretidir.

Övüşe lâyık olmayanı kim övebilir? Fakat bunu bilmeyenler, şunu - bunu övüyor sanırlar da yol azıtlar.

Hani bir ışık, bir divara vurur; o divar o ışığa bir araçtır ancak.

Derken gölge, aslına kavuştu mu, ona kapılan kişi, yitirir Ay'ı, övüşü de bırakır.

2130. Yahut da bir Ay, bir kuyuya vurur, orda görünür; adam da başını kuyuya eğer, orda görünen aksi övmeye başlar.

Bilgisizliği Ay'a yüz tutmuştur ama gerçekte, Ay'ı övmededir o.

Övüşü Ay'adır, Ay'ın aksine değil ama baştan geçen olay, yanlış oldu mu, yapılan iş de küfür olur - gider.

Çünkü o yiğit er, kötülükten yol azıtmıştır; Ay yukardadır; oysa aşağıda sanmıştır.

Halk, şu güzeller yüzünden perişan olmuş gitmiştir; onların hayallerine şehvetlenmiştir de sonunda pişman olmuştur.

Çünkü bir hayâle karşı şehvetlenmiştir de gerçekten pek uzağa düşmüştür.

Gönlünün bir hayâle akması, kanada benzer; o kanatla uçar, gerçeğe ağarsın.

Hayâle şehvetlendin mi, kanadın dökülür; topal kalırsın, o hayâl de senden kaçır - gider.

Böylesine şehvetlenme, kanadını koru da o gönül çekiş kanadın, seni cennetlere iletin.

Halk, kendini güzel yaşıyor, zevk içinde ömür sürüyor sanır ama bir hayâl uğruna kendi kanadını kendisi yolar.

2140. Bu ince işi, bir başka yerde anlatayım; mühlet ver bana, hâlim yok; bu yüzden de sustum.

O erlerin, Dekuukiy'nin ardından saf kurup ona uymaları

Dekuukiy, namaz kıldırarak üzere onların önüne geçti; o toplum, atlas bir kumaşa döndü, Dekuukiy de o kumaşın sırması kesildi.

O pâdişahlar saf düzüp o ünlü imâma uydular.

* Tekbir getirmeye koyuldular da kurban gibi dünyadan çıkıp gittiler.

* A imâm, tekbirin anlamı budur; yâni ey Tanrı, senin tapında kurban olduk biz demektir.

* Kurban keserken Allâhu ekber dersin; kesilesi nefis, kurban edilirken de bu söz söylenir.

* Beden İsmâil'e benzer, cansa Halil'dir sanki... Can, ulu bedene tekbir getirdi mi,

* Beden, şehvetlerden, hırslardan kurtulur, namaz da, Bismillâh'la kurban olur gider.

Kıyâmette olduğu gibi Tanrı tapısında saflar kurulur, sorguya - görgüye girişilir.

Tanrı huzûrunda gözyaşları dökerek ayakta durmak, kıyâmet günü, dirilip ayağa kalkmaya benzer.

2150. Tanrı, sana mühlet verdiğim bunca zaman içinde ne kazandın, ne getirdin bana der.

* Ömrünü neyle sona getirdin; verdiğim rızık, gücü - kuvveti neyle harcadın, yok ettin?

Gözünün ışığını nerde tükettin; beş duygunu nerde yıprattın?

Gözünü, aklını, kulağın, Arş'a âit bütün kuvvetlerini neye harcadın da şu dünyâda neyi satın aldın?

Sana, kazma gibi, bel gibi el, ayak verdim; onları sana ben bağışladım; ne oldu onlar?

Tanrı tapısından, bunun gibi derde dert katan yüz binlerce haberler gelir.

Kıyamdayken bu sözlerden utanır o kul, utancından iki büküm olur, rükûa varır.

Utançtan ayakta durma gücü kalmaz; rükûda, utançtan, Tanrı'nın noksan sıfatlardan arı olduğunu söyler.

Tekrar buyruk gelir, kaldır başını denir; halk rükû'dan da Tanrı sorularına bir - bir cevap verir.

O utanan kul, rükû'dan baş kaldırır; fakat o ham işli, gene yüzüstü düşer.

2160. Gene ferman gelir: Kaldır başını, secdeden kalk da yaptıklarından haber ver.

Bir kere daha utanarak baş kaldırır ama yılan gibi gene yüzüstü düşer.

Tanrı, gene kaldır başını da söyle der; kıldan kıla yaptıklarını araştıracağım senin.

Ayakta durmaya gücü kalmaz; Tanrı'nın heybetli hitâbı canını dağlamıştır.

Bu ağır yük yüzünden ka'deye varır; Tanrı hadi der, söyle, anlat bakalım.

Sana nîmet, verdim, şükürün neydi? Sermâye vermiştim sana, hadi, kârını göster.

Kul selâm verirken sağa döndürür başını; peygamberlere, o ulu kişilere selâm verir;

Yâni, a pâdişahlar der; bu kötü kişiye şefâat edin; ayağım da balçıkta kaldı, kilimim de.

Sağa selâm vermek, kıyâmette, Tanrı'nın hesap sormasından korkarak Peygamberlerden yardım dilemeye, şefâat istemeye işârettir

Peygamberler, çâre günü geçti - gitti derler; çâre ordaydı, araç orda kaldı.

A bahtı kötü kişi, vakitsiz öten horozsun sen; var git, bırak bizi; bizim de kanımıza girme.

2170. Kul, sol yana çevirir yüzünü; hısımından, akrabasından yardım ister; onlar da sus derler ona.

A hocam, işleri onarana sen, kendin cevap ver; biz kimiz ki? Elini çek bizden.

Ne bu yandan, ne o yandan bir çâre bulamayınca o çâresiz kulun gönlü yüz parça olur.

Herkesten ümidini kesince iki elini de açar, duâyaya koyulur.

A Tanrım der, herkesten ümidimi kestim; ön de sensin, son da sen; sonunda sana varır her iş.

Namazdaki bu güzelim işâretleri gör de sonunda, kesin olarak işin böyle olacağını anla.

Namaz yumurtasından civcivi çıkar; birşey öğrenmemiş kuş gibi yere baş vurup durma.

Dekuukıy'nın namazdayken batmak üzere bulunan bir gemidekilerin feryatlarını duyması

Dekuukıy, o kıyıda, imâm olarak namaza durdu.

O topluluk da onun ardında durdular... İşte güzel bir topluluk, işte seçilmiş bir imâm.

* Denizden, imdâd - imdâd sesi duyuldu da ansızın Dekuukıy'nın gözü denize düştü.

2180. Dalgalar arasında, kazâya uğramış, belâyaya düşmüş, hâli kötüleşmiş bir gemi gördü.

Hem geceydi, hem hava bulutluydu, hem dalgalar pek büyüktü... Bir yandan bu üç karanlık, bir yandan boğulma korkusu.

Azrâil gibi bir kasırgadır, kopmuştu; soldan, sağdan dalgalar kabarmadaydı.

Gemidekiler, korkudan bitmişlerdi, feryatları göklere ağmadaydı.

Feryâd ederek ellerini başlarına vuruyorlardı... Kâfir, özü temiz, hepsi de kendini Tanrı'ya vermişti.

Yüzlerce yalvarış, yakarışla o zaman, Tanrı'ya candan ahidlerde bulunuyorlar, adaklar adıyorlardı.

Yüzlerini, ömürlerinde bir kere bile kibleye çevirmeyenler, başlarını açmışlar, secdeye kapanmışlar, perperişan olmuşlardı.

Oysa ki onlar, evvelce bu kulluktan fayda yok diyorlardı; şimdiyse onda, yüzlerce yaşayış bulmadaydılar.

Herkesten ümit kesilmişti; ne dost kalmıştı hatırda, ne dayı, ne amca vardı artık, ne baba, ana.

Zâhid de, kötü kişi de, o anda takvâ sâhibi olmuştu; kötü kişinin can çekişme zamanındaki hâli gibi hani.

2190. Ne soldan bir çâre vardı onlara, ne sağdan... Düzenler öldü mü de, duâ çağı gelir - çatar zâti.

Duâyaya, ağlayıp sızlanmaya koyulmuşlardı; gökyüzüne, onlardan bir kara dumandır, ağmuştu.

* Şeytan da, o anda düşmanlığından, her birinin önüne çıkıp bağırmasındaydı; A köpeğe tapanlar, işte size iki illet:

* Çetin bir korku, ondan sonra da ölüm; a münkirler, a iki yüzlüler; sonunda bu olacaktı zâti.

* Kurtulduktan sonra gene gözleriniz kurur; şehvet için özel bir şeytan kesilirsiniz.

* Bir gün, tehlikede kaldığınızı, Tanrı'nın elinizi tuttuğunu unutursunuz; hatırmıza bile gelmez.

Bu ses, Şeytan'dan gelir - durur; fakat iyi kişinin kulağından başka bir kulak duymaz ki.

O kutup olan, o pâdişahlar pâdişâhı olan, o aralık denizi kesilen Mustafâ, doğru söylemiştir bize:

* Bilgisizin, sonunda göreceği şeyi akıllılar, önceden görürler. İşlerin sonu, başlangıçta bilinmez, görünmez ama akıllı, işin sonunu önceden görür, suça batansa, en sonra görür.

2200. İşlerin önu gizlidir; fakat sonunu, akıllı da apaçık görür; bilgisiz de.

A inatçı, gizli şeyi görmüyorsan ihtiyâtı da sel alıp götürmedi ya.

İhtiyât dediğin nedir? Dünyâ işine karşı kötü zanda bulunmak; soluktan soluğa ansızın gelebilecek belâları görmek.

İhtiyath adamın düşünceleri

Hani söylerler ya; ansızın bir arslan geldi, adamın birini kaptı, ormana götürdü.

O, arslan götürürken ne düşündüyse a din ustası, sen de onu düşün.

Kazâ, kader arslanı, bizi çekmiş, götürüyor; canımız, işlerle, sanatlarla oyalanmakta.

Netekim halk da yoksulluktan o denli korkar ki; acı suyun içine, boğazına dek dalmıştır herkes.

* O yoksulluğu yaratandan korksalardı, yeryüzünde defineler, hazineler belirirdi onlara.

Hepsi de gam korkusuyla gama batmış; varlığın peşine düşmüş de yokluğa dalmış.

Geminin kurtulması için Dekuukıy'nin duâsı, şefâatı

Dekuukıy, bu kıyâmeti görünce merhameti coştı, gözyaşları akmaya başladı.

2210. Yârabbi dedi, onların yaptıklarına bakma; ey lütfu bol pâdişah, sen ellerini tut, kurtar onları.

A eli denizlere de ulaşan, karadakilere de; bir hoş esenlikle sen onları kıyıya ulaştır.

A ebedî kerem sâhibi, merhamet sâhibi, o kötü kişilerden şu kötülüğü gider.

Ey bedâvaca yüzlerce göz veren, kulak veren; ey rüşvet almadan akıl bağışlayan, fikir ihsân eden,

Kula, hak etmeden bağışlarda bulunan; bizden bütün bu kâfirliği, yanlış işleri gördüğü halde bize ihsanlar eden,

A büyükler büyüğü, bizim büyük - büyük suçlarımızı, lütfunla bağışlamaya gücün yeter senin.

Biz, ümitle, hırsla kendimizi yaktık - yandırdık... Bu duâyı da senden öğrendik biz.

Bize duâ öğretmenin, böylesine bir karanlıkta mum yakmanın hakkıyçin sen kurtar bunları.

O anda, merhametli analar gibi böylesine duâ edip duruyordu. Gözyaşları, iki gözünden de akıyor, o duâ da, kendinde olmandan ağzından çıkıyor, göğe ağıyordu.

2220. Kendinde olmaksızın edilen duâ, bambaşkadır; o duâ, adamın kendinden değildir; üstün, adâlet sâhibi Tanrı'nın sözüdür o duâ.

O duâyı Tanrı etmektedir; çünkü kendisi yoktur; o duâ da Tanrı'dandır, kabûl edilişi de Tanrı'dan.

Arada yaratık, vâsıta değildir; bedeninin de o yalvarıştan haberi yoktur, canın da.

* Tanrı'nın merhametli, lütuf sâhibi kulları, işleri düzüp koşmada, Tanrı huyuyla huylanmışlardır.

Acırlar, rüşvet olmaksızın yardım ederler; çetin durakta, sıkıntı, gününde kulların yardımına koşarlar.

Hadi a belâlara uğrayan, bu toplumu ara; belâ gelip çatmadan bunları bul, bu buluşu da ganîmet say.

Gemi, o güçlü erin soluğuyla kurtuldu; gemidekilerse kendi çabalarıyla kurtuldu sanıyorlardı.

Sanıyorlardı ki kendi kolları, çekinme gücüyle hüner gösterdi de hedefe bir ok attı.

Avda, tilkileri ayakları kurtarır da onlar, aldanırlar, kendilerini, kuyrukları kurtardı sanırlar.

Pusuda, canımızı bu kurtardı diye kuyruklarını severler, kuyruklarıyla oynarlar.

2230. A tilki, ayağını taştan koru... A aç gözlü, ayak olmasa kuyruğun ne faydası var?

Biz de tilkilere benzeriz; ayaklarımız uludur; bizi yüzlerce çeşit öğ alıştan onlar kurtarır.

Ince - ince düzenlerimizse kuyruklarımıza benzer; sola, sağa döner, kuyruklarımızla oynar - dururuz.

Zeyd'le Bekir şaşırın - kalsın diye deliller getirmeye uğraşırız, düzenlere baş vururuz, böylece de kuyruğumuzu sallarız.

Halkın bize, bizim işlerimize şaşırıp kalmasını istedik ya; Al-lâh'lık tamahına el attık demektir bu.

Böylece afsunla gönüller elde edelim deriz de çukura düştü-ğümüzü hiç görmeyiz.

A kaltaban, sen çukurdasın, kuyudasın; başkalarının bıyıkla-rından el çek.

Güzel, hoş bahçeye ulaş da, ondan sonra halkın eteklerini tut, çek.

* A dördün, beşin, altının mahpushanesini yurd edinen, o ha-pishaneye kapanan, ne de güzel yerin var; hadi, başkalarını da çek oraya.

A eşeğe kul olan eşekçi gibi eşeğin ardına eş dost olmuş kişi, güzel bir öpülecek yer bulmuşsun, bizi de götür oraya.

2240. Sevgilinin kulluğu, sana el vermedikten sonra, gönlünün pâ-dişahlığa akması da nerden koptu - geldi sana?

Sen, halkın sana, aman, ne de hoş demesi havasına kapılmış-sın ama canının boynuna da bir giriş bağlamışsın.

A tilki, bırak şu düzen kuyruğunu; gönül sâhibi erlere vakfet gönlünü.

Arslana sığınırsan kebabın eksik olmaz; a tilki, leşe doğru az koş.

A gönül, sen, bir parça - buçuk gibi tümüne yönelir gidersen, o zaman Tanrı bakar sana.

* Tanrı, boyuna, biz gönüle bakarız, şekle değil; şekil balçık-tır ancak demede.

Sen de, bende gönül var diyorsun; diyorsun ama gönül, Arş'ın yücesindedir, aşağılarda, aşağılıklarda değil.

Kara, bulanık balçıkta da su vardır, meydanda bu... Fakat o suyla abdest alınamaz.

Sudur ama balçığa alt olmuştur; öyleyse gönlüne, bu da gö-nüldür deme.

* Gönüllerden de yüce olan gönül, abdâlin, yahut peygamber-lerin gönlüdür.

2250. O gönül, arınmıştır, balçıktan arı olmuştur; artmış, coşmuş-tur; her işe yarar artık.

Çünkü balçığı bırakmıştır, denize kavuşmuştur; balçık zında-nından kurtulmuştur, denize karışmıştır.

Bir bak hele; bizim suyumuz, balçıkta mahpus olmuştur; ey rahmet denizi, sen çek bizi, şu topraktan kurtar.

Deniz der ki: Ben seni kendime çekeceğim ama sen, ben de hoş bir suyum diye lâf etmedesin,

Seni benden mahrûm eden, kendi lâfın... O zannı bırak da gel, dal bana.

Bulanık su, denize gitmeyi ister ama balçık, suyun ayağını tut-muştur, çeker de çeker.

Ayağını balçığın elinden kurtarırsa, balçık kupkuru kalır, o da bağımsız bir hâle gelir.

Balçıktan suyu çekip kurtarman nedir? Âdetâ senin mezeyle arı duru şarabı çekişin.

Böylece dünyâda, ister mal olsun, mevkî' olsun, ister ekmek; Her biri, sana sarhoşluk verir; bulamadın mı da sersemleşir-sin.

2260. Bu gam sersemliği, şunu belirtmedir: O elde edemediğin şey, seni sarhoş etmedeymiş.

Bu istediğin şeye, gerektiğinden fazla düşme de sana üst ol-masın, buyruk yürütmesin.

Sen, ben de gönül sâhibiyim, başkasına ihtiyâcım yok, ulaştım diye baş çektin;

Hani bulanık suyun, ben suyum, niçin yardım arayacakmışım demesi gibi.

Bu bulaşık şeyi gönül sandın sen; hâsılı gönül ehlerinden gön-lünü ayırdın.

Süt, bal sevdâsına düşen şu gönülün, o gönül olmasını revâ görür müsün sen?

Sütün, balın güzelliği, gönülün onlara vurmasından meydana gelir; her güzel seydeki güzellik, gönülden belirir.

* Şu halde gönül cevherdir, âlemse araz... İş böyle olunca gönüle, gönlün gölgesi, maksat olur mu hiç?

Mala, mevkîe âşık olan gönül, ya bu toprağa, bu kapkara suya alt olmuştur;

Ya da hayâllere kapılmıştır; o hayâllerin karanlıklarında, dedi-kodu için onlara tapar durur.

2270. Gönül, o ışık denizinden başkası olamaz... Gönül, hem Tan-rı'nın baktığı yer olsun, hem kör; mümkün değil.

Gönül, yüzbinlerce ileri giden, geri kalan kişideki gönül değil-dir; gönül, bir tek kişide bulunur: hangi erdir o, hangi er?

Sen gönül kesintilerini, gönül kırıntılarını bırak, asıl gönlü

ara... Ara da o gönül kesintileri de, o gönül kırıntıları da onun yüzünden bir dağ kesilsin.

Gönül, şu varlık ülkesini kaplamıştır; lütfundan, cömertliğinden altın saçıp durmadadır.

Âlemdakilere, Tanrı selâmından esenlikler saçmadadır.

Kimin eteği sağlamsa, kim eteğini açmışsa o kişi elde eder o gönül saçısını.

Senin eteğin, o yalvarışındır, ondan ayrılmayışındır; kendine gel de eteğine o kötülük taşlarını koyma.

Koyma da o taşlar yüzünden eteğin yırtılmasın; eldeki geçer akçayı kalp akçadan ayırtedesin.

Sen, çocuklar gibi altın, gümüş sandın da eteğini, şu dünyadaki taşlarla doldurdun.

Fakat altın, gümüş hayâl ettiğin şeyler, ne altına benzer, ne gümüşe... Onlar, gerçeklik eteğini yırttı da gamın arttı - gitti.

2280. Akıl, el atıp eteklerini tutmadıkça çocuklar, taşın taş olduğunu nerden görecekler?

İnsan, akılla pîr olur, saçın, sakalın ağarmasıyla değil... Bu bahta, bu ümîde bir kıl bile sığmaz.

O topluluğun Dekuukıy'nin duâ etmesini, şefaâtte bulunmasını yerinde bulmayıp uçup gitmesi, gizlilik perdesi ardında yitmesi, görünmez olması, Dekuukıy'nin havaya mı uçtular, yere mi geçtiler diye şaşırıp kalması

O gemi kurtulup dilek yerine gelinceye dek de o cemâatin namazı tamamlandı.

Onların içine de bir fısıltıdır, düştü; baba diyorlardı, aramızdaki bu münasebetsiz adam da kim?

Her biri, öbürüne gizlice söz söylemedeydi; fakat Dekuukıy'nin arkasında olduklarından görünmüyorlardı.

Her biri de, ne gizli, ne gönülden, böyle bir duâ etmedim ben diyordu.

Birisi, şu imâmımız, dertlenmiş de, gerekmeyen bir duâda bulunmuşa benziyor dedi.

Öbürtü, a gerçek dost dedi; bana da öyle geliyor, öyle görünüyor.

O, kendisinin olmayan işlere karışanın biri; gönlü daraldı; mutlak ihtiyar sâhibinin dileğine karıştı, fitrâz etti.

Dekuukıy der ki: Bir göreyim, o kerem sâhibi ne diyor diye ardıma döndüm.

2290. İçlerinden birini bile göremedim; hepsi de tümünden, yerlerinden gitmişler.

Ne solda bir adam var, ne sağda; ne yukarda kimse var, ne aşağıda... Keskin gözüm, onların birini bile göremedi.

Sanki inciymişler de eriyip su olmuşlar; ovada ne bir ayak izi vardı, ne bir toz.

O solukta hepsi de, Tanrı kubbelerine girdiler... Hangi bahçeye gitti o sürü acaba?

Tanrı, bu topluluğu nasıl örttü gözümüzden diye şaşırardım - kaldım.

Bahıklar, denizin dalgaları arasından nasıl suya dalarlar da yiterlerse, onlar da Dekuukıy'nin gözünden öyle yittiler, gizlenip gittiler.

O er, yıllarca onların özlemine çekti; ömrü boyunca onların sevgisiyle gözyaşı döktü.

Sen dersin ki: Tanrı eri, Tanrı'ya ulaşmışken nasıl olur da gene insanı arar?

A filân, sen onları insan gördün, can görmedin; işte bu yüzden de burada eşek, balçığa saplanır - kalır.

A ham kişi, işte bu yüzdendir ki iş, yıkıldı - gitti; çünkü avam gibi onları insan gördün.

2300. Hani lânetlenmiş şeytan, ben ateştenim, Âdem topraktan demişti ya; sen de onun gördüğünü gördün.

Şeytana lâyık olan gözü, bir soluk yum; ne vakte dek şekil göreceksin, sûret seyredeceksin, ne vakte dek, ne vakte dek?

Ey Dekuukıy, ırmak gibi yaşlar döken gözlerinle ara onları; kendine gel, ümidini kesme.

Kendine gel, ara; aramak devletin direğidir; gönlüne gelen her genişlik, bir sıkıntıya bağlıdır, bir sıkıntıdan sonradır.

Dünyadaki bütün işleri bırak da üveyk kuşu gibi canla - başla kû - kû, nerde, nerde diye dur.

* A perde ardında kalan, şuna iyi bak; Tanrı, kabûl ederim vaadini, duâya bağladı.

Kimin gönlü illetlerden arınmışsa, onun duâsı, ululuk sâhibine dek gider.

Gene, esenlik ona, Dâvûd'un zamanındaki kazanç zahmetine düşmeden, sıkılmadan, helâl rızık dileyenin hikâyesine dönüş, duâsının kabûl edilişi

O hikâyeyi hatırladım; o yoksul, gece - gündüz feryâd eder durur,

Avlanmadan, zahmet çekmeden, kazanmadan, bir yere gitmeden helâl rızık isterdi Tanrı'dan.

Bundan önce de onun bâzı hâllerini söyledik; fakat araya başka şeyler girdi; hikâye de beş kat örtüyle örtüldü.

2310. Şimdi, nereye kaçtı - gitti, Tanrı'nın üstünlük bulutundan nasıl hikmet yağmuru yağdı; onu söyleyelim.

Öküzün sâhibi, onu gördü de a karanlıkta öküzümü aşırın dedi, borçlusun bana.

Neden öküzümü kestim a ahmak, a düzenbaz, söyle, insâfa gel.

Adam dedi ki: Ben Tanrı'dan rızık istiyordum; kibleyi, yalvarışlarımla beziyordum.

Nice zamandan beri edip durduğum duâ kabûl edildi; o benim rızıkımdı, kestim - gitti; işte cevâbı.

O öfkeyle geldi, yakasına yapıştı; yüzüne de kuvvetlice birkaç yumruk attı.

İki hasmın da, esenlik ona Dâvûd'a gitmesi

Gel a zâlim ahmak diye çeke - sürüye Dâvûd Peygamber'in tapısına götürdü onu.

Soğuk delili bırak a azgın; aklını başına al da kendine gel.

Bu söylediğin de ne, ne biçim duâ bu? A edepsiz, âlemi bana da güldürme, kendine de diyordu.

Adam, ben dedi, Allâh'a duâlar etmişim; bu yalvarışta pek çok kan yutmuşum.

2320. İyice biliyorum ki duâ kabûl edildi; a söze inanmayan; sen var, hangi taş pekse, ona vur başını.

Öküzün sâhibi, a Müslümanlar dedi; buraya gelip toplanı da şu aşağılık herifin söylediği herzeleri duyun.

A Müslümanlar, duâ, benim malımı nasıl onun eder? Tanrı için söyleyin.

İş böyle olsaydı bütün âlem, bir duâ ile mal - mülk sâhibi olurdu.

Böyle olsaydı kör dilenciler, yücelirler, bey kesilirlerdi.

Gece - gündüz duâ ederler, Tanrı'yı överler, yalvarırlar - yakarırlar, ey Tanrı, sen bize mal ver derlerdi.

A kapalı kapıları, çözülmez bağları açan; sen vermezsen kimsecikler vermez; sen şu düğümü çöz diye yalvarırlardı.

Körlerin kazanç yurdu yalvarıştır, sızlanıştır ama bağıştan da, bir dilim ekmekten başka birşey geçmez ellerine.

Halk, bu Müslüman doğru söylüyor dedi; şu duâ satan, zâlim bir adam.

Bu duâ, adamını mal - mülk sâhibi etmeye sebep mi olur hiç? Bunu da şeriat olarak kim dizmiş ipliğe, kim vermiş bu hükmü?

2330. Alımla, başıyla, yahut vasiyetle, vergiyle, yahut da buna benzer birşeyle bir mal, senin olur.

Hangi defterde yazılı bu yeni şeriat? Ya öküzü geri ver, ya da hapsa git.

Oysa, yüzünü göğe kaldırdı; bizim olayımızı senden başkası bilmez dedi.

O duâyı benim gönlüme sen verdin; gönlümde yüzlerce ümit parlattın.

O duâyı boş yere etmiyordum ya; Yûsuf gibi ben de rûyâlar görmüştüm.

Yûsuf, güneşin, yıldızların, kendisine karşı kullar gibi secde ettiğini görmüştü.

O gerçek rûyâyâ dayancı vardı; kuyuda da ancak onun çıkmasını arayıp bekliyordu, zindanda da.

Ona dayandığı, güvendiği için kulluktan da gamlanmıyordu, az çok kınanmadan da.

Rûyâsına güveniyordu o; mum gibi önünde parlıyor, önünü aydınlatıyordu o rûya.

* Yûsuf'u kuyuya attıkları zaman, Allâh'tan ses geldi kulağına:

2340. Ey yiğit, sen bir gün pâdişah olursun da bu cefâyı, onların yüzlerine sürersin.

Bu sesin sesleneni göze görünmüyordu ama gönül, belirtisinden söyleyeni tanıdı.

Bu sestem cana, bir güç, bir rahatlık, bir dayanç gelmedeydi.

Bu ulu sestem kuyu, ona bir gül bahçesi, bir meclis kesildi; ateşin, Halil'e gül bahçesi oluşu gibi hani.

Bu ses duyduktan sonra ne çeşit cefâ gelirse gelsin; o güçle - o kuvvetle kabûl ediyor, neşeyle dayanıyordu.

* Netekim o "Elestü" sesinin tadı da, her inananın gönlünde, tâ kıyâmete dek durur.

Bu yüzden de onlar, ne belâlara itirâz ederler; ne Tanrı'nın, yap, yapma buyruğundan sıkılırlar.

* Acılık tadı veren buyruk lokmasını bile gülbeşeker gibi yerler, sindirirler.

Fakat Tanrı'ya güvenmemiş kişi, gülbeşeker yese, inkârı yüzünden acı gelir ona da kusar.

"Elest" gününde bir rûyâ gören kişi, ibâdetler yolunda sarhoş olur - gider de,

2350. Bu çuvalı, sarhoş deve gibi, yorumlamadan, zanlara, şüphelere düşmeden, usanmadan çeker - götürür.

Gerçekleyişinin köpüğü, ağzının çevresinde, onun sarhoşluğuna, gönlünün yanıklığına tanıklık eder.

Deve, kuvvetlenir de erkek arslana döner; ağır yükün altında, az yer, az içer artık.

Dişi deve isteğiyle yüzlerce yokluk, onun gözüne bir kıl gibi görünür.

Fakat "Elest" meclisinde böyle bir rûyâ görmeyen, bu dünyada ne kul olur, ne dileğini, Hakk'a verir.

Kul olsa bile gönlündeki işkiler yüzünden, yüz gönüllü olur; bir zaman şükretse, bir yıl şikâyete koyulur.

Din yolunda, tam inanca ermeyerek, yüzlerce işkille, bir adım ileriye atar, derken bir adım da geriler.

* Bunu anlatmak, borcum olsun ama hele şimdi dur... Tez anlamak istiyorsan "Elem neşrah" sûresinden duy.

Çünkü bu anlamı anlatmaya kalksam, ne kıyısı vardır, ne sonu... Yürü, eşeği, öküzünü dâvâ edene doğru sür.

Öküzü alan, Yarâbbi dedi, bu suç yüzünden, bu azgın kişi, bana kör dedi; bu ne iblisçesine bir kıyaslama.

2360. Ben, ne vakit körçesine duâ ettim? Tanrı'dan başka kime el-avuç açtım?

Kör, bilgisizliğinden, halktan birşey umar; bense senden umarım; çünkü her güç, senin lütfunla kolaylaşır.

O beni kör saydı ama asıl kendisi kör; çünkü candan yalvarışımı, özümün temizliğini görmedi.

* Benim şu körlüğüm, aşk körlüğü; a Hasan, birşeyi seversen o sevgi, seni kör eder, sağır eder denmiş ya; bu, o körlük işte.

Tanrı'dan başkasına karşı körüm, fakat Tanrı'ya gözüm açık... Aşk da bunu ister; bunu diler.

Yârâbbi, sen görüyorsun, sen de beni körlere katma; a çevresinde dönülen, senin lütfunun çevresinde dönmedeyim ben.

* Hani Yûsuf-ı Sıddîk'a rûyâ gösterdin de o rûyanın çevresinde döndü - dolaştı ya;

Bana da lütfun bir rûyâ gösterdi; o sonsuz duâm, oyun degildi elbet.

Halk, benim sırlarımı bilmez; sözlerimi hezeyan sanır.

Hakları da var; gizli şeyleri, gereği gibi bilen, ayıpları örten Tanrı'dan başka gayb sırrını kim bilir?

2370. Hasımı, ona yüzünü bana döndür de doğru söyle amca dedi; ne diye yüzünü göğe tuttun?

Çıldırıyor musun ki böyle yanlış işler yapıyorsun; aşktan lâflar ediyorsun, yakınlıktan sözler açıyorsun?

Gönlü ölmüş birisin sen; hangi yüzle yüzünü göklere tutuyorsun?

Bu olay yüzünden göklere bir gürültüdür, düştü; o Müslümansa yüzünü yere koymuş,

Tanrım diyordu; beni rezil etme; kötüysen bile sırrımı açma.

Sen de biliyorsun ki uzun gecelerde, yüzlerce yalvarışla hep seni çağırdım.

Halka karşı bunun değeri olmasa bile sana karşı, aydın bir mum gibidir bu.

Esenlik ona, Dâvûd'un iki hasmı da dinlemesi ve dâvâhı sorguya çekmesi

Derken Dâvûd Peygamber dışarı çıktı; ne var, ne oluyor dedi.

Dâvâcı, ey Allâh'ın Peygamber'i dedi, adâlet isterim; öküzüm, bunun evine girdi.

O da öküzümü kesti; sor ona, öküzümü niçin kesti; anlatsın.

2380. Dâvûd, dâvâhıya a kerem sâhibi dedi, sana harâm olan malı ne diye telef ettin?

Kendine gel, saçma - sapan söylenme, delil getir de dâvâ görülüp bitsin.

Adam, ey Dâvûd dedi, tam yedi yıl, gece - gündüz duâ ettim, istedim.

Tanrı'ya, Tanrım dedim, sıkıntısız, çalışıp çabalamadan helâl bir rızık ver bana.

Erkek de feryâdımı duymuştur, bilir, kadım da... Hattâ çocuklar bile bu olayı anlatırlar.

Kime istersen sor da işkencesiz, bir zarar görmeden haber versin sana.

Halka hem açık sor, hem gizli, bu yamalı hırka giyen ne diyordu de.

Bunca duâdan, feryâttan sonra ansızın,

Gözüm karardı; fakat lokma yüzünden değil, duâm kabûl oldu diye sevincimden.

O gizli şeyleri bilen duâmı duydu diye şükretmek üzere tuttum, o öküzü kestim.

**Dâvûd'un, esenlik ona, öküzü kesenin
haksız olduğuna hükmetmesi**

2390. Dâvûd dedi ki: Bu lâfları yıka, arıt; bu dâvâda şeriata uygun bir delilin varsa onu söyle.

Revâ görür müsün ki delilsiz hüküm vereyim de şehirde asılsız bir gelenek icâdedeyim?

Amca, kazanç elde etmeyi de ekin ekmek bil; tıpkı ona benzer kazanç; ekmezsen biten ekin, senin malın olamaz.

Bunu kim bağışladı sana; satın mı aldın, yoksa mirâsa mı kondu? Ekine nasıl sâhip olabilirsiniz; sen mi ektin yoksa?

Sen, ancak ektiğini biçebilirsiniz, o senin malındır; yoksa zulmettiğin dosdoğru meydana çıkar.

Yürü, bu Müslümanın malını ver, eğri - büğrü lâf etme; hadi git, borç ara, temelsiz şeye düşme.

Adam, pâdişâhım dedi, sitem edenler ne söylüyorlarsa sen de onu söylüyorsun ha.

Adamın, esenlik ona, Dâvûd'un hükmünden ağlayıp sızlaması

Secdeye kapandı da ey yanıp yakılmışları bilen dedi, o yalımı Dâvûd'un gönlüne de sal.

Gönlümde ne varsa Dâvûd'un gönlüne de onu ver; a benim lütuf sâhibi Tanrım, onu benim gönlüme sen verdin.

Bu sözleri söyledi de hay - haylarla ağlamaya koyuldu; öylesine ağladı ki Dâvûd'un yüreği yerinden oynadı.

2400. Ey öküzünü isteyen dedi, bugün git, bu dâvâyı bugün bırak, bana mühlet ver.

Halvet yerime gideyim, namaza durayım da bu halleri, sırları bilene sorayım.

* Namazda Râbbime yönelirim; gözüm namazda ışıklanır; bu, huyumdur benim.

Namazda can pencerem, arılıkla açılır; Tanrı mektubu, araçsız gelir de gelir.

Tanrı mektubu, Tanrı yağmuru, Tanrı ışığı, mâdenimden kaynar, coşar da penceremden evime vurur.

Penceresiz ev cehennemdir; dinin temeli, pencere açmaktır a kul.

Her ormana az kazma vur; gel de pencere açmak için kazma şalla; hadi.

Yoksa bilmiyor musun ki güneşin ışığı, önünde engel olmayan, dışarda bulunan güneşten gelir, onun vuruşundan belirir.

* Bu güneşin ışığını, sen de bilirsin ki hayvan da görür; peki "İnsan oğullarını yücelttik" denmesinin sebebi ne?

Ben, ışıklara batmış bir güneşim, hattâ kendimi ışıktan ayırdedemiyorum.

2410. Namaz kılmaya, o yalnızlık yurduna gidişim de halka yol öğretmek içindir.

* Bu dünyâ doğrulsun diye adımı eğri - büğrü atarım. "Savaş düzendir" sözünün anlamı da budur işte.

Dâvûd, bu sırları döker - saçardı; sır denizinde toz koparırdı ya; fakat izin yoktu.

Onun için Dâvûd, bu çeşit söylemekte, halkın aklını, fikrini yakmaya kalkışmaktaydı.

Derken birisi, ardından eteğini çekti de, birliğinde hiç şüphem yok dedi.

Dâvûd, bunun üzerine kendisine geldi; sözü kısa kesti; du-dağını yumdu; yalnızlık yurduna gitti.

Gerçeğin belirmesi için Dâvûd'un halvet yurduna girmesi

Kapıyı örttü, tezce gitti, mihrâba koştu, duânın kabul edildiği yere yöneldi.

Tanrı, ne gösterdiyse tam olarak gösterdi ona; oç alınacak kimdir, anladı.

Ertesi günü hasımlar geldiler, Dâvûd Peygamber'in önünde dizildiler.

Öylece o baştan geçen tekrarlandı; dâvâcı tezce, gene sözlerini söyledi; birçok kötü lâflar etti.

Dâvûd'un, öküz sâhibinin aleyhine hüküm vermesi, sen o öküzden vazgeç demesi, öküz sâhibinin de, esenlik ona, Dâvûd'u kınaması

2420. Dâvûd, öküz sâhibine, sus, yürü, vazgeç bu işten; bu Müslümana öküzünü helâl et dedi.

A yiğit, mâdemki Tanrı, senin gizli şeylerini örttü; sen de sus artık da Tanrı'nın gizli şeyleri örtmesine şükret.

Adam, eyvahlar olsun dedi; bu ne biçim hüküm, bu nasıl adâlet? Benim için yeni şeriat mı meydana getiriyorsun?

Adâletinün ünü öylesine yayıldı ki yeryüzünü de o güzelim koku bürüdü, gökyüzünü de.

Fakat bana edilen bu kötülük, kör köpeklere bile edilmedi; bu zulüm taşı da yardı, deği da.

Halka karşı bu çeşit sözler söylüyor, haydın diyordu, gelin, zulüm çağı şimdi, gelin.

**Dâvûd'un, öküz sâhibine, bütün malını mülkünü
bu adama ver diye hükmetmesi**

Ondan sonra Dâvûd ona, a inatçı dedi, tez, bütün malını ona başışla.

Yoksa işin fena olur; sana söylüyorum işte, yaptığın bütün kötülükler, zulümler meydana çıkar.

Adam başına toprak saçtı, elbisesini yırttı; her solukta zulmü arttırıyorsun dedi.

Bir zaman daha bu çeşit kötü sözler söyledi... Derken Dâvûd, tekrar tapısına çağırdı onu.

2430. Dedi ki: Yürü, a bahtı kör kişi, tâlihin yokmuş; karanlık, azar - azar bastırıldı gitti.

Senin gibi bir eşeğe çer - çöp vermek, saman sunmak bile yazık; öyle olduğu hâlde sen, hâlâ baş köşeyi gözetiyorsun.

Yürü; oğulların da, eşin de onun kulu kölesi oldu; bundan fazla söz söyleme.

Adam, bu sözü duyunca iki eliyle göğsüne taş vurmaya, bilgisizliğinden yukarı - aşağı koşmaya koyuldu.

Halk da, adamın içindekini bilmediğinden, onunla berâber Dâvûd'u kınamaya girişti.

Saman çöpü gibi havaya kapılmış kişi, zulmedenle zulüm göreni nerden ayırd edecek?

Zulmedeni zulüm görenden o kişi ayırd edebilir ki o, çok zâlim nefsinin başını kesmiştir.

Yoksa içindeki zâlim nefse altolan kişi, delilikten her mazluma düşman olur.

Köpek, boyuna yoksula saldırır; gücü yettikçe yoksulu ısırır, yaralar.

Utamak, arslanın harcıdır, köpeğin değil; şunu bil ki arslan, komşularından av kapmaz.

2440. Zulmedene tapan kişilerin hepsi de pusudan çıkıp köpekçesine Dâvûd'a saldırdılar.

O topluluk, yüzlerini Dâvûd'a çevirdiler de, ey seçilmiş peygamber dediler, ey bizi esirgeyen,

Bu sana yakışmaz, apaçık zulüm bu; bir suçsuzu, hiçbir suçu yokken kahrettin.

**Gizli şeyi açığa vurmak, bütün delilleri çürütmek üzere
Dâvûd'un, esenlik ona, halkı ovaya çağırması**

Dâvûd, dostlar dedi, bu adamın gizli tuttuğu sırrın açığa çıkması zamanı geldi.

Hepiniz kalkın da dışarı çıkalm; çıkalm da gizli şeyi anlayalım.

Filân ovada bir ağaç vardır; dalları çoktur, gürdür, birbirine bitişmiştir.

Adamakıllı bir otağ yeridir altı; yalnız onun kökünden kan kokusu duyuyorum ben.

O güzelim ağacın kökünde kan var; bu bahtı kutsuz kişi, efendisini öldürmüştü.

Şimdiye dek Tanrı'nın hilmi, onu gizledi; sonunda şu kaltabanın şükretmeyişi,

* Efendisinin çoluğunu - çocuğunu, ne nevrularda, ne bayramlarda, görüp gözetmemesi,

2450. O azıksızları bir lokmayla olsun aramaması, eski hakları aklına bile getirmemesi o sırrı açığa vurdu.

Bu lânetlenmiş adam, şimdi de bir öküz için, onun oğlunu yerden yere çalmada.

Allah suçunu örtmedeydi; fakat kendisi, kendi eliyle suçunun perdesini kaldırdı.

Kâfir de, kötülük eden kişi de, şu kötülükler âleminde, kendi perdesini, kendi eliyle yırtar.

Zulüm, can sırlarında örtülüyken zâlim, tutar da insanların önüne serer onu.

Bakın, görün der, boynuzlarım var benim... Cehennem öküzünü, apaçık seyredin.

*** Zulmedenin eli - ayağı, dünyâda da dile gelir de
zulmedene karşı tanıklık eder**

Elin, ayağı, içinde saklı olan şeye, bu dünyâda da tanıklık eder.

İçin, inancını söyle, gizleme diye bir memur gibi başına dikilir.

Hele kızgın zamanında, söylenmeye başladığın anda, sırrını, kıldan kıla ortaya koyar.

Zulüm, cefâ, bir memur gibi başına dikilir de hadi der, ey el, ey ayak, beni açığa çıkar.

2460. Gizlediğin şeyin tanıklığı, hele coşup köpürdüğün, kızıp öc almaya kalkıştığın zaman, gemi elinden alır - gider.

Şu hâlde, sır bayrağını ovalara dikmen için başına memurlar diken,

Mahşer gününde de sırrını yaymak için başka memurlar diker başına; o memurları yaratmaya da gücü yeter onun.

A zulümle, kinle tanınmış, bilinmiş kişi, zâti mayan ortada, ta-
nıya hâcet yok.

Kötülükte tanınmana, bilinmene ne hâcet; zâti ateşli içini her-
kes biliyor.

Nefesin, her solukta yüzlere kıvılcım sıçratmada; görün beni,
cehennemlik biriyim ben demede;

Ateşin parça - buçuğuyum, tümüme gitmedeyim; ışık değilim
ki Tanrı tapısına gideyim diye özünü yaymada.

Hani o gerçeği tanımayan zâlim gibi... Bir öküz için bunca
düzene girişti.

Oysa ki efendisinden yüzlerce öküz, yüzlerce deve elde etmiş-
ti o; işte nefis budur a babam, kesil ondan.

Bu zâlim, bir gün bile Tanrı'ya karşı ağlayıp sızlamadı; dert-
le bir kere bile Yârabbi demedi.

2470. Tanrım, düşmanımı hoşnûdet; ben ona ziyân verdiğem sen
fayda ver diye duâ etmedi.

Yanlışlıkla adam öldürürsem diyetini vermek, yakınlarıma
düşer; canıma en yakın olan da "Elest" gününden beri sensin de-
medi.

A hür can, sen, tövbe etsin diye ona inci verirsin de o, sana
taş bile vermez; işte nefsin insâfı budur.

Halkın dışarı çıkıp o ağacın altına gitmesi

Halk, dışarı çıkıp o ağaca doğru giderken Davûd, önce dedi,
ellerini sıkıca, ardına bağlayın da,

Suçunu meydana çıkarayım; adâlet bayrağını ovaya dikeyim.

Ondan sonra da ona, a köpek dedi, sen bu adamın atasını öl-
dürdün; sen bir kölesin, bu yüzden efendini öldürdün.

Kadının da onun câriyesiydi; o da böyle bir efendiye cefâda
bulundu.

Efendini öldürdün, malını aldın; Tanrı, onun hâlini açıkladı
bana.

Ondan doğan erkek, dişi; bütün çocuklar, mirasçının mülkü-
dür.

Sen de kölesin; bütün kazancın onun mülkü... Şeriat istedin
değil mi? İşte sana şeriat; al da yürü bakalım.

2480. Efendini, zârı - zârı ağlatarak öldürdün buracıkta; efendin sa-
na, yapma, etme diyordu burda.

Korkunç bir hayâl gördün de tezce bıçağı da toprağa gömdün.

Efendinin başıyla bıçak, işte şurada gömülü... Hadi kazın, eşin
şurasını.

Bu köpeğin adı da bıçağın üstünde yazılı. Efendisine böyle
bir düzen kurdu, böyle bir kötülük etti bu.

Toprağı eştiler; yerde o bıçağı da buldular, başı da.

O vakit halk içinde bir gürültüdür, koptu... Her biri belinden
zünnârını kopardı.

Ondan sonra öküzü kesene gel a adâlet isteyen dedi Davûd,
şu yüzü karadan öcünü al.

Esenlik ona, Davûd'un, ona delil gösterdikten sonra o kanlıyı kısas olarak öldürmesi

Davûd, o bıçakla adamın öldürülmesini buyurdu; onun düze-
ni, Tanrı bilgisinden nasıl kurtarsın onu?

* Tanrı'nın hilmi, bir zaman zâlimi bırakır ama zulümde had-
dini aştı mı da kötülüğü belirtir.

Kan uyumaz; göklere onu araştırmak, zoru çözmek hevesi
düşer.

2490. * Cezâ gününün Rabbinin adâleti, şunun - bunun gönlünden
baş gösterir.

Gül bahçesinden güller, tarladan ekinler fışkırır gibi filân ne
oldu, hâli nedir, kim öldürdü onu düşünceleri gönüllerde biter,
akıllardan fışkırır.

O araştırmalar, o gönül kazıntıları, o olaydan bahsediş, kanın
kaynamasıdır işte.

Onun sırrı açığa vurulunca, yaptığı iş meydana çıkınca Davûd'
un da mûcizesi görüldü, şöhreti iki kat fazlaştı.

Halkın hepsi de baş açtı, secdelere kapanmaya koyuldu.

Biz, anadan doğma körmüşüz diyorlardı; senden yüzlerce şa-
şılacak şey görmüştük.

* Taş, göz göre - göre sana karşı dile geldi, konuştu seninle;
Tâlût'un maiyetinde savaşmak için al beni dedi.

Sen, bir sapanla, üç taşla geldin, ortaya çıktın da yüzbinler-
ce kişiyi birbirine kattın.

Taşların, yüzbinlerce parçaya ayrıldı; her parçası, bir düşma-
nın kanını içti.

* Demir senin elinde mum gibi yumuşadı, o demirden zırh
yaptın; bunu herkes bildi.

2500. * Dağlar, sana karşı şükreden risâleler oldu; seninle berâber,
okuyan adam gibi Zebûr okudu.

Yüzbinlerce gönül gözü açıldı da soluğunla, görülmeyen gizli
şeyler, görüldü, ortaya çıktı.

Fakat bu, hepsinden de kuvvetli; dirlik bağışlamadasın, bu bağışın da sürüp gidiyor.

Bütün mucizelerin canı bu zâtı; çünkü bu mucize, ölüye ölümsüz bir can bağışlamada.

* Zâlim, öldürüldü de bir dünyâ diriliğe kavuştu; herkes, yeniden Tanrı'ya kul oldu.

İnsanın nefsi, öküzünü dâvâ eden kanlıya benzer, bu öküzü kesense, akıldır; Dâvûd, Tanrı mesâbesindedir, yahut, Tanrı nâibli olan şeyhtir. Zâlim, onun yardımıyla öldürülebilir, insan, onun himmetiyle çalışmadan zengin olur, rızık elde eder

Nefsini öldür de dünyâyı dirilt... O, efendisini öldürmüştür, sen onu kendine kul-köle et.

Öküzü dâvâ eden, nefsendir; o, kendisini efendi yapmıştır, ulu sanmıştır; kendine gel.

Öküzü kesense aklıdır senin; yürü, beden öküzünü keseni inkâr etme.

Akıl tutsaktır, boyuna Tanrı'dan zahmetsiz, tabak-tabak nimet ister, rızık diler.

Zahmetsiz rızık neye bağlıdır? Kötülüğün temeli olan öküzü öldürmeye bağlı.

2510. Nefis, benim öküzümü nasıl oldu da öldürdün der; çünkü nefis öküzü, bedenın şeklidir, sûretidir.

Efendinin oğlu olan akıl, azıksız kalmış da kanlı nefis, efendi olmuş, uyulan kişi kesilmiş.

Zahmetsiz rızık nedir; biliyor musun? Canlar gıdâsı, peygamberlerin rızıkları.

Fakat bunları elde etmek, öküzü kesmeye bağlı; a yerleri kazıp defîne arayan kişi, defîne öküzün içinde; bunu böyle bil.

* Dün gece, biraz birşey yemiştım; yemeseydim söz yularını, anlayışının eline tam verirdim.

Ama dün birşey yedim demem de masal; her ne geliyorsa, gizlilik evinden geliyor.

Güzel gözlülerden cilvelenmeyi öğrendiysek ne diye gözümüzü, sebeplere diktik?

Sebeplerin de başka sebepleri var; sen sebebe bakma da ona bak.

* Peygamberler, sebepleri gidermek için geldiler; mucizelerini tâ Zuhâ yıldızına ilettiler.

Sebepsiz olarak denizi yardılar; ekmeden buğday yığını buldular.

2520. * Onların çabası yüzünden kumlar un kesildi; keçinin tüyünü çektiler mi, ibrişim oldu.

* Görünüşte yoksul olmanın üstünlüğü, Ebû-Leheb'in helâkini bildiren Kur'ân, başlangıçtan sona dek, hep sebepleri gidermek içindir.

* Ebâbil kuşları iki üç taş atar, ağır Habeş ordusunu kırar geçirir.

* Yüzlerce uçan kuşların taşları, filleri delik-deşik eder.

* Kesilmiş boğaz, yerinden sıçrasın da kanına bulaşandan kanını istesin.

Böylece Kur'ân, başlangıcından tâ sonuna dek, tümünden sebepleri giderir vesselâm.

Fakat bunları anlamak, işleri uzatıp duran aklın harcı değildir; kulluk et de sana açılın.

* Felsefeci, akılla anlaşılır şeylere bağlanmıştır; temiz kişiye aklın aklını binek edinmiştir.

Aklının akli içtir, aklınsa kabuk... Fakat hayvanın mîdesi, boyuna kabuk arar, deri aktırır.

2530. İç arayan, öz isteyene kabuktan, deriden yüzlerce defâ usanmıştır; iç, temizlere helâldir, temizlere helâl.

Kabuk olan akıl, yüzlerce delil gösterse bile Akl-ı-Küll, adam akıllı inanmadıkça hiç adım mı atar?

Akıl, baştan başa defterleri karartır; aklın akılsa göğün dolaylarını Ay'la doldurur.

Karanlıktan, aklıktan geçmiştir o; Ay'ın ışığı gönlü de ışıttır, canı da.

* Bu karanın, bu akın bir değeri varsa bile, gene bir yıldız gibi parlayan o Kadir Gecesinden elde etmiştir o değeri.

Dağarcığın, kesenin değeri, altındandır; altınsız dağarcığın, kesenin hiçbir değeri yoktur.

Netekim bedenın değeri de candandır; canın değeriye sevgilinin ışığından.

* Can, ışıksız da diri olsaydı hiç kâfirlere Tanrı, "ölüler" der miydi?

Hadi hemen söyle ki söz, arkını açsın da bizden sonra yüz yıllar boyunca aksın-dursun.

Her devirde söz söyleyen bulunur; evet; fakat geçmişlerin sözleri, söz söyleyene yardım eder.

2540. * A şükreden kişi, Tevrat, İncil, Zebun da Kur'an'ın doğruluğuna tanık değil mi?

Zahmetsiz, sayısız rızık ara da Cebrâil, cennetten elma getirsin sana.

Hattâ cennetin sâhibinden, bahçıvanın baş ağrısını çekmeden, ekin ekme zahmetine katlanmadan bir rızık elde edersin.

Çünkü ekmekteki fayda, da onun vergisidir; dilerse bu faydayı araçsız da verir sana.

Gizli tad, ekmeğin şekli, bir sofraya benzer; sofrasız ekme yemekse erenin harcıdır.

Çalışıp çabalamakla can gıdâsını nerden elde edeceksin? Onu ancak, senin Dâvûd'un olan şeyhin adâleti bağışlar sana.

Nefis, şeyhe uyduğunu, şeyhle berâber adım attığını gördü mü, dişlerini sıkarak da zorla buyruğunun altına girer.

O öküz sâhibi de, Dâvûd'un sözünü anlayınca buyruk altına girdi hani.

Şeyh dostun oldu mu, akıl, o vakit köpek nefesine, avda üst olur.

* Nefis, yüzlerce gücüyle, kuvvetiyle, yüzlerce hüneriyle, marifetiyle bir ejderhâdır; şeyhin yüzünü bir zümrüt gibi ona gösterir.

2550. Öküz sâhibini alt etmek, arık bir hâle getirmek istiyorsan eşekleri bızladığın gibi bızla, o yana doğru sür a nobran.

Allah velisine yaklaştı mı, o yüz arşınlık dili kısalır - gider.

Yüz dili vardır, her dilinde yüz çeşit lânet vardır onun; düzeni, masah anlatılamaz ki.

Nefis öküzünü davâ eden, açık bir dille gerçek olmayan yüzbinlerce delil getirir.

Bütün şehir halkını aldatır; ancak pâdişâhı aldatamaz; her şeyi bilen o pâdişâha yol yoktur ona.

Nefisin sağ elinde tesbihle Mushaf vardır; yemindeyse hançerle kılıç gizlidir.

Onun Mushafına, onun gösterişine bakma; kendini onunla sırdaş, serdaş etme.

Abdest al diye seni havuza götürür, iter, tâ dibine atar seni.

Akıl, ışıklı, iyi bir isteklidir; karanlıklar ilindeki nefis, ona nasıl üst olabilir?

Nasıl mı? Çünkü nefis, kendi evindedir, akılsa gariptir. Köpek bile kendi kapısında, korkunç bir arslan kesilir.

2560. Hele dur; arslanlar, bir yol ormana gitsinler de bu kör köpekler, o vakit onların ululuğunu gerçeklerler.

Şehir halkı, nefisin, beden düzenini ne bilir? O, ancak gönülüne gelen vahiyle kahrolur.

Şeyhin olan Dâvûd'dan başka herkes, ancak kendi cinsine dost olur.

Çünkü şeyh huyunu değiştirmiştir; bedenle bir cinsten oluşu kalmamıştır. Hak, kimi gönül durağına dikerse o kişide bedenle bir cinsten oluş kalmaz.

Halk, şu pusuda, tümünden illetlidir; illet de, elbette illete eş dost olur.

Her aşağılık kişi, Dâvûd'luk dâvâsına girer; anlamayan, ayırdedemeyen de el atar, ona yapışır.

Ahmak kuş, bir avcıdan kuş sesini duyar da o yana uçar.

Kendi mahıyla başkasından nakledilene anlamayan azgındır; kendine gel de, bir anlam eri bile olsa kaç ondan.

Onun katında kurtulmuş, hür kişiyle bağlanmış tutsak birdir; tam inanç dâvâsında bulunsa bile şüphededir o.

Bu çeşit kişi, zekâdan ibâret bile olsa, mâdemki şu ayırdediş yok onda, ahmaktır.

2570. Kendine gel de arslandan ceylan nasıl kaçarsa, öyle kaç ondan; a bilgin, onun yanına yiğitçe gitme sakın.

**

(Ş E R H)

1260. Beyitle başlayan hikâye, Senai'nin, "Hadikat'ül-Hakıyka" sında geçer; nesre çevirerek özetini veriyoruz.

Gor sınırında bütün halkı kör olan bir şehir vardı. O civardan geçmekte olan bir pâdişâhın ordusundaki fili anlamak isteyen şehir halkı, içlerinden bir kaç kişiyi orduya gönderdi. Gelenlerin her biri, elleriyle filin bir yanını yokladı. Şehire döndükleri zaman, fil nasıl bir hayvan diye soranlara, filin kulağını yoklayan, geniş, yayvan birşey dedi. Hortumunu tutan, içi boş büyük bir oluğa benziyor iddiasında bulundu. Eline, ayağını geçiren, dümdüz bir direk gibi demeye koyuldu. Her biri, eline geçen yanına göre lafa girişti; hiçbirinin de tam olarak filden haberi yoktu (Müderriş Radavî basımı, s. 69 - 70. Diğer kaynaklar için "Maâhiz" e bakınız; s. 96 - 97).

1299. Ruhu'l-Kudüs. İslâm'da Cebrâil'dir. I. cildin 1071. beytinin izâhına bakınız.

1302. İnsan uyurken duyduğu sesleri, sözleri, rüyâda bir başkasından duyuyor sanır, şuur altındaki şahısları görür; rüyânın bugünkü anlayışa göre bu beyitte izâhını kısmen bulmaktayız.

1303. I. ciltte 2516. beytin izâhına bakınız.

1305. Beyitte, "Doğruyu Allâh daha iyi bilir" sözü arapça olarak geçmektedir.

1309. Ken'an, Nüh Peygamber'in (A. M.), inanmayan ve boğulan oğlunun adıdır. I. ciltte, 3415. beytin izâhına bakınız.

1320. Beytin ilk mısrasında, "Doğmamıştır, doğurmamıştır" arapça olarak geçer ve CXII. sûrenin (İhlâs, Tevhid) bu âyet-i kerimesinden lafzen ıktibas yapılmıştır. Âyet, aynı zamanda, hiçbir varlığın, Allâh'ın varlığından meydana gelmediğini ve Allâh'ın hiçbir vardan vücüt bulmadığını, herşeyi yaratanın O olup O'nun vücûd'ü bulduğunu bildirmektedir.

1341. LVII. sûrenin (Hadid) 4. âyetinde, "O, nerde olursanız olun, sizinledir" buyurulmaktadır. Buradaki berâberlik, kudretleyle, tedbir ve tasarrufuyla, bilgisiyle berâberliği ifade eder; bu bakımdan "Ne seninleyim, ne senden ayırım; neliksiz - niteliksiz, sebepsiz - illetsiz seninleyim" denmesi, bunu bildirmektedir.

1346. Araplarda, bilhassa câhiliye devri şiirlerinde, göçebeliliğin tesiriyle, bir boyun konup bir müddet kaldığı, sonra göçtüğü yerlerde kalan çerçöp ve kalın-

lılardan söz edilir; sevgilinin hatıraları, oralarda geçen olaylar, bu kalıntılarla canlanır, hatırlanır; bunlara "Atıl" denir. Beyit, bunu anmaktadır.

1352. Bu ciltte 1018. beytin izâhına bakınız.

1362. Beyitten sonraki bahiste "Küfre râzı olmak küfürdür" (Hadis; Şârih, s. 116), "Herkes, hangi hevâ ve hevestayse onunla, ona göre haşredilir; kâfirle- re uyan kişi, kâfirlerdir, amelinden hiçbir şey fayda vermez ona" (Hadis, Câmi', II. s. 79), "Kim Allâh'ın kazâsına râzı olmaz, kaderine îmân etmezse Allâh'tan başka bir Allâh dilesin" (Câmi', II, s. 167), "Allâhu Taâlâ, kazâma râzı olmayan, belâma sabretmeyen, benden başka bir Rab dilesin buyurdu" (aynı, II, s. 67) hadislerine işaretler vardır.

1368. "Kâfir olursanız bilin ki Allâh, sizden müstağnidir ve fakat kullarının kâfir oluşuna da râzı olmaz ve şükrederseniz sizden râzı olur ve hiçbir kimse, bir başkasının yükünü yüklenemez; sonra da dönüp varacağınız yer, Rabbinizin tapısındır da O, neler yaptığınızı haber verir size; şüphe yok ki O, gönüllerde ne varsa hepsini bilir." (XXXIX, Zümer, 7).

1369. Mevlânâ, bu beyitte kaderi, Tanrı'nın herkesin yapacağı işi, olacak şeyleri bilmesi tarzında ahyor; küfür, herhangi bir kuldân, Allâh'ın rızâsıyla değil, fakat ilmine uygun olarak, zamanı gelince zâhir olur; Allâh küfürden de müstağnidir, îmândan da ve herkes, ancak kendi yaptığının karşılığını bulur; kimse, kimsenin yükünü yüklenmez; Allâh, herkesin ne yapacağını ve ne yaptığını bilir; fakat bilgisi, o işi kula yaptırmaz; cebir yoktur Mevlânâ'ya göre ve sorumluluk kalkmaz. II. cildin 61. beytinin izâhına bakınız.

1376. Beyitten sonraki bahis. Birisi, bir berbere gidip, saçımda, sakalımda bulunan ak kılları yol dedi. Berber, ak kılların çokluğunu görünce adamın sakalını kesip makası önüne koydu; sen ayıkla dedi, benim işim var (Şems'in "Ma-kaalât"ından naklen, Maâhiz, s. 99).

1377. Türkçede de buna benzer bir hikâye vardır:

Eskiden sokak berberleri vardı. Adamı tıraş ettikten sonra ayna tutarlar, iyi tıraş ettiklerini gösterirlerdi. Adamın biri, bir berbere gidip iskemleye oturmuş, berberbaşı demiş, saçında, sakalımda çok ak var mı? Berber ters bir adammış; şimdi demiş, tıraş ederim, önüne dökülünce görürsün.

1386. Beyitten sonraki bahis. Asr-ı saâdetde Kur'an-ı Kerim'i ezbere bilen, hakkıyla okuyan kişiler azdı. Bu hususta tarih ve siyer kitaplarında gerekli bilgi olduğu gibi Kur'an'ı bellemeyi, iyi ve düzgün okumayı buyuran hadisler de bunu gösterir. (Câmi', I, s. 110); ümmetin en şerefliilerinin, Kur'an'ı ezberleyenler olduğu hakkındaki hadis de bunu te'kit eder (aynı, II, s. 35). Mevlânâ, burada psikolojik bir tahlil yapmaktadır. Gerçekten de birşeyin rûsumuyla uğraşmayı birinci plâna almak, o şeyin rûhunu unutturur. Kur'an-ı Kerim'in de, harflerini tam mahreçlerine riâyet ederek okumayı, duraklara, tecvide uymayı, hele makamdan makama geçmeyi ilk plâna almak, mânâdan gafletli meydana getirir; oysa Kur'an-ı Meclid'den asıl maksat, mânâyı düşünmek, onu ilk plâna almak, onunla amel etmektir. "Mânâsını düşünmeden Kur'an okumakta hayır yoktur" hadisi (Künûz'ül-Hakaik II, s. 195), "Ne diye Kur'an'ı bir iyice düşünüp taşınmazlar, yoksa gönüllerinde kilitler mi var" âyet-i kerimesini tefsir mahiyetindedir (XLVII, Muhammed S. M., 24). Ancak bu âyet ve hadise daya-

nup Kur'an'ın mânasını bilemiyoruz, bilinceye de okumamızda bir fayda yok diyerek ezberlememeye, okumamaya kalkmak da mânasızdır; okumak, hattâ ezberlemek, elbette, lafzını tilâvet ve ezber etmek bakımından sevaptır; fakat maksat, mânâyı öğrenmeye, öğrendikten sonra da amel etmeye çalışmaktır. Mevlânâ, 1388 - 1400. beyitlerde buna da temas eder.

1406. Beyitten sonraki bahis.

Bu hikâye, meşhur bir halk hikâyesidir. Hangi iş olursa olsun, zevkine dalmayıp sözleriyle geçinen kişilerin hâllerine örnektir.

1415. Bulgar, Türkistan'da güzelleriyle şöhrat bulmuş bir şehir ve Türk boyudur. Kutu, oraya hayli uzak bir şehir olacak ki beyit, "Ben nerdeyim, sen nerdesin?" meâlini vermektedir.

1426 - 1435. Hâl, sülûkte uğranan, fakat bir müddet sonra geçen, sâlike mal olmayan neşe, zevk, yahut kabız gibi rûhî esintilerdir. I. cildin 1441. beytinin izâhına bakınız. 1427. beyitte geçen sûfî sözlü için de aynı cildin 132 - 133. beyitlerinde gereken bilgi verilmiştir. Sâfi, arınmış, tertemiz olmuş anlamına gelir; burada tasavvuf kaydından da kurtulmuş, benlikten tamamiyle geçmiş kişi yerine kullanılmıştır. 1428. beyitteki "Mesih-suluk" için I. cildin 47. beytinin şerhine bakınız. 1430. beyitte, "Batanları sevmem" sözlü arapça olarak âyet-i kerimeden lafzen ıktibas edilmiştir. Aynı cildin 429. beytinin izâhına bakınız. 1434 - 1435. beyitlerin izâhı da I. cildin 133. beytinde geçmiştir.

1436. Kur'an-ı Kerim'in CXII. sûresinin (Tevhit, İhlâs) 3. âyet-i kerimeden lafzen ıktibas vardır.

1450. Beyitten sonraki bahsın, Sa'lebi'nin "Kasas'ül-Enbiyâ" sııyla "Ebû'l-Fütûh Tefsiri" nde geçtiğini Bedlû'z-Zaman Furûzan-fer, "Maâhız-ı Kasas ve Temsilât-ı Mesnevî" sinde bildirmektedir (s. 100 - 101).

1467. Beyit arapçadır. "Evlere kapılarından girin" II. sûrenin (Bakara) 189. âyetinden lafzen ıktibas edilmiştir.

1471 - 1474. II. cildin 494. beytinin izâhına bakınız.

1477. Dâvûd-zırh. Bu cildin 703. beytinde geçti.

1485. Beyitten sonraki başhtaki hadis, "Câmi'us-Sagıyr" in I. cildinde geçer (s. 63).

1495. Şiir, ölçülü ve mısra'larının sonları, kulağa aynı âhengi veren sözlerle denir. Mısra'ların bazılarının sonlarındaki hecelerin kulağa aynı âhengi vermesine "Kafiye" adı verilir. Cinas, bir sözde iki mânâ oluşudur.

1497. "Yedi gök ve yerle onlarda ne varsa hepsi, onu noksan sıfatlardan tenzih eder ve hiçbir şey yoktur ki ona hamd ederek onu noksan sıfatlardan tenzih etmesin; yalnız siz, onların tesbih edişlerini anlayamazsınız. Şüpheli yok ki o, azâb etmede acele etmez, halimdir ve suçları örter." (XVII, İsrâ', 44) "Görmez misin ki şüphesiz olarak Allâh'ı tenzih eder göklerde bulunanlar da, yer yüzünde bulunanlar da ve kanatlarını çırpıp katar - katar uçan kuşlar da. Hepsi, dualarını da bilmede, onu tenzih etmeyi de ve Allâh, ne yaparlarsa hepsini bilir." (XXIV, Nûr, 41).

1502 - 1503. Beyitte Sünnî, Cebri'ye karşı olduğuna göre bu sözle cebre inanmayan Müslümanlar kastedilmektedir. I. cildin 620 - 643. ve 1502. beyitlerinin izâhlarına bakınız.

1504. "Kalk" sözlü arapça olarak ve LXXIV. sûrenin (Müddessir) 2. âyet-i kerimeden lafzen ıktibas edilmiştir.

1515. "Artık yüzüstü sürünerek giden mi daha ziyâde doğru yolu bulur, yoksa doğru yolda dümdüz giden mi?" (LXVII, Mülk, 22) Beyitte, âyetten lafzi ıktibas vardır.

1522. Beyitten sonraki bahis. Furûzan-fer, bu hikâyenin "Fırdevsü'l-Hikme" ve "Uyun'ül-Ahbâr" da bulunduğunu söylüyor ve metni veriyor (Maâhız, s. 101).

1530. Ahmed, Hz. Muhammed'in (S. M.) adlarındandır; Kur'an-ı Mecid'de, LXI. sûrenin (Saf) 6. âyetinde, İsa Peygamber'in (A. M.), "Ben size Allâh elçisiyim, elimdeki Tevrât'ı gerçekleyen ve benden sonra gelecek, adı Ahmed olacak bir peygamberi müjdeleyiciyim" dediği bildirilmektedir. Hadislerde de "Ben Muhammed'im ve Ahmed..." buyurulmuştur (Câmi', I, s. 90). "Erkeklerde güzellik, dilededir", yani güzel söz söylemektedir ve "Güzellik, gerçek olarak söz doğruluğudur; olgunluksa doğru olarak iş güzelliğidir, güzel işlerde bulunmaktır" hadisleri de erkekte güzel ve gerçek sözün, düzgün ve doğru söz söylemenin güzelliği olduğunu bildirmektedir (aynı, s. 121).

1540. Mu'tezile. Bu mezhebe göre iyilik ve güzellikle kötülük ve çirkinlik, yani iyi ve gerçekle, kötü ve batiî, akılla bilinir, şeriat bunu izhâr eder. Eş'ari'lere göre ise iyi ve kötü ancak ilâhî hükümle bilinebilir, aklın bu hususta hiçbir rolü yoktur. Şeriat neyi emretmişse iyi odur, neyi nehyetmişse kötü odur. Mevlânâ, Mu'tezilenin, akılların eşit oluşu kanaatini vermekte, akıllarda üstünlük, azlık, çokluk olduğunu bu hikâyeyle bildirmektedir. Ancak şunu da belirtmek gerekirdi ki Mevlânâ, sâfilerin kabul ettikleri gibi ilâhî aklı, tüm aklı kabul etmekte, Akl-ı cüz'î, akl-ı Maâş denen, çevresine, edindiği tecrübeye ve bilgiye bağlı olan aklın, gerçeğe kılavuz olamayacağını söylemektedir. Bu bakımdan Mevlânâ'nın akıl hakkındaki kanaati ve hükmü, tamamiyle tasavvuf ehline âit bir kanaattir, bir hükümdür. I. ciltte, 1907. beytin izâhına bakınız.

1581. İlk sözden sonra bu beyit arapçadır. Hasta değülken kendisini hasta gösteren kişinin, gerçekten hastalanacağına dair bir hadis vardır; o hadise işâret edilmektedir (Künûz'ül-Hakaik, II, s. 198).

1601. "Sana cennet kapılarından bir kapıya kılavuzluk edeyim mi? Evlirip çevirme de ancak Allâh'ındır, güç - kuvvet de." (Hadis; Câmi', I, s. 96). "Evlirip çevirme de ancak Allâh'ındır, güç - kuvvet de ancak Allâh'ın sözünün tefsirini haber vereyim mi? Allâh'a isyân etmekten, suç işlemekten kurtuluş, ancak Allâh'ın korumasıyla olur; Allâh'a itaat, ancak Allâh'ın yardımıyla mümkündür; Cebraîl bana böyle haber verdi." (Hadis, aynı, s. 95)

1606. Yûsûf Peygamber'i (A. M.), kardeşleri Mısır'da, kulumuz diye sattıktan ve Mısır azizi onu satın aldıktan sonra azizin zevcesi Züleyhâ, Yûsûf'a âşık olmuş, onunla buluşmak istemiş, Yûsûf bunu kabul etmemiş, odadan çıkarken Züleyhâ, ardından koşup gömleğine yapışmış, gömlek yırtılmıştı. O sırada Aziz, kapı dibinde belirince kendini kurtarmak için Yûsûf'un kendine sataştığını söylemiş, Züleyhâ'nın yakınlarından biri, gömlek ön tarafından yırtılmışsa Züley-

hâ gerçektir, arka tarafından yirtıldıysa iftirâ ediyor demiş, gömleğin arkadan yirtıldığı görülmekle beraber dedikoduyu önlemek için Yûsûf'u zımdana attırmıştı. Yûsûf, zımdana atılmadan önce Mısır kadınları da Züleyhâ'nın aleyhinde dedikoduya başlayınca Züleyhâ, Yûsûf'un güzelliğini onlara göstermek için kadınları evine çağırmış, onlara dayanacak şeyler getirmiş, sonra her birerine birer bıçak ve turunç vermiş, derken Yûsûf'u çağırmış, kadınlar Yûsûf'u görünce güzelliğine vurulmuşlar, turunç soyuyoruz sanarak bıçakla ellerini doğramaya başlamışlar; Züleyhâ, işte hakkında beni kinadığınız buydu demiş, onlar da, tenzih ederiz Allâh'ı, hâşâ, bu insan değil, olsa olsa büyük ve şerefli bir melektemişlerdi (XII, Yûsûf A. M. 21 - 33), I. cildin 125. beytinin izâhına bakınız.

1614. Beyitten sonraki bahis, "Maâhiz", bu hikâyeyi "Telbis-i İblîs" ten nakletmekte, Attâr'ın da "Tezkiret'ül-Evliyâ" da Ebû'l-Hayr-ı Akta'a isnâden bunu naklettiğini bildirmektedir (s. 101 - 103).

Bu başlıkta, "Herkesle berâber olsan da..." diye başlayan beyit, Mevlânâ'nın bir rübâisinin ilk beytidir (Rubâller; A. Gölpınarlı tercemesi, H. harfi, 86. Rubâi, s. 188).

1610. "İşe koyulun; herkes, ne için yaratılmışsa o iş, ona kolaylaştırılmıştır." (Hadis, Câmi', I, s. 39).

1639. Tanrı izin verirse. I. cildin 48. beytinin izâhına bakınız.

1641. İnsan mânevî yönden ne kadar mahrûm olursa olsun, her soluğunda, eski yaşayışından geçmekte, yeni bir yaratılışa erişmektedir. Her ânı, yeni bir an, her sabahı yeni bir sabahı ve her sabah, başka bir istedir, başka bir güçte. Mânevî yaşayışa, insani düşünceye sâhib olansa, her an, biraz daha tekâmül etmekte, biraz daha ilerlemektedir. Hz. Peygamber'in, Ben her gün Allâh'a yüz kere istiğfâr ederim buyurmasını (Câmi', I, s. 78), Şems'le ilk görüşmeleri zaman Mevlânâ, Şems'in sorusunu, Hz. Peygamber, her gün mânevî âlemde terakkî ettiğince evvelki bilgilerinden istiğfâr ederlerdi tarzında cevaplandırarak yorumlamıştır (Sipeh-Sâlâr tercemesi, s. 170 - 171). Kur'an-ı Mecid'de, "Ondan ister kim varsa göklerde ve yeryüzünde; o her gün bir istedir" buyrulmaktadır (LV, Rahman, s. 29). Âyet-i kerîmedeki gün, ân anlamınadır. Mevhûm varlığını gerçek varlığa veren, mevhûm varlıktan kurtulan insan da her ân, kendisini olgunlaştırmakta, her ân, mânevî âlemde bir başka zevke, şevka erişmekte, maddî görünen şu âlemde de her ân başka bir kudret, başka bir hikmet görmekte, duymaktadır. Beyitte bunlara işâret ediliyor. Beyit arapçadır.

1642. "Hâlden hâle dönmesi yüzünden kalb denmiştir; kalb, o vadaki ağaca takılmış bir tüye benzer; yel, onu altüst eder, döndürür - durur." (Câmi', I, s. 86) Bu hadis, aynı meâlde olarak "Müsned" de de vardır (Ahâdis-i Mesnevî, s. 80).

1644. Bu hadis de Câmi'us-Sagıyr'de mevcuttur (II, s. 104).

1664 - 1665. CXI. süreden lafzî ıktıbas vardır (Âyet. 1-5).

1699. Hârût-Mârût. I. cildin 539. beytinin izâhına bakınız.

1700. "Tezkiret'ül-Evliyâ" da olduğunu Furûzan-fer merhum yazıyor ve me-tin veriyor (Maâhiz, s. 104).

1727. "Dünyâ uykudur; âhretse uyanıklık; bîzze ikisinin arasında olma-yacak rüyâlar görenleriz." Hz. All'nin sözlerinden (Ahâdis-i Mesnevî; s. 81).

1728. Rüyâ aksine çıkar diye bir sözütmüz vardır; onu hatırlatıyor.

1731. Hz. Rasûl-i Ekrem'e (S. M.) ak benizli birisi gelip ey Allâh'ın Rasûlü, dünyâ nedir diye sormuş, hazret, uyuyan kişinin uykusudur buyurmuştur. Dünyâ ile âhret arasındaki mesâfe ne kadardır sorusunu, göz yumup açuncaya dek diye cevaplandırmış; orada kalış ne kadardır suâlne de, kafileden ayrılma miktarınca diye cevap vermiştir. Adam gidince Hz. Peygamber (S. M.) bu zât Gebrâil'di, sizin dünyâdan çekinmeniz, âhrete râğbet etmeniz için geldi buyurmuştur (Şârih, s. 145; Menhec'ül-kavî'den naklen Ahâdis-i Mesnevî, s. 81 - 82).

1746. Beyitten sonraki bahis, Şemseddin-i Tebrizî'nin "Makaalât" ında şu tarzda geçer: "Katr, deveye, ben baş aşağı boyuna düşüp duruyorum; sense az düşüyorsun, bu neden diye sordu. Deve. ben bir tümseğe çıktım mı, yolun tâ sonuna dek bakarım, görürüm; çünkü başım yücedir, himmetim yücedir, gözüm aydındır diye cevap verdi; bir bakışta dedi, tümseğin tâ sonunu görürüm, bir bakışta da ayağımın dibini görürüm. Deveden maksat, gördüğü olgun olan şeyhtir" (Konya nüshası, s. 84. 12. sahifede de arapça olarak kısaca geçer).

1756. "De ki: Körle gören bir olur mu; karanlıklarla ışık bir olur mu?" (Kur'an-ı Kerim, XIII, Ra'd, 16).

1763. Beyitten sonraki bahis, Kur'an-ı Mecid'in II. sûresinin (Bakara) 259. âyetinin meâlî şudur:

"Yâhut da hâni yapıları çökmüş, çatıları döşemelerinin üstüne yıkılmış şehre uğrayanı görmedin mi? Allâh bu şehri ölümünden sonra nasıl diriltecek ki demişti. Allâh onu tam yüz yıl ölü bir hâlde bırakmış, sonra diriltmişti ne demişti ki: Ne kadar yattın? O da bir gün, yâhut birkaç saati kadar bir müddet demişti. Allâh, tam yüz yıl yatakaldın. Yiyeceğine, içeceğine bak, henüz bozulmamış bile. Eşeğine de bak, bu iş seni, insanlara bir delil göstermek maksadıyla oldu; eşeğin kemiklerini nasıl birleştiriyor, sonra onlara nasıl et giydiriyoruz, hele dikkat et demişti. Bu, ona apaçık belli olunca dedi ki: Bilirim, şüphe yok ki Allâh'ın herşeye gücü yeter."

Bu âyetin meâlî, "Ahd-ı Atıyk" te Hızkıyâl'in bir rüyâsını hatırlatır (XXXVII. bab).

II. sûrenin 243. âyetinde, ölmemek için yurtlarından çıkan binlerce kişinin Allâh tarafından öldürüldüğü, sonra da Allâh'ın onları dirilttiği anlatılır; tefsirler, bu ölüp diriltilenlerin, Hızkıl kavmi olduğunu bildirirler. 260. âyette, İbrâhim Peygamber'in, Rabbim, ölüyü nasıl diriltirsin, bana göster dediği, Allâh tarafından dört kuşun alınıp öldürülerek parçalanmasının, sonra parça - buçuklarının birbirine karıştırılıp dağlara koymasının, sonra onları çağırmasının vahyedildiği, İbrâhim Peygamber'in çağırısı üzerine parça - buçukların, âid oldukları cesetle birleşerek dirildikleri anlatılır. Bu iki âyetle 259. âyet-i kerîme, haşrin olacağını bildirmekte ve kıyamette, ölenlerin dirileceklerini beyan etmektedir.

259. âyetin tefsirinde, Uzeyr Peygamber'in, Kudüs'ün, yâhut mukaddes yerlerin harâb olduğunu görüp ye'se düştüğü, bunun üzerine kendisinin öldürülüp yüz yıl ölü olarak kaldığı, diriltilince yiyeceği, içeceği şeylerin bozulmadığını gör-

düğü, bir yığın kemik haline gelmiş olan eşeğinin de Tanrı kudretiyle gözünün önünde diriltildiği hakkında çeşitli rivâyetler vardır (Mecma'ul-Beyan, II, s. 366 - 373).

1772. Beyitten sonraki hikâye, Fuzeyl bin İyâz'a (187 H. 802), bir rivayette de İbn-i Atâ'ya (309 H. 922) isnât edilmiştir.

1774 - 1775. "Evinde şeyh, kavminin içindeki peygamber gibidir." (Hadis, Câmî, II, s. 39). Hadisteki şeyh, ihtiyar anlamına gelir; evin büyüğü, evdekilere buyruk sâhibidir; onun emrine uyulması gerektir demektir. Mevlânâ da 1790. beyitten itibaren şeyhin, yâni buyruğuna uyulması gereken ihtiyarın, saçı, sakalı ağarmış adam olmayıp mânevî olgunluğa ulaşmış olan, varlığından geçmiş bulunan kişi olduğunu bildirerek hem aynı mânâyı izâh etmekte, hem de olgunluğa erişmek için kendisine uyulacak kişinin yaşına değil, başına bakılması gerektiğini anlatmaktadır.

1784 - 1789. "Şefâatim, ümmetimden büyük suç işleyenleredir." "Ebû'd-Derdâ'nın rağmine şefâatim, zinâ etse de, hırsızlıkta bulunsa da ümmetimin suçularınadır." "Şefâatim, ümmetimden, Ehibeytim sevenleredir." "Şefâatim kıyamet günü gerçektir; kim inanmazsa buna ehil değildir." (Câmî, II, s. 33). "Bir ev halkından biri cennete girdi mi, bütün ev halkına şefâat eder, hepsini cennete sokar." (Sefinet'ül-Bihâr, I, s. 706).

1789. Bu beyit Kur'an-ı Mecid'in VI. sûresinin (En'am) 164., XVII. sûresinin (İsrâ) 15., XXXV. sûresinin (Fâtır) 18., XXXIX. sûresinin (Zümer) 7. ve LIII. sûresinin (Necm) 38. âyetlerinin meâlidir.

1795. İsa Peygamber, doğar doğmaz, kendisinin, Allâh'ın kulu olduğunu, kendisine kitap verildiğini, peygamber olarak doğduğunu söylemiştir, beyitte buna işâret edilmektedir (XIX, Meryem, 29 - 33).

1805. Gerçekten de Allâh'ın öyle kulları vardır ki insanları yüzlerinden tanırlar. Gerçekten de Allâh'ın öyle kulları vardır ki onları, insanların hâcetlerini gidermeye memur etmiştir; insanlar onlara sığınır, hâcetleri olunca; onlar, Allâh'ın azâbından emin olmuşlardır" (Hadis, Câmî, I, s. 78).

1482. Beyitten sonraki bahsin "İkdû'l-Ferid" de, Sa'lebî'nin "Kasas'ül - En-biyâ" sında, "İhyâ" da, "Ebu'l-Fütûh Tefsiri" nde, "Mecma'ut-Tevârihi ve'l-Kasas" ta zikredildiğini "Maâhiz" den öğreniyoruz (s. 106 - 107).

1867. "Yüce Allâh buyurdu ki: Ben kulumun zannının katundayım; artık sen de benim hakkında iyi zanda bulun." "Ben, kulum beni nasıl sanırsa öyleyim; hakkımda hayırlı bir zanda bulunursa hayrı onadır, şer sanırsa şerri ona." (Hadis-i Kudsi, El-İthâfât, s. 12).

1884. Beyitten sonraki bahiste geçen Bühlül için bu cildin 700. beytinin izâhına bak.

1898. Kur'an'ın zâhiri olduğu gibi bâtını da bulunduğu, bâtının bâtını, yedi bâtına dek mevcut olduğu hakkındaki hadis, emir, nehiy, vaad, vâid (tebşir, tenzir), muhkem, müteşâbih ve kısas; yâni yapılması buyrulan, yapılmaması emredilen, bunlara itâat edilirse mükâfat vaadedilen, yapılmazsa mücâzât edileceği bildirilen, hükmü kesin olan, mecâzî ihtivâ eden âyetlerle eski peygamber-

lere âit olaylar tarzında yorumlanmıştır. Beytin ikinci mısra'ı da bir hadis meâlidir (Ahadis-ı Mesnevi, s. 83 - 84).

Kur'an'ın mânâsı, şüphe yok ki anlayışa, inanışa, zevka göre insana tesir eder. Mânâyı anlamayan nağmeye vurulur; anlayan, inanışına göre müteessir olur, kendinden geçer. VIII. sûrenin (Enfâl) 2. âyetinde, "İnananlar, ancak onlardır ki Allâh anılınca yürekleri titrer, onlara âyetleri okununca inançlarını artırır ve Rablerine dayanırlar" buyurulmakta, XXXIX. sûrenin (Zümer) 23. âyetinde, "Bir Allâh'tır ki sözün en güzelini indirmiştir bir kitap halinde, bir kısmı, bir kısmına benzer; bir kısmı, bir kısmını gerçekleştirebilir; herşeyi tekrar - tekrar bildirir; Rablerinden korkanların tüyleri diken - diken olur onu dinlerken, sonra da bedenleri ve gönülleri, Allâh'ı anmak için yumuşar..." buyrulur. Gerçek inanç sâhiplerinin Kur'an'ı dinlerken ne hâllere geldikleri anlatılmaktadır. Ayrıca âyetlerdeki eski peygamberlere âit olaylar, hükümlerdeki fıkha, yâni İslâm hukukuna âit şeyler ve daha bunlara benzer incelikler, elbette herkese göre bir değildir. Kur'an'ın zâhiri, bâtını, bâtınının bâtını, yâni iç yüzü ve özü hakkındaki hadis, bunlara işârettir. Burada şunu da söylememiz gerek :

Tasavvuftaki "vahdet" inancında ileri gidenler, Bâtınlığı benimsemişler, Kur'an'ın bâtımına, iç yüzüne ulaşan kişiden, seriatın hükümleri, yâni dış yüzü kalkar gibi dine tamamiyle aykırı bir kanâate varmışlardır. İnanca âit bazı hususlarda ve ibâdet tarzlarında, gene Kur'an ve hadise uyup ihtilâfa düşen İslâm mezheplerinin hepsi de, bu Bâtınî kanâate sâhip olanların küfründe birleşmişlerdir. Mevlânâ'da Bâtınlığın en küçük bir eseri dahi yoktur; onu bu tarzda anlayanlar ve anlatanlar, ya yanılmışlardır, yahut da maksatlı söz edenlerdir.

1911 - 1913. "Dünyâ âhret ehline haramdır; âhret dünyâ ehline haramdır; dünyâ ve âhret de Allâh ehline haram." (Câmî, II, s. 14).

Bu hadisi şerifi, Hz. Ali'nin şu sözleri şerh etmektedir: "Bir bölük vardır; Allâh'a sevap elde etmek için ibâdet eder; bu kulluk, fâcirlerin kulluğudur. Bir bölük vardır; Allâh'a korkudan ibâdet eder; bu da kulların, kölelerin kulluğudur; bir bölük de vardır; Allâh'a şükretmek için kulluk eder; işte bu, hürlerin kulluğudur." (Nehc'ül-Belâga, II, s. 198).

Gerek hadis-i şerif, gerek Hz. Ali'nin sözleri, "De ki: Şüphe yok, namazım da, ibâdetlerim de, ölümüm de âlemlerin Rabbi olan Allâh içindir ki eşi - ortağı yoktur onun ve bana bu, emredildiği ve ben, ona teslim olanların ilkiyim" meâlindeki âyet-i kerimelerinin tefsiri mahiyetindedir (VI, En'am, 162-163). İbâdetlere niyette, Allâh'a yakınlık kastının, Allâh rızasını elde etmek isteğinin bulunması şarttır; bu şarta uymayan ibâdetin, meselâ gösteriş için, sevap kazanmak, gûnahtan, azâptan kaçınmak, yahut dünyevî bir murâdının olmasını dilemek kastıyla edâ edilen ibâdetin hükmü, ecri yoktur; bu çeşit ibâdet bâtıldır.

1925. Beyitle başlayan bahislerde adı geçen Dekuukiy hakkında şârihlerde hiçbir bilgi yok. Bed'uz-Zaman Furûzan-fer merhum, bu hususta rahmetli Muhammed b. Abdülvehhâp Kazvini'ye baş vurmuş. Üstad da şerhlere, tasavvuf kitaplarına, sâfillerin, şâirlerin, bilginlerin hâl tercemelerini ihtivâ eden, hattâ şehirlere bahseden ve bu münâsebetle bazı ricâlin hâl tercemelerine de dokunan kitaplara müracaat etmiş, sonunda, hicri 733 de (1332) vefât eden ve çağının meşhur vâizlerinden olan Takiyyüddin Mahmud'la 645 te (1247) Hama'-

da vefât eden Bağdad'lı muhaddis Abd'ül-Mün'im b. Muhammed'in "Dekuukiyy" diye anıldığını bulabilmiştir; rahmetli Kavzini, Mevlânâ 672 de vefât ettiğine göre bahsettiği Dekuukiyy'nin, birincisinin olmasına imkân bulunmadığı, Haleb'e tahsil için giden Mevlânâ'nın Abd'ül-Mün'im'i duyması, onunla görüşmesi, ondan bu çeşit birşeyin rivâyet edilmesi ihtimali bulunduğunu, esasen Mevlânâ'nın, kitaplarda bir iki satırla anılan bir olayı, engin muhayyilesiyle, sahifeler dolduracak kadar genişlettiğini, bu olaya birçok tasavvufî, dinî, ahlâkî bahisleri sığdırdığını bir mektupla Bedi'üz-Zaman Furûzan-fer'e bildirmiştir; o da bu ikinci ihtimâli kabul ediyor (Maâhiz, s. 107 - 110). 1929 - 1930. beyitler arapçadır.

1935. "Ben size baba mesabesindeyim..." (Câmi', I, s. 86). "Bir adam ateş yakar, tutuşturur, nesi var, nesi yoksa ateşe atmaya kalkışır; birisi de buna engel olmaya çalışır; ben ve siz buna benzeriz; ben sizi ateşe atılmaktan korumaktayım; sizse elimden kurtulmaya uğraşırsınız." (Aynı, II, s. 136).

Bu hadîsler, "And olsun, sizin içinizden, sizden öyle bir peygamber gelmiştir ki bir sıkıntıya düşmeniz, pek ağır gelir ona; pek düşkündür size; mü'minleri pek esirgeyicidir, rahimdir. Fakat döner, yüz çevirirlerse hemen de ki: Allâh yeter bana, yoktur ondan başka tapacak, ona dayandım ve odur büyük Arş'ın sâhibi" meâlindeki âyet-î kerîmelerin tefsiri mahiyetindedir (X, Yunus A. M., 128-129).

1937. "Diriden kesilen herşey, ölüdür." (Hadîs, Câmi', II, s. 78).

Câhiliye devrinde, kesilmemiş hayvandan, diriye bir miktar et keserler, pişirip yerlerdi. Müslümanlık, ölü hayvanın etini haram ettiği gibi (II, Bakara, 173; V, Mâide, 3; VI, En'am, 145; XVI, Nahl, 115) diri hayvandan kesilen eti de ölü kabul ederek bu kötü ve zâlimâne geleneği kökünden kaldırmıştır.

1942. Hz. Ali'nin bir adı da, arslan anlamına gelen "Hayder" dir (Bu ciltte 580. beytin izâhına bakınız); Hz. Peygamber, ona Ali adını koyduktan sonra Hayder, lakablarından biri olarak kalmıştır (Fazâil'ül-Hamse, I, s. 205). Hz. Rasûl-i Ekrem'in (S. M.), Hz. Ali'yi kucaklayıp bağrına basarak gözlerinin arasını optuğu, Ey Müslümanlar, bu benim kardeşimdir, amcamın oğludur, dâmâdım'dır; bunun eti benim etimdir, kanı benim kanımdır; bu, cennet gençlerinin iki ulusu olan Hasan ve Huseyn'in babasıdır; bu, sıkıntılarımı giderendir; bu, Ali'nin yeryüzünde Allâh arslanıdır, düşmanlarına karşı Allâh'ın kılıcıdır; Allâh'ın ve lânet edenlerin lâneti buna buğz edene; Allâh'a andolsun ki ben o kişiden uzağım, o da benden uzaktır. Allâh'tan ve benden ayrılmak, uzaklaşmak isteyen, bu hâle düşmeyi seven kişi, Ali'den uzaklaşsın" buyurdu, sonra, "Burada bulunanlar, bulunmayanlara bildirsün" deyip "Otur yâ Ali, senin hakkındaki bu hükmü Allâh bildirdi" sözlerini de bu sözlere eklediği rivâyet edilmiştir (Zehâir'ül-Ukbâ'dan naklen Fezâil'ül-Hamse, II, s. 236 - 237).

1955. Kur'an-ı Mecid'de, Dâvûd Peygamber'den (A. M.) bahsedilirken, ona dağların râmettirildiği, akşam ve kuşluk çağlarında, onunla beraber Allâh'ı tenzih ettikleri, kuşların, huzurunda toplanıp ona itâat ettikleri, saltanatının kuvvetlendirildiği, kendisine peygamberlik ve gerçekte bâtili ayırdediş bilgisinin verildiği bildirildikten sonra (XXXVIII, 18 - 20) şu olay anlatılır :

Bir gün iki dâvâcı, Dâvûd Peygamber'e baş vurur; ibâdet ettiği yerin divarına tırmanmış olduklarından Dâvûd, bunlardan ürker. Korkma derler, biz iki

hasmız, birimiz, öbürünün hakkına tecavüz etti. Aramızda adâletle hükmet; bizimiz haklı bularak hüküm verme, bizi doğru yola sevk. O iki kişinin biri, şu der, benim kardeşimdi; doksan dokuz dışı koyunu vardı; benimse bir tek dışı koyunum var; öyleyken barâ, o dışı koyunu ver dedi ve beni, konuşmada alt etti. Dâvûd, senin koyununu da almak istemiş ve gerçekten de sana zulmetmiş; âsten ortakların çoğu, birbirinin hakkına tecavüz eder, ancak inanan ve iyi işlerde bulunan kişiler müstesnâ; bunlarsa azdır der ve Allâh tarafından sınandığını anlayıp secdeye kapanır; yarlıganır (aynı sûre, 21 - 25).

Ahd-ı Atık'e şöyle bir olay anlatılır :

Dâvûd, bir gün sarayının damında gezerken güzel bir kadının yıkanmakta olduğunu görür. Adamlarını gönderir, Urya adlı birinin zevcesi olduğunu anlar ve kadını saraya getirir. Kadın Dâvûd'dan gebe kalır. Gebeliğini anlayınca Dâvûd'a haber göndererek işi anlatır. Savaşta bulunan Urya gelince Dâvûd, Urya'ya bir mektup yazıp kumandanana yollar. Mektupta, Urya'yı savaşın en çetin yerine sürmesini, onunla gidenlerin, savaş sırasında çekilip onu yalnız bırakmalarını, bu sûretle öldürülmesinin sağlanmasını yazmıştır. Kumandan, Dâvûd'un emrini yerine getirir ve Urya savaşta öldürülür; Dâvûd da onun karısını alır. O çağda İsrâilîoğullarının içinde Natan adında bir peygamber vardı. Ona Dâvûd'un bu hareketi Allâh tarafından bildiriliyor. Dâvûd'un yanına gidip bir şehirde diyor; biri zengin, öbürü yoksul iki adam vardı. Zengin, sürümlere sahipti; yoksulunsa bir tek dışı kuzusu vardı. Zengine konuk gelince kendi hayvanlarına kıyamayıp yoksulun kuzusunu tutturarak kurban etti, konuklara ziyâfet verdi. Dâvûd bu sözleri duyunca kızıp, bunu yapanı öldürmek gerek derdemez Natan, işte o adam sensin deyince Dâvûd yaptığına pişman oluyor. Natan da suçun başışlandı; fakat dünyaya gelecek çocuğun ölecek diyor. Doğan çocuk yedi gün sonra ölüyor; o kadından bir oğlu daha oluyor ki bu da Süleyman'dır (Mülûk-u Mânî, bâb XI - XII).

Ahd-ı Atık'e göre Dâvûd ve Süleyman, iki padişahdır, peygamber değildir; bu bakımdan Dâvûd, böyle birşey yapabilir; çünkü mâsum değildir. Fakat Ahd-ı Atık'de Allâh'ın beşeri ve maddî sıfatlardan münezzehe oluşu, hattâ birliği, eşsiz ve ortaksızlığı, peygamberlerin mâsum (günahsız) oluşları gibi birşey yoktur. Bu muharref ve yüzyıllar boyunca yazılıp bozulan, bozulup düştülen kitapta ve bunun bir temâdisi olan "Ahd-ı Cedid"de, Allâh ve peygamberler, pek beşeri vasıflarla vasıflandırılır (Bakınız: Abdülbâki Gölpinarlı; Sosyal Açıdan İslâm Tarihi I; Hz. Muhammed ve İslâm; İst. Milliyet Kültür Kurubü Yayınları, 1969, s. 223 - 237).

Kur'an-ı Kerim'de Dâvûd ve Süleyman birer peygamberdir; bu bakımdan öbür peygamberler gibi mâsumdurlar. Bu yüzden Ahd-ı Atık'in yukarıdaki nakli, Dâvûd'a bir isnattır. İslâm müfessirlerine göre Urya, bir kıza evlenmek istemiştir; Dâvûd, bu kızın güzelliğini duymuş, Urya'dan önce onu almıştır. Bir rivâyete göre Urya, savaşta öldürülmüş, Dâvûd, askerlerinin ölümüne acıklanmış gibi ona da acıklanmış, pek güzel olan karısını da, şer'i müddet geçtikten sonra almıştır. Üçüncü bir rivâyete göre ise bir adam ölür, karısı dul kalırsa, o zamanki şeriate göre, ölenin yakınlarından kendisine nikâh düşen kişilerin, o kadını almaları, ancak onlar istemedikleri takdirde kadının başkasına varması gerekirken Dâvûd isteyince ona vermek zorunda kalmışlardır. Bu, yapılmaması daha iyi olan bir şeyi terk etmektir, suç işlemek değildir; bunda, dünyaya, helâl

yönünden biraz meyil vardır ancak. Dâvûd'a, bunu ihtâr için gelen iki kişiyse iki melektir. Dâvûd, onların bu ihtârı üzerine, câz olan birşeyde dahi, daha iyisini terkettiği için tövbe etmiş, yarlıganmayı dilemiş ve dileği yerine getirilmiştir; yoksa suçtan istiğfar etmiş değildir. Dâvûd, ibâdete koyulmuşken bir erkekle bir kadının, muhakeme olmak için yanına geldikleri, kadının güzelliği, Dâvûd'un fikrini çeldiği, bu mübah olan bakış yüzünden ibâdetten bir müddet kaldığı, muhakemede acele hüküm verdiği için yarlıganma diletiği hakkında da rivâyetler vardır (Mecma', VIII, 496 - 473).

1962. Beyitten sonraki bahis için I. ciltte 223 - 237. beyitlerin izâhına bakınız.

1966. Keykubad. Aslı Keygubad olup adâlet sahibi gerçek anlamına gelir İran'ın mitolojik tarihinde Keyler soyunun ilk hükümdarıdır. Feridun soyundandır. Rüstem ve babası Zâl tarafından yardım görmüş, İran'ı Efrâsyâb'dan kurtarmıştır. Yüz yıl hüküm sürmüştür.

1967. "Dermanın sende, fakat senin haberin bile yok. Derdin de sende, fakat sen görmüyorsun.

Kendini küçücük bir beden sanıyorsun; halbuki koskoca âlem, dürülmüş içinde senin,

Öyle apaçık bir kitapsın ki gizli şeyler, onun harfleriyle meydana çıkmada.

Dışarıdan bir ihtiyacın yok senin; gönlünde yazılmış yazılar, herşeyden haber verir."

Hz. Ali (A. Gölpınarlı: İmâm Ali Buyruğu, Ankara - Emek Yayınevi, s. 240 - 241).

1969. Beyitte, iki denizin kavuştuğu yer anlamına gelen "Mecma'ul-Bahreyn" arapça olarak âyetten lâfzen ıktibas edilmiştir (XVIII. Kehf, 60. I. cildin 223 - 237. beyitlerinin izâhına bakınız).

1970. Beyit arapçadır ve âyetten lâfzi ıktibas vardır.

1974. İkinci mısradaki ilk sözden sonraki sözler arapçadır.

1986. Yedi. I. cildin 265. beytinin izâhına bakınız.

1997. "Peygamber, kunûtuñ sonunda, Allâhım, gazebinden rızâna sığınırım, azâbından bağışlamana sığınırım; senden sana sığınırım; seni övmenin imkânı yok, övüşün sayıya sığmaz; sen, kendini nasıl övdüysen öylesin buyururdu." (Hz. Ali'den rivâyetle "Müsned, Müslim, İhyâ ve Câmî'den naklen Ahâdis-i Mesnevî; s. 2, İkinci mısra'da hadisten lâfzen ıktibas vardır.

2006. Sidre. Arabistan kirazı denen ve trabzon hurmasına benzer bir meyva veren ağaç. "Sidret'ül-Müntehâ", sınır ağacı diye çevrilebilir.

Kur'ân-ı Kerim'de, LIII. sûrenin (Necm) 13-18. âyetlerinde, "Ve andolsun ki onu, inerken bir kere daha gördü, en son sidrenin yanında; me'vâ cenneti de yanındaydı. Sidreyi, o sırada neler bürümüş, kaplamıştı, neler. Gözü ne kaydı, ne haddini aştı. Andolsun ki Rabbinin pek büyük delillerinden bir kısmını gördü" âyetleriyle mi'racta Hz. Muhammed'in (S.M.) Cebrâil'i (A.M.) sidrenin

yanında gördüğü bildirilmektedir. Hadiste, sidrenin altıncı kat gökte olduğu, yeryüzünden göklere ağan şeylerin, ancak oraya dek çıkabildiği, oradan alındığı, yücelerden gelenlerin de oraya dek geldiği, oradan alındığı, burasının sınır olduğu, burada Cebrâil'i, kendi suretiyle gördüğü bildirilmiştir. Ümmül-mü'minin Aişe (R.A.), bu âyetlere dayanarak Allâh'ı gördü diyenlerin, Allâh'a iftirâ ettiklerini, Cebrâil'i gördüğünü söyler; LXXXI. sûrenin (Tekvîr), "Ve andolsun, onu, apaydın tanyerinde gördü" meâlindeki 23. âyetinde de görüldüğü bildirilen Cebrâil'dir ve Hz. Rasûl (S.M.), Cebrâil'i, kendi sûretinde ancak iki kere görmüştür (Sahih-i Müsîm, İst. Matbaa-i Âmire - 1329, C. I. s. 109 - 111).

2007. Öküz - Balık. İki burcun adıdır. Aynı zamanda yer küresinin boyunu üstünde durduğuna inanılan öküzle öküzün altındaki balığa, yani bir halk inancına da işaret edilmektedir.

2017 - 2019. XXXVI. sûrenin (Yâ Sîn) 20 - 27. âyetlerinde, o zamanın dini olan Hristiyanlığı kabul ettiği için öldürülen Habîb-i Neccâr'ın, halka, sizden maddî bir fayda ummayanlara inanın dediği, şehid edildikten sonra ona, cennete gir dendiği, onun da, ne olurdu, kavmin, Rabbinin beni yarlıgadığına ve yüce derecelere ermiş kişilere kattığını bilseydi dediği bildirilir. LXXV. sûrenin (Kiyâme) 10 - 11. âyetlerinde, kıyâmette insanın, nerde kaçacak yer diyeceği, fakat kaçacak, sığınacak yerin olmadığı bildirilmektedir. 2017 ve 2019. beyitlerde bu iki âyetten lafzi ıktibas vardır.

2034 - 2037. "Sonunda peygamberler, tamamıyla ümitlerini kesip tamamıyla inkâr edileceklerini sandıkları zaman yardımımız gelmiştir de diletiğimizi kurtarmışızdır. Fakat azâbımız, suçlu topluluktan hiçbir sûretle geriye çevrilemez." (XII. Yûsuf A.M., 111).

2034. Beyit arapçadır ve beyitte, bu âyet-i kerîmeden lafzen ıktibas vardır. 2037. beyitte ilk mısra' arapçadır.

2038. VI. sûrenin (En'am), "Öyle bir mâbuttur ki çardaklı ve çardaksız bağları, bahçeleri, tatları çeşitli hurmaları, ekilmiş şeyleri, bir bakıma birbirine benzeyen, bir bakıma benzemeyen zeytinleri ve narları yetiştirip meydana getirir. Meyva verince meyvalarından yeyin; devşirme günü hakkını da, israf etmemek üzere verin; şüphe yok ki o, müsrifleri sevmez" meâlindeki 141. âyetinden mânevî ıktibas yapılmıştır.

2052. "Gövdesiz bitki de, gövdelli bitki de secde eder." (LV, Rahman, 6) âyetle geçen "Necm" aynı zamanda yıldız anlamını da verir. Bu âyetten lafzen ıktibas vardır.

2055. Ka'de, namazların ikinci ve son rik'atlerinde, ikinci secdeden sonra diz üstü oturmaya denir. İlkine, ilk oturmak, sonuncusuna son oturmak anlamına "ka'de-i ulâ, ka'de-i ahîre" adı verilmiştir.

2073. Murakabe için bu cildin 1174. beytinin izâhına bakınız.

2078. Bu beyitten, bahsîn sonuna dek, "De ki, herkes, huylandığı huya göre hareket eder. Gerçekten de Rabbiniz, en doğru yolu kim bulmuştur, pek iyi bilir onu" meâlindeki âyete işaret edilmektedir (XVII, İsrâ, 84).

2095. "Ey inananlar, müşrikler, mutlaka pis insanlardır, bu yıldan sonra artık onları Mescid-i Harâm'a yaklaştırmayın. Yoksulluktan korkarsanız bilin ki

Allâh dilerse yakında sizi iktüfıyla, İhsânıyla zenginleştirir ve şüphe yok ki Allâh herşeyi bilir, hüküm ve hikmet sâhibidir" meâlindeki âyetin (IX, Tevbe, 28) hükmünce müşrikler, İslâm nazarında pistir. Ancak bu pislik, içlerindeki şirk pislîği yüzünden mecâzî bir mânâ mı taşımaktadır; yoksa mânâda mecâzla beraber gerçek de var mıdır? Müctehitler, bu hususta iki bölüğe ayrılmışlardır. Âyetin mânâsını mecâzî alanlara göre üstü başı temiz olan bir müşrik, inancı bakımından pistir ancak. Mânâyı gerçek alanlara göreyse bir müşrik, ıslak elle bir yere, bir şeye, adamın eline, yahut elbisesine dokunsa, yahut bir Müslüman, ıslak elle müşrike dokunursa pislenir; dokunulan uzuv, yahut elbise yıkanıp arlanmadıkça namaz kılınmaz. Şirk, Allâh'a eş - ortak tanımak, Allâh'ın birliğine inanmamak, Allâh'ı, yaratılmışlarla bir tutmak, yaratılmışlara Allâh'lık isnâd etmek gibi şeylerdir ki Müslümanlıkta, IV. sûrenin (Nisâ) 48. ve 116. âyetlerinin hükmünce bağışlanmayacak suçtur. IX. sûrenin (Tevbe) 30. âyetinde bildirildiği gibi Yahûdilerin, Uzeyr hakkında aşırı inanca saptıkları, Hristiyanların da İsa Peygamber'e, Allâh'ın oğlu dedikleri ve V. sûrenin (Mâide) 73. âyetinde beyân edildiği gibi, Allâh, için üçüncüsüdür kanâatine saptıkları için, Kitap Ehli oldukları hâlde şirk koştuklarından, bâzı müctehitler, bunları da müşriklere katmışlardır. İmâmiyye'de, Ehl-i Kitâbı necis bilenenler olduğu gibi bilmenler, fakat onlardan da çekinmeyi bir ihtiyat sayanlar da vardır. Necis sayanlara göre V. sûrenin 5. âyetinde, kitap Ehlinin yemeklerinin Müslümanlara, Müslümanların yemeklerinin de onlara helâl olduğunun bildirilmesi, onların devşirdikleri arpa, buğday, nohut gibi ve onlar tarafından pişirilmemiş hubûbatlar. Mevlânâ, bu beytinde ve bundan sonraki beyitlerde bu pislîğin, batinî pislik olduğunu bildiriyor.

2101. İnsan testiye benzetiliyor; beş deliği, iki göz, iki kulak ve bir ağız-
dır.

2102. "İnananlara söyle: Gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını koru-
sunlar, bu daha temiz bir harekettir size. Şüphe yok ki Allâh, ne işlerseniz hep-
sinden de haberdardır. İnanan kafilelere de söyle, gözlerini haramdan sakın-
sunlar; ırzlarını korusunlar ve açığa çıkanlardan, görünenlerden başka ziynet-
lerini göstermesinler..." (XXXIV, Nûr, 30-31). Ayetten lafzî iktibas vardır.

2111 - 2122. Bu beyitlerde Mevlânâ, "Mesnevi"yi yazdırdığı Çelebi Husâ-
meddin'e iltifatlarla bulunmakta, ona, "Hak ziyâsı" diye hitâb etmekte, geçmiş
erenleri anar - överken de ancak onu andığını, onu övdüğünü bildirmekte, 2122.
beyitte, "Yaz hele şimdi" buyurup gene hikâyeye dönmektedir.

2123 - 2147. Tahiyât, selâmlar, hayır duâlar anlamına gelir. Namazda, ikin-
ci ve sonuncu rik'atlerden sonra oturulunca okunan duâya denir ki içinde Hz.
Peygamber'e ve temiz kişilere de esenlik dlenir.

XXII. sûrenin (Hacc) 28 ve 34. âyetlerinde hayvanın, Allâh'ın adı anılarak
kesilmesi emredilmekte, II. sûrenin (Bakara) 173., XVI. sûrenin (Nahl) 116.
âyetlerinde, Allâh'tan başkasına kesilen hayvanın haram olduğu bildirilmekte-
dir. Mevlânâ, namaza da "Allâh u Ekber - Allâh uludur" diye başlanması dola-
yısıyla namaza duranın, Tanrı'ya karşı varlığını kurban etmiş sayılacağını bil-
dirmekte, 2146 - 2147. beyitlerde de bedeni İsmâil'e, canı Halil İbrâhim Peygam-
ber'e benzelmekte, namaza, tekbirle durulduktan sonra besmele çekilince ben-
liğin, varlığın kesildiğini, kesilmesi gerektiğini bildirmektedir (İsmâil için I. cil-
din 228. beytinin izâhına bakınız).

Mevlânâ, bu beyitlerde, mü'minin mi'râcı, nûru, Allâh'tan hakkiyle sakınan
kişinin, O'na ma'nen yaklaşma vâsıtası, dinin, imânın dîreği olan namazın (Câ-
mi', II, s. 42) değerini, namazda insanın, varlığını - benliğini kurban etmesi ge-
rektiğini, Allâh'ın huzurunda bulunduğunu idrâke çalışmasını, namazın, dünyâyı
ve âhireti temsil ettiğini, büyük, eşsiz bir belâgatla bildirmekte, namazdaki is-
tiğrâkı gözlerin önüne vermektedir.

"Divân-ı Kebir" de de kendi namazını şöyle anlatır :

"Akşam namazı vaktinde herkes mumunu yakar, sofrasını serer; bense sev-
glinin hayâline dalarım; gamlara batırım; ağlayıp feryâd etmeye koyulurum.

Gözyaşıyla abdest aldığımдан, namazım ateşli olur.. bir ezan sesi geldi mi,
mescidimin kapısını yakar - yandırır.

Kiblem nereye gitti ki namazım kazâya kaldı? Tanrı takdiriyle boyuna sı-
nanmalar gelip çatmada bana da, sana da.

Acaba sarhoşların namazı doğru mudur? Sen söyle.. sarhoş, ne zaman bi-
ler, ne mekân tanır.

Acaba bu ikinci rik'at mı, yoksa sekizinci rik'at mı? Acaba hangi süreyl
okudum; zâtî dilim de yoktu ki.

Tanrı kapısını nasıl çalayım? Ne el kaldı, ne gönül.. ey Tanrı, eli de sen
aldın, gönlü de; bâri bir aman ver bana.

And olsun Tanrı'ya ki namaz kılarım ama rûkû' tamamlandı mı, imâm kim?
Haberim bile olmaz.

Bundan böyle her imamın önünde, ardında gölge kesileyim; gölgeyi mey-
dana getirenin hareketiyle kısılayım, uzanayım.

Gölgenin rûkûna da bakma, kıyâmına da; gölgede bir maksat arama, göl-
geden bir can dileme.

Gölge sorudan da kurtuldu; çünkü başkası oynatır onu; o da, nerde göl-
geyi bilen diye iki elceğini çırpar - durur.

Gölgenin sâhibi pâdişah'tır; o yürürse yürürüm; bir dükkân kıyasına otu-
rursa otururum.

Varım - yoğum kalmadı da gölge lâfına daldım..." (Divân; İnkılâp ve Aka
K. Çevirimiz; 1974, s. 263 - 264).

2151 - 2155. "Hiçbir kul, kıyâmet günü, ondan dört şey sorulmadıkça adım
atamaz: Ömrünü neyle yok etti; bedenini ne işte yıprattı, malını nereye har-
cadı, nerden kazandı; bir de biz Ehlibeit'in sevgisi. Ey Allâh'ın Rasûlü, sizi sev-
menin alâmeti nedir diye sorulunca, elimi Allâh'ın omuzuna vurdu." (Kenz'ül-
Ummâl'den naklen Fezâil'ül-Hamse, II, s. 77) Mevlânâ, bu bölümün sonuna dek
namazı, Tanrı huzurunda soru sorulmaya benzetmektedir.

2179. X. sûrenin (Yûnus A.M.) 23., XVII. sûrenin (İsra') 67. ve XXIX. sû-
renin (Ankebât) 67. âyetlerinde, denizde fırtınaya tutulanların, öz doğruluğuy-
la kurtulmaları için Allâh'a duâ ettikleri, fakat kurtulunca bunu unuttuk-

leri bildirilmektedir. Bu beyitten itibaren hülâsasını verdiğimiz Ayetler hatırlanmaktadır.

2192 - 2195. "Onlar, kendilerinden az önce gelip de yaptıkları işin vebâlini tatmış olanlara benzerler ve onlara elemli bir azâp var. Şeytan gibi; insana, kâfir ol der de insan kâfir oldu muydu, şüphe yok ki, der, ben senden tamamiyle uzağım; şüphe yok ki ben, âlemlerin Rabbi olan Allâh'tan korkarım. Derken ikisinin de sonları şu olur: Şüphe yok ki ikisi de, ebedî kalmak üzere ateşe giderler ve budur zulmedenlerin cezası." (LIX, Haşr, 15 - 17)

2198. "Akıllı - fikirli kişi, ölümünden sonrası için amel eden kişidir; çıplak, dinden çıplak olandır; Allâhım, yaşayış, ancak âhiret yaşayışıdır." (Câmi', II, s. 82)

2207. "Tevrât'ın, İncil'in ve Rablerinden sonra indirilen kitabın hükümlerini tutsalardı tepelerinden, ayaklarının altlarından nimetlere nâil olurlar, onları yerlerdi. İçlerinde geri ve aşırı olmayan insaf ehli de var, fakat çoğunun yaptığı işler, ne de kötü." (V. Mâide, 66)

2238. Dörtten maksat dört unsur, beşten maksat beş duygu, altıdan maksat da altı, üst ön, ard, sağ ve sol olmak üzere her şeyde, zerrede bile mevcut olan altı yöndür. I. ciltte, 874, 3589, 3664. ve II. ciltte 614. beyitlerde geçer.

2245. "Gerçekten de yüce Allâh, sizin sûretlerinize, mallarınıza değil, gö-nüllerinize ve amellerinize bakar." (Câmi', I, s. 62)

2249. Abdâl. I. cildin 265. beytinin izâhına bakınız.

2267. Cevher - Araz, I. ciltte 2119., II. ciltte 948. beyitlerin izâhlarına bakınız.

2305. "Duâ edin bana, çağırın beni, icâbet edeyim size." (XL. Gaafir, 60).

2339. Yûsuf - Kuyu, I. cildin 125. beytinin izâhına bakınız.

2345. Elest. I. cildin 1246 ve 2119. beyitlerin izâhına bakınız.

2347. Gül - beşeker. Gül çiçeğini meydana getiren kokulu yapraklarının dibindeki beyaz yerleri kesilerek atılır, kırmızıları bir kaba köhür. Üstüne bol şeker serpilir, limon sıkılır, sonra yoğurulup hamur haline getirilir, bir kavanoza doldurulur. İstenildiği zaman öyle de yenir, bir bardağa konup üstüne su ilâve edilerek karıştırılır, şerbet olarak da içilir, istenirse ondan reçel de yapılır. Buna gülbeşeker denir.

2357. Kur'an'ın "İnşirah sûresi" denen XCIV. sûresi, halk arasında "Elem neşrah" diye de anılır; bu söz, sûrenin başlangıcıdır. Sûre sekiz âyettir ve meâlî şudur:

"Senin göğsünü açıp genişletmedik mi? Senin yükünü kaldırıp attık. Öylesine yük ki çöktürmüştü belini ve adımı yücelttik. Artık şüphe yok ki her güçlüğü beraber bir de kolaylık var; şüphe yok ki her güçlüğü beraber bir de kolaylık var. Artık sen de ibâdeti bitirince yorul ve ancak Rabbinden iste, ona doğrul."

Sûredeki "göğsünü açıp genişletmedik mi" âyeti, göğsünü genişletip peygamberlikle, bilgiyle genişletmedik mi anlamına alınmıştır. Ağır gelen yük, pey-

gamberlik, yahut müşriklerin eziyetidir ki buna karşı sana güç - kuvvet verdik denmektedir. Adımı yücelttik demek, Tevhid kelimesinde Allâh'ın birliğinden sonra senin peygamberliğini gerçekleymeyle gari kıldık anlamındadır. "İbâdetten sonra yorul, Rabbinden iste" demek de, namazdan sonra duâ et, halktan değil, Rabbinden iste demektir.

2363. Hasan. Güzel anlamındadır; maksatları Çelebi Hüsameddin'dir. Beyitte, "Sevdiğin şey seni kör eder, sağır eder" hadisine işâret vardır (Câmi', I, s. 123).

2366. Sıddıyk, çok gerçek demektir. Yûsuf Peygamber (A.M.) Kur'an-ı Kerim'de bu sıfatla anılmıştır (XII, Yûsuf A.M. 46).

2402. "Dünyanızdan bana üç şey sevdirildi: Kadınlar, güzel koku, namazdaysa gözüm ışklanır." (Câmi', I, s. 122).

2408. "Andolsun ki biz Âdemoğullarını yücelttik, üstün ettik; karada, denizde taşıdık onları, tertemiz şeylerle rızıklandırdık onları ve yarattıklarımızın çoğundan üstün ettik onları." (XVII, İsrâ, 70)

2411. "Her yalanın günahı Âdemoğullarına yazılır; ancak üç yalanın günahı yazılmaz: Savaşta yalan söylemek; çünkü savaş düzendir, hiledir. İnsanın, karısını râzi etmesi için yalan söylemesi; araları bozulmuş iki kişinin aralarını bulmak için söylenen yalan." (Câmi', II, s. 76) "Harf hiledir." (Sefinet'ül-Bihâr, I, s. 382)

2449. Nevruz. II. cildin 1596. beytinin izâhına bakınız.

2455. Beyitten sonraki bahis, XLI. sûrenin (Secde) 19 - 24. âyetlerinin meâlidir. Bu âyetlerde, Allâh düşmanlarının âhirette, cehennemde birleşecekleri, oraya gelince de kulaklarının, gözlerinin, bedenlerinin yaptıkları şeylere tanıklık edeceği, onlar, ne diye aleyhimize tanıklık ettiniz deyince de, Allâh söyletti bizi diyecekleri, oysa ki onların, bunu ummadıkları, bunın sonunda da ateşe atılacakları bildirilmektedir.

2488. Hilim, cezâ vermekte acele etmemek, anlamına gelir. Halim, yani cezâ vermekte acele etmeyen, Esma-i Hüsnâ'dan, yani Tanrı adlarından'dır. II. sûrenin (Bakara) 225., III. sûrenin (Alî İmran) 155., V. sûrenin (Mâide) 101., XVII. sûrenin (İsrâ) 44., XXXV. sûrenin (Fâtır) 41. âyetlerinde "Gafûr" yani suçları ziyâdesiyle örtücü adıyla beraber anılmaktadır. II. sûrenin 263. âyetinde, her şeyden müstağni anlamına gelen "Ganî", IV. sûrenin (Nisâ) 12., XXII. sûrenin (Hacc) 59., XXXIII. sûrenin (Ahzâb) 51. âyetlerinde herşeyi bilici anlamına gelen "Alîm", LXIV. sûrenin (Tegabûn) 17. âyetinde, iyilik edenlere fazlasıyla mükâfat verici anlamına gelen "Şekûr" adlarıyla geçer.

2490. Beyitte "Cezâ", "Dîn" diye geçmektedir. I. sûrede "Dîn günü", herkese yaptığının karşılığı verilecek olan kıyâmet günü anlamındadır (I. cildin dibâcesinin şerhine bakınız).

2496. Dâvûd, İsrâiloğullarının hükümdarı Tâlût'un maiyetinde savaşmış, sapanla bir taş atıp Câlût'u alından yaralamış, yere yıkmış, üstüne çıkıp onun kühni alarak başını kesmişti (II. Bakara, 246 - 251). "And-ı Atıyk" te Tâlût, Saul diye anılır (Mülûk-ı Evvel, X, 23); Câlût'un adı da Golyat diye geçer (aynı, XVII, 23 v.s.). II. ciltte 3786. beyte de bakınız.

2499. Dâvûd - Demir. Bu ciltte 703. beytin şerhine bakınız.

2500. Bu ciltte 1955. beytin şerhine bakınız. Zebûr, Dâvûd Peygamber'e vahyedilen, hükmü ihtivâ etmeyip ilâhî neşidelerden meydana gelmiş olan kitaptır ki "Ahd-ı Atıyk" te "Mezâmîr" diye geçer.

2504. II. sûrenin (Bakara) 179. âyet-i kerimesinde "Ey akil erenler, ey akıllı kişiler, çekinesiniz diye kısasta, sizin için hayat var" buyrulmaktadır; bu âyete işâret vardır. Mevlânâ, bu beyitten sonraki bölümde, asıl öldürülmesi gereken büyük düşmanın, hadîs mücebince (Künûz'ül-Hakaik, s. 40) insanın nefsi olduğunu, benliği, bencilliği bulunduğunu bildirerek hikâyedeki maksadı açıklamaktadır.

2514. Bu beyitte ve müteakıp beyitlerde Mevlânâ, gece biraz birşey yediğini, bu yüzden de ilham kaynağının biraz bulandığını bildiriyor.

2518. Beyitteki Zuhâl için II. cildin 175. beytinin şerhine bakınız.

2520. İbrâhim Peygamber (A. M.), ehline, iyâline yiyecek bir şeyler getirmek için gitmiş, fakat birşey elde edemeyip götürdüğü çuvallara kum doldurarak evine dönmüş, yorgunluktan da yatıp uyumuştur. Kadını, İbrâhim uyurken çuvalları açmış, içlerinde pek güzel ve temiz un bulmuş, ekmeğe pişirmişti. İbrâhim uyanınca sofraya konan ekmeği görünce nereden bulduğunu sormuş; kadını, senin getirdiğin undan yaptım deyince bunun bir mucize, bir Tanrı lutfu olduğunu anlamıştı (Maâhiz, s. 110 - 111). Mevlânâ bu ve bundan sonraki beyitlerde sebeple sebebi yaratana anlatmakta, sebepten ziyâde sebebi yaratana şükranın gerektiğini bildirmektedir. Beyitte tüyün ibrîşim olması da, Mûsâ Peygamber'in (A. M.) zevcesinin, keçilerin tüylerini çekince, elinde ibrîşim olması rivâyetine işârettir (Şârih, s. 214).

2521 - 2523. Bu cildin 693., I. cildin 1319. beyitlerinin izâhlarına bakınız.

2524. Mûsâ - İnek. II. cildin 1440. beytinin izâhına bakınız.

2528. Felsefe - akıl. I. ciltte 1907., 1087. ve 3408. beyitlerin izâhlarına bakınız.

2534. Kadir gecesi. II. cildin 2942. beytinin izâhına bakınız.

2537. "Şüphesiz ki sen de öleceksin, onlar da ölecekler. Sonra da şüphesiz ki sizin, kıyâmet gününde, Rabbinizin katında dâvânız görülür." (XXXIX, Zümer, 30 - 31).

Bu âyet-i kerimede Hz. Peygamber'e (S. M.) hitâb edilmekte, zâhiri ölüm kastolunmaktadır. Fakat II. sûrenin (Bakara) 154. âyet-i kerimesinde, Allâh yolunda öldürülenlere ölü denmemesi, III. sûrenin (Âli İmran) 169. âyet-i kerimesinde, Allâh yolunda öldürülenlerin ölü sanılmaması bildirilmekte, onların diri oldukları beyân buyrulmaktadır. Allâh yolunda ölüm şahâdetdir. Halkı irşâd ederken, halka hayrı, bilgiyi öğütler, belletirken maddî yaşayışları sona erenler, şahâdet mertebesine erişirler (II. ciltte, 1767. beytin şerhine bakınız); bunların en başında, âlemlere rahmet olan Hz. Muhammed (S. M.) gelir. Hadîste, "Bilin ki Allâh dostları ölmezler; onlar ancak bir yurttan bir yurda geçerler" buyrulmuştur (Ahâdîs-i Mesnevî, s. 104); bunların başında da Hz. Muhammed (S. M.) gelmektedir. Bu bakımdan, âyetteki hitâp, umumi mâhiyettedir; esâsen ölüm, insanın bu âlemdeki yaşayıştan sıyrılması, amelîne göre, lutuf ve ihsan, yahut

kahr ve azâp âlemine geçmesidir. İnanmayanların o âlemdeki hâlleri, ölümden beter olduğu için, müminler ölmez denmiştir, yoksa kâfir de, o âlemedir; fakat hâli, ölümden de kötüdür.

2540. V. sûrenin (Mâide) 44 - 48. âyetlerinde Tevrât'ın bir hidâyet ve ıstık olarak indirildiği, sonra Tevrât'ı gerçekleyen İncil, ondan sonra da, önceki kitabı ve ona emîn bir tanık olan kitabın Hz. Muhammed'e (S. M.) indirildiği bildirilmektedir. VII. sûrenin (A'raf) 157. âyetinde, şeriat sâhibi Ümmî Peygamber'in, yâni Hz. Muhammed'in (S. M.) Tevrât ve İncil'de yazılı olduğu, bu kitaplarda, gönderileceğinin tebsîr edildiği beyân buyrulmaktadır. LXI. sûrenin (Saf) 6. âyetinde, İsâ Peygamber'in (A. M.) Hz. Muhammed'i müjdelediği bildirilmiştir.

2549. Eski İnanca göre zümrüd, yılanı gösterilince yılanın gözü kamaşır, kaldıramaz.

**

(M E T İ N)

* Esenlik ona, İsa'nın, ahmaklardan dağ tepesine kaçması

Meryem oğlu İsa, bir dağa kaçıyordu; sanki bir arslan, onun kanını dökecekmiş.

Birisi de ardından koşmaya başladı da hayrola dedi; ardında kimse yok, kuş uçar gibi ne kaçyorsun?

İsa, o kadar hızlı koşuyordu ki tezliğinden onun sorusunu cevaplandıramadı.

Adam, İsa'nın peşinden koşarak bir iki meydanlık yol aştı; derken İsa'ya kuvvetlice bağırarak dedi ki :

Hak rızâsiyçin bir soluk dur; çünkü bu kaçışın dert oldu bana.

A kerem sâhibi, ardında ne arslan var, ne düşman; ne bir korku, bir ürküntü; kimden kaçyorsun şu yana?

İsa, yürü git dedi, ayağımı bağlama; bir ahmaktan kaçıyorum; bırak da kaçıp kurtarayım kendimi.

* Adam, o Mesîh sen değil misin ki körler, sağırlar, senin yüzünden iyileşiyor?

* İsa, evet benim dedi... Adam, peki, o pâdişah değil misin ki dedi, gizli afsuna yuva kesilmişsin;

2580. O afsunu bir ölüye okudun mu, av bulmuş arslan gibi dirilir, sıçrayıp kalkar ölü.

* İsa, evet dedi, o söylediğin de benim. Adam, topraktan kuşlar yapıp canlandıran değil misin sen? O güzel yüzlü kişi değil misin sen dedi.

İsa, evet dedi; oyum. Adam, peki a tertemiz rûh dedi; mâdemki dilediğini yapıyorsun; korkun kimden?

Bu çeşit mucizelerin olduktan sonra dünyâda kim senin kullarına katılmaz; kim kul - köle olmaz sana?

İsa dedi ki: Bedeni eşsiz, örneksiz yaratan, canı daha önce halkeden Hakk'ın zâtına andolsun;

Onun tertemiz zâtının, tertemiz sıfatlarının hürmetiyçin... Hani gökyüzü bile yenini - yakasını yırtmış, ona kul - köle olmuştur...

O afsunu, o en ulu, en yüce adı sığna, köre okudum; kulağı açıldı, gözü gördü;

Kayadan meydana gelmiş dağa okudum; çatladı, yarıldı; göbeğine dek hırkasını yırttı.

Ölünün bedenine okudum, üfürdüm, dirildi; hiçbir şey olmaya okudum, birşey oldu.

Fakat ahmağın gönlüne okudum, hem de sevgiyle, dileyerek yüzbinlerce kere okudum, bir dermânı olmadı.

2590. Granit bir kaya kesildi, hiçbir tepki yaratmadı onda; kum oldu sanki, hiçbir tohum bitmedi - gitti ondan.

Adam, peki dedi, hikmeti nedir ki Tanrı'nın adı buna bir fayda vermiyor da öbüründe bir tepki yaratıyor?

Onlar da illet, bu da illet... Neden buna ilâç oluyor da ona olmuyor?

İsa, ahmaklık dedi, Tanrı'nın kahrıdır; illetse, körlükse kahr değildir, belâya uğrayıştır.

Belâya uğrayış, bir illettir ki insanı acındırır; ahmaklıksa öyle bir illettir ki insanı yaralar.

* Ahmağa vurulan dağ, Tanrı'nın mühürleyişidir; hiçbir el, çare veremez ona.

İsa'nın kaçtığı gibi sen de kaç ahmaktan; ahmakla konuşup görüşmek nice kanlar dökmüştür.

Hava, suyu nasıl azar - azar çalarsa ahmak da dininizi öyle çalar.

Taşa oturan kişinin sıcaklığını taş, nasıl alırsa ahmak da senin harâretini alır, soğukluk verir sana.

İsa'nın kaçışı, korkudan değildi; emindi o, fakat halka öğretmek için kaçtı.

2600. Bütün dolayları zemheri kaplasa parıl - parıl parlamakta olan güneşe ne gam.

* Sebâ'luların hikâyesi, onların ahmaklıkları, Peygamberin öğütlerinin, ahmaklara tesir etmemesi

Sebâ'luların hikâyesi aklıma geldi; ahmaklık yüzünden seher yeli, onlara samyeli kesildi.

Sebâ', çocuklara söylenen masallarda duyduğun gibi büyük bir şehirdi.

Çocuklar masal söylerler, eğlenirler ya; masallarında nice sırlar, nice öğütler vardır.

Alaylar ederler, saçma sapan söylenirler; fakat sen, yıkık yerlerde define aramaya bak.

* Sebâ şehri, pek büyük, pek ulu bir şehirdi; büyüklüğü, bir tepsiden büyük değil.

Pek büyüktü, pek genişti, pek uzundu; pek sağlamdı; sağlamlığı bir soğan sağlamlığı kadardı ancak.

On şehir halkı toplanmıştı o şehirde; ama hepsi de üç tane eli yüzü yunmamış kişi.

Orda sayısız adam, sayısız yaratık vardı, ama hepsi de o üç pişmiş aş yiyen hamdan ibâret.

Koşup sevgiliye ulaşmayan can, binlerce kişi olsa bile yarım bedendir.

2610. Onların biri pek uzağı gören gözü kör biriydi; Süleyman'ı görmezdi de karıncanın ayağını görürdü.

Öbürünün de kulağı pek keskindi ama adamakıllı sağırdı... Bir defneydi sanki; içinde bir arpa ağırlığında altın bile yok.

Öbürüyse edep yeri bile açık, çırpıplak biriydi; fakat elbisesinin etekleri uzun mu, uzundu.

Kör, işte, buracıkta, atlı askerler geliyor dedi; hangi toplumdandan, kaç kişiler, görtüp duruyorum.

Sağır, evet dedi, seslerini duydum; açık, gizli, ne diyorlarsa hep işittim.

O çıplak da; bundan korkuyorum ben; uzun eteğimi keserlerse dedi.

Kör, işte dedi, yaklaştılar; kalk da yaralanmadan, bağlanmadan kaçalım.

Sağır, evet dedi, hadi dostlar; gürültü gittikçe yaklaşıyor.

Çıplak da, eyvahlar olsun dedi; tamah ederler de eteğimi keserlerse; emin değilim ben.

Şehri bıraktılar, dışarı çıktılar; korkuyla bir köye sığındılar.

2620. O köyde semiz bir kuş buldular; ama kuşta zerrece et yoktu; öylesine arıktı.

Ölmüş, kurumuş bir kuştı; kuzgunların gagalarıyla kemikleri bile incelmış, ipliğe dönmüştü.

Arslan, avını nasıl yerse onlar da o kuşu öyle yediler, öyle sömürdüler; her biri, karnı tok bir file döndü.

Her üçü de o kuşu yedi; semirdi mi semirdi; pek büyük, pek ulu üç fil kesildi.

O üç gencin üçü de öylesine semirdi ki, semizliği, iriliği yüzünden her biri, iki dünyaya da sığmıyordu.

Bu kadar semizlikle, bu kocaman el - ayakla, bu şişkin göğüsle, gövdeyle, bu iri kelleyle gene de süzöldüler, kapının çatlağından geçtiler.

Âh, ölüm de bir görünmez yoldan gelir, çatar halka; gözle görünmez; yersiz bir yoldur geldiği yol.

İşte bak, buracıkta birbirine ulanmış kervanlar... O gizli kapının çatlağından geçip gidiyorlar.

Kapıda o çatlağı arasan bulamazsın; pek gizlidir ama bunca kişiyi gelin evine güvey götürür gibi o çatlaktan geçirip götürür o.

O uzağı gören körle keskin kulaklı sağır, uzun etekli çıplak

Sağır, bil ki dilektir, istektir; bizim ölümümüzü duydu da kendi ölümünü duymadı, kendi göçüşünü işitmedi.

2630. Hırs da kördür; halkın ayıbını kıldan kıla görür, bucak - bucak dolaşır, söyler de,

* Kör gözü, ayıp aradığı hâlde kendi ayıbının bir zerresini bile görmez.

Çıplaksa, eteğini kesecekler diye korkar - durur, çıplak adamın eteğini nasıl keserler?

Dünyâ adamı müflistir, sonra da korkular içindedir... Oysa ki hırsızlardan hiç korkmaması gerek.

O, dünyaya çıplak gelmiştir, çıplak gider... İş böyleyken hırsızın derdiyle ciğeri kan olur.

Önce, yüzlerce feryatlar etti ya; ölüm çağında canının bu korkusuna güleceği tutar.

O zaman zengin, hiçbir pulu olmadığını, zekî, hünersiz biri olduğunu anlar.

Hani çocuk, eteğine saksı kırıklarını doldurur da mal - mülk sâhibi gibi onların üstüne titrer;

Bir parçasını alsan ağlar; o parçayı geri verirsen güler.

Bilgi elbisesini giyinmemiştir de o yüzden çocuğun ağlamasına, gülmesine bir değer verilmez.

2640. Yüce kişi de eğreti malı, kendi mülkü sanır da o malın üstüne titrer, çırpınır - durur.

Rûyâsında, kendisini mal sâhibi görür; hırsızın, çuvalı çalmasından korkar,

Fakat kulağını çeken, onu uykudan uyandırdı mı, kendi korkusuyla kendisi alay eder.

Bu dünyânın aklına, bu dünyânın bilgisine sâhib olan bilgilerin tir - tir titremesi de buna benzer.

* Tanrı, Kur'ân'da, bu çeşit bilginler hakkında "bilmezler" dedi.

Her biri, kendisinde bilgi var zannına kapılır da, bir hırsız çalacak diye korkar.

Zamanımı alıyorlar der; oysa ki faydalı zaman, zâti yok onda.
Halk der, işten alıkoyuyor beni; oysa ki canı, boğazına dek
işsizliğe batmış.

Çıplak, korkarak, eteğimi çekip duruyorlar, eteğimi ellerinden
nasıl kurtarayım diyor.

O alabildiğine zâlim adam, bilgilerden yüzbinlerce üstünlük
elde etmiş, bir hayli bilgi sâhibi olmuş da kendi canını bilmiyor.

2650. Her cevherin hassasını bilir de kendi mayasını bilmede, anlat-
mada sanki bir eşektir.

Câiz olanı, câiz olmayanı bilirim diyorsun ama, sen câiz mi-
sin, yoksa bir kocakarı mısın, bunu bilmiyorsun.

Bu yaraşır, bu yaraşmaz demeyi biliyorsun ama, sen yaraşır
mısın, yaraşmaz mısın; bir de iyice ona bak.

Her kumaşın değeri nedir, biliyorsun da kendi değerini bil-
miyorsun; buna ahmaklık derler.

Kutluları, kutsuzları öğrenmişsin, biliyorsun; fakat sen kutlu
musun, yoksa eli-yüzü yunmamış biri misin; buna baktığın bile
yok.

Cezâ gününde ben kimim? Bunu bilmen gerek; bütün bilgi-
lerin canı budur.

Dinin temellerini bildin ama senin temelini de iyi mi? Bir de
ona bak.

A ulu er, ikiye ayrılmış temelleri bilmekten daha da hayır-
lıdır kendini, kendi temelini bilmen.

* Sebâlıların sevinçleri ve şükretmemeleri

Sebâlıların temelleri kötüydü; buluşma, kavuşma sebeplerin-
den ürkerlerdi, kaçarlardı onlar.

Soldan, sağdan, esenleşmeleri için Tanrı, onlara bunca mal-
mülk, bağ-bahçe, çayır-tarla vermişti.

2260. Meyvalar, çokluğundan yerlere dökülür, yolun geçit yerini da-
raltırdı.

Dökülüp saçılan meyvalar, yolu kapar, yolcu, nerden geçeyim
diye şaşırır kalırdı.

Birisi, başına bir sebep olsa da ağaçların altından geçse, mey-
valar, silkilmeden sepeti doldururdu.

Birisi değil, yel silkerdi, döker saçardı o meyvaları; pek çok
kişinin eteği meyvalarla dolardı.

Meyva hevenkleri, dallardan yerlere dek eğilmişti; gelip geçe-
nin yüzlerine değdi.

Altının bolluğundan, kullancı bile beline altın kemer kuşa-
nırdı.

Köpek bile ekmekleri ayağıyla çiğnerdi; ovadaki kurt bile yi-
yecek bolluğundan mide dolgunluğuna uğramıştı.

Şehir de hırsız korkusundan, kurt ürküntüsünden emin ol-
muştu, köy de; keçi, koca kurttan korkmaz olmuştu.

Günden güne, o toplumun artıp duran nimetlerini anlatmaya
kalkışsam,

* Bu anlatış, önemli sözlere engel olur; peygamberler, o kav-
me "Doğru ol, doğru hareket et" buyruğunu vermişlerdi.

Sebâlılara öğüt vermek için Tanrı'dan, onlara peygamber gelmesi

2670. Oraya, tam on üç peygamber gelmiş, yol azıtanların hepsine
kılavuz olmuştu.

Nimetleriniz çoğaldı, fakat şükürünüz nerde? Şükür bineği ya-
tıp uyumuşsa dürtün, uyandırın onu.

Akla uygun olan da, nimet verene şükretmektir; yoksa, sonu
gelmez öfke kapısını açar o.

Kendinize gelin de şu lutfu bakın; bir şükretmeye karşılık bu
kadar nimeti kim verir?

Baş bağışlar, şükür olarak da secde ister; ayak bağışlar, şü-
kür olarak da oturmanı diler.

O toplum, peygamberlerin bu öğütlerine karşı, bizim şükürü-
müzü gulyabani aldı götürdü; şükürden de usandık biz, nimetten
de bezdik dedi;

Vergiden -bağıştan, öylesine solduk, dağıldık ki ne kulluk ho-
şumuza gidiyor, ne suç işlemek.

Nimetleri de istemiyoruz, bağı-bağçeyi de... Esenlik sebep-
lerini bile dilemiyoruz biz.

Peygamberler, gönülde dediler, bir illet peydahlanır; bu illet
yüzünden insan, hak-hukuk gözetmez olur.

Bu hastalık yüzünden nimet, tümünden illet kesilir; hastanın ye-
diği yemek, kendine kuvvet verir mi hiç?

2680. A inatçı, sana nice hoş şeyler gelir ama hepsi de kötü görünür;
arı durusu, sence bulanık olur - gider.

Sen, bu hoş şeylere düşman oldun da bu yüzden, neye el atar-
san kötü olur o şey sana.

Sana bildik olan, dost olan kişi, gözüne hor görünür de,
Sana yabancı olan, sence ulu olur, saygı değer sayılır.

Bu da o hastalığın belirtilerindendir; bu hastalığın zehiri, bütün organlara yayılır.

Önce bu hastalığı geçirmek gerek; çünkü adamda bu illet oldukça, şeker bile pis görünür adama.

Eline geçen her güzel şey, her iyi şey, kötü gelir sana; hattâ Âb-ı Hayat elde etsen ateş kesilir - gider.

Ölüm kimyâsıdır, zahmet kimyâsıdır o hastalık; sonunda yaşayışını ölüm yapar senin.

O hastalık sendeyken, gönülü diriltten can gıdâsını yesen, bedeninde kokar, leş kesilir o gıdâ.

Nazlarla avlanan nice aziz kişiler, sana av olsalar bile hor görünürler sana.

2690. Aklın, temizlikle, bir başka akılla bilişip buluşması, sevgiyi gün geçtikçe arttırır.

Fakat nefsin, aşağılık nefislerle bilişip buluşması, iyice bil ki soluktan soluğa, sevgiyi azaltır.

Çünkü onun nefsi, hastalık çevresinde ağ örür; bilgiyi, tanışıklığı, tezce bozar - gider.

Dostu, yarın senden tiksindir görmek istemezsen, bir akıllı kişiyle, bir akılla dost ol.

Nefsin zehirleriyle hastalanmışsın; eline ne alırsan al, o da hastalanır, illet kesilir.

Eline bir mücevher alsan taş olur; gönül sevgisine yapışsan savaş olur.

Kimsenin söylemediği, duymadığı bir nükte duysan, anladıktan sonra tatsız gelir, ağır gelir sana.

Bunu çok duydum, eskidi artık; bundan başka bir şey söyle a yiğit dersin.

Bir başka tâze, yepyeni bir söz duydun tut; yarın ona da doyersin, ondan da tiksinarsın.

Sen illeti gidermeye bak; illet geçti mi, her eski söz, sence yeni olur.

2700. O eski sözden yeni yapraklar biter... Eski, açılır - saçılır, yüzlerce salkım verir.

* Öylesine hekimleriz, öylesine Tanrı şakirdleriyiz ki, uçsuz - bucaksız deniz bile bizi gördü de yarıldı.

İnsanın içindeki illeti, nabzını yoklayıp anlayan tabiat hekimleriye bambaşkadır.

Biz gönüle araçsız olarak bir hoşça bakarız; anlayış bakımından da görüşümüz pek yücedir.

O hekimler, gıdâ verirler, meyva sunarlar hastaya; hayvânî can, onlarla güçlenir, kuvvetlenir.

Bizce iş hekimleriyiz, söz hekimleri; bize ilhâm veren, ululuk sâhibi Tanrı'nın ışığıdır.

Bu çeşit iş, sana faydalıdır deriz; bu çeşit işse yolunu vurur, yoldan alıkor seni.

Bu çeşit söz, seni ileri götürür; bu çeşit sözse yaralar seni.

* Bu doktorlara kılavuz, sidiktir; bizim kılavuzumuzsa değeri yüce vahiydir.

* Biz, kimseden tedâvî ücreti, emek karşılığı birşey istemeyiz; bizim el ücretimiz, Hak'tan gelir, bu da yeter bize.

2710. Gelin onulmaz illete tutulanlar, ilâcımız, hastaya birebirdir.

Toplumun peygamberlerden mücize istemesi

Toplum, a dâvâya kalkışanlar dedi, nerde hekimlik bilginizin delili, nerde faydalı ilâçlarımızın delili?

* Siz de yemeye bağlısınız, içmeye bağlısınız; siz de şehirde, köyde, bizim gibi dolaşıp gezmedesiniz.

Siz de şu balçık tuzaktasınız; iş böyleyken nasıl olur da gönül ziürdükânkasını avlayabilirsiniz?

Mevkî', ululuk sevdâsı, sizi bu dâvâya salmış, kendinizi peygamber sanıyorsunuz.

* Bu çeşit yalan sözleri duymak, bu çeşit sözlere kulak verip ayran kâsesine düşmek istemiyoruz.

Peygamberler dediler ki: Bu da o illet yüzünden; çünkü illet körlük verir adama, görüşe engel olur.

Dâvâmızı duyduunuz da elimizdeki şu inciye göremiyorsunuz.

Şu inci, halka bir sınama vâsıtası; gözlerin önünde, onu dolandırıp durmayınız.

Kim, nerde inci derse bu sözü, inciye görmediğine, körlüğe mahpus olduğuna delildir.

2720. Güneş, söze gelse de, halk, pek inad etme, gündüz oldu dese, Sen de, a güneş desen, tanıgın, delilin nerde? Sana, a kör der, var da Hak'tan göz iste.

Apaydın günde mum arayanın bu arayışı, körlüğünü bildirir ancak,

Bâri görmüyorsan, sabah olduğunu sanmıyorsan, perde ardındaysan,

Hiç olmazsa sus da Tanrı lutfunu bekle; bu çeşit sözlerle körlüğünü âleme yayma.

A gündüzü arayan, dileyen, gündüzün, gündüz nerede demen, kendini rezil etmendirdir.

Dayanmak, susmak, rahmeti çeker; şu belirti arayışsa, hastalığı belirtir.

* "Susun" buyruğunu kabul et sevgiliden, susmana karşılık, canına bir lutf, gelsin.

A akıllı - fikirli kişi, illetin geri tepmesini istemiyorsan, bu hekimin önünde paranı - pulunu saç, başını indir, secdeye kapan.

Fazla sat da yerine can bağışlamayı, mevki'den geçmeyi, altını döküp saçmayı satın al.

2730. Böyle yap da Tanrı lufu övsün seni; gök bile mertebene haset etsin senin.

Bu hekimlerin râzılığını elde ederseniz, kendinizi görür, anlaşırsınız da kendinizden utanırsınız.

Bu körlüğü gidermek, halkın elinde değildir; fakat bu hekimler, Tanrı lufuyla bu büyüklüğü gösterebilir.

Bu hekimlere candan kul olun da misklerle, anberlerle dolun.

Toplumun, peygamberleri töhmetli tutması

* Toplum, bütün bunlar düzendir; hiç Tanrı, Zeyd'den, Bekir'den vekil mi yapar kendine?

Pâdişah elçisinin de, pâdişahın cinsinden olması gerekir; balçık nerde, gökleri yaradan nerde?

Eşek beyni mi yedik ki sizin sinekleri, zümrüdüankamın sırdaşı tanyalım?

Devlet kuşu nerede, sinek nerde? Balçık nerde, Tanrı nerde? Zerreinin, gökteki güneşle ne ilgisi var?

Bu ne biçim ilgi, bu ne çeşit bağlılık? Hiç bir akıllı, inanır mı buna dedi.

Tamâmı, "Kelile vu Dimne" de bulunan tavşanların, önündeki kaynaktan sakın, ben gökteki Ay'ın elçisiyim demek üzere bir tavşanı elçilikle file göndermeleri

Bu, şuna benzer hani; bir tavşan, ben Ay'ın elçisiyim, onunla eşim dedi.

2740. Fil sürüsünün yüzünden bütün av hayvanları, o arı - duru kaynağa gidemez olmuştu.

Hepsi de mahrum kalmıştı, korkularından kaynaktan uzaklaşmışlardı... Güçleri yoktu, bu yüzden bir düzen kurdular.

Kocalmış bir tavşan, Ay'ın ilk gecesi, dağ başından, fillere doğru bağırdı.

Ey fil pâdişâhı dedi, Ay'ın ondördüncü gecesi gel de bak; şu delili kaynağının içinde görürsün.

Ey fillerin pâdişâhı, ben ancak elçiyim, başka birşey değil... Elçiler ne bağlanır, tutsak edilir, ne sövülür, kızılır onlara.

Ay diyor ki: A filler, gidin, kaynak bizimdir; burdan dağılın, gidin.

Yoksa sizi kör ederim; ben onun sözünü söyledim, boynumdan vebâli attım.

Bu kaynağı bırakın, gidin de Ay'ın kılıcıyla yaralanmaktan emîn olun.

İşte şu da belirtisi onun: Bir fil, su içmeye geldi mi, kaynakta Ay, titremeye başlar.

A fillerin pâdişâhı, filân gece gel de kaynakta beliren bu delili gör.

2750. Ayın yedisi, sekizi geçince fil pâdişâhı su içmek için kaynağa geldi.

Gece vakti hortumunu suya salınca su dalgalandı, Ay da oynamaya, titremeye başladı.

Kaynakta Ay titreyince fil, bu sözlerin Ay'dan geldiğine inandı.

A peygamberler, biz o ahmak fillerden değiliz ki Ay'ın oynaması korkutsun bizi.

Peygamberlerse, eyvahlar olsun dediler; candan, gönülden verdiğimiz öğütler sizin bağlarınızı pekiştirdi; büsbütün bağladı sizi.

Peygamberlerin, onların kınayışlarına cevap vermeleri, örnek getirmeleri

Ne yazık ki derdinize devâ olarak verilen ilâç, can alıcı bir zehir kesildi size.

Tanrı, gazep perdesini gerdi de bu mum, o gözün karartısını arttırdı.

Sizden ne gibi bir başlık, başbuğluk isteyeceğiz? Bizim ululuğumuz, gökten bile üstün.

İncilerle dolu olan deniz, gemiden ne yücelik bulur? Hele fişkiyla, tezikle dolu olan gemiden...

Yazıklar olsun ki gövermiş göze, güneş bir zerre görünmede.

2760. * Eşi - benzeri bulunmayan Âdem'i İblis'in gözü, ancak top - rak gördü.

İblisçesine gören gözü, baharı karakiş gördü; çünkü yurdu neresiyse ordan baktı da öyle gördü o.

Nice devlet vardır ki kimi vakit, devlet size gelirken döner, geri gider.

Nice sevgili vardır ki tanımadan bir bahtsızın karşısına çıkar da o, aşk oyununa girmez.

Göze bu yanlış görüşü veren, bizim bahtsızlığımızdır; gönül hâlden hâle çeviren, kötü kazâ - kaderdir.

Taştan yontulup yapılan put, size kible oldu da lânetin, kör lüğün gölgesinde kalakaldınız.

Sizin taşınız, Tanrı'ya eşit oluyor da akılla can, nasıl Tanrı'ya sırdaş olmuyor?

Ölmüş sinek, devlet kuşuna ortak oluyor da diri, nasıl pâdişahlar padişâhına sırdaş olmaya lââyık görülüyor?

Yoksa cansız put, sizin yonup yaptığınızdan mı Tanrı'ya ortak olmaya lââyık? Diri sinek, Tanrı yarattığı olduğundan mı Tanrı'ya sırdaş olmaya değer?

Siz, kendinize, kendi sanatınıza âşıksınız; yılanların kuyruklarına yılan başları lââyıktır zâti.

2770. Ne o kuyrukta bir devlet, bir nimet vardır; ne o başta bir esenlik, bir sağık.

Yılanın kuyruğu, kıvrılır, kıvrılır, başının çevresinde döner, dolanır; o iki dost, birbirine lââyıktır.

* Bir hoş dinlersen, Hakîm-i Gaznevî, "İlâhî-Nâme" de şöyle der :

Kaderin hükmüne karşı pek boş boğazlıkta bulunma; eşeğin gövdesi, eşeğin kulağına lââyık.

Organlar, gövdelere uygundur; sıfatlar, canlılara göredir.

Her canın sıfatı, o canı yaratan Tanrı tarafından, ona uygun olarak yaratılmıştır.

Sıfatı, cana eş eden Tanrı, bil ki göz gibi, yüz gibi, o sıfatı, cana uygun halk etmiştir.

Güzelde, çirkinde, sıfatlar, cana uygundur hep... Tanrı'nın yazdığı harfler, hep uygundur, hep yerliyerinde.

* Ey Huseyncik, kâtibin elindeki kalem gibi gözle gönül de, Tanrı'nın iki parmağı arasındadır.

Lutuf, kahır parmakları arasındaki gönül kalemi, bu parmaklar yüzünden kimi sıkıntıya düşer, kimi feraha çıkar.

2780. A kalem, ululuğa lââyıksan bir bak da gör, kimin parmakları arasındasın.

Bütün oynayışın, bu parmaklardandır; başınsa dört yol ağzındadır.

Senin bu hâlden hâle giriş harflerin onun yazıp bozmasından meydana geliyor; bir işe sarılman, birşeyden vazgeçmen de onun dileğiyle, onun isteğiyle.

Yalvarmaktan, sızlamaktan başka çâre yok; bu hâlden hâle girmekten, bu değişip durmaktan her kalemin haberi yok.

Bilse bile kendi haddince bilir; iyide, kötüde, ancak kendi haddini, kendi miktarını belirtir.

Sebâlılar da tavşanla fil hikâyesine sarıldılar ama önüne ön bulunmayan sırrı, düzenlere kardılar.

Herkes örnek getiremez, hele bu örnek Tanrı işinde olursa

Bu örnekleri düziüp koşmak, sonra da o tertemiz tapiya atmak, haddiniz mi sizin?

O örnek getirmek, o tapının, bir de onun gizli, açık bilgisine delil olanın harcı.

Sen, birşeyin içyüzünü ne bilirsin? Başın kelken tutarsın da saçtan, yüzden örnek getirirsin.

Mûsâ bile sopayı sopa gördü ama, sopa değildi, ejderhâdı o; dudaklarını açtı da sırrı, kendini gösterdi.

2790. Öyle pâdişah bile bir sopanın sırrını bilmezse sen, bu tuzanın, bu yemin sırrını ne bilirsin?

Mûsâ'nın gözü bile örnekte yanılırsa bir fâre, boş yere bu işe nasıl girişebilir?

O örnek, bir ejderhâ kesilir de verdiği cevapla seni paramparça eder.

* Lânetlenmiş Şeytan da bu örnekleri getirdi; getirdi ama cezâ gününe dek de Hakk'ın lânetine uğradı.

* Kaarun da inada düştü de bu çeşit örnekler getirdi; sonunda da tahtiyle, taciyle yerin dibine battı.

Bu örneklerini kuzgun bil, baykuş bil... Bunlar yüzünden yüzlerce soy - boy alçaldı gitti.

* Nuh kavminin, o, gemi yaparken örnekler getirmesi, alay etmesi

Nuh, ovada gemi yapıyordu; örnek getiren yüzlerce kişi de onunla alaya koyulmuştu.

Su kuyusu bile olmayan bir ovada gemi yapıyor diyorlardı, bu ne ahmak adam, ne şaşkın kişi.

Birisi, a gemi diyordu, hadi, yürü... Öbürü bu gemiye diyordu, bir de kanat yap bâri.

Nuh'sa, bu diyordu, Tanrı buyruğuyla oluyor; bu sözlerle kârıma kesat gelmez benim.

*** Bir hırsıza, gece yarısı bir divarın dibinde ne yapıyorsun demeleri, hırsızın da davul çalıyorum demesi**

2800. Şu örneği duy, şu fıkrayı dinle: Geceleyin işine pek yapışmış bir hırsız, bir divarın dibinde, o divarı delmedeydi.

Ev sâhibi hastaydı; yarı uyur, yarı uyanık, yavaş - yavaş bir tık - tık - sesi duyuyordu.

Dama çıktı, başını aşağı eğdi de a babam dedi, ne istesin?

Hayrola, gece yarısı ne yapıyorsun, kimsin sen? Hırsız, a yüce dedi, davulcuyum ben.

Peki ne yapıyorsun deyince de davul çalıyorum dedi. Ev sâhibi, a yollu - yordamlı kişi dedi; hani davulun sesi?

Hırsız dedi ki: Sesini yarın duyarsın; eyvahlar olsun, amanın derken kulağına gelir.

O hikâye de yalan, eğri, düzme... Fakat o eğri şeyin de sırrını anlamamışsın sen.

Tavşanın, gökteki Ay'dan, elçi olarak file haber getirmesini inkâr ettiler ya; işte o hikâyedeki gerçekler

O tavşandan maksat, bil ki herzevekil Şeytandır; nefesine elçi olarak geldi de,

Ahmak nefsi, Hızır'ın içtiği Âb-ı Hayat'tan mahrûm etti.

Sense onun anlamını ters anladın, küfrettin; şimdi hazırlan yaranmaya.

2810. Arı - duru suda Ay'ın titrediğini, oynadığını, tavşanın filleri korkuttuğunu söyledik.

Evet, tavşanla filin, fille suyun hikâyesini, fillerin oynayan Ay'dan korkuttuklarını anlattık.

A ham körler, bu Ay, ileri gidenleri de, geri kalanları da zebûn eden Ay'a benzer mi hiç?

Ne Ay'ı, ne güneşi, ne göğü... Akıllar da ne, nefisler de ne, melekler de kim?

Hattâ güneşin, güneşinin güneşi de nedir? Bu sözü nasıl söylüyorum; yoksa uykuda mıyım, sayıklıyor muyum?

A yol sapıtmış kötü kişiler, pâdişahların öfkesi, yüzbinlerce şehri başaşağı etmiştir.

Dağ bile onların gazebinden yanılır, yüz parça olur; güneş bile onların dolunması yüzünden yanar, tutuşur.

Erlerin öfkesi bulutu kurutur; gönüllerin öfkesi âlemleri yakar - yıkar.

A kefensiz ölücükler, Lût şehrinin azâp yerine bakın.

Fil de ne oluyor ki zâten? Üç tane uçar kuş, o filciklerin kemiklerini kırdı, ezdi - gitti.

2820. * Kuşların en arığı Ebâbil'dir; Ebâbil kuşları, bir daha yamanmamak üzere fillerin derilerini yırtı - yırtıverdi.

* Kimdir Nûh tûfânını duymayan; yâhut Firavun ordusuyla can gibi Mûsâ'nın savaşını işitmeyen?

Can, onları kırdı - geçirdi, sulara döktü; su da onları zerre - zerre dağıttı.

* Kimdir Semûd'un ahvâlini işitmeyen, kasırgamn, Âd kavmini kapı - kapıverdiğini duymayan?

Bir kerecik olsun, gözünü aç da bak, savaşta filleri bile öldüren öylesine filleri seyret.

Öylesine güçlü filler, öylesine zâlim pâdişahlar, gönül öfkesinin altında, taşlanıp duruyor.

Zaman geçtikçe boyuna, karanlıktan karanlığa gidiyorlar; ne bir yardımcı var, ne bir acıyış.

İyi adı, kötü adı işitmediniz mi yoksa? Herkes gördü de siz görmediniz mi yoksa?

Görülmemiş şeyi, hiç görülmemiş sayıyorsunuz ama ölüm, adamakıllı açar gözlerinizi.

Tut ki dünyâ, güneşle, ışıkla dopdolu, sen, kör gibi karanlığa gidersen,

2830. O ulu ışıktan payın olmaz; yüce Ay'a pencereni kaparsın.

Sen, köşkten çıkmışsın da kuyuya girmişsin, geniş âlemlerin ne suçu var?

* Söyle, kurt huyuyla huylanmış can, Yûsuf'un yüzünü nasıl görebilir?

* Dâvûd'un sesi, taş, dağa vardı da o taş yüreklilerin gönülleri, gene de az işitti o sesi.

* Akla, insafa her zaman aferin; Allâh, doğru yolu daha da iyi bilir.

Ey Sebâlılar, o büyük, o yüce peygamberleri gerçekleyin; Tanrı'ya mal olmuş canı gerçek bilin.

Gerçek bilin onları; onlar, doğmuş güneşlerdir; onlardır sizi kıyâmet azaplarından kurtaranlar.

Gerçek bilin onları; onlardır parıl parıl parlayan dolun Ay'lar; onlardır, o aydın yere varmadan önce sizi ışıtın Ay'lar.

Gerçek bilin onları; onlardır karanlıkları aydınlatan ışıklar... Saygı gösterin onlara; onlardır ümit anahtarları.

* Sizden bir hayır, bir karşılık ummayanları gerçek bilin; kendinizden başkasını azdırmayın, kendinizden başkasına saldırmayın.

2840. * Farsça söyleyelim, bırak şu arapçayı... A balçık, sen o Türk'un Hindüsü ol.

Kendinize gelin de padişahların tanıklık etmelerini işitin; onlara gökler bile inandı, gökler bile.

İhtiyat, ihtiyatlı adam

Ya önce gelenlerin hâllerine bakın; yâhut da sonra gelenlere doğru, ihtiyatla uçun.

İhtiyat nedir? İki karar arasında işkilli kalmamak, hangisi seni sürçtürmeyecekse onu yapmak.

Birisi, şu yedi günlük yolda hiç su yok; yol, hep ayakları yakan kumluk dese,

Öbürü de, yürü dese, yalan bu söz; her gece, akıp duran bir kaynak göreceksin.

Şimdi ihtiyat, korkudan kurtulman, doğruya ulaşman için yanına su almaktır.

Yolda su varsa, aldığın suyu dök-gitsin; fakat ya yoksa... Eyvahlar olsun susuz yola düşene.

* A halife oğulları, insaf edin de kıyâmât gününe ihtiyatlı varın.

* Hâni bir düşman var, atanıza kin güttü; İllîyyîn'den zıdana çekti onu.

2850. O gönül şatranççı pâdişâhını mat etti de cennetten çıkardı, âfetlere oyun etti onu.

Savaşta kaç yerde, onu yere vurmak, güreşte yüzünü sarartmak için kündeğe getirdi.

Öylesine bir yiğide bunu yaparsa artık siz, artık görmeyin, önemsiz saymayın onu.

O hasetçi, bizim anamızın, babamızın* tâcını, süsünü, püsünü el çabukluğuyla çaliverdi.

Onları çırpıplak soydu, aşağılık bir hâle getirdi; Âdem, yıllarca zârı - zârı ağladı.

* "Baba" sözü, aynen böyle, türkçe olarak geçiyor.

Gözyaşından bitkiler bitti; neden buvrık tutmayanlar defterine yazıldım diye ağladıkça ağladı.

Öyle bir ulu bile onun yüzünden saçını - başını yolarsa, artık düzenbazlığımı var, sen kıyasla.

* A balçığa tapanlar, sakının şerinden onun; başına "Lâ havle" kılıcını vurun onun.

Sakının hâ; o, sizi pusudan görüp durmadadır ama siz onu göremezsiniz.

Avcı, boyuna yemleri saçar - durur; yemler meydandadır da azgınlık gizli.

2860. Nerde yem görürsen sakın oradan; sakın da tuzak, kolunu, kanadını bağlamasın.

Çünkü yeme kapılmayan kuş, düzensiz ovadan gidâlanır, orada yem yer.

Onu yeter bulur da tuzaktan kurtarır; hiçbir fak, kolunu - kanadını bağlamaz onun.

Hırsına kapılıp, havasına uyup ihtiyâtı bırakan kuşun düştüğü kötülük

Bir kuş, bir dıvarın üstüne kondu; gözü, tuzaktaki yemleri gördü.

Bir gözü ovadaydı; bir gözü, hırsından yemde.

Bu gözle o göz, savaşa düştü*; derken birdenbire aklı başından gitti.

Başka bir kuşsa bu bocalamayı bıraktı; yeme bakmaktan vazgeçti, ovaya uçtu.

Ne mutlu ona; neşeli bir halde kanat çırpı da bütün hürlere imâm oldu sonunda.

Ona uyan da kurtuldu; eminlik, hürriyet durağına geçti - kuruldu.

Çünkü gönlü, ihtiyatlıların pâdişâhı oldu da, bu yüzden gül bahçesi, çayırık - çimenlik, durak oldu ona.

2870. İhtiyât ona râzı, o da ihtiyâta râzı; işte sen de bir karâra varacaksan, birşeye sarılacaksan böyle yap.

Nice kere hırs tuzağına düştün; nice kere boğazını kesilmeye verdin.

* Derken o tövbeleri kabûl eden, gene lutfetti de azadetti seni; tövbeni kabûl etti de sevindirdi seni.

* "Savaşa düştü" diye çevirdiğimiz söz, türkçedir ve metinde "çalış" diye geçer.

* Tövbenizi bozarsanız dedi, biz de azâba döneriz; yapılan işleri, o işlere uygun karşılıklarla çift ederiz biz.

Birinin eşini alıp bir yere götürsem eşi de ardından koşa - koşa gelir.

Bu işi de, eseriyle eş yarattık; eş geldi mi, öbür eşi de ulaşır.

Bir yağmacı, birinin kocasını tutsak etse ardından, kocasını aramak üzere karısı da çıkagelir.

Sonra bir kere daha bu tuzığa geldiniz; tövbenin gözüne bir kere daha toprak saçtınız.

Tövbeleri kabûl eden, gene düğümünüzü çözdü; kendinize gelin, bu yana yüz çevirmeyin dedi.

Fakat gene unutuş pervânesi uçup geldi; canınızı, ateşe doğru çekti.

2880. A pervâne, az unut, az şüphelen; bir kerecik yanmış kanadına bak.

Kurtuldun ya; bunun şükri, bir daha o yem bulunan yere hiç gitmemektir, onun çevresinde hiç dolanmamandır.

Ona şükrettin mi, tuzaksız, düşman korkusu olmayan rızık verir sana.

Sizi o tuzaktan azadetti ya, o nîmete şükretmek, Tanrı nîmetini anmak gerek.

Nice zahmetlerde, nice belâlarda, ey Tanrı dedin, beni tuzaktan kurtar; hem kaç kere dedin.

Kurtar da dedin, şöyle hizmet edeyim sana; Şeytan'ın gözüne toprak saçayım.

Her kış, köpeklerin, yaz gelince kendimize, kışın barınmak için bir ev kuralım diye ahdetmelerinin hikâyesi

Kış geldi mi köpek, bir yana büzülür; kışın soğuğu, onu öyle ezer - bürer ki,

Sığınabilecek bir taş ev kurmam gerek der;

Yaz gelsin de der, dişimle, tırnağımla çalışayım, kış için bir taş ev kurayım.

Fakat yaz geldi mi gelişir, kemikleri canlanır, derisi tavlânır.

2890. Kendisini iri - yarı gördü mü, a ulu der, hangi eve sığabilirsin ki sen?

İrileşir, ayağını bir gölgeye çeker; tembelliğe dalar, karnı tok, sırtı pek, yatar - uyur.

Gönlü, amca bir ev kur der, fakat o, iyi ama der, söyle bakalım, ben eve nasıl sığarım?

Senin hürs kemiklerin de derde düştüğün zaman incelir, bitişir; büzülür - kahırsın.

Tövbeden bir ev kurayım da kışın orda barınayım dersin.

Fakat derdin geçti de hürsün arttı mı köpek gibi, senden de ev kurma sevdâsı geçer - gider.

Nîmete şükretmek, nîmetten de hoştur; şükre düşen, nerden nîmete yönelecek?

* Şükretmek, nîmetin canıdır, nîmetse deridir, kabuktur; çünkü seni; dostun kapısına dek şükür götürür.

* Nîmet gaflet verir, şükürse uyanıklık; sen pâdişâhın şükür tuzığıyla nîmet avlamaya bak.

* Şükür nîmeti, gözünü doyurur, seni bey yapar da yüzlerce nîmeti, yoksullara saçar dökersin.

2900. Tanrı'nın yemeğinden, mezesinden kana - kana ye, karnın doyusun da oburluğun, şuna - buna el açışın geçsin - gitsin.

Peygamberleri öğüt vermekten men' etmeleri, cebrice delil getirmeleri

* Toplum, a öğüt verenler dedi, yeter artık... Sözleriniz iyi ama bu köyde, duyacak adam olsa.

Tanrı, bizim gönlümüzü kilitledi; hiç kimse, yaradanın önüne geçemez ki.

O ressam, resmimizi böyle yaptı; artık bu, dedi - koduyla değişmez.

Taşa, istersen yüz yıl, la'l ol de, eskikip yıpranmışsa, yüz yıl, yenileş de.

Toprağa, su huyunu al, ona dön; toprağa, bal ol, ya da süt ol de.

Gökleri yaratan da o, göktekileri yaratan da... Suyu, toprağı, topraktakileri yaratan.

Göge dönüşü, suya arılığı vermiş; toprağa, kara yüzlülüğü, birşeyi bitirip geliştirme kaabiliyetini vermiş.

Artık nasıl olur da gökyüzü bulanır; balçık durulur?

Her birine birşeyi pay etmiş, her birini bir yola sokmuş... Nasıl olur da çabayla dağ, saman çöpüne döner?

Esenlik onlara, Peygamberlerin cebrilere cevapları

2910. Peygamberler, evet dediler, Tanrı öyle huylar yarattı ki onları döndürmenin imkân yok.

Fakat o, eğreti huyları da yarattı; herkesin tiksindiği kişi, o huylardan geçti mi, iyileşir, herkes ondan râzı olur.

Taşa altın ol desen bu söz, boş bir sözdür ama bakıra altın ol dersen, bunun yolu var.

Kuma, balçık ol dersen olamaz; fakat toprağa balçık ol dersen, câizdir, olur.

Öyle illetler vermiştir ki çâresi yok; onlar da topallık, yassı burunluluk, körlük gibi şeylerdir.

Öyle illetler de vermiştir ki çâresi vardır; ağız, yüz çarpıklığı, baş ağrısı gibi.

* Tanrı, bu ilâçları, insanları iyileştirmek için yarattı; dert de boşuna değil, devâ da.

Hattâ hastalıkların, illetlerin çoğunun çâresi vardır; adamakıllı ararsan ele geçer.

Kâfirlerin, cebrice delilleri tekrarlamaları

Toplum, a kişiler dedi, bizim bu derdimiz, devâ kabûl edecek dert değil.

Yıllardır bu afsunu üfürdünüz, bu öğütleri verdiniz; fakat her solukta bu bağ, bu düğüm, daha da pekişti.

2920. İlet, ilâçla geçecek bir illet olsaydı, hiç olmazsa bir zerresinin geçmesi gerekirdi.

Adam şeker illetine tutuldu mu, ciğere su gitmez; denizi içip sömürse su, bir başka yere gider.

Karaciğeri hastalanan kişinin eli-ayağı şişer; susuzluğu, bir türlü yatışmaz.

Esenlik onlara, peygamberlerin gene onlara cevap vermeleri

* Peygamberler dediler ki: Ümitsizlik kötü şeydir; yaradanın üstünlüğüne, rahmetlerine sınır yok.

Böylesine ihsan sâhibinden ümit kesmek, yaraşır bir iş değil; siz elinizi atın, bu rahmetin dizginine sarılın.

Nice işler vardır ki önce güç görünür; sonra-sonra açılır o güçlük; o zorluk geçer-gider.

Ümitsizlikten sonra nice ümitler var; karanlığın ardında nice güneşler var.

Zâti tutahm ki gönülleriniz taş kesilmiş; kulaklarınız da kilitlenmiş, gönülleriniz de.

* Sözüümü kabûl edip etmemenizle işimiz yok bizim; bizim işimiz, Tanrı'ya teslim olmak, buyruğuna uymak.

* Bu kulluğu o buyurdu bize; bu söz söyleyişimiz, kendimizden, kendiliğimizden değil.

2930. Caamız, onun buyruğunu tutmak için; kuma tohum ekin dese ekeriz biz.

Peygamber'in canına, Tanrı'dan başka dost yoktur; sözünü halk tutmuş, tutmamış; onunla bir işi yoktur peygamberin.

* O'nun buyruklarını halka bildirir, bu vazifesinin ücretini Tanrı verir... Biz peygamberler, dost için düşman yüzlü olmuşuzdur.

Bu kapıda yorulanlardan değiliz ki yolun uzaklığı yüzünden, her yerde durup kalalım.

Gönlü daralan, usanıp bezen, o kişidir ki, sevgilinin ayrılığı yüzünden hapse düşmüştür.

Bizim güzelimiz, bizim dileğimiz, bizimledir; onun rahmet saçlarına canımız, şükretmede.

Gönlümüzde lâlelik var, bir gül bahçesi var; kocalığa, solup dökülmeye yol yok oraya.

Boyuna tâzeyiz, boyuna genciz, güzeliz biz; boyuna tatlıyız, güleriz, nazhyız, nâzikiz biz.

Bizim katımızda yüz yıla bir an birdir, eşittir; uzun - kısa, bizden ayrılmış gitmiştir.

O uzunluk - kısalık, bedenlerdedir; canda uzunluk - kısalık olur mu hiç?

2940. * Ashab-ı Kehf üçyüz dokuz yıl uyudu da bu müddet, onlara gamsız, yazıksız bir günceğiz geldi.

Canları, yokluktan bedenlerine gelip de uyandıkları zaman, o uzun müddet, bir gün kadar göründü onlara.

Gece-gündüz, Ay-yıl olmayınca kocalmak, usanıp bezmek olur mu ki?

Yokluk gül bahçesinde insan, kendinden geçer; ordaki sarhoşluk, Tanrı lutfunun sağrağından gelir.*

* İçmeyen, içilen şeyin lezzetini bilemez, anlayamaz; pislik böceği, gül kokusunu verir mi hiç?

Vehme de sığmaz; vehme sığsaydı, vehme sığan şeyler gibi o da yok olur-giderdi.

Cehennem, nasıl olur da cenneti aklına getirir; çirkin domuzda güzel bir yüz parıldar mı hiç?

A aşağılık kişi, aklını başına al da böyle lokma, ağzına dek gelmişken kendi elinle boğazını sıkma.

* Sarpyolları aştık da bize uyanlara, yolu kolaylaştırdık.

* Beyittteki "sagrak" sözü türkçedir.

**Esenlik onlara, peygamberlerin dileklerine
o topluluğun tekrar karşı koyması**

Sebâlılar dediler ki: Siz kendinizce kutlusunuz ama bizce kut-suzsunuz, zıtsınız bize, aykırısınız bize.

2950. Canımızda düşünce yoktu; rahatımızı bozdunuz, gamlara at-tınız bizi.

Birbirimizle ulaşmış bir toplumduk; sizin kötü haberleriniz yüzünden aramızda yüzlerce ayrılık, aykırılık belirdi.

Şeker mezesini yiyen dudulardık; sizin yüzünüzden ölümü dü-şünen kuşlar olduk.

* Nereye bir gam masalı yayılmışsa, nerde kötü bir ses duyul-muşsa;

Dünyâda, nerde bir kötüye yoruş varsa, nerde bir kötüye dö-nüş, çarpılış, azap duyulursa,

Hepsi de sizin hikâyelerinizden, sizin kötü yürüyüşünüzden meydana gelmiş... Hırsınız, düşkünlüğünüz, hep gam koparma-da, azap duyurmada.

Esenlik onlara, peygamberlerin gene cevap vermeleri

* Peygamberler dediler ki: Çirkin, kötü yoruş, sizin canınız-dan yardım görmede.

Tehlikeli bir yerde yatıp uyumuş olsan, bir ejderhâ da baş ucundan gelmeye koyulsa, sana kastetse,

Seni seven, sana acıyan biri de, tez sıçra, halk, yoksa ejderhâ yutacak seni dese, uyandırma seni.

Sen, neden kötüye yoruyorsun der misin? Yormak da ne, kalk da apaydın gör.

2960. Ben, seni kötü yoruşlar içinden alıyor, kurtarıyorum da sa raya doğru götürüyorum.

Peygamber, gizli şeyleri bilir, bu yüzden o, dünyâ halkının gör-medığı şeyleri görmüştür.

Bir hekim, sana, koruk yeme, sana şu çeşit kötülük verir, şöy-bir hastalık verir dese,

Ne diye kötüye yoruyorsun dersin, öğütçüyü töhmet altına alıyorsun demektir.

* Bir yıldız bilgini sana, bugün sakın yolculuğa kalkışma; öy-le bir işe kalkma dese,

Yıldız bilgininin yüz kere yalanını görmüş olsan, bir iki kere de doğru çıkabilir der de sözünü tutarsın.

Bu bizim yıldız bilgimizmi yalanı yok; böyle olduğu hâlde nasıl oluyor da gerçekliği gizli kalıyor senden?

O hekimle yıldız bilgini, sözlerini zanna uyup söylüyorlar; zanna dayanarak uyarıyorlar seni, bizse apaçık gördüğümüz şeyi haber veriyoruz.

Kıyadaki dumani da görüyoruz, ateşi de; münkirlere saldırtıyor.

Sense sus demedesin; bırak şu sözü; kötüye yoruş ziyân veriyor bize, ziyân veriyor.

2970. A öğütçülerin öğüdünü dinlemeyen, kötüye yoruş, nereye varırsan var, sendedir, seninledir.

Ardından bir yılan gelmede; birisi de damdan görüyor da sana haber veriyor.

Sen, sus diyorsun, gamlandırma beni; adam da peki diyor, o sözü söylemedim say.

Yılan, boynunu soktu mu, bütün neşelenmen acır - gider.*

O vakit o adama, be adam dersin, mâdemki iş böyleymiş, ne diye yenini - yakamı yırtarak feryâd etmedin?

Yâhut da yukarıdan bir taş atsaydın bana da, işin gerçek olduğunu bildirseydin ya.

O da, iyi ama der, sen sözümden inciniyordun; sen de şimdi dersin, beni adamakıllı sevindirdin.

Adam, ben yapacağım adamlığı yaptım, seni bu yaramaz bağ-dan kurtarmak istedim;

Kötülükten, o hakkı tanımadın; öğüdümden büsbütün azdın, beni incitmeye koyuldun.

Aşağılık kötü kişilerin huyu budur zâti; sen ona bir iyilik et-tin mi, o sana kötülükte bulunur.

2980. Nefsi de bu sabırla kurtarmaya bak; çünkü o da kötüdür; ona da iyilik etmeye gelmez.

* Bir kerem sâhibine ihsanda bulunursan, değer bu iş; bu iyi-liğe karşılık, yediyüz iyilikte bulunur o.

Alçak birine de cefâ edersen, kahredersen onu, sana pek çok vefâlarda bulunarak kul - köle kesilir sana.

* Metinde, ikinci mısra'nın sonu "şâdi custenet" dir; karşılaştırmada "custe-net" sözünün altına "kerdenet" yazılarak düzeltilmiştir.

Kâfirler, Tanrı nimetlerine karşılık, cefâ tohumunu ekerler de sonra cehennemde, Yârabbi demeye koyulurlar.

* O dünyâda cehennemî, bu dünyâda zıندانı yaratmadaki hikmet, cehennemle zıندانın, kâfirlerin kulluk yurdu olmasıdır; "İster dileyerek, ister zorla, fakat mutlaka gelin" denmiştir.

Çünkü kötü kişiler, cefâyâ düştükleri zaman arınırlar; vefâ gördüler mi de cefâcı olurlar.

Bu yüzden de onların kulluk mescidi cehennemdir; yabancı kuşun ayağını bağlayan tuzaktır.

Alçak kişinin, hırsızın kulluk yurdu da zındandır; orda oldukça Tanrı'yı anar - durur.

* İnsanın yaradılışından maksat, kulluk etmesidir ya; boyun kesenin, adam öldürenin kulluk yeri de cehennemdir.

* İnsan, her işi yapabilir; fakat yaradılışındaki maksat, kulluk etmesidir.

* "Cinleri, insanları yarattım" âyetini oku; dünyâdan maksat, ibâdetten başka birşey değildir.

2990. Kitaptan maksat, hangi konuda yazılmışsa o konunun girdiği fenni, hüneri öğretmektir ama dilerse onu başının altına kor, yastık yaparsın.

Fakat o kitap yastık olarak kullanılmak için yazılmamıştır; o kitaptan maksat, bilgidir, anlatıştır, yol göstermektir, insana fayda vermektir.

Sen kılıcı mih olarak kullanırsan, üstünlük yerine gerilemeyi, alt olmayı seçtin demektir.

* İnsandan maksat, bilgidir, doğru yolu bulmaktır ama her insanın da bir ayrı kulluk yurdu var.

Yüce kişiyi ağırladın, ona iyilikte bulundun mu, sana kul olur; ona ettiğin iyilik, kendisine ibâdet yurdu kesilir; kötü kişiye de kötülükte bulunman, ona kulluk yeri olur.

Kötülerin başlarına vur da baş kosunlar; yüce kişilere de ih-sanda bulun; bulun da meyvalar versinler, iyilikte bulunsunlar.

Hâsılı Hak, her iki secde yerini de yarattı; cehennem onların yurdu, gittikçe artan lutuf yeri de bunların.

* Mûsâ, o iç ağrısı toplum, başlarını eğsin diye Kudüs kale-sinin kapısını alçak yaptırdı.

Çünkü onlar zorba kişilerdi, dik başlı kişilerdi; onlara o al-çacık kapı, yalvarış, baş eğiş yeri oldu, cehennem kesildi.

* Yüce Tanrı, hakka baş eğmeyen zorbalarm başlarını eğmek için pâdişahlar dikti; nitekim, esenlik ona, Mûsâ da "Kapıdan secde ederek girin; burası yurttur deyin" âyetli hükmünce o zorbalarm eğilerek girmeleri için Kudüs kalesine alçacık bir kapı yaptırdı

Kendine gel; hani Hak, pâdişahları etten, kemikten küçücük bir kapı olarak yarattı ya.

1000. Dünyâdaki halk, ululuk sâhibi Tanrı'ya secde etmeye düşman-dır da, tutarlar, pâdişahlara secde ederler.

* Tanrı, bir pislik yerini, bir fıskılığı onlara mihrap düzdü; o mihrabın adı da bey, pâdişah.

Bu temizlik tapısına lâyük değilsiniz dedi; şeker kamışı olan-lar, temiz kişilerdir; sizse bomboş kamışlarsınız.

O köpeklere bu alçaklar baş eğsinler; öylesine bir kişiye ina-nıp bağlanmak, arslana ayıptır.

Fâre huyluların beği, vâlisi kedi olur; fâre de kim oluyor ki arslanlardan korksun?

Onlar, Tanrı köpeklerinden korkarlar ancak; Hak güneşinden nasıl olur da korkarlar?

* Uluların virtleri "Rabbimiz yücelerden yücedir" sözüdür; bu abımlara lâyük olan virtse Tanrı'yı, mahlûka benzeterek, hâşâ, aşâğı sıfatlarla övmektir.

Fâre, nasıl olur da savaş arslanlarından korkar? Arslanlardan korkanlar, göbeklerinde misk bulunan ceylanlardır.

Yürü, git kâse yalayanın yanına, a çömlek yalayıcı... Onu Tan-rı bil, nimet veren say kendine.

Yeter artık, uzun uzadıya anlatırsam beyler, hem kızarlar, hem de anlattıklarımın kendilerinde bulunduğunu anlarlar.

3010. Sözüün özü şu: A yüce er, alçaklara karşı sert davran da baş eğsinler.

Alçak nefse de birisi tutar, ih-sanda bulunursa, nefis, alçaklar gibi o nimeti inkâr eder.

Mihnete düşenlerin şükretmeleri, nimete ulaşanların azgınlığı-na girişmeleri, düzene baş vurmaları da bu yüzdendir.

* Azgınlık, altınla işlenmiş kaftanlara bürünen beylerdir;* abaya bürünen hastaysa şükreder - durur.

* Şükür, maldan, mülkten, nimetlerden biter, gelişir mi hiç? Şükür, dertten, hastalıklardan meydana gelir.

* Mısra' şudur: "Heat tığıy bekler-i zerrin-kabâ". Görüldüğü gibi "bekler" türkçe ve çoğul olarak geliyor.

Sûfinin boş sofraya aşkı

* Sûfinin biri, bir gün, bir miha asılı bir sofraya gördü; çark vurup dönmeye, elbisesini yırtmaya koyuldu.

İşte azıksızın azığı, işte kılıklara, dertlere devâ diye bağırıyor, nâralar atıyordu.

Dumanı başından tütüyor, coşkunluğu arttıkça artıyordu; sûfiler de ona uydular, semâ'a koyuldular.

Kih - kih gülüyorlar, hay - huy diyorlar, kaç kere sarhoş oluyorlar, kendilerinden geçiyorlardı.

Boşboğazın biri, sûfiye, ne oluyor yahu dedi; miha asılmış bir sofraya, içinde ekmek bile yok.

3020. Sûfi yürü - yürü dedi, sen anlamsız bir şekilsin; varlık peşinde koş, çünkü âşık değilsin sen.

Ekmek olmasa bile ekmeğin aşkı, âşıkta gıdâdır; gerçek olan kişi, varlığa bağlanmaz.

Âşıkların varlıkla işleri yoktur; âşıklar, sermâyesiz kâr elde ederler.

Kanatları yoktur, dünyânın çevresinde uçar dururlar; elleri yoktur, meydandan topu kaparlar.

Anlamdan bir koku alan o yok - yoksul kişi de, eli olmadığı hâlde zembil örerdi.

Âşıklar, yoklukta çadır kurmuşlardır; yokluk gibi bir renge boyanmışlardır, bir olmuşlardır.

Süt emen çocuk, yemeğin tadını ne bilsin; perinin gıdâsı kokudur ancak.

Fakat insanoğlu, onun kokusunu nerden alacak? Çünkü huyu, onun huyuna zıttır.

O koku alan perinin kokudan aldığı tadı, sen, yüz batman güzel yemekte bulamazsın.

* Kıptüye, Nil suyu kan olur; fakat güzel huylu İsrâiloğullarına sudur.

3030. * Deniz, İsrâiloğullarına anayol kesilir; Firavun'la adamlarını naysa boğulma yeri olur.

Yûsuf'un yüzünden Tanrı şarâbını içmek de, esenlik ona, Ya'kub'a mahsustu, Tanrı kokusunu Yûsuf'tan duymak da.

Yûsuf'un kardeşleriyle başkaları, her ikisinden de mahrum kalmışlardı

* Ya'kub'un, Yûsuf'un yüzünde gördüğü şey, kendisine mahsustu; Yûsuf'un kardeşleri nerden görecekdilerdi bunu?

Bu, onun aşkıyla kendisini kuyuya atar, o, kinle onun için kuyuyu kazar.

Onun sofrası, bunun önünde ekmezsizdir; Ya'kub'aysa iştah veren yemeklerle dopdolu.

* Yunmamış yüz, hûrilerin yüzlerini göremez; Peygamber, "Namaz, ancak temiz olarak kılnabilir" dedi.

Aşk, canların gıdâsıdır; bu yüzden de açlık, canlara gıdâdır.

Ya'kub, Yûsuf'a acıkmıştı; onun ekmeğinin kokusu, tâ uzak-tan geliyordu ona.

Gömleği alıp koşarak gelense, Yûsuf'un gömleğindeki kokuyu alamıyordu.

Gömlekten yüzlerce fersah uzakta olan Ya'kub'sa bu kokuyu alıp durmadaydı.

Nice irfansız bilginler vardır ki bilgiyi ezberlemiştir, fakat bilgi sevgisi yoktur onlarda.

3040. Hâlbuki onun sözlerini duyan, avamdan bile olsa o sözlerden bilgi kokusunu alır.

Gömlek, gömleği getirenin elinde, eğreti bir maldır; esircinin elindeki halayık gibi hani.

Halayık, esircinin elindedir, fakat ona yaramaz; çünkü onun elinde oluşu, müşteriye satılmak içindir.

Rızık vermek, Tanrı işidir; Tanrı herkesi bir yola koymuştur; o adama, o yoldan başka yol yoktur.

Güzelim bir hayâl, buna bağ - bahçe olmuştur; çirkin bir hayâl de şunun yolunu vürmüştür.

Öylesine bir Tanrı'dır ki bir hayâlden bağ - bahçe düzmüştür; bir hayâlden de cehennem yaratmış, yanıp erime yeri halketmiştir.

Peki, onun gül bahçelerinin yolunu kim bilir? Külhanları nerede, kim tanır?

Gönül sözcüsü, fırsat bulup da bu hayâl, canın hangi yanından geliyor, göremez ki.

Bir kolayını bulup da doğu yerini görseydi, hoş gitmeyen her hayâlin yolunu kapatırdı.

Yokluk gözetme yeri olan, yokluk geçidi kesilen oraya casus, ayak mı basabilir?

3050. A tanınmış dost, kör gibi onun lutuf eteğine yapış; körün yapışması da budur işte.

Onun eteği, onun buyruğudur... Çekinme, sakınma, kime can olduysa, iyi bir bahtı vardır onun.

Birisi çayırılıkta - çimenliktedir, dere kıyısındadır; öbürü, onun yanbaşındadır, fakat azap içinde.

Bu, bunun tattığı tad nedir diye şaşkınlık içindedir; o da, bu kimin hapsine düşmüş diye şaşkınlık içindedir.

Kendine gel, ne diye bu kupkuru yerdesin? Kaynaklar var burda... Aklını başına al, ne diye sararıp soldun? Yüzlerce ilâç var burda.

A benimle düşüp kalkan, gel, bu çayırılığa, bu çimenliğe dal... Fakat böyle desen de o, gelemiyorum ki der.

**Bir Beyle namaza düşkün olan, namaza alışmış bulunan,
namazda Tanrı'ya münâcât eden kölesinin hikâyesi**

* Beyin biri, seher çağında hamama muhtaç oldu; Sungur diye kölesine seslendi; kalk, başını kaldır da dedi;

* Tası, peştemalı, kili Altun'dan al; hamama gitmemiz gerek.*
Sungur, hamam tasıyla güzel bir peştemal aldı, böyle yola düştü.

Yolda bir mescit vardı, Sungur'un kulağına ezan sesi geldi.

3060. Sungur, namaza pek düşküdü; beğim, a kuluna lutuflarda bulunan beyim dedi;

Sen şu dükkânda birazcık dayan; ben namazı kılvereyim.

Sungur mescide girdi; biraz sonra namaz bitti, duâ edildi; imam da mescitten çıktı, cemaat da.

Sungur, kuşluğa yakın bir çağa dek mescitte kaldı; Sungur'un beyi bir zaman bekledi, gözetledi.

A Sungur diye bağırdı, neden dışarı çıkmıyorsun? Sungur, a hünerli beyim dedi, bırakmıyor.

A aydın er, biraz dayan, şimdicek geliyorum, beni beklediğini unutmadım.

Bey yedi kere dayandı, bağırdı, seslendi; sonunda Sungur'un bu işvesinden âciz kaldı.

Sungur'un cevabı, hep, a saygı değer, bırakmıyorlar ki dışarı çıkayım sözüydü.

Bey, mescitte kimse kalmadı dedi; kim bırakmıyor, kim tutuyor seni?

Sungur, seni dışarda bağlayan yok mu? Beni de içeriye o bağladı.

3070. Seni içeri sokmayan, beni de dışarıya bırakmıyor.

Sana, bu yana adım attırmayan, bu kulun da ayağını bağladı, o yana göndermiyor.

* Beyitteki Tas ve Altun sözleri türkçedir; peştemal da "mendil" diye geçiyor.

Deniz, balıkları dışarıya atmaz; karadakileri de içine almayı istemez.

Balığın temeli sudur, hayvanın temeliyse balçık... Burda düzenin de aslı yoktur, bir iş başarmanın da.

Büyük bir kilittir bu, açansa Tanrı; sen teslim olmaya el at, râzılığa yapış.

Zerre - zerre, herşey anahtar olsa, gene ululuk sâhibi Tanrı'dan başkası açamaz onu.

Bir işe sarılmayı, bir karâra varmayı unuttun mu, kendi pirinden o genç bahtı bulur, elde edersin.

Kendini unuttun mu, seni anarlar; kul oldun mu, o vakit azat ederler seni.

**

(Ş E R H)

2570. Beyitten sonraki bahis, rahmetli Bedî'uz-Zaman Furûzan - Fer'îa tahkiykına göre "Muhadarât-ı Râgib" da, Gazâlî'nin "Kitâbun yüzeru fihî hakmakatu Ehl'il-İbâha" sında, Zamahşeri'nin "Rabî'ül-Ebrâr" ında kısaca geçer. Şms-i Tebrizî'nin "Makaalât"ında da bunu andıran bir bahis vardır (Maâhiz, s. 112 - 113).

2578 - 2581. I. ciltte, 47. beytin izâhına bakınız.

2595. II. sürenin (Bakara) 7. âyet-i kerimesinde, kâfirlerin kalblerinin, kulaklarının mühürlendiği, gözlerinde de perde bulunduğu, bunun da, küfürleri yüzünden olduğu beyân edilmektedir. Mevlânâ bu âyete işâret etmekte, aynı zamanda küfrü, ahmaklık saymaktadır.

2600. Beyitten sonraki bahis. Bu ciltte 281. beytin izâhına bakınız.

Mevlânâ, bu beyitten itibaren Sebâ şehrinin, oranın halkını anlatırken, adeta "Şathiye" vâdisine yöneliyor :

Sebâ, pek büyük, pek geniş bir şehir, bir tepside yayvan değil. Pek sağlam, bir sovan kadar ancak. On şehir halkı toplanmış orada, sayısız adamlar var; hepsi de ell - yüzü yunmamış, aş yiyen üç hamdan ibâret. Biri pek uzağı gören bir kör, Süleyman'ı görmüyor da karıncanın ayağını görüyor. Öbürü adamakıllı sağır; ama kulağı pek keskin. Üçüncüsü, çıplak, ama ebisesinin etekleri pek uzun. Kör, işte, buracıkta diyor, atlı askerler geliyor, onları görüp duruyorum. Sağır, evet diyor, seslerini, konuşmalarını duydum. Çıplaksa, evvah diyor, uzum eteğimi keserirse. Kör, yaklaştılar diyor, bir zarara uğramadan kaçalım. Sağır, evet diyor, gürlüğe gittikçe yaklaşıyor; çıplaksa eteğinin kaygısında. Şehri bırakıp kaçıyorlar; sığındıkları bir köyde zerre denli eti olmayan, ölmüş, kurumuş bir kuş buluyorlar, ama pek de semiz bir kuş. Onu yiyip semiriyorlar, her biri, dünyâya sığmaz bir hâle geliyor; fakat kapının çatlağından süzülüp geçiyorlar.

Bunlar, bize, Yûnus Emre'nin,

Çıktım erik dalına anda yedim üzümü
Bostan ıssı kakıyıp der ne yersin kozumu

Beyitle başlayan meşhur şathiyesini hatırlatıyor. Hele,

Gözsüze fısıldadım sağır sözüm işitmiş
Dilsiz çağırıp söyler dilimdeki sözümü

Beytinin, Mevlânâ'nın bu bölümdeki sağırıyla dilsizini hatırlatmamasına imkân yok (Yûnus Emre Divanı, hazırlayan, A. Gölpınarlı, Eskişehir Turizm ve Tanıtma Derneği yayın. İstanbul 1965, s. 204).

Şath, mânasında benlik, dâva bulunan söze denir; Bâyezid-i Bistami'nin, bil-hassa Huseyn bin Mansûr'il-Hallâc'ın sözlerinde, şeriata uymayan, benlik ve

dâva kokusu duyulanları pek çoktur. Kemâl ehli, bu çeşit sözleri, gerçekler için bir süzme olarak vasıflandırmışlardır (Ta'rifât, s. 76). Şatha alt sözlerle "Şathîyye" denir.

Cezbe dolayısıyla, kendinde olmaksızın olmayacak dâvaları belirten, iddiaları ortaya atan, hattâ çok defâ mânâsız, seci'lî, fakat vezinsiz ve bu bakımdan yanlış olarak söylenen sözler, asıl şathîyyeye örnektir. Bu sözleri söyleyen, söylenen coşar, köpürür, oynar, garip hareketlerde bulunur. Şamanlarda bu çeşit hareketler ve söz söylemek olduğu gibi İbtidâl dinlerin basit, gürlütlü ve müzikle yapılan ayinlerinde de rûhaniler, böyle sözler söylerler. Yûnus'un şeyhi Taptık Hababın şeyhi ve Sarı Saltuk'un halifesi Barak Baba'nın sözleri, bunun pek tipik bir örneğidir (Barak Baba için "Yûnus Emre ve Tasavvuf" adlı eserimize bakınız; İstanbul, Remzi K. 1961, s. 17 - 26. Barak Baba'nın sözlerinden meydana gelen risâle, şerhi ve tercemesi, aynı eser, s. 255 - 275; şârih Kutb-ı Alevî'nin elyazmasıyla metnin tipki basımı, s. 457 - 472). Hacı Bektaş'a atfedilen bir şathîyye de bu birinci kısımdandır.

Sûfi şâirler, bazı tasavvufî inançları, şerhe muhtaç, te'vili mümkün bir tarzda şathîyye vâdisine dökerek yazarlar. Bu kısımda, cezbe değil, akıl ve buluş hakimdir. Yûnus'un şathîyyesi, gene Yûnus'un bir şiirindeki,

Var kardaşını öldür, dahı avratın boşa
Anana kâbin kıydır Hakk't ayan göresin

beyit (tipki basım, s. 305; Türk harfleriyle, s. 111, beyit 2), İdris-i Muhtefî'nin (1024 H. 1615) şathîyyesi, bu ikinci kısımdandır (A. Gölpınarlı; Melâmîlik ve Melâmîler, İst. Ün. Türkiyat Enstitüsü yayın. 1931, s. 125 - 126).

Mevlânâ'nın Sebâ şehrinin ve o şehir halkını anlatırken sözü bu tarza döküğü de ikinci kısma girer. Netekim sonradan, 2626. beyitte, bu söylediklerini, şerhe geliştirmektedir. Zâten kendisine bu sözleri hatırlatan, söyleten, 2603. beyitteki "Çocuklar masal söylerler, eğlenirler ya; masallarında nice sırlar, nice öğütler vardır" meâlindeki beyittir. Bu beyitten sonra şathîyye vâdisine yönelmiş, sonra da sağırın, diiek, istek olduğunu, herkesin ölümünü duyduğu hâlde kendi ölümünü bir türlü duymadığını, körün, hırs, tamah olduğunu, herkesin ayıbını gördüğü hâlde kendi ayıbını bir türlü göremediğini, çıplığın da, dünyâya çıplak gelip giden herkes olduğunu izâh eder.

2631. Hz. Âli, buyurmuşlardır ki: "Kim kendi ayıbına dikkat ederse başkasının ayıbını görmeğe vakti kalmaz." (Nehc, II. s. 227).

2644. "Onlar, dünyâ yaşayışını, bu yaşayışın görünüşteki kısmını bilirler, onlar, sondan, âhiretten gaflettedirler." (XXX, Rûm. 7) "Bilmezler" sözü, lâfzen iktibastır.

2657. Beyitten sonraki bahis için bu ciltte 281. beytin izâhına bakınız.

2669. XI. sürenin (Hûd A. M.) 112. âyetine işâret edilmektedir ve bu âyetin ilk sözü, lâfzen iktibas edilmiştir. Âyet-i Kerîme'nin meâlî şudur :

"Ve artık sen, sana nasıl emredildiyse öylece dosdoğru hareket et ve seninle beraber bulunan ve tövbe etmiş olanlar da doğru hareket etsinler ve taşkınlıkta bulunmayın, çünkü şüphe yok ki o, ne yapıyorsanız hepsini de görür."

Hız. Peygamber, "Hûd süresiyle benzerleri beni kocaltı" buyurmuşlardır. "Hûd süresiyle benzerleri olan Vâkıa, Haakka ve İze's-Şemsi Küvviret beni kocaltı", "Hûd ve benzerleri olan sürelerde, önceki ümmetlere gelen azâp beni kocaltı", "Hûd süresi, ihtiyarlık çağından önce beni kocaltı" meâlinde de hadîsler vardır (Câmi, II, s. 34). Vâkıa süresinde kıyâmet ahvâli, Haakka'da Semûd ve Âd kavmine gelen azâpla kıyâmet, "Seele Sâllun" diye başlayan Maâric süresiyle "İze's-Şemsi Küvviret" âyetiyle başlayan Tekvîr süresinde kıyâmet ahvâli anlatılmaktadır. Hız. Rasûl'ün (S. M.), "Doğru hareket et" emri, eski ümmetlere gelen azâp ve kıyâmet ahvâli dolayısıyla ihtiyarlamaları, kendilerinin nâmina değül, ümmetlerine karşı besledikleri esirgeme yüzündendir. Hûd süresinin immesinden sonra saç ve sakallarında beyaz kıllar belirmediği rivâyet edilmiştir.

2671. Beyitteki "Dürtün" sözü arapçadır.

2701. "Yarıldı" sözü, XXVI. sürenin (Şuarâ) 63. âyetinden lâfzen ıktibas edilmiştir; Mûsâ Peygamber'e, denizin yarılması anlatılırken geçer.

2708. İdrara bakarak hastalığı teşhis, çok eskidenberi biliniyordu.

2709. Peygamberlerin, Tanrı buyruklarını bildirmeye karşılık ümmetlerinden bir ücret istemedikleri, bu işi Allah'ın emriyle yaptıkları, VI. sürenin (En'am) 90., XI. sürenin (Hûd A. M.) 29. ve 51., XII. sürenin (Yûsuf A. M.) 104., XXV. sürenin (Furkan) 57., XXVI. sürenin (Şuarâ) 109., 127., 145., 164. ve 180., XXXIV. sürenin (Seba) 47., XXXVI. sürenin (Yâ Sin) 21., XXXVIII. sürenin (Sâd) 86. âyetlerinde bildirilir. XLII. sürenin (Şûrâ) 23. âyetindeyse Hız. Muhammed'in (S. M.), tebliğine karşılık bir ücret istemediğini, yalnız yakınlara sevgi istediğini bildirir.

2712. Kur'an-ı Mecid'de, halkın, peygamberleri, kendileri gibi yemek yedikleri, sokaqlarda gezdikleri için kınadıklarını, onlardan, insanların âdet ve ihtiyaçlarına aykırı şeyler bekledikleri anlatılır (XXV. Furkan, 20); beyitte bu âyete işaret edilmektedir.

2715. Ayran kâsesine düşmek, ummadığına uğramak, tamah yüzünden aldanıp derde düşmek anlamını ifade eder. Örf mecâzidir.

2727. "Kur'an okununca dinleyin ve susun da rahmete erin." (VII, A'râf, 204) "Susun" sözü, her iki mısra'da da bu âyeti kerîmeden lâfzen ıktibas edilmiştir.

2734. Beyitteki "Zeyd, Bekr" arapça gramerinde örnek cümlelerde kullanılan adlardandır.

2760. I. ciltte 3408. beytin şerhine bakınız.

2772. Hakîm-ı Gaznevî, Senâf'dir. "İlahinâme", "Menakıb'ül-Ârifin" den anıldığı gibi, Senâf'ın "Hadikatü'l-Hakiyka" sıdır (Metin, I, s. 222, II, s. 740). Bu beyitten sonraki beyit, "Hadika" vezninde olmadığına göre "Hadika" daki bir beytin mazmûnunun, tasarruf edilerek "Mesnevi" vezniyle alındığına hükmetmemiz gerekir. "Eşeğin gövdesi, eşeğin kuyruğuna lâyık" sözünün bir ata sözü olması gerekir.

2778. "Âdemoğullarının kalpleri, tamamıyla, Rahmân'ın iki (kudret) parmağının arasındadır; onları, bir kalb gibi dilediği tarzda tasarruf eder." (Hadîs-i şeriften lafzî ıktibas vardır.)

2793 - 2794. I. ciltte 91 - 92, 931 ve 1495. beyitlerin izâhlarıyla aynı ciltte 101. beytin izâhına bakınız.

2795. Beyitten sonraki bahis, Kur'an-ı Mecid'in XI. süresinin (Hûd A. M.) 25 - 48. âyetlerinde, Nûh Peygamber'in (A. M.), kavmine öğütler verdiği, onları Tanrı'nın azâbıyla korkuttuğu, fakat öğüdünü dinlemedikleri, korkuttuğu azâbın gelmesini istedikleri, bunun üzerine Tanrı vahyiyle bir gemi yapmaya başladığı, gemiyi yaparken oradan geçenlerin, kendisiyle alay ettikleri, sonunda gene Tanrı emriyle her mahlûktan birer çiftle kendisine inanan pek az kişiyi gemiye aldığı, tûfanın başladığı, inanmayanların ve bu arada inanan ve gemiye binmeyen bir oğlunun da boğulduğu, sular çekilince Nûh Peygamber'in ve gemidekilerin gemiden çıktıkları anlatılır (I. ciltte 406. ve 3415. beyitlerin izâhlarına bakınız).

2799. Beyitten sonraki bahis. Bu hikâye, Nasreddin Hoca'ya atfedilmiştir. Hoca, mollasıyla giderken hırsızların, bir evin kilidini törpülemekte olduğunu görür. Mollası, hoca, bunlar ne yapıyorlar diye sorunca hoca, rebap çalıyorlar der. Molla, sesi duyulmuyor deyince de hoca, onu sesi der, yarın duyulur (Abdülbâki Gölpınarlı: Nasreddin Hoca, İst. Remzi Kitabevi, 1961, s. 76, 166. fıkra).

2820. Fil - Ebâbil kuşları. I. cildin 1319. beytinin izâhına bakınız.

2821. Tûfan, Mûsâ - Firavun. (C. I, b. 406. 3415; 278 - 279, 869).

2823. Semûd, Âd (C. I, b. 3319; 858 - 959).

2832. Yûsuf - Kurt. (C. I, b. 125).

2833. Davûd - ses. (C. II, b. 494).

2934 - 2839. İlk beyitte yalnız "Allah doğru yolu daha da iyi bilir" cümlesi, diğer beyitlerin hepsi arapçadır.

2840. Bu beyitte tekrar farsçaya dönüyor. Beyitteki "Türk", beyaz, aydın, açık, güzel karşılığıdır. "Hindü", Türk'e karşı, kara, anlaşılmaz, çirkin mânâlarını ifade eder. Klasik doğu edebiyatında yüz Türk'e, ben, saçlar Hindli'ye benzetilir.

2848. Halife. (C. I, b. 544).

2849. İliyyîn. (C. I, b. 644 - 645). Beyitte anılan, düşman, seytandır.

2857. Lâhavle (II, b. 146. Bu ciltte, 1601. beyitte geçmiştir).

2872. Tevvâb, tövbeleri kabul eden anlamındadır ve Tanrı adlarındandır. II. sürenin (Bakara) 37, 54, 128, 160. âyetlerinde, IV. sürenin (Nisâ) 16 ve 64. âyetlerinde, IX. sürenin (Tevbe) 104 ve 118. âyetlerinde, XLIX. sürenin (Hucrât) 12. âyetinde, âhrette mü'minlere rahmet eden anlamına "Râhîm" adıyla, XXIV. sürenin (Nûr) 10. âyetinde hüküm ve hikmet sâhibi anlamına "Hakîm" le, CX. süredeyse (Nasr) yalnız olarak geçer.

2873. XVII. sürenin (İsrâ) 8. âyetinin meâli şudur: "Rabbimizin size acıması umulur; fakat tekrar kötülüğe dönerseniz biz de döner, cezânızı veririz ve biz, cehennemî kâfirlere bir zindan olarak halkettik." Beyitte bu âyet-i kerîmeden lafzî ıktibas vardır.

2897 - 2899. "Şükrederseniz nimeti arttırırım size" meâlindeki âyete işaret-
tir (XIV. İbrâhîm A. M., 7).

2901. "Eğer der dih kesist, yek harf besist", yâni köyde bir adam varsa bir
söz yeter" meâlindeki ata sözünü hatırlatmaktadır.

2916. "Tedâvi edilin ey Allâh'ın kulları, Yüce Allâh, ihtiyarlıktan başka
hiçbir dert vermedi ki devâsını da vermesin." (Hadis, Câmi', I. s. 109).

2923. XV. sûrenin (Hicr) 56. âyetinde, İbrâhîm Peygamber'in (A. M.), Allâh'tan,
ancak doğru yoldan sapanların ümit keseceklerini bildirdiği anlatılmakta,
XXXIX. sûrenin (Zümer) 53. âyetinde Hz. Peygamber'e (S. M.) nefislerine uyup
haddi aşarlara, Allâh rahmetinden ümit kesmemelerinin bildirilmesi emredilmek-
tedir.

2928 - 2930. XVI. sûrenin (Nahl) 35. âyetinde, peygamberlere düşen vazife-
nin, ancak Allâh'ın emrini kullarına bildirmekten ibâret olduğu bildirilmekte-
dir; bu âyete işaret ediliyor.

2932. Bu ciltte 2709. beytin izâhına bakınız.

2940. Ashâb-ı Kehf. I. ciltte 394. beytin izâhına bakınız.

2944. "Tatmayan anlamaz" atalar sözü arapçadır.

2948. XCII. sûrenin 5- 7. âyetlerinde, Tanrı'dan çekinen, Allâh'ın kelâmını
ve Rasûlünü gerçekleyen kişilere güçlüklerin kolaylaştırıldığı bildirilmektedir.
Bilhassa 7. âyete işaret vardır.

2953 - 2956. Kur'an-ı Mecid'in VII. sûresinin (A'râf) 131. âyet-i kerimesinde
Mısırlılar'ın bir hayra, bir iyiliğe nâil oldukları zaman, bu zâten bizim hakkı-
mızdı dedikleri, bir musibete uğrayınca da Mûsâ'nın ve ona inananların uğur-
suzluğuna yordukları bildirilmekte, uğradıkları musibetin, Allâh tarafından ve-
rildiği beyân buyurulmaktadır. XXVII. sûrenin (Neml) 47. âyet-i kerimesinde
Semûd kavminin de aynı yorumda bulunduğu, peygamberleri olan Sâlih'in (A. M.),
onlara aynı şeyi söylediği anlatılmaktadır. XXXVI. sûrenin (Yâ Sin) 14 - 19.
âyetlerinde, İsa Peygamber'in (A. M.) dinini yaymak için Antakya'ya gittiği,
Sem'un, Yuhanna ve Yunus'a da aynı sözün söylendiği, onların da bu söze
karşılık verdikleri bildirilir. Âyetlerde bu sözler "Tetayyara" ve "Tâiruküm" diye
geçer ve lügatta, "kuş uçurduk, uçan kuşunuz" anlamlarına gelir. "Tiyâra" kuş
uçurmak demektir. Câhiliye devrinde araplar, bir işin yomlu, yahut yomsuz ol-
duğunu anlamak için kuş uçururlar, kuşun uçuşuna göre yorumlarda bulunur-
lardı. Uğur demek, uğur saymak, yorumda bulunmak anlamına gelen "Tiyâra",
bu gelenekten dile geçmiştir. Hz. Peygamber (S. M.), bu geleneğin, ileride ola-
caklara dâir haber vermenin, gulyabanı'nın, safer ayının uğursuzluğunun, ço-
cuklara, nazar değmemesi için birşey takmanın, hâsılı bu çeşit şeylerin tümü-
nün bâtıl, hattâ şirk olduğunu bildirerek bu inançlarla mücadelede bulunmuş-
lardır (A. Gölpınarlı: Hz. Muhammed ve Hadiseleri; II. bas. Okat Yayınevi -
1962, 131 - 136).

2964. Yıldız bilgisine göre yıldızlar, yeryüzüne tesir ederler. Bu yıldızlardan
birinin yeryüzüne hâkim ve müessir olduğu zamanda doğan kişinin tâli, o yıl-
dızla uygundur, o anda, o yıldızın bulunduğu burca tâbidir. Yıldızlar, tabiatleri

koşuk, sıcak, yaş, kuru olmasına göre birbirlerine zıt sayılırlar. Zıt yıldızlar, bir-
birlerine düşmandır Aynı zamanda bunların kimisi, gene tabiatleri bakımından
mâ'd (yomlu, kutlu), bir kısmıysa nahıs (yomsuz, kutsuz) dur. Bir adam, bir işe
başlayacağı, yolculuğa çıkacağı vakit, yıldızının nerede, hangi burçta, hangi
yıldızla aynı derecede olduğuna bakılır; ona göre o saat, yomlu, yahut yomsuz
sayılır, o iş yapılır, yahut başka bir zamana bırakılır. Yıldızlara ilâhî bir kuv-
vet veren eski bâtil dinlerden gelip süren bu inancı metotlara uyduran ve kutlu,
kutsuz saatleri tâyin eden kişilere "müneccim - yıldız bilgini", bu aslı olmayan
bilgiye de "ilm-i tencim, ilm-i nücum - yıldızlara bakmak, yıldızlar bilgisi" der-
lerdi İslâm, büyü, gayıptan haber veriş, fal gibi bu inançla da mücadele et-
miş, bâtıl olduğunu bildirmiştir. Hz. Rasûl-i Ekrem (S. M.), "Kim bir yıldızla
bakana, yahut kâhine (gayıptan haber verdiğini iddiâ edene) başvurur da onun
dediğini gerçek bilirse Muhammed'e inen herşeye kâfir olmuştur" buyurmuştur
(Câmi. II. 140). Bu hususta daha başka hadisler de vardır. Mevlânâ da bu ve
bundan sonraki beyitlerde yıldız bilgisinin aslı olmadığını açıkça bildirmek-
tedir.

2981. Bir - yediyüz. "Mallarını Allâh yolunda harcayanlar, her başağında
yediyüz tanesi olan ve tam yedi tane başak bitiren tek bir tohumu benzer. Al-
lah dilediğine kat - kat verir, arttırır. Allâh'ın ihsânı boldur ve herşeyi bilir"
meâlindeki âyete işaretler (II, Bakara, 261).

2983. Beyitten sonraki başlıkta, "Sonra, bir duman halinde olan göğü ya-
ratmayı hükmetmiştir de -ona ve yeryüzüne, dileyerek, dilemeyerek, meydana
gelin demiştir; ikisi de, dileyerek geldik demişlerdi" meâlindeki âyet-i kerimeye
işaret olduğunu gibi, "Dileyerek, dilemeyerek: ister - istemez" sözü de âyetten
lâfzen ıktibâs edilmiştir (XLI. Fussilat, II).

2987 - 2993. "Ve kim bir mü'mini kasten öldürürse cezası cehennemdir, ebe-
di kalır orda ve Allâh ona gazeb eder ve rahmetinden uzaklaştırır onu ve ona
pek büyük bir azâp hazırlamıştır." (IV. Nisa', 93) VI. (En'am) 151. âyetinde de
Allâh'a şirk koşmamak, anaya - babaya ihsanda bulunmak, yoksulluk korkusu-
yla eviâtları öldürmemek, açığa çıkan ve gizli tutulan kötülüklerde bulunmamak,
bakkı olarak öldürülmesi (kısas edilmesi) gereken kişiler müstesnâ, hiçbir kim-
neyi öldürmemek emredilmektedir. Bu beyitlerde, LI. sûrenin (Zâriyât), "Ve ben
cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım" meâlindeki 56.
âyet-i kerimesine işaret edilmekte, 3989. beyitte bu âyetten lâfzen ıktibâs yapı-
lmaktadır. İbâdet, imâna, imansa bilgiye bağlıdır; bu bakımdan âyet, "Beni bil-
sinler de kulluk etsinler" tarzında tefsir edilmiştir; netekim Mevlânâ da 3993.
beyitte bu tefsiri kabul etmektedir.

2997. "Bir vakit şu şehire girin, nimetlerinden, nerde dilerseniz orda bol-
bol yeyin. Kapısından secde ederek girin; burası yurttur deyin, yarlıganma di-
leyin de suçlarınızı örtelim; iyilikte bulunanların sevâbını daha da arttıracak
giz demistik." (II. Bakara, 58) Beyitte bu âyete işaret edilmektedir. Müfessirler,
bu şehrin Kudûs olduğunu söylemişlerdir, Kudûs'e yakın Eriha'dır diyenler de
olmuştur. "Secde ederek girin" emrinden maksat, secde edercesine eğilerek, gö-
nül alçaklığıyla girmeleri, yahut girdikten sonra Tanrı'ya secde etmeleridir den-
miştir. İmâm Muhammed'ül-Bâkır, "Biz yurdunuzun kapısıyız" buyurarak, "Ben
İmîn şehriyim, Ali kapısıdır" hadîsine işarete bulunmuştur (Meema', I. s. 118 -
119).

3998. Beyitten sonraki başlıkta da bu âyet-i kerîmeye işâret edilmekte, âyet-i kerîmenin bu kısmı aynen alınmaktadır. Mevlânâ, bu bahiste, kendî faydası, benliği ve benciliği için mevki' sâhiplerine karşı alçalan, onları mâbûd edinen kişilerle toplumun faydasını gözeten mevki' sâhiplerine şiddetle çatmaktadır. Bu bahiste, "Savaşın en üstünü, cevreden, zulmeden emir sâhibinin karşısında doğruyu söylemektir" (Câmi', I, s. 41), "Kim kuvveti temsil eden kişinin yaptığı işlerde Tanrı'nın râzı olmadığı, gazeb ettiği iş bulunur da o işe râzı olursa Allâh'ın dininden çıkar" (aynı, II, s. 144), "Yaratana isyan hususunda, yaratılmışa itâat yoktur" (aynı, s. 193) hadislerini hatırlamamaya imkân yoktur.

3001. "Şüphe yok ki Allâh temizdir; temizliği sever; kerem sâhibidir, keremi sever; cömerttir, cömertliği sever" meâlindeki hadisle (Câmi', I, s. 59) "Nasılsanız, o çeşit idâre edilirsiniz, başınıza o çeşit adamlar geçer" (aynı, II, s. 80) ve "Nasılsanız, başınıza geçenler o çeşit olur; yâhut lâıyk olduğunuz tarzda, o çeşit emredilir size" (Künûz'ül-Hakaik, II, s. 132) hadislerini hatırlatmaktadır.

3006. Namazda, secde, "Yüceler yücesi Rabbimi noksan sıfatlardan tenzih ederim" denir. Bu secde tesbihine işâret ediliyor.

3013. "Ve Allâh ne dilediyse hepsini de vermiştir size ve Allâh'ın nimetlerini saymaya kalkışsanız sayamazsınız; gerçekten de insan pek zâlimdir, küfrü pek boldur" (XIV, İbrâhim, 34) "İnsana nimet verdik mi yüz çevirir, uzaklaşır, fakat bir şerre, musibete uğradı mı ümidini tamamiyle keser, ye'se düşer" meâlindeki âyetleri hatırlatmaktadır (XVII, İsrâ', 83).

3014. "Yarış edercesine koşun Rabbimizin yarılığamasına, sakinanlar için hazırlanmış bulunan ve eni, göklerle yerler kadar olan cennete. O sakinanlar, ferahlıkta - darlıkta mallarını yoksullara harcayanlar, öfkelerini yenenler ve insanları affedenlerdir ve Allâh, ihşanda bulunanları sever" meâlindeki âyet-i kerîmeye işâret olsa gerektir (III, Al-i İmrân, 133 - 134).

3015. Sofrayı mihta görüp boş olmasına rağmen semâ'a kalkan, coşup cezbelenen, elbisesini yırtan sûfi hikâyesiyle, zamanındaki dünyâ nimetlerine düşkün sûfilere kinamaktadır.

3029 - 3030. Nîl - Kan. Mûsâ - Deniz (C. I, b. 863 a b.)

3031. Yakub - Yûsuf. (aynı c. 125. b.)

3034. "Temiz olmayan namaz kılamaz." (Künûz'ül-Hakaik, II, s. 199) Beyitte hadisten lafzi ıktibâs vardır.

3056. Beyitten sonraki hikâye, sohbetlerinin zabtından meydana gelen "Fihî mâ-fih" te şöyle geçer :

"Tanrı rahmet etsin, esenlik versin; Mustafâ'nın zamanında bir kâfirin Müslüman bir kölesi vardı; mayası temiz bir köleydi. Sâhibi, taşları al da hamama gidelim dedi. Yolda mescidin önünden geçiyorlardı. Mustafâ, ashâbiyle mescitte namâz kılıyordu. Köle, efendim dedi, Ulu Tanrı hakkı için şu taşı bir soluk tut da iki rik'at namâz kılvereyim; kılar kılmaz gelirim. Köle mescide girdi, namâz kıldı. Tanrı rahmet etsin, esenlik versin, Mustafâ dışarı çıktı; bütün sa-hâbe de dışarı çıktı. Köle mescitte yapayalnız kaldı. Efendisi, kuşluk çağına dek

bekledi, a köle çık dışarı diye bağırdı. Köle, bırakmıyorlar beni diye cevap verdi. İş, sınırı aşınca adam, başını mescitten içeri uzattı; bırakmayan kimdir, onu görmek istiyordu. Ne kimseyi gördü, ne kimsenin gölgesini, ne bir ayakkabı vardı, ne kimildayan kimsecek. Köleye, seni dışarı bırakmayan kim dedi. Köle dedi ki: Seni içeriye sokmayan biri var ya, beni dışarı bırakmayan o." (Tercememiz, Remzi Kitabevi, İst., 1959; 26 bölüm, s. 96, satır 20 - 33). Mektuplarından birinde de, "Hanî bir kul, efendisine, mâdemki dedi, yıkanmak ihtiyâcındasın; mescidin kapısında otur; ben namazımı kılıp çıkayım da taşı seninle beraber hamama götürüyüm. Efendi, peki dedi; dışarıda oturdu. Köle mescitte geçikti; artık hamama gidelim. Köle, bekle diye seslendi; beni mescitten dışarıya koyvermiyorlar. Efendi, mescitte senden başka kimse yok; seni dışarıya koyvermeyen kim deyince köle, seni içeriye bırakmayan dedi." (Tercememiz, İst. İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1963, mektup. XCII, s. 136).

Bed'uz-Zaman Firuzan-fer, bu hikâyenin, Mevlânâ'nın babası Sultân'ul - Ulemâ Bahâeddin Muhammed Veled'in "Maârif"inde de bulunduğunu bildiriyor ve metin veriyor (Maâhiz, s. 116 - 117).

3056 - 3057. Sunkur ve Altun, iki Türk adıdır; o devrin adları hakkında bir fikir vermektedir.

(M E T İ N)

* "Peygamberler ümit kesince" hükmünce münkirlerin, onların sözlerini, emirlerini kabûl edeceklerinden peygamberlerin ümitsiz bir hâle gelişleri

Peygamberler, buna, şuna ne vakte dek vaaz vereceğiz, öğüt vereceğiz dediler; bunu hatırlarına getirdiler.

Ne zamana kadar şaşkıncasına soğuk demiri dövüp duracağız; ne zamana kadar kafese üfürmeye devam edeceğiz dediler.

3080. Halkın hareketi, şu yana, bu yana oynayışı Tanrı takdiriyledir; dışın keskinliği, midenin gücünden, harâretinden meydana gelir.

* Birinci nefis, ikinci nefse saldırdı da olanlar oldu. Balık, kuyruğundan değil, başından kokar.

* Ama bunu hem bil, hem de eşeği ok gibi sür, koştur. Çünkü Tanrı, "Bildir" dedi; bu emirden kaçmaya imkân yok.

Bu iki bölüğün hangisindensin, bilmezsin ki. Ne olduğunu görünceye dek çalış-çabala.

Yükü gemiye yüklerken bu işi, Tanrı'ya dayanır da yaparsın. Ama yolculukta boğulup gidecek misin, yoksa kurtulacak mısın, bilmezsin ki.

Kimim, neyim, ne olacağım; bunları bilmedikçe gemiye binmem, deniz yolculuğuna gitmem;

* Bu yolda kurtulacak, sağ-esen kalacak mıyım; hangi bölüktenim, bunu bana açıkla, bildir;

Bu yola şüpheyile girmem; başkaları gibi kuru bir ümide kapılıp yola düşmem dersen,

Bundan hiçbir iş meydana gelmez, ticâret edemezsin; çünkü bu ikisi de gayb âleminde, ikisi de gizlidir.

3090. * Korkan, sırça canlı olan tâcir, ne kâr elde edebilir, ne ziyanaya düşer.

Hattâ ziyan da eder, çünkü mahrumdur, hordur; kim yalını ister, ona atılırsa nûru o bulur.

Çünkü bütün işler, ümitle, ihtimâlle başarılı; sen de din işini daha üstün tut, onu seç de kurtuluşa er.

* Burada, ümitten başka bir şeyle kapının açılmasına izin yoktur; Allah, doğruyu daha da iyi bilir.

* Mukallidın imâmı korkuyla ümittir

İnsanların boyunları, çalışıp çabalamaktan iç gibi incelse bile gene insanı her çeşit sanata çağırın, ümittir, ihtimâldir.

Sabahları dükkâna giden, bir rızık ümidiyle, bir şey elde etmek ihtimâliyle koşar-gider.

Rızık ummasan nasıl gidersin? Mahrûm olmak korkusu oldukça nasıl güçlü kuvvetli olabilirsin?

Rızık elde etmekten ezeli mahrûmiyet korkusu, seni rızık araştırmakta, çalışıp çabalamakta nasıl oluyor da gevşetmiyor?

Dersin ki: Önümde mahrûm olmak korkusu var; var ama tembelliğindeki bu korku, daha da fazla.

Çalışmaktaki ümüdüm daha fazla; tembelliğimde daha fazla tehlike görüyorum.

3100. Peki, öyleyse, a kötü zanna kapılan, ne diye din işinde ziyan etmek korkusu, eteğini tutuyor?

Yoksa bu pazarımızda alış-verişte bulunan peygamberlerle erenlerin ne kârlar elde ettiklerini görmedin mi?

Onlara, bu dükkâna gitmekle ne mâdenler yüz gösterdi; bu pazarda ne kârlar elde ettiler.

* Birinin ayağına ateş, halhal gibi râmoldu; öbürüne deniz baş eğdi, hamallık etti.

Birinin hükmüne demir girdi, muma döndü; öbürüne yel kul kesildi; mahkûm oldu.

Selâm olsun, Peygamber, gerçekten de Yüce

Allâh'ın gizli vekîleri var buyurdu

Bir başka bölük de var, onlar pek gizli giderler; şu görünen halk, nerden tanyacak onları?

Bütün yücelikler onlardadır da gene kimsenin gözü, bir soluk olsun, ululuklarına düşemez.

* Hem keremleri, kerâmetleri vardır, hem Tanrı haremindedir gizlidir onlar; onların adlarını Abdâl bile işitmemiştir.

* Yoksa sen, seni gel diye o yana çağırıp duran Tanrı keremlerini bilmiyor musun?

Âlemin altı yanı da onun lufu, onun keremi; nereye baksan onun bayraklarını görürsün.

3110. Bir kerem sâhibi sana, ateşe gir dese gir hemencecik, ya beni yakarsa deme.

* Allâh râzı olsun, Enes'in peşkirini ateşle dolu

tandıra atması, peşkirin yanmaması

Mâlik oğlu Enes'ten rivâyet edilmiştir; birisi konuk olmuştur ona.

O anlatır, der ki: Yemekten sonra Enes, yemek peşkirinin sararmış, solmuş, kirlenmiş olduğunu gördü.

Kirliydi, bulanmıştı; hizmetçi kıza, bir solukcağız at şunu tandıra dedi.

O akıllı kız, hemen peşkiri, ateşle dolu tandıra attı.

Bütün konuklar, bu işe şaşılar; peşkirden dumanlar çıkacağını, peşkirin yanıp kavrulacağını bekliyorlardı.

Bir zaman sonra, kirlerden arınmış, tertemiz, apak olmuş peşkiri tandırdan çıkardı.

Orada bulunanlar, a üstün sahâbî dediler; nasıl oldu da yakmadı ateş; üstelik bir de temizledi onu.

Enes dedi ki: Mustafâ, bu peškire elini, ağzını çok sildi de ondan.

A ateşten, azaptan korkan gönül, öyle bir ele, öyle bir ağza yaklaş.

3120. O el, o ağız, cansız birşeye böylesine bir yücelik verirse aşıkın canına neler etmez.

Kâbe'nin taşını, toprağını kible yaptı o; a can, sen de çalış, çabala da erlere toprak ol.

Sonra da o hizmetçi kıza, bütün bunları gördün, sen de hâlini söylemez misin bize dediler.

Tutalım onun eli sırlara erişmiş; o söyler söylemez sen, nasıl oldu da tezce attın?

Böylesine değerli bir peşkiri, hemencecik nasıl attın ateşe a hanım?

Hizmetçi dedi ki: Kerem sâhibi erlere güvencim, dayancım var; onların keremlerinden ümitsiz değilim.

Peşkir de ne oluyor? Atıl şu ateşe deseydi bana, hiç düşünmeden,

Ona olan dayancım, güvencim öylesine kuvvetlidir ki, hemen kendimi atıverirdim ateşe; benim, Allâh kullarından çok, pek çok ümidim var.

Her kerem sâhibi sır bilene güvenirim de bu güvençle, değil bu peşkiri, başımı bile atarım.

* A kardeş, sen de kendini iksire ulaştır; erkeğin gerçekliği, kadının gerçekliğinden az değil ya.

3130. Bir erin gönlü, kadının gönlünden de aşağıysa artık, o gönül, işkembeden de bayağıdır.

(Ş E R H)

3078. Beyitten önceki başlıkta, "Sonunda peygamberler, tamamiyle ümitlerini kesip tamamiyle inkâr edileceklerini sandıkları zaman yardımımız gelmiştir de dilediğimizi kurtarmışsınız. Fakat azâbımız, suçlu topluluktan hiçbir suretle gerliye çevrilmez" meâlindeki âyete işaret edilmektedir (XII, Yûsuf, 110).

3081. Birinci nefis, insanın yaratılışındaki istidat ve kaabiliyet, ikinci nefis, hayattaki istek ve meyil olsa gerektir. İstidat ve kaabiliyeti, verâseti inkâr mümkün değildir; fakat terbiyeyle ıslâh etmek imkânının bulunduğu da muhakkaktır. Kendisini ıslâh etmek yoluna gitmeyen kişi, kötü istidat ve kaabiliyetine uyup hayatında kötülüklerde bulunursa, "Balık baştan kokar" ata sözüne mazhar olur, kötülüklerde bulunur. Bu atasözü, Türk atasözlerindedir.

3082. "Ey peygamber, bildir, sana Rabbinden indirileni ve eğer bu tebliğ ifâ etmezsen onun elçiliğini yapmamış olursun ve Allâh, seni insanlardan korur. Şüpheli yok ki Allâh, kâfir olan kavme, doğru yola gitmek hususunda baparı vermez." (V. Mâide, 67) Beyitte, ikinci mısra'daki "bellîğ" âyetten lâfzen ıktibâs edilmiştir.

3090. "Korkak tâcir, mahrumdur." (Hadîs, Künûz, I, s. 32)

3093. İkinci mısra'daki, "Allâh doğruyu daha da iyi bilir" arapçadır.

Bu beyitten sonraki başlıkta mukallit, gerçeğe ulaşmış kişiyi taklid eden, amelde ona uyan kişi mânâsına gelir. Aynı zamanda "Mukallid", bir müctehid'in ictihâdına uyan kişi demektir. Böyle kişi, amelde müctehid'i taklid ettiği gibi her hususta da korku ile ümit arasındadır ve ihtiyatla hareket eder. Korkudan emin olanlar, X. sûrenin (Yûnus) 62. âyetinde bildirildiği gibi Allâh ve-llileridir.

3103. Halhal, ayak bileğine takılan bileziğe denir. Ateşin, halhal gibi ayağına râmolduğu zât, İbrâhîm Peygamber'dir (II. cildin 74. beytinin şerhine bakınız). Deniz'in yüklendiği zât da Nûh ve Mûsâ Peygamberlerdir (I. cildin 3415 ve II. cildin 2037. beyitlerinin şerhlerine bakınız).

3104. Demirin buyruğuna girdiği zât Dâvûd Peygamber'dir; Yelin kül olduğu da Süleyman Peygamber'dir. Dâvûd'a demirin yumuşadığı, ondan zırh yaptığı, XXXIV. sûrenin (Sebe') 10., Süleyman'a yelin, mûsahhar olduğu aynı sûrenin 12. ve XXXVIII. sûrenin (Sâd) 36. âyetlerinde beyân buyruluyor.

3104. Beyitten sonraki başlıkta, "Gerçekten de Allâh'ın gizli veilleri vardır" cümlesi arapçadır. Ankaravî şerhinde, "Gerçekten de Allâh'ın gizli veilleri vardır, başlarındaki saçlar karmakarışıktır; yüzleri toz içindedir; emir sâhiblerinin yanlarına varmak isteseler onlara izin verilmez; görünmeseler aranmazlar; gelseler çağırılmazlar; hasta olsalar hâlleri - hatırları sorulmaz; ölseler cenazelerine kimsecikler gitmezler; yeryüzünde bilinmezler, tanınmazlar; gökyüzünde meşhurdur onlar" meâlinde bir hadîs naklediyor (s. 270). Furûzan-fer

merhûm, Hâkîm'in "Müstedrek" inden, "İhyâ" dan ve "İthâf'us-Sâdet'il-Müttakıyn" den, "Allâh, gerçekten de iyi ve hayırlı, ondan çekinen, halktan gizli olan kullarını sever. Onlar, görünmezler, aranmazlar; halk içinde bulunsalar tanınmazlar; kalpleri hidâyet ışıklarıdır; her tozlu, karanlık yerden çıkagelirler" meâlinde bir hadîs naklediyor (Ahâdîs-i Mesnevi; s. 91). Ayrıca "Dostlarım, vefle-rim, kubbelemin altındadır; onları, benden başka kimse bilmez" meâlinde de bir hadîs vardır ki "İhyâ" da ve "Keşf'ül-Mahcûb" da geçer (aynı, s. 52). Bu hadîsteki mânâ, Mevlânâ'ya, sorulmuş, kubbelelden, huylarının meşreblelerinin kastedildiğini söylemiştir (Manâkıb'ul-Ârifin; Tahsin Yazıcı basımı; I, s. 192).

3107. Abdâl. I. ciltte 265. beytin şerhine bakınız.

3108. II. sûrenin (Bakara) 221. âyetinde, Allâh'ın, insanları cennete ve mağırete, X. sûrenin (Yûnus) 25. âyetinde de selâmet yurduna, yâni cennete çağır-dığı bildirilmektedir. Beyitte bunlara işâret vardır.

3110. Beyitten sonraki hikâye. Mâlik oğlu Enes, Ansârdandır; Hazrec bo-yundandır Medine'de, Hz. Peygamber'in hizmetinde bulunurdu. Hicretin 93. yı-lında (711) Basra'ya bir fersahlık yerde vefât etmiştir; defnedildiği yere Kasru Enes derler. Vefâtında yüz yaşını geçmişti (mufassal hâl tercemesi için Ten-kıyh'ul-Makaal'e bakınız; I, s. 154 - 155). Nakledilen menkabeyle Ankaravî, Ka-tâde b. Nu'man'dan rivâyet ediyor (s. 272).

3129. İksir. I. cildin 520. beytine bakınız.

••

(M E T İ N)

* Esenlik ona, Peygamberin, susuzluktan, su bulamadıklarından bunalmış, gönüllerini ölüme vermiş, ölümlerini bekleyen, kendilerinin de, develerinin de dilleri ağızlarından çıkmış olan bir kervan halkının feryadına erişmesi

Çölde bir arap kervanı susuz kalmıştı; yağmursuzluktan kır-balarında bir katre su bile kalmamıştı.

O çöl ortasında kalmışlardı; kervan halkı, ölümcül olmuştu.

Ansızın o iki dünyanın yardımına koşan Mustafâ, yardım için yoldan belirivermişti.

Orada pek kalabalık bir kervan gördü; kervan halkı o sarp, o uzun yolda, kızgın kum üstünde kalakalmıştı.

Develerinin dilleri, ağızlarından çıkmıştı; halk, her yanda, kumlar üstüne dökülmüştü.

Onlara acıyası geldi de haydi dedi; tez kalkın, birkaçınız, o kum yağınına doğru koşun.

Orada bir zencî var, devesine binmiş, beyine tulumla su gö-türüyor.

O zenciyi, devesiyle beraber, ister - istemez, bana getirin.

O arayıcılar, kum yağınına doğru gittiler; bir zaman sonra zenciyi, Mustafâ'nın dediği gibi buldular.

3140. Kara bir kul, bir deveye binmiş gidiyor, beyine, suyla dop-dolu bir tulumu armağan olarak götürüyordu.

Ona, seni bu yanda, insanların övüncü, kâinatın hayırlısı ça-ğırıyor dediler.

Zencî, o kim dedi, tanımıyorum onu; Ay yüzlü biri dediler, şeker huylu.

* Nasılsa öylece çeşitli anlattılar; zencî, yoksa dedi, o şâir mi o ki,

* Bir bölük halkı sihirlenmiş kendisine bağlamış? Ona bir arşın bile yaklaşmam ben

Bunun üzerine onu, çeke-sürtüye o yana götürmeye koyuldu-lar; zencî sövüp sayıyor, bağırıp çağırıyordu.

O üstün Peygamber'in karşısına diktiler; Peygamber, su için, kırbalarınızı da doldurun dedi.

Onun tulumuyla herkesi kandırdı; develer de o sudan içti, insanlar da.

Herkes kırbasını, o tulumdan doldurdu; gökyüzündeki bulut bile haset etti bu işe; şaşırды - kaldı.

Bunu kim görmüştür ki bir tulumdan bunca cehennemün yanı sıra soğusun, susuzluğu kansın.

3150. Bunu kim görmüştür ki tulumdan, bunca kırba, tamamiyle dolsun - gitsin.

Tulum zâten bir örtüydü; lûtf dalgaları; O'nun emriyle asıl denizinden coşup kabarmada, gelip durmadaydı.

Su, kaynar, buğulanır, hava olur; o hava da soğuk yüzünden gene su olur.

Hattâ yaratış, bu hikmetlerden, bu sebeplerden dışarı olarak da yokluktan sular coşturur,

Sen çocukluk yüzünden sebepleri görmüşsün; bilgisizlikten sebebe yamanmış - kalmışsın.

Sebeplere kapılmışsın da sebebi sebep edenden gaflettesin; bu yüzden de bu yüz örtülerine gönlün akmakta.

Sebepler gitti mi, başına vurmaya, Yârabbi demeye koyulursun.

Rab da sana, haydi der, yürü, sebebe doğru git; şaşılacak şey, nasıl oldu da beni, sanatım olan sebepler için andın?

Kul, bundan böyle der, hep seni göreceğim; lâftan başka bir şey olmayan sebepleri görmeyeceğim.

* Tanrı der ki: Seni sebepler âlemine göndersem, gene o işleri görürsün; senin için budur; a tövbesinde, ahdiinde gevşek kul.

3160. Fakat ben buna bakmam, acırım; acımam boldur, rahmet etrafında döner - dolaşırım ben.

Kötü ahdiine bakmam, bağışlarım seni; değil mi ki şu anda beni çağırдың, keremimden dileğini veririm senin.

Kervan, ey Muhammed, ey deniz huylu, diye, onun işine şaşıp kaldı.

Küçük bir tulumu bir örtü yaptın da arabı da gark ettin gitti, kürdü de diyorlardı.

**Müciyeyle o kulun tulumunu, gayb âleminden doldurması,
Yüce Allâh'ın izniyle o kara kulu yüzü ak etmesi**

A kul, şikâyete başlayıp iyi - kötü söylenmemen için şimdi bir de tulumuna bak; dopdolu dedi.

O kara kul, onun delilinden şaşırды - kaldı; imânı, mekânsızlık âleminden doğup belirmediydi.

Bir kaynak gördü ki gökten yağmada; tulumu, onun coşkunluğunu örten bir örtü kesilmiş.

O görüşle perdeler yırtıldı; gayb âleminin kaynağını apaçık gördü.

O anda, kölenin gözleri yaşlarla doldu; efendisini de unuttu - gitti, durağını da.

Eli - ayağı, yol almaktan kaldı; Allâh, canına bir titreyiştir saldı.

1170. Mustafâ, tekrar işe - güce koyulsun diye onu, o duraktan çekti de, kendine gel dedi, haydi, haydi ey faydalar isteyen, yürü.

Şaşkınlık çağrı değil, şaşılacak şey ilerde asıl, şimdi çevik bir hâlde yola düş bakalım.

Kul, Mustafâ'nın ellerine yüz sürdü; âşıkcasına öptü, öptü, öptü o elleri.

Mustafâ, mübârek elini kulun yüzüne sürdü; onu kutlu bir hâle soktu.

O zencî, o habeş oğlu, ağardı; gecesi, Ay'ın ondördü gibi aydınlandı, aydın güne döndü.

Güzellikte, nazda, cilvede bir Yûsuf oldu; sonra Mustafâ, haydi dedi ona, şimdi git de hâli anlat.

O, elsiz - ayaksız bir hâle gelmiş, sarhoş olmuştu; gidiyordu ama elini - ayağından ayırd edemiyordu.

Kervandan ayrıldı, iki dolu tulumuyla efendisine vardı.

**Efendinin, kulunu ak görünce tanımaması, kölemi öldürdün,
seni kan tuttu, Tanrı seni benim elime verdi demesi**

Efendi, onu uzaktan gördü, şaşırды; şaşkınlığından o köyün halkını çağırды.

Bu tulum dedi, bizim tulumumuz, deve de bizim deve; fakat zencî kul nerde?

3180. Bu, uzaktan belirip gelen bir Dolunay; yüzünün ışığı gün ışığına vuruyor.

Söyle, kulumuzu öldürler mi? Yoksa ona bir kurt mu rastladı da parladı?

Kul, yanına gelince de kimsin sen dedi? Bir Yemen'liden mi doğdun, yoksa bir Türk müsün?

Kölem nerde? Ne yaptın onu? Doğru söyle... Öldürdüysen açıkla, düzene sapmaya kalkışma.

Köle, öldürmüş olsam nasıl gelirim sana dedi; kendi ayağımla kanımı döktürmeye gelir miyim hiç?

Adam, kölem nerede benim dedi; köle, işte buracıkta, benim, senin kölenim... Tanrı'nın lutuf eli, benim yüzümü ağarttı.

Adam, hey dedi, ne söylüyorsun sen, kölem nerede? Doğru söylemekten başka çâren yok; kurtulamazsın benden.

Köle dedi ki: O köleyle aradan geçen sırları, bir - bir anlata-
yım sana, hem de hepsini söyleyeyim.

Beni satın aldığın zamandan şimdiye dek, bütün baştan ge-
çenleri anlatayım sana da.

Bilesin ki ben, oyun... Yağız atım sabaha döndü ama o ku-
lum ben.

3190. Renk değişti ama tertemiz can, renge de aldırış etmez, unsur-
lara da, toprağa da.

Bedeni tanıyanlar, bizi tezce kaybederler; su içip kanalar, tu-
lumdandan da vazgeçerler, küpten de.

Canı tanıyanlar, sayılara aldırış etmezler; neliksiz, niteliksiz,
sayıya sığmaz denizde garkolmuş - gitmişlerdir.

Can ol da canı, can yolundan tanı; görüşe dost ol, Kıyas oğlu
olma.

Melekle akıl bir mayadandır; fakat bir hikmet yüzünden iki
oldular.

Melek, kuş gibi kanatlandı; akılsa kanattan da geçti, yüceldik-
çe yüceldi; ışıklandı; ışıklandı.

Sözün kısası, her ikisi de birbirine yardımcı oldu; o iki güzel
yüzlü, birbirlerine arka oldular.

* Melek de Hakk'ı bulmuştur, akıl da; her ikisi de Âdem'e
yardımcı olmuştur, Âdem'e secde kılmıştır.

* Nefisle Şeytansa, tâ evvelden bir olduğundan Âdem'e düş-
man olmuş, haset etmiştir.

Âdem'i beden gören, ondan kaçtı; amana ulaşmış ışık gören-
se belini büktü, başını eğdi, secde etti.

3200. * Bu ikisi Âdem'i gördü, gözleri ışıklandı; şu ikisinin gözle-
riyse, onu ancak toprak gördü.

Bu anlatış, şimdi, buza saplanmış eşek gibi kakakaldı; çünkü
çifita İncil okunmaz, değmez bu iş.

* Şîa'ya Ömer'den bahsedilir mi? Sağıra karşı berbat çalına-
bilir mi?

* Fakat köyün bir bucağında bir adam varsa bu ettiğim hay-
huy yeter.

Hak kazanan, dinlemeye lâyık olan kişiye taşla kerpiç bile
dile gelir de apaçık anlatır.

**

(Ş E R H)

3130. Beyitten sonra anlatılan vak'a, "Müslim" de geçen bir hadise ben-
zer (bk. II, s. 140 - 141). Ancak bu hadiste, kervan ve zenci köle olmadığı gibi
onun, sonradan beyaz oluşu da yoktur. Ankaravî, bu vak'ayı, "Nüzhet'ün-Nâzi-
rîn" den nakletmektedir (s. 273).

3143. Hz. Peygamber'e şâir dedikleri Kur'an-ı Kerim'de geçer (XXI, En-
bîyâ', 5; XXXVI, Yâ Sin, 69; XXXVII, Sâffât, 36; LII, Tûr, 30; LXIX, Haakka,
41).

3144. Kur'an-ı Kerim, her peygambere sihribaz ve deli dendiğini bildirir
(II, Zâriyât, 52).

3159. "Ateşin başında durduruldukları zaman bir görseydin onları. Keşke
tekrar döndürseler bizi de Rabbimizin âyetlerini yalanlamasaydık ve inanan-
lardan olsaydık derler. Hayır; evvelce gizledikleri belirtdi artık, göründü onlara.
Geriyeye döndürseler de gene nehyedildikleri şeyleri yapmaya koyulurlar ve şüp-
he yok ki onlar, yalancılardır." (VI, En'am, 27 - 28) Beyitte, birinci mısra'da, 28
âyetten lafzî ıktibâs var.

3197 - 3200. I. cildin 92. ve 544. beyitlerinin şerhlerine bakınız.

3201. Çifit sözlü, metinde "cuhud" diye geçer ve inatçı mânâsına gelen bu
sözden türkçeleşmiştir; İsa dînine inanmadıkları için İncil'i kabûl etmeyen Mû-
sevîler kastedilmektedir.

3202. Şîa, Ali'nin, Allâh'ın emri ve Hz. Peygamber'in bildirmesiyle halife
olduğuna, öbür halifelerin, haksız olarak hilâfet makamını aldıklarına inanır;
bu bakımdan, bilhassa Hz. Peygamber'den sonra hilâfet işlerini düzenleyen Hz.
Ömer'i sevmez. Berbat, bir sazın adıdır. Husrev-i Pervîz'in sâzendesi Bârbûd,
mûzikte birçok ihtira'larda bulunmuştur. Bu zât Bârbud diye anılır. Bu saz da,
onun adını taşır (Burhân tercemesi, s. 95).

3203. "Derhâne kesest, yek herf besest", yâni "evde kimse varsa bir söz
yeter" tarzında söylenegelen atasözü. Türkçede, "Anlayana sivrisinek saz, anla-
mayana davul - zurna az" atasözü aynı meâldedir.

**

(M E T İ N)

* Yüce Hak, göklerde, yerlerde, göze görünmeyen, görünen ne verdi, ne yarattıysa hepsini de ihtiyâca göre yaratmıştır; birşeye muhtâc olmak gerek ki versin, "Zorda kalan duâ edince kabûl eder" denmiştir; zorda kalış, hak kazanmaya tanıktır

* Meryem'in yalvarıştıydı, derde düşüştüydü ki o küçük çocuğu dile getirdi; konuşmaya başladı.

Meryem'in parça - buçuğu, onun diliyle değil, kendi diliyle, fakat onun için söz söyledi; senin parça - buçuğun da gizlice söz söylediler.

* Niceye bir inkâra el atacak, yalanlamada ayak direyeceksin? Elin - ayağın, sana tanıklık edecek.

Fakat anlatılmaya müstahak değilsen, o vakit söz söyleyenin söyleyişi seni görür de uykuya dalar.

Yerden ne bittiyse, ihtiyâca düşmüş, sölpümüştü bir istekli, tezce onu bulsun, elde etsin diye bitmiştir.

3210. Yüce Hak, gökleri yarattıysa, ihtiyâçları gidereceğini diye yaratmıştır.

Nerde bir dert varsa devâ, oraya gider; nerde bir yoksul varsa azık, oraya varır.

Nerde bir müşkül varsa cevap oraya gider; nerde bir gemi varsa deniz oraya yürür.

Suyu az ara; susuzluğu ele getir ki gökten yağmur yağsın, yerden su fışkırsın.

Nâzik boğazlı çocuk doğmadıkça onun sütü, memeden akar mı hiç?

Şu yokuşlara çık, şu inişlerden in; yürü, koş da susa, harârete rehin ol da,

Ondan sonra havadan bal arısının uğultusunu duy, derenin suyunu iç a ulu er.

Otlardan, yeşilliklerden daha mı az muhtaçsın ki suyu keser, onlara akıtırsın?

Suyun kulağından tutar, kurumuştaki ekinlere çekersin, onların yeşermesini dilersin.

* İçlerinden birçok mücevherler gizli olan can ekinleri için de Kevser suyuyla dolu rahmet bulutları var.

3220. * Susuz kal da, "Onları Rableri suya kandırır" sözünü işit; Allah doğrusunu daha da iyi bilir.

O kâfir kadının, süt emer çocuğuyla Allâh'ın salât ü selâmı ona olsun, Mustafâ'nın yanına gelmesi, çocuğun İsâ gibi dile gelip söz söylemesi

Bir köyden, kâfirlerden bir kadın, imtihan için köyünden kalktı, Peygamber'in yanına vardı.

Eşeğine binip Peygamber'e geldi; kucağında da iki aylık bir çocuk vardı.

* Çocuk, ey Allâh'ın elçisi dedi, Allâh selâm etsin sana; biz sana geldik işte.

Anası öfkeyle sus dedi ona; bu tanıklığı kim söyledi kulağına senin?

Yumurcak, kim öğretti sana da çocuklukta böyle dilin açıldı?

* Çocuk, Hak öğretti, ondan sonra da Cebrâil; ben bu sözde Cebrâil'e uyuyorum dedi.

Anası, nerde, hani dedi; çocuk, başının üstünde, görmüyor musun? Başını kaldır da bak dedi;

Başının üstünde, yukarıda Cebrâil durmada; bana yüzlerce çeşitte kılavuzluk etmede.

Anası, sen görüyor musun diye sorunca dedi ki: Başının üstünde bir Dolunay gibi parlamada.

3230. Bana Peygamber'in sıfatlarını öğretiyor; bu aşağılıklardan yüceltiyor beni.

Bunun üzerine Peygamber, a süt emer yavrucak dedi; buyruğuma uy, adın nedir? Söyle.

* Çocuk, Hak katında adım Abdül'Aziz'dir; fakat şu bir avuç kişinin yanındaysa Abdül' Uzzâ.

Oysa, sana peygamberlik verenin hakkı için ben Uzzâ'dan arınmışım, bezmişim, pek uzağım ona.

İki aylık çocuk, Ay'ın ondördüne dönmüş, baş köşeye geçen bilginler gibi yetişmiş kişilere ders veriyordu.

O anda çocuğun burnuna da, anasının burnuna da cennetten kâfur kokusu geldi.

Bu hâli, bu kokuyu yitiririz korkusuyla ikisi de, bu kâfur kokusunu duya - duya ölmek, yaşamaktan yeğ dedi.

Birisini târif eden, öven Hak oldu mu, cansızlar da ona yüzlerce kere gerçeksindir, bitip gelişenler de.

Birisini koruyan Hak oldu mu, kuş da gözcü - bekçi olur ona, balık da.

Tavşancıl kuşunun, selâm olsun ona, Mustafâ'nın papucunu kapıp havalanması, papucu ters çevirince içinden bir kara yılanın düşmesi

Tam bu sırada Mustafâ, yücelerden ezan sesini duydu.

3240. Abdest tazelemek için su istedi; soğuk suyla elini, yüzünü yıkadı.

Ayaklarını da yıkadı; ayakkaplarını giyeceği sırada papuç kapıpan bir kuş geldi, papucun tekini kaptı.

O özü, sözü güzel, tam elini papuca uzatmıştı ki tavşancıl, elinden papucu kapıverdi.

Yel gibi uçtu, papucu da havalara götürdü; derken papucu ters çevirdi; içinden bir kara yılan düştü.

Evet, papucun içinden bir kara yılan düştü; Tanrı yardımıyla tavşancıl, Mustafâ'nın iyiliğini istemişti.

Yılan düştükten sonra tavşancıl papucu tekrar getirdi; al dedi, namaza git.

Bu küstahlığı zor yüzünden yaptım; edep ağacından bir dal kopardım.

Eyvahlar olsun o kişiye ki küstahça adım atar; zora düşmeden nefsine uyar da fetvâ verir.

Peygamber, ona teşekkür edip biz bunu cefâ gördük ama vefâmış dedi.

Papucu kaptın; canım sıkıldı; oysa ki sen benden derdi gidermişsin; bense gama, derde düştüm.

3250. Her gizli şeyi Tanrı bize gösterir ama gönül o sırada kendisiyle oyalanmadaydı.

* Tavşancıl, gaflet senden uzaktır dedi; benim o yılanı görmem de senin görüşünün, bilişinin bana vurması.

Havada uçarken papucun içindeki yılanı görmem ey Mustafâ, benden değil; bu görüş bana senden aksetti.

Işıkla akis hep aydındır; karanlık akisse âlemi tamamiyle külhan gösterir.

Allâh kulunun ışığının vuruşu, adamı tamamiyle ışıklandırır;

yabancı kişiye birşey vursa bile, meydana getirdiği şey, tamamiyle körlüktür.

Ey can, herkesten ne vuruyor, bunu bil de hangi cinsin yanında oturmak istersen, var, otur.

*** Bu hikâyeden ibret alış ve "Gerçekten de her güçlkle beraber bir kolaylık var" âyetinin hükmünü iyice biliş**

A benim cânım, bu hikâyeye, ibrettir sana; ibret al da Tanrı hükümüne râzı ol.

Böylece de ansızın kötü bir iş geldi - çattı mı, aklını başına al, iyi zanna yapış, iyiye yormaya kalk.

Başkalarının o işin korkusundan benizleri sararsa bile sen, kâr çağında da gül gibi gül, zarar çağında da.

Gülün yapraklarını bir - bir koparsan da gene gülmeyi bırakmaz; gene benzi sararmaz.

3260. Der ki: Bir diken yüzünden niçin gama düşeyim; zâten gülmeyi, dikenden elde etmişim.

Takdir yüzünden birşey kaybettin mi, iyice bil ki o şey, seni belâdan satın almıştır.

* Bir uluya, tasavvuf nedir diye sordular; sıkıntı çağında, gönülde genişlik bulmak dedi.

Ondan gelen mihneti, iyi huylu Mustafâ'nın papucunu kapıpan tavşancıl bil.

Böylece ayağını, yılanın sokmasından kurtardı hani ...Ne mutlu tozdan - topraktan arınmış akla.

* Tanrı, "Yitirdiğiniz şeylere acıklanmayın"; hattâ kurt gelse de keçinizi yese bile buyurdu.

Çünkü o belâ, büyük belâları giderir; o ziyan, daha çetin ziyanlara engel olur.

Bir adamın Mûsâ'dan, hayvanların, kuşların dillerini öğrenmeyi istemesi

Gencin biri Mûsâ'ya, bana canlıların dillerini bellet dedi;

Hayvanların, canavarların dillerini anlayayım; dinime ait ibretler alayım onlardan.

Çünkü Âdemoğullarının dilleri, tamamiyle ekmeğe, soya - boya aittir.

3270. Belki hayvanların, bu dünyâdan göçme çağına değer bir başka dertleri vardır.

Mûsâ, yürü git - dedi; vazgeç bu hevesten; çünkü bunun, önde - artta birçok tehlikeleri var.

İbreti, uyanıklığı, Tanrı'dan dile; kitaptan, harften, dudaktan değil.

* Mûsâ men' etti ya, adam daha da üstüne düştü; zâten insan, men' edildiği şeyin üstüne düşer.

Ey Mûsâ dedi, senin ışığın parlamınca, herşey değerini seninle buldu.

A cömert er, beni bu dileğimden mahrûm etmek, lutfuna lâ-yık değil.

Bu zamanda, Tanrı halifesi sensin; bana engel olursan yaslara batarım.

Mûsâ, Yârabbi dedi, bu bön adamı, taşlanmış şeytan aldatıyor olsa - olsa.

Öğretsem ziyanlara uğrayacak; öğretmesem gönlüne kötü düşünceler gelecek.

Tanrı, yâ Mûsâ dedi, öğret; çünkü biz, keremimizden aslâ duâyı reddetmeyiz.

3280. Yârabbi dedi Mûsâ, sonra pişman olacak, ellerini ısırarak, yegini - yakasını yırtacak.

Gücü yetmek, herkesin harcı değil; çekinene bunalıp kalmaktan daha iyi bir sermâye yok.

* Bu yüzdendir ki yokluk, ölümsüz bir övünç olmuştur; çünkü eli birşeye ermeyen kişiler, çekinip sakınmaya el attılar; ellerine o geçti.

* Zenginse, zenginliği yüzünden Tanrı huzûrundan sürüldü; çünkü gücü bitmekte, bu yüzden de sabrı bıraktı, kötüleşiverdi.

İnsana hırsla, dertle dopdolu nefis belâsından aman veren, bunalıp kalıştır; yokluk, yoksulluktur.

Gam, insana olmayacak isteklerden gelir; gulyabaniye av olan insan, olmayacak şeyleri dilemeyi huy edinmiştir.

Toprak yiyen, toprağı diler, ister; o çâresiz kişi gülbeşekeri sindiremez.

Gene Hak'tan Mûsâ'ya dilediğinin birazcığını öğret diye vahiy gelmesi

Tanrı, ey Mûsâ dedi, dilediğini ver; elini çöz de dilediğini yapsın.

Dilediğini yapmak, kulluğun tuzudur; yoksa bu gökyüzü de dönüyor ama dileğiyle değil.

Dönüşü yüzünden ne mükâfat verilir ona, ne cezâyâ çarptırılır o... Çünkü soru zamanında dilekle - istekle yapılan işe dikkat edilir.

3290. * Bütün Alem Tanrı'yı tesbih eder; fakat bu zoraki tesbih yüzünden hiçbir yey, sevap kazanmaz.

Erin eline kılıç ver, âcizlikten kurtar onu da ya gaazi olsun, ya da yol kessin, harâmîlik etsin.

* Çünkü insan, dilediğini işleyebilmesi yüzünden "Yücelttik, ululadık" şerefine ulaştı; yarısı bal arısı oldu, yarısı yılan kesildi.

Mü'minler, bal arısı gibi bal mâdeni kesildiler; kâfirlerse yılan döndüler, zehir mâdeni oldular.

Çünkü inanan, seçilmiş helâl otlarımı yedi de tükürüğü bile, bal arısı gibi hayat verir bir hâle geldi.

Kâfirse irin şerbeti içer, gıdâsından, onda zehir peydahlanır.

Tanrı ilhâmına mazhar olanlara Âb-ı Hayattır; nefsinin havasına kapılanlaraysa ölüm zehiridir.

Dünyadaki bu övüşler, bu beğenîşler, bu yaşasın, ne de güzel deyişler, hep dilekçe yapılan iyi işler, uyanık olup kendini koruyuş yüzündendir.

* Hiçbir şeye aldırmayanlar, zındanda kaldıkça, bağlandıkça Tanrı'dan çekinirler, zâhid olurlar, Tanrı'yı anarlar.

* Güç, kudret gitti mi, kulluk da kesada uğrar; kendine gel de ecel, sermâyeni almasın.

3300. Kendine gel, gücün, kudretin, kâr elde edeceğin sermâyedir; güçlü - kuvvetli bulunduğun zamanı gözet, fırsatı kaçırma.

* İnsan, "Yücelttik, ululadık" kır atına binmiştir; anlayışının elinde de atın yuları vardır.

Gene Mûsâ, ona acıdı da öğüt verdi; murâdına erişmen, be-tini - benzini sarartır;

Bu sevdâdan vazgeç, Tanrı'dan kork; sana bu hevesi, düzene uğratıp ders vermek için Şeytan vermiş dedi.

O adamın, kümes hayvanlarıyla köpeğin dillerini bilmeyi yeter bulması, selâm olsun ona, Mûsâ'nın da, onun isteğini yerine getirmesi

Adam, bâri dedi, kapı dibindeki köpekle şu kanath kümes hayvanlarının dillerini anlayayım.

Mûsâ, peki dedi, sen bilirsin; hadi, dilediğin oldu; bu ikisinin dilini anla bakalım.

Sabah olunca denemek için kapı eşiğinin dibine geldi, bekledi.

Hizmetçi kadın, sofraya bezini silkerken bir lokmacık bayat ek-mek düştü.

Horoz, bu bir lokma ekmeği hemen kapıverdi; köpek, hadi git dedi horoza; bize zulmettin sen.

Sen buğday tânesini de yiyebilirsin; bense yem yiyemem, yerimde, yurdumda aciz içindeyim.

3310. A nağmeci, sen buğday da yiyebilirsin, arpa da, başka yem de; bense onları yiyemem.

Sonra bir de tutuyorsun, bizim nasibimiz olan şu bir lokma ekmeği kapıyor, köpeklerin hakkını alıyorsun.

Horozun köpeğe cevabı

Horoz, köpeğe sus dedi; gam yeme; buna karşılık Tanrı, sana başka şeyler verir.

Ev sâhibinin atı sakatlanacak; yarın doya - doya et yersin, hüznlenme pek.

Atın ölümü, köpeklere bayram olacak; çalışmadan, kazanmadan birçok rızık elde edecekler.

Adam, bu sözü duyunca atı sattı; horoz da köpeğe karşı utanış bir duruma düştü.

Ertesi günü horoz, gene ekmeği kapınca köpek, ağzını açtı da,

A yalancı horoz dedi; niceye bir sürecek bu yalan? Zâlimsin, yalancısın, hiç de nûrun - pirin yok.

At sakatlanacak dediydin, hani, nerde? Sen düzenci körün birisin, hiçbir doğru sözün yok.

Bu işten haberi olan horoz, at sakatlandı ama dedi, başka yerde sakatlandı.

3320. Ev sâhibi atı sattı; ziyandan kurtuldu... O ziyana başkalarına yükledi.

Fakat yarın katırı sakatlanacak; köpeklere nîmet var.

O haris herif, hemencecik katırı da sattı; gamdan da kurtuldu, ziyandan da.

Üçüncü günü köpek, horoza, a davullu, dümbelekli yalancılar beyi dedi; hani dediğin?

Horoz, hemencecik dedi, katırı da sattı; fakat yarın kölesi hastalığa tutulacak.

Kölesi ölünce yakınları, köpeklere de, dilencilere de ekmek dağıtacaklar.

Adam, bu sözü de duyunca köleyi sattı; mahrûmiyetten kurtuldu; beti - benzi kanlandı.

Şükürler etti, sevindi, dünyâda üç felâketten kurtuldum dedi.

Horozla köpeğin dillerini belledim de kötü kazâ - kaderin gözlerini bağladım diyordu.

Ertesi günü o mahrum köpek, a saçma sapan herzeler yiyen horoz dedi; tek - çift atıp tutman nerde?

Üç vaadinde de yalan çıkan horozun köpeğe karşı utanır duruma düşmesi

3330. Niceye bir yalanın, ne vakte dek düzenin? Sen yalandan başka bir söz söylemez misin?

Horoz, hâşâ dedi; ben de yalan söylemem, benim cinsimden olan horozlar da; biz yalancılıktan uzağız.

* Biz horozlar, müezzîn gibi doğru söyleriz; güneşi gözetler, vakti bekleriz.

Üstümüze baş aşağı tas kapasalar, gene içten içe güneşi bekleriz biz.

İnsanlar içinde erenler, Tanrı sırlarını bilirler; güneşi beklerler.

Tanrı bizi, insanlara namaz vaktini bildirmek için armağan vermiş.

İçimizden biri, vakti yanılır da vakitsiz öter, vakitsiz ezan okursa bu ötüş, kesilmesine sebep olur.

* Vakitsiz, haydin felâha dememiz, kanımızı mübâh eder.

Suç işlemeyen, yanlıştan arınmış olan horozsa, ancak vahyin canı olan horozdur.

Kölesi, satın alanın yanında öldü; alan adam da tamamiyle ziyana girdi.

3340. Malını kaçırdı ama şunu bil ki gene kendi kanını döktü o.

Bir ziyana uğramak, birçok ziyanları giderir; bedenimiz de canımıza fedâ olsun, malımız da.

Pâdişahların huzûrunda gazebe uğradın mı malını verir, başını satın alırsın.

Fakat kazâya - kadere karşı bilgisizlik edersen, mal sâhibinden mal kaçırsın.

Horozun, ev sâhibinin ölümünü haber vermesi

Yarın mutlaka kendisi ölecek; yasa batan mirasçı, öküz kurban edecek.

Ev sâhibi ölünce yarın, birçok yeyim elde edeceksin.

Köyde ileri gelenler de, geri kalanlar da ekmekler, lalangalar, yemekler yiyecek.

Köpeklere de, yoksullara da kurban edilen öküzün eti ve koca - koca ekmekler dağıtılacak.

Atın, katırın, kölenin ölümü, bu ham kişiden, bu aldanmış heriften kötü kazâyı çevirecekti.

Mal ziyanından kaçtı, onun derdinden kaçındı; malı çoğaldı ama kendisi, kendi kanına girdi.

3350. Dervişlerin bu rıyâzatlari niçindir? Çünkü bedene gelen belâ, canların sağlığını temin eder.

Gerçek yolcusu, ölümsüzlüğünü bulmadıkça bedenini hastalığa verir, helâk eder mi?

İnsanın canı, verilen şeyin karşılığını görmedikçe el nasıl oynar da başışta bulunur?

Kâr kazanmak, faydalanmak ümidi olmaksızın veren, ancak Tanrı'dır, Tanrı'dır, Tanrı.

Yahut da Hakk'ın velisidir; çünkü o da Tanrı huyuyla huylanmıştır; ışık kesilmiştir, tamamıyla parıltı olmuştur.

Zengin olan, ancak odur, ondan başka herkes yoksuldur; bir yoksul karşılığını ummadan, görmeden birşey vermek ister, al bunu der mi?

Çocuk bile, elmanın olduğunu görmedikçe kokmuş sovanı bırakmaz elden.

Bütün bu pazar, bunun içindir; insanlar, bir karşılık ümidiyle dükkânlara geçmiş, oturmuştur.

Satan, yüzlerce güzel mal gösterir; gönlüyle karşılık olarak elde edeceği şeyin düşüncesine dalmıştır.

A din eri, bir selâm bile duyamazsın ki selâmdan sonra, selâm veren gelip de yakana yapışmasın.

3360. A kardeş, ister ileri giden olsun, ister halktan; ben ümitsiz bir selâm bile duymadın - gitti vesselâm.

* Hâ; Tanrı'nın selâmı başka, kendine gel de onu ara; hem de ev - ev, yer - yer, köy - köy, bucak - bucak ara.

Ağzı güzel kokan kişiden, hem Hak haberini aldım, hem Hak selâmını duydum.

Şu geri kalanların selâmlarını da, o selâmı ahırım ümidiyle canla - başla duyarım, canla - gönülle içerim.

Tanrı erinin selâmı, Tanrı selâmı olmuştur. çünkü o, varını - yoğunu ateşlere atmıştır.

Kendisinden ölmüştür de Rable diridir; bu yüzden de Hakk'ın sırları, iki dudağının arasındadır.

Rıyâzatla bedenini ölmesi, diriliktir; şu bedene zahmet vermek, canı ölümsüzlüğe ulaştırmaktır.

O pis herif de horozun sözüne kulak vermede, horozun o sözlerini işitmedeydi.

Horozdan, kendi ölüm haberini duyan o adamın, aman dilemek üzere Mûsâ'ya koşması

* Bu sözleri duyunca ateşlendi; koşa - koşa Mûsâ Kelimullâh'ın kapısına vardı.

Ey Kelim, feryâdına yetiş, kurtar beni bundan demede, korkusundan yüzünü topraklara sürmedeydi.

3370. Mûsâ dedi ki: Yürü, kendini sat da kurtul; mâdemki usta oldun, sıçra - çık kuyudan.

Haydi, Müslümanları ziyâna sok, keselerini, dağarcıklarını kat - kat doldur.

* Sana âynada görünen bu takdiri ben, kerpiçte gördüm.

Akıllı kişi, işin sonunu gönlüyle önceden görür; bilgisi az olan kişiye işin sonunda, o iş olup bitince görür.

Adam gene, ey iyi huylu, başıma kakma, yüzüme vurma diye feryâd ediyor da,

Diyordu ki: Değerli bir adam değildim; yaptığım işten başka birşey yapamadım ki; benim değersizliğime güzel bir karşılıkla karşılık ver.

Mûsâ, a oğul ok yaydan fırladı; onun geriye dönüp tekrar yaya gelmesine imkân yok.

Ancak lûtufların sâhibi Tanrı'dan dilerim; ölümlükten imânını kurtarırısın.

İmânla gittin mi, dirisin; imânla öldün mü, ölümsüzsün.

O sırada ev sâhibinin hâli değişti, gönlü bulandı, tas getirdiler.

3380. Bu bulantı, ölüm bulantısıydı; hazımsızlıktan meydana gelen bir bulantı değil... A kötü bahtlı ham kişi, kusmanın ne faydası var sana?

* Dört kişi, yatağına götürdüler; adamın ayakları, birbirine dolaşıyordu.

Yâ, Mûsâ'nın öğüdünü dinlemezsin; işi önemsiz görürsün, değil mi? İşte, böyle, kendini çelik kılıcın üstüne atarsın.

Kılıca da, seni kesmekten, senin canını almaktan hiç utanç gelmez; senin lâyığın budur a kardeş, senin lâyığın bu.

Mûsâ'nun o adamın dünyâdan îmânla gitmesi için duâsı

O seher çağı Mûsâ, Yârabbi, onun îmânını alma, onu îmânsız götürme diye duâyâ başladı.

Diyordu ki: Ona karşı pâdişahlığını göster, bağışla onu; o yandı, şaşkınlıkta bulundu, haddini aştı.

Bu bilgi, senin harcın değil dedim ona; sözünü dinlemedi, bamsından savuyorum sandı.

Kimin eli, sopayı ejderhâ yaparsa, o kişi ejderhâya el atabilir.

Gizli âlemin sırrını, dudağını yumup birşey söylememeyi başararak kişiye öğretirsen, değer.

* Su kuşundan başka kuş, denize atılamaz; anlayıver; doğruyu Allâh, daha da iyi bilir.

3390. A kullarını görüp gözetken, acıyı çok Tanrım; o, denize atıldı; fakat su kuşu değildi, boğuldu - gitti.

Yüce Tanrı'nın, selâm ona, Mûsâ'nın duâsını kabûl etmesi

Tanrı, peki dedi; onun îmânını bağışladım; hattâ dilersen şimdi diriltirim de onu.

Hattâ, hattâ senin için şimdi, yer altındaki bütün ölüleri diriltirim.

Mûsâ, bu dünyâ dedi, ölümlü dünyâ; sen onu, öbür dünyâda dirilt, çünkü o dünyâ, aydın dünyâdır.

Bu yokluk yurdu, varlık dünyâsı değil; o hâlde eğreti bir geri dönüşte fayda yok.

* Şimdicek, "Hepsi de tapımızda hazırdır" gizlilik yurdunda da onlara saç rahmetini.

Beden ziyânı, mal ziyânı cana faydadır, insanı vebâlden kurttırır; bunu böyle bil.

Öyleyse rıyâzata candan müşteri ol; tapı kılarak bedenini kullağa tapşırдың mı, canını kurtardın - gitti.

Kendiliğinden gelen rıyâzâtı iste de sana geldi mi, baş koy yere; a murâdına ermiş kişi, müjdelik ver de secdeye kapan.

* Tanrı, o rıyâzât isteğini sana verdiyse şükret; çünkü sen birşey yapmadın, o, "Ol" buyruğuyla rıyâzâta çekti seni.

* Çocuğu yaşamayan kadının ağlaması, bu, çektiğin rıyâzâtların karşılığıdır; sence savaşanların savaşları yerine geçer diye bir ses duyması

3400. Bir kadın, her yıl bir çocuk doğururdu; fakat çocuğu, altı aydan fazla yaşamazdı.

Ya üç ayda, ya dört ayda ölüp gittiği olurdu. Kadın ey Allâh'im diye feryâd etti.

Bu çocuklar dedi, bana dokuz ay yük oluyor, üç aycağız da ferah veriyor; bana verdiğin nimet, Ebemkuşağından da tez geçip gidiyor.

Kadın, Tanrı erlerine de varır, bu deritten şikâyetlerde bulunuyordu.

Tam yirmi oğlu, böylece mezara gitti; kadının canına büyük bir ateştir düştü.

Sonunda bir gece ona, ölümsüz, yemyeşil, hoş mu, hoş, kursesuz bir bahçe göründü.

Neliğe - niteliğe sığmayan nimete bağ - bahçe dedim; oysa ki nimetlerin de temeli orası, bağların - bahçelerin toplandığı yer de.

* Fakat bağ - bahçe de nedir? "Gözler görmemiştir." Tanrı, gayb ışığına kandil dedi.

Bu söz, ona eşit değil, ancak bir örnek; şaşırıp kalan, ondan bir koku alsın diye söylenmiş bir söz.

Sözün kısası kadın, o bahçeyi gördü, sarhoş oldu; o zayıf kadın, o teselli yüzünden elden çıktı - gitti.

1410. Bir köşkte, adının yazılmış olduğunu gördü; yolu - yordannı aşk olan o kadın, bu köşkü kendinin sandı.

Sonra ona dediler ki: Bu nimet, canıyla oynamada gerçek olanıdır.

Çok hizmet etmen gerek ki sen de bu kuşluk kahvaltısını yemeye lâyık olasın.

Tanrı'ya kaçıp sığınmakta tembel davrandın sen; buna karşılık da Tanrı, o musibetleri verdi sana.

Kadın, Yârabbi dedi, yüz yıl, hattâ daha da fazla bir zaman, bu çeşit musibetler ver bana, dök kanımı benim.

O bahçede adım - adım ilerledikçe orada, bütün çocuklarını gördü de,

* Ben kaybettim ama dedi, sen kaybetmemişsin; gizli şeyleri gören iki can gözü olmadıkça kimse adam olmadı.

Sen mahsustan akıtmadın ama burnun kanadı, çok kan aktı hani; fakat canın da harâretten kurtuldu.

Her meyvanın içi, kabuğundan iyidir; bedeni kabuk bil, içi de o sevgili.

İnsan, pek güzel bir iç sâhibidir; o soluktansan, bir soluk olsun, o içi ara.

* Allâh râzı olsun, Hamza'nın savaşa zırhsız girişi

3420. Hamza, son demlerinde savaş safına zırhsız girer, sarhoş bir hâlde savaşa atılırdı.

Göğsü, kolları, bedeni açık bir hâlde, düşman safına, kılıçların önüne atardı kendini.

Halk, a Peygamber'in amcası, a saflar yaran arslan, a erlerin pâdişahı dedi;

* Sen, Tanrı buyruğunda, "Kendinizi, ellerinizle tehlikeye atmayın" âyetini okumadın mı?

Peki, neden savaşta kendini böylece tehlikeye atmadasın?

Gençken, sağlamken ,gücün - kuvvetin varken saflara, zırhsız atılmazdın.

Şimdi kocadın, arıklaştın, belin büküldü; hiçbir şeye aldırma-lık perdelerini açmadasın.

Hiçbir şeye aldırılmıyorsun; bir kılıçla, bir mızrakla savaşa giriyor, sanki kendini imtihana çekiyorsun.

Kılıç, ihtiyara saygı göstermez; kılıcın, okun ayırd edişi olur mu hiç?

O, birşeyden haberleri olmayan gam yiyenler, gayretlerinden ona bu çeşit öğütler veriyorlardı.

Hamza'nın halka cevabı

3430. Hamza dedi ki: Gençken ölümü, bu dünyâya vedâ etmek görürdüm.

Ölüme kim rağbet eder? Ejderhânın önüne kim çıplak çıkar?

Fakat Muhammed'in ışığıyla şimdi, bu yokluk şehrinin zebûnu değilim.

Duygudan dışarıda, pâdişâhın ordu yerini, Tanrı ışığıyla dopdolu olan orduyu görüyorum.

Çadır çadıra bitişmiş, ipler iplere sarılmış... Şükürler olsun ki uykudan uyandırdı beni.

* Ölüm, gözünün önünde tehlike kesilen kişi, "Kendinizi tehlikeye atmayın" buyruğuna sarılır.

* Fakat ölüm, gözüne kapı açılması görünen kişiye, "Yarışın" denir.

* A ölümü görenler, uzaklaşın, sakının; tez olun ey dirilmeyi görenler, "Yarışın"

Haydin ey lûtf görenler, genişleyin; belâdır bu ey kahır görenler, dertlenin.

* Yusuf'u gören, canını fedâ eder; kurdu görense doğru yoldan sapar.

3440. Oğul, herkesin ölümü, kendi rengindedir; düşmana karşı düşmandır ölüm, dosta karşı dost.

Türke karşı aynanın hoş bir rengi vardır; zenciye karşıysa zencidir ayna.

Ey ölümden korkup kaçan can, aklını başına al, bu korku, kendindedir senin.

Korktuğun, kendi çirkin yüzüdür, ölümün yüzü değil; canın bir ağaca benzer, ölümse yaprağıdır o ağacın.

İyi olsun, kötü olsun, ne bitmişse, senden bitmiş, yeşermiştir; hoş olsun, olmasın, gönüle gelen şey, senden gelmiştir.

Bir dikenle yaralanmışsan, o diken sen dikmişsindir; ipek olsun, atlas olsun, giydiğin elbiseyi sen eğirmişsindir, sen dokumuşsundur.

Şunu bil ki yapılan iş, ona verilen karşılıkla bir renkte değildir; hiçbir hizmet, lûtf, ihsân renginde olamaz.

İşçilerin ücreti, işe benzemez; iş arazdır, ücretse ölümsüz, yıkımsız bir cevher.

İş, tamamiyle güçlüktür, zordur, alın teridir; ücretse tamamiyle gümüştür, altındır, tabak - tabak nîmettir.

Sana bir yerden bir töhmet gelse, zulmettiğin kişi mihnete düşmüş de ilenmiştir sana.

3450. Sen, boyuna ben birşey yapmadım; kimseyi töhmet altına almadım der - durursun.

Fakat bir başka şekilde günah etmişsindir; tohum ektin, nasıl olur da meyva vermez?

* O zinâ etmiştir, cezâsı yüz sopa yemektir; fakat der ki: Ben sopayla kimi dövdüm?

Fakat o zinânın karşılığı değil mi bu belâ? Ama sopa, kimse- nin bulunmadığı bir yerde işlenen zinâ suçuna benzer mi hiç?

Ey Kelîm, yılan, nasıl olur da sopaya benzer? A hekim, dert, ne vakit devâya benzer?

Sen de o sopa yerine, erlik suyunu döktün; döktün de o, bir yüce kişi oldu.

Bir sevgili oldu, yahut bir yılan kesildi erlik suyun; peki, sopanın yılan oluşuna bu şaşman da ne?

Erliksuyu, o çocuğa benzer mi hiç? Şeker kamışı, şeker çullar mı hiç?

İnsan secde eder, rükû' eder; secde, rükö, tohumunu eker; secdesi o alemde cennet olur.

* Birinin ağzından Tanrı'yı övme çıkıp uçtu mu, tan yerini yarıp ağartan, onu cennet kuşu yapar.

3460. Kuşun erlik suyu da yeldir, havadır ama senin övüşün, tesbih edişin kuşa benzemez ki.

Elinle birşey bağışladın, zekât verdin mi, bu veriş, o yanda hurmalık, ağaçlık olur.

Sabır suyun, cennet ırmağı kesilir; cennetteki süt ırmağı da senin sevgindir, aşkıdır.

Kulluk tadı, bal ırmağı olur; kendinden geçişin, şevkin, şarap ırmağı kesilir.

Bu sebepler, o eserlere benzemez; fakat Tanrı bu sebeplerin yerine o eserleri nasıl getirdi? Bunu kimsecik bilmez.

Bu sebepler, nasıl senin buyruğunla meydana gelmişse, o dört ırmak da senin buyruğuna uyar.

Ne yana dilersen, o yana akıtırsın; dünyâda o sebepleri nasıl evirip çevirdiysen bunları da, dilediğin gibi evirir - çevirirsin.

Senin erlik suyun, senin buyruğundadır ya; ondan meydana gelen soy - sop da buyruğuna giriverir.

Yeni ayak çocuğun, senin buyruğunla koşar - durur; sanki ben, senin parçabuçuğunum, beni anama rehin vermiştin sen der.

O sıfat, bu dünyâda buyruğun altındaydı ya, orada da o ırmakla, senin buyruğuna girer.

3470. O ağaçlar, buyruğunu yerine getirirler; çünkü onlar, senin sıfatlarından meyvalanmıştır.

O sıfatlar, burada senin buyruğunun altındaydı; karşılık olarak verilen şeyler de orada, buyruğunun altındadır.

Elinden bir mazlûm yaralandı hani; o da bir ağaç olur da zakkum verir.

Öfkenle gönüllere ateş salmıştın hani; o ateş, cehennem ateşinin mayası oldu işte.

Ateşin, burada insan yakardı; ondan doğan ateş de adamı yakar - yandırır.

Ateşin, burada insanlara kastederdi; ondan doğan ateş de orada, insanlara kasteder.

O yılan, akrebe benzeyen sözlerin, yılan olur, akrep kesilir de kuyruğundan yakalar seni.

Erenleri bekletirdin; kıyâmet gününün bekleyişi de sana dost oldu işte.

Yarın, öbür gün diye vaad etmen yok mu? Mahşerdeki bekleyişin oldu; vay hâline.

O upuzun günde, o soru gününde, yakıp eriten güneşin altında bekler durursun;

3480. Yarın yola girerim tohumunu eker de, göğü bekletir dururdun hani.

Öfken, cehennem yalınının tohumudur; kendine gel de şu cehennemi söndür; çünkü bir tuzaktır bu.

* Bu ateş, ışıktan başka bir şeyle sönmez; sana şükürler ederiz biz; "Işığın ateşimizi söndürdü."

Işığın yokken yumuşaklık gösterirsen, bil ki ateşin vardır, didir, fakat küllenmiştir.

Aklını başına al, bu, fazla üstüne düşmektir, yüz örtüsüdür bu; ateşi, din ışığından başka hiçbir şey söndürmez.

Din ışığını görmedikçe emin olma; çünkü gizli ateş, bir gün olur, ortaya çıkar.

Işığı bir su bil, suya yapış; suyun oldukça ateşten korkma.

Sudur ateşi söndürecek şey; çünkü suyun huyu budur; ateşin soyunu - sopunu yakar - yandırır.

Birkaç gün, o su kuşlarının yanlarına var da, seni alsınlar, Âb-ı hayâta iletsinler.

Kara kuşuyla su kuşu, şekil bakımından birdir ama maya bakımından, ikisi birbirine zıttır; suyla yağa benzer onlar.

3490. Her biri, kendi aslına kuldur - köledir; görünüşte bir görünürler ama aldanma; ihtiyatlı davran.

* Hani şunun gibi: Vesveseyle "Elest" deminden gelen vahyin ikisi de akılla anlaşılır; fakat aralarında fark vardır.

Her iki gönül tellâlı da beğim, kendi sattığı malı över.

Sen de düşünceyi tanıyan bir gönül sarrafıysan, esir tellâlı gibi iki düşünceyi birbirinden ayır.

Eğer şüphe yüzünden bu iki düşünceyi ayırd edemiyorsan, aldatmaca yok de; tez olma, koşma.

**

(Ş E R H)

3204. Beyitten sonraki başlıkta, "Yoksa darda kalana, duâ ettiği zaman kabîet eden ve kötülüğünü gideren ve sizl, yeryüzüne sâhip kılan mı hayırlı? Allâh'la berâber bir başka mâbud var mı? Ne de az düşünmedesiniz" meâlindeki âyet-i kerimenin baş tarafından lâfzî ıktibas vardır (XXVII, Neml, 62).

3205. III. sûrenin 45 - 59 âyetlerinde, İsâ Peygamber'in, anası Meryem'e müjdelendiği, beşikteyken de, olgunluk çağında da insanlarla konuştuğu, baba-sız olarak dünyâya geldiği, mucizeler gösterdiği, Âdem Peygamber gibi onun da Tanrı kudretiyle yaratıldığı, V. sûrenin 110. âyetinde gene, beşikteyken konuştuğu anlatılmaktadır. XIX. sûrenin 16 - 35. âyetlerinde bu olay daha mufassal geçer; İsâ, anasını kötü görenlere, kendisinin peygamber olduğunu, ana kucağındaiken bildirir.

3207. XXXVI. sûrenin 65. âyetinde, kıyametten sonra insanın ellerinin, ayaklarının, yaptığı işlere tanıklık edeceği, XLI. sûrenin 21 - 22. âyetlerinde de, kolaktarının, gözlerinin, derilerinin, yaptıklarına şehâdet edince, neden şehâdette bulundunuz dendiği zaman, herşeyi söyleten Allâh, bizi de söyletti diycekleri bildirilmektedir.

3219. Kevser. I. cildin 1909. beytin şerhine bakınız.

3220. LXXVI. sûrenin (Dehr) 21. âyetinde, "Üstlerinde, ipincecik yeşil ve ipek elbiseler, kalın ipekten dokunmuş libaslar vardır ve gümüş bilezikler takarlar ve Rableri, onları, içilecek tertemiz bir suya kandırır" buyrulmaktadır. Beytin ikinci mısraı arapçadır.

3220. Beyitten sonraki bahis. Furûzan-fer, bu bahiste, şu hadisle istishatta bulunuyor: Heyseme b. Abdürrahman b. Sebre rivâyet ediyor: Atasıyla Rasûlullah'ın (S.M.) yanına varınca Rasûlullah, ona, oğlunun adı ne diye sordu. O, Azîz deyince Hz. Peygamber, Azîz adını koyma, ona Abdürrahman adını tak buyurdu (Müsned'den naklen; Ahâdis-i Mesnevî; s. 92).

Mevlânâ hadîsi tasarrufla bu hikâyeyi ibdâ' etmiş olsa gerek. Şârih-i Ankaravî'nin "Nûzhet'ün-Nâzîrin" den naklettiği hadîs, hikâyeye daha fazla uyuyor. Bir kadın çocuğuyla huzûra gelince Hz. Peygamber, çocuğa, ben kimim diye soruyor. Çocuk dile gelip, sen Allâh'ın rasûlüsün diyor; Hz. Peygamber, doğru söyledin, Allâh seni kutlu etsin buyuruyor (s. 281).

3223. Beyit, "Çocuk dedi ki" sözünden sonra arapçadır.

3226. Cebrâil. I. cildin 1071. beytinin şerhine bakınız.

3232. Uzzâ, Kureyş ve Kirfâne boylarının putuydu (Kur'ân-ı Kerim ve Meâli; açıklama, s. 27).

3238. Beyitten sonraki bölüm. Bu hadîsî, Bedi'uz-Zamân Furûzan-fer, "İhyâ"

ve "Delâ'il'ün-Nübüvve" den naklediyor (Maâhiz, s. 118). Şârih, Tabarânî'nin "Evsat" ile Beyhakî'nin "Daavâtu Kebîr" inden nakletmektedir (s. 282).

3251. Beyitte "vurması" diye çevirdiğimiz söz, metinde "aks" diye geçer. Aks, birisinin bilgisinin, duygusunun, hatırına gelen şeyin, yanında bulunanlardan birinde, bilgi, duygu hâlinde zuhûr etmesi, onu söylemesidir. Halk arasında, birisi bir söz söyleyecekken başka birisi söylese, o ilk söyleyecek kişi, şimdi ben söyleyecektim, sen benden fazla yaşayacaksın der (I. ciltte 3239. beyitle başlayan bölümün izâhına bakınız).

3255. Beyitten sonraki başlıkta, XCIV. sûrenin (İnşirâh) 6. âyeti lafzen ıktibas edilmiştir.

3262. Beyit arapçadır. Tasavvuf için I. cildin 132 - 133. beyitlerinin şerhine bakınız.

3265. Beyit arapçadır. II. sûrenin, "O anda boyuna uzaklaşıyor, hiçbir kimseye bakmıyordunuz bile. Peygamber'se arkanızdan sizi çağırıp durmadaydı. Tanrı, elinizden çıkana hayıflanmayasınız, gelip çatan felâketlerden mahzun olmayasınız diye sizi, gam üstüne gam vererek cezâlandırdı ve Allâh, yaptıklarınızdan haberdardır" meâlindeki 153. âyetiyle LVII. sûrenin (Hadîd), "Bunu da, elinizden çıkarıp kaybettiğiniz şeye kederlenmeyin ve size verdiğimizize sevinmeyin diye yapmıştır" meâlindeki, 23. âyetine işâret vardır ve bu âyetlerden lâfzî ıktibas yapılmıştır.

3273. "Gerçekten de Âdemoğlu, men' edildiği şeyin üstüne düşer." (Hadîs, Câmi', II, s. 72).

3282. I. cildin 2366. beytin şerhine bakınız.

3283. XLII. sûrenin (Şûrâ), "Allâh, kullarının rızkını yaysaydı, bollastırsaydı yeryüzünde azgınlıkta bulunurlardı..." meâlindeki 27. âyete işâret edilmiştir.

3290. XVII. sûrenin 44. âyetinde, herşeyin, Allâh'ı hamd ederek onu noksan sıfatlardan tenzih ve tesbîh ettiği, fakat bunun anlaşılmadığı bildirilmektedir; bu âyete işâret vardır.

3292. "Yücelttik, ululadık" sözü, "Kerremnâ" sözüyle geçmektedir ve âyetten lâfzen ıktibas vardır. II. cildin 3784. beytinin şerhine bakınız.

3298 - 3299. "İnsana bir zarar gelince yan üstü yatarak, yahut oturduğu hâlde, yahut da ayakta duâ eder bize; o zararı giderdik mi sanki o zarara uğramamış da o yüzdün bize duâ etmemiştir, öylece öner - gider. İşte aşkın hareketlerde bulunanlara, yaptıkları işler, böylece hoş görünmektedir" meâlindeki âyeti ve bu meâldeki âyetleri hatırlatır (X. Yûnus, 12).

3301. Beyitteki "Yücelttik, ululadık", âyetten lâfzî ıktibas vardır (c. II, 3784).

3332. "Horozu sövmeyin; çünkü o, insanı namaz kılması için uyandırır." (Hadîs, Câmi', II, s. 189).

3337. "Hayye al'el-felâh-Haydin kurtuluşa" sözü, ezânın cüzü'lerindedir; beyit de arapçadır; aynı zamanda beyit, "vakitsiz öten horozun başı kesilir" ata-

sözünü hatırlatır. Bu atasözleriyle, vakitsiz bir dâvâya kalkışan kişinin düşeceği durum anlatılır.

3361. "Cennet ehline rahim Rabden söylenen söz de selâm - esenlik size sözüdür" meâlindeki âyete işaret edilmektedir (XXXVI, Yâ Sin, 57). VII. sûrenin (A'râf) 46., X. sûrenin (Yûnus) 10., XIII. sûrenin (Ra'd) 24., XIV. sûrenin (İbrâhîm) 23., XV. sûrenin (Hicr) 46., XXXIII. sûrenin (Ahzâb) 44., XXXIX. sûrenin (Zümer) 73. ve L. sûrenin (Kaaf) 34. âyetleri de aynı meâldedir.

3368. Kelimullah, Allâh'la konuşan mânâsınadır ve Mûsâ Peygamber'in vasfıdır. Peygamber'le konuştuğu hâssaten bildirildiği cihetle bu söz, Mûsâ Peygamber'e alem olmuştur. Ağaçtan konuşmak, ağaçtan Tanrı hitâbını işitmek, ağaçta konuşmak sıfatını yaratmak tarzında tefsir edilir.

3372. "Senin aynada gördüğünü men kezehte görmüşem" Âzerî atasözüdür. Kezeb - kesek, kerpiç mânâsına gelir.

3381. "Hayır, can köprücük kemiklerine gelince ve bir okuyup üfleyen yok mu denince ve şüphe yok ki bu çağın, bir ayrılık çağı olduğunu anlayınca ve baldır, baldıra dolaşınca, o gün Rabbinin huzûruna götürülür" meâlindeki âyetlere işaret edilmektedir (LXXV, Kiyâme, 26 - 30).

3389. İkinci mısra'daki "Allâh doğruyu daha da iyi bilir" cümlesi arapçadır.

3395. Hepsî de ... "Bu, ancak bir bağrıştan ibaret, derken onların hepsî, tapımızda hazır bulunmadılar" meâlindeki kıyâmeti anlatan âyetten lâfzen ıktibas vardır (XXXVI, Yâ Sin, 53).

3399. "Ol buyruğu." I. ciltte 1797. beytin şerhine bakınız.

3399. Beyitten sonraki bölüm, "Bir kulun çocuğu ölünce yüce Allâh, meleklerine, kulumun çocuğunun rûhunu kabzettiniz mi der. Evet derler. Demek ki buyurur, onun gönül meyvasını kopardınız; evet derler. Peki der, ne dedi kulum? Derler ki, sana hamdetti, Allâh'ınız, gene ona dönenleriz dedi. Yüce Allâh, kulum için cennette bir ev kurun, o evin adını da Hamd evi koyun der" meâlindeki hadîsi andırır (Câmi', I, s. 29).

3407. "Yüce Allâh dedi ki: Temiz kullarıma gözün görmediği, kulağın işitmediği, hiçbir insanın gönlüne gelmeyen şeyler hazırladım." (Câmi', II, s. 68)

3416. "Sizde ne varsa bitip tükenir, Allâh'ın katındaysa kalır..." (XVI, Nahl, 96).

3419. Beyitle başlayan bahis Abdülmuttalib oğlu Hamza, Hz. Peygamber'in amcaları ve süt kardeşleridir. Hz. Rasûl'den iki yaş büyüktü; dört yaş büyük olduğu da söylenmiştir. Hz. Peygamber'in, dâvete başlamasından iki yıl sonra İslâm'a geldi. Medîne'ye hicretten sonra Bedir savaşında bulundu. İki kılıçla savaşıyordu. Müşriklerden otuzbir kişiyi öldürdükten sonra şehid oldu (Tenkiyh'ül - Makaan'e, I., 375 - 376 ve Sefinet'ül - Bihâr'a bk. I, 337 - 338).

3423. "Malınızı Allâh yoluna sarfedip yoksulları nafakalandırın; kendinizi, ellerinizle tehlikeye atmayın; iyilik edin. Şüphe yok ki Allâh, iyilik edenleri sever." (II. 195) ilk mısra'da, "Kendinizi, ellerinizle tehlikeye atmayın", âyetten laften ıktibas edilmiştir.

3435. Aynı âyetin aynı cümlesi, ikinci mısra'da, lafzi ıktibasla geçer.

3436 - 3437. III. sûrenin, "Yarış edercesine koşun Rabbinizin yarlıgamasına, sakınanlar için hazırlanmış bulunan ve eni, göklerle yerler kadar olan cennete" meâlindeki 133. âyetinin, "Yarış edercesine koşun" mânâsına gelen "sâriû" sözü, lafzen ıktibas edilmiştir.

3439. Yûsuf - Kurt. I. ciltte 125. beytin şerhine bakınız.

3452. XXIV. sûrenin (Nûr) 2. âyetinde, dört adalet sâhibi kişinin şehâdeti sâbit olursa, evli olmadığı hâlde zini eden erkek ve kadına, yüz sopa vurulması emredilmektedir. Aynı sûrede, dört şahit olmadığı hâlde böyle bir isnatta bulunana da, 4. âyette seksen sopa vurulması buyurulmuştur.

3459. CXIII. sûre, "De ki sığınırım karanlığı yarıp ışıtın sabahın Rabbine" meâlindeki âyetle başlar ve "Falak sûresi" diye anılır. İkinci mısra'da geçen "Rabb'ül - Falak", âyetten ıktibaslıdır. Mevlânâ bu ve müteakıp beyitlerde, "Evirip çevirmek, güç - kuvvet ancak Allâh'ındır sözünü söyleyin; çünkü o, cennet hazinelerindedir" ve "Cennette ağaç dikmeyi çoğaltın; oranın suyu tatlıdır, toprağı güzel kokar; çok ağaç dikin, evirip çevirmek, güç - kuvvet ancak Allâh'ındır sözünü çok söyleyin" hadîslerine (Câmi', I, s. 45) işaret ederek mânânın temesül edeceğini bildirmekte, dünyâya âit örneklerini de vermektedir.

3482. İkinci mısra' arapçadır ve hadîsten ıktibaslıdır. II. ciltte 255. beytin şerhine bakınız.

3491. Elest. I. cildin 1246. beytinin şerhine bakınız.

**

(M E T İ N)

Alış - verişte aldanmamamın çâresi

Dostun biri Peygamber'e dedi ki: Alış - verişte aldanışla eşim ben.

Satanın da, satın alınan da düzeni, sanki bir büyü; hep beni tutuyor, hep gelip benim yolumu kesiyor.

Peygamber dedi ki: Aldanmaktan korkuyorsan, alacağın şeyi üç gün muhayyer olarak al.

* Çünkü yavaş davranmak, gerçekten de Rahmân'dandır; tez canlılığınca lânetlenmiş Şeytan'dan.

A ihtiyatlı kişi, köpeğe bile bir lokma ekmek atsan, önce koklar da sonra yer.

3500. O burnuyla koklar, bizse akılla... Evet, birşeyi biz, herşeyi inceden inceye anlayan akılla koklarız.

* Bu yeryüzüyle gökler bile, Tanrı tarafından yavaş - yavaş; tam altı günde yaratıldı.

* Birşeye ol dedi mi olan, onu yaratan, bir anda yüzlerce yeryüzüyle gökyüzünü yaratabilirdi, gücü de yeter buna.

* Ulu Tanrı, insanı, azar - azar, yavaş - yavaş kırk yılda tam adam hâline koyuyor.

Oysa ki bir solukta, yokluktan elli kişiyi birden varlık âlemine uçurmaya gücü yeterdi.

İsâ'nın, bir duâla, hemencecik ölüyü diriltmeye gücü yeter de;

Peki, İsâ'yı yaratanın, hemencecik, yığın yığın insan yaratmaya gücü yetmez olur mu?

Bu yavaşlık, yavaş - yavaş, ihtiyatlı, sâkin, sağlam olarak işe sarılıp dilediğin şeye yönelmek gerektiğini sana bildirmek, belletmek içindir.

Boyuna akıp duran bir sucağız bile ne pislenir, ne kokar.

Bu yavaş, bu ihtiyatlı hareket, ikbâli, sevinci doğurur; bu yavaş, bu ihtiyatla hareket, yumurtadır, devletse kuşa benzer.

3510. A inatçı, kuş yumurtadan çıkar ama yumurtaya benzer mi hiç?

Hele dur da, senin parça - buçukların da, yumurtalar gibi sonunda kuşlar çıkarsın.

Yılan yumurtası da serçe yumurtasına benzer ama aralarında ne kadar fark var.

Armut da elmaya benzer ama a üstün er, aralarında farklar var.

Görünüşte yapraklar bir renktedir hani; fakat her ağacın meyvəsi, bir başka çeşittir.

Yapraklara benzeyen bedenler de, birbirlerine benzer; fakat her beden, bir iş için yaşamaktadır.

Halk, pazarda eşit yüdür; ama biri zevk içindedir, biri dertli.

Bunun gibi ölüm bakımından hepimiz de ölüp gidiyoruz, bun da biriz; ama yarımız ziyandadır, yarımızsa pâdişahlar pâdiüâhi.

*** Allâh râzı olsun, Bilâl'in neş'yle ölmesi**

Bilâl, zayıflıktan yeni Ay'a döndü, yüzüne ölümün rengi, ölümün gölgesi çöktü.

Eşi, bu hâli görünce eyvahlar olsun, evim yıkıldı dedi; Bilâl, ona, hayır - hayır dedi, evin yapıldı; neşe bu, sevinç çağı bu çağ.

3520. Şimdiye dek yaşayış yüzünden yastaydım, ölüm nasıl bir yaşayıştır, nasıl bir şey; ne bilirsin sen?

Boyuna bu sözü söylüyordu; söylerken de yüzünde nerkisler, güller, lâleler açılıyordu.

Yüzündeki parıltı, ışıklı gözleri, sözüne tanıklık etmedeydi.

Her kara gönüllü, onun yüzünü kara görüyordu ama gözbebeği de kara, bu neden?

Görmemiş kişidir yüzü kara; gözbebeğiye Ay'a aynadır.

Zâten dünyâda can gözü açık olanlardan başka kim görebilir senin gözbebeğini?

Onu, gözbebeği hâline gelenlerden başkaları göremeyince de ondan başkası, onun rengini nerden bilecek?

Demek ki ondan başka, insanların hepsi de, yüce görüşlü kişilerin sıfatlarında mukallid olmuş, onları taklit ediyor.

Bilâl'in eşi, ah ey güzel huylu dedi, ayrılık... Bilâl, hayır - hayır dedi; buluşup kavuşmak, kavuşup buluşmak.

Eşi, bu gece gurbete gidiyorsun, soyundan - sopundan, yakınlarından ayrılıp kayboluyorsun dedi.

3530. Bilâl, hayır - hayır dedi, söylediğin sözün tersine, bu gece camm, gurbet elden yurduna ulaşıyor.

Eşi, yüzünü nerde göreceğiz dedi; Bilâl dedi ki: Tanrı haslarının halkasında.

Yücelere bakarsan onun haslarının halkasını görürsün, seninle berâberdir; ama aşağıya bakarsan göremezsın.

Yüzük kaşındaki taş nasıl parlarsa, âlemlerin Rabbinin halkasında da ışıklar, parıl - parıl parlar.

Eşi, yazıklar olsun dedi, bu ev yıkıldı; Bilâl, Ay'a bak dedi, buluta bakma.

Çoluğum - çocuğum çoktu, ev de küçüktü, dardı; daha mâmur bir hâlde yapmak için yıktı.

Bedenin, ölümle yıkılmasındaki hikmet

Ben önceden, sıkıntılar içinde, bunalmış biriydim; şimdiyse canımın soyu, doğuyu da doldurdu - batıyı da.

Şu kuyuya benzer evde mahpustum; pâdişah oldum şimdi, pâdişâha da saray gerek.

Pâdişahlar için oturup eğlenecek yerler, köşklerdir; ölüye ev olarak, yurt olarak bir mezar yeter de artar bile.

Peygamberlere bu dünyâ dar geldi de pâdişahlar gibi mekân-sızlık âlemine gittiler.

3540. Ölülereyse bu dünyâ, parlak göründü; oysa ki görünüşü büyük, iç yüzdeyse dar mı, dar.

Dar olmasaydı bu feryat neden? Dünyâda fazla yaşayan, niçin iki büklüm oluyor.

Uykuya varıp da can, azâd olunca, o yerde bak da gör, nasıl da seviniyor?

Zâlim, zulmetme huyundan kurtuluyor; zındandaki kişi, hapis düşüncesinden ayrılıyor.

Pek geniş olan bu yerle gök, devenin ıhlayacağı çağda pek daralıyor.

Bu dünyâ pek dar; genişliği bir göz boyacılık. Gülüşü ağlayış, övüncü tamamiyle ayıp, tamamiyle âr.

Dünyânın, görünüşte geniş gerçekte dar oluşunu uykuya benzetiş; uyku, bu darlıktan kurtuluştur

Hani hamam kızarı da daralırsın; canın sıkılır orada.

Hamam enlidir, boyludur; fakat harâreti yüzünden sana dar gelir; canın sıkılır, usanırsın.

Dışarı çıkmadıkça gönlün genişlemez... Peki, durağın genişlemez... Peki, durağın genişmiş, ne faydası var?

Yahut da a azgın, dar bir ayakkabı giyer de, geniş bir ovada yürürsün.

3550. Ovanın, çölün genişliği, dar gelir sana; o ova, o çöl, zından kesilir sana.

Fakat seni uzaktan gören, şu ovada, yeni lâle gibi açılmış der. Bilmez ki sen, zâlimler gibi görünüşte gül bahçesinde ama canın feryâd etmede.

Uygun, o ayakkabımı çıkarmandadır; çünkü uykuda canın, bedenden hürdür.

* A filân, uyku Ashâb-ı Kehf gibi, dünyâda erenlerin malı - mülküdür.

Uyumadıkları hâlde dünyâda rûyâ görürler; yokluğa giderler, fakat kapı yoktur...

Ev daracak; can, içinde iki büklüm olmuş, pâdişahların sarayları gibi yeniden yapmak, onarmak için o daracık evi yıkar.

Ben de ana rahmindeki çocuk gibi bu dünyâda iki büklüm olmuşum; dokuz aylık oldum, artık buradan göçmem gerek.

Anamı doğum ağrısı tutmazsa bu zındanda, ateşler içinde kalırım.

Tabiatimin anası, kuzu, koyundan doğsun diye ölüm ağrısına tutuluyor da doğum yolunu açıyor.

3560. A rahim, açıl, çünkü kuzu büyüdü; açıl da çıksın, şu yeniyettil ovada yayılsın.

Doğum ağrısı, gebeye göre ağrıdır ama ana karnındaki çocuğa göre, zıندان yıkılışdır.

Gebe, nereye, kime sığınayım diye ağrıdan ağlar ama çocuk, kurtuluş vakti geldi diye güler.

Göğün altında, analardan, cansızlardan, hayvanlardan, nebatlardan ne varsa,

Her biri, öbürünün derdinden habersizdir; yalnız bilen, olgunlaşan kişiler, bunları dertlerini bilirler.

* Kösenin, evindeki bildiği kadar kaba sakal, evindeki bilmez.

Amca, senin hâlini gönül sâhibinin bildiği kadar sen bile bilemezsin.

Gaflet, gam, tembellik, karanlık; bunların hepsi de yere mensup olan, aşağılık bulunan tenden ileri gelir

Gaflet, tenden ileri gelir; fakat beden, can kesildi mi, mutlak sırları görür.

Yeryüzü, hava boşluğundan kalktı mı, ne benim için gece, gölge kalır, ne senin için.

Nerede bir gölge, bir gece, bir gölgelik varsa o, yeryüzünden meydana gelmiştir; göklerden, Ay'dan değil.

3570. Duman, hep odundan meydana gelir, kıvılcımlar saçan ateşlerden değil.

Vehim yanlışlara düşer, yanılır, akılsa ancak doğruya yönelir, doğruyu bulur.

Her ağırlık, her usanç, bedendendir, cansa hafifliğinden boyuna uçmadadır.

* Kızıl beniz, kan çokluğundandır; sarı benizse safra kabarmasındandır.

* Beyaz yüz, balgamın gücünden meydana gelir; sevdadansa yüz, esmerleşir.

Gerçekte, belirtileri yaratan odur; fakat kabukta kalanlar, illetten başka birşey görmezler.

Kabuklardan kurtulmayan iç, ne bir hekimden çâre bulur, ne illetten kurtulur.

* Fakat Âdemoğlu, ikinci defa doğdu mu, ayağını hastalıkların başına basar.

* Artık onun dîni, illet-i Ulâ değildir; parça-buçuk illet de ona kin güdemez artık.

Güneş gibi tan yerinde, gerçeklik geliniyle uçar da uçar; şekli, ona bir duvaktır ancak.

3580. Hattâ tanyerinden de, göklerden de dışarıdadır; canlar, akıllar gibi mekânı yoktur onun.

Hattâ akıllarımız, onun gölgeleridir; gölgeler gibi onun ayaklarına kapanır.

* Müctehid, nassı tanırsa, bir hükümde kıyaslamayı düşünmez bile.

Fakat bir hükümde nassı bulunmazsa o vakit kıyaslamaya baş vurur, onunla hükme varır.

Nasla Kıyası benzetiş

* Bil ki nass, Kudsi Ruh'un vahiydir, parça-buçuk aklın kıyaslaması, bunun altındadır.

Akıl, canla anlayış elde etmiştir, canla aydınlanmıştır; artık can, nasıl olur da aklın buyruğuna uyar?

Can, akla tesir eder de o yüzden akıl, bir karâra varır.

Canın, Nûh'un gerçeklediği gibi gerçeklediyse, gerçeğe erdiyse, nerde deniz, nerde gemi, nerde Nûh tufanı?

Akıl, belirtiyi de can sanır ama güneşin ışığı, güneşin değirmisinden çok uzak.

Gerçek yolcu, güneşin ışığından güneşin değirmisine ulaşayım diye bir somunu yeter buldu.

3590. Çünkü aşağılara vuran bu ışık, gece gündüz, boyuna durmaz, dolunur - gider.

Fakat güneş değişimini yurd edinen kişi, boyuna o ışığa bakar durur.

Ne bulut yolunu keser onun, ne dolunma derdi vardır ona; göğüsleri dövdüren ayrılıktan kurtulmuştur artık o.

Bu çeşit adamın aslı, ya göklerden; ya da topraktan ama dönmüş, değişmiş, kök olmuştur o.

Ona, güneşin yalımları vurur - durur; hem öylesine vurur ki topraktan olan, dayanamaz buna.

Gün ışığı, yere boyuna vurursa, yeri öylesine yakar ki yerden meyva bitmez olur.

Boyuna suda olmak, balığın işidir; yılan, nerde onunla yol daşlık edecek?

Fakat dağda öyle hünerli yılanlar vardır ki, bu denizde balıklık etmeye girişirler.

Düzenleri halkı çıldırtır, şaşkırtır ama, denizden tiksintmeleri, sonunda onları rezil eder - gider.

Bu denizde de hünerli balıklar var hem de öylesine hünerli ki yılanı, büyü yaparak balık gösterirler.

3600. * Ululuk denizinin dibindeki balıklara deniz, helâl sihirler öğretir.

Olmayacak şey, onların gücüyle olur; kutsuzluk gider, orda kutlu olur, uğurlu kesilir.

Bu sözü kıyâmete dek söylesem, yüzlerce kıyâmet kopar da gene bitmez.

Şeyhin dilinden hikmet akmaya başlayınca, dinleyenlerle müritlerin edeple dinlemeleri gerek

Usananlara göre bu sözler, tekrardır ama bence tazelenen, uza yııp giden bir ömürdür.

Mum, birbiri üstüne çakan kıvılcımlarla alevlenir; toprak, bir biri üstüne vuran ışıkla altın kesilir.

Binlerce isteklinin içinde bir usanan olsa, elçi, elçiliğinden kalır.

* Bu gönüldeki gizli şeyleri söyleyen elçiler de İsrâfil huylu dinleyici isterler.

Pâdişahlar gibi yücedir onlar; ululukları vardır onların; onlar dünyâ halkından kulluk isterler.

Onlara karşı edebini takınmazsan elçiliklerinden nasıl faydalanabilirsin?

Onlara karşı iki büküm olmaz, eğilmezsen o emâneti, nasıl olur da verirler sana?

3610. Her edep de nasıl beğenilir onlarca? Onlar, yüce bir makamdan gelmişlerdir.

A yalancı, a düzenci, onlar yoksul değiller ki her hizmetine karşılık, senin minnetinin altında kalsınlar.

Fakat ey gönül, bunca rağbetsizliğe karşı, gene de esirgeme, pâdişâhın sadakasını saçadur.

A gök elçisi, usananlara bakma, dünyâda atını sür gitsin.

Ne mutlu o Türke ki dayanır da atını, ateşle dolu hendekten sıçratıverir.

Atını öyle hızlı sürer ki göğün yücesine çıkarmayı kurar.

Ne ondan başkasını görür, ne birinin hasedini düşünür; ateş gibi kuru - yaş, hepsini de yakar - gider.

Pişmanlık, ona bir ayıp kondurursa o, önce o pişmanlığı ateşe yakar.

Zâten adam, bir işte ayak diredi mi, yokluktan pişmanlık bitemez, baş gösteremez ki.

Her hayvanın, düşmanının kokusunu alması, ondan çekinmesi.

Çekinilmesi, kaçınılması, karşı durulması mümkün olmayan

kişiyeye karşı düşmanlığa kalkışanın ziyana düşmesi, yoksulluğa düşmesi

At, arslanın sesini de tanır, kokusunu da alır; hayvandır ama bilmemesi, tanımaması, hemen hemen olmaz.

3620. Hattâ her hayvan, düşmanını belirtisinden, karartısından bilir, anlar.

Gündüzün, yarasacık kanat çırpıp uçmaz; hırsızlar gibi geceleyin meydana çıkar, yayılır.

Her hayvandan daha mahrum hayvan, yarasadır; meydanda apaçık olan güneşin bile düşmanıdır o.

Fakat, ne onunla savaşa girişip yaralanabilir; ne ilenip onu uzaklaştırabilir.

Yarasanın derde düştüğünü, kahırlandığını görüp başını döndürse bile, bu,

Güneşin üstün lûtfunu, üstün olgunluğunu bildirir yoksa nereden yarasa engel olacak ona?

Düşmanlığa kalkışacaksan, kendine uygun birine düşman ol; çünkü olabilir ya, onu tutsak olarak da tutabilirsin.

Katre, ummanla nasıl savaşa girişebilir? Girişirse bu, onun ahmaklığına delildir; sonunda kendi saçını - başını yolar.

Düzeni, saçından - başından ileriye geçemez ki... Nasıl olur da Ay'ın odasındaki perdeyi yırtar?

Güneşe düşman olan şöyle azarlanır: Ey güneşin de güneşine düşman olan,

3630. Ey güneş de, yıldızlar da, parlıtısına karşı tir - tir titreyen güneşe düşmanlık etmeye kalkışan,

Sen ona değil, kendine düşmansın; sen odun olmuşsun, ateşe ne gam,

Şaşılacak şey mi bu; seni yakmakla ondan birşey eksilmez ki... Yahut da seni yaktığından dolayı gamlara batmaz ki.

Onun acıması, insan acımasına benzemez; çünkü insanın huyundaki acımak da, ayrı bir derttir.

Mahlûkun acıması, dertle karışıktır; Tanrı'nın acımasıysa gamdan da tertemizdir.

A babam, Tanrı acımasını böyle bil; o acıyı, vehme sığmaz, ancak belirtisi görülür onun.

Birşeyi örnekle, taklitle bilmekle o şeyin nasıl olduğunu bilmek arasındaki fark

Onun acıyışının belirtileri, meyvaları görünür; fakat o nedir, nasıl şeydir, ondan başka kim bilebilir onu?

Belirtilerinden, örneklerle bilinebilir olgunluk sıfatları; başka birşeyle kimsecikler bilemez de bilemez.

Çocuk, çiftleşmenin ne olduğunu ne bilsin? Ona, helva gibi tatlıdır diyebilirsin ancak.

Fakat a buyruğu yürüyen er, çiftleşmedeki tad, hiç helvaya benzer mi?

3640. Fakat sen çocuğa benziyorsun da o akıllı er, bu yüzden bu örneği getirdi sana.

Çocuk, işin aslı, hâlin özü nedir, bilmese bile onu, örnekle anlasın dedi.

Bu örnekten sonra, bunu biliyorum ben dersin gerçekten uzak değildir bu söz. Fakat bilmiyorum dersin, gene de yalan değildir sözün.

Birisi, Nûh'u, o Tanrı elçisini, o can ışığını biliyor musun diye sorsa,

Nasıl bilmem ki o Ay, güneşten de daha fazla tanınmıştır, Ay'dan da...

Küçücük çocuklar bile kitaplarda okurlar; imamlar mihraplarda söylerler;

Adı, Kur'ân'da apaçık geçer; geçmişteki hikâyesini söyler dururlar.

Desen, Nûh kimdir, bunu bilmezsin, bu açılmamıştır sana, fakat anlatış bakımından da sözün doğrudur.

Ben Nûh'u ne bilirim? A yiğit, onu, onun gibi biri bilir ancak;

Topal bir karıncayım ben, fili ne bilirim.. Bir sivrisinek, İsrâfil'i nasıl bilebilir desen.

3650. Aslı nedir, bilmediğinden, bu sözün de doğrudur, yerindedir. Amca, işlerin içyüzünü bilmekte acze düşmek, halkın hâlidir ama bu iş, bu kadardır da deme.

Çünkü işlerin içyüzünü bilmek, sırrın sırrına ermek, olgun kişilerin gözlerine apaçıktır.

Varlıkta, Hakk'ın sırrından, Hakk'ın zâtından daha fazla anlaşıştan, görüşten uzak bir şey var mı?

O bile mahremlerden gizli kalmazsa artık birşeyin içyüzü, birşeyin sıfatı nedir ki gizli kalsın.

Akıl, bu akıldan uzak, akıl, te'vilsiz kabûl etmez bunu, olmayacak şeyi dinleme der.

Kutupsa, a gevşek anlayışlı der; senin hâlinden üstün bu da; onun için o olmayacak şey diyorsun.

Bugün, gözünün önüne serilen şeyler de önceden olmayacak şeyler görünmüştü sana.

* Kerem buyurup seni on zındandan kurtarmışken bu Tih ovasını kendine sitem zıdanı yapma.

Nisbet ve ayrılık bakımından birşeyde hem nefiy, hem de ispat birleşebilir

Birşey hem nefiy edilebilir, hem ispat olunabilir; birşeyin iki yönü, birbirine aykırı oldu mu, onda nisbet de iki türlü olur:

3660. * "Attığın zaman sen atmadın" âyetinde de iki nisbet var, hem nefiy var, hem ispat; ikisi de bir arada.

Onu sen attın diyor, çünkü taşlar senin elindeydi, senin eline atıldı; fakat sen atmadın; çünkü o atış gücünü Tanrı verdi.

İnsanın gücü, bir yere dek varır; ondan öteyi aşamaz; bir avuç taş - toprak, bir orduyu nasıl kırar?

Avuç senin avucun, fakat atmak bizden, işte bu iki nisbetin neyi de doğru, ispâtı da.

* Peygamberlerin zıtları olan kâfirler de, peygamberleri; benzetmek gibi olmasın; evlâtlarını bildikleri gibi bilirlerdi.

Münkirler, onları, yüzlerce delille, yüzlerce belirtyle, evlâtları gibi bilirlerdi, tanrıları.

Fakat hasetlerinden gizlerlerdi, kendilerini bilmiyorum lâfına yamarlardı.

* Tanrı da bir yerde, bilirler dedi, bir başka yerdeyse benden başkası bilmez onları, bırak bilenlerin bilgisini dedi.

* Onlar dedi, kubbelerimin altında amandadır; Tanrı'dan başka hiç kimse, sınamakla bilemez onları.

Bu açıklanan şeyde, Nûh'u bilmenle bilmemeni kıyasla da anla artık.

Dervişin hem yok, hem var oluşu meselesi

3670. Bir söz söyleyen, dünyadan derviş yoktur; eğer varsa o, derviş değildir dedi.

Evet, zâten, görünüşü dolayısıyla vardır; fakat kendi sıfatları, O'nun sıfatlarında yok olmuştur.

Hani mumun yalımı gibi. Güneşe karşı yok olur, ama gene de var sayılır.

Mumun yalımı vardır; ona bir parça pamuk tutsan, o yalımdan yanar pamuk.

Fakat güneş onu yok etti mi, yok olur, seni ışıklandırmaz.

İki yüz batman bala bir okka sirke döksen, balın içinde erir gider.

Balı tattın mı, sirkenin tadını bulamazsın, fakat tartarsan bir okka fazla gelir; demek ki sirke, hem yok olmuştur, hem de vardır.

Bir arslanın önünde ceylân, kendisinden geçer, varlığı, onun varlığında eriyiverir.

Olgun olmayanların, Tanrı işinde yürüttükleri kıyas, aşkın coşuşundan ileri gelir, edep kollanmamaktan değil.

Âşığın nabzı, edepten dışarı atar; âşık, kendini pâdişahın terazisiyle tartar.

3680. Dünyâda ondan daha edepsiz kimse yoktur; fakat gerçekten de onun kadar edepli kimse olamaz.

A soylu - boylu kişi, bu edepsizlikle edepliliği, nisbet bakımından birbirine uygun bil.

Görünüşüne bakarsan edepsiz görürsün; çünkü kafasında aşk dâvası vardır.

Fakat içyüzüne bakarsan dâvâ nerde? O da, o pâdişâha karşı yok olmuş - gitmiştir, dâvâ da.

* Zeyd öldü desek, bu cümlede Zeyd, fâildir ama fâil de değildir; çünkü elinden bir iş gelmez.

O, gramer bakımından fâildir, yoksa mef'uldür o, ölüm, öldürmüştür, yok etmiştir onu.

Nerde fâil oluşu? Öylesine kahrolur - gider ki bütün iş görmeleri, ondan tamamıyla uzaklaşır.

Sadr-ı Cihân'ın töhmet altına alınan vekilinin, can korkusundan Buhârâ'dan kaçması, aşkının, onu çeke - sürtiye tekrar oraya götürüşü. Can vermek âşıklar için kolay bir iştir

Buhârâ'da Sadr-ı Cihân'ın kulu, birşeyle töhmetlendi; Sadr'dan gizlendi.

On yıl, başıboş dolaştı; kimi Horasan'a gitti, kimi Kuhistan'a, kimi de çöle - ovaya.

On yıl sonra, bu kadar ayrılık günleri yüzünden gücü kalmadı, iştiyâkı arttıkça arttı.

3690. Bundan fazla ayrılığa gücüm yok dedi; sabır, küstahlığa engel olabilir mi hiç?

Ayrılıktan bu topraklar çoraklaşır, su sararır, kokar, bulanır, kapkara olur.

Cana canlar katan yel, ufûnetleşir, vebâ kesilir, ateş kül hâline gelir, savrulur - gider.

Cennete benzeyen bağ - bahçe hastalıklar yurdu olur; yaprakları sararır, çürür, dökülür - gider.

Herşeyi anlayan akıl, dostların ayrılığıyla, yayı kırık okçuya döner.

Cehennem, ayrılık yüzünden öyle yanar durur... İhtiyar, ayrılık yüzünden öyle titrek bir hâle gelir.

Kıvılcım gibi çakıp yakan, yakıp yandıran ayrılığı kıyâmete dek anlatsam, gene yüzbinde birini anlatabilirim ancak.

* Öyleyse soluğunu kes, onun yakışından söz açma, Rabbim, sen selâmet ver, Rabbim, sen selâmet ver de; yeter bu söz.

Dünyâda neyle neşeleniyor, seviniyorsan, o sevinç çağında, ondan ayrıldığını bir düşün.

Senin sevindiğin şeyle çok kişiler sevindi; fakat sonunda o şey, ellerinden çıktı, yel gibi esti - gitti.

3700. Senin elinden de çıkar; ona gönül verme; o senden kaçmadan önce, sen kaç ondan.

Rûh'ül-Kudüs'ün, Meryem'e, yıkanırken, çıplakken, bir insan şeklinde görünmesi, Meryem'in, yüce Tanrı'ya sığınması

Fırsat elden çıkmadan sen de Meryem gibi o şekle, senden Rahmân'a sığınırım de.

Meryem, cana canlar katan pek güzel birisini gördü; yapayalnızdı; gördüğü de pek güzeldi, cana canlar katan, gönüller kapan biriydi.

* Rûhu-Emin, Meryem'in karşısında, yerden biter gibi belirmişti; Ay gibi, güneş gibi doğuvermişti sanki.

Doğudan güneş doğar gibi, yerden, perdesiz bir güzel belirmişti.

Meryem'in bedenine bir titremedir, düştü; çıplaktı, kötülükten korktu.

* Öylesine güzeldi gördüğü kişi ki, Yûsuf görseydi, kendisini görüp ellerini doğrayan kadınlar gibi ellerini doğrardı.

Gül gibi yerden bitmiş, karşısına dikilmişti; gönülden baş gösteren hayâl gibi belirmişti.

Meryem kendisinden geçti; kendinde olmadığı hâlde Tanrı'ya sığınayım dedi.

O, yeni - yakası tertemiz kadının âdetiydi; birşeyden ürktü mü, varımı - yoğunu gizlilik âlemine çekerti.

3710. Dünyânın kararsız bir mülk olduğunu görmüş, ihtiyâta sarılarak, tapıya sığınmayı âdet edinmişti.

Düşman, maksat yolunu bulmasın diye Tanrı'ya sığınmanın, ölüme dek kendisine bir kale olmasını sağlamıştı.

Tanrı'ya sığınmaktan daha iyi bir kale görmemişti; o kaleyi kendisine yurt edinmişti.*

Çiğerlere ok gibi batan, o akıllar yakan bakışları gördü.

Pâdişah da o bakışlara, kulağı küpeli bir kul olmuştu, asker de. Pâdişahlar pâdişâhı akıl bile o bakışlara dalmış da akli başından gitmişti.

Yüzbinlerce pâdişah kulu, kölesi olmuştu; yüzbinlerce dolun Ay'ı eritmiş gitmişti.

* Zühre'nin bile ondan söz etmeye gücü, kuvveti yoktu; Aklı Küll bile onu görünce susar kalırdı.

Ben ne diyebilirim ki beni susturmuş gitmiş... Ağzı, ağzımı yakmış yandırmış.

Ben, o ateşin dumanıyım; ona delilim; o pâdişahdan uzak olanların sözleri tamamıyla asılsız.

* Beyitte "yurt yeri" anlamına "yurt-geh" denmektedir; yurt türkçedir.

Zâten güneşin, kendi yayılıp giden ışığından başka bir delili de de yoktur.

3720. * Gölge de kim oluyor ki ona delil olsun... Ona karşı aşağılık bir hale geliyor, yerlere seriliyor ya; gölgeye bu yeter.

Delil olarak bu ululuk yeter ona; bütün anlayışlardan daha ilerdedir o.

Bütün anlayışlar, topal eşeklere binmişlerdir; oysa ok gibi uçup giden yele binmiştir.

Kaçarsa o pâdişahın tozunu bile erişemez kimse; fakat başkaları kaçarlarsa o, önlerine geçer, yollarını tutar.

Bütün anlayışlara durup dinlenme yok; meydana koşma çağı, oturup kadeh çekme çağı değil.

Birinin vehmi doğan gibi uçmadadır; öbürünün vehmi, ok gibi aşılacak mesâfeleri delip geçmedir.

Başka biri yelkenli gemi gibi gider; bir başkasıysa her zaman geriler durur.

Bu anlayış kuşları, uzaktan bir av gördüler mi, hep birden o yana uçarlar.

Av, görünmez olunca da şaşırırlar; baykuşlar gibi yıkık yerlere yönelirler, oralara konarlar.

O av, nazlana - nazlana gene görünsün diye bir gözlerini yumup bir gözlerini açarlar da beklerler.

3730. Görünmesi gecikince de usanır, bezerler de, o görünen av mıydı, yoksa hayâl miydi derler.

Uygun olanı, bir zamancağız esenleşmeleri, bu yüzden de güç-kuvvet elde etmeleridir.

Gece olmasaydı halk, hırstan, tamahtan çarpınır - çarpınır, yanar - yakılırdı.

Herkes bir hevese düşmüş, bir kâr elde etmek için bedenini yakmış - yandırmıştır.

Derken, halkı, bir zamancağız hırstan kurtarmak üzere rahmet definesi gibi gece gelir çatar.

A yolcu, sana bir iç sıkıntısı gelirse, bil ki bu senin hayrındır; ateş gönüllü olup da acele etmeye kalkışma.

Çünkü sen, genişlik çağında, gelirini harcıyorsun; harcamak için bir de sayılı gelir gerek.

Dünyâda boyuna yaz olsaydı, bağa, bahçeye boyuna güneşin harâreti vursaydı,

Toprağın ot bitirme kaabiliyetini kökünden yakardı; bir daha da o eskimiş şeyler, tâzelenmezdi.

Ekşi suratlıdır karakış, ama esirgeyicidir; yaz güleç yüzlüdür ama yakıcıdır.

3740. * Sana da darlık geldi mi, o darlıkta ferahlığı gör; gençleş, sevin, yüzünü, alnını buruşturma.

Çocuklar gülerler, bilginlerse ekşi suratlı olurlar; gam karaciğerden meydana gelir; neşeyse akciğerden.

Çocuğun gözü, eşek gibi ahırdadır; akıllının gözüyse son heptedir.

O, ahırda otu tatlı görür; buysa kasabın eliyle sonunda kesileceğini görür.

Kasabın verdiği o ot, acıdır; bizim etimizi tartmak için bir terâzi kurmuştur o.

Yürü, Tanrı'nın verdiği hikmet otunu otlar; çünkü Tanrı, ancak başından vermektedir o otu, birşey ummuyor karşılığında.

* Hani sana Tanrı, "Onun rızkından yeyin" dedi; sen onu hikmet sanmadan da ekme mi sandın a kul?

Tanrı'nın rızkı, mertebene göre hikmettir; o da; sonunda boğazına oturmaz senin.

Bu ağzı yumdun mu, bir başka ağız açılır; o ağız, sır lokmalarını yer.

Beden şeytanının sütünden kesilirsin, Tanrı sofrasında nice nimetler yersin.

3750. * Bu sözü, Türklerin etyemeği gibi yarı pişmiş anlattım; tamamını Hakîm-i Gaznevî'den dinle.

* Bunu, o gayb hakîmi, o âriflerin övüncü, İlâhî-Nâme'de anlatır.

Gam ye der, gam arttıranların ekmeğini yeme; çünkü akıllı kişi gam yer, çocuksa şeker.

Sevinç şekeri, gam bağının meyvasıdır; bu genişlik yaradır, o gamsa melhem.

* Gamı gördün mü aşkla çek, kucakla onu, Şam'a, Revbe Tepesi'nden bak.

Akıllı kişi üzümünden şarabı görür; âşık, yokta - yoklukta varı seyreder.

Geçen gün hamallar, onun yükünü sen alma, o yükü arslan gibi ben taşıyacağım diye savaşa girişmişlerdi.

Çünkü o zahmette fayda görmedeydiler, yükü her biri, öbüründen kapıyordu.

Nerde Tanrı'nın verdiği karşılık, nerde o sermâyesiz kişinin vereceği para? Bu, sana bir define verir, oysa birkaç mangır.

Tanrı'nın verdiği altın definesi, sen ölüp toz - toprak altına girsen de seninledir; arda kalacak mal değildir o.

3760. Cenâzenin önünde - önünde koşar - gider; mezarda eş - dost olur sana, gariplikte arkadaşlık eder.

Ölüm günü için bu solukta öl de, ölümsüz bir aşkla kapı yoldaşı ol.

Sabır, çalışıp çabalama perdesi ardında, nar-çiçeği gibi bir yüz görmeye, ikiye ayrılmış murâda eriş saçlarını seyretmeye.

Gam, çalışıp çabalayan kişinin önündeki aynaya benzer; bu zıdda, zıddının yüzü görünür.

Bu iki vasfı, eline bak, elinde gör; avucunu yumdun mu, arından mutlaka açarsın.

Avucun, boyuna yumlu kalsa, yahut açık olsa da yumamasan, bu bir hastalıktır.

Elini yumup açmakla iş görebilirsin; bu iki hâl, ele, kuşun iki kanadı gibi gereklidir.

Meryem, bir zamancağız, karaya vurmuş balıklar gibi çırpındı.

Rûh'ül-Kudüs'ün Meryem'e Ben Tanrı Elçisiyim sana; benden korkma, gızlenme, Tanrı'nın buyruğu bu demesi

Tanrı keremini gösteren melek, ona bağırdı; dedi ki: Ben Tanrı tapısının emîniyim, ürkme benden.

3770. Baş, Tanrı yüceliğiyle yücelmişlerden baş çekme; böylesine güzel mahremlerden çekinme.

Hem bu sözleri söylüyor, söylerken de dudaklarından tertemiz ışıklar çakıyor, birbiri ardınca Simâk burcuna dek ağıyordu.

Diyordu ki: Sen benden yokluğa kaçırıyorsun ama yoklukta da pâdişahım, bayrak sâhibiyim ben.

Gönlüne bir hayâl geldi de yerleşti mi, nereye varsan, nereye kaçsan seninledir o.

Yalnız gelip geçen, aslı olmayan bir hayâl olursa o başka; böylesine hayâl, yalancı sabah gibi dolunur - gider.

Bense, Rabb'in ışığından doğmuş gerçek sabah gibiyim; gündüzümün çevresinde gece, hiç dönüp dolaşamaz.

* A benim İmranzâdem, kendine gel, Lâ havle okuma; çünkü ben Lâ havle'den bu yana düştüm.

Dağa Lâ havle denmeden, Lâ havle'nin ışığı, söze düşmeden benim aşım, benim gıdam, Lâ havle'ydi.

3780. Sen, benden Tanrı'ya sığınırıyorsun ama ben, ezelde o sığındığın zâtın düzüp koştuğu bir şeklim.

* Ben o sığındığım yerim ki kaç kere seni kurtarmıştır; sen Eûzü okuyorsun ama o Eûzü zâten benim.

Tanımazlıktan daha beter bir âfet yoktur; sen sevgilinin kucağında ama onunla aşk oyununa girişmeyi bilmiyorsun.

Dostu yabancı sanıp durmadasın; sevince gam adını takıyorsun.

Sevgilimizin lûtfu olan böyle bir fidan, biz hırsız olduktan sonra, darağacı kesilir bize.

Beğimizin şu misk gibi simsiyah, güzel mi, güzel kokan saçları, akılsız olduk mu, zincir olur bize.

Nil gibi akıp duran böylesine lûtfu, biz Firavun olursak, kan kesilir - gider.

Kan, aklını başına al, ben suyun, dökme beni; ben Yüsûf'um, senin yüzünden kurt görünüyorum sana a inatçı der.

Görmüyor musun; yumuşak huylu, temiz dost, onunla zıd oldun mu, yılana döner.

Onun eti de değişmedi, yağı da; sen, onu kötü gördün de o yüzden kötüleşti gözünde.

Vekilin, aşk yüzünden, hiçbir şeye aldırış etmeden Buhârâ'ya yönelmesi

3790. Meryem'in mumunu bırak, yanadursun; o yanmış - yakılmış kişi Buhârâ'ya gidiyor.

Dayanıp dinlenmeden, ateşler içinde, tezce yönel Sadr-ı Cihân'a, kaç o yana.

* Bu Buhârâ, bilgi kaynağıdır; kimde bilgi varsa, kimde irfan varsa Buhârâ'dır o.

Seyhin karşısındaysan Buhârâ'dasın; sakın Buhârâ'ya hor bakma.

Seyhin, Buhârâ olan gönlüne, horlanarak girebilirsin; o denizin karaya yayılması, geriye çekilmesi, aşılması zor birşeydir; sana yol vermez.

Ne mutlu o kişiye ki nefsinin aşağılatmıştır; vay o kişiye ki nefsinin tekmesi altında kalmıştır.

Sadr-ı Cihân'ın ayrılığı, canına öylesine tesir etmişti ki gönlü, paramparça olmuştu.

Kalkayım da oraya varayım gene; kâfir bile olmuşsam gene imâna geleyim dedi.

Varayım dedi, karşısında yerlere serileyim; o güzel düşünceli Sadr'ın önünde yerlere kapanayım.

Camımı diyeyim, önüne attım; istersen bağışla, dirilt, istersen koyun gibi kes başını.

3800. A Ay, sana karşı kesilmek, öldürülmek, bir başka yerde dirilere pâdişah olmaktan yeğ.

Bin kere, belki de daha daha da fazla denedim; sensiz yaşamamın tadı yok bence.

* A dileğim, isteğim sevgili, Sûr üfrülür gibi nağmelere başla da dirilt beni; a devem, ihla artık, sevinç tamamlandı.

* Ey yeryüzü, gözyaşlarımı em, yeter artık... A can, iç o tatlı suyu, duruldu artık.

A benim bayramım, gene döndün, geldin bize; merhâbâ. A seher yeli, ne de hoş estin, ne de güzel estin.

A dostlar dedi, ben gidiyorum, elvedâ; bey olan, buyruğuna uyulan o Sadr'a gidiyorum.

Soluktan soluğa yanıp kavrulmadayım; ne olursa olsun, oraya gidiyorum ben.

Gönlüm mermere dönse bile canım, Buhârâ'ya gitmeyi kurdu, gidiyor.

Orası sevgilinin yurdu; pâdişâhımın şehri. Âşıklarca yurt sevgisi budur.

Bir sevgilinin, garip âşıkına, şehirlerden hangi şehri daha güzel, daha kalabalık, daha büyük, daha nimetleri bol, daha gönül açıcı buldun diye sorması

Bir sevgili, âşıkına, a yiğit dedi, gurbette, birçok şehirler görmüşsündür sen.

3180. Onlardan hangi şehir daha güzel? Âşık, sevgilinin bulunduğu şehir dedi.

* Pâdişâhımız, yaygısını nereye yaydıysa, orası, iğne yordamı bile olsa ovadır.

Nerde Ay gibi Yûsuf varsa, isterse kuyunun dibi olsun, orası cennettir.

Dostların, onu Buhârâ'ya gitmekten caydırmaya çalışmaları, korkutmaları, aldırış etmeden ağzına geleni söyleme demeleri

Bir öğütçü ona, o birşeyden haberi olmayan dedi; aklın, fikrin varsa işin sonunu düşün.

Aklınla işin önüne, ardına bak; pervâne gibi kendini ateşe atma, yakıp yandırma.

Buhârâ'ya gidersen delisin; zincirle bağlanmaya, tımarhâneye konmaya lâyıksın.

O, sana öfkesinden demir çiğnemedi; yirmi gözle seni arayıp durmada.

Seni kesmek için bıçak bilemedi; o bir kıtlık köpeği, sense unla dolu bir dağarcıksın.

Değil mi ki kurtuldun, Tanrı sana bir yol verdi, nasıl oluyor da zındana, kendi ayağınla gidiyorsun; ne oldu sana?

Sana on çeşit memur gelse de çağırsa, gene aklını başına alıp onlardan kaybolman gerek.

3820. Oysa ki hiçbir kimse de zorlamıyor seni; neden böyle önden arttan yolun bağlandı?

Onu gizli aşk tutsak etmişti; öğütçü, korkutucu, onu görmüyordu işte.

Her memura gizli bir memur dikilmiştir; böyle olmasa ne diye köpek tabiatine tutsak oluyor o?

Aşk pâdişâhının kızgınlığı, canına oturmuştur da onu kötülüğe, kara yüzlü olmaya sürmüştür.

Onu vur, döv diye dövüp durmadadır onu; feryâdım, hep bu gizli memurlardan.

Kimi bir ziyana yönelmiş gidiyor görsen, yapayalnızdır ama bil ki bir memurla gitmededir.

Onu bilseydi, feryâd ederdi; o pâdişahlar pâdişâhının tapısına giderdi.

Pâdişâhın karşısında, başına topraklar saçardı da o korkunç şeytandan kurtulurdu.

A karıncadan da aşağı adam, kendini bey gördün de onun için körleştin, o memuru görmedin.

Bu yalancı kola - kanada aldandın; ama ne de kol - kanat; adamı vebâle sürüklemeye.

3830. Kanat dediğin, yücelere çeker adamı; toza - balçığa bulanınca ağırlaşır; adam uçamaz olur.

Âşkın, aşk sırrını anlamayan öğütçüye, hiçbir şeye aldırış etmeyerek sözler söylemesi

A öğütçü dedi, sus; niceye bir söylenip duracaksın? Öğüdü az ver, çünkü bağ, pek kuvvetli.

Bağım, senin öğüdün büsbütün pekişti; senin bilginin, aşkı tanımadı gitti.

* Aşkın, derdi arttırdığı yerde Ebû-Hanîfe de bir ders vermedi gitti, Şâfiî de.

Sen, öldürülmekle korkutma beni; ben zâten ağlayıp inlemedim, zâten kanıma susamışım.

Aşıklara, her zaman bir ölüm var; aşıkların ölümü, bir çeşit değil.

Aşık, doğru yolun canına kavuşmuş, o candan iki yüz can sahibi olmuştur; her solukta da o ikiyüz canı fedâ eder - durur.

* Her fedâ ettiği cana, on karşılık alır Kur'ân'ı aç da, "Bir hayra on sevap var" âyetini oku.

O güzel yüzlü sevgili, kanımı dökerse oynaya - güle can veririm ona.

Denedim ben, benim ölümüm diri kalmamda; bu dirilikten kurtuldum mu, ölümsüzlüğe ererim ben.

3840. * Övündüğüm kişiler, öldürün beni, öldürün; çünkü ölümümde, gerçekten de yaşayış içinde yaşayış var.

A aydın yanaklı, parlak yüzlü, a ölümsüzlük canı; canımı kendine çek, bana karşı kavuşma cömertliğini göster.

Öylesine bir sevgilim var ki sevgisi, gönlümü yakıp kavuruyor; dilerse gözlerime ayak basar da gözlerimin üstünde yürür.

Arapça daha güzel ama farsça söyle; zâten aşkın, daha başka yüzlerce dili var.

O güzelin kokusu uçup geldi mi, bütün o diller, şaşırır da susar - kalır.

* Artık susayım, çünkü gönül alan söylemeye başladı; sen kulak kesil; doğrusunu Allâh, daha da iyi bilir.

* Aşık tövbe etti mi, o vakit kork; çünkü o, ayyarlar gibi darağacında ders verir.

Bu aşık da Buhârâ'ya gidiyor ama, ders vermeye, ustadan bir şey öğrenmeye değil.

Aşıklara ders veren, sevgilinin güzelliğidir; onların dersleri de onun yüzüdür, defterleri de, ezberleri de.

Susarlar ama birbiri üstüne attıkları nâralar, Arş'a, sevgililerinin tahtına dek açar.

3850. * Dersleri fitnedir, oyundur, depremdir; onlar ne Ziyâdât okurlar, ne Silsile'nin bâbını.

Bu toplumun Silsile'si, sevgilinin miskler saçan simsiyah, halka - halka saçlarıdır; bunlarda da devir meselesi vardır ama sevgilinin devri, devrânı.

* Birisi, kese meselesini sorarsa sana, de ki: Tanrı defnesi keselere sığmaz ki.

* Bunlar, Hul'den, Mubârâ'dan bahsederlerse kötü görme; Buhârâ'yı anıyorlardır.

Herşeyi anışın bir hassası var; çünkü her sıfatın bir mâhiyeti var.

* Buhârâ'da, hünerlerde olgunlaşmışsın ama, horluğa yüz tutarsan buna da boş verirsin.*

Bu Buhârâlı, bilgi derdinde değildi; gözünü görüş güneşine dikmişti o.

Kim, yalnızlıkta görüşe yol bulduysa o, artık bilgilerle yücelmeyi aramaz.

Can güzelliğiyle bir kâsedden şarap içen, haberlerden, nakillerden de derde düşer, bilgiden de.

Görüş, bilgiden üstündür de bu yüzden dünyâ, halka tatlı görünür.

3860. Çünkü dünyâyı gözleriyle görürler, öbür dünyâyıysa verilecek borç bilirler.

O âşık kulun Buhârâ'ya yüz tutması

O kanlı gözyaşları döken âşık, yüreği ata - ata, yana - yana tez Buhârâ'ya yüz tuttu.

* Çölün kumları, ona ipek geliyordu; Ceyhun'un suyu gözünde küçücük bir suya dönmüştü.

Çöl, ona gül bahçesi kesilmişti; gül gibi gülmekten dolayı da düşe - kalka gitmedeydi.

* Şeker, Semerkand'dadır ama dudakları; şekeri Buhârâ'da bulmuş, orada tatmıştı, oraya kapılmıştı o.

Ey Buhârâ, sen akıllara akıl katarsın ama benim aklımı da çaldın, dinimi de.

* Dolun Ay arıyorum da o yüzden yeni Ay'a döndüm; bu papuçlukta Sadr'ı, baş köşeyi arıyorum ben.

Buhârâ'nın karaltısını görünce gam karanlığında bir aklıktır, belirdi.

Uzun bir müddet yere serildi, kendisinden geçti; aklı, sır bahçesine uçtu - gitti.

Başına, sakalına gülsuları serpiyorlardı; onun aşk gülsuyundan haberleri bile yoktu.

* Bu beyit metinde unutulmuş, karşılaştırmada kenara yazılmıştır.

3870. O, bir gizli gül bahçesi görmüştü; aşk yağması, onu yağmalamış, varlığını almış - gitmişti.
Sen donmuş, buz kesilmişsin; kemişsin ama içinde şeker yok.
* Akıl pılı - pırtın sende, akılsın sen; "Görmediğiniz ordulardan" haberin bile yok.

O, hiç birşeye aldırmayan âşkın Buhârâ'ya gelmesi. Dostların, onu meydana çıkmaktan çekindirmeye çalışmaları

Buhârâ'ya neşeli bir hâlde geldi; sevgilisinin iline, aman yurduna gelmişti.

Havalar da uçan, Ay tarafından kucaklandığını, Ay'ın kendisine, sen de beni kucakla dediğini sanan sarhoşa dönmüştü.

Buhârâ'da onu her gören, halk diyordu; görünmeden hemen kaç, oturma, dinlenme.

Pâdişah, öfkelenmiş, on yıllık kını senden almak için seni arayıp dürmada.

Allâh için olsun, Allâh için, kendi kanına kendin girme; soluğuna, afsununa o kadar güvenme.

Sadr-ı Cihân'ın şahnesiydin; yücelmiştin; güvenini kazanmıştın; usta bir mühendistin.

Hâinlik ettin, cezâdan kaçtın; kurtulmuşsun, ne diye tekrar geldin?

3880. Yüzlerce düzenle belâdan kaçtın; peki, seni buraya ahmaklığın mı getirdi, ecelin mi?

* Aklın, Utârid'i bile kınar; fakat kazâ, akli da ahmak eder, akıllıyı da.

Sen, arslan arayan şom bir tavşansın; nerde zekân, nerde aklın, nerde anlayışın?

* Kazânın, kaderin, bu çeşit yüzlerce afsunu vardır; kazâ geldi mi boşluk daralır denmiş.

Solda - sağda yüzlerce yol, yüzlerce kurtuluş varken kazâ yüzünden hepsi de kapanır; çünkü ejderhâdır kazâ - kader.

Âşkın, kınayanlara, korkanlara cevap vermesi

O dedi ki: Ben susuzluk hastalığına tutulmuşum, su çekti beni; biliyorum gene de su öldürecek; fakat geldim işte.

Susuzluk hastalığına tutulan, sudan kaçamaz; yüzlerce kere ölse, yıkılsa, gene de böyledir bu.

Ellerim, karnım şişe bile suyun sevgisi, azalmıyor bende.

Diyorum ki: Karnımın şişkinliğini görüp bu nedir diye sorarlara, nolurdu diyorum, bütün deniz, karnıma aksaydı.

Bir tuluma benzeyen karnım, su dalgalarından patlasa da ösem, gene de güzel bir ölümdür bu bana.

3890. Ben nerde bir su ırmağı görsem kıskanır da, keşke onun yerinde olsaydım derim.

Elim tef gibidir, karnım davul gibi; gül gibi neşeyle su aşkının davulunu çalar dururum.

* Rûhul-Emîn'e benzeyen su, kanımı dökse, yer gibi yudum yudum kanımı içerim ben.

Geceleyin tencere gibi ateşte coşar, kaynarım; gündüzün kum gibi geceye dek kanı içer dururum.

Düzene baş vurdum, öfkelenince kaçtım ya; ondan da pişmanım şimdi.

Söyleyin, sarhoş canıma kızgınlıkla ne yapmak istiyorsa yap-sın; kurban bayramı odur; âşıkça öküzdür, koyundur.

Öküz uyusa, yahut birşey yese bile bayramda kesilmek için beslenir.

Beni Mûsâ'nın ineği bil, her bir parça buçuğum, her hür kişiyi yeniden canlandırır.

Mûsâ'nın ineği kurban edilmişti ama en bayağı parça - buçuğu, bir öldürülmüşe can verdi.

3900. * "Onun bâzi uzuvlarıyla vurun o öldürülmüşe" dendi de vurdular; öldürülmüş adam, sıçrayıp yerinden fırladı.

A ulu kişilerim, canların dirilmesini istiyorsanız bu ineği boğazlayın.

* Ben de cansız varlıktan öldüm, biten, boy atıp gelişen nebat oldum; nebatken öldüm, hayvan şekliyle baş gösterdim.

* Hayvanlıktan öldüm, insan oldum; artık ölüp azalmaktan, noksana düşmekten ne diye korkacakmışım?*

* Bir daha hamle edeyim de insanken öleyim; böylece de melekler âleminde kol - kanat çırpayım.

* Melek olduktan sonra da ırmağa atlamak gerek; "Herşey yok olur - gider, ancak O'nun zâtıdır kalan."

* Bir kere daha melekken kurban olayım da o vehme gelmeyen yok mu, o olayım.

* Yok olurum, yok olurum da erganon gibi, "Gerçekten de biz, dönüp ona varanlarız" derim.

* Yitmek anlamına "gum şudem" değil, "k" üstüne üstün konmuş; Kem şudem.

Herkesin bildiği, birleştiği ölüm, karanlıkta gizlenmiş Âb-ı Hayattır.

Nilüfer gibi ırmağın bu yanında bit, geliş; susuzluk hastalığına uğramış kişi gibi haris ol, öülmü ara.

3910. * O çeşit adamın ölümü sudandır, gene de suyu arar, suyu içer... Doğruyu Allâh daha da iyi bilir.

A ayıp hırkasına bürünmüş, donmuş âşık, sen, can korkusuyla sevgiliden kaçıyorsun.

A karılara bile ayıp olan, âr kesilen, onun aşk kılıcının önünde, elceğizlerini çırpa-çırpa oynayan yüzbinlerce canı seyret.

Irmağı gördün mü, testiği ırmağa dök gitsin; su, hiç ırmaktan kaçarmı?

Testinin suyu ırmağa karıştı mı, yok olur ırmakta; ırmak kesilir - gider.

Kendi vasfı yok olur da zâtı, ölümsüzlüğe kavuşur; artık bundan böyle ne azalır, ne pislenir.

Ondan kaçtığının özü olarak kendimi, onun fidânına astım ben.

Candan el yuyan o âşıkın, sevgilisine kavuşması

Top gibi yüzünün, başının üstüne yerlere kapanıp secdeler ederek, gözleri yaşlı bir hâlde Sadr'ın bulunduğu yere vardı.

3930. Sana canın gerekse burada uyuma; yoksa ölüm, burada pusudan çıkar, seni yakalayır diye yazalım diyorlardı.

Birisi de, geceleri kilitleyin de diyordu, işi bilmeyen biri girmesin; böylece bilmeyenlere pek yol vermeyin.

O mescide konuk gelmesi

Derken gece vakti, bir konuk çıkageldi; bu şaşılacak şeyi de duymuştu.

Denemek için gelmişti; çok erkekti çünkü; canına da doymuştu hani

Bu başı, bu işkembeyi aşağı buluyorum ben diyordu; can defnesinden tut ki bir habbe eksilmiş.

Bedenin şekli gitmiş, gidiversin; ben varım ya; ben kaldıkça şekil eksik olmaz.

* Tanrı lûtfuyla "Üfürdüm" âlemindeydik hani; tutar, beden neyinden ayrılırım, Tanrı üfürüğü olurum gene.

Onun üfürüğünün sesi, bu yana düşmesin de o inci, daracık sedeften kurtulsun - gitsin.

* A "gerçekler" buyurdu hani, "Ölümünüzü isteyin"; ben de gerçeğim; buyruğa uyar, canımı verir giderim.

Mescit ehlinin âşıkın, geceleyin orda uyumak isteğini kınaması, onu korkutmaya kalkışması

Toplum dedi ki: Sakın ha, burada uyumaya kalkışma da Canalıcı, posa gibi ezmesin seni.

3940. Çünkü garipsin, hâl nedir, bilmiyorsun; kim buraya geldi, uyuysa öldü - gitti.

Bu, bir tesâdüf, filân değil; biz de bunu defâlarca gördük, bütün akıllılar da defâlarca gördüler.

Kim bu mescidi bir gece yurt edindiyse, gece yarısı, öldürücü zehir sunuldu ona.

Birden yüze dek, nice ölenleri gördük; birisinden duyup da rivâyet etmiyoruz hani.

* Peygamber, "Din öğüttür" dedi; öğüt, mânâ bakımından hâinliğin zıddıdır.

Bu öğüt, dostlukta gerçekliktir; gerçek değilsen hâinsin, köpek derilisin.

Bu öğütte hâinlik yok, sevgiden bu öğüdü veriyoruz sana; akıldan, insaftan vaz geçme.

Âşıkın, kendisini kınayanlara cevap vermesi

Âşık, a öğütçüler dedi; yaptığımdan pişman değilim; yaşayış dünyasına doydum.

Yaralanmayı arayan, yaralanmayı dileyen bir tembelim; tembelden yollu yordamlı gidişi pek arama.

Fakat azık arayan tembel değilim; hiçbir şeye aldırış etmezsiniz ölüm arayan tembelim ben.

3950. Eline, avucuna para - pul geçiren tembel değilim; bu köprüden geçip giden çevik bir tembelim.

Her dükkâna baş vuran tembel değilim; varlıktan sıçrayıp çıkan, bir mâdene kavuşan tembelim ben.

Ölüm tatlı geliyor bana; bu yurttan göçüşüm, kuşun kafesi bırakıp uçuşması sanki.

Bahçeye konan kafesteki kuş, bir hoşça hürriyet hikâyeleri söylerler.

Kafesin içindeki kuş, o yeşilliği görür de ne birşey yiyebilir, ne sabrı, kararı kalır.

Belki ayağındaki bağ çözülür diye her delikten başını çıkarır -
durur.

Gönlü de dışardadır, canı da; o kafesi, bir açverişsen ne ya-
par?

Dışarıda, kafesin çevresine kediler dizilmiş olan, kafesin için-
de dertlere uğrayan kuşa benzemez o.

Bu korku, bu üzüntü içinde, kafesten dışarıya çıkmayı hiç
ister mi o?

3960. O, bu kötülükler yüzünden, kafesin çevresinde yüz tâne daha
kafes olmasını ister.

**Calinos'un sevgisi, dünyâ yaşayışınaydı; hüneri de burada işe
yaramıştı; o pazarda işe yarayacak bir hünere sarılmamıştı;
bu yüzden de bu çeşit kişi, o âlemdede kendisini,
halkla bir görür, eşit bilir**

Hani akıllı Calinos da, bu dünyânın havasına kapılmıştı, bu
dünyâda murâdına ermişti.

Râzıyım derdi, yarı canlı olarak dünyâyı, bir katırın ardında
göreyim; tek ölmeyeyim de.

Kuş da kafesin çevresinde katar-katar kedileri görür de uç-
maktan ümidini keser.

Yahut da bu dünyâdan başka herşeyi yok görmüş; yoklukta
bir kalabalığın gizlendiğini görmemiştir.

Ana rahmindeki çocuk gibi hani; kerem ederler, onu dışarıya
çekerler; oysa gene ana karnına kaçmaya kalkışır.

Tanrı lûtfu, çocuğun yüzünü bu âleme çıkacağı yana döndü-
rür; oysa ana karnına sokuldukça sokulur.

Bu şehirden, bu yurttan dışarı çıkarsam, acaba bu durağı bir
daha görebilir miyim der.

Der ki: Bu ufûnetli şehrin bir kapısı olsaydı da, rahimde, o
şehri seyretseydim...

Yahut rahimde, iğne yordamı kadar bir delik olsaydı da dışa-
rısını görseydim.

3970. Ana rahmindeki çocuğun dışarıdaki âlemden haberi bile yok-
tur; Calinos gibi o da mahrem değildir.

Bilmez ki rahimdeki yaşlıklar da o dışarıdaki âlemin lûtfun-
dandır.

Netekim dünyâdaki dört unsura da, mekânsızlık şehriden
yüzlerce yardım gelir.

Kuşun kafeste bulduğu suyla yem, bir bahçeden, bir bağdan,
bir alandan ıstımsı, vurmuştur oraya.

Peygamberlerin canları, bu kafesten göçerlerken, bu kafesi bi-
rakırlarken bağlar - bahçeler görür.

Onlar Calinos'a da boş verirler, âleme de; Ay gibi göklerde do-
ğarlar, gökleri ışıtlarlar.

Bu sözler, Calinos'a iftirâsa, zâten sözüm Calinos'a değil ki.

Bu, o sözü söyleyen kişiye bir cevap; çünkü onun gönlü, ışı-
klara eş değildir.

Can kuşu, delik arayan fâre kesilmiştir; kedilerin, hele durun
siz sözünü duydu mu, girecek delik arar.

Onun için de canı, fâre gibi bu dünyâ deliğinde karar etmiş-
tir, bu deliği yurt edinmiştir.

3980. Bu delikte yapılar yapmaya girişmiş, o delik ne kadarsa o ka-
dar bilgiler elde etmiştir.

Kendisine bu delikte yarayacak, kadrini yüceltecek sıfatları
seçmiş, onları bellemişdir.

Dışarı çıkmaya gönlü yoktur. Ümidini kesmiştir de bedenden
kurtuluş yolu bağlanmıştır ona.

Örümcekte de zümrüdüankaanın huyu olsaydı, tükürdükten
çadır mı kurardı hiç?

Kedi, kafese de pençe atar, pençesinin adı derttir, başdönme-
sidir, sıkıntıdır.

Kedi ölümdür, hastalıksa pençesidir onun; kuşu; kuşun kolu-
nu, kanadını pençeler.

Kuş, bucağ - bucağ ilâç arar - durur; ölüm kadıya benzer, has-
talıksa tanıktır.

Bu tanık, kadıdan, kadı, seni mahkemeye çağırıyor diye gelen
haberciye benzer.

Kaçarken bir zamancık mühlet istersin ondan; kabul ederse
ne âlâ; etmedi mi, hayır der, olmaz.

Mühlet istemem, ilâçlara baş vurman, çâreler aramandır; be-
den hırkasına yamalar yamarsın hani.

3990. Sonunda bir sabah, kızgın bir hâlde gelir - çatar, utan be der,
ne vakte dek mühlet isteyeceksin?

A hasetle dopdolu kişi, var, özrünü pâdişâha bildir, mühleti
ondan iste; o gün gelip çatmadan pâdişâha baş vur.

Atım karanlıklara süren adam, o gönül ışığından, tamamiyle
ayrılır.

Tanıktan, onun dileğine kaçır ama o tanık da, onu mahkeme-
ye çağırır - durur.

**Mescit ehlinin, bir kere daha, konuğu geceleyin mescitte
uyumak istemesi yüzünden kınaması**

Toplum dedi ki: Babayiğitlik satma da elbisen de rehin ol-
masın, canın da.

O, uzaktan kolay görünür; bir iyice bak; sonunda yol geçidi,
pek sarplaşır.

Nice kişiler vardır, ululanırlar, böbürlenirler ama sıkıntı çağın-
da çarpınır - çırpınırlar, el atacak birşey ararlar.

İyinin, kötünün hayâli, savaştan önce, insanların gönüllerine
kolay görünür.

Fakat savaşa girdi mi, o zaman, o adamın işi, ağlayıp inleme-
ye kalır.

Mâdemki arslan değilsin, aklını başına al, ayağını ileriye at-
ma... Çünkü ecel kurttur, senin canınsa koyun.

4000. * Abdâl' densen, koyunun arslan olduysa emin olarak gel; ölü-
mün altoldu - gitti.

Abdâl kimdir? Varlığı değişmiş, şarabı, Tanrı değiştirmesiyle
sirke kesilmiş kişi.

Fakat sarhoşun, kendini arslan avcusu sanıyorsan, arslanım
zannına düşmüşsen, kendine gel de ileri atılma.

* Tanrı, doğru yolu bulamayan iki yüzlülere, "Onların gücü
kuvveti, aralarında çetindir" dedi.

Birbirlerinin aralarında erlerdir ama savaşta, karılar gibi ev-
lerdedir onlar.

* Peygamber, o gizli ordular kumandanı, a yiğit der, savaştan
önce yiğitlik olmaz.

Savaştan lâf ettiler mi, kükremiş develer gibi ağızlarından kö-
pük saçarlar; fakat savaş kızıştı mı, hiçbir şey yapamazlar, köpük
gibi sönüp giderler.

Savaş lâfında bu çeşit kişinin kılıcı uzundur; savaş çağındaysa
kat - kat kıvrılır, bükülür; sovana döner.

Düşünceye dalınca gönlü, yaralar almak ister; fakat bir - bir
iğne batırdın mı tulumu, söner, boşalır - gider.

Ben o ayrılık dileyen adama şaşarım ki cefâlarla cilâlanacağı
zaman, ürker, kaçar.

4010. Aşk dâvâya benzer, cefâ çekmek tanıktır; tanıgın yoksa dâvâyı
yitirdin - gitti.

Kadı, senden tamk isterse incinme; yılanı öp de defneyi ele
geçir.

Zâten ey oğul, o cefâ sana değildir ki; sendeki kötü huyadır.

Sopayla kilimi, halıyı döven adam, kilimi, halıyı dövmez, to-
zunu silker.

O kin güden kişi, ata sopa, kamçı vurursa, atı değil, tökezle-
mesini dövüyor demektir.

Böylece de tökezlenmekten kurtulmasını, iyi gitmesini sağla-
mak ister; şırayı, şarap oluncaya dek küpe hapsedersin.

Birisi, şu yetimceğizi ne diye bu kadar dövdün; Tanrı'nın kah-
rından nasıl korkmadın

Dese, yetimi döven, a benim cânım, güzelim, ben onu ne va-
kit dövdüm; ben onun içindeki şeytanı dövdüm der.

Anan, gebersin dese sana, sendeki o huyun, o bozgunculuğun
gebermesini ister.

Edepten kaçan sürü, erliğin de yüzünün suyunu döktü, erlerin
de.

4020. Bunlar, kendilerini kınayanları da savaştan caydırırlar; böy-
lece puşt olurlar, kahbeleşip kalakalırlar.

Saçma - sapan söylenenlerin lâflarını, böbürlenmelerini cek din-
leme; böylelerle savaş safına gitme.

* Hak, "Onlarda, içinizde ancak şerri, fesâdı arttırmaktan baş-
ka birşey yapmazlardı" dedi, gevşek kişiyle yoldaş olmak yaprağı-
nı çevir.

Çünkü onlar, sizinle yoldaş olsalardı, gaziler, saman gibi iç-
siz, özsüz kalırlardı.

Kendisi, sizinle aynı safa girer; ondan sonra da kaçar, safı
bozguna uğratar.

Bu sürü olmaksızın, iki yüzlülerin kalabalığı bulunmaksızın,
askerin sayısı az bile olsa münâfıklarla çok olmasından elbette da-
ha iyi.

Az, fakat tatlı bâdem, acı padem içine giren acı bâdemlere ka-
rışan çok bâdemden daha iyidir.

Acı bâdemın şakırtısı da aynıdır, tatlı bâdemın şakırtısı da;
kusur şunda ki ikisinin de gönlü bir değil.

Kâfirin gönlünde korku vardır; çünkü o, öbür dünyânın hâlin-
den şüphe eder, zanla, şüphayle yaşar - gider.

4030. Yol bilmezse, nasıl gider yolcu? Gider ama işkillerle, gönlü
kan ola - ola gider.

Birisi, hey, bu yanda yol yok dese, korkusundan orada duru-
verir.

Fakat akıllı - fikirli gönlü, yolu biliyorsa her hay - huya kulak
asar mı hiç?

Şu hâlde bu deve yürekliyle yoldaş olma; çünkü onlar darlık vaktinde, korku çağında dolunuverirler, batar - giderler.

* Kaçarlar da seni yapayalnız bırakırlar; ama lâf etmede Bâbü'l büyüçüleridirler.

Sen süslenip püslenenlerden savaş bekleme; tavus kuşlarından av avlamayı umma.

Tabiat da tavus kuşuna benzer; vesveseler verir, söylenir - durur sana, sonunda da yerinden, yurdundan eder seni.

Şeytan'ın Kureyş boyuna, Ahmed'le savaşa girişin, ben de yardım ederim, boyumu da yardıma çağırırım demesi, iki saf karşılaşınca da kaçması

Şeytan gibi hani; o da orduda, yüzün biri oldu; "Gerçekten de komşuyum size ben" diye afsun okudu.

Kureyş, onun sözüne uyup meydana çıktı; iki ordu, karşı karşıya geldi.

Yolda Şeytan, insanların safları yanında, meleklerden bir ordu gördü.

4040. * O "Sizin görmediğiniz ordular", saf kurmuşlardı; korkudan canı, ateş mâbedi hâline geldi.

Ben, pek büyük bir ordu görüyorum diye ayağımı geri çekmeye başladı.

Allâh'tan korkarım ben, o bana yardım etmez ama gene de ondan korkarım; dağılın, gidin, sizin görmediklerinizi görüyorum ben dedi.

* Hâris dedi ki: Ey Surâka, dün neden böyle söylemiyordun?

* Surâka şekline girmiş olan Şeytan, şimdi ben dedi; bozgunu, yası görüyorum, Hâris, hayır dedi; sen Arapların hor - hakıyır bir topluluğunu görüyorsun.

A ayıp kesilmiş, âr olmuş kişi, bundan başka birşey görmüyorsun ama o vakit lâf çağıydı; şimdi savaş çağı.

Dün, ayak direrim; soluktan soluğa sizin üst olmanıza yardım ederim deyip duruyordun.

A mel'un, dün askerın başbuğuydun; şimdiyse adamlıktan çıktın, hiçbirşey olmayan bir hâle geldin, korkaklaştın.

Senin lâfına kandık da geldik; oysa sen külhana gittin, bizse odun olduk.

Hâris, Surâka'ya bu sözleri söyleyince bu azarına kızdı o mel'un.

4050. Öfkeli - öfkeli, elini onun elinden çekti; çünkü onun sözlerinden gönlü dertlenmişti.

Göğsünü dövdü de kaçtı Şeytan; o çâresizlerin kanlarını da bu düzenle döktü - gitti.

* Bunca âlemi yıktı - yaktı da sonra, "Ben sizden uzağım" dedi o.

Ürktü, korktu da göğsüne bir yumruk indirdi Hâris'in, o korkuyla kaçtı - gitti.

Nefisle Şeytan'ın ikisi de bir bedendir; fakat kendilerini iki gösterdiler.

Netekim meleklerle akıl da birdir; hikmetler yüzünden iki şekle bütründüler.

İçinde böylesine bir düşman var; akla engeldir, cana, mezhebe düşman.

Bir soluk kertenkele gibi saldırır, tezce kaçır, bir deliğe girer.

Gönülde delikleri vardır şimdicek; her delikten baş çıkarır, dışarı çıkar o.

Şeytan'ın, insanlardan gizlenmesine, sinsi - sinsi gizlenmek de diler; işte o deliğe girmesi, gizlenmesidir.

4060. Büzülüştü, kirpinin büzülmesine benzer; kirpi büzülür, sonra kafasını çıkarır, sonra gene kafasını çeker; o da öyle işte.

* Tanrı Şeytan'a sinsi - sinsi gizlenen dedi; çünkü o, oklu kirpinin başına benzer.

Oklu kirpi, soluktan soluğa, insafsız avcıdan korkar da başını gizler.

Fırsatını bulunca da başını dışarı çıkarır; bu çeşit düzenle yılan bile altotur ona.

Nefis, içinden yolunu kesmeseydi senin, yol kesiciler, hiç sana el uzatabilirler miydi?

Seni kötülöklere sevkeden şehvetten, o gizli memur yüzünden gönül, hırssa, tamaa, âfete tutsak olmuştur.

O gizli memur yüzünden hırsız oldun, kendini berbâd ettin de şu görünen memurlar, seni kahretmeye yol buldular.

* Hadîsten, şu güzel, şu iyi öğüdü duy: "Düşmanların en çetini, sizin içinizdedir."

Bu düşmanın atıp tutmasına kulak verme, kaç ondan; çünkü ayak direyişte, inatta İblîs'e benzer o.

Seni dünyâya yöneltir, geçime iter de o sonsuz azâbı, ehemmiyetsiz gösterir sana.

4070. Ölümü bile sana ehemmiyetsiz gösterirse şaşılmaz bu işe; çünkü o, büyüyle bunun gibi daha yüzlerce iş yapar.

Büyü, bir saman çöpünü, düzenle dağ yapar; sonra bir dağı da saman çöpi hâline sokar.

Düzenle çirkinleri güzelleştirir; şüpheye düşürür de güzelleri çirkin gösterir.

Büyünün yaptığı iş budur; afsunla gözbağcılığa kalkıştı mı her solukta gerçekleri değiştirir - durur.

Kimi zaman, insanı eşek gösterir, kimi zaman eşiği, tam bir adam hâline kor.

* Böylesine bir büyücü, senin içinde gizlidir; vesveselerde, bo-yuna sürüp giden bir büyü vardır.

Fakat bu büyülerin hüküm sürdüğü âlemde, öylesine büyücüler de var ki büyüleri bozarlar.

Oğul, bu tâze zehirin bitip geliştiği ovada panzehir de bitmiştir, gelişmiştir.

Panzehir sana, gel der, beni siper edin; çünkü ben sana, zehirden daha da yakınam;

Onun sözü büyüdür sana, yıkar seni; benim sözüm de büyüdür ama onun büyüünü bozar.

O konuk öldüren mescitte konaklayacak kişiyi kınayanların tekrar ona öğüt vermeleri

4080. * Peygamber dedi ki: "Gerçekten de sözde, büyü gibi tesir ediyş var." O güzel yiğit gerçeği söyledi.

A kerem sâhibi, inad etme, var git; bu yüzden ne mescidi töhmet altında bırak, ne bizi.

Düşmanın biri, düşmanlığından bir söz söyler; bir alçak, yarın bize bir ateştir, salar.

Onu zâlimin biri boğdu, kurtulmak için de mescidi bahâne etti der.

Mescit öldürdü bahânesini buldu, suçu mescide yükledi; zâten mescidin adı, kötüye çıkmış; bu bahâneyle kendini kurtarmak için bu iş yaptı diyebilir.

A canı pek kişi, bizi töhmet altında bırakma; zâten düşmanların düzeninden emin değiliz.

Aklını başına devşir, inad etme, sevdâlar pişirmeye kalkışma; Zuhâl yıldızı arşınla ölçülemez ki.

Senin gibi çokları bahttan, devletten lâf ettiler ama sonunda, kıl - kıl, tutam - tutam sakallarını yoldular.

Hadi git, dedi - koduyu az et; kendini de vebâle atma, bizi de dediler.

Konuğun onlara cevap vermesi, Sultan Mahmud'un davulunu sirtında çaldıkları deveyi, ekin bekişisinin tefle tarladan çıkarmasını örnek getirmesi

* Konuk dedi ki: A dostlar, ben bir lâhavle'yle ürküp kaçacak şeytanlardan değilim.

4090. Çocuğun biri, tarla bekişliği yapardı; bir küçük tefi vardı; onu çalar, kuşları kaçırdı.

Kuşlar, o küçücük tefin sesinden ürküp tarladan kaçarlar, tarla da kuşların zararından kurtulurdu.

Kerem sâhibi Sultan Mahmud, o yana gelmiş, koskoca çadırını yol oğrağına kurduğunu.

Gökteki yıldızlar kadar çok, parlak, saflar yaran, ülkeler alan ordusuyla gelmişti.

Orduda bir deve vardı; ordunun davulunu taşırdı; buna alıymıştı, horoz gibi önde giderdi.

Giderken, gelirken nöbet davulunu, gece - gündüz, onun üstünde çalarlardı.

O deve, çocuğun beklediği tarlaya girdi; çocuk da ekinleri korumak için tefceğizini çalmaya başladı.

Akılının biri, tefceğizini boşuna çalma dedi; o davul sesiyle pişmiş, olgunlaşmış, ona alışmış.

A çocuk, ona bu tefceğizinin sesi nedir ki? O, pâdişâhın nöbet davulunu taşıyor; o davul, bu tefin yirmisi kadar büyük.

* Ben âşıkım, lâ kılıcıyla, yokluk kılıcıyla öldürülmüşüm; benim canım, belâ davulunun nöbet vurulduğu yer.

4100. Sizin bu korkutuşlarınız da, bu gözlerin gördüğü şeylere karşı bir tefciğizin çıkardığı sestir ancak.

A iş erleri, ben, hayâllere kapılıp ürkerek bu yolda duracaklardan değilim.

* İsmâil'in yoluna - yordamına uyanlardanım; korkup çekinmem yok benim; hattâ İsmâil gibi baştan, ayaktan hürüm ben.

* Şatafattan, gösteriştten geçmişim; "De ki: Gelin" âyeti, canıma gel dedi benim.

* Peygamber, verilen şeye karşılık, verilecek şeyi bilen, bu dünyâda bağıştta cömertlik gösterir dedi.

* Bağışa karşılık yüzlerce bağış verileceğini gören kişi, bunların elde etmek için hemen bağış oyununa girer, oynar, utulur.

Herkes, kâr elde etmek için malını vermek üzere çarşıya, pazara bağlanmıştır.

Altını dağarcıklara koymuş, kâr elde etsin de bağışta bulunsun diye oturmuş, bekler - durur hani.

Kumaşçı, elindeki kumaşın daha fazla kâr getireceğini gördü mü, ona olan aşkı soğur, onu elden çıkarmak ister.

Fakat kumaşının fazla kâr getireceğini görmezse ona bağlanır, ısınır, elinden çıkarmak istemez.

4110. Bilgiler, sanatlar, zenaatlar da böyledir; bunları elde eden, onlardan daha üstün birşeyi nasıl görsün?

Candan daha aziz birşey olmadıkça can azizdir; fakat candan aziz birşey elde edildi mi, canın adı bile anılmaz.

Çocuk, çocuk kaldıkça, çocuk yetiştirecek çağa gelmedikçe oynuncağı, cansız bebektir.

Bu düşüncelere düşmek, bu hayâllere kapılmak da oyundur, oyuncaktır; sen çocuk kaldıkça ona ihtiyâcın vardır.

Fakat can, kavuşma âleminde çocukluktan kurtuldu mu, duyguya da aldırış etmez olur, düşünceye de, hayâle de.

* Mahrem yok ki iki yüzlülükten geçip de apaçık söyleyeyim; sustum; gerçeğe uygunu Allâh, daha da iyi bilir.

* Malla beden, eriyip biten kardır, fakat satın alıcısı Hak'tır "Allâh satın aldı" denmiştir.

Bu kar, sana paradan daha iyi gelmede; çünkü şüphedesin, tam inancın yok.

A aşâklık kişi, sendeki bu zan, ne şaşılacak bir zan; tam inanç bahçesine hiç uçmuyor.

Her zan, tam inanca susamıştır oğul; tam inanca ulaşmak için kanat çırpıp durur.

4120. Bilgiye ulaştı mı, kanat, ayak olur; artık onun bilgisi, tam inancı koklamaya koyulur.

Çünkü sınama, deneme yolunda bilgi, tam inançtan aşağıdır, zındansa yukarı.

Bil ki bilgi, tam inancı ister, tam inanca görmeyi, apaçık ulaşmayı arar.

* "Oyaladı sizi" diye başlayan sûrede, "İş öyle değil, şüphesiz olarak iyiden iyiye bilirsiniz" âyetinden sonrasını oku da ara bunu şimdi.

* A bilgi sâhibi, bilîş, seni görüşe çeker, tam inanca ulaşsalar, cehennemi görürlerdi.

* Görüş, hiç şüphesiz yok ki tam inançtan doğar; netekim zandan da hayâl doğar.

* "Oyaladı sizi" diye başlayan sûrede de bunun anlatılışını gör; İlm'el Yakıyn, Ayn'el Yakıyn oluyor.

Bense zandan da daha üstünüm, tam inançtan da; kınamaktan başım dönmez benim.

Ağzım onun helvasını tattı; ben o helvayı yedim de gözüm aydınlandı, onu görür oldum.

Ayağımı küstahça atarım elbet, eve gidiyorum çünkü; ayağım titremez, körcesine gitmem ben.

4130. Tanrı, güle bir söz dedi de hani, onu güldürdü; benim gönlüme de söyledi, gülden yüzlerce kere daha güleç etti onu.

Selviye bir iş etti, boyunu dümdüz etti onun; nerkisle ağustosgülü de ondan birşey içti.

* Hani birşey, şeker karnışının canını da tathılaştırdı, gönlünü de; hani birşey, topraktan yaratılan insana Çiğil güzelliğini buldurdu.

Birşey var; kaşı o kadar fitneci yaptı; yüze gül rengini verdi; nar çiçeğine döndürdü onu.

* Dile yüzlerce afsunculuk verdi; mâdene, Ca'feri altın oluy kaabiliyetini bağışladı.

Silâh deposunun kapısı açılınca gözlerin bakışları, oklar atmaya başladı.

Benim gönlüme bir ok attı, beni sevdâlara saldı - gitti; şükretmeye de âşık etti beni, şekerler yemeye de.

Birisine âşıkım ki her alım, onun alımı; akıl da onun mercamını korumakta, can da.

Kuru lâf etmem; bir söz söylesem bile su gibi söylerim de ateşi söndürmede sıkıntı çekmem.

Nasıl birşey çalabilirim? Mahzeni koruyan o; nasıl sert yüzlü olmam? Arka verdiğim o.

4140. Sırtı, güneşten kızışan kişi, sert yüzlü olur; ne korku vardır ona, ne utanç.

Hiçbir şeyden çekinmeyen güneşin yüzü gibi, onun yüzü de düşmanı yakan, perdeleri yırtan bir hâle gelmiştir.

Her Peygamber, dünyâda sert yüzlüydü; bir tek atlıydı onlar; fakat pâdişahların ordularına saldırdı.

Peygamber, bir korkuya, bir gama düşüp de yüz çevirmedi; tek başına, bir âleme saldırdı.

Taşın da yüzü pektir, gözü pek; dünyâlar dolusu kerpiçten korkmaz o.

Çünkü kerpici, kerpiç döken yapmıştır, taşsa Tanrı sanattır, o yüzden pektir, katıdır.

Koyunlar, sayıya sığmayacak kadar çok olsa, kasap, hiç onların çokluğundan korkar mı?

* "Hepiniz de çobansınız." Mâdemki Peygamber de çobandır; halk, sürüye benzer, güden odur.

Çoban, koyunlarla savaşa girişmekten korkmaz; fakat sıcağın, soğuktan korur onları.

O, sürüye kahırla bağırsa bile, bil ki bu bağırış, bütün sürüyü sevdiğindedir.

4150. Her zaman, yepyeni bir baht, kulağıma, seni gamlandırırsam bile gamlanma diyor.

Diyor ki: Ben seni, kötü gözlerden gizlemek için gamlandırıyorum, ağlatırım.

Gamlardan huyunu acılaştırırım; böylece de kötü gözü, yüzünden uzaklaştırırım.

Sen benim avcım değil misin, beni aramıyor musun sen? Benim dileğimin kulu değil misin; benim dileğime uymamış mısın sen?

Bana kavuşmak için düzenler kurmadasın; benden ayrı da kimsesizsin, beni ararken de.

Derdin, benim izime düşmüş, çâreler aramada; dün yanık - yanık âh ettiğini duyuyordum.

Seni bekletmeden sana yol vermeye, yol uğrağını göstermeye gücüm yeter.

Böylece şu devran girdâbından kurtulursun; bana kavuşma definesine ayak basarsın.

Fakat varılan yerin tadı - tuzu, yolculuğun zahmetinedir.

Gurbette ne kadar eziyetlere uğrar, mihnetler çekersen, şehirden, yakınlardan o kadar tad alırsın.

**İnanan kişinin belâlara uğrayınca çırpınarak kaçması,
sabretmemesi, tencerede kaynayan nohudun ve başka
yenecek şeylerin sıçrayıp tencereden çıkmaya
savaşmalarına benzer**

4160. Bir nohuda bak; tencerede ateşe zebûn oldu mu, yukarıya sıçramaya başlar.

Tencere kaynamaya başladı mı nohut, tencerenin üstüne sıçramaya, yüzlerce coşkunluklar göstermeye koyulur.

Niçin beni ateşlere salıyorsun; mâdemki satın aldın, ne diye bu hâllere uğrattıyor, başaşağı ediyorsun beni der.

Ev hanımıysa kepçeyi vurur da hayır der, ateşten sıçrayıp kaçmaya kalkışma; bir güzelce kayna.

Seni istemediğimden, sevmediğimden kaynatmıyorum ki; bir tat - tuz elde edesin de,

Gıdâ hâline gelesin, cana karışasın diye kaynatıyorum; bu sınavı, seni horlamak için değil.

Bahçede su içer, yeşerir, tâzeleşirdin hani; o su içmen, bu ateşe düşmen içindir.

Tanrı'nın rahmeti, kahrından ileridir; bu yüzden de birisini sınaması, rahmetindedir.

Varlık sermâyesi ele geçsin diye rahmeti, kahrından ileridir, fazladır.

Etle deri, bir tad almadan bitmez, gelişmez; fakat gelişmedikçe de dostun aşkı, nasıl yakar - eritir onları?

4170. O sermâyeyi bağışlayan için dileği, sana kahırlar verirse,

Ardından, bu kahrın özrünü dilemek, yıkandın, arındın, ırmaktan çıktın demek için gene lûtuft gelir.

A nohut der, baharın otladın; şimdiyse zahmet, konuk oldu sana, hoş tut onu.

Hoş tut da konuk, sana şükürler ederek dönsün, pâdişâhın huzurunda, senin lûtuflarını, ihsanlarını açsın, söylesin.

Nimetlendirmene karşılık da o nimetleri veren gelsin sana; gelsin de bütün nimetler haset etsin sana.

* Ben Halil'im, sen de bıçak* karşısında oğlumsun benim; baş koy, "Ben seni boğazladığımı gördüm."

Gönlüne bir şey getirme, kahrın karşısında baş koy da İsmâil gibi boğazım keseyim senin.

Başını keseyim; fakat bu baş, o baş değildir; kesilmekten, ölmekten uzaktır bu baş.

Fakat ezeli dilek, senin teslim olmandır; ey Müslüman, teslim olmayı araman, dilemen gerek.

A nohut, belâlara uğrayıp kayna da ne varlığın kalsın, ne sen kal.

4180. O bahçede güldüysen can bahçesinin, gönül bahçesinin güllüsün sen,

Sudan - topraktan ayrıldın ama lokma oldun, dirilere karıştın.

* Gıdâ ol, kuvvet ol, düşünceler hâline gir; süttün, şimdi ormanlarda arslan ol.

* Beyitte bu söz. tam türkçe ve ahenk kuralına uygun olarak "bıçak" şeklinde geçer.

Vallâhi önce onun sıfatlarından bitmiş, gelişmiştin; çevik bir hâlde gene dön, onun sıfatlarına.

Bulutun, güneşten, gökyüzünden geldin; gene sıfatlar hâline geldin mi, göğe ağarsın.

Yağmur olarak, ışık olarak geldin; Tanrı'nın tertemiz sıfatlarına gidiyorsun.

Güneşin, bulutun, yıldızların parça-buçukuydun; can oldun, iş oldun, söz oldun, düşünceler oldun.

* Nebâtın ölümünden hayvanın varlığı meydana geldi de, "Ey güvendiğim kişiler, beni öldürün" sözü doğru oldu.

* Değil mi ki ölümden sonra bize böyle bir yaşayış var, "Gerçekten de ölümsüz yaşayış var" sözü de doğru.

Meleğin gıdâsı, iş oldu, söz oldu, gerçeklik oldu; işte bu merdivenle göğe ağıdı.

4190. Netekim yemek de insana rızık oldu da cansızlıktan kurtuldu, canlandı.

Bu sözü, bir iyice anlattık ya; bir başka yerde gene gelecek. Kervan, boyuna gökten gelmede; alış-veriş edip gitmede.

Öyleyse tatlı, güzel bir hâlde, dileyerek git; acılıkla, istemeye-istemeye hırsızcasına değil.

Seni acılıklardan yıkayıp arıtmak için acı sözler söylüyorum sana.

Soğuk çalmış üzüm, soğuk donukluktan kurtulur; soğukluğu, donukluğu gider.

Mâdemki senin de acılıktan gönlün kanlarla doldu; şu halde bütün acılıklar çıktı-gitti sendén.

Belânın şerrini, hayrını anlayan mü'minin sabretmesine örnek

Köpek, av köpeği değilse boynunda tasma yoktur; ham olan, kaynamamış bulunan şey de mutlaka tatsızdır.

Nohut, a hanım dedi, mâdemki iş böyle, bir hoş kaynarım ben de; Yârabbi, sen gerçeklik ver bana.

Bu kaynayışta mâdemki mîmârım sensin, beni düziüp koşmadasın; vur kepçeyle bana, ne de güzel vuruyorsun.

4200. File benziyorum ben, vur başıma, yarala beni de Hindistan'ı, o ülkedeki bağları-bahçeleri rûyamda göreyim.

Böylece de kendimi kaynamaya vereyim; onun kucığına, onun tarafından koçulmaya bir yol bulayım.

Çünkü insan, zenginleşince azar; netekim rûya gören fil de düşman olur.*

* Düşman sözü, türkçe "yağı" olarak kullanılmıştır.

Fil, rûyasında Hindistan'ı gördü mü, filciyi dinlemez, azgın bir hâle gelir.

Ev hanımının nohuttan özür dilemesi, hanımın nohudu kaynatmasındaki hikmet

O hanım da ona der ki: Bundan önce, ben de senin gibi yeryüzünün parça-buçuklarındandım.

Ateşin savaşını içince makbûl oldum, hora geçtim, tatlılaştım.

Bir zaman, yeryüzünde coştum, kaynadım; bir zaman da beden tenceresine girdim, orada kaynadım.

Bu iki kaynayış yüzünden duyguların gücü-kuvveti oldum; derken can kesildim, sana usta oldum.

Cansızken, bu hâlden koşar, uzaklaşırsan bilgi olursun, mânâya mensup sıfatlar kesilirsin derdim.

Canlı olunca da, bir kere daha kayna da dedim, hayvanlıktan geç.

4210. Bu gizli işaretlerden, ayağının kaymamasını, sona eriyeni dile Tanrı'dan.

* Çünkü Kur'an'dan da pek çok kişiler yol azıttı; o ip yüzünden bir bölük halk, kuyuya düştü.

A inatçı, ipte suç yok; sende yücelere çıkmak sevdâsı yoktu, ip ne yapsın?

Konuk öldüren mescit hikâyesinin geri kalan bölümü ve konuğun ayak diremesi, gerçekliği

O başı yücelikler dileyen şehir garibi dedi ki: Geceleyin bu mescitte uyuyacağım.

* A mescit, benim Kerbelâ'm bile olsan, gene de hâcetimi revâ eden Kâ'be'm olacaksın sen.

* A seçilmiş ev, sen bırak beni de Mansur gibi ipimle oynayım ben.

* Sen öğütte Cebrâil kesilsen, gene Halil, ateş içinde yardım istemez senden.

* A Cebrâil, yürü git; tutuşmuşum, yanıyorum ben; ödağacı gibi, anber gibi yanmam, daha iyi bence.

* A Cebrâil, sen bana yardım ediyorsun, kardeş gibi görüp gözetiyorsun beni ama,

* Ben ateşe atılmakta çevikim; yanmakla artacak, eksilecek can değilim ben.

4220. Otlar hayvanın canı artar; o can ateşlidir, odun gibi de yanar - gider.

Odun olmasaydı meyva verirdi; sonuna dek de mâmur kalırdı, herşeyi de mâmur ederdi.

Şunu bil ki bu ateş, yakıcı bir yel; ateşin ışığı bu, kendisi değil.

Ateşin kendisi, havadan da üstündür, esirdedir o; yeryüzündeki ateş, onun ışığıdır, gölgesidir.

Hâsılı ışık, olduğu gibi durmaz, boyuna oynar, derken tezce de, çıktığı mâdene gider.

Boyun, hep olduğu gibidir ama gölgen, bir soluk kısalır, bir soluk uzar.

Işığın durduğunu, kaldığını kimse görmemiştir; vuruşlar, dönerler, analarına giderler.

* Kendine gel, ağzını yum, fitne dudaklarını açtı; kuru söz - lere giriş; doğru yolu Allâh daha da iyi bilir.

Kısa anlayışlıların kötü hayâllere kapılıp kötü düşüncelere dalmaları

* Bu hikâyede bitmeden, hasetçilerden bir kötü kokulu dumandır, geldi.

Ben bundan incinmem ama bu tekme, belki bir sâf gönüllü kişinin ayağını çeler.

4230. * Gazneli Hakîm, mânâyâ ait örneklerden perde altında kalanları anlatmak için ne güzel söylemiştir.

Eğri kişi, Kur'ân'dan, sözden başka birşey görmez; sapıkların bu hâllerine de şaşılmaz.

Körlemin gözü, ışıklarla dolu güneşin yalımlarından, harâretinden başka birşey elde edemez.

Maskaranın biri, ansızın eşek ahırından başını çıkardı da, kıncasına dedi ki :

Bu söz, yâni Mesnevî, aşâğılık bir söz; Peygamber'in hikâyesi mi, onun izinden gitmeyi mi anlatıyor?

Erenlerin at koşturdukları yandan, yüce sırlardan bahis yok.

Tanrı'dan başka herşeyden kesilmekten yokluğa dek; basamak - basamak, Tanrı'ya kavuşmaya kadar,

Her durağın, her konağın anlatılışı, sınırı da yok ki bir gönül sâhibi, onunla kanatlınsın da uçsun oraya.

Allâh'ın kitabına da bu sözler söylendi; kâfirler, onu da böyle kınadılar.

* Dediler ki: Geçmişlerin hikâyeleri, eskimiş masallar; bunda öyle derin bahisler, gerçeğe ait sözler yok.

4240. Küçük çocuklar bile anlıyor bunu; beğenilecek, beğenilmeyecek şeyleri anlatıyor ancak.

Yûsuf, Yûsuf'un büklüm - büklüm, halka - halka saçları anılmada, Ya'kup, Züleyhâ, onların gamı söylenmede.

Meydanda olan şeyler; herkes anlar, bilir bunları; nerde bir bahis ki akıl, kendini kaybetsin?

* Tanrı, sana kolay görünüyorsa dedi, bu kolaylıkta bir süre söyle.

* Cinlerinize, insanlarınıza, iş - güç sâhibi olanlarınıza söyleyin de bu çeşit bir âyet meydana getirsinler.

**Selâm ona, Mustafâ, "Kur'ân'ın dış yüzü var, iç yüzü var,
iç yüzünün de yedinci iç yüze kadar iç yüzü var"
dedi; bunun tefsiri**

Kur'ân'ın harfleri, bil ki görünür; fakat bu görünen harflerin onlardan çıkan mânânın altında, pek kahredici, pek güçlü bir de iç mânâsı var.

Onun altında bir iç mânâ daha, ondan sonra bir üçüncü iç mânâ var ki orada bütün akıllar yiter - gider.

Kur'ân'ın dördüncü iç mânâsını, eşi, örneği olmayan Tanrı'dan başka kimse görmedi, bilmedi.

Ey oğul, sen Kur'ân'ın, görünen, bilinen dış yüzüne bakma; Şeytan da Âdem'i, ancak toprak görür.

Kur'ân'ın dış yüzü, bir insana benzer; şekli, kılığı görünür de canı gizlidir.

4250. Adamın amcası, dayısı vardır; yüz yıl berâber ömür sürer de gene hâlini, bir kıl ucu kadar olsun, bilemez.

Peygamberlerle erenlerin, dağlara, mağaralara gitmeleri, kendilerini gizlemek için, yahut halkın fikirlerine çeşitli şeyler geleceğinden korktuklarından değildir; halkı doğru yola sokmak, mümkün olduğu kadar dünyâdan kesilmelerini sağlamak içindir

Erenler, halkın gözünden gizlenmek için dağlara giderlerdi derler hani.

Oysa ki onlar, halkın önündeyken de yüzlerce dağın tepesine çıkmışlardır; adımlarını, yedinci kat göğün üstüne atmışlardır.

Peki, öyleyse neden gizlenirler, neden gizlenecek dağ ararlar? Erenler, yüzlerce deniz, yüzlerce dağ aşmışlar, o yana varmışlardır.

Erenin dağa kaçmaya ihtiyacı yoktur ki. Gökyüzü tayı bile, erenin ardından koşar, yüzlerce nal düşürür, söker de gene izinin tozuna erişemez.

* Gökyüzü döndü - döndü de canın izinin tozunu bile göremedi; yas elbisesine büründü.

Periler, ortada görünmezler, gizlidirler ya; insan, perilerden de gizlidir.

Akıllıya göre insan, gizli olan perilerden yüz kat daha gizlidir.

Akıllıya göre bir insan bile böyle gizli olursa, gizlilik âleminde bulunan aparı, seçilmiş er nice olur?

**Erenlerle erenlerin sözlerini, Tanrı ikisine de selâm etsin,
Mûsâ'nın sopasıyla İsa'nın üfürüşüne benzetiş**

İnsan, Mûsâ'nın sopasına benzer; insan, İsa'nın üfürüşüne benzer.

4260. * İnanan kişinin gönlü, insaf ve adâlette bulunmak, âlemi bezemek için Tanrı'nın avucundadır, iki parmağının arasındadır.

Görünüşte bir sopadır ama ağızını açtı mı, varlık, karşısında bir lokma olur.

Sen, İsa'nın soluğundaki harfi, sesi görme; şunu gör ki ölüm bile ondan kaçmaktadır.

Sözlerinde o değersiz kelimelere bakma; şunu gör ki ölü, o sözler yüzünden sıçradı, dirilip oturdu.

Sen, kolayca ele geçen sopayı görme; şunu gör ki o sopa, yemyeşil denizi yardı.

Sen uzaktasın da kara bir otağ görüyorsun; öne doğru bir adım daha at da orduyu gör.

Sen uzaktasın da tozdan başka birşey göremiyorsun; birazcık yakına gel de toz içindeki adamı da gör.

Onun tozu, gözleri aydın eder; erliği, dağları bile yerinden söker.

Mûsâ, çölün tâ ötesinden belirip gelince Tür, onun gelişi yüzünden oyuna girişti, oyuncu kesildi.

* "Ey dağlar, onunla beraber tenzih edin beni dedik,
kuşlara da emrettik" âyetlerinin tefsiri

Dâvûd'un yüzü, onun ışığıyla ışıklanmıştı; dağlar ona karşı feryâda gelmişlerdi.

4270. Dağ onunla yoldaşlık ederdi; iki çalgıcı da bir pâdişâhın aşkıyla sarhoştı.

Ey dağlar, onunla beraber tenzih edin beni buyruğu gelmişti; her ikisi de sesdeş olmuş, bir perdeden çalmışlar, söylemişlerdi.

Tanrı, ey Dâvûd demişti; sen ayrılık nedir, gördün; benim için solukdaşlardan ayrıldın.

Ey garip kalan, tek kalan, eşten - dostan ayrılan, gönülden iştiyak ateşi yalım - yalım çıkmada.

Çalgıcılar, okuyucular, eş - dost mu istiyorsun? O önüne ön olmayan, dağları getirir önüne.

Sana çalgıcılık ederler, şarkı okurlar, zurna çalarlar; karşında yel ölçerler, bu biçerler.

Dağ bile feryâd ediyor, şarkı okuyor; bunu gör de bil ki onun da, dudaksız, dişsiz feryâdları vardır.

O bedeni arınmış erenin parça - buçuklarının nağmeleri, her solukta, duygusunun kulağına varır.

Onunla oturanlar işitmezler ama o işitir; ne mutlu o cana ki görmediğine inanır.

Kendisinde yüzlerce söz duyar da onunla oturan, bunlardan bir koku bile alamaz.

4280. Gönlünde yüzlerce soru vardır, yüzlerce cevap vardır; mekânsızlık âleminden tâ konağına dek gelir - ulaşır.

Sen duyarsın da o kulaklar duymaz; birisi kulağını sana yaklaştırsa bile o sesleri işitmez.

Tutayım a sağır, sen o sesi duymuyorsun, işitmiyorsun; örneğini görmüşsün ya; nasıl oluyor da inanmıyorsun?

Kendi anlayışındaki kusur yüzünden Mesnevî'yi kınayana cevap

A kınayan köpek, sen havlayıp duruyorsun; Kur'an'ı kınamakla hükmünden kurtuluyorsun sanki.

O arslan değildir o ki ondan canımı kurtarabilesin; yahut da onun kahır pençesinden İmâmı halâs edesin.

Kur'an, kıyâmete dek seslenir; a kendilerini bilgisizliğe fedâ eden toplum der;

Beni masal sandınız; kınayış tohumunu, kâfirlik tohumunu ektiniz - durdunuz.

* Ama gördünüz ya, kınadığımız durup durmada; sizse yok oldunuz, masala döndünüz.

* Ben Tanrı kelâmıyım, Tanrı'nın zâtiyle durmadayım; canım canına gıdâyım, tertemiz, apaydın bir yâkutum ben.

Size vurmuş güneş ışığıym, fakat güneşten de ayrılmış değilim.

4290. İşte buracıktayım, o Âb-ı hayâtın kaynağıym ben; âşıkları ölümden kurtarmak için coşmuş - kaynamışım ben.

Hırsınız, tamahınız, bu kötü kokuyu salmasaydı Tanrı, sizin mezarlarınıza da bir yudumcuk dökerdi benden.

* O Hakim'in sözünü tutmaz mıyım hiç? Her kötü kınayış yüzünden gönlümü bulandırmam ben.

* Seyislerin ıslık çalmaları yüzünden tayın ürktüp su içmemesi

O, söz arasında buyurmuştur ki: Tayla anası, su içerlerken,

Seyisler, atlara haydi gelin, su için der gibi ıslık çalarlardı.

O ıslık sesini duyan tay, baş kaldırır, ürker, su içmezdi.

Anası, a tay, ne diye ürkiyor, su içmiyorsun diye sordu.

Tay, şu adamlar ıslık çalıyorlar, onların hep birden ıslık çalmalarından ürkiyorum.

Yüreğim titriyor, yerinden kopuyor; birden ıslık çalışmalarından korkmaya başlıyorum dedi.

Anası dedi ki: Dünyâ kuruldu kurulalı böyle gelmiş - böyle gider; yeryüzünde hep böyle olmayacak iş yapanlar, işe iş katanlar vardır.

4300. Kendine gel de a aklı başında er, sen kendi işine bak; tez vakitte onlar, kendi sakallarını kendileri yolarlar.

Vakit dar, tertemiz su da akıp gidiyor; aklını başına al da susuzluktan şahrem - şahrem olmadan içmene bak.

Tanınmış bir ırmaktır, Âb-ı hayatla dolu; su iç de nebatlar bit-sin senden.

A haberi olmayan susuz, gel, biz erenlerin söz ırmağından Hızır'ın suyunu içiyoruz.

Suyu görmiyorsan bile körcesine el yordamıyla testi ırmağa getir de daldır.

Mâdemki bu ırmakta su olduğunu işittin, köre taklitte iş görmek gerek.

Su düşünen, su sayıklayan testi ırmağa daldır da testinin ağırlaştığını bir anla.

Ağırlaştığını anlayınca suyla dolduğunu anlarsın; o vakit gönül, kuru taklitten kurtulur.

Kör ırmağın suyunu gözüyle göremez ama testi ağırlaşınca suyla dolduğunu anlar.

Bu hafifti der, testiye ırmaktan su doldu ki böyle ağırlaştı.

4310. Der ki: Önceleri her yel, beni kapar - götürürdü; şimdiyse ağırlaştım, artık yel, kapamaz beni.

Çünkü aklı kıt olanları her yel kapıverir; çünkü onların duyguları kuvvetli değildir.

Kötü kişi, çapası olmayan gemidir; çünkü aykırı yelden çekinmez.

Akıllıya aman veren, akıl demiridir; akıllılardan bir demir dilen.

İnsan, o cömertlik denizinin inci hazinesinden inciler elde ederse aklı artar.

Böyle bir yardımla gönül, hünerlerle dolar; gönüllükten de yücelir, gözü de aydınlanır.

Çünkü şu göze vuran ışık, gönül ışığıdır; gönlün öldü mü, gözün de görmez olur.

Gönül, kendisine akıl ışıkları vursa o ışıklardan, iki göze de pay verir.

Bil ki gökten yağan o kutlu yağmur, gönüllere gelen ilhamdır; sözün gerçek oluşudur.

Biz de o tay gibi ırmaktan su içmeye bakalım; o kınayan vesveseciye bakmayalım bile.

4320. Peygamberlerin izlerini izliyorsan yola düş; halkın bütün kınayışını bir yel say.

Yol alan, durağa varan yol erleri, köpeklerin havlamalarına kulak vermişler midir hiç?

Konuk öldüren mescit hikâyesinin kalan bölümü

Sen gene o arslan adama, o tertemiz ere dön; o mescitte ne görüldü, ne yaptı o, Onu söyle.

Mescitte yattı, sanki uyudu ama uyku nerde ona? Suyu batmış kişi, suyun içinde nasıl uyuyabilir?

Gam suyuna batmış âşıkların uykusu, hep böyle kuş uykusudur, balık uykusu.

Gece yarısı korkunç bir ses işitti: Ey faydasını dileyen kişi, çikayım mı, geleyim mi?

Tam beş kere bu çeşit çetin bir ses geldi; adamın korkudan yüreği kopuyor, ödü pathyordu.

* Onları "atlı, yaya askerleriyle çağır" âyetinin tefsiri

Sen dine sarılmayı kurdun da çabaya başladın mı, Şeytan, içinden seslenir.

A sapık adam der, düşün bir kere, o yana varma; zahmete, yoksulluğa tutsak olursun.

Dostlardan ayrılır, azıksız kahr, horlanır, pişman olursun.

4330. Sen de mel'un Şeytan'ın sesinden korkar, tam inançtan gene sapıklık yoluna dönersin.

Hele yarımı var, öbür günü var dersin; elbette din yolunu tutarım; önümüzde daha zaman var.

Ölümü de görürsün, soldan - sağdan konuyu - komşuyu alıp gitmede; evlerinden feryâdlar kopmada.

Derken gene can korkusuyla dine sarılayım dersin; bir zaman kendini adam edersin.

Korkup da ayağımı bu yoldan çekmeyeyim diye bilgiden, hikmetlerden silâhlar kuşanırsın.

Gene düzenle bir bağırsın sana: Kork da yokluk - yoksulluk kılıcının önünden geri çekil.

Gene aydınlık yoldan kaçarsın; o bilgi, sanat silâhlarını atarsın.

Yıllardır, bir ses yüzünden kulsun ona; yıllardır, böyle bir karanlığa hırkanı yaymışsın.

Şeytanların bağırsınlarının heybeti, halkın ayağını bağlamış, boğazını sıkmış.

* Canları, ışığa kavuşmaktan bylesine ümit kesmiş ki kâfirlerin canları da kabirdekilerin dirilmelerinden öyle ümitsiz.

4340. O mel'unun sesinin korkusu bu; ya ilâhi sesin korkusu nice olur?

Soylu keklik korkar doğanın sesinden; o heybetten sineğin nasibi yoktur ki.

Çünkü doğan, sinek avlamaz, sinekleri ancak örümcekler avlar; işte o kadar.

Şeytan örümceği de senin gibi bir sineğe karşı uludur, heybetlidir; keklige, kartala karşı değil.

Şeytanların sesleri, kötü kişilere çobanlık eder; pâdişâhın sesiye erenleri korur.

Böylece de birbirine uzak olan bu iki ses, birbirine karışmaz; tatlı denizden acı denize bir katrecik bile gitmez.

Mescidin konuğuna, gece yarısı tılsımın sesinin gelmesi

Şimdi o güçlü sesin hikâyesini dinle: O iyi bahtlı konuk, sesi duyunca yerinden bile kıpırdamadı.

Bu dedi, bayram davulunun sesi; ne diye korkacakmışım? Davul korksun, tokmağı yiyecek o.

A gönülleri olmayan boş davullar, can bayramından payınız, ancak tokmak yemek.

Kıyâmet bayram oldu, dinsizlerse davul. Bize gelince: Bayramı etmedeyiz; bayrama erişmişiz; gül gibi gülüyoruz.

4350. Şimdi dinle; bu davul nasıl bir ses verdi; devlet tenceresi nasıl bir yemek pişirmede?

O görüş sâhibi er, bu davulun sesini duyunca, gönlüm dedi, bayram davulundan ne diye korksun?

Kendi kendine de, aklını başına al dedi, titreme a gönül, bu sestem; inancı olmayan kötü gönüllü kişilerin canları geberdi gitti.

Şu iki işin birinin çağı geldi - çattı; ya Haydar gibi ülke alırım, ya şu bedeni dürer kaldırırım.

Sıçrayıp kalktı, a ulu er diye bağırdı; hazırım, ersen gel, bu racıktayım işte.

Bu sestem hemencecik tılsım bozuldu; her yandan oluk - oluk altın akmaya başladı.

Öylesine altın aktı ki o genç, kapının yolunun tıkanmasından, dışarıya çıkacak yol kalmamasından korktu.

Ondan sonra o güçlü arslan kalktı; seher çağına dek altınları dışarıya taşımaya koyuldu.

Dışarıya taşıdıklarımı gömüyor, tekrar çuvalla, torbayla mescide giriyordu.

O canıyla oynayan er, sestem korkup kaçanların körlüklerine karşılık, definelere sâhip oldu.

4360. Altın denince her körün, her gerçekten uzak kalan altına tapanın aklına, şu görünen altın gelir.

Çocuklar, saksıları, çömlükleri kırarlar; kırıklarını eteklerine korlar, onlara altın adını takarlar.

Oyun oynarken o kırık şeylere altın dedi ya; altın dedik mi de onları hatırlar çocuk.

Oysa ki andığımız altın Tanrı darbhânesinde basılmış altındır, kesadı yoktur, eksilmez de eksilmez.

Öylesine altındır ki bu altın, altın bile parlaklığını ondan almıştır; mayasını, parlaklığını, yüceliğini ondan elde etmiştir.

Gönlü zenginleştiren o altın, aydınlıkta, parlaklıkta Ay'dan da üstündür.

O mescit mumdu, o adam da pervâne; o pervâne huylu canıyla oynadı, muma atıldı.

Mum, kanadını yaktı ama aleve atılması pek kutlu geldi ona; bir başka kanat verildi ona.

O kutlu tâlihli, Mûsâ'ya benziyordu; hani o da, bir ağacın yanında bir ateş görmüştü ya.

Tanrı'nın yardımını boldu ona; ateş sandı o, oysa ki ışıktı.

4370. Sen de ey oğul, Tanrı erini görünce, onda insanlık ateşi var sanıyorsun.

Sen, kendi noksanından bu zanna kapılıyorsun; boş zannın ateşi de bu yanda, dikenini de.

O Mûsâ'nın ağacıdır, ışıklarla dopdoludur; bâri gel de ışık de ona, ateş deme.

Bu dünyâdan geçmek de ateş görünmedi mi? Fakat yolcular gittiler, gördüler ki ışık olmuş o.

Bil ki din mumu, yüceldikçe yücelir, alevlendikçe alevlenir; bu mum, şu ateşli mumlara benzemez.

Bu ışık görünür, sevgiliyi yakar; o ateş görünür, ziyaretçilere gül kesilir.

Bu yapıcı gibidir ama yakıcıdır; öbürüyse kavuşma çağında gönlü aydınlatır.

Yapıcı, tertemiz ışığın yalını, ona ulaşanlara ışıktır, uzak kalkanlaraysa ateş.

O Âşıkım Sadr-ı Cihân'la buluşması

O Buhârâ'lı da kendisini muma attı; aşkından bu, kolay geldi ona.

Yakıp yandıran âhı, göklere ağmıştı; Sadr-ı Cihân'ın gönlüne bir acımak geliverdi.

4380. Kendi kendisine, bir seher çağı dedi ki: Ey tek, ey bir Tanrı'm; o bizim başı boş âşıkımızın hâli nasıl acaba?

Bir suç işledi, biz de onu gördük; fakat o bizim merhametimizi iyice bilmiyordu.

Suçlunun gönlü, bizden korkar ama yüzlerce ümit de o korkusundandır.

Ben korkmayan, utanmayan kişiyi korkuturum; korkanı ne diye korkutayım?

Soğuk tencere ateşe konur; kaynarken taşan tencere ateşe konmaz ki.

Emin olanları bilgiyle korkuturum; korkanlarıysa hilimle ür-kütürüm.

Yamacıyım, yamanması gereken yeri yamarım; herkese, nabzına göre şerbet veririm.

Bu dünyâdan geçmek de ateş görünmedi mi? Fakat yolcular gittiler, gördüler ki ışık olmuş o.

Adamın sırrı, ağacın kökü gibidir; yaprakları o kattı kökten biter.

Yapraklar, o köke göre biter, gelişir. Ağaçlarda da böyledir bu, insanlarda da, akıllarda da.

* Gökyüzünde, vefâ ağaçlarının, kanatlara benzer dalları, bu-dakları, yaprakları vardır ki "Kökü yerinde durur, parça - buçuk-ları göktedir."

4390. Aşk yüzünden gökte kanatlar biter de, Sadr-ı Cihân'ın gönlünde nasıl bitmez?

Suçunu bağışlama denizi, gönlünde dalgalanıp durmadaydı; zâten gönülden gönüle de pencere vardır.

* Gerçekten de gönülden gönüle pencere var; iki insan, birbirine gönülden bağlandı mı, ayrı da değildir onlar, birbirlerinden uzak da değil.

İki kandilin kabı birbirine bitişik değil, bir değil; fakat ışıkları birbirine karışmıştır, bir olmuş - gitmiştir.

Hiçbir âşık yoktur ki sevgilisi onu aramadıkça, sevgilisiyle kavuşmayı dilesin.

Fakat aşk, âşıkların bedenlerini zayıflatır, eritir; sevgilileriye daha da güzelleştirir, daha da geliştirir.

Şu gönülde sevgi şimşegi çaktı mı, bil ki o gönülde de sevgi vardır.

Gönülde Tanrı sevgisi iki kat oldu mu, şüphe yok ki Tanrı da seni seviyor.

İki el olmadıkça bir elle el çırpılmaz; bir elinden, el çırpma sesi çıkmaz.

Susuz, a sinen, sindiren tatlı su diye feryâd eder ya; su da, nerde su içen diye feryâd eder.

4400. İçimizdeki şu susuzluk, suyun çekişidir; biz onunuz, o da bizimdir.

Tanrı hikmeti bu ya, kazâ - kader, bizi birbirimize âşık etmiş.

* O önüne ön olmayan buyruğun hükmünce dünyânın bütün parça - buçukları, çift - çifttir; her biri de kendi çiftine âşıktır.

Âlemde her parça - buçuk, kendi çiftini diler; tıpkı kehlibarın saman çöpünü dilemesi, çekmesi gibi.

Gökyüzü, yeryüzüne merhaba der; yeryüzü kadın... O, buna ne attı, ne verdiyse bu, onu besler, yetiştirir.

Sıcaklığı kalmayınca yollar o; ıslaklığı kalmayınca verir o.

Yeryüzünün burcu, yeryüzüne yardım eder; su burcu, ona ıslaklık üfler.

Yel burcu, bulutu oraya sürer de yerdeki ufûnetleri çeker.

Ateş burcu güneşe hareket verir; güneşin ardı, yüzü, ateşle kıpkırmızı bir tava kesilir.

4410. Gökyüzü, kadını beslemek için kazanç peşine düşen erkekler gibi yeryüzünün çevresinde döner - durur.

Bu yeryüzü de ev hanımlığı yapar, ondan çocuklar doğurmaya, onları emzirmeye girişir.

Öyleyse yeryüzünü de akıllı bil, gökyüzünü de, çünkü akıllıların yaptıkları işleri yapıyorlar.

Bu iki güzel, birbirinin sevgisini emmeselerdi, emişmeselerdi, nasıl olur da karı - koca gibi birbirlerinin dileğine uyarlardı?

Yeryüzü olmasaydı nerden gül biterdi, erguvan boy atardı? Gögün de suyu, harâreti olmasaydı yeryüzü ne doğururdu?

Dişinin gönlünün erkeğe akması, her ikisinin de işinin tamamlanması, düzene girmesi içindir.

Tanrı, dünyâ, bu birleşme yüzünden durdukça dursun diye erkekle kadını, birbirine düşkün etmiştir.

Her parça - buçuğa da, bir başka parça - buçuğa düşkünlük verir; ikisinin birleşmesinden birşey doğar.

Gece de gündüzle, böylece sarmaş - dolaştır; görünüşte ayrıdır ama gerçekte birdir, birleşmiştir onlar.

Görünüşte geceyle gündüz, birbirine aykırı iki düşmandır; fakat ikisi de bir gerçeği örerler.

4420. İşini - gücünü tamamlayıp başarmak için her biri, öbürünü diler, hem de can gibi diler.

Çünkü gece olmasa insan, gelirini sağlayamaz; geliri olmayınca da gündüzleri neyi harcar?

İnsanın mayasında, kendi cinsinden olmayan bir şeyle mahpus kalmış olan her unsurun, kendi cinsi olan unsur tarafından çekilmesi

Toprak, beden toprağına geri gel der, canı bırak, toz gibi tozarak bizim yanımıza gel.

Bizim cinsimizdensin, bizim yanımızda olman daha doğru; o bedenden, o ıslaklıktan kurtulman, daha yerinde bir iş.

Bedenin toprağı, evet der, fakat ayağım bağı, senin ayrılığın - dan ben de senin gibi yorulmuş; usanmışım, hasta düşmüşüm ama ne yapayım?

Sular da beden ıslaklığını, suyunu arar, dilerler de, a ıslaklık derler; gurbetten dön, bizim yanımıza gel.

Esir de beden harâretini çağırır; sen ateştensin der, ashna ulaşma yolunu tut.

Unsurların ipsiz çekişleri yüzünden bedende yetmiş iki illet vardır.

İllet, unsurların birbirlerini bırakmaları için bedeni dağıtmak kuruntusuyla gelir.

Bu unsurlar, ayakları bağı dört kuştur; ölümle hastalıksa onların ayaklarını çözen şey.

4430. Onların ayakları, birbirinden çözüldü mü, her unsur, hemen uçar.

Bu temellerle parça - buçukların çekişi, her solukta bedenimize bir illet verir.

Bu karışıp birleşmeyi yırtıp atmak ister, böylece her parça - buçuk kuşu, uçar, ashna varır.

Fakat Tanrı'nın hikmeti, bu tezliğe engel olur; eccle dek onları toplu bir hâlde, bir arada tutar.

A parça - buçuklar der, daha ecel görünmedi; ecelinizden önce uçmakta bir fayda yok.

Her parça - buçuk ashna ulaşmak ister; artık sen bir de var, canın ayrılıktaki hâli nedir? Bir düşün.

Canın da canlar âlemince çekilmesi, onun da kendi yurduna gitmeyi, ayağına bağı olan şu beden parça - buçuklarından kesilmeyi istemesi

Can da, a benim yeryüzünden olan aşağılık parça - buçuğum der, benim gurbete düşüşüm daha da acı; çünkü ben Arş'tanım.

Bedenin gönlü, yeşillığe, akar sulara akar; çünkü aslı odur, ondandır o.

Canımsa meyli yaşayışadır, çünkü mekânsızlığın canı, onun aslıdır.

Can, hikmete, bilgilere yönelir; bedense bağı - bahçeye, yeşillığe, üzümlere yönelir.

4440. Can, yücelmek, yükselmek ister; bedense kazanca düşkündür; yiyeceğe - içeceğe düşkündür.

* Yücelmenin düşkünlüğü, yücelmenin aşkı da canadır; buna bak da "Tanrı onları sever, onlar da Tanrı'yı severler" âyetinin mânâsını anla.

Hâsılı kim bir şeyi isterse, istediği şeyin canı da onu ister, ona düşkün olur.

Bunu anlatmaya kalkışırsam sonu gelmez; o vakit Mesnevi'ye, daha böyle sekiz misli kâğıt gerekir, o kadar çoğalır.

İnsan, hayvan, nebât, cansız, herşey, bütün dileklerden geçip de birşeyi dilemiş mi, dilemiş şey de, o dileklerden geçene âşık olur.

Dileklerden, isteklerden geçenler, bir tek dilek, bir tek istek çevresinde dönerler; dilekler, isteklerse, onları çekmeye savaşırlar.

Fakat âşıkların dilekleri, onları eritir; sevgililerin dilekleri ise, onları daha da güzel, daha da parlak bir hâle getirir.

Sevgililerin aşkı, onların yüzlerini, yanaklarını kızartır; âşıkların aşkıysa onların canlarını yakar - yandırır.

Kehlibar, hiçbir yalvarışı yok görünen bir âşıktır; saman çöpüyseniz o uzun yolda çabalar - durur.

Bırak bunu şimdi, o susamış canın aşkı, Sadr-ı Cihân'ın gönlünde parladı.

4450. O âşıkın derdi, o ateş mâbedinin dumanı, efendisine dek vardı; onu, acır, esirger bir hâle getirdi.

Fakat onu aramayı, şerefine, ululuğuna yediremiyor, onun hâlini sormaktan çekiniyor, utanıyordu.

Merhamet, o yoksulu özlemişti; fakat pâdişahlığı, bu lûtfâ engel olmaydı.

Akıl burada şaşırıyor. Acaba bu mu onu çekti, getirdi; yoksa bu çekiş o yandan mı bu yana vurdu?

* Değil mi ki bilmiyorsun, sözü kes, dudaklarını yum; gizli şeyi Allâh, daha iyi bilir.

Bu sözü, bundan böyle gömeyim, söylemeyeyim diyorum; fakat beni de o çeken çekiyor; ne yapayım, nice edeyim?

A bir işe sarılan kişi, kimdir o seni çeken; kimdir ondan bahsettirmeyen sana?

Yüz kere yola düşmeyi kuruyorsun; oysa tutuyor, bir başka yere çekiyor seni.

Binici, binilmeye alışmamış at, üstündekini bilsin, anlaşıp diye her yana dizgin çevirir - durur.

Alışık, terbiyeli atsa, üstünde birisinin olduğunu bilir, bu yüzden de iyi gider.

4460. O, senin gönlünü yüzlerce sevdâya bağlamış, seni dileklerden, isteklerden geçirmiştir de sonra gönlünü kırırvermiştir.

Mâdemki ilk kararının kolunu - kanadını kırdı; neden o kol - kanat kırmanın varlığına teslim olmazsın?

Mâdemki takdiri, senin tedbîr ipini kopardı; neden onun takdiri doğru olmaz?

* Tanrı, gücün kuvvetin ancak kendisinde olduğunu bildirmek üzere insanın kararını bozar, tedbîrlerini tersine çıkarır...

Kimi de olur, işe sarılmasını sağlamak için bozmaz, derken gene bozar da kurduğu şeyi kırar - geçirir, böylece de bu, uyarma üzerine uyarma olur

Baştan geçenlerde işe sarılmaların, karar verişlerin, bâzı doğru çıkar, umduğunu bulursun.

Buna kapılırsın, gönlün başka birşey kurar; derken bir kere daha o niyetini kırar - geçirir.

Dileğini hiç vermeseydi gönlün, ümit keserdi, artık bir dilek tohumu ekebilir miydin?

Fakat boyuna dilek tohumunu ekseydin de bitseydi, ondan faydalandıkça, Tanrı'nın buyruğu altında bulunduğun, nerden, nasıl meydana çıkardı?

Âşıklar, dileklerinden, isteklerinden geçtiler de Mevlâlarından haberdâr oldular.

* Dileksizlik, isteksizlik, cennete klavuz oldu; a güzel yaratılışlı, "Cennet, hoşâ gitmeyen şeylerle kaplanmış" hadîsini işit.

Dileklerinin, isteklerinin hepsinin de ayağı kırıldı mı, birisi gerek ki onun dileği, isteği olsun.

4470. Öyleyse gerçekleri o kırmış, dökmüştür; fakat âşıkların kırılıp dökülmeleri nerde, bu nerde?

Aklı başında olanlar, zoraki kırılır, dökülürler; âşıkarsa, yüzlerce dilekle - istekle kırılmış; dökülmüşlerdir.

Aklı başında olanlar, bağlarla bağlanmış kullardır; ona âşık olanlarsa şekerleşmişlerdir, ballaşmışlardır.

* "İstemeyerek gelin" buyruğu, akıllıların yularıdır; "Dileye - isteye gelin" buyruğu, âşıkların baharı.

(Ş E R H)

3495. Beyitle başlayan bölüm, bundan önceki beyit dolayısıyla anlatılmaktadır. Birisi Hz. Peygamber'e, alış-verişte aldaniyorum demiş, Hz. Peygamber, aldatmaca yok demesini buyurmuştu. O adam, alış-veriş ederken bu sözü söyledirdi (Müslim; V, s. 11).

3498. "Yavaş düşünerek iş görmek, yüce Allâh'tandır, aceleyse Şeytan'dan" (Hadis: Câmi', I, s. 103).

3501. Altı gün. I. cildin 241 - 242. beyitlerinin şerhine bk.

35-2. "Ol" I. cildin 1797. beytinin şerhine bk. "Emri birşeyin yaratılmasına taalluk eder, birşey yaratmayı dilerse ona, Ol der, hemen oluverir" meâlindeki âyetle işaret edilmekte, âyetten de lâfzen ıktibasta bulunmaktadır (XXXVI, 82).

3503. İnsanın ana karnında kırk günde insan olacak, bedeni teşekkül edecek kaabiliyeti kazandığına, kırk günde kan pıhtısı, sonraki kırk günde et parçası hâline geldiğine, sonra gene kırk gün geçince ruh verildiğine dâir bir hadis vardır (Ankaravî, s. 201). İnsan da kırk yaşında olgunluk çağına gelir.

3517. Beyitten sonraki bölüm. Bilâl, Habeş diyarındandır. Cumahoğulları boyuna mensup birisinin kölesiyken Hz. Peygamber, İslâma dâvete memur olunca Müslüman olmuştu. Bu yüzden Kureys, bilhassa Ebû-Cehl ve Ümeyye b. Half, dininden dönmesi için ona eziyetler ederler, oysa bütün bu eziyetlere dayanır. Ahad - Ahad, yâni Tanrı birdir - birdir derdi. Ebû - Bekr tarafından satın alınıp azat edildiği, bu sûretle eziyetten nisbeten kurtulduğu rivâyet edilmiştir. Bedir savaşında bulunmuş, kendisine eziyet eden Ümeyye'yi öldürmüştü. Bedir savaşından başka Uhud, Hendek savaşlarıyla öbür savaşların hepsinde bulunmuştur. Hz. Peygamber'in müezziniydi. Sesi gayet güzeldi. "Eşhedü" sözündeki "Ş" harfini "S" tarzında okuduğu hâlde Hz. Peygamber onu müezzîn olarak kabul etmişti. Mekke fethinde, Hz. eygamber'in emirleriyle Kâbe'nin damına çıkıp ezan okurken Kureys boyunun ulularından bazıları, bugünü görmektense ölüm yeğdir diye hayıflanmışlar, kimisi, iyi ki babam öldü de bugünü görmedi demiş, Hars b. Hişam'sa, Bilâl'in rengini kastederek Muhammed, bu kara kargadan başkasını bulamadı mı diye söylenmiş, Ebû-Süfyan'sa ben birşey söylemem; söylersem sanırım ki şu divarlar, sözlerimi ona duyurur demişti. Bilâl, Hz. Peygamber'in vefatlarından sonra Şam'a gitti; az bir zaman sonra rûyasında Hz. Peygamber'i görüp kabirlerini ziyâret için Medîne'ye döndü. Hz. Fâtıma, Bilâl'in ezanını duymak istedi. Bilâl ezan vermeye başlayıp "Eşhedü enne Muhammeden Rasûlullâh" sözüne gelince Hz. Fâtıma bayıldı; Bilâl de ezanı kesti; bir daha da ezan okumadı. Hicretin 18. yılında (639) Şam'da taundan vefat etti; Bâb'üs-Sagıyr'deki kabristana defnedildi (Tenkiyh'ul - Makaan; I, s. 182 - 183. Sefinet'ül-Bihâr; I, s. 104 - 105).

3584. Ashab-ı Kehf. I. cildin 302. beytinin şerhine bk.

3565. Köse, başkasının evindekini bildiği kadar kaba sakal, kendi evindekini bilmez. Atasözü (Ankaravî, s. 306). Köse, halk arasında akıllılık ve zekâ ile meşhurdur. "Adı Mûsâ, boyu kısa, sakalı köse olandan sakın" sözü de halk arasında söylenegelmştir.

3573 - 3574. Kan, safra, balgam, sevdâ. "Ahlât-ı Erbaa - Dört Hilt. I. cildin 53-54. beyitlerinin şerhine bk.

3577. İkinci doğum. Tasavvuf ehline göre, insanın bir mürşide intisâb ederek gerçek yolculuğa (Sülûke) başlaması, ikinci doğumdur. Bu yüzden, Türkistan erenleri, tarikat şeyhlerine "Ata", Bektâşiler, "Baba" derler ve birisinin, bir şeyhe mensûb olduğunu, "Filân'ın evlâdından" diye söze getirir, anlatırlar. Melâmet ehli ve Melâmet'e dayanan Mevleviler, bu sözlerde, şeyhi ululamak, ona mânevî bir pâyeye vermek anlamı da bulunduğundan, mü'minler de XLIX. sürenin (Hucurât) 10. âyet-i kerimesince, kardeş olduklarından, birinin, bir şeyhe mensûbiyetini, "Filân'ın ihvânından" yâni kardeşlerinden diye ifade ederler.

Yohannâ İncil'inin III. bâbında, İsa Peygamber'in (A.M.), birisinin, "yeni den doğmadıkça Allâh'ın Melekûtunu göremez" dediği, ihtiyar bir adamın tekrar anasının rahmine girip doğmasına imkân bulunamayacağı sözüne karşı da, bu doğumun ruhtan doğmak olduğunu bildirdiği anlatılmaktadır (İst. Boyacıyan Agop Mat. 1908; s. 198; 3-8).

Hristiyanlarca bu doğumla, doğan çocuğun, muayyen bir zaman içinde vafat edilmesi kastedilmiştir ki bu tören, Zertüşt dininde de vardır. Süfilerse ikinci doğumu, bir şeyhe bey'at ederek gerçek yola girmesi tarzında kabul ederler.

3578. İlet-i Ülä. Hukemâ'ya göre "Mutlak Varlık"ın, zâti ıktızası olan zühür kaabiliyyetidir ki herşeyi meydana getiren budur; I. ciltte 2029. beytin şerhine bk.

3582. Nass, Kur'an'ın ve sünnetin, yâni Hadis'in hükmüdür. İctihad, yâni bir mesele hakkında dinî bir hükme varış, nassa karşı olamaz. İctihad kudretine sâhib olana müctehid denir. Bir mesele hakkında dinî bir hüküm verişte müctehid önce nassa dayanır; muhkem olan nassa, te'vil edilemez. Nassta bulunmayan bir meselede müctehid, o meseleyi nasstaki benzeriyle kıyaslar, yâni kıyâsa dayanır. Kıyâstan önce icmâ'a, yâni sahâbenin, bir mesele hakkındaki hükmüne başvurulur. İcmâ' ve kıyâsı kabul etmeyen mezhebier de vardır. Mevlânâ, kıyâsın yanılabilirliği fikrindedir (I. cildin 1085. ve 3408. beyitlerinin şerhlerine bk.).

3584. Kudsi Ruh - Rûh'ul-Kudûs. Kur'an-ı Kerim'in II. süresinin 87. ve 253., V. süresinin 110. âyetlerinde İsa Peygamber'in Rûh'ül-Kudûs'le te'yid edildiği bildirilmekte, XVI. sürenin 102. âyetindeyse Kur'an'ın gerçek olarak, inanları, inançlarında tesbit için Tanrı tarafından indirildiği beyân edilmektedir ki bu âyete nazaran Rûh'ül-Kudûs, Cebrâil'dir (I. cildin 1071. beytinin şerhine bk. Hristiyanların inançları için "Kur'an-ı Kerim ve me'ali'ne bk. II; açılama s. XLII - XLIV).

3600. Sihri helâl, helâl büyü demektir. Kur'an-ı Kerim'de, birçok âyetlerde büyü'nün bir netice vermeyeceği, büyü'nün de kurtulamayacağı, murâ-

dına eremeyeceği bildirilmiştir. Hadislerle de büyü, men' edilmiştir. Helâl olduğuna inanan, kâfir olur (bk. Hz. Muhammed ve Hadisleri; XVII, s. 130-136). Sihir-i Helâl, edebiyatta bir sanattır. Bilhassa şiirde, beyit, önceki beytin bittiği sözle, o sözden örülmüş bir kelimeyle başlarsa buna, "sihir-i helâl" adı verilir. Buradaki kasıtsa, Tanrı tarafından verilen bilgidir (I. ciltte, 223-237 beyitlerin şerhine bk.).

3602. Beyitten sonraki başlık arapçadır.

3606. İsrâfîl. I. cildin 401. beytinin şerhine bk.

3658. Tih. İsrâloğullarının, Mûsâ Peygamber'i dinlemediklerinden dolayı kırk yıl kaldıkları çölün adıdır.

3660. I. ciltte 619. beytin şerhine bk. "Attığın zaman sen atmadın" sözü, arapçadır ve âyetten lâfzen ıktibastır.

3664. Bu beyit arapçadır. Beyit, "Kendilerine kitap indirdiğimiz kimseler, Peygamber'i, oğullarını tanır gibi tanır; tanır ama gene de içlerinden bir kısmı, bile - bile gerçeği gizler" meâlindeki âyete işaretler (II, 146). Beyitte de aynı âyete işaret edilmekte ve lâfzen ıktibasta bulunmaktadır.

3667-3668. İlk beyitte, "Bilirler, bilmezler, kubbelerimin altında amandadır" sözleri arapça olarak geçmektedir. Bu beyitlerde, "Vellârim kubbelerimin altındadır, onları benden başka kimse bilemez, tanıyamaz" meâlindeki Kudsi hadise işaret edilmektedir. Bu ciltte, 3104. beytin şerhine bk.

3684. "Zeyd öldü" sözü arapçadır. Zeyd, örnek için kullanılan addır. II. ciltte 3640. beyte bk.

3686. Beyitten sonraki hikâye. Furûzan-fer, bu hikâyenin Avfî'nin "Lûbab'ul-Elbâb"ında bulunduğunu söylüyor. Hikâyenin hülâsası şu:

Mes'ûd oğlu Ömer'in oğlu Nizâmeddin Muhammed, üvey anasıyla üvey kardeşinin yüzünden babasıyla geçinememiş, sonunda Buhârâ'dan Merv'e göçmüş, oradan da Amu'ya gitmiş, bir müddet sonra babasına bir mektup yazarak özür dilemiş, babası suçundan geçmiş, tekrar Buhârâ'ya dönmüş (Maâhiz; s. 119-121).

Mevlânâ, belki bunu, tasarrufla hikâye etmektedir. Şârih, Buhârâ hükümdarına "Sadr-ı Cihan" dendiğini bildiriyor (s. 318).

3697. "Kıyâmet günü mü'minlerin, Sırat üstündeki parulası, Rabbim sen selâmet ver sözüdür." (Hadis, Câmi', II, 33) Hadisin sonu aynı ıktibâs edilmiştir.

3700. Beyitten sonraki bölüm. XIX. sûrenin (Meryem), 16 - 35. âyetlerinde anlatılır.

3703. Rûh'ul-Emîn. Cebrâil, XXVI. sûrenin (Şuarâ') 193. âyetinde bu vasıfla anılır.

3706. I. cildin 118. beytinin şerhine bk.

3716. Aynı cildin 539. beytinin şerhine bk.

3720. Aynı cildin 116. beytinin şerhine bk.

3746. "O, öyle bir ma'buttur ki yeryüzünü, size karşı aşağı gönüllü, münkad ve sâkin bir halde yaratmıştır; köşesinde, bucağında dolaşın ve yeyin mâbudunuzun rızkından ve dönüp gideceğiniz yer, gene onun huzûrudur" (LXVI; Mülk, 15) âyetinden lâfzen ıktibas vardır.

3750. Yarı pişmiş ete hâlâ İstanbul'da "Tatarî" denir.

3751. Gayb Hakimi diye anılan, 525 hicride (1130 - 1131) vefât eden Senâlî'dir. "İlâhî-Nâme", "Hadikat'ül-Hakıyka ve Şeriat'üt-Tarika" dır. "Feilâtün me-âllün fellün" veznindeki "Hadika" dan alınıp "Mesnevi" veznine, yani "Fâilâtün fallâtün fâilün" veznine çevrilen beyitler, Müderris Radavi basımının 106. sahifesindeki 14 - 16. beyitleridir.

3754. Rebve yahut Rubva, Şam'a yakın bir dağdır.

3778. Meryem, III. sûrenin 35. ve LXVI. sûrenin 12. âyetlerinde, İmran kızı diye anılır.

3781. "Eüzü" sığınırım demektir. VII. sûrenin 200., XLI. sûrenin 36. âyetlerinde Şeytan'dan, Allâh'a sığınmak emredildiği gibi XVI. sûrenin 98. âyetinde de Kur'ân okunacağı vakit Allâh'a sığınmak emrolunmaktadır.

3786. Nil-kan. I. ciltte "Dibâce"nin şerhine bk.

3792. Buhârâ, orta çağda, bilgi ve irfan kaynağı olmuş, hattâ bu yüzden Buhârâ-yı Şerif diye anılmıştır. Fakat Mevlânâ, mürşid huzûrunu da Buhârâ saymaktadır.

3802. Bu beyitten itibaren üç beyit arapçadır.

3803. "Ve dendi ki: Ey yeryüzü, em suyunu ve ey gök, kes yağmurunu ve su emildi ve iş yapıldı - bitti ve oturdu Cûdî'ye gemi ve uzaklık denildi, zulmeden topluluğa" meâlindeki âyetten lafzî ıktibas vardır (X, 44). Bu âyet, tûfânın bitmesini ve Nûh Peygamber'in gemisinin Cûdî dağının tepesine oturmasını anlatan, fasâhat ve belâgat bakımından eşsiz bir âyet-i kerimedir.

3811. "Âyetlerimizi yalan sayıp onlara inanmaya tenezzül etmeyenlere gök kapıları hiç açılmaz ve deve iğne yordamından geçer de onlar gene cennete giremezler ve biz, mücrimleri işte böyle cezalandırırız" meâlindeki âyete işaret edilmektedir (VII, 40). Beyitteki, "iğne yordamı", âyette olduğu gibi lafzen ıktibas edilmiştir.

3833. Ebû-Hanife Nu'mân b. Sâbit, hicretin sekseninci yılında doğmuş (699), 150. yılında (767) Bağdad'da ölmüştür; kabri oradadır. Hanefi mezhebini kuran zattır. Abbasoğullarından Mansûr, Ebû-Hanife'nin kadı olmasını istemiş, kabul etmeyince onu hapsedmiş, mahpusken vefât etmiştir. İmâm Huseyn oğlu Zeyn'ül-Âbidin Ali'nin oğlu Zeyd'in ve İmâm Hasan oğlu Abdullâh'ın oğulları İbrâhim ve Muhammed'in taraftarlarındandı. İmâm-ı A'zam diye anılır. Kahire Üniversitesi profesörlerinden Muhammed Ebû-Zehrâ'nın, "Ebû Hanife" adlı eseri, İmâm-ı A'zam'ı birçok yönleriyle belirtmektedir (Osman Keskinoğlu terc. Üçdal yayını, II. baskı; İst. Mümin Çevik ve Ort. Koll. Şirketi, Fatih Mat. 1966).

Muhammed b. İdris-i Şâfiî, Şâfiî mezhebinin İmâmıdır. Ebû-Hanîfe'nin vefât ettiği yılda Gazze'de doğdu. Bağdad'a birkaç kere geldi. Mezhebinin Hicaz ve Mısır'da yaydı. Soy, Hz. Peygamber'in ceddî Abdî Menâf'a ulaşır. 204. hicride Mısır'da vefât etti (820). (Aynı müellifin aynı mütercim tarafından türkçeye çevrilen "İmâm Şâfiî" adlı eserine bk. Ankara; Ayyıldız Mat. 1969).

Mevlâna, bir gazelinde, Senâf'nin, "Ebû-Hanîfe, aşk dersini vermedi, Şâfiî'de de aşka dâir bir rivâyet yoktur" meâlindeki,

**İşkrâ Bû-Hanîfe ders nekerd
Şâfiîrâ der ü rivâyet nist**

beytini tazmin eder; Furûzan-fer, Senâf divânının diğer bir nüshasında, "Hanbell'nin zâten aşktan haberi yoktur; Malîkî de ona dâir bir dirâyete sâhip de-gildir" meâlindeki şu beytin de bulunduğunu bildiriyor:

**Hanbelî hod haber zi ışk nedâşt
Malîkirâ der ü dirâyet nist**

(Kulliyât-ı Şems. Tehran Üniv. yayın. II. basım; Ofset. 1344 Şemsî hicri; I. s. 289; beyit, 5287; not. 1). Mevlânâ'nın ve Senâf'nin bu beyitlerden maksatları, Ebû-Hanîfe ve Şâfiî'yi kinamak olmadığını da burada bilhassa söyleyelim. Bu İmâmların ve diğerlerinin çalışma sahaları, inanç, ibâdet ve muâmelâtteki hükümlerin en doğrusunu, nassa en uygununu bulmaktır. İlâhî aşksa ilme değil, ırfana âittir; bilgiye değil, duyguya, varlığa değil, yokluğa yönelir. Mevlânâ, bunu anlatmaktadır.

3837. VI. sûrenin 160. âyetinde bir hayır yapana, on misli sevap verileceği bildirilmektedir. İkinci mısra'da, âyetten lafzî ıktibas vardır.

3840. Bu ve bundan sonraki iki beyit arapçadır. İlk beyit Huseyn b. Mansûr'ül-Hallâc'ındır. İkinci beyit Mevlânâ, üç gazelinde anar ve Huseyn b. Mansûr'a âit olduğunu söyler. Birinci gazel,

**Ey dil-ârâm-ı men-o ey dil-şiken
Vey keşide hiş bi curmî zi men**

beytiyle başlar; 8-9. beyitler,

**Behr-i tu goftest Mansûr-ı Halâc
Yâ sağır'es-sinni yâ ratb'el-beden
Şir-i mest-i şehd-i tu geşt-o begoft
Yâ karîb'el-ahdî min şurb'il-leben**

dir ve her iki beytin ikinci mısra'ları, Huseyn b. Mansûr'undur (B. Furûzan-fer; Kulliyât-ı Şems yâ Divân-ı Kebir; c. IV, Tehran Üniv. yayım. 1339 Ş. H. s. 236. Beyit, 21257 - 21258. A. Gölpınarlı; Divân-ı Kebir terc. c. IV. İst. Remzî Kitabevi, 1959. Bahr-i Reml-i Müseddes, N. harfi, XCX. şiir; s. 241; beyit 2294 - 2295). İkinci gazel, B.F. basımında yoktur; arapça olan bu gazel, Huseyn b. Mansûr'un beytiyle başlar ve 6 beyittir (Tercememiz; aynı c. aynı harfin CXIII. şiir; s. 951; beyit 2398 - 2403). 2840. beyitte H. b. Mansûr'un beytinin aslı için Louis Massignon'un Le Diwân d'Al-Hallâj'ına bk. (Aynı basım; Journal Asiatique; Paris - 1931; s. 33 - 34).

3845. "Doğruyu Allâh, daha da iyi bilir" cümlesi arapçadır.

3846. Ayyâr, yer yer, durmadan gezip dolaşan mânâsına geldiği gibi bu mânâ dolayısıyla aldatıcı, yankesici ve hırsız, fitneçi, hilebaz mânâlarına da kullanılmıştır. Fütüvvet ehlinin bilhassa Seyfî koluna, Rind ve Ayyâr da denmiştir. Bu mânâsı ile bütün Fütüvvet ehline Cüvan-merd dendiği gibi Ayyâr dendiği de vardır ki bu tâbir, canını fedâdan çekinmeyen mânâsını ifâde eder. Safavî devrinde, şâhin fedâilerine de Ayyâr denirdi (Abdülbâkî Gölpınarlı; Şeyh Seyyid Gaybî oğlu Şeyh Huseyn'in "Fütüvvet-Nâme'si. Fütüvvet-Nâme-i Sultânî ve Fütüvvet hakkında bazı notlar; İst. Üniv. İktisat Fakültesi Mec. cilt. XVII, No. 1 - 4; 1953 - 1954).

3850. Ziyâdât ve Silsile, iki kitap adıdır; fetvâya âittir. Haneffilerin İmâm-larından olup 189 hicride (804) vefât eden Muhammed b. Hasan'ın "Ziyâdât" ve "Ziyâdet'üz-Ziyâdât" adlı kitapları vardır (İbn Nedîm; El-Fihrist; Mısır - 1348; s. 288). "Silsilet'ül-Vâsil" 438 H. de (1046) ölen Ebû-Muhammed Abdul-lah'ül-Cuveynî'nin, Şâfiî fikhına âit eseridir. Bu eser, bir mes'eleye dayanan başka bir mes'eleyi, onun da dayandığı diğer mes'eleyi ulamacasına anlattığından bu adı vermiştir (Keşf-el-Zunun; c. II, M.E.B., 1972 basım, s. 996). Silsile sözüyle, soy - boy gayretini güden, yahut nispet bakımından bir büyük kişiye ulaşmakla övünen kişiler de kastedilmektedir. Netekim bundan sonraki beyitte, devir sözüyle teselsülü de hatırlatılmaktadır ki bunda da fıkhîteki teselsül ve devirle beraber arzettiğimiz şeyler de kastedilmiştir.

3852. Kese meselesi, fıkha âit bir meseledir. Birisi, saymadan, kapatıp mühürlemeden birisine bir kese altın emânet etse, alacağı vakit, bu kesede daha fazla para vardı der ve şahit getirmesse dâvâsı kabul edilemeyeceği gibi kondisine yemin de teklif edilmez. Bir yankesici, birisinin cebine, yahut koynuna elini sokup kesesini almışsa ve bu da sâbit olursa eli kesilir. Fakat cebinden, yahut koynundan almaz, meselâ bir yanını kesip alırsa hüküm ayırdır. Mevlânâ, bu beyitte de, Tanrı definesinin keselere sığmayacağını, hırsızlama alınmayacağını bildirerek aynı tarzda bu fıkıh hükmünü mânevî olarak ahyör.

3853. Hul', kadının, kocasına bir para vererek boşanması, Mübârat, iki tarafın da dileğiyle boşanmaktır. Mevlânâ "Hul" sözündeki "h" ile "Mübârat"taki "ârâ"nın, "Buhârâ" sözünü hatırlatması dolayısıyla bu fıkıh hükümlerini mikrediyor. Netekim bundan sonraki 3855. beyitte de "Buhârâ" dolayısıyla "hâri-horluk" sözünü anarak bir sanat yapmaktadır.

3862. Ceyhun, ma'lûm nehirdir.

3864. Farsçada "kand", şeker mânâsına gelir; Semerkand dolayısıyla kandın, bu sözde olduğunu, fakat asıl şekerin, sevgilinin, kâmil erin yanında bulunduğunu bildiriyor.

3866. Sadır, odanın, salonun başköşesine de denir ki orası, mevki' bakımından en yüce kişinin makamıdır. Beyitte buna da işaret ediliyor.

3872. Kur'ân-ı Kerim'in XXXIII. sûresinin 9 - 22. âyetlerinde Handak savasından bahsedilir ve 9. âyette Hz. Peygamber'in görünmeyen ordularla teyid edildiği bildirilir. Beyitte bu âyetten lafzî ıktibas vardır.

3881. Utârid. II. cildin 1601. beytinin şerhine bakınız.

3882. "Kazâ geldi mi, boşluk daralır" sözü arapça olarak geçiyor. Şârih, bu sözün hadis olduğunu bildirmektedir (s. 338).

3892. Rûh'ul-Emin. I. ciltte 1071. beytin izâhına bakınız.

3900. Beyitte, âyetten lafzî ıktibas vardır. II. ciltte 1440. beytin şerhine bakınız.

3901. Beyit arapçadır.

3902 - 3907. Mevlânâ, bu beyitlerde devir nazariyesini anlatmaktadır. İnsanının bedeni, madde bakımından babayla ananın yeyip içtiği şeylerden meydana gelen erkek ve kadın menisinden var olur. Yenip içilen şeyler, "Mevâlid-i selâse" denen cemâd, yâni cansız şeyler, nebat ve hayvandır. Üç çocuk mâhiyetinde bulunan cemâd, nebat ve hayvan, dört unsurla dört tabiatle, yâni toprak, su, hava ve ateşle kuruluk, yaşlık, soğukluk ve sıcaklıkla dokuz göğün pasif ve aktif kaabiliyetlerinden meydana gelir. Bu bakımdan da gökler, cemâd, nebat ve hayvan için âdeta baba, unsurlarsa ana mesâbesindedir; bu yüzden de göklere, yüce babalar anlamına "Ümmehât-ı Süflîye", denmiştir. Göklere önce bütün mevcûdât, Tanrı'nın bilgisinde taayyün eder; bu sübût ve taayyün, yaratışı, Tanrı irâdesini izhâr eder ve varlık âlemi meydana gelir. Çocuk, ana rahminde, ruh sâhibi olmak kaabiliyetini kazanınca Tanrı irâdesiyle canlanır ve vakti gelince doğar. Bu âlemde, yaptığı, işlediği işlere göre de ölünce, berzah âleminde, mükâfâta, yahut mücâzâta uğrar; kıyâmetten sonra âhirette cennet, yahut cehenneme gider.

Süflîlerin, bâtîni inançları kabul etmeyenleri, devri kabul ederler; fakat İslâmın esâsına hiç uymayan tenâsuhu şiddetle reddederler; çünkü tenâsuh inancı, berzah ve âhiret âleminin inkârı demektir (I. ciltte 602 - 620, 1907. ve 2029. beyitlerin şerhlerine bakınız).

3905. Beyitte, "Her şey yok olur gider, ancak O'nun zâtı'dır kalan" sözü, XXVIII. sûrenin 88.; 3907. beyitteki "gerçekten de biz, dönüp ona varanlarız" sözü de II. sûrenin 156. âyetinden lafzen ıktibas edilmiştir.

3910. "Doğruyu Allâh daha iyi bilir" sözü arapçadır.

3922. Beyitten sonraki bahis. Bedi'uz-zaman Furûzân-fer, konuk öldüren nescidin Şâh Abdül'Azîm'de ve Kirman'da olduğunu, yaşlılardan naklen bildirmekte ve "Binbir Gece" de de bu çeşit bir hikâyeye olduğunu söyleyip hikâyeyi nakletmektedir (Maâhiz, s. 122 - 123). Bu hikâyeye, masallarımızda geçen bir halk hikâyesidir. Mescitlerde, virânelerde, bazı evlerde tılsım vardır ve oraya konanlar, ölürler; bu yüzden oraları tekin değildir. Fakat canından bezmiş biri, böyle bir yere, ölmek isteyerek girer. Gece yarısı, "Geleyim mi", "Çıkayım mı" diye korkunç bir ses duyar. Ses birkaç kere tekrarlanınca canından bezmiş kişi, ya ölüm isteğiyle, yahut kızarak "çık" der ve tılsım bozulur, tavandan altın yağmaya başlar.

3936. XXXII. sûrenin (Secde) 9., XV. sûrenin (Hicr) 29. ve XXXVIII. sûrenin (Sâd) 72. âyetlerinde Âdem Peygamber'in yaratılışı anlatılırken, bedeninin tesviye edildikten sonra Tanrı tarafından ruh üfürüldüğü bildirilir. Beyitte "üfürdüm" sözü son iki âyetten lafzen ıktibas edilmiştir.

3938. II. sûrenin 94. âyetinde ve XLII. sûrenin (Cumua) 6. âyetinde İsrâiloğullarına, doğruysalar ölümlerini istemeleri buyrulur. Beyitte âyetten lafzî ıktibas vardır.

3944. "Din öğüttür" (Câmi'; II, 15) Hadis aynen geçer.

3960. Beyitten sonraki bölüm. Calinos için I. cildin 24. beytinin izâhına bakınız. Furûzân-fer, Şems'in "Makaalât"ından bu hususa dair, aynı sözleri hâvî bahsî alıyor (Maâhiz; s. 123).

4000. Abdâl. I. cildin 265. beytinin şerhine bakınız. Mevlânâ, bu beyitten sonraki beyitte abdâl'dan kimleri kasdettiğini açıkça bildirmektedir.

4003. LIX. sûrenin (Haşr) 14. âyetinde, münâfiklardan bahsedilirken, "Onların hepsi birden sizinle savaşmazlar; ancak müstahkem yerlerde, yahut da surların ardında çarpışırlar; onların gücü - kuvveti, aralarında çetindir, onları bir topluluk sanırsın, ama gönülleri dağınıktır, ayrı - ayırdır; bu da akıl etmez bir topluluk olmalarındandır" buyrulmaktadır; âyetten lafzen ıktibas vardır.

4005. Ankaravi, "Savaştan önce yiğitlik yoktur" meâlinde bir hadis naklediyor (s. 347).

4022. "Sizin ardınızdan onlar çıksalardı içinizde şerri ve fesâdı arttırmakla başka birşey yapmazlar, mutlaka içinizde fitne, fesat çıkarmak için koşar - dururlardı. Sizden, onları adamakıllı dinleyecekler, onlara kulak asacaklar da var ve Allâh, zulmedenleri bilir" meâlindeki âyete işâret edilmekte, âyetten lafzî ıktibas yapılmaktadır (IX, Tevbe, 47). Sûrenin 38 - 47. âyetlerinde Tebük savaşından bahsedilmektedir. Meyva devşirme zamanı olduğu için münâfiklar, savaşa gitmek istememişler, ashapsa kadınları da dâhil olduğu hâlde mallarını, mülklerini, zînet eşyalarını vererek büyük bir ordu hazırlanmasını temin etmişlerdi.

4034. Hârût ve Mârût dolayısıyla büyü ve büyütçüler; Bâbü'l şehriyle, o şehirdeki kuyu ile anılagelmıştır. I. ciltte 539. beytin şerhine bakınız.

4036. Beyitten sonraki bahis. "Hanî o zaman şeytan, onların yaptıklarını kendilerine süsü ve hoş göstermişti de, bugün insanlardan size üstün olacak yoktur, ben de şüphe yok ki size yardımcıyım demişti. Fakat iki ordu da görününce geri dönüp ben demişti, şüphe yok, sizden uzağım, çünkü ben sizin görmediklerinizi görmedeyim ve Allâh'tan korkmadayım ve Allâh'ın cezası pek çetindir" meâlindeki âyete işâret edilmektedir (VIII, Enfâl, 48).

4040. "Görmediğiniz ordular." Beyitte âyetten lafzen ıktibas vardır.

4042. Beyit arapçadır.

4043 - 4044. Şeytan'ın, Bedir savaşı günü Mudlic boyundan Cu'süm oğlu Mâlik'in oğlu Surâka şeklinde temessül edip Kureyş boyuna, bugün size üst olacak yok, ben de sizin komşunuzum deyip savaşa teşviyk ettiği, Hz. Peygamber'in, bir avuç toprak alıp müşriklere doğru serptiği vakit de, ben sizin görmediğinizi görüyorum; Allâh'tan korkarım, onun azâbı çetindir deyip savuştuğu rivâyet edilmiştir (Tabari Tefsiri'nden, Delâil'ün- Nubuvve'den ve Ebû'l-Fütûh Tefsiri'nden naklen Maâhiz; s. 124). Surâka için Tenkiyh'ul-Makaal'e bk. II, s. 9.

4052. "Ben sizden uzağım, sizden değilim," âyetten ıktıbastır 4036. beyte bk.

4061. "De ki: Sığınırım insanların Rabbine, insanların sâhibine, insanların mâbûduna, gizlice, sinsi - sirsî vesveseler verenin şerrinden." (CXIV; Nâs, 1 - 4).

4067. "Düşmanın en düşmanı, beden çatının içinde bulunan nefstir." (Hadîs, Künûz'ül-Hakaik, I, s. 40). İkinci mısra' arapçadır ve aynen hadîsten alınmıştır.

4075. İkinci mısra' arapçadır.

4080. "Gerçekten de söz söyleyişte büyü vardır elbet." "Gerçekten de bazı sözde büyü, bazı şirde hikmetler vardır." "Gerçekten de söz söyleyişte büyü, bilgide bilgisizlik, şirde hüküm ve hikmet, bazı sözde de ehil-ayal vardır." (Hadîs; Câmi', I, s. 82). Beyitte hadîsten lafzen ıktıbas vardır.

4089. Bu ciltte 3459. beytin şerhine bakınız. "Lâ havle'yle kaçacak şeytanlardan değil" sözü halk arasında çok kurnaz kişiler hakkında hâlâ kullanılmaktadır. Bu beyitle başlayan hikâye de, halk hikâyelerindedir ve Sa'dî de, bir beyitle buna işâret etmektedir (Maâhiz; s. 125).

4099. Lâ, yok demektir. Gerçek ve ilâhî aşkı varlığından fânî olmaya işâret edilmektedir.

4102. İsmâîl için I. cildin 228. beytinin şerhine bakınız.

4103. "De ki: Gelin." Kur'an-ı Kerim'in II. sûresinin 61. 64., VI. sûresinin 151. âyetlerinde geçer.

4104. "Yerine geleceğine inanan kişi, vergide, ihsanda cömert olur." Bu sözün hadîs olarak nakledildiğini Ankaravî, şerhinde (s. 354), Furûzan-fer, "Ahâdis-i Mesnevî" de söylüyor, Nehc'ül-Belâga şerhinde de Hz. Ali'ye atfedilerek bulunduğunu bildiriyor (s. 51). Âmidî'nin Gurer'ül-Hikem'inde "İmân eden kişi İmânında yakıyne ulaşan kişi, iyilik eder" meâlinde bir söz vardır (Cemâleddin Muhammed-i Hansârî şerhi; Tehran Üniv. Yayın, 1383 H. 1342, Ş. H. C. V., s. 2314). Beyitte, "Goft Peygamber'den sonraki sözler arapçadır.

4105. "Mallarımı Allâh yolunda harcayanlar, her başağında yediyüz tânesi olan ve tam yedi tâne başak bitiren tek bir tohumu benzer. Allâh dilediğine kat - kat verir, arttırır. Allâh'ın ihsânı boldur ve herşeyi bilir" meâlindeki âyete işâret edilmektedir (II, 261).

4115. "Allâh daha iyi bilir" arapçadır.

4118. "Gerçekten de Allâh, cennet karşılığında mü'minlerin bir kısmının canlarını, mallarını satın aldı" meâlindeki âyete işâret edilmektedir ve "Allâh satın aldı" sözü, âyetten ıktıbas olunmuştur (IX, 112).

4123 - 4126. "Oyaladı mal, mülk çokluğuyla övünmek sizleri; ziyâret edinceye dek kabirleri. İş öyle değil, yakında bilirsiniz; sonra da gene iş öyle değil, yakında bilirsiniz. İş öyle değil, şüphesiz olarak iyiden iyiye bir bilerseniz; andolsun ki o koca cehennemî göreceksiniz, sonra da andolsun ki gözlemlerinizle göreceksiniz; sonra da andolsun ki o gün nimetlerden sorguya çekileceksiniz." (CII; Tekâsür Sûresi, 1 - 8).

4123 - 4126. Beyitlerde, âyetlerden lafzî ıktıbaslar vardır. Yakın ve dereceleri için I. cildin "Dibâce"ninin şerhine bakınız.

4132. Çiğil. II. cildin 3156. beytinin izâhına bakınız.

4134. Ca'ferî altın, I. cildin 2790. beytinin izâhına bakınız.

4147. "Hepiniz de çobansınız ve hepiniz de sürütüzden sorumlusunuz. İmâm (devlet reisi) çobandır, sürüsünden sorumludur. Adam, ehlinin çobandır, sürüsünden sorumludur. Kadın, kocasının evinde çobandır, sürüsünden sorumludur. Hizmetçi, efendisinin malının çobandır; sürüsünden sorumludur. İnsan, babasının malında çobandır, sürüsünden sorumludur. Demek ki hepiniz de çobansınız, hepiniz de sürütüzden sorumlusunuz." (Hadîs; Câmi', II, s. 79).

4175. Halil. Âyetten lafzen ıktıbas vardır. I. cildin 228. beytine bk.

4182. Arslan anlamına gelen farsça söz "Şir" olduğu gibi bu söz, sût anlamına da gelir; beyitte bu sözün iki anlamıyla edebî sanat yapılmaktadır.

4187 - 4188. "Ey güvendiğim kişiler, beni öldürün" arapçadır; 3188. beyit-teki "Gerçekten de ölümümde yaşayış var" cümlesi de arapçadır ve bu beyit Huseyn b. Mansûr'undur. I. cildin 1817. beytinin şerhine bakınız.

4211. "Gerçekten de ben, sizin içinizde iki halife bırakmaktayım; gökle yer arasında uzatılmış bir ip olan Allâh'ın kitabı ve soyum, Ehlibeyt'im; bu ikisi, havuz kıyısında bana ulaşınca dek birbirinden ayrılmaz." (Hadîs, Câmi', I, s. 87) "Hep birden Allâh'ın ipine sınımsız sarılın, bölük - bölük olmayın ve anın Allâh'ın size verdiği nimet, anın o zamanı ki düşmandınız birbirinize, kalblerinizi uzlaştırdı, nimetleriyle." (Kur'an, III, 103) "Gerçekten de Allâh sıvrisineği de örnek getirmekten çekinmez, ondan üstün olanları da. İnananlar bilirler ki bu örnek, yerindedir ve Rablerinden. Fakat inanmayanlar, Allâh bu örnekle ne demek istiyor ki derler. O, bununla çoklarını şaşırtıp azdırır, çoklarını da doğru yola getirir. Azdırıp şaşırtıkları, ancak kötü işlerde bulunanlardır." (II, 26) Beyitte bu âyetlere ve hadîse işâret edilmektedir.

4214. Kerbelâ. II. ciltte 2205. beytin izâhına bakınız.

4215. Mansûr. I. ciltte 1817. beytin izâhına bakınız.

4216 - 4219. İbrâhim Peygamber'in, ateşe atılacağı vakit, kendisine gelip bir dileğin var mı diye soran Cebrâil'e, var ama, senden değil dediği; Cebrâil'in, Rabbinden iste sözüne de, onun bilgisi, istememe hâcet bırakmaz karşılığını verdiği rivâyet edilmiştir (Ankaravî, 364; İmâdullah şerhi; Kânpur - 1321; s. 356).

4227. "Doğru yolu Allâh daha da iyi bilir" arapçadır.

4228 - 4324. Bu beyitlerden, zamanında da "Mesnevî"ye itirâz edenlerin bulunduğu anlıyoruz.

4230. Gaznelî Hâkim diye anılan, Senâf'dir. Mesnevî veznine çevrilen beyitlerin "Hadîka"nın "Zikr-i celâl-i Kur'an" bölümündeki, "Ey kişi, gaflet ve isyan dolayısıyla, o yollara düştüğünden, sen, Kur'an okurken onun harflerini dinli söylüyor ama bir zevk duymuyorsun; gönlünde, mânâsını anlamaktan doğan bir şevk de yok" meâlindeki,

Ey turâ ez kırâat-i Kur'ân
Ez ser-i gâflet-o reh-i isyan

Ber zeban ez hurâf zevkîy ne
Der cenan ez vukuuf şevkîy ne

beyitlerinden alındığını sanıyoruz (Müderriş Radavî basımı, s. 172; beyit 13-14).

4239. Beyitten itibaren, Kur'ân-ı Kerim'e, VI. sûrenin 25., VIII. sûrenin 31., XVI. sûrenin 24., XXIII. sûrenin 83., XXV. sûrenin 5., XXVII. sûrenin 68., XLVI. sûrenin 17., LXVIII. sûrenin 15. ve LXXXIII. sûrenin 13. âyetinde bildirildiği gibi, müşriklerin "geçmişlere âit masallar" dedikleri anlatılmaktadır.

4243. II. sûrenin 23. âyetinde, "Kulumuza indirdiğimiz Kur'ân'da şüphemiz varsa onun benzeri bir sûre getirin" buyrulmakta, X. sûrenin 38. âyetinde aynı meâlide müşriklere hitap edilmektedir. Bunlara işaret olunmaktadır.

4244. XVII. sûrenin 88. âyetinde, insanlarla cinlerin Kur'ân'ın mislini getirmekten âciz oldukları bildirilmektedir.

4244. Beyitten sonraki bölüm. Başlıktaki hadis arapçadır. "Kur'ân yedi harf üzere indirildi", "Kur'ân yedi harf üzere indirildi; her harfin dışı var, içi var ve her harfin haddi, her haddin de bir doğuş yeri var" meâlinde hadisler vardır (Câmi'; I. s. 91). Bu hadislerdeki harfleri, tebsîr, tenzîr, emir, nehîy, vâid, vâid ve peygamberlere âit olayların bildirilmesi tarzında anlayanlar olmuştur. "Kur'ân, on harf üzere indirildi: Müjde, korkutmak, nesheden, neshedilen, öğüt, örnek, muhkem, müteşâbih, helâl ve harâm" hadisi, bu anlayışın isâbetini bildirir (aynı s.).

4255. Gökyüzü - Yas elbisesi. Gök, mavi renktedir, öyle görünür. Eski İran'da da mavi renk yas rengidir; buna işaret edilmektedir. Sonradan yas rengi, mor ve siyah olmuştur.

4260. "Âdemoğullarının kalplerinin hepsi de Rahmân'ın (kudret) parmaklarından iki parmağın arasındadır; bir kalb gibi dilediği tarzda evirip çevirir." Hz. Peygamber bu hadisi buyurduktan sonra, Ey kalpleri dilediği gibi evirip çeviren Allâhım, kalplerimizi tâatına çevir dediler. (Müslim, VIII, s. 51) "İki parmağın arasında" sözü hadisten aynen alınmıştır.

4268. Beyitten sonraki başlık, XXXIV. sûrenin (Sebe') 10. âyetinde Dâvud Peygamber'e üstünlük verildiği, lütfedildiği, dağlara, onunla beraber Tanrı'yı tenzih etmelerinin, kuşlara da onlara uymalarının emrolunduğu, demirin de yumuşatıldığı bildirilmektedir. Başlıkta, âyet, "Ey dağlar" sözünden itibaren aynen alınmıştır (II. cildin 494. beytinin izâhına da bakınız).

4287 - 4288. İslâm dininin inanç kısmına âit en önemli meselelerden birine dokunulmaktadır. Allâh'ın zâtının, inanan için isbâtı gereken sıfatları (Sıfât-ı Sübûtiyye) vardır ki "Kelâm" bunlardandır. Bâzı mezheplere göre Kelâm, kudret sıfatının bir şubesi; Allâh kudretiyle irâde eder, irâdesi, dilediğini varlık âlemine getirir; gene kudreti, var olan birşeyde, meselâ Mûsâ'ya ağaçta ve O da dâhil, bütün peygamberlere, melekete, irâdesini kelâm sûretiyle izhâr eder ve kelâmında da sâdiktir. Sübûti'de denilen zâti sıfatlar, zâtin aynıdır; gayri

denirse sonradan meydana getirilmesi ve bunun sonucu da Allâh'ın bir zaman bunlardan mahrûm olduğunun kabûlü icâb eder; zâtından ayrı, fakat zâtila kadim denirse "Taaddüt-i Kudemâ", yâni öndü ölmeyen ve yaratılmamış bulunanların çokluğu kabûl edilmiş olur ki, bu takdirde de şirk koşulmuş olur; bu bakımdan zâti sıfatları, zâtin aynıdır. Bâzı mezheplere göreyse Allâh'ın zâti ve sübûti sıfatları ayrıdır ve bu sıfatlar Allâh'ın ne aynıdır, ne gayridir. Mu'tezileye göreyse tevhid, yâni Allâh'ı bir bilmek, O'ndan sıfatları nefyetmektir; çünkü Allâh'a sıfat isnâd etmek, O'nu yaratılmışlara benzetmektir. Bütün bu inanca sonucunda, Kur'ân, Allâh kelâmı olduğuna göre yaratılmış mıdır, yaratılmamış mıdır meselesi ortaya çıkmıştır. Mevlânâ bu beyitlerle Kur'ân'ı, Tanrı kelâmını, zâtila kaaim görmekte, onu, yaratıkları vuran güneş ışığına benzemekte, fakat ışığın da güneşten ayrı olmadığını bildirmektedir. Aynı zamanda Mevlânâ, bütün varlığı, Tanrı kelimeleri bilmektedir; beyit, bu bakımdan da incelenebilir (Fihî - mâfih tercememiz; Bölüm. 75, s. 213 - 215).

4292. Hakim'den maksat Senâî'dir. Bu beyitten sonraki bölümünde Senâî'nin iki beytinin geçtiğini Furûzan-fer bildiriyor (Maâhiz; s. 125).

4326. Beyitten sonraki başlıkta, XVII. sûrenin, "Onlardan kime gücün yeterse seslen, oynat onu yerinden; atlı, yaya, bütün ordunla yürü üstlerine; malda, evlâtta ortak ol onlarla ve vaadet onlara ve Şeytan, yalandan başka bir şey vaadetmez ki onlara" meâlindeki 46. âyetinden lafzi iktibas vardır; başlıktan sonraki bölüm de bu âyetin tefsiri mahiyetindedir.

4339. LX. sûrenin (Mümtehine) son âyeti olan ve "Ey inananlar, Allâh'ın gazebine uğrattığı toplulukla dostluk etmeyin; gerçekten de onlar, âhrette tamamiyle ümitlerini kesmişler, netekim kâfirler de, kabirlerdeki kâfirlerden tamamıyla ümit kesmişlerdir" meâlindeki âyete işaret edilmektedir.

4389. XIV. sûrenin (İbrâhîm) 24 - 25. âyetlerinde, temiz söz, kökü sabit, dalları, budakları göğe yücelmiş, her zaman meyva verir bir ağaca, pis söz de, kesilip yerden sökülmüş, duracak hâli kalmamış pis ağaca benzetilmekte, 27. âyetteyse, Allâh'ın inananlara dünyâda da, âhrette de sâbit sözle, sebât vereceği bildirilmektedir. Bu âyetlere işaret edilmekte, ikinci mısra'da, 24. âyitten lafzi iktibas yapılmaktadır.

4392. "Gönülden gönüle yol var" atasözünü hatırlatır.

4402. "Sizi çift - çift olarak yarattık" âyet-i kerimesine işarettir (LXXVIII, Nebe', 8).

4441. V. sûrenin 54. âyetinde, Allâh'ın, dinden dönenlere karşı; kendisinin sevdiği, onların da Allâh'ı sevdiği, inananlara karşı alçak gönüllü, kâfirlere üstün, Allâh yolunda savaşan, kınayanın kınayışından ürkmeyen bir kavim getireceği bildirilmektedir. Bu âyete işaret edilmekte ve âyetten "Sever, severler" sözleri iktibas olunmaktadır.

4454. "Gizli şeyi Allâh daha iyi bilir" sözü arapçadır.

4462. Beyitten sonraki bölüm. Hz. Ali'nin "Noksan sıfatlardan münezzehtir olan Allâh'ı, azmettiğim şeylerin bozulmasıyla düğümlerin çözülmesiyle, çalışıp çabaladığım şeylerin boşa çıkmasıyla tanıdım" sözünü hatırlatmaktadır (Ahâdis-i Mesnevî, s. 52).

4468. II. cildin 1838. beytinin izâhına bakınız. Hadîsin başı arapça olarak lafzen ıktibas edilmiştir.

4473. XLI. sürenin (Secde) 11. âyetinde, "Sonra bir duman hâlinde olan göğü yaratmayı hükmetmiştir de ona ve yeryüzüne, dileyerek, dilemeyerek meydana gelin demisti; ikisi de, dileyerek geldik demişlerdi" buyrulmaktadır. Beyittaki "istemeyerek, yahut dileye - isteye gelin" sözleri lafzi ıktibastır.

(M E T İ N)

Selâm ona, Peygamber'in tutsaklara bakması, gülümsemesi ve "Şaşarım o topluluğa ki onları zincirlere, bukağılara vurmuşlar da çeke - sürüye cennete götürüyorlar" demesi

Peygamber bir bölük* tutsak gördü; onları götürüyorlardı, onlar da feryâd ediyorlardı.

O uyanık arslan, onları bağlanmış gördü de gizlice onları süzmeye koyuldu.

Her bireri, öfkeyle o gerçek Peygamber'e karşı olduklarını, sözü çiğner gibi homurdanarak söylemekteydi; dişlerini gıcırdatmıyordu.

Fakat o kadar öfkeli oldukları hâlde, açıkça birşey söylemeye de güçleri yoktu; çünkü on batmanlık kahır zincirine vurulmuşlardı.

Memur, onları çeke - sürüye şehre doğru götürüyordu: kâfirlik ülkesinden almış, zorla götürmedeydi.

Ne yerlerine bir başkasını alıyorlardı, ne para; ne de bir ulu kişi çıkıp şefâat ediyordu onlara.

4480. Ona, âleme rahmet deyip duruyorlar ama âlemin boğazını, gırtlığını kesiyor diyorlardı.

Binlerce inkârla yol alıyorlar, o pâdişâhın işini kınaya - kınaya gidiyorlardı.

Diyorlardı ki: Defâlarca denedik; bir çâre bulamadık; şimdi burada da bir çâremiz yok bizim; zâten bu adamın yüreği mermerden de katı.

* Biz binlerce Alparslanlarız; oysa iki üç gevşek, yarı canlı çıplakla bize üst oluyor*.

Böylece âciz kalışımız, herhâlde düzensiz hareketimizden, yahut yıldızların yomsuzluğundan, yahut da büyü yüzünden.

Bahtı, bahtımızı yırttı - gitti; onun tahtı yüzünden tacımız - tahtımız başaşağı yıkıldı.

* Metinde "covkıy" diye geçmektedir. Kalabalık anlamına gelen bu söz, türkçe "çok" kelimesinden gelse gerektir.

Onun işi, büyü yüzünden böyle geliştirse, peki, biz de büyüler yaptık, neden tutmadı?

* "Fetih istiyorsanız, işte size fetih geldi - çattı" âyetinin tefsiri, ey kınayanlar, yerenler, biz de haklıydıydınız, selâm ona, Muhammed de haklı olduğunu söylüyor, hangimiz haklıysak ona fetih ver, yardım et. Bu sözü, hak dilediğinizi sansınlar diye söylüyordunuz. İşte şimdi Muhammed'e yardım ettik, haklı kimdir, görün bakalım

Doğru yolda değilsek, kökümüzü sök diye putlara da yalvardık, Tanrı'ya da.

Biz, o.. Hangimiz, doğruysak ona yardım et, onun yardımına koş.

* Bu duâyı Lât'ın, Uzzâ'nın, Menât'ın önünde çok ettik, çok yalvardık.

4490. O doğruysa dedik, sen onu meydana çıkar; gerçek değilse de sen onu bize karşı alt et.

Şimdi görüyoruz ki ona yardım edildi; demek ki biz, tamamiyle karanlıkmişiz da o ışıkmiş.

Dileğimize şu cevap verilmekte: İsteddiğiniz şey meydana çıktı; anlaşıldı ki siz gerçek değilsiniz.

Sonra gene fikirlerindeki bu düşünceyi körleştiriyorlar, onu anmak bile istemiyorlar da diyorlardı ki :

İşimiz tersine döndü de o yüzden bu düşünce belirdi bizde; gönlümüze, onun gerçek düşüncesi geldi.

Birkaç kere üst olursa ne çıkar yâni? Zaman, herkesi üst eder. Zaman yüzünden biz de baht elde ettik; defâlarca ona üst olduk.

Sonra gene o da bozguna uğradı ama diyorlardı, bizim bozguna uğramamız gibi çirkin, bayağı bir bozguna uğramadı o.

İyi bahtı, o bozgunlukta bile ona, gizlice yüzlerce neşe verdi. Bozguna uğramışa da hiç benzemiyordu hani; ne gamı vardı, ne çırpınıp çırpınması.

4500. İnananların inançlarına belirti, gönüllerinin alçak oluşudur. İnananın alt oluşunda bile bir güzellik var.

Sen miski, anberi kırarsan dünyâyı güzel kokularla doldurursun.

* "Alp Arslan" sözü böyle ve türkçe kullanılmıştır.

Fakat tutar da, ansızın ççek gübresini kırarsan evler, baştan başa pis kokuyla dolar.

* Alçalmış bir halde Hudeybiyye'den dönüşte, "İnnâ Fatahnâ" devleti, davul çaldı.

Selâm ona, Peygamber'in, murâdına ermeksizin Hudeybiyye'den dönüşüne, Yüce Tanrı'nın buna, "Gerçekten de biz açtık" âyetiyle fetih demesinin sırrı. Görünüşte kapanmaktı; gerçekteyse açmak - açılmak. Netekim miski kırmak, görünüşte kırmaktır ama gerçekte misk oluşunu anlatmak, faydalarını olgunluğa ulaştırmaktır

Devlet durağından haber geldi; dendi ki: Yürü, bu üstünlüğe ulaşmadığına gam yeme.

Şimdi sendeki bu horluğa düşmek yok mu? Onda fetihler var; işte şuracıktaki filân kale de senin, filân yer de senin.

* Bir bak, gör, oradan tezce dönünce, Kurayza'yla Nadîr'in başına neler geldi.

O iki kale, çevrelerindeki yerler teslim oldu, ganîmetlerden faydalar elde edildi.

Övle olmadı say, bir de şu topluluğa bak hele. Gamlar içindeler, zahmetlere batmışlar, gene de Tanrı'ya dalmışlar. O'na âşıklar.

4510. Zehiri şeker gibi yiyorlar; gam dikenlerini deve gibi otluyorlar. Hem de genişliğe erelim diye değil, gam için, daha gamlanmak için yapıyorlar bunu; bu aşağılanış onlarca yücelere erişmek, yükselmek.

Kuyunun dibinde öylesine neşeliler ki, taca - tahta erişmekten korkup durmadalar.

Sevgili, gönül alan güzel, adamla oturup kalktıktan sonra, orası, gökyüzünün en üstüdür; isterse yerin dibi olsun.

* Selâm ona, Mustafâ'nın, beni Mattâ oğlu Yunus'tan üstün tutmayın hadisinin şerhi

Peygamber dedi ki: Benim mirâcım, Yunus'un mirâcından üstün değildir.

Benimki, gökyüzüne ağmakla oldu; onunki denizin dibine inmekle; çünkü Tanrı yakınlığı, hesaptan dışarıdır.

Yakınlık, ne yücelere ağmaktır, ne aşağılara inmek; Tanrı'ya yakın olmak, varlık hapsinden kurtulmaktır.

Yok olana, ne yukarı var, ne aşağı. Yok olanın ne çabukluğu vardır, ne uzaklığı, ne geç kalışı.

Tanrı'nın sanat tezgâhı da yokluktur, defnesi de. Sen aldandımsın, ne bileceksin, yokluk nedir?

Hâsılı a ulu er, onların bu kırılıp dökülüşleri hiçbir sûretle bizim kırılıp dökülmemize benzemez.

Biz devlete erdiğimiz, şerefe ulaştığımız zaman nasıl neşelenirsek onlar da, aşağılık hâle düşünce, ellerindeki yitirince öyle neşelenirler.

4520. * Bu çeşit adamın bütün varlığı, yokluktur; yoksulluk, horluk, onun övüncüdür, yüceliğidir.

* Tutsaklardan biri, o, âlemlere rahmetse dedi, bizi bağlı görünce neden güldü?

Hani onun huyları değişmişti de sevinci bu zındandan da değildi; bu zındandan azad olmasından da değildi.

Peki, düşmanın kahredilmesinden nasıl sevinebiliyor; nasıl oluyor da bu fetih yüzünden, bu üstünlük yüzünden ululuyor?

Camı, erkek arslanlara kolayca üstün oldum; onları altettim diye sevinmede.

Anladık ki, bildik ki o da hür değil; onun gönlü de, dünyâdan başka bir şeyle hoşlaşmıyor; dünyâyı elde etmekten başka bir şeyden sevinmiyor.

Yoksa nasıl gülebilir ki o dünyâ ehli, kötüyü de esirger, iyiyi de; kötüye de, iyiyeye de merhamet eder.

Tutsaklar, birbirlerine gizlice bu sözleri söylüyorlar, birbirleriyle bunları konuşuyorlardı;

Memur duymasın diyorlardı, duyarsa bize çıkışır, sözlerimizi de o pâdişâhın kulağına duyurur.

Selâm ona, Peygamber'in, onların kınamalarını, dedikodularını duyması

Memur, bu sözleri duymadı ama, Tanrı katından bilgi öğrenmiş Peygamber'in kulağına gitti.

4530. Yusuf'un gömleğini getiren, o gömleğin kokusunu duymadı da Ya'kup duydu.

* Şeytanlar, göğün çevresinde döner-dolaşırlar da o gizlilik âlemindeki Levhin sırrını bilmezler.

* Muhammed'se dayanıp uyumuşken o sır gelir, onun başucunda döner-dolaşır.

Kime nasipse o yer helvayı; parmakları uzun olan değil.

* Delici şihapsa bekçilik eder, hırsızlığı bırakın da Ahmed'den sır öğrenin diye onları kovar.

A tanyeri atarken dükkâna koşan; kendine gel de mesciâde git, Tanrı rızkını orada ara.

Peygamber, onların sözlerini anladı; o gülümsemem dedi, savaşta üst geldiğimden, sizi o hâlde gördüğümünden değildi.

Onlar zâten ölmüşler, çürüyüp yok olmuşlar; ölmüşü öldürmek, bizce erlik değildir.

Zâten onlar, kim oluyorlar bana karşı? Ben savaşta ayak didim mi, Ay bile yarılır.

Hani hürdünüz, mevki' sâhibi, oturaklı kişilerdiniz ya; o zamanlar ben, sizi bu hâlde görmedeydim.

4540. A malla - mülkle, soyla - sople böbürlenene; akıllı kişiye göre, oluk üstündeki devesin sen.

Bedenin taşı, damdan düşünce, gözümün önünde, her gelecek şey, gelmiş gibidir.

Koruğa bakarım, şarabı apaçık görürüm onda; olmayan şeye bakarım, apaçık birşey, bir varlık görürüm onda.

* Gizliliklere bakıyor da bir gizli âlem görüyordum; daha Adem'le Havvâ, dünyâdan bitmemişti, gelişmemişti.

"Elest" çağında, zerrelere hâlindeydiniz; fakat ayaklarınız bağlanmıştı, başaşağı aşağılık bir hâlde gelmiştiniz, daha o vakit böyle görüyordum sizi.

Direksiz, dayaksız yaratılan gökyüzünün yaratılışından önce ne biliyordusam, şimdi de artmadı.

Daha sudan, topraktan yaratılmamıştım ki sizi, başaşağı görmüştüm.

Yeni görmedim ki neşeleneyim; sizin devlet sâhibi olduğunuz zamanlarda da bunu görüyordum ben.

Gizli bir kahırla bağlanmıştınız; ama ne kahır? Şeker yiyordunuz, içinde zehir vardı.

Zehirle dolu olan böylesine bir zehiri düşman yerse yesin, âfiyet olsun, ona hasad eder misin hiç?

4550. Siz de o zehiri, neşeyle içiyordunuz; ölümünüz, gizlice gelmiş, iki kulağınızı da tıkamıştı.

Ben, üst olayım da dünyâyı ele geçireyim diye savaşmıyordum ki.

Bu dünyâ leştir, pistir, değersizdir; böyle bir leşe nasıl haris olurum ben?

Savaş saflarını, sizi helâk olmaktan kurtarmak için yarıp durmadayım.

İnsanların kellelerini, yüceleyim, bana uyanlar çoğalsın diye kestirmiyorum.

Birkaç kelleyi kestiriyor, birkaç boğazı kestiriyorum; bir âlem, o kellelerden, o boğazlardan kurtulsun diye.

* Çünkü siz, bilgisizlikten, pervâne gibi ateşin çevresinde dönüp dolaşmadasınız, ateşe saldırmadasınız.

Bense, kendinden geçmişcesine iki elimle sizi kovmada, ateşe düşmekten esirgemedeyim.

Kendinizi, fetihlere erişmiş, üstün olmuş sandınız hani; oysa ki kutsuzluğunuzun tohumunu ekiyordunuz.

4560. Birbirinizi, ayak direye - direye çağırıyordunuz; ejderhâya doğru at sürüyordunuz.

Azgın, kahredicilik sıfatıyla görünürse de kahrolmuştur, üst olmuş, yardım görmüş görünürse de tutsak olmuş - gitmiştir.

Hırsızın biri, ev sâhibini kahreder, altınını çalar; o, onunla oyalanırken vâli de çıkagelir.

Hırsız, daha önce ev sâhibinden kaçsaydı, o hırsızlığa kalkışmasaydı vâli, adamlarını yollar mıydı hiç ona?

Hırsızın kahrediciliği, kahredilişi oldu; çünkü onun kahredici, başını kopardı gitti.

Ev sâhibine üst oluşu, vâlinin ulaşip ondan, öd alması için bir tuzak kesilir hırsıza.

Sen de halka üst olmuşsun, savaşta onların kanlarına bulanmışsın ama,

Tanrı, seni zincire vurdurup çeke - sürüye götürmek için onları mahsustan bozguna uğratmıştır.

Kendine gel de dizgin kas, şu bozguna uğrayanların ardından pek at sürme de ezilip tepelenme.

Kendilerini, bozguna uğramış gösterirler de, bu düzenle seni tuzağa çekerler; ondan sonra da o bozguna uğramış görünenlerin saldırısına uğrar, felâketi görürsün.

4570. Akıl, bu üstün olmaktan nasıl neşelenebilir ki bu üstünlükteki bozgunu görmüştür.

İleriyi gören göz, keskin gözdür; çünkü Tanrı, kendi sürmesinden sürme çekmiştir o göze.

* Peygamber, "Cennetlikler, huyları yüzünden savaşlarda alt olan kişilerdir" dedi.

Fakat bu altoluş, pek çekingen olmalarından, kendileri hakkında kötü zanda bulduklarından ileri gelir; noksanları, kötü gönüllü bulunmaları, yollarının - yordamlarının zayıflığı yüzünden değil.

* Tam onlara üst olacakken gizlice, "kâfirlerin içinde imana gelmiş erler olmasaydı" hikmetini duydu.

İman edenleri kurtarmak için, lânetlenmiş kâfirlere karşı eli ni kısaltmak, onlardan el çekmek farz oldu.

* Hudeybiyye muâhedesini oku da, "Kâfirlerin ellerini sizden çekti" âyetinin tam mânâsını bil.

Üstünken de o, kendisini, ululuk tuzağına altolmuş görmüştü.

Sizi gece baskınında bastırırken ansızın bastırdım da zincirlere vurdum diye gülmüyorum dedi;

Şuna gülüyorum ki, sizi zincirlere, bukağılara vurmuşum da selviliğe, gül bahçesine çekiyorum.

4580. Ne şaşılacak şey ki, sizi bağlamışım da amansız ateşten yeşilliklere götürüyorum.

Cehennemden almışım, ağır zincirlerle tâ ölümsüz, sonsuz cennete çekiyorum sizi.

İyi olsun, kötü olsun, bu yolda, bir ere uyan her kişiyi de böylece bağlı olarak o huzura çekerler.

Herkes, bu yolda, korku, belâlara uğrayış zinciriyle yol alır; ancak erenler böyle değil.

İşin sırlarını bilen kişiden başka herkesi bu yolda böyle zorla çeker, yürütürler.

Çalış, çabala da ışığın parlansın; yolculuğun, hizmetin, kolay gelsin sana.

Hani çocukları, zorla mektebe götürürler; çünkü mektebin faydalarını görmez onlar, gözleri kördür.

Fakat bu faydaları anladı mı, mektebe koşarak gider çocuk; canı, bu gidiş yüzünden açılır - saçılır.

Çocuk mektebe çırpınarak, kıvrınarak, istemiyerek gider; çünkü yaptığı işin karşılığını, daha hiç görmemiştir.

Fakat kesesine bir gündelik girdi mi, o vakit geceyi, hırsız gibi uykusuz geçirir.

4590. Çalış, çabala da çabana, kulluğuna karşılık bir ücret elde et; o vakit itâat edenlere haset etmeye başlarsın.

* "İstemiyerek gelin" buyruğu, birisine uymuş kişiyedir; "Dileyerek, isteyerek gelin" buyruğu da mayası arı - duru kişiye.

* Bu Tanrı'yı, birşey umduğundan, birşey elde etmek istediğinden sever; öbürünün sevgisiyse, bir karşılık beklemeden, birşey ummadandır.

Bu da dadıyı seviyor ama, süt emmek için; öbürüyse o görünmeyen güzele gönül vermiştir de ondan sever.

Çocuk, onun güzelliğini bilmez ki; gönlü, ondan, süttten başka birşey istemez.

Öbürüyse, ancak dadiya âşıktır; aşkta, tek bir dilekten başka bir ümidi yoktur.

Şu hâlde Tanrı'yı, ondan birşey umarak, ondan korkarak seven, taklit defterinden ders okuyor demektir.

Tanrı'yı, ancak Tanrı için seven nerde, bu nerde? Tanrı'yı, ancak onun için sevenin sevgisi, maksatlardan, gazezlerden arınmış dileklerden ayrı bir sevgidir.

Fakat ister böyle olsun, ister öyle; değil mi ki dilemekte, Tanrı çekışı, onu alır, Tanrı'ya çeker;

İster, başkası için, başka birşey umarak, boyuna onun hayrını elde edeyim diye sevsin;

4600. * İster, bir başkasına gönül vermekten korkarak, Tanrı'yı ancak Tanrı için sevsin;

İkisinin de bu araştırması o yandandır; bu gönül veriş, o güzelden meydana gelmiştir.

*** Sevgilinin, âşıkı, âşıkın bilmediği, ummadığı, hatırına gelmediği bir anda çekmesi; bu çekidsten, âşıkta, boyuna sürüp giden istekle beraber, ümitsizlikle karışık korkudan başka bir belirti belirmemesi**

Şimdi şuna geldik: Sadr-ı Cihan'da, gizlice o âşıkı çekiş, onu isteyiş olmasaydı,

O âşık, ayrılıktan sabırsız bir hâle gelir miydi hiç; tekrar ona kavuşmak için yollara düşer miydi hiç?

Sevgililerin gönül vermeleri gizlidir, görünmez; fakat âşıkın gönül verişi, yüzlerce davul, zurnaylıdır.

Burada söylenecek bir hikâye var, ibret alınacak bir hikâye; fakat Buhârâ'lı âşık, beklemekten acze düştü;

Ölümden önce sevgilinin yüzünü görmek için çırpınıp durmadı; onun için anlatmaktan vazgeçtik.

Hele bir ölümden kurtulsun, kurtuluşa ulaşsın; çünkü sevgiliyi görmek, Âb-ı hayattır.

Görülmesi, ölümü gidermiyen, dost değildir, sevgili değildir; onun ne meyvası vardır, ne yaprağı.

A iştihak çeken sarhoş, iş, o işe derler ki, sen o işteyken ölüm bile gelip çatsa, sana hoş gelir.

4610. A genç, imânın belirtisi şudur: O sırada ecelin gelip çatsa, gene de gözüne görünmez, bir hoş hâlde karşılırsın ölümü.

A benim cânım, imânın böyle değilse, olgunlaşmamıştır; yürü, dinini olgunlaştırmaya uğraş.

Hangi işe girer de o işe koyulduğun sırada ölüm bile gözüne görünmezse, işte o işte sevdiğin iş.

Çünkü tiksirmek, kötü gelmek ortadan kalkarsa o ölüm, ölüm değildir ki. Görünüşte ölümdür, gerçekteyse göçüş.

Tiksirmek gitti mi ölüm, fayda veren birşey olur; şu hâlde gerçekten de anlaşılmalıdır ki ölüm, geçip gitmiştir.

Sevgili, Hak'tır, bir de, Hakk'ın, sen benimsin, ben de senin dediği kişidir.

* Kulak ver, âşık geliyor şimdi; aşk onu "Hurma lifinden bir ipe" bağlamış; öyle geliyor işte.

Sadr-ı Cihân'ın yüzünü görünce öyle bir hâle geldi ki, sanki can kuşu, bedeninden uçtu - gitti.

Bedeni, kuru bir sopa gibi yerlere serildi; tepesinden tırnağına dek buz kesildi.

Buhurdanlarla tütsülediler, yüzüne gülsuları serptiler; fakat ne kımıldadı, ne dile geldi.

4620. Pâdişâh, onun safran gibi sararmış yüzünü görünce atından indi, ona doğru yürüdü.

Dedi ki: Âşık, gönül ateşiyle sevgiliyi arar; fakat sevgili de geldi mi, âşık kendinden geçer.

Sen Hak âşıkısın; fakat Hak da odur ki, geldi, tecelli etti mi sende, kıl kadar bile bir varlık kalmaz.

O bakışa karşı, senin gibi yüzlercesi yok oldu - gitti; hocam, sen yoksa yok olmana mı âşıkısın?

* Bir gölgesin sen, güneşe âşıkısın; güneş doğdu mu gölge, tezek yok olur - gider.

*** Sivrisineğin, selâm ona, Süleyman'a gelip yelden aman bulmak istemesi**

Sivrisinek, bağdan bahçeden, çayırılıktan, çimenlikten uçup geldi; Süleyman'a yelden şikâyet etti, ondan aman diledi.

Ey Süleyman dedi, âleme adâlet yaymadasın; Şeytanlara da, insanlara da, perilere de, adâletle buyruk yürütmedesin.

Kuş da adâletine sığınmış, balık da; kimdir o yitip giden kişi ki lütfun onu arayıp bulmasın.

İnsaf et, lütfet, pek perperişânız, ağlayıp sızlamadayız; bağdan, bahçeden de nasibimiz kalmadı, gülden, gülistandan da.

* Her arığın zor işini sen çözer, düzene korsun; sivrisinek, zâten arıklıkta örnek olmuş, söylenir - durur.

4630. Zayıflıkla, kanadı kırık oluşla tanınmışız biz; sen de lûtufla, yoksulları geliştirmekle tanınmışsın.

Sen gücün-kuvvetin tâ sonuna varmışsın; biz de zayıflığın, zavallılığın tâ sonuna varmışız.

İnsaf et, merhamet et, bu gamdan kurtar bizi; elimizi tut; elin, Tanrı eli senin.

Süleyman dedi ki: A insaf isteyen, kimden şikâyet ediyorsun, kimden hak arıyorsun, söyle.

Kimdir o zâlim ki ululanıp sana zulmetti, yüzünü, gözünü yırttı?

Şaşılacak şey, zamanımızda zâlim nerde? Nasıl olur da hapsa atılmamış, zincire vurulmamış olur?

Çünkü zulüm, bizim doğduğumuz gün ölmüştür; bizim buyruk yürüttüğümüz çağda, kim zulümedebilir?

Işık belirdi, meydana çıktı mı, karanlık yok olur; zulmün temeli de karanlıktır, arkası, dayancı da.

İşte bak, Şeytanlar, bizim için kazanmada, çalışmada; hizmetten çekinenleri de zincirlerle bağlanmış, bukağılara vurulmuş.

Zâlimlerin zulümlerinin temeli, Şeytan'dan; Şeytan'sa' bağlı, nasıl bir kötülükte bulunabilir?

4640. Varlık âlemini yaratan, halkın göğe yüz çevirmemesi, el açması için saltanat vermiş bize;

* Göklere dumanlar ağmasın, gökyüzü, Sühâ burcu çırpıp kıvransın;

Yetimin feryâdından Arş titremesin; bir can bile sitemden kötüleşmesin diye pâdişâh etmiş bizi.

Göklere, bir tek, yârabbi sesi çıkmasın diye ülkelerde bir hoş yol-yordam koymuşuz.

A zulüm görmüş, gökyüzüne bakma, şu zamanda gök gibi bir pâdişâhın var.

Sivrisinek, feryâdım, yelin elinden; iki zulüm elini de bize karşı açtı.

Onun zulmünden dardayız, dudaklarımız yummuşuz, onun elinden kanlar içmedeyiz dedi.

Selâm ona, Süleyman'ın, zulüm gördüğünü söyleyen sivrisineğe, düşmanını hüküm divânına getirmesini buyurması

Süleyman, a güzel sesli dedi, Tanrı buyruğunu candan dinlemek gerek.

Tanrı bana, a adâlet sâhibi dedi; bir hasmın sözünü, öbür hasım olmadıkça dinleme.

İki hasım da huzûra gelmeden verilen hükümde gerçek meydana çıkmaz.

4650. Düşman, yalnız olarak yüzlerce kere sızlansa bile sakın hâ, sakın, onun düşmanını da dinlemeden sözünü kabûl etme.

Onun buyruğundan yüz çeviremem; git, düşmanını da getir huzûruma.

Sivrisinek, sözün doğru, delilin yerinde; benim düşmanım yel, yel de senin buyruğunun altında dedi.

O pâdişâh, ey seher yeli, sivrisinek, senin zulmünden şikâyetçi, gel;

Hadi, hasmının karşısına geç de söyle, ona cevap ver, sözünü çürüt dedi.

Yel, bu sözü duyunca hızlı-hızlı uçarak geldi; sivrisinek de hemen kaçmaya koyuldu.

Süleyman, a sivrisinek dedi, nereye gidiyorsun? Dur da ikiniz hakkında da buyruk yürüteyim, hüküm vereyim.

Sivrisinek, a pâdişâhım dedi, ölümtüm, zâten onun yüzünden; şu günüm, onun dumanından kararımış.

O gelince ben nasıl durabilirim? O benim kökümü kazır, beni yok eder-gider.

İşte, Tanrı tapısını arayan da böyledir; Tanrı tecelli etti mi arayan, yok olur-gider.

4660. O kavuşma, ölümsüzlük içinde ölümsüzlük, varlık içinde varlık; fakat önceden o varlık, yokluk içindedir.

Işığı arayan gölgeler, güneşin ışığı göründü mü, yok olurlar.

* Aşık, başımı verdi mi, nasıl olur da akıl kalır? "Herşey belâk olur, ancak O'nun zâtı, O kalır."

O'nun zâtına karşı var da yok olur, yok da... Yoklukta varlık; zâten şaşılacak şey de bu ya.

Huzûrda akıllar, elden çıkar; kalem buraya gelince kırıldı-gitti.

Sevgilinin, kendinden geçmiş, aklı başından gitmiş âşıkını, kendine gelmesi için okşaması, ona iltifatta bulunması

Sadr-ı Cihan, lûtfedip, kerem buyurup o âşıkı yavaş-yavaş kendinden geçiş âleminden çekiyor, dile getirmeye çalışıyordu.

Pâdişâh, onun kulağına bağırdı; a yoksul dedi, eteğini aç, saçmak için altın getirdim.

Canın, ayrılığımdaydı; imdadına koştum; nasıl oldu da kaçtı?

A ayrılığım la dünyânın sıcakım, soğuşunu görmüş âşık; kendine gel, dön geriye.

Akılsız bir tavuk, deveyi konuk olarak çağırır, evine götürür.

4670. Fakat deve, tavuğun kümesine ayak bastı mı, kümes yıkılır; damı, tavanı, yerle bir olur.

Bizim aklımız, fikrimiz de tavuk kümesidir; Sâlih'in aklıysa Tanrı kümesine benzer.

Deve, başını suya soktu, toprağa daldırdı mı, orada ne toprak kalır, ne can kalır, ne gönül kalır.

* Aşkın üstünlüğü, insanı daha da üstünlüklere sâhip eder; bu üstünlüğe düşkünlük yüzünden de insan pek zâlim olur, pek bilgisiz kesilir.

Bilgisizdir, hele bu zor avlanmada büsbütün bilgisiz; çünkü öyle bir avlanmadır bu ki, bu avlanmada tavşan, arslanı avlar, kucağına alır.

Fakat tavşan, arslanı bilseydi, görseydi, hiç kucağına almaya kalkışır, hiç kucaklar mıydı onu?

Evet, insan, bedenine de zulmeder, canına da; fakat zulmü seyret hele; adâletlerden bile topu kapmada.

Onun bilgisizliği, bilgilere ustalık etmede; zulmü, adâletlere doğru yolu gösteriyor.

Sadr-ı Cihan o soluğu kesilmiş âşıkın elini tutmuş da, ben diyordu, ona soluk bağışlarsam dirilir, kendine gelir.

Mâdemki bu ölü beden, benimle diriliyor; öyleyse benim canım o, bana yüz tutuyor o.

4680. Ben de onu bu candan yücelteyim; ona başka bir can bağışlayayım da bağışımı görsün.

Mahrem olmayan can, dostun yüzünü göremez; dostun yüzünü, ancak o yandan olan can görebilir.

Bu dosta, kasap gibi üfüreyim de o güzelim içi, deriden kurtulsun.

Ona, ey belâlardan ürkmüş can dedi, vuslatımızın kapısını açtık, hadi, gel.

Ey varlığımız, varlığını elden alan, varlığını sarhoş edip kendinden geçiren; ey varlığı, varlığımızdan ibâret olan.

Şimdi ben sana, dilsiz, dudaksız, yeniden yeniye, eski sırları söyleyeceğim, dinle.

Çünkü o dudaklar, bu soluktan kaçarlar; onlar, gizli bir ırmağın kıyısında biterler, gelip meyvalarını verirler.

* Bu solukta, Allâh dilediğini yapar sırrını duymak için can kulağını aç.

Kavuşma, buluşma çağrısını duymaya başlayınca, ölü, yavaş - yavaş harekete geldi.

Âşık, topraktan da aşağı değil ya; toprak bile, seher yelinin işvesiyle yeşiller giyinir, yokluktan baş gösterir.

4690. Erlik suyundan da aşağı değil ya; o bile Tanrı sözünü duyar da güneş yüzlü Yûsuf lar doğar ondan.

Yelden de aşağı değil ya; ol buyruğunu duyar da ana karnında tavus kuşu olur, güzel sözlü kuş kesilir.

* Taştan meydana gelmiş dağdan aşağı değil ya; bir deve doğurur da, deve de bir köşek meydana getirir.

Bütün bunları geç; o yokluk, koskoca bir âlem doğurdu; soluktan soluğa da doğurur - durur.

Âşık, sıçradı, neşeli - neşeli çırpındı; iki üç çark attı, oynadı, döndü, derken secdeye kapandı.

Aklı başından gitmiş, kendinden geçmiş âşıkın kendine gelmesi, sevgiliyi övmeye, ona şükürler etmeye yüz tutması

* Dedi ki: A çevresinde canın bile dönüp durduğu Tanrı züm - rüdüankaası, şükür olsun ki, o Kafdağından geri geldin.

A aşk kıyâmet yerinin İsrâfil'i, a aşkın aşkı, a aşkın dileği. Bana ilk elbiseyi vermeden önce, dilerim, kulağını pencere me ver.

Gönlün aparıdır da bu yüzden hâlimi bilirsin; fakat sen kulu geliştirir, yetiştirirsin; lûtfet, gene de sözlerimi dinle.

A tek, eşsiz Sadır, yüzbinlerce kere, hâlimi duyurmak istedim; bu istek yüzünden aklım uçtu - gitti.

4700. Sözlerimi duymamı, dinlemeni, o cana canlar katan gülüşle - rini;

Artık - eksik sözlerime kanmış görünmeni, kötülükler düşünen canımın işvelerine katlanmanı özledim.

Sence bilindiği hâlde, nice kalp akçalarını sağ akça, ayarı yerinde para diye kabûl ettin.

Benim gibi, hiçbir şeye aldırış etmeyen bir küstahın küstah - lığına karşı gösterdiğin hilmin karşısında, bütün hilimler, bir zerre.

Oltadan kurtulunca, önce şunu duy, ön de gözümün önünden kalktı, son da.

İkincisi, şunu işit, a sevgili Sadır, çok aradım ama sana bir ikinci bulamadım.

* Üçüncüsü, senden ayrıldım ayrılah, sanki Tanrı, üçün - cüsüdür demişim.

* Dördüncüsü, ayrılık ateşi tarlamı yakalı, Hâmise'yi Râbia'dan ayırt edemiyorum.

Nerde toprak üstünde kan görürsen izle, mutlaka gözümüzden akmıştır.

Benim sözüm, gök görültüsüdür, bu ses, bu feryât, yeryüzüne bulutlardan yağmur yağdırmak istiyor.

4710. Ben, söylemekle ağlamak arasında çırpınmadayım; ya ağlayayım, ya söyleyeyim; nasıl edeyim ki?

Söylersem, ağlamaktan kalırım; fakat söylemezsem, nasıl şükredebilirim sana, nasıl övebilirim seni?

Pâdişâhım, gözden gönül kanı akmada; hele bir gör, gözlerimden neler akıyor.

Bu sözleri söyledi de o zayıf âşık ağlamaya koyuldu; öylesine ağladı ki, hem aşağılık kişiler, hâline ağladılar, hem yüce kişiler.

Gönlünden öyle bir hay-huy coştı ki, bütün Buhârâ halkı çevresine toplandı.

Şaşırmış bir hâlde söylenmekte, şaşırmış bir hâlde ağlamakta, şaşırmış bir hâlde gülmekteydi; erkek-kadın, büyük-küçük, herkes de bu hâle şaşırmış-kalmıştı.

Şehir halkı da ona döndü, gözyaşları dökmeye koyuldu; kıyâmet günü gibi erkek-kadın, birbirine karıştı.

Gökyüzü, o anda yeryüzüne diyordu ki: Kıyâmeti görmediysen gör işte.

Akıl, ne aşktır bu, ne hâldir bu? Onun ayrılığına mı daha fazla şaşmalı, buluşup kavuşmasına mı diyordu.

Gök, kıyâmet kitabını okumuş, elbisesini, Samanuğrusuna dek yırtmıştı.

4720. Aşk iki dünyâya da yabancıdır; onda yetmiş iki türlü delilik, divânelik vardır.

Pek gizlidir ama verdiği şaşkınlık meydandadır; can pâdişahlarının canı bile hasret çeker ona.

* Aşkın mezhebi, yetmiş iki dinden ayrıdır; pâdişahların tahtları, onun tahtına karşı bir tahta parçasıdır.

* Aşk çalgıcısı, semâ' çağında bunu çalar: Kulluk bağıdır, efendilik baş ağrısı.

* Öyleyse aşk nedir? Yokluk denizi; aklın ayağı orda kırıktır.

* Kulluk da bilindi, sultanlık da... Âşıklık, bu iki perdeden de gizlidir.

Keşke varlığın bir dili olsaydı da var olanların perdelerini kaldırsaydı.

Ey varlık soluğu, ona dâir ne söylersen, bil ki üstüne bir perde daha gerdin onun.

* Anlayışın âfeti, o sözlerdir, o hâllerdir; kanı kanla yıkamaya imkân yoktur, yok.

Ben onun sevdalılara mahremim de bu yüzden, gece-gündüz, bu kafesin içinde, ondan bahsedip duruyorum.

4730. * Pek sarhoşsun, pek kendinden geçmişsin, pek dağınıksın; a benim canım, dün gece hangi yanına yattın, hangi yanından kalktın ki?

Kendine gel, kendine; öyle pek soluk alma, pek bundan bahsetme; önce kalk, bir sıçra da kendine bir mahrem ara.

* Âşıksın, sarhoşsun, dilin açılmış... Allâh Allâh; oluk üstünde bir devesin sanki.

Dil, onun sırrını, onun nazını söylemeye başladı mı, gökyüzü, ey sırları bir güzelce örten Tanrı demeye koyulur.

Fakat örtmek de nedir? Ateşi, yün içinde, pamuk içinde gizlemek... Sen ne kadar gizlesen o, o kadar meydana çıkar.

Ben onu ne kadar gizlemeye çalışırsam o, o kadar baş kaldırır, görünür; sanki bayrak gibi, işte buracıktayım der.

Benim inadıma, iki kulağımı tutar da a bildiğine giden der, nasıl örtecek, gizleyeceksin beni? Gizle bakalım, hadi.

Ona, hadi git derim, coşmuş, köpürmüşsün ama can gibi hem meydandasın, hem gizli.

O, şu bedenim, küp içinde mahpus der, mecliste şarap gibi, küp içinde tempo tutmadayım.

Derim ki ona: Birine rahin olmadan, sarhoşluk âfeti gelip çatmadan yürü git.

4740. Derim ki: İçimi güzel kadehle, akşam namazı çağına dek gündüzün dostayım ben.

Akşam gelip de kadehimi çalınca, geri ver kadehimi derim ona; daha benim akşamım gelmedi.

* Şarap içen kişi, şaraba doymaz; onun için Arap, şaraba müdâm adını takmıştır.

Gerçek şarabını aşk kaynatır, coşturur; gerçeğe gizlice o, sâkiylik eder.

Güzel, uygun bir örnek istiyorum, şarap, can suyudur, beden de ibrik.

Tevfiyk şarabı çoğaldı, köpürüp coştı mu, şarabın gücü, ibriği kırar gider.

* Sâkiy de su kesilir, sarhoş da... Nasıl olur deme; Allâh, doğruyu daha da iyi bilir.

Şaraba vuran ışık, sâkıynin ışığıdır; şarap, bu ışıkla coşar, köpürür; oynar, yücelir.

Artık sen, o şaşırıp kalana sor; ne vakit gördün bu hâlini şarabın de.

Düşünmeye ne hâcet; her bilen, bilir ki coşanı bir coşturan var.

Uzun bir ayrılığa düşmüş, pek çok sınamalara uğramış bir âşıkın hikâyesi

4750. Gencin biri, bir kadına delicesine âşık olmuştu; fakat zaman, bir türlü kavuşup buluşmaya fırsat vermiyordu.

Aşk ona, yeryüzünde birçok işkenceler etmişti. Ama bilmem ki aşk, neden, önce âşıkı kin güder?

Aşk, neden, önce kanlı - katil gibi davranır? Gerçek olmayan âşık, vazgeçsin bu sevdâdan diye.

Kadına birini yollasa, yolladığı adam, hasedinden, yol kesen bir harâmi olurdu.

Ona bir mektup yazıp yollasa, okuyan, sözleri değiştirerek okurdu.

Vefâsını bildirmek için seher yelini haber çavuşu olarak gönderse, seher yeli, tozdan kararır.

Bir mektup yazsa da kuşun kanadına bağlasaydı, kuşun kanadı, mektubun harâretinden tutuşur - yanardı.

Kıskançlık, çâre yollarını bağlamış, düşünce ordusunun bayrağını kırmıştı.

Önceleri gama, bekleyiş eş - dost olurdu; sonunda bekleyiş, onu da kırdı - geçirdi.

Kimi vakit, bu, devâsız bir dert, bir belâ derdi; kimi vakit de hayır derdi, canımızın yaşayışı bu.

4760. Kimi, varlığı baş gösterirdi; kimi, yokluktan meyva devşirirdi. Sonunda bu huylar da kendisine soğuk gelmeye başlayınca sınımsız birleşme kaynağı coşardı.

Gurbet azıksızlığını düzüp koşunca azıksızlık azığı da ona koştu, azık kesildi.

Düşünce salkımları çöpsüz bir hâle geldi; kendisi de gece yollarına, Ay gibi klavuz kesildi.

Nice susarken söyleyen dudu kuşları vardır; nice gönülleri tatlı, ekşi suratlılar var.

Mezarlığa git de, bir soluk susarak otur; o söz söyleyen susanları seyret.

Topraklarını bir renkte görürsün ama çevik hâlleri bir de gildir.

Dirilerin de yağları, etleri birdir, hepsinde aynı yağ vardır, aynı et vardır; fakat biri gamlıdır, öbürü sevinçli.

Sözlerini duymadıkça, anlamadıkça ne bileceksin? Zâten hâlleri, senden gizli.

Sözlerinden, ancak bir hay - huy duyarsın; yüzlerce kat hâllerini göremezsün ki.

4770. Bir olan şeklimizde bile birbirine zıt neler var; toprak da bir, ama gönülleri ayrı - ayrı.

Böylece sesler de bir olur; olur ama bunun sesi dertlerle doludur, öbürünün sesi nazlarla.

Savaşta, atların kişnemelerini, uçup dolanırken kuşların civıltılarını duyarsın.

Birisi hasedinden bağırır, öbürü eşleriyle birleşme isteğiyle cıvıldaşır; biri zahmetinden seslenir, öbürü neşesinden.

Onların hâllerinden uzak kişiye göre, hepsinin de sesi birdir.

Şu ağaç balta yarasıyla sallanır; öbür ağaç seher yeliyle oynar.

Bu arda kalası tencere yüzünden çok yanıldım; çünkü ağzı kapalı kaynamakta.

Güzel - güzel, doğru - düzen kaynayan da o kaynayıyla seni çağırır, gel der; gösterişle yalancıkta kaynayan da.

İnsanları yüzlerinden tanıyan candan bir koku alamıyorsan var git, kokuları tanıyan, ayırd eden bir dimağ elde etmeye çalış.

O gül bahçesinde dönüp dolaşan dimağ, Ya'kup'ların bile gözlerini aydınlatır.

4780. Oğul, hadi, o ciğerinden yaralanmış âşıkın hâlini söyle; çünkü gene Buhârâ'lıdan uzak kaldık.

* **Âşıkın, sevgilisini bulması, arayan bulur; "Kim bir zerre ağırlığınca hayır yapsa, karşılığını görür."**

O genç, tam yedi yıl sevgilisini aradı - durdu; kavuşup buluşma hâliyle hayâle döndü.

Tanrı'nın gölgesi, kulun başı üstündedir; arayan, sonunda bulur.

* Peygamber, bir kapıyı çaldım mı, sonunda, o kapıdan bir baş, dışarıya çıkar dedi.

Birisinin bulunduğu yerde, oturduğu yerin çevrelerinde oturdun mu, sonunda, o adamın yüzünü de görürsün.

Bir kuyudan, her gün toprak çeker, her gün orayı kazar, eşersen, sonunda arı - duru suya ulaşırsın.

* Sen istersen inanma; herkes bilir bunu: Ne ekersen onu biçersin.

Taşı demire vur da kıvılcım çıkmasın; böyle şey olmaz, olsa bile pek az olur.

Bir adamın bahtı yâver olmazsa, kurtulması kısmet değilse, böyle adam tutar, pek az olagelen şeylere bakar, onları görür.

Filân kişi ekin ekti de der, buğday devşiremedi, falân adam sedef elde etti de o sedefte inci yoktu.

4790. * Bâüroğlu Bel'am'la mel'un Şeytan ibâdetler ettiler: ibâdetleri kendilerine fayda vermedi.

Bu sözleri söyleyen o kötü zan sâhibi kişinin aklına, yüzbinlerce peygamberler, yüzbinlerce yol erleri gelmez de,

Tutar, bu iki kişiyle örnek getirir, gönlünü karartır; fakat bahtsızlık, gönlüne bunlardan başka birşeyi nereden getirecek?

Nice kişiler vardır ki neşeli - neşeli ekmek yerlerken bir lokma ekmek, boğazlarında durur, ölümlerine sebep olur - gider.

A bahtsız, sen de yürü, ekmek yeme de onun gibi kötülüklerle uğrama bakalım.

Yüzbinlerce kişi ekmek yer de güçlenir - kuvvetlenir; can besler, gelişir.

Mahrum değilsin, ahmak oğlu ahmak değilsin de ne diye böyle pek az olan şeye yamandın kaldın?

Şu dünyâ, güneşin, Ay'ın ışığıyla dopdolu, apaydın da şu adam tutmuş, başını kuyuya eğmiş;

Doğruysa diyor, nerde aydınlık? A aşağılık kişi, başını kuyudan çıkar da gör.

Bütün âlem, doğu - batı, her yan, o ışıkla ışıklanmış; fakat sen kuyuda oldukça sana vurmaz, seni ısıtmaz ki.

4800. Kuyuyu bırak da köşklere, bağlara - bahçelere git, burada ayak direyip durma, inad etme, inad kutsuz bir şeydir.

Kendine gel, işte buracıkta, filân yılda, feşman adam ekin ekti de ekinini çekirge yedi;

Ne diye ekeyim? Burası korkulu yer; neden elimdeki buğdayı yerlere saçayım deme.

Ekin ekmeyi bırakmayan kişi, senin inadına, sen kör oluştun diye ambarını doldurur.

O genç de ümitle bir kapıyı çalıp durdu; sonunda halvete erdi; sevgilisiyle yalnız kaldı.

Geceleyin bekçiden korktu, sıçrayıp bir bağa girdi; orada sevgilisini mum gibi, kandil gibi buluverdi.

O sebebi yaratan, meydana getiren Tanrı'ya şükrederek ey Tanrı dedi, sen bekçiye rahmet et.

Bilmediğimiz, tanımadığımız sebepler düzüp koşmuşsun; cennem kapısından beni cennete almışsın.

Bu işi de, bir diken bile hor görmeyeyim diye yaptın; bu sebebi de bunun için halk ettin.

Ayak kırıldı mı Hak, kanat bağışlar; O, kuyu dibinde bile bir kapıyı açar.

4810. İster ağaç üstünde ol, ister kuyu dibinde; buna bakma, bana bak, beni gör, benim yolu açan anahtar der.

4811. * Ey Ahî, bu hikâyenin geri kalan bölümünü anlamak istiyorsan, artık dördüncü defterde ara.

(Ş E R H)

4473. Beyitten sonraki başlık. Hudeybiyye anlaşmasından sonra Kurayza ve Nâdiroğulları üzerine gidilmiş, birçok esir elde edilmişti. Esirler, zincirlere bağlanmış gibi iplerle birbirlerine bağlanarak Medine'ye getirilmişti. Bunları gören Hz. Peygamber, "Şaşarım o topluluğa ki onları bağlayıp cennete sürmedeler" buyurmuştu (Câmi', II. s. 48).

4483. Alparslan, İran Selçuklularının ikinci hükümdarıdır. İslâm - Türk pâdişahlarının da en üstün erlerinden biridir. 455 - 465 Hicride (1063 - 1072) hüküm sürmüştür. Rey şehrini idâre merkezi yapan bu sülâlenin içinde ve İslâm tarihinde, hem fütûhâtı, hem Türklere Anadolu ülkesini açışı, hem ahlâkı, müsamahası, afvı bakımından eşsiz bir mevki olan Adud'ud-Devle Alparslan Muhammed, Çağrı Bey'in oğludur. 1 Muharrem 420 de (1029) doğmuştur. 424 te doğduğu da rivâyet edilir. Gençliğinden itibaren birçok savaşlarda bulunmuş, amcası Tuğrul Bey, erkek evlât bırakmadan vefât ettiğinden Selçuk tahtına geçmiş. Gürcistan'ı istilâ etmiş, kralları vergiye bağlamış, Kars ve havâlisini almış, Aral Denizi'nin şimal ve şarkındaki Türk boylarını kendisine tâbi kılmış, Afşın adlı kumandanı, Anadolu'yu, bir yandan Konya'ya, öbür yandan Denizli'ye kadar zabtetmişti. 27 Zilka'de 463'de (28 Ağustos 1071), bu istilâya son vermek üzere harekete geçen Bizans İmparatoru Romanos Dijenese'le Malazgirt'te savaşmış, kendi kuvvetinden çok daha üstün bir kuvvete sâhip olan İmparatoru mağlûp ve esir etmiş, ona karşı büyük bir hoşgörülük göstermiş, bağışlayıp ülkesine göndermişti. 465 Hicride (1072) Mâverâü'n-nehir'deki savaşta yaralanmış, kırk, kırkbeş yaşlarında bu yaradan şehid olmuştu. Mevlânâ, bu büyük İslâm - Türk kahramanını, "Mesnevi'nin bu beytinde andığı gibi "Dîvân-ı Kebir"deki bir gazelinde de,

Okçılardur gözleri hoş kemandır kaşları
Ödürür yüz süvârî kimdür ol Alpârslan

beytiyle anar (Külliyât-ı Şems yâ Dîvân-ı Kebir: Bediuz-zaman Furûzan-fer basımı: Tehran, Üniv. Yayın. c. IV, 1339 Şemsî Hicri: s. 2086, beyit 22033. Farsça olan bu 24 beyitlik gazetin, sunduğumuz beyti Türkçe, beş beyti de arapçadır. Alparslan için "İslâm Ansiklopedisi" ne bk. cüz. 5, İst. 1941, s. 384 - 386).

4487. Beyitten sonraki başlık. "Fetih istiyordunuz ya, işte size fetih. Vazgeçerseniz daha hayırlı olur size; fakat savaşa dönerseniz biz de döneriz ve topluluğunuz çok bile olsa hiçbir işinize yaramaz sizin ve şüphe yok ki Allâh inananlarla beraberdir" meâlindeki âyetin ilk kısmı lafzen ıktibas edilmiştir. VIII. sûre olan Enfâl sûresinin 19. âyeti olan bu âyet ve 7. âyetten itibaren Bedir savaşı anlatılır. Bu âyetteki hitap, müşrikleredir.

4489. Lât, Sakıyf boyunun, Uzzâ, Kureys ve Kinâneoğullarının putuydu; Irak yolundaydı. Kureys, bu puta pek bağlıydı. Menât, Evs ve Hazrec boylarının

putuydu; putların en eskisiydi. Mekke'yle Medine arasındaydı; ona kurban keserlerdi (Muhammed b. Abdülmelik İbn Hişâm: Siret'ün-Nebi; Ezher profesörlerinden Muhammed Muhyiddin'in hâşiyeleriyle; Kahire, 1356 H. 1937; c. I s. 48, 84 - 88, not. 4; s. 90; not. 3).

4503. Beyit ve bu beyitten sonraki başlık. Hicretin altıncı yılının son ayından bir ay önce, Zülka'de ayında Hz. Muhammed, beşyüz kadar sahabeyle umre etmek için Médine'den hareket etmişti. Maksudları savaş olmadığı için yanlarında yalnız birer kılıç vardı. Mekke'ye haber gönderildi. Mekke'liler râzı oldular. Aynı zamanda Hâlid b. Velid'in öncü olarak ikiyüz atıyla hareket ettiği haber alındı. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Hudeybiyye'de bir ağacın altına oturdu; ashâba, ölünceye dek savaşacaklarına dâir kendisine bey'at etmelerini buyurdu. Ashâb, birer birer bey'at etti. Bunu haber alan müşrikler, ürkerek Hz. Peygamber'le uzlaşmaya karar verdiler ve uzlaşmayı yapmak üzere de Amroğlu Suhayl'i gönderdiler. Hac töreni gelecek yıla kalmak, Müslümanlardan dönüp Kureys'e sığınanlara engel olmamak, Kureys'ten biri Müslüman olup gelirse kabûl edilmemek şartlarıyla bir muâhede yazılıp imzalandı. Ashâbtan bile buna tîrâz edenler oldu. Fakat bu, Kureys'in, Müslümanlığı bir kuvvet tanımalardı. Hudeybiyye'den dönülürken, "Şüphe yok ki biz, sana apaçık bir fetih vermişizdir" meâlindeki âyetle başlayan XLVII. sûre indi. Başlıkta bu âyet, aynen alınmaktadır.

4506. Bu muahâdeyle Kureys'in saldırısından emin olununca Hayber fethe edildi; Nadir ve Kurayza boyları mağlûb oldu. (4473. beytin izâhına ve "Sosyal Açıdan İslâm Tarihi I", "Hz. Muhammed ve İslâm" adlı eserimize bakınız. Milliyet Kültür Kulübü Yayın. İst. 1969, s. 111 - 126).

4512. Beyitten sonraki başlıkta, arapça olarak geçen hadis. "Künûz'ül-Hakaak" ta şu sûretle tesbit edilmiştir: "Hiçbir Peygamber'e, ben Mattâ oğlu Yûnus'tan hayırlıym demek yaraşmaz." (II. s. 2003) Mevlânâ, bu hadisi, mîrâç hakkında kabûl etmekte, O'nun mîrâcı balık karnında oldu, bense göklere yüceldim; fakat gerçekte mekân yoktur; ikisi de aynıdır mânâsına almaktadır. Böyle olmakla beraber, II. sûrenin 136. ve 285., III. sûrenin 84. âyetlerinde bildirildiği gibi Peygamberlerin arasında, peygamberlikleri bakımından bir fark yoktur; ancak II. sûrenin 253. âyetiyle, XVII. sûrenin 55. âyetinde bazı peygamberlerin, bazılarından üstün oldukları da sâbittir. XX. sûrenin 107. âyetindeyse Hz. Muhammed'in, bütün âlemlere rahmet olduğu sarâhatle bildirilmekte, bütün peygamberlerden üstün olduğu açıkça anlatılmaktadır. Netekim 4521. beyitte de bu üstünlükten bahs olunmaktadır (II. cildin 976. beytinin izâhına da bakınız).

4520. I. cildin 2366. beytinin izâhına bakınız.

4534. Şihâp, göktaşdır. XV. sûrenin 18., XXXVII. sûrenin 10., LXII. sûrenin 8. ve 9. âyetlerinde Şeytanların, gökten bir haber çalmak istedikleri vakit şihâpla kovuldukları anlatılır.

4543 - 4550. "Ben Peygamberdim, Âdem'se ruhla ceset arasındaydım." (Hadis, Câmi', II. s. 81) Hz. Peygamber, bu hadisle, hakikatlerine işâret buyurmuşlardır. Elest. I. cildin 1246. beytinin şerhine bakınız.

4557. II. ciltte, 2862. beytin şerhine bakınız.

4572. "Haberiniz olsun, size cennet pâdişahlarını haber vereyim: Zayıf, düşkün kişiler, fakat Allâh adına and içtiler mi de vefa ederler." (Hadis: Câmi', I, s. 95).

4574. "Onlar kâfir olan ve sizi Mescid-i Harâm'dan men' eden, kurbanlarınızı, yerlerine ulaştırmayan kişilerdi ve Mekke'de sizin bilmediğiniz, bilgisizlik yüzünden çiğneyip geçeceğiniz, bu yüzden de günaha gireceğiniz imâna gelmiş erkekler ve kadınlar olmasaydı sizi Mekke'ye sokardık..." (XLVIII, Feth, 25). "İmâna gelmiş erler" âyetten lafzen ıktibas edilmiştir.

4576. "Kâfirlerin ellerini sizden çekti" sözü, aynı sürenin 20. âyetinden lafzen ıktibastır.

4589. 4473. beytin izâhına bakınız.

4591. İstemeyerek gelin. 4473. b. ş. bk.

4592 - 4597. Mevlânâ, bu beyitlerde, Emir'ül-Mü'minin Ali'nin (A.M.) şu sözlerini hatırlatmaktadır :

"Bir bölük halk sevâb için Allâh'a kulluk eder; bu kulluk, tâcirlerin kulluğudur. Bir bölük de Allâh'a korkudan kulluk eder, bu da kölelerin kulluğudur. Bir bölükse, Allâh'a şükrederek kullukta bulunur; işte hür kişilerin kulluğu budur." (Nehc'ül-Belâga terceme ve şerhîmiz; İst. Yeni Şark Maarif K. 1972; s. 391).

4599 - 4600. Her iki beytin de ikinci mısra'ları arapçadır.

4600. Beyitten sonraki başlıkta, "Cezb-i âşık ma'sukrâ" dan sonraki sözler arapçadır.

4616. "Hurma lifinden ip." CXI. süresinin 5. âyetine işâret edilmekteyse de burada bağlayan âşk, bağlanan da âşıktır; bu bakımdan kınamak yoluyla söylenmemiştir (II. cildin 421. beytin şerhine bakınız).

4624. XXV. sürenin (Furkan) 48 - 49. âyetlerinde, "Görmez misin Rabbinin lûtfunu, gölgeyi nasıl uzattı; dileseydi onu sâkin kılardı; sonra güneşi ona delil ettik; sonra da onu kolayca kendimize alıverdik" buyurulmaktadır. Mevlânâ, bu beyitte âşkı güneşe, gölgeyi de âşıka benzetmekte, âşk kemâlini bulunca âşkın gölge gibi yok olacağını bildirmektedir. Âşıkı, sâlik olarak kabul ettiğimiz takdirde güneşi Allâh'ın kudreti, lûtfu, rahmeti, nîmeti... olarak kabul etmek ıktizâ eder (I. cildin 111 - 132. beyitlerinin şerhine de bk.).

4624. Beyitten sonraki bölüm. Furûzan-fer, bu hikâyenin, Attâr'ın "Esrâr - Nâme" sinde olduğunu, İrâkıy'nin de "Lemeât" ta bundan bahsettiğini bildirir ve metin verir (Maâhiz; s. 126).

4629. II. Süre-i Celîlenin (Bakara) 26. âyet-i kerimesinde, Allâh'ın sıvrisineği örnek getirmekten çekinmeyeceği beyan buyurulmaktadır; bu âyete işâret edilmektedir

4641. Sühâ. I. cildin 1130. beytinin izâhına bakınız.

4662. İkinci mısra', âyetten ıktibastır. II. cildin 3332. beytinin izâhına bk.

4673. XXXIII. sürenin (Ahzâb), "Şüphe yok ki biz emânetli göklere ve yeryüzüne ve dağlara arzettik de onlar yüklenmekten çekindiler, ondan kork-

tular; onu insana yükledik, şüphe yok ki o pek zâlimdi, pek bilgisizdi" meâlindeki 72. âyetine işâret edilmektedir. Emânete; emredilen dini hükümler, ahde vefâ gibi mânâlar verilmiş, göklere, yerlere, dağlara arzedilmesinden maksat, buralarda yaşayanlara arzedilmektedir denmiştir. Râgıb-ı İsfahânî, emâneti, akıl olarak kabul eder. Âyetin son kısmı, "O pek zâlim ve bilgisiz oldu" tarzında mânâlandırılırsa, emirlere itaat etmemekle, akla ve nakle uymamakla zâlim ve bilgisiz oldu demek olur; netekim bundan sonraki beyitlerde de bu husus açıklanmaktadır (Kur'an-ı Kerim ve Meâli" ne bk. II, açıklama, s. XCIII).

4687. İkinci mısra'daki, "Allâh dilediğini yapar" sözü arapçadır; III. sürenin 40., XIV. sürenin 27. âyetlerinden ıktibastır.

4692. Sâlih - Deve. I. cildin 2518. beytinin şerhine bk.

4695. Kafdağı. -I. cildin 1393. beytinin şerhine bk.

4706. "Şüphe yok ki kâfir olmuşlardır. Allâh için üçüncüsüdür diyenler ve kulluk edilecek bir tek Tanrı'dır ancak. Söyledikleri sözden dönmezlerse içlerinden kâfir olanlar, pek çetin bir azâba uğrayacaklardır" meâlindeki âyete işâret edilmektedir (V. 73). Hristyanılara göre Allâh, hayat, kelâm ve kudret sıfatlarını hâizdir; hayat babadır; kelâm oğuldur, yani İsa'dır; kudret de Rûh'ül-Kudüs'tür. Üçü birdir, biri de üç. Bu üç sıfat birbirinden ayrılmaz. Kelâm sıfatı, tecessût etmiş, İsa olarak zuhûr eylemiş. Âdem Peygamber'in, yememesi gereken meyveyi yemesi dolayısıyla neslinin tevarüs ettiği günahı, kanını döktürmek sûretiyle gidermiştir. Sıfatın tecessût etmesine imkân bulunmadığı, birinin suçundan, soyunun, başka kişilerin sorumlu olmayacakları, peygamberlerin mâsum oldukları gibi bir mâbudun, kullarının suçunu, kendisini fedâ ederek bağışlayabilmesi, hele üçü birbirinden ayrılmazken kelâm olan oğulun çarımhta can verdikten sonra dirilmesi, diriltilmesi gibi bir inanç, akli ön plâna alan, teklifin akla uygun olduğunu kabul eden İslâm tarafından elbette reddedilecektir. Bu inanç üzerinde daha fazla durmayı lüzumsuz buluyoruz.

4717. Hâmise, beşinci, Râbia, dördüncü demektir. Bu beyitte, hem âşkın, dördü, beşi unuttuğu, bir tek sevgiliden başka birşey bilmediği, hem beş duygudan, dört unsurdan, varlık âleminde kurtulduğu, mutlak yokluk âlemine kavuştuğu bildirilmektedir, hem de sûflilerin "ricâlden" saydıkları Râbi'a-i Advilye'yi hatırlatmaktadır. Babasının dördüncü kızı olduğu için Râbi'a adını koyduğu bu sûfi kadın, tasavvuf ehline pek meşhurdur. Hicri 135'te (752 M.) yahut 185'te (801) Kudüs'te vefât etmiştir.

4722 - 4725. Âşk, cezbeyle meydana getirir. Heyeman haline gelen âşık, meczubtur; akıl dâiresinden çıkmıştır; teklifse akladır. Bu bakımdan âşkın yolu - yordamı, tekliften dışarıdır. Fakat bu, bir hâldir, makam olursa, yani sâlik, burada kalırsa, irşâda kalkışamaz. Gerçek yolcusu, ya önce cezbeyle ulaşır; sonra bir mürşide kavuşur, akıl dâiresine girer ve kemâle erer; yahut bir mürşide kavuşur, onun sohbetiyle, feyziyle cezbeyle erer; sonra akıl dâiresine girer. İlk kısımdan olanlara "mezcûb-ı sâlik" ikinci kısımdan olanlara "sâlik-i mezcûb" denir. Bu iki kısım, kemâle ermiş, irşât kabiliyetine sâhip olmuştur. Mürşide ulaştıktan sonra cezbe hâlinde kalanlar, yahut cezbeyle ulaşmış mürşide kavuşmayıp ve o hâli aşamayanlarsa irşât hakkına sâhip olamazlar.

4728. "Kamı kanla yurmazlar, suyla yurlar." Türkçe atasözü.

4742. Müdam içkiye alışanların, gece - gündüz, boyunca içtikleri için şaraba bu ad da verilmiştir.

4730. Ters iş yapanlara, "Sol yanından kalkmış" denir; bu Türkçe bir örf mecazıdır.

4732. Deve, oluk üstünde duramayacağı için, olmayacak şeyler hakkında kullanılan bir sözdür.

4746. "Allâh doğruyu daha da iyi bilir" arapça olarak geçiyor.

4780. Beyitten sonraki başlıkta, XCIX. sürenin (Zülzâl), "Artık kim bir zerre ağırlığı hayır yapmışsa onu (onun mükâfâtını) görür" meâlindeki 7. âyeti aynen alınmıştır.

4783. Furûzan-fer merhum, "Namaza devam ettikçe, pâdişâhın kapısını çalılıyorsun demektir; kim pâdişâhın kapısını çalarsa o kapı, ona açılır" meâlindeki bir hadîsi, "Hilyet'ül-Evliyâ" dan naklediyor (Ahâdis-i Mesnevi, s. 105). Ankaravî de "Kim bir kapıyı çalar ve ısrâr ederse o kapı açılır" meâlinde bir hadîs alıyor (s. 413). Câmî'us-Sagıyr'de "Şehîd olmayı, gerçek olarak dileyen kişiye, şehîd olmasa bile şehâdet mertebesi verilir" meâlinde bir hadîs vardır (II. s. 160).

4786. Ne ekersen onu biçersin." Türk atasözü.

4790. Bâüroğlu Bel'am. I. cildin 3309. beytinin şerhine bakınız.

4811. Fütüvvet ehlinin şeyhlerine "Ahl" denir. Hitap, Çelebi Husameddin'e'dir (Mevlânâ'dan sonra Mevlevîlik; s. 18 - 28; 358).

**

MESNEVÎ

Tercemesi ve

ŞERHİ

IV

RAHMÂN VE RAHİM ALLÂH ADIYLA

Bu, konakların en güzeline, faydaların en büyüğüne dördüncü göçür. Bağlar, bahçeler, gök gürültüsünün sesiyle nasıl sevinirse, gözler, güzel, rahat uykuyla nasıl uzlaşırsa, âriflerin gönülleri de bunu görüp okuyunca öyle sevinir. Canlara huzûrdur, bedenlere şifâ. Özü doğru kişilerin sevip özendikleri, yolcuların dileyip istedikleri gibidir. Gözlere ışıktır, gönüllere neşe. Devşirilen meyvaların en temizidir; dileklerin en büyüğü. Hastayı alır, hekime götürür; seveni tutar, yol gösterir, sevgilisine ulaştırır. Allâh'a hamdolsun ki bağışların en büyüğüdür; dilenen, istenen şeylerin en değerlisi. Buluşup uzlaşma çağını yeniler; zahmete düşmüşlerin güç işlerini kolaylaştırır. Uzak kalan, buna bakar, bunu okursa açıklanmasını arttırır onun; kutluluğa erişen kişininse sevincini, şükrünü fazlaladır; şarkı okuyan kadınların göğüslerini bezeyen gerdanlıklar gibi göğsünü bezer. Bilgi sâhibi olanlarla bildiklerini tutup kulluk edenlere bir karşılıktır bu. Doğmuş bir dolun Ay'dır sanki bu cilt; gitmişken dönüp geri gelen devlettir. Umanların ümitlerini arttırır; önden gider de kulluk edenlerin yerlerini hazırlar; çöken ümitlerini yüceltir; batan dilekleri yayıp döşer. Bir güneştir sanki; dağılmış bulutlar arasından doğup ışımış. Bizi görenlere, bizimle görüşenlere nurdur; ardımızdan gelenlere define. *Allâh'a şükretmek için bize başarı vermesini, gene O'ndan dileriz; *çünkü şükür, ele geçen nimeti bağlayıp elden çıkarmamaktır; daha fazlasını elde etmek için de avlanmaktır; neyi dilerse o olur ancak.

* Beni hüznülendiren şeylerin biri de bu: Yatmış, uyumuştum;
Hava güzeldi; yel tertemiz kokuyordu, serin-serin esiyordu.
Meşe ağacına boz renkli bir güvercin konmuştu;
Güzel güzel öttiyor, dem çekip çekip ağhyordu.
O ağlamaya başlamadan beni, aşkımdan ağlasaydım,
Su'dâ'ya olan sevgim yüzünden feryâda koyulsaydım teselli
bulurdum, nâdim olmazdım.

Fakat o, benden önce ağlamaya koyuldu, beni de heyecanlandırıp
ağlattı;
Ağlayışı ağlattı beni de, dedim ki: Üstünlük, önce davrananıdır.

Allâh, lütfuyla, keremiyle, bol-bol ihsanlarıyla, nîmetleriyle gelip geçenlere de rahmet etsin, geleceklere de; vaadinde duranlara da, kendilerini onlara benzetenlere de. O'dur istenenlerin en hayırlısı, umulanların en büyüğü. * "Allâh'tır en hayırlı koruyucu ve O'dur merhametlilerin en merhametlisi." Alışılıp uzlaşılanların da en hayırlısıdır, * mirasçılarının da en hayırlısı; kulluk tarlasını sürerek tohum ekenlere rızık veren de O'dur. Allâh'ın salâtı Muhammed'e ve bütün şeriat sâhibi olmayan ve olan Peygamberlere. Öyle olsun ey âlemlerin Rabbi.

..

(ŞERH)

* Çünkü şükür. "Şükrederseniz arttırırım..." (XIV; İbrâhim, 7).

* Beni hüznülendiren. Bu sözle başlayan dört beyitlik arapça şi'r'in son beyti, Cemâlüddin Ebû'l-Hasan'îl - Kiftî'nin (646 H. 1284 M.) "Enbâ'ür-Rüvât" ında geçiyor (Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhim yayını; Kahire - 1374 H. c. III, s. 146). Şâirin adı anılmıyorsa da nâşir, notunda, öbür üç beyti de kaydederek şi'r'in Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Abdül-Mü'min-i Kaysiyy'îş-Şerîsî'nin (619 H. 1222 M.) "Şarhu Makaamât'ül - Harîrî" sinde bulunduğunu bildiriyor (II, 14). Şî'r, 95 H. de (714 M.) ölen ve Cerîr'in çağdaşı bulunan Adıyy b. Rikaa'ül-Âmilî'nindir. Son mısra'daki "Üstünlük, önce davranandır" sözü, arapça atasözü olmuş, birçok kâtaplarda çeşitli münâsebetlerle geçmiştir. Türk klâsik edebiyâtında da "El-fazlı li men lehü't-takaddüm" tarzında vezni değiştirilerek geçer.

* Mirasçılarının en hayırlısı. Kur'ân-ı Kerîm'de XIX. sûrenin (Meryem) 40. âyet-i kerîmesinde "Yeryüzünü mirâs olarak biz alırız; orada kim varsa mirasçısı biziz ve onlar bize dönüp gelirler" buyurularak herkesin ve herşeyin yokluğa mahkûm olduğu bildirilmekte, XXI. sûrenin (Enbiyâ') 105. âyetinde, "Gerçekten de yeryüzü, temiz kullarıma mirâs olarak kahr" buyurularak kötü kişilerin, sonunda kötülükleriyle geçip gidecekleri bildirilmektedir. III. sûrenin (Âli İmrân) 180. âyetinde de, göklerle yeryüzünün mirâsının Allâh'a âit olduğu beyân edilmektedir. Bu âyet-i kelmelere işâret olunmaktadır.*

..

* Konya Mevlâna Müzesi Kütüphanesinde, ihtisas kitapları arasında 2036 No. da kayıtlı olan ve Sultan Vele'd'in elyazısı bulunan IV. cilt Mesnevî'de, Çelebi Husâmeddin'in elyazısıyla yazılmış ayrı bir dibâce var. Bu dibâce, Yusuf Ağa K. deki Mesnevî'de de vardır. Her iki nüshanın tavsifini, I. cildin "Sunuş" yazımızda 3. ve 12. nüshalarda verdiğimiz için burada tekrar etmeye lüzum görmüyoruz. Bu dibâcenin metnini de 3. nüshayı anlatırken sunduk. Her iki dibâcenin arasında pek az fark var; o da her hâlde yazarın dikkatsizliğinden meydana gelmiş olacak. Yusuf Ağa K. deki nüshanın 117 - a - b yapraklarında bulunan bu dibâcenin sonunda, bir satır olarak *تَمْرَهُ الْعَزِيزِ سَلَامُ الرَّقِ* sözleri de yazılmış. Fakat bu dibâce, şüphe yok ki Çelebi Husâmeddin'in inşâsı değil. Mevlânâ, sonradan dördüncü cilde başka bir dibâce yazdırmış, o dibâceyi kabul etmiş, her nüshaya o yazılmıştır. Fakat bu birinci dibâce de, Çelebi'nin elyazısıyla bulunmuş, iki nüshaya "teberrüken" alınmıştır.

Bu dibâcenin türkçesini sunuyoruz :

(Müze K. 2036; 1. a. Yusuf Ağa K. 5547; 117. a. sağ yanda).

RAHMÂN VE RAHÎM ALLÂH ADIYLA

Bu, Mesnevî'nin, koruyan basamaklarından dördüncü basamaktır; Peygamber'e hâs bir yükseliş yeridir. Neliksiz - niteliksiz, önüne ön olmayan çağın sırrını üzerine almıştır; sayısız mertebelerin sayılarına hem topluluk yeridir; hem konak yeri. * Elest kervanına çevik bir kılavuzdur; Belâ cevâbının tam anlayışlı kervanına da kervanbaşı. Sözlerinde İsâ soluğunun hâssası var; işâretinde Mûsâ'nın kutlu kademi. Muhammed'in huylarına kandil konan yerdir*; bir tek Tanrı sıfatlarına arılık yeri; tertemiz kişilerin huylarına temizlenme yurdu. Arınmış savaş erlerine yüceliktir; dağınık şeyleri düzüp koşmak isteyenlere güç - kuvvet de- lili. Yollara dalan dalgıçların kılavuzu, ışığıyla açılmıştır gerçeklerin en gizli, en güç olanları, ışığıyla vasıflanmıştır. Yol alıp ödülü elde edenler, onu okumak kutluluğuyla haz duymuşlardır; ulaşanların gözleri, onun yücelere bakışı yüzünden yardım gözüyle görülmüşlerdir.

(Müze. 1. b)

Tabiat zindanında mahpus olanları kurtarıcıdır; şehvet sillesiyle baş aşağı düşmüşleri o şehvetten vaz geçirir, duraklara sâhip olanlar, onun sözlerinin sesini duydular mı, hemencecik hâl sâhibi olurlar; hâl sâhibi olanlarsa, onun eteğine yapışarak duraklar elde ederler. Anlayışı kıt, vehme kul olmuş da acze düşmüş biri, kendi kusuru yüzünden bu anlatılan Mesnevî'yi övüşleri çok bulur, çok görürse bu buluş, bu görüş, kendi görüşünün kurtuluşundan, kendi bilgisizliğinin çokluğundan, anlayışının (Yûsuf Ağa: Yukarıda, sağda) yokluğundandır. Şâni yüce yaratıcı, onlara cevap vermiş de buyurmuştur:

* "Doğru yolu bulmayanlar, o anda, bu diyecekler, pek eski bir iftirâ."

Allâh için ne de güzel söylemiş söyleyen :

Doğru sözü ayıplayan nice kişi var ki.
Kusurları, kötü anlayıştan ileri gelir.
Fakat kulaklar, o sözlerden alacaklarını alırlar;
Anlayabilecekleri kadar ve bilgileri miktarınca.

Allâh, bu Mesnevîyi düşünüp anlamak isteyenlerin, anlamlarını belirleyip anlatanların gönüllerini açsın; öyle olsun ey âlemlerin rabbi.

(Müze:) Bu k.. bütün...

Çelebi Hak ve Dîn Husâm'ının kutlu yazısıyla bulmuşlardır. Teber-
rüken yazıldı.

(Yûsuf Ağa:) Aziz yazarı Husâmeddin.

(ŞERH)

- * Elest - Belâ. I. cildin 1246. beytinin şerhine bakınız.
- * Kandil konan yer. I. cildin dibâcesinin şerhine bakınız.
- * Doğru yolu bulmayanlar (Kur'ân-ı Kerim; XLVI, Ahkaaf, 11).

(M E T İ N)

Ey Hak ziyâsı Husâmeddin, sen öyle bir ersin ki ışığınla Mesnevî, Ay'ı bile geçti, ondan da daha aydın oldu.

A lûtfu umulan, yüce himmetin, bunu çekip götürmede; nereye götürüyor; Tanrı bilir.

Bu Mesnevî'nin boynunu bağlamışsın; bildiğin yere çekip götürmedesin.

Mesnevî koşup gitmekte; çeken görünmüyor; görünmüyor ama, gözü olmayan bilgisizlere görünmüyor.

Mesnevî'ye başlanmaya sen sebep oldun; artarsa, uzarsa gene sen arttırır, uzatırsın.

Sen böyle istiyorsan Tanrı da böyle istiyor demektir; Tanrı takvâ sâhibi olanların dileklerini verir.

* Önce sen varlığını Allâh'a verdin; karşılık olarak Allâh'ın varlığına büründün.

Mesnevî'nin sana binlerce şükürü var; duâ etmek, şükretmek için ellerini kaldırdı.

* Tanrı Mesnevî'nin diliyle, eliyle sana şükrettiğini gördü de kerem etti, lûtuf buyurdu; keremini, lûtfunu arttırdıkça arttırdı.

10. * Çünkü şükredene nîmetin arttırılacağı vaad edilmiştir; ne tekim yakınlık da, secdenin karşılığıdır.

* Tanrımız, "Secde et de yaklaş" dedi; bedenlerimizin secdesi, can yakınlığı oldu.

Mesnevî de artıyorsa, uzuyorsa, bu yüzden artıyor, uzuyor; yoksa büyük görünmek için, lâf olsun diye değil.

Üzüm çotuğu, yazla nasıl hoşsa, biz de seninle öylesine hoşuz; hükmediyorsan haydi, çek de biz de geçip götürelim.

* Ey "Sabır darlığın anahtarındır" sırrının beyi, başbuğu, bu kervanı hacca dek bir hoşça çek.

* Hac, evi ziyâret etmektir; ev sâhibini ziyâret ederek haccetmekse erliktir.

* Husâmeddin, bundan dolayı ziyâ dedim sana; çünkü bir güneşsin sen; bu ikisi de vasıflarıdır seçin.

* Bu husam, bu ziyâ... ikisi de birdir bâti... Gerçekten de güneşin kılıcı ışıktandır.

* Nur Ay'ın vasfıdır, bu ziyâ da güneşin; bunu Kur'an'dan oku.

Baba, Kur'an güneşe ziyâ adını taktı; Ay'a da nur dedi; bak da gör.

20. Güneş, Ay'dan daha yüce olduğundan, derece bakımından ziyâyı da nurdan üstün bil.

Hiç kimse, gidilecek yolu, Ay ışığıyla görmedi; fakat güneş doğunca yol göründü.

Güneş, alınacak, satılacak şeyleri tam olarak gösterdi de pazarlar, bu yüzden gündüz kuruldu.

Böylece de kalp akçayla geçer akça iyiden iyiye belirsin, herkes aldanmaktan, düzene kapılmaktan uzak kalsın diye,

Güneşin ışığı yeryüzüne iyice vurdu; alış-veriş edenler için, âlemlere rahmet oldu.

Fakat kalpazan, güneşi hiç istemez, ona pek kötü gelir güneş; çünkü güneş yüzünden işi-gücü kesada varır.

Demek ki kalp akça, sarrafın can düşmanıdır; yoksula köpekten başka kim düşman olur?

* Peygamberler, düşmanlarla savaşırlar; melekler de, yârabbi, sen kuru, sen esenlik ver diye duâ ederler.

Işık verip duran şu mumu, hırsızların üflemesinden, hırsızların soluklarından sen uzak tut derler.

Hırsız da ışığın düşmanıdır, kalpazan da; bu kadar işte. A feryâda erişen, bu ikisinden aman; sen feryâdımıza eriş.

30. Bu dördüncü deftere ışıklar saç; çünkü güneş de dördüncü kat gökten doğar.

Haydi, sen de bu dördüncü defterle güneş gibi ışık saç da şehirler, ülkeler parıl-parıl parlansın.

* Kim bu kitaba masal derse, masaldır ona; fakat bunu, kendi hâli olarak gören kişidir er kişi.

* Nil suyudur, Kıptiye kan görünür; Mûsâ'nın kavmine Nil suyu kan değildi, suydu.

* Bu sözlere düşman olan, şimdicek göründü gözüne; onu cehennemde baş aşağı gelmiş gösterdiler sana.

* Ey Hak ziyâsı, onun hâlini sen gördün; yaptığı işlerin karşılığını Hak gösterdi sana.

* Gizli şeyleri gören gözün, gizli âlem gibi usta; bu görüş, bu lûtuf eksilmesin dünyâdan.

Bizim hâlimiz olan şu hikâyeyi burada tamamlarsan değer.

Adam olmayanları, adam olanların hatırı için bırak; hikâyeyi sona vardır gitsin.

Hikâye orada tamamlanmadıysa bu dördüncü cilttir, burada düzene koy onu.

**

(Ş E R H)

7. "Kim kendini Allâh'a verirse Allâh da (lûtfuyla, keremiyle) onun (yardımcısı) olur." (Hadis. "Keşf'ül-Esrâr"dan naklen Ahâdis-i Mesnevî; s. 19).

9 - 10. Şükür - Nîmetin artması. Dîbâce'de geçti.

10 - 11. "Secde et de yaklaş." (Kur'an, XCVI, Alak, 19). Secde, namazda kulun, yedi uzvuyla, alını toprağa koyup avuçlarını, dizlerini, ayak parmaklarını yere dayamak sûretiyle bütün varlığını mâbûduna vermesi, izâfî varlığından, tümünden arınması, yok olmasıdır. İnsan, secdede, rabbine mânen yaklaşmış olur. Müşrikler, bu yokluğa bir türlü râzı olamamışlardı. Mevlânâ III. c. te 2123 - 2147. beyitlerde, namazdaki istiğrak hâlini pek güzel anlatır.

14. "Sabır, darlığın, sıkıntının anahtarıdır; zâhitlik de ebedî bir zenginlik." (Hadis; Künûz'ül - Hakaak; Câmi'us - Sagıyr hâmişinde; II, s. 103, I. cildin 96. beytinde de geçti).

15. Hac, Zengin olup gitmeye mal ve sıhhat bakımından kudreti olan, gidince de çocuğunu - çocuğunu geçindirecek tákati bulunan her Müslümana, yol da eminse, ömründe bir kere Mekke'ye gidip Kâ'be'yi tavâf etmesi, gereken töreni, muayyen zamanda yapması farzdır. Bu farzda, her taraftan gelen Müslümanların birleşmesi, buluşması, herkesin, aynı libasa bürünmesi, bayram hutbesini dinlemesi bakımından Müslümanların yıllık ve umumî kongresi olması dolayısıyla içtimâî bir gayenin de bulunduğu meydandır. Ev diye anılan, Beyt'ullah, yâni Müslümanların kiblesi olan Kâ'be'dir; ev sâhibiyse Allâh'tır; yâni ev, Allâh'la izâfe edilmiş, zaman ve mekândan münezze olmakla beraber oraya Allâh evi denerek Müslümanlığın merkezi, içtimâ mahalli olduğu belirtilmiştir. Ev sâhibini ziyâret etmenin erlik olduğu bildirilmekle de, "Öyle erler vardır ki onları ne ticâret, ne alış-veriş, Allâh'ı anmaktan ve namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoymaz; gönüllerin ve gözlerin döneceği günden korkar onlar; Allâh'ın, onları, yaptıkları işlerin daha da güzelliyle mükâfatlandırması ve haklarında, lûtfunu arttırması için ve Allâh, dilediğini hesapsız olarak rızıklandırır" meâhindeki âyetlere işâret edildiğini sanıyoruz (XXIV; Nûr, 37 - 38). Sûfillerin sözlerinde, şîirlerinde, Kâ'be'yle gönülü kıyaslamaya pek çok rastlanır. Bundan etraflıca bahsetmeye kalkarsak ayrı bir kitap meydana gelir.

16 - 18. X. sûrenin (Yûnus) 5. âyetine işâret edilmektedir. Mezkûr âyetle güneşe "ziyâ", Ay'a "nûr" denmekte ve Ay'a duraklar takdîr edildiği bildirilmektedir.

27. "Yarabbi, sen kuru, sen esenlik ver." III. cildin 3697. beytinin şerhine bakınız.

32. Kur'an-ı Kerim'e, "geçmişlere dâir masallar" dendiği hatırlatılmakta (VI; En'am, 25; VIII; Enfâl, 31; XVI; Nahî, 24; XXIII; Mû'minûn, 83; XXVII;

Neml, 68; XLVI; Ahkâaf, 17, LXVIII, Kalem, 15), aynı zamanda Mesnevî'ye itirâz edenlerin de bulunduğu bildirilmektedir ki III. cildin 4228. beytinde geçti.

33. Nil - Kan, Su. I cildin 868. beytinde geçti.

34 - 36. Eflâki, bu beyitlerde işâret edilen müşâhedenin, Mesnevî-han Sıraceddin tarafından anlatıldığını kaydederek diyor ki:

"Bir gün Çelebi Husâmeddin, Mevlânâ'nın huzûrunda baş köyup dedi ki:

Ashâb, Hudâvendgar'ın Mesnevî'sini okumaya başladı. Orada bulunanlar, onun nûruna daldılar mı, görüyorum ki gayb âlemine mensup bir topluluk, ellerinde, (münâsebetsiz kişileri) uzaklaştırmaya mahsus sopalarla, kılıçlar olduğu halde geliyorlar; o sözü ihlâsla dinlemeyenin, gönül doğruluğuyla işitip kabul etmeyenin imân ağacının kökünü, din dallarını kesiyorlar; onu çeke - sürüye cehenneme götürüyorlar.

Mevlânâ, gördüğün gibidir dediler ve bu mânâyı "Mesnevî"nin dördüncü cildinin başlarında bildirdiler; münkirlerin hâllerini açıkladılar da dediler ki:

Bu sözlere düşman olan, şimdicek görüldü gözüne..."

Bu manzum başlangıç, Çelebi Husâmeddin'e hitaptır; Mesnevî'nin, onun himmetiyle meydana geldiğini anlatıştır; Allâh, sırlarıyla bizim sırlarımızı da takdîs buyursun.

* Tahsin Yazıcı'nın tashih ve hâşiyeleriyle "Manâkıb'ul - Ârifin; T. T. K. yayını; Ankara - 1961, c. II, s. 744; T. Y. terc. Âriflerin Menkıbeleri; M. V. yayını, Ankara; Maârif Basımevi - 1954, s. 194 - 195.

(M E T İ N)

* Bekçiden kaçıp bilmediği bağa giren, sevgilisini orada bulup bekçiye hayır duâ eden âşıkın hikâyesinin tamâmı;
"Nice şeyler vardır ki olmasını istemezsiniz,
oysa ki hayırdır size."

40. Şuradaydık: O adam bekçiden korkmuş bir bağa at sürmüş-
tü hani.

Gamıyla sekiz yıldır yanıp tutuştuğu güzel o bağdaydı.

* Gölgesini bile görmeye imkân yoktu; Zümrüdüanka gibi
sözünü duyuyordu ancak.

Nasılsa bir kere görmüştü onu, görmüştü de gönül vermişti;
sonra da bir daha görememişti; görüş, o görüştü ancak.

Ondan sonra ne kadar çalıştı, çabaladıysa o sert huylu güzel,
bir türlü yüzünü göstermemişti.

Ne yalvarması bir çâre bulmuştu ona, ne mal - mülk veriş. Gö-
zü toktu, ümidi bir şeyde yoktu o fidan boylunun.

Tanrı, her sanata, her istenen şeye, önce adamın dudağını do-
kundurur; tadını tattırır o işin.

Ondan tad aldılar da aramaya koyuldular mı, ayaklarının önü-
ne, her gün yeni bir tuzak kurar, yeni bir bağla bağlar ayakları.

O işi aramaya düştü mü insan, bundan böyle kapıyı bağlar
da nkâh parasını getir bakalım der.

Aldıkları kokuyla dolanırlar, giderler, gelirler; her solukta
üimde düşerler; ümitsizliğe uğrarlar.

50. Herkes bir üimde kapılmıştır; sonunda ona, bir gün olur; bir
kapı da açarlar.

Açarlar ana gene kaparlar o kapıyı, kapıya tapan da o üimle
ateş kesilir, işe sarılır.

O genç de o bağa hoş bir hâlde girince ayağı bir defineye battı.

Tanrı, bekçiyi sebep etti de onun korkusu, gece vakti o bağa
koşturdu onu.

Sevgilisini bağda görüverdi; elinde bir fener, bağın arkında
yüzüğünü arıyordu.

O solukta, bu zevkle bekçiye duâ etmeyi, Tanrı'yı övmeye
eş etti.

Kaçarak bekçiye ziyan verdim hani; sen o ziyânın yirmi misli
altım, gümüşü onun başına saç.

Kötü kişilikten kurtar onu; ben nasıl neşeliysem, sen onu öyle
neşelendir.

Bu dünyâda da kutlu bir hâle getir onu, o dünyâda da; kötü
kişilikten, köpeklikten kurtar onu.

O kötü kişinin huyu, a Tanrım, boyuna halkın belâsını iste-
mektir.

60. Pâdişah Müslümanları suçlu buldu, cezâlandıracak diye bir
haber duydu mu, gelişir, sevinir.

Fakat pâdişah acıdı, cömertliğiyle o cezâyı Müslümanlardan
kaldırdı diye bir haber gelse,

O haberdan, canına bir yastır, düşer; kötü kişide daha bunun
gibi yüzlerce ters huylar vardır; vardır ama gene de bu huylar-
dan sen kurtar onu diyordu.

O kötü kişiye hayır duâlar edip duruyordu; çünkü o kötü ki-
şi yüzünden böyle bir esenliğe kavuşmuştu.

Bekçi herkese zehirdi, ona panzehir; o kötü kişi, iştihak çe-
ken âşıkı, sevgilisine kavuşturmuştu.

* Demek ki dünyâda mutlak kötü yok; bunu da bil ki kötü
de, kötülük de nisbîdir.

Dünyâda hiçbir zehir, hiçbir şeker yoktur ki birine ayak, öbü-
rüne ayakbağı olmasın.

Birine ayaktır, öbürüne ayakbağı; birine zehirdir, öbürüne
sanki şeker.

Yılanın zehiri, yılanı hayattır; fakat insana nispetle ölü-
dür.

Su mahlûkuna deniz, bağ, bahçedir sanki; kara mahlûkunaysa
ölümdür, dağlanmadır.

70. A iş eri, bu nispetlemeyi, böylece bir kişiden tuttur da bine
dek sayadur.

* Zeyd, ona göre Şeytan'dır; başka birine göreyse pâdişah,
sultan.

Birisi, Zeyd, pek doğru yüce bir kişidir der; öbürü, gebertile-
cek bir ateşe tapandır der.

Zeyd bir kişidir, ona öyledir, şunaysa tamâmiyle zahmet, ta-
mâmiyle ziyân.

Onun sana şeker gibi olmasını istiyorsan; git de, âşıklarının
gözüyle bak ona.

O güzele kendi gözünle bakma; dilenen, istenen kişiyi, dile-
yenlerin, isteyenlerin gözleriyle gör.

O güzel gözlüye karşı, kendi gözünü yum; Aşıklarının gözlerinden, eğreti bir göz al.

Hattâ eğreti olarak ondan bir göz, bir görüş al da onun gözüyle bak ona.

* Böyle yap da doymaktan da emin ol, usanmaktan da; ululuk sâhibi, bu yüzden, "Kim Allâh'ın olursa, Allâh onun olur" dedi.

* "Onun gözü de ben olurum, eli de, gönlü de." Böylece devleti, bahtı, gerilemekten, kutsuzluktan kurtulur.

80. Kötü, istenmez birşey bile olsa, değil mi ki sevgiline kılavuzluk etti, sevgilidir, dosttur o.

(Ş E R H)

39. Beyitten sonraki başlık. Bu hikâye, III. ciltteki son hikâyenin devamıdır. Başlıktaki "Nice şeyler vardır ki" diye başlayan söz, II. sürenin (Bakara), "Hoşlanmazsınız, size ağır gelir ama düşmanlarla savaşmak size farzedilmiştir. Bâzi şeyler vardır ki hoşlanmazsınız, fakat hayırlıdır size..." meâlindeki 216. âyet-i kerimesinden lâfzen ıktibas edilmiştir.

42. Zümrüdüanka. I. cildin 376. ve 2766. beyitlerinin şerhlerine bk.

55. "İnsanlara teşekkür etmeyen, Allâh'a da şükretmemiş sayılır" meâlindeki hadise işâret edilmektedir (Câmi', II, s. 167).

65 - 69. XVII. sürenin (İsrâ') 84. âyeti, "De ki herkes, huylandığı huya göre hareket eder; gerçekten de Rabbiniz, en doğru yolu kim bulmuştur, pek iyi bilir" meâlinindedir. Huy ya doğuştan olur, yahut da toplumdan elde edilir. II. sürenin 286. âyetinde, "Allâh hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden fazla bir şey teklif etmez. Herkesin kazandığı kendisine âittir; elde ettiği suç gene kendisine âit" buyurulmaktadır. Kazanılan hayır, sevap, yapılan iyilik, "kesb", suçsa "iktisâb" kökünden gelmektedir. Kesb, fitridir; iktisâb, sonradan edinmektir. Bu bakımdan, IV. sürenin (Nisâ') 28. âyetinde, insanın zayıf yaratıldığı bildirilmekle beraber, "Her doğan, fitrat üzere doğar; konuşuncaya dek o doğum üzeredir; sonra anası, babası, onu Yahudî yapar, Nasrânî yapar, Mecûsî yapar" hadisi mücebince (Câmi', II, s. 79) din ve dünyâ selâmetini veren fitrat dîni, İslâm dînidir. Esâsen insan, terbiyeyle doğustaki huylarını değiştirebilir; kaldı ki doğustaki kaabiliyetler de ancak yetişmekle, iyi, yahut kötü huy olarak inkişâf eder. Bu, böyle olmakla beraber gene de âlemde, mutlak hayır ve mutlak şer olamaz. İyilik ve kötülük, nispet ve itibardan doğar. Bir yerde ve birisine göre iyi ve hayır olan, başka yerde, bir başkasına göre kötüdür, şerdir; bu beyitler, bütün bunları izâh etmektedir.

71. Zeyd. Örnek olarak kullanılan bir ad.

78. 7. beytin izâhına bk.

79. "Onun gözü ben olurum..." I. cildin 30-35. beyitlerinin şerhine bk.

(METİN)

**Vaaza başlar başlamaz, zulmedenlere, taş yüreklilere,
inanmayanlara duâ eden vâız**

Vaazeden biri vardı; kürsiye çıktı mı, yol kesenlere duâ ederdi. Elini açar, yârabbi derdi; kötülere, bozgunculara, azgınlara sen acı;

Hayır yapanlarla alay edenlerin hepsine, bütün kâfir gönüllülere, kiliselerde, manastırlarda bulunanlara sen merhamet et.

Temiz kişilere duâ etmezdi; pis kişilerden başkalarına hayır duâda bulunmazdı.

Ona, böyle bir âdet yok dediler; sapıklığa sapanlara hayır duâda bulunmak cömertlik sayılmaz.

* Dedi ki: Ben iyiliği bunlardan gördüm, bunlardan öğrendim; bu yüzden de duâda onları seçiyorum.

O kadar pis işler işlediler, o kadar zulmettiler, cefâda bulundular ki, sonunda beni, serden aldılar da hayır işlere koştular.

Ne zaman dünyâya yüz tutsam, hemencecik onların ellerinden yaralara, berelere uğrardım.

Bu yara - bere yüzünden de o yana sığındım, o kurtlar, tekrar yola getirirlerdi beni.

90. Değil mi ki benim düzene girmeme sebep oldular, a akıllı - fikirli er, onlara duâ etmek, boynumun borcu.

Kul, dertten - zahmetten Tanrı'ya sızlanır, feryâd eder; uğradığı ağrıdan, sızıdan yüzlerce şikâyette bulunur.

Tanrı da ona, ağrı - sızı, dert - zahmet, sonunda seni yalvaran - yakaran bir kul etti, gerçekleştirdi der.

Sen, asıl senin yolunu kesenden, seni bizim kapımızdan uzaklaştıran, bu kapıdan seni süren nîmetten şikâyet et.

Gerçekte her düşman, senin ilâcındır, kimyâdır, faydadır sana; senin gönlünü alır.

Çünkü ondan kaçarsın, yalnızlık bucağında, Tanrı lûtfundan yardım dilersin.

* Gerçekte dostların, düşmandır sana; çünkü o tapudan uzaklaştırırlar, kendileriyle oyalarlar seni.

Hani bir hayvan vardır, porsuktur adı; dayak yedikçe semirir, büyür;

Köteği yedikçe daha iyileşir; sopa vuruldukça daha semirir.

İnanan da, gerçekte porsuktur; çünkü o da dert - mihnet so-pasıyla büyür, semizleşir.

100. * Bu sebeptendir ki peygamberler, dünyâdaki bütün halktan daha fazla zahmetlere düştüler, meşakkatler çektiler.

Böylece de canları, bütün canlılardan daha üstün, daha büyük bir hâle geldi; çünkü onların uğradıkları belâlara, başka bir topluluk uğramadı.

* Deri ilâçlanır, belâlar çeker de, sonunda Tâif derisi gibi hoş bir hâle gelir.

O acı, o keskin ilâçlar sürülmeseydi, pis bir hâlde kalır, pis - pis kokar dururdu.

Sen, insanı da tabaklanmamış deri say; rutûbetten nem kapmış, çirkin, ağır kokulu bir hâle gelmiş deri.

Acı, keskin ilâçları fazla sür de arınsın, güzel, parlak bir hâle gelsin.

Fakat a düzenbaz, buna gücün yetmiyorsa, Tanrı, sen istemedi bir dert, bir ağrı - sızı verirse sana, artık buna da râzı ol.

Çünkü dostun belâsı, seni temizleyen bir şeydir; onun bilgisi, sizin düzüp koştüğunuz şeylerden üstündür.

Bir adam, belâyı acınma görürse o belâ, ona tatlı gelir; ilâç, adamı iyileştirmeye başladı mı, hoş gelir adama.

* İnsan, mat oldukça kazandığını gördü mü, "öldürün beni a inandığım, güvendiğim kişilerim" der.

110. Bu kötü kişi de, başkasına faydalı oldu ama kendisini sürülmüş, kovulmuş bir adam yaptı - gitti...

İmândan doğan acıyı, kesildi ondan; Şeytan kini, yamandı - kaldı onda.

Öfkenin, kin gütmenin tezgâhı kesildi; bil ki kin, sapıklığın da aslıdır, kâfirliğin de.

**

(ŞERH)

86. Dedi ki. "Nefsini muhâsebeye çeken kâr elde eder bundan gaflet eden ziyâna düşer. Korkan emîn olur; ibret alanın can gözü görür; can gözü gören, anlar; anlayansa bilir." Hz. Alî'nin sözlerinden*. "Başkasında görüp de nefret ettiğin şey, sana edep olarak yeter."**

96. XLIV. sûrenin (Tegaabun) 14. âyetinde, eşlerin, evlâdın, insana düşman olduğu, onlardan sakınmak gerektiği bildirilmektedir ki beyitte, bu âyete işâret edilse gerektir. Bu düşmanlık, mutlak olmayıp insanın, onlara kapılarak tyilikten, hayırdan geri kalması nispetindedir. Netekim XLIII. sûrenin (Zuh-ruf) 67. âyetinde de, kıyamette, dostların bir kısmının, bir kısmına düşman olacağı bildirilmektedir ki bu dostlar da, insanı kötülüğe sevkeden, hayırdan alı-koyan koyun başlı kurtlardır.

100. "İnsanların en çetin belâya uğrayanları peygamberlerdir; sonra te-miz kişiler gelir; sonra da onlara benzeyenler, bezeyenlere benzeyenler belâya uğrarlar." (Hadis; Câmî; I, s. 35. Aynı s. de bu meâlde beş hadis daha vardır.)

102. Hicaz'daki Tâif şehrinin tabaklanmış derisinin meşhur olduğu anla-şılıyor. Tâif derisi, Arap edebiyatında da geçer.

109. "A güvendiğim kişiler, öldürün beni" arapça olup Huseyn b. Man-sûr'ül - Hallâc'ındır (I. ciltte 1817, 3490 ve 3948. beyitlerin şerhlerine bk.).

**

* (Nehc'ül-Belâga; Beyrut - Müesseset'ül - A'lemi II' - Matbûât basımı IV, s. 183).** Aynı (s. 232).

(METİN)

Birisinin, selâm olsun, İsâ'ya, varlık âleminde herşeyden daha güç şey nedir diye sorması

* Akıllı - fikirli biri, İsâ'ya, varlık âleminde herşeyden daha güç nedir diye sordu.

İsâ, "Ey can" dedi ona; "Herşeyden güç, Tanrı'nın gazebidir; çünkü o gazepten cehennem bile su gibi titrer - durur."

Adam, "Peki" dedi, "Tanrı gazebinden neyle amana erilir?" İsâ, "Kızdığın zaman kızgınlığını yenmekle" dedi.

Kötü kişi, kızgınlık mâdenidir; kötü, çirkin öfkesi canavarları bile geçmiştir.

O hünersiz kişi, huyundan vazgeçmedikçe rahmetten ne uma-bilir ki?

Dünyâda onların bulunmamalarına da imkân yoktur ya; fakat bu söz, onları büsbütün sapıklığa atmaktır.

Dünyâda çâresiz, sidik de bulunacak; bulunacak ama arı - duru su değildir ya o sidik.

**

(ŞERH)

112. Beyitten sonraki bölüm. Şârih-i Ankaravî; birisinin, İsâ Peygamber'e, "En çetin şey nedir" diye sorduğunu, İsâ'nın, "Rabbın gazebi" diye cevap verdiğini, "Ondan nasıl kurtulunur" sorusunu da. Öfkelenildiğin zaman öfkeni yenmekle" diye cevaplandığını naklediyor ve "Ey Âdemoğlu, öfkelenince beni an da ben de gazebe gelince seni anayım" meâlinde bir kudsi hadis kaydediyor (s. 19). "El - İthâfât'is - Seniyye" de, bu meâlde bir kudsi hadis vardır (s. 16).

**

(METİN)

Aşkın kötülüğe kalkışması üzerine sevgilinin ona bağırması

120. O bön kişi, sevgilisini yapayalnız görünce hemencecik onu kucaklamak, öpmek istedi.

O güzel, ona, küstahlaşma, edebini takın, aklını başına al diye bağırdı.

Genç, yapayalnız dedi, kimsecikler yok. Su akıp durmada, bir de benim gibi bir susamış var.

Burada yelden başka oynayan birşey yok; kim var, bu açılıp saçılmaya engel olan kim?

Sevgilisi, a deli âşık dedi, meğer ahmakmışsın sen; evet, ahmaksın; akıllılardan işitmemişsin.

Yeli esiyor gördün mü derler, bil ki burada bir de o yeli estiren var.

Rabbinin tasarruf ve tedbir yelpazesi, bu yele vurur da onu estirir - durur.

Yelin, buyruğumuz altına giren parça - buçuğu bile, yelpâzeyi sallamazsan esmez.

Yelin şu parça - buçuğu bile, a bön kişi, sen olmadıkça, yelpâze olmadıkça baş kaldırıp esmiyor.

Dudaktan çıkan soluk yeli bile canla bedeninin hükmüne uyuyor.

130. Soluğu, kimi vakit övüş yapar, haber hâline sokarsın; kimi vakit de sövüş, yeriş hâline getirirsin o soluğu.

Bunu gör de başka yellerin hallerini anla; aklı - fikri olanlar parça - buçuktan tümü görürler.

Tanrı, kimi olur, yeli bahar yeli yapar; kışın da ondan bu güzelliği alıverir.

* Ad kavmine kasırğa yapar da Hüd'a, güzel kokulu bir yel hâlinde estirir.

* Bir yeli, Sam yeli gibi zehirli bir hâle sokar, seher yeliniyse kademi kutlu bir hâle getirir.

Senin yaşayışına da, her yeli onunla kıyaslanan için soluk yelini temel etti; o yeli de sana verdi.

Lûtufsuz, kalırsız soluk çıkmaz; söz söylenmez. Bir bölüğe baldır, şekerdir o söz, bir bölüğe yse zehir mi, zehir.

Yelpâze, birini serinlendirmek için sallanır; sivrisineklerle kara sinekleri de kahretmek için.

Peki, Rabbin takdir yelpâzesi, nasıl olur da sınamalarla, belâlarla dolu olmaz?

Yelin parça - buçuğu olan soluk, hattâ yelpâzenin yeli bile, ya birşeyi bozmak için eser, yahut da düzüp koşmak için.

140. Bu bile böyle oluyor da bu güney yeli, bu seher yeli, bu batı yeli, nasıl olur da lûtuftan, nîmetlerden uzak olur?

Ambardan alınmış bir avuç buğdayı gör; ambariardaki buğdayların da böyle olduğunu anla.

Gökyüzünün yel burcundan esip gelen bütün yeller, o yel koparanın yelpâzesi sallanmadıkça nasıl eser, nasıl gelir?

Ekinciler, harman zamanı, harman başında Tanrı'dan yel istemezler mi?

Buğdaydan samanı ayırmak için, buğdayı ambarlara yığmak, battal kuyulara koymak için isterler elbet.

O esip gelen yel gecikince hepsini de Tanrı'ya yalvarır görürsün.

Doğum çağında da doğum yeli gecikti mi, gelmedi, esmedi mi aman yârabbi, sen imdâd et diye sesler gelmeye başlar.

Yeli, O'nun estirdiğini bilmeseler ağlayıp sızlanmanın anlamı nedir ki?

Gemidekilerin de hepsi, kulların Rabbinden, böylece yel isterler.

Yelden gelen diş ağrısında da, yana - yakıla, tam bir inançla yelin dinmesini dilersin.

150. Ordudakiler de, a dilekleri veren, sen bize üstünlük yelini estir diye Tanrı'ya yalvarırlar.

* Kadının doğurması gecikince de bildikleri her azizden muska istemeye başlarlar.

Demek ki herkes, iyiden iyiye biliyor ki âlemlerin Rabbidir yeli gönderen.

Gene her bilenin aklı, iyiden iyiye şunu da biliyor ki oynayan şeyi bir oynatan var.

Sen onu gözünle göremiyorsan, eserlerini ızhâr ettiğini gör de varlığını anla.

Beden de can yüzünden hareket eder ama sen canı göremezsin; fakat tenin hareketinden canı da bil, anla.

Aşık, edep korumada ahmak bile olsam vefalı oluştâ, arayıp tarayışta akulluyum, fikirliyim dedi.

Sevgilisi de şu görünen hareket, edep korumaksa bundan ötesini de bildiğin besbelli dedi.

Karısını bir yabancıyla yakalayan sūfi

Sūfinin biri, gündüzün evine geldi, evin bir kapısı vardı; içerde de karısı, bir kunduracıyla beraberdi.

Kadın, nefsinin düzenine uymuş, kunduracıya kul - köle kesilmişti; o bir göz evde, o tek odada onunla buluşmuştu.

160. Sūfi, kuşluk çağında evin kapı halkasını çalınca ikisi de acze düştüler, şaşırıldılar; ne bir düzen kurmaya çâre vardı, ne kaçıp kurtulmaya.

Sūfinin, o zamanda dükkânını bırakıp eve gelmesi âdeti değildi.

Fakat birşeyler sezinlemişti de bu şüpheyle o gün, mahsustan gelmişti.

Kadın da, bu zamanda, işini bırakıp eve gelmesi, hiç de âdeti değildir diye, buna güveniyordu.

* Fakat bu kıyaslaması, kazâ ve kader yüzünden doğru çıkmadı. Tanrı suçları, ayıpları örter ama cezâ da verir.

Bir kötülükte bulundun mu kork, emîn olma; çünkü ekilen bir tohumdur o; Tanrı onu bitirir, geliştirir.

Bir zaman onu örter, ondan pişman olmanı diler.

Ömer'in, o inananlar emîrinin zamanında bir hırsız tutuldu; Ömer hırsız cellâda, cezâ memûruna tapşırıldı...

O hırsız, ey tülkenin beyi diye bağırdı; bu suçum, ilk suç; ilk olarak işliyorum bu suç.

Ömer, hâşâ dedi, Allâh, ilk suçta kahrını yağdırmaz, cezâ vermez.

170. Üstün lûtfunu belirtmek için defâlarca örter de sonunda, adâletini belirtmek için cezâlandırır.

Böylece de bu iki sıfatın açığa vurulmasını, bunun müjde vermesini, öbürünün de korkutmasını sağlar.

Kadın da, defâlarca bu kötülüğü işlemişti; iş kolayca olmuş, bitmişti de bu yüzden ona da artık kolay görünmüştü.

Gerçek düşünceli akıl, bunu bilmiyordu ki testi, kırılmadan, boyuna ırmaktan dolmaz ya; bir gün de kırılır hani.

Bu defâ, ölüm nasıl münâfıkı yakalarsa, öylece, sımsıkı yakalamıştı onları.

* Ne bir yol vardı, ne bir yoldaş, ne de bir aman. O melek de cana el uzatmıştı.

Kadın, o cefâ yurdu kesilen odada, oynayışla, bu belâyâ uğradı da ikisi de kuruyup kaldılar.

Sūfi, gönlünden, a ateşe tapan kâfirler diyordu; size kin güdüyorum ama hele sabredeyim.

Bu solukta, bilmezlikten geleyim de herkes bu çan sesini duymasın.

* Gerçek er de size kin güder ama kinini gizler; susuzluk hastalığı gibi eserini azar - azar, yavaş - yavaş belirtir.

180. Susuzluk hastalığına tutulan kişi, buz gibi her solukta erir; fakat her solukta da kendini, daha iyiyim sanır.

Hani sırtlan nerde, burada değil ki diye - diye sırtlanı tutarlar da o, bu söze inanır, kaçmaz, tutulur.

O evde de, kadının adamı gizleyeceği ne bir kovuk vardı, ne bir aralık, ne bir yüksek yer.

Ne bir tandır vardı ki orada gizlesin herifi, ne bir çuval vardı ki önüne çeksin adamın da perde etsin onu.

* Kıyamet gününün geniş mi geniş alanına, Arasât meydanına dönmüştü evin içi; ne bir çukur vardı, ne bir tümsek, ne de kaçacak bir yer.

* Tanrı, kalabalıktan daralmış olan bu gepgeniş meydanı, mahşer yerini anlatırken, "Orada bir çukur, bir tümsek göremezsin" der.

* Kadının, düzene sarak sevgilisine çarşaf giydirmesi, bahâneler bulması; "Gerçekten de düzeniniz pek büyüktür" buyurulmuştur

Kadın, hemencecik kendi çarşafını, adamın üstüne attı; erkeği kadın yaptı da kapıyı açtı.

Fakat adamın erkek olduğu, merdivendeki deve gibi besbelliydi; adam rezil olmuş - gitmişti.

Kadın, şehrin büyüklerinden bir kadın dedi; malı - mülkü, bahtı - devleti var.

Yabancı biri, bilmeden dangadak girivermesin diye kapıyı örttüm.

190. Sūfi, merâmı nedir dedi; bir işi varsa görelim, cana minnet bilirim.

Karısı, bize akraba olmak istiyor; iyi bir kadın; ama içini bilmem; kimin nesidir, Hak bilir dedi;

Kızı görmek istedi; olacak bu ya, o da mektepte.

İster un olsun diyor, ister kepek; canla - gönülle onu gelin edeceğim kendime.

Bir oğlu var, şehirde benzeri yok; güzel, akıllı, çevik; işi - kazancı da yerinde.

Sûfi, biz yok yoksul kişileriz; hâlimiz per - perîşan; elimiz dar; bu kadının soyu - boyuysa mallı - mülklü, yüce kişiler.

Evlenmelerinde eşitlik olur mu hiç? Kapının bir kanadı tahtadan, öbürü fildişinden.

* Nikâhta eşitlik gerek; yoksa sıkıntı başlar, geçim olmaz dedi.

Kadının, o, çeyiz - çimen kaydında değil, dileği, kapalı, namuslu olması deyişi; sūfinin de bunu gizle artık diye cevap verışı

Kadın dedi ki: Ben de böyle özür getirdim; fakat o, hayır dedi; ben çeyiz - çimen aramıyorum.

Biz mala - altına doymuşuz, zenginlikten usanmışız; halk gibi hırsla düşmek, para - pul, mal - mülk toplamaya kalkışmak yok bizde.

200. İsteddiğimiz şey, kapalı olması, temizliği, düzgünlüğü. İki dünyada da kurtuluş, murâda eriş, ancak bununla.

Sûfi, gene yoksulluklarını söyledi, özürler getirdi; gizli kalmasın diye bunu, tekrar - tekrar anlattı.

Kadın, ben de tekrar - tekrar söyledim; çeyizimizin olmadığını güzelce anlattım dedi;

Fakat inancı dağdan da pek; yüzlerce yoksulluk olsa şikâyeti yok.

Gene de namusun, temizliğin, Tanrı'dan çekinmenin, öğüt veriş bakımından daha üstün olduğunu bizden iyi biliyor.

Boyuna, benim istediğim şey, namuslu olması; sizden dileğim şey, gerçekliktir, himmettir, diyor.

Sûfi dedi ki: Zâtı çeyizimizi - çimenimizi, malımızı - mülkümüzü gördü; hâlâ da açık - gizli görüp durmada.

Daracak bir ev, bir kişilik bir durak; öylesine bir yer ki bir iğne bile burada gizli kalamaz.

Hele kapalı olduğumuzu bizden de iyi biliyor; nâmusumuzun önünü de biliyor, ardını da; başını da biliyor, kuyruğunu da.

Kızın çeyizi, çimeni, aşçısı, işçisi olmadığı meydanda; düzgün, kapalı, örtülü olduğunu da bilir zâtı o.

210. Kızın nâmuslu olduğunu anlatmak, babaya şart değil ya; zâten aydın gün gibi görüyor onu.*

Bu hikâyeyi şunun için söyledim; senin de yanışın meydana çıktı; bâri az lâf et.

A boyuna dâvâyı uzatıp duran, senin de hüküm çıkarman bu, senin de inancın bu işte.

Sen de sūfinin karısı gibi hâinmişsin; sen de azgınlıkta düzen tuzağını kurmuşsun.

Her yüzü yunmamıştan bahseder durursun; utanırsın ama hiç Tanrı'dan utancın yok.

**

* "Baba" sözü türkçe geçiyor.

(Ş E R H)

133. Âd kavmi. I. cildin 858 - 859. beyitlerinin şerhine bk.

134. "Seher yeliyle bana yardım edildi; Âd kavmiyse batı yeliyle helâk edildi", "Seher yeliyle bana yardım edildi; benden öncekilere o yel azaptı" (Hadis; Câmî; II, s. 175).

151. Şârih, kadının doğurması güçleşirse bir kâğıda Kur'an-ı Kerim'den birkaç âyet yazılıp suya konmasının, kadının bu suyu yüzüne, gözüne sürmesinin, biraz da içmesinin bir gelenek olduğunu bildiriyor (s. 21).

164. "Kullarıma haber ver, şüphe yok ki ben suçları örterim, rahimim ve şüphe yok ki azâbım da pek çetin ve elemli bir azaptır" meâlindeki âyetlere işâret edilmektedir (XV, Hicr, 49 - 50).

175. Beyitte, cana el uzatan melekten maksat, canları almaya, ruhları kabzetmeye memûr olan Azrâil'dir. Mânevi derece bakımından Tanrı'ya yakın olan dört meleğin biri olan Azrâil, yahut İzrâil, XXXII. sûrenin (Secde) 11. âyetinde "Ölüm meleği" diye anılır. LXXIX. sûrenin (Nâziât) ilk ve 3. âyetlerinde kâfirlerin ve inananların ruhlarını kabzedemeyen melekler diye geçer. Bu meleklerin, Azrâil'in yardımcıları oldukları söylenmiştir. Türkçede, "Can alıcı" diye de kullanılmıştır. (Risâlat al - Nushuyya ve Dîvan; Hazırlayan: A. Gölpınarlı; Eskişehir Turizm ve Tanıtma Derneği Yayını; İst. 1965, s. 177; XLVI. şîr, 3. beyit).

Susuzluk hastalığı, karaciğer hastalığıdır.

184 - 185. Arasât meydanı. Kıyametten sonra herkesin toplanacağı meydan-
dır. Halk, bu meydandaki kalabalığı, "Bir ayak, binbir ayak üstünde" diye an-
latır. XX. sûrenin (Tâhâ), "Sûrun üfürüleceği gün, o mücrimleri, gözleri gö-
vermiş bir hâlde haşrederiz; aralarında gizli - gizli konuşurlar da, ancak derler,
on geceden fazla kalmadınız dünyâda. Ne dediklerini daha iyi biliriz biz, akli
ve yolu - yordamı daha düzgün olanın ancak bir gün kaldınız dediği zaman.
O gün dağlar ne olur diye soruyorlar sana; de ki: Rabbim onları un - ufak eder,
kuma döndürü de savurur. Yeryüzünü dümdüz bir hâle getirir; orada ne bir
iniş görebilirsin, ne bir tümsek" meâlindeki 102 - 107. âyet-i kerimelerine işâret
edilmekte ve 182. beyitte son âyet-i kerimeden lâfzen ıktibas yapılmaktadır.

185. beyitten sonraki başlıkta, XII. sûrenin (Yusuf A. M.) 28. âyetinden
lafzî ıktibâs vardır. Âyetin meâli şudur: "O'nun gömleğini, arka taraftan yırt-
ılmış görünce, hiç şüphe yok ki dedi, bu, sizin düzenlerinizden. Gerçekten de
ey kadınlar, düzeniniz pek büyüktür." Mısır Azizinin zevcesi Zelihá (Züleyhá),
Yûsuf'a âşk olmuş, ondan murâd almak için kapıları sınıksız kapamış, fakat
Yûsuf, böyle birşeye râzı olmamış, kaçarken kadın, arkadan gömleğini tutmuş,
gömlek yırtılmıştı. Bu sırada kocası, kapı önünde görününce, kendini kurtar-

mak için, karına kötülük etmek isteyen cezası zındana atılmaktan, yahut çe-
tin bir cezâya uğratılmaktan başka ne olabilir demişti. Bunun üzerine kadı-
nın yakınlarından biri, gömlek önden yırtıldıysa Yûsuf haksızdır; arka taraf-
tan yırtılmışsa kadın yalan söylemektedir demiş, gömleğin arkadan, boydan
boya yırtıldığı görülünce de karısına bu sözlü söylemiş, siz ey kadınlar, düze-
niniz pek büyüktür demişti. Böyle olmakla beraber gene de dedikoduyu önle-
mek için Yûsuf'u zındana yollamış, Yûsuf, zındanda yedi yıl kalmıştı. Hatta
bu yüzden klâsik edebiyatta zındana "Makaam-ı Yûsuf" dendiği vardır (I. ciltte
118. beytin şerhine de bk.).

197. Şeriatla, evlenmek için kadınla erkeğin soy - boy, servet, güzellik v.s.
bakımından eşit olması şarttır.

**

(METİN)

Tanrı'ya, duyar, görür demekten maksat

* Tanrı, görüşü her solukta seni korkutsun diye kendisine "Herşeyi gören" dedi.

* Tanrı, kötü sözlerden ağzını yumasin diye kendisine "Herşeyi duyan" dedi.

* Korkasın da bozgunculuğa âit birşey düşünmeyesin diye Tanrı, kendisine "Herşeyi bilen" dedi.

* Bunlar, bizim adlarımız gibi Tanrı'ya verilmiş adlar değildir; çünkü Zenciye de Kâfûr adını korlar.

* Tanrı'nın adı, sıfattan meydana gelmiştir; sıfatlarımızınsa önüne ön yoktur; İlet-i Ulâ örneği gibi sakat, saçma birşey değildir.

220. Öyle olmasaydı, sağıra duyan, körlere aydın adlarının verilmesi gibi bir alay olur, maskaralık kesilirdi.

Tanımak için konan ad, utanmaz birine mahcup, çirkin ve kara yüzlü birine güzel adı gibi rastgele konmuş addır.

Yeni doğmuş küçücek bir çocuğa hacı, yâhut da soyunda var diye gaazî lâkabını takıverirsin.

Bu adları, bu lâkapları övmek için takarlarsa, o sıfat, o adamda yoksa doğru değildir ki.

* Ya alay etmek, maskaralıkta bulunmaktır bu, yâhut da delilik; Tanrı'ysa, zalimlerin dediklerinden münezzehtir.

Ben seni buluşmadan önce de bilir, tanırdım; güzel yüzüsün ama kötü huylusun.

Ben seni, seninle buluşmadan önce de bilirdim; kötülükte ayak direyen bir inatçısın sen.

Gözüm kanlansa da gözümün hâlini görmesem, gene de gözümün ağrısını bilirim hani.

Sen beni çobansız bir kuzu gördün de gözüm, bekçim yok sandın.

Aşıklar, bakılmaması gereken yere bakarlar da o yüzden derde düşerler; o dert yüzünden de ağlarlar, inlerler.

230. O ceylâm çobansız sanmışlardır; o tutsağı ucuz bilmişlerdir. Derken gözcüsü, bekçisi benim, boşu boşuna pek bakma diye bir bakış okudur gelir de çiğere saplanırverir.

Nasıl olabilir der, ben bir kuzudan, bir keçiden daha aşağı mıyım ki ardında bir gözcüm, bekçim olmasın?

Bir bekçim var ki padişahlık ona yaraşır; bana esip gelen yeli o bilir ancak.

O herşeyi bilen, o yel soğuk mudur, sıcak mı, bundan da bilgisiz değildir;

Azgın nefis, Tanrı'ya karşı sağırdır, kördür; gönül gözümle tâ uzaktan senin körlüğünü gördüm ben.

Onun için de sekiz yıldır, seni hiç sormadım; çünkü kat-kat bilgisizlikle dolu olduğunu gördüm.

Külhandaki adamı, nasılsın diye neden sorayım? Nasıl olacak, baş aşağı işte.

Dünyâ külhana benzer, çekinmekse hamama

Dünyâ azgınlığı külhana benzer; çekinip sakınmak hamamı da dünyâ yüzünden aydındır.

Çekinip sakınan bölük, bu külhanda tertemizdir; çünkü hamamdadır onlar, yunmuşlardır, arınmışlardır.

240. Zenginler, yakmak için hamamcıya tezek taşıyanlara benzerler.

Tanrı hamam kızsın diye, tavlansın diye onlara hırs vermiştir. Sen, şu külhanı bırak da hamama yürü; külhanı bırakmayı hamama girmenin ta kendisi bil.

Külhanda kalan, dayanan, akıllıca iş gören kişinin hizmetçisidir sanki.

Hamama girip yıkananın temizliği, güzelim yüzünde belirir-durur.

Külhandakiler de, yüzlerindeki, elbiselerindeki dumandan, tozdan apaçık anlaşılır.

Yüzünü görmezsen kokusunu al; koku, her köre değnektir sanki.

Koku da alamıyorsun söze getir, konuştur da yeni sözden eski sırrı anla.

Altın babası külhancı söze geldi mi, geceye dek yirmi küte tezek taşıdım der.

250. Senin hırsın da dünyâda ateşe benzer; her alev, yüz açmıştır. Şu altın, tezek gibi ateşi alevlendirir ama aklın önünde tezek gibidir; hoş gitmez.

Güneş, ateşten dem vurdu mu, ıslak fişkıyı ateşe lâyük bir hâle kor.

Hani şu adam, mal-mülk topladım diyor ya; ne diyor yâni? Bu kadar pislik taşıdım diyor.

Bu söz, rezilliğe rezillik katar ama külhandakiler arasında övünmelerdendir bu.

Sen, akşama kadar altı küfe çektin; bense zahmetsizce tam yirmi küfe taşıdım derler.

Külhanda doğup temizlik nedir, görmeyen kişiyi, misk kokusu incitir.

*** Güzel koku satanların çarşısında, güzel kokudan, misk kokusundan hastalanan, bayılan tabağın hikâyesi**

Birisi, güzel koku satanların pazarına varınca kendinden geçti, yere yıkıldı.

İyi huylu güzel koku satanlardan gelen güzel koku, adamın başını döndürdü, adam, olduğu yere düşüp yığıldı.

Tam yarım gün, yol geçidinde, hiçbir şeyden haberi olmaksızın leş gibi yattı - kaldı.

260. * O zaman halk başına toplandı; hepsi de "Lâ havle" çekmede, derdine derman bulmaya uğraşmaktaydı.

* Birisi, elini kalbine götürüyor, öbürü, yüzüne gülsuyu serpiyordu.

* Bilmiyordu ki o alanda, başına ne geldiyse, gülsuyundan gelmişti.

* Biri, ellerini, başını ovmadaydı; öbürü, suyla ıslanmış saman getirmedeydi.

* Birisi, ödağacıyla şekeri karıp tütsülüyordu; bir başkası, elbisesini soyup onu hafifletiyordu.

* Başka biri, nasıl atıyor diye nabzını dinliyor; birbaşkası ağzını kokluyor;

Şarap mı içmiş, esrar mı çekmiş; afyon mu yutmuş, anlamak istiyordu; halk, onun kendinden geçişi yüzünden şaşırıp kalmıştı.

Derken hemencecik, filân kişi, feşman yerde düşmüş, yatıyor diye yakınlarına haber yolladılar.

* Neden kendinden geçti, ne oldu da tası damdan düştü? Kimsecik bilmiyordu.

* O koca tabağın gürbüz, anlayışlı bir erkek kardeşi vardı; hemen koşa koşa geldi.

270. * Yeninde birazcık köpek tersi vardı; halkı yardı, baş ucuna geldi.

Ben dedi, neden hastalandı, biliyorum. Sebebini bildin mi, iyileştirmek kolaydır.

Fakat sebebi belli olmazsa güçtür; bu hastalığın ilacı nedir? Bunda yüzlerce ihtimâl var.

Ama sebebini bildin mi, iş kolaylaşır; sebepleri bilmek, bilgisizliği giderir.

Şu köpek tersinin kokusu, onun beyninde, iliğinde kat - kat durmada;

Rızkını elde etmek için her gün, geceye dek pisliğin içindedir; tabaklığa batmış - gitmiştir dedi.

* Ulu Calinos da böyle demiştir: Hastaya, neyi huy edinmişse onu ver.

Çünkü hastalığı, huyuna aykırı şeylerdir; öyleyse hastalığının ilacını, alıştığı şeylerde ara.

O adam da pislik çeke - çeke bokböceğine dönmüştür; bokböceği, elbette gülsuyundan bayılır.

Onun ilacı, köpek pisliğidir; çünkü o, ona alışmıştır; onunla uğraşmayı huy edinmiştir.

280. * "Pis kadınlar, pis adamlarıdır" âyetini oku; bu sözün önünü, sonunu bir anla.

Öğütçüler, ona bir kapı açılın diye anberle, yahut gülsuyuyla ilaç verirler.

Fakat pislerle temiz şeyler uzlaşamaz ki; a güvenilir kişiler, lâyük da değildir bu.

* Onlar, vahyin güzel kokusundan eğrilmişler, sapıtmışlar, kendilerini yitirmişlerdi de "Sizin yüzünüzden uğursuzluğa uğramışız" diye bağırmaya koyulmuşlardı.

Diyorlardı ki: Bu söz bize eziyet vermede, hasta etmede bizi; sizin öğüdünüzü iyiye yormuyoruz biz.

Açıkça öğüde başladınız mı, hemen, o solukta sizi taşlarız biz.

Biz, olmayacak şeylerle, aslı yok oyunlarla semirmişiz; mayamız öğütle yoğrulmamış.

Bizim gıdamız yalandır, lâftır, olmayacak şeydir; sizin haber verdiğiniz şey, midemizi bozuyor.

Hastalığınızı yüzlerce kere arttırmadanız, çoğaltmadanız; akla ilaç olarak afyon veriyorsunuz siz.

Tabağı, tabağın kardeşinin, gizlice, köpek pisliğiyle iyileşmesi

Orada bulunanlar, ona verdiği ilacı görmesinler diye o genç, halkı oradan sürdü, uzaklaştırdı.

290. Gizli birşey söyler gibi başını kulağına eğdi; o şeyi burnuna sürdü.

Köpek pisliğini avucuna bulamıştı; pis beynin ilacını, köpek pisliği görmüştü.

Birazcık geçti; adam kıvılcıktanmaya başladı; halk, bu, pek büyük bir afsun dedi.

Bu afsunu okudu, kulağına üfledi. Ölmüş gitmişti adam; afsun feryadına yetişti.

Bozguncuların kıvılcıktanması o yandadır; zinâdan, bakıştan, göz süzüşten, kaş oynatıştan harekete gelirler.

Öğüt miski kime fayda vermiyorsa o, mutlaka kötü kokuya alışmıştır.

* Tanrı'ya şirk koşanlar, tâ önceden pislik içinde doğmuşlardır da o yüzden Tanrı, şirk koşanlara pis demiştir.

Tâ önceden pislik içinde doğan kurt, hiç mi hiç anber kokusuna alışamaz.

* Nur serpintisi ona rastlamamıştır; o, kabuklar gibi özsüzdür, gönülden mahrumdur, tamamiyle bedendir.

* Tanrı nûrunun serpintisinden nasıbi varsa, Mısır'da olduğu gibi, pislik içine gömülmüş yumurtadan civciv çıkar gibi o da kurtulur, çıkar.

300. Hem de kümeşte beslenen aşıklık tavuk da değil; bilgi, anlayış kuşu bu.

Sen o nur sâhibi değilsin, o nur, sende yoğa benziyor; çünkü burnunu pisliğe sürtüp durmadasın.

Ayrılıktan yanağın solmuş, yüzün sararmış ama, sararmış bir yapraksın, olmamış bir meyvasın sen.

Tencere ateşten kararmış, is rengini almış; fakat et, karthığın-dan böyle ham kalmış.

Sekiz yıldır, seni ayrılıkla kaynattım durdum da gene bir zerre bile hamlığın eksilmedi, münâfıklığın gitmedi.

Hastalıktan donmuş, buz kesmiş bir koruksun sen; şimdi koruklar kuru üzüm oldu da sen hâlâ hamsın.

O âşıkın düzene sapıp dileğini gizleyerek suçuna öziir getirmesi sevgilinin de bunu anlaması

Bana uyacak mısın, yoksa nâmuslu musun; bunu anlayayım diye seni sınadım; kusûra kalma dedi âşık.

Bunu dedi, seni sınamadan da bilip duruyordum ama birşeyden haber alış, apaçık görüşe benzer mi?

Bir güneşsin ki adın duyulmuş, yayılmış; güneşi sınamaya kalkıştıysam ne ziyânı var?

Sen, bensin; ben her gün, kârda, ziyânda kendimi sınamaktayım.

310 * Düşmanlar, onlardan mucizeler meydana gelsin diye peygamberleri sınadılar.

A kötü göz, gözlerinden irak olasıca, ben, ışığı nice dir, bileyim diye kendi gözümü sınadım.

Bu dünyâ, yıkık bir yere benzer; sense definesin; definede seni araştırdıysam incinme.

Her defâ düşmanlara olur - olmaz lâflar edeyim, nâmusundan söz açayım diye küstahça sınadım seni.

İstedim ki dilim, adını anarken göz de, gördüğüne tanıklık etsin.

* Saygı yolunu vurduysam a Ay yüzlüm, kılıçla, kefenle geldim.

Senin elinden başka bir elle ayağımın, başımın kesilmesini istemem; çünkü bu eldenim ben, başka elden değilim.

Gene ayrılıktan söz açıyorsun; etme, eyleme; ne dilersen yap da bunu yapma.

* Bu solukta söz ülkesine yol aldık ama söylemeye imkân yok; çünkü vakit gecikti.

* İşin dış yüzünü söyledik, öz gömülü kaldı; ömrümüz varsa bu, böyle kalmaz elbet.

Sevgilinin, âşıkın özrünü reddetmesi, düzenini yüzüne vurması

320. O sevgili, dudaklarını açıp cevap verdi de dedi ki: Hâlin, bizce gündüz ama sana göre gece.

Bu kapkara düzenleri, adâlet çağında gözü açık olanların önlerine ne diye getirir de yayar - dökersin?

Gönlündeki düzenlerin hepsi de bize karşı rezil olmada, gün gibi apaydın, ortaya çıkmada.

Kulumuzu esirgediğimizden onları örtüyorsak, sen de yüzüstü lüğü ne diye hadden aşırırsın?

* Babandan öğrensen e; Âdem, suç işleyince bir hoşça tâ kapı dibine, ayakkabı çıkarılan yere geldi.

* O sırları bilenin gücünü gördü de iki ayağının üstünde durdu; suçunun bağışlanmasını dilemeye koyuldu.

Tasa - keder, külünün ortasına geçti, oturdu; behâneler bulup daldan dala sıçramadı.

* "Rabbimiz, gerçekten de kendimize zulmettik biz" dedi ancak; çünkü önde, arda azap memurlarını gördü.

* Can gibi azap memurlarını gördü; her birinin elindeki "savul a savul" sopası, tâ göğe ulaşmadaydı.

- Her biri, kendine gel diyordu, Süleymân'ın önünde karınca késil de şu sopa, seni ikiye bölmesin.
330. Bir soluk bile doğruluk durağından başka bir durakta durma. İnsana göz gibi lala hiç bulunmaz.
Kör, öğütle arınsa bile gene her solukta sürçer; düşüp pislige bulaşır.
* A Âdem, senin gözün kör değil ama kazâ geldi - çattı mı göz kör olur.
Ömürler gerektir ki gözü gören kişi, ansızın bir kazâya uğrasın da kuyuya düşsün.
Fakat kazâ, zâten körtün yoldaşdır; onun sürçüp düşmesi, huyudur - husudur.
Pislige düşer de bu koku nerden der; benden mi çıkıyor, yoksa bir pislikten mi?
Birisi ona, misk saçısında bulunsa, o kokuyu da kendinden bilir, sevgilinin bağışından değil.
Demek ki a gören kişi, iki aydın göz, sana yüz anadır, yüz baba.
Hele gönül gözü, yetmiş kat bu gözden yeğdir; çünkü bu iki duygu gözü, onun nimetiyle geçinmededir.
Yazıklar olsun ki yol kesenler oturmuşlar; dilime yüz düğüm vurmuşlar.
340. Ayağı bağı olan, güzel bir tarzda nasıl rahvan yürütür? Pek ağır bir bağıdır bu, mâzur gör.
A gönül, bu söz bağı bir hâlde geliyor; çünkü söz incidir, kıskançlıksa değirmen.
* İnci öğünür, ufalanır ama gözü ağrıyan hastanın gözüne de tütya olur.
A inci, ufalanıp öğündüğünden dolayı başına vurma; kırılıp öğünme yüzünden parlayacaksın, apaydın olacaksın.
İşte böylece kırık - dökük söylenmek gerek. Tanrı, sonunda düzgün bir hâlde sokar onu; ganîdir o.
Buğday, başağından ayrıldı, öğünüp un oldu ama adına, işte, doğru - düzen ekmek dendi, yoğrulup pişti de dükkâna geldi.
A âşık, senin de suçun meydana çıktı; suyu, yağ bırak da kırık - dökük bir hâlde gel.
* Âdem'in öz oğulları olanlar, "Rabbimiz, gerçekten de kendimize zulmettik biz" üfürüğünü üfürürler.
* İhtiyâcını anlat; kati yüzü, sürülmüş İblis gibi delil getirmeyi bırak.

- Yüz katılığı, onun ayıbını örttüyse ne var? Sen de diren, yüz - süzlüğe sarıl, çalış, çabala.
350. Ebû - Cehil kin güden Oğuz Türkü gibi Peygamber'den bir mucize istedi.*
* Ama Tanrı Sıddık'ı, mucize istemedi; bu yüzün sâhibi, gerçekten başka bir söz söylemez dedi.
Sen nerdesin; benliğe bürünüp benim gibi bir sevgiliyi sınamak nerde?
* **Bir çıfıtın, Allâh yüzünü tekrim etsin, Ali'ye, Tanrı'nın korunmasına inancın - dayancın varsa bu köşkün üstünden kendini yere at demesi; Mü'minler Emiri'nin ona cevap vermesi**
* Tanrı'yı ululamayı bilmeyen bir inatçı, bir gün Murtazâ'ya dedi ki:
A akli başında kişi, pek yüksek bir damdasın, pek yüksek bir köşkün üstünde; Tanrı'nın korumasını da biliyorsun.
Evet dedi Murtazâ, o, bizim varlığımızı, çocukluğumuzdan beri adam - akıllı korur, ganîdir de.
Çıfıt, peki dedi, Tanrı'nın korumasına iyice dayan da hadi, at kendini damdan.
Bana da tam inanç sâhibi oluşuna inanç gelsin; güzelim inancına gösterdiğin bu delille inanayım sana.
Emir ona dedi ki: Sus, defol git de bu küstahlık yüzünden canın belâyaya uğramasın.
Kulun, belâyaya uğrayıp Tanrı'yı sınamaya kalkışması yaraşır mı ki?
360. A akılsız, a ahmak, kulun haddi midir ki herzevekillik etsin de Tanrı'yı sınamaya girişsin.
* O, Tanrı'ya yakışır; çünkü o, her solukta kullarını sınardurur.
Böylece de bizi, bizim apaçık görmemizi, içimizdeki gizli inancı bilmemizi sağlar.
Hiç Âdem, Tanrı'ya, seni bu suçu işleyerek, bu yanlış düşerek sınamdım dedi mi?
A pâdişâhım, hilminin sonunu, son derecesini göreyim dedim gibi bir söz etti mi? Ah, kimin haddidir bu, kimin?
Senin aklın, çoktan başından gitmiş, çoktan sersemleşmişsin; özrün kabahatından beter.
Gökkubbeyi yücelteni sınamak mı? Sen ne bilirsin onu sınamayı?

* Beyitteki söz, "Türkî Guzi" tarzındadır.

A kendi şerrini -hayrını bilmeyen, önce kendini sına da, sonra başkalarını.

A kişi, kendini sına mı, başkalarını sınamaktan vazgeçersin.

Şeker parçası olduğunu bildin mi, şekerinin evinin ehli olduğunu, oraya lâyık bulunduğunu da bilirsin.

370. Sınamayı bırak da şunu bil; Tanrı vakitsiz şeker göndermez sana.

Sınamaya kalkışmadan şunu, pâdişâhın bilgisinden bil, öğren: Sen baş olmuşsun, seni papuçluğa göndermez.

Hiç bir akıllı var mıdır ki değer biçilmez inciye tutsun da ayak yoluna düşürsün - gitsin?

Çünkü işi bilen hikmet sâhibi er, buğdayı saman ambarına yollamaz.

* Bir mürit, önder olan, yol kılavuzu kesilen şeyhi sınamaya kalkışırsa eşektir.

Din yolunda az -buz sınarsın onu ama a inancı tam olmayan kişi, sen sınanmış olursun.

Senin küstahlığın, senin bilgisizliğin çırılçıplak meydana çıkar; o, bu sınamayla nasıl olur da soyunur, apaçık görünür?

A yiğit, bir zerre, kalkar da dağı tartmaya girişirse, o dağ yüzünden terâzisi kırılır, parçalanır - gider.

O mürit de, kendi aklınca bir terâzi düzer de Tanrı erini o terâziyle tartmaya kalkar.

Fakat Tanrı eri, terâziye sığmadığından, akıl terâzisini parçalar.

380. Onu sınamayı, kendi buyruğunca ona hükmetmek bil; öyle bir pâdişâhı buyruğunca yürütmeyi arama.

Hiç resimler, öyle bir ressamı sınayabilirler, öyle bir ressama buyruk yürütebilirler mi?

Resim, bir sınavı bilse, görse bile, resimdeki o bilişi, o görüşü gene ressam çizmedi mi?

Ressamın bilgisindeki resimlere karşı bu çizdiği resmin ne kadri vardır ki?

Sana şu sınavı vesvesesi geldi mi, onu kötü baht bil, o kötü baht, o pis tâlih sana gelip çatmıştır, boynunu vurmıştır senin.

Böyle bir vesvese sezdin mi tez -tez Tanrı'ya dön, secdeye kapan.

Ey Tanrı, sen şu şüpheden beni kurtar diye ağla; secde yerini akan gözyaşlarınla ıslat.

Sınamayı diledin mi, din mescidin, keçi boynuzuyla dolmuştur.

(Ş E R H)

215 - 219. İnsanlara, hayvanlara, eşyaya konan adlar, o ada sâhib sayılanların, kendi cinsinden olanlardan ayırılması içindir; ad, sâhibinin sıfatına, hüvuna uygun adı olabilir. Bunun aksi de mümkündür. Kâfir bembeyazken Zencî'ye de ad olabilir. Allâh'ın adlarıysa (Esmâ-yı Hücnâ - Güzel adlar), kendi tarafından konan ve Kur'ân-ı Kerim'üze bildirilmiş olan adlardır ve her biri Allâh'ın bir sıfatını bildirir; Basir, Semî', Alim, yani herşeyi gören, duyan, bilen gibi adlar, vasıflardır; çünkü Allâh cismden münezzehtir; gözle görmez; kulakla duymaz; birşey olduktan ve onu belledikten sonra bilmez. Gözle görülen, görülmeyen, kulakla duyulan, duyulmayan herşeyi olmadan ve olduktan sonra bilgisiyile kavrar; bu yüzden bilgisiyile görür, duyar; bilgisiyile ezeli ve ebedidir. Allâh'ın sıfatlarının, zâtının aynı, yâhut gayrı olduğu, ne aynı, ne gayrı bulunduğu uzun bir bahistir; Kelâm kitaplarında tafsilî geçen bu bahse girmeyi lüzumsuz bularak şunu belirtelim ki: sıfatları zâtiyle kaaimdir; sonradan olmuş değildir. İlet-i Ulâ, yani yaratışa, yaratılışa sebep, Hukemâ mesleğince, yaratıcı kudretin fa'âl, yani aktif kaabiliyeti olan Akl-ı Küll'dür; bu, pasif bir kaabiliyet meydana getirmiş, gökler, bu iki kaabiliyetten meydana gelmiş, onların dönüşü, dört basit unsuru ızhâr etmiş, göklerle unsurlardan da cansızlar, nebatlar, canlılar zâhir olmuştur. Gerçek sûfiler, felsefeyi, Hukemâ mesleğini kabûl etmezler; esâsen de bu inanç, İslâma aykırıdır. İslâm dininde herşeyin yaratıcısı Allâh'tır; Hukemâ'ya göre, "birden ancak bir sudür eder." Diğer varlıklar Akl-ı Küll'le Nefs-i Küll'den vücud bulur ve yaratıcı kudretten sudür vardır (I. ciltte 2029. beytin şerhine bk.). Gerçekten sûfilerin ve bilhassa Mevlânâ'nın bahsettiği Akl-ı Küll, ilk taayyündür; yani bütün kâinatın Tanrı ilminde, ilmi sûretlerle sâbit olmasıdır ki buna "Hakikat-i Muhammediyeye" de denir (bk. Ta'rifât, s. 60 - 62). Hz. Muhammed'in hakikatinin herşeyden önce yaratıldığı, başka bir deyimle hilkate sebep olduğu hakkında birçok hadisler mevcuttur (bk. Bihâr'ül-Envâr, c. 15-16; Tehran - Dâr'ül - Kütüb'ü - İslâmiyye; s. 2-36).

Aynı zamanda Mevlânâ, bazı beyitlerde "Akl-ı Küllî, Akl-ı Küll" tâbirleriyle Hz. Muhammed'den ve onun bâi olan kâmil mürşitten feyzalan, gerçeği idrak eden aklı, "Cüz'i - parça - buçuk akıl" sözüyle de yalnız gününü, geçimini ve dünyâyı düşünen, gerçeği bulamayan, aramayan aklı kastetmektedir.

224. "Tanrı'ysa zâlimlerin dediklerinden..." cümlesi arapçadır.

256. Beyitten sonraki bahis. Rahmetli Furûzanfer, bu hikâyenin, Gazâlî'nin "Kımyâ"ında ve Attâr'ın "Esrâr-Nâme"sinde geçtiğini söylüyor ve her iki kitapta nakilde bulunuyor (Maâhiz; s. 129 - 130).

260. "Lâ havle." II. cildin 156. beyitten sonraki bahsin şerhine bk.

261 - 265. Suyla ıslanmış saman, başa ve aına konursa harâretli alacağına

inanırdı. Eskiden baş ağrısı da alın, gülsirkesiyle ıslanmış bez konarak geçi-
rilmeye çalışılırdı. Bu beyitler çeşitli halk tedâvi usûllerini göstermektedir.

Tası damdan düşmek. Gizlediği şey meydana çıkmak, hâli, yaptığı şey an-
laşılmak anlamını verir.

268 - 270. Tabak. Derici anlamına "debbağ" dan türkçeleşmiştir. Tabak de-
nen esnaf, deriyi köpek tersiyle temizlerler, kösele haline getirirler.

276. Calinos. I. cildin 24. beytinin izâhına bk.

280. Pis kadınlar. XXIV. sürenin (Nûr) 26. âyetine işaret edilmektedir.

203. Vahiy. I. cildin dibâcesinin şerhine bk. Beytin ikinci mısraında XXXVI.
sürenin (Yâ Sîn), "Müşrikler, peygamberlere, sizin yüzünüzden uğursuzluğa uğ-
ramadınız; andolsun ki bu işten vazgeçmezseniz sizi elbette taşlarız ve elbette
luzden, çetin bir azâba uğrarsınız dediler" meâlindeki 18. âyetine işaret edilmek-
tedir ve âyetten lâfzan da ıktibasta bulunmaktadır.

296. Kur'an-ı Mecid'in IX. süresinin (Tevbe) 28. âyetinde, meâlen, "Ey
inanırlar, müşrikler, mutlaka pis insanlardır; bu yıldan sonra artık onları Mes-
cid-i Harâm'a (Kâ'be'ye) yaklaştırmayın. Yoksulluktan korkarsanız bilin ki Allâh
dilerse yakında sizi lütfuyla, insânıyla zenginleştirir ve şüphe yok ki Allâh
herşeyi bilir, hüküm ve hikmet sâhibidir" buyurulmaktadır. Mekke, hicretin sek-
zinci yılında fethedilmiş, bu süre, dokuzuncu yılda inmiştir. Bu âyetten ön-
ceki âyetlerde de bildirildiği gibi, bu yıldan sonra, Kâ'be'yi çıplak tavâf etmek,
müşriklerin tavafı ve hac törenine katılmaları yasak edilmiş, Zilhicceden Ra-
biülevvele kadar, Müslümanlarla anlaşması olanlara, dört ay dokunulmayacağı,
dört ay bu yasağa riâyet edilmesi lüzumu, Hz. Peygamber'in emirleriyle, Hz.
Ali tarafından bildirilmişti. Âyetteki pıslığı, batını küfür ve şirk pıslığı olarak
kabül eden çoğunluğa karşılık, âyete mutlak mânâ verenler ve müşrikleri pis
sayanlar, ıslak olarak onlara dokunanların, dokundukları uzuvu, yâhut libası
yıkamudan pis sayılacaklarını kabül edenler, Müsevillerle Hıristiyanları da bu
hükme katanlar vardır.

298. "Gerçekten de yüce ve ulu Allâh yarattıklarını, karanlık içinde ya-
rattı; sonra onlara nûrunu saldı; bu nûr kime dokunduysa o doğru yolu bul-
du, kime dokunmadıysa yolunu azıttı; sapıttı - gitti" meâlindeki hadîse işaret
vardır (Câmi'; I. s. 58). Hadîsin meâlinden cebir inancı çıkarılmamalıdır. Kur'-
ân'ın V. süresinin (Mâide) 15-16. âyetlerinde, Kitâb ehline, nûr olan ve herşeyi
beyân eden kitap gönderildiği, Allâh'ın, bu sûretle, kendi râzılığına, doğruluk ve
esenlik yoluna uyanları hidâyete erıştirdiği, karanlıklardan aydınlığa ulaştırdığı
ve onlara doğru yolu buldurduğu bildirilmekte, VII. sürenin 157. âyet-i ke-
rimesinde de Kur'an'a "nûr" denmektedir; bu takdirde hadîsteki zulmet, sapık-
lık, nûr da Tanrı buyruğudur. Dokunmaktan maksat da, onu kabül etmek, ona
inanmak ve uymaktır.

299. O zamanlarda dahi, tavuk altına yatırılmadan fıski içinde, sun'i hara-
retle civciv çıkartmanın Mısır'da âdet olduğu anlaşılıyor.

310. Mûcize. Arapça bir sözdür; insanı, oluşunda, şaşırtan, yapılmasında
acze düşüren şey demektir. Peygamberler, insanları acze düşüren olağanüstü
şeyleri, gönderildikleri toplumun isteği üzerine, yâhut gerçek olduklarını belirt-
mek için onlar istemeden yaparlar, gösterirler. Her peygamberin mûcizesi, za-
manında yapılagelen şeyleri unutturacak, halkı şaşırtacak şeylerdir. Erenden

zühür eden olağan üstü şeye "kerâmet", inançsız ve kötü kişiden zühür ederse
"istidrâc" denir. Kur'an-ı Kerim'de, peygamberlerin mûcizelerinden, birçok sû-
relerde bahsedilir ki münâsebet düştükçe "Mesnevi" de de bunlardan bahsedil-
ir. XVII. sürenin (Esra') 90-93. âyet-i kerimelerinde, Hz. Peygamber'den (S. M.),
verden bir kaynak çıkarıp akıtmasının, çevresinde sular akan hurma fidanla-
rıyla, üzüm çotuklarıyla dolu bir bahçeye sâhib olmasının, gökyüzünü parça-
parça yere indirmesinin, melekleri, Allâh'la beraber göstermesinin, altından bir
ev olmasının, gözlerinin önünde, göğe ağmasının, yâhut da, okuyacakları bir
kâbân, gökten inmesinin istendiği bildirilir. Aynı sürenin 88-89. âyetlerindey-
se, Kur'an'ın, bütün ihtiyaçları cevaplandırın, bir mislinin bulunmasına imkân
olmayan bir mûcize olduğu beyân edilir. Hz. Peygamber'in, kalan mûcizesi Kur'-
ân'dır ve İslâm dînidir. Kerâmetler de "İlmî, kevnî" olarak ikiye ayrılır. Kevnî
olanları, bir ân için ızhâr edilenleridir; İlmî olanlarıysa bâkıydir. Allâh'ın her
zerrede bir âlem yarattığını gören, bilen, anlayan ve düşünen kişiye her zerre,
bir mûcizedir, bir kerâmettir. Mevlânâ'nın kerâmet hakkındaki görüşünü, "Fi-
hi-ma-fih" teki şu sözlerinden anlayabiliriz:

"Birişi, bir gün içinde, yâhut bir solukta Kâ'be'ye gider; bu o kadar şaş-
ılacak birşey de değildir, kerâmet de değil. Sam yelinde de bu kerâmet var; bir
günde, bir solukta dilediği yere gider. Kerâmet, ona derler ki seni aşağılık bir
hâlden yüce bir hâle getirsin de oradan buraya, bilgisizlikten akla, cansızlıktan
candılığa sefer edesin..." (Tercememiz, İst. Remzi K. 1959, 26. Bölüm; s. 100).

315. Kılıç - Kefen. Bağışlanması mümkün olmayan bir suç yapan kişi, çı-
plak soyunur; bir kefene bürünür; eline kınısız bir kılıç alır; hüküm sâhibinin
önüne gidip diz çöker, kılıcı, onun önüne kor, başını eğer, bu hareketiyle, is-
tersen başımı kes, istersen başısla demek isterdi. Bu geleneğe işaret edilmek-
tedir.

318. Vakit gecikti. Çelebi Husâmeddin'e uzun bir müddet yazdığı, gece,
yâhut gündüzün bitmek üzere olduğu belirtiliyor.

319. Şimdi dış yüzünü söyledik, özü kaldı. Hikâyedeki aşkın, gerçek yol-
cusu, mürîd, yâni irâdesini bir kâmile vermiş kişi olarak temsil edildiği, sev-
gîliden de, murâd da denen mürşidin, gerçek yolcusunu gerçeğe götürün olgun
kişi olduğu anlaşılmalıdır. Âşık, sevgiliyi bir kasıtle sever, bu kasıtle da kendi
dileği önde olursa, sevgili, elbette onu reddeder. 368. beyitte Mevlânâ, bunu açık-
lamaktadır.

322-325. Kapı dibi, ayakkabı çıkarılan yer, Mevlânâ, kafiye dolayısıyla "pây-ı
gâh diyor; terim olarak "pây-ı mâcân"dır ki odanın eşiginden içeriye girilince, ka-
pının kıyısıdır. Ayakkabı, terlik, eşğin dışın da çıkarılır ve odaya girilir. Bir suç, bir
yolsuzluk yapan sâlik, yerinden kalkıp yüzünü dönmeden geri-geri oraya gider; sağ
ayağının baş parmağını sol ayağının baş parmağı üstüne kor, ayak mühürler. Sağ eli
üstte olmak, parmaklar düz ve açık bulunmak üzere ellerini çaprazvârî göğsüne kor,
parmak uçları omuz başlarını biraz geçer; buna "niyâza durmak" denir. Bu va-
ziyette suçunu söyler, cezasına râzı olduğunu bildirir. Suçu bağışlanırsa yürüyüp
şeyhe niyaz ederek, yâni dizini öpererek yerine oturur. Kalenderiler, ayak mü-
hürleyip sağ eliyle sol, sol eliyle de sağ kulaklarını tutarlardı. Pây-ı mâcân,
bilhassa Mevlevîlerle Bektaşilerde vardır ve buna, "peymançeye durmak" denir
(Burhan terc. de Pây-ı mâcân mad. ne de bk. Mısır - 1268, s. 145).

327. Gerçekten de. I. ciltte 1259. beytin şerhine bk. Âyetten lafzan ıktibas
vardır.

323. Savul a savul. Beyitte "dür - baş", yani uzak ol, uzaklaş diye geçmek-
tedir. Dür - baş, üst yanı İkiye bölünmüş bir mızraktır. Bunu çeşitli mücevher-
lerle süslerler. Pâdişâhın önünde gidenler taşırlar ve halk görünce, pâdişâhın
yürüyüşe çıktığını anlayıp sağa, sola çekilerek yol açarlar. Aynı vazifeyi gören
çavuşların taşıdıkları küçük mızrağa da denir (Dr. Seyyid Sâdik Qeyherî: Fer-
heng-i Lügaat ve Ta'birât-ı Mesnevi; Tehran Üniv. Yayın. 1341 Ş. H. c. IV,
s. 566 - 567). Osmanlılar zamanında bu çavuşlar, "savul a savul" diye seslene-
rek yol açarlardı.

332. Arapça "Kazâ geldi mi, göz kör olur" anlamındaki atasözü. "Allâh,
kazâ ve kaderini işlemeyle murâd etti mi, akıllıların akıllarını alır; irâdesi yo-
rino göldükten sonra verir; nedânete düşerler." "Allâh bir kula bir musbet ver-
meyi dileül mi o kulu çarçelere karşı kör eder." (Hadis: Câmi', I, s. 15).

342. İnci - Tütyâ. Farsçada "Seng-i Sürme - Sürme taşı" da denir; beyaz,
sarı, mavi renkte üç çeşidi bulunan bir taştır. Eski tıp kitaplarına göre çeşitli
tarzda yapıları da vardır. Döğülüp toz haline getirildikten sonra sürme gibi
göze çekilir; göz ağrısını giderir ve görüze kuvvet verir (Ferhang-i Lügaat ve
Ta'birât-ı Mesnevi: 1339 Ş. H. c. III, s. 200 - 201). Bu ve müteakıf beyitlerden
anlaşıldığına göre inci, döğülüp toz hâline getirildikten sonra göze çekilmek-
tedir. II. cildin 1127. beytinde de tütyadan bahsedilmekte, bundan önceki be-
yitlerdeyse deniz anılmaktadır.

347 - 348. Âdem - İblis. I. cildin 1259. beytinin şerhine bk.

351. Hz. Peygamber (S. M.), mirâcını anlattığı vakit Hz. Ebûbekr'in derhâl
inandığı, gerçeklediği, bu yüzden de "Sıddyk", yani pek gerçekleyen diye anıl-
dığı rivâyet edilmiştir.

352. Beyitten sonraki bahis. Matta İncil'i'nin IV. babında, Şeytan'ın, İsa'yı
sınadığı, İsa'nın kırk gün, kırk gece oruç tuttuğu, sonra acıkınca, emret de
bu taşlar ekmek olsun dediği, İsa'nın, insan yalnız ekmeyle yaşamaz, Allâh'ın
kelâmıyla yaşar dediği, ondan sonra da İsa'yı mukaddes şehre götürüp heyke-
lin üzerine çıkardığı, kendini aşağıya at, dâvân doğruysa melekler seni tutar
dediği, İsa'nın, Allâh'ını tecrübe etmesin diye yazılmıştır dediği, sonunda ona
yüksek bir dağın tepesine çıkardığı, dünyanın bütün saltanatını gösterip bana
secde edersen bunları sana veririm dediği ve İsa'nın reddettiği bildirilir (1-11).
Bu, Luka İncil'i'nde de biraz farkla vardır (Bab. IV, 1-13). Gerçekten de bu ba-
his, insanın aklına bunu getiriyor; netekim rahmetli Furûzan-fer de "Hilyet'ül -
Evliya"dan, İncil'den nakledilen bu hikâyeyi almış, "Telbisü İblis"te de bulun-
duğunu bildirmiştir. (Maâhiz; s. 130). Ancak biz, bu bahsin, İncil'den alındı-
ğına inanamıyoruz; herhalde böyle bir halk hikâyesi vardı ve Mevlânâ, bunu
dile getirdi.

353. Murtazâ. Hz. Ali'ye, Rasûl-i Ekrem tarafından verilen lâkaptır. II. cil-
din 927. beytinin şerhine bk.

361. O, her solukta kullarını sınırlar. II. sürenin 155. âyet-i kerimesine işâ-
ret edilmektedir.

372. Müridin, mürşidini sınamayacağını bildirerek 315. beyitte başlayan
bahsi neticeye bağlamaktadır.

**

(M E T İ N)

* Mescid-i Aksâ ve keçi boynuzu hikâyesi; selâm olsun, Dâvud'un,
selâra olsun, Süleymân'dan önce mescidi yapmayı kurması

Dâvud, Mescid-i Aksâ'yı taşla yapmayı kurdu; bu kuruntuyla
gönlü daraldı.

Tanrı ona, bundan vazgeç; çünkü o yer, senin elinde olmayaca-
k diye vahyetti.

390. A seçkin er dedi, Mescid-i Aksâ'yı senin yapmanı takdir etme-
dik biz.

Dâvud, a sırları bilen dedi, suçum nedir ki mescidi yapma di-
yorsun bana?

Tanrı, sen suçsuzsun ama kanlar dökmüştün, mazlûmların
kanlarını boynuna almışsın.

* Çünkü senin sesinden sayısız adam can verdi; o sese av oldu-
gitti.

Senin sesin, o can alıcı güzel sesin, birçok kişinin kanına gir-
miştir dedi.

Dâvud dedi ki: Sana altolmuşum, senin sarhoğundam; elim,
senin elinle bağlanmıştı.

Pâdişâha altolan kişiye acınmaz mı; altolan kişi, yok olmuş
gibi değil midir?

* Tanrı, bunu iyice anlayın dedi; bu altolan, öylesine yok ol-
muştur ki, yok oluşu, vara nispetle yok değildir.

* Böylesine yok olan, kendinden geçen, varların en iyisi, en
ulusu hâline gelmiştir.

O, Tanrı sıfatlarına bakınca yoktur; fakat gerçekte, ona yok-
lukta, varlık vardır.

400. Bütün canlar, onun dileğine uyar, bütün bedenler, onun buy-
ruğuna girer.

Bizim lûtfumuza altolan kişi, zora girmiş de değildir; üstelik
sevgiyle dilediğini de yapar o.

Zâten dilediğini yapmanın sonu da, adamın bu mertebeye ge-
lip dilediğini yapmasının yok olmasıdır.

Sonunda, varlığından, benliğinden geçip yok olmasaydı, dile-
diğini yapmaktan bir tad da alamazdı.

Dünyâda yenecek, içilecek şeylerin tadı, tad alışta yok olmanın parça - buçuğudur.

Böylesi kişi, gerçi tadın tesiri altında kalmaz; kalmaz ama kendisi tad kesilir, tada dalar - gider.

* "İnananlar kardeştir" ve "Bilginler bir tek adamdır sanki" sözlerini anlatış; hele Dâvud'la Süleyman ve başka peygamberler, selâm onlara, birdir; onların birini inkâr edersen hiçbir peygambere inancın doğru olmaz; bu da birlik belirtisidir; hani bin evden birini yıktın mı, hepsi de yıkılır - gider; bir tek divar bile ayakta kalmaz; çünkü "Onların aralarından hiçbirini ayırdetmeyiz." Akıllıya bir

işâret yeter; buysa işâreti de geçti

Bu iş, senin çabanla, senin zorunla olmaz ama mescidi oğlun yapar.

A hikmet sâhibi, onun yaptığı, senin yaptığıdır; bil ki inananlar, önüne ön olmayan çağdan beri birdir.

İnananlar sayılıdır ama inanç bir; bedenleri sayılıdır ama canları bir.

İnsanda, öküzün, eşeğin anlayışından başka bir akıl, onlardaki candan başka bir can vardır.

410. O soluğa sâhib olan erende de, insan oğlundaki candan, akıldan başka bir can var, başka bir akıl var.

* Hayvânî canda birlik yoktur; sen bu birliği, yelîn canından arama.

Bu hayvânî can ekmek yerse insânî can doymaz; bu yük çekerse öbürünün haberi bile olmaz.

Üstelik bu, onun ölümüne sevinir; insânî canın birşey elde ettiğini görürse hasedinden geberir.

Kurtların, köpeklerin her birinin canı, ayrı ? ayrıdır; bir olan can, Tanrı arslanlarının canlarıdır.

* Ad olarak, canları dedim hani; çünkü bir can, bedene nispetle yüz olur.

* Hani gökteki bir tek güneşin ışığı da evlerin içlerine vurdu mu yüz olur ya.

* Fakat ortadan divarı kaldırdın mı, hepsinin de ışığı bir olur - gider.

* Evlerin temelleri yıkıldı mı inananlar, bir tek kişiye dönerler.

Bu sözden ayrılıklar doğar, müşküller belirir; çünkü bu benzetiş, onun eşi değildir, bir örnektir ancak.

420. Arslanla yiğit bir insan oğlu arasında sonsuz ayrılıklar var. Fakat a bakışı hoş kişi, örnek getirildiği zaman, benzeyiş, her-

zetiş, yiğitlik, canla başla oynayış bakımındandır, birlik bundadır, buna dikkat et.

* O yiğit, nihâyet yiğitlik bakımından arslana benzer; her yandan değil.

Şu dünyâda her yandan bir olan birşey yoktur ki eş olarak onu göstereyim sana.

Aklı şaşkınlıktan beri çevireyim, uyarayım diye noksan bir örneği ele alıyorum.

Işıyla karanlıktan kurtulsunlar diye geceleyin, her eve bir kandil korlar hani.

O kandil, şu bedene benzer, ışığı da cana. Ama fitile, şuna - buna muhtaçtır o.

Bu duyguların altı fitili kandili, tamamıyla uykuya, yemeye, içmeye dayanır.

Yemeden, içmeden, uyumadan yarım solukluk bir zaman bile yaşayamaz; fakat yemekle, içmekle, uyumakla da yaşayamaz.

Fitili, yağı olmadan durmaz; durmaz ama fitile, yağa da vefâ göstermez.

430. Çünkü sebebe bağlı olan ışığı, ölümü arar - durur; nasıl yaşayabilir ki aydın gün, ölümüdür onun.

İnsanın bütün duyguları da kalmaz; geçer - gider; çünkü malîşer gününün ışığı karşısında yok olur.

Ama atalarımızın duygu ışığı, can ışığı, tamamıyla ot gibi yitip gitmemiştir, yok olmamıştır.

Ancak yıldız ışığı, Ay ışığı gibi hepsi de güneşin ışığı yüzünden sanki yok olmuştur.

Hani pirenin ısırışından meydana gelen yanış, beliren acı, seni yılan soktu mu, yok olur - gider ya.

Hani çıplak adam, suya atılır da arıların sokmasından kurtulur ya.

Arılar, baş ucunda dolaşıp dururlar; başını sudan çıkardı mı, bağışlamazlar onu.

Su, Tanrı'yı anmaktır, arıysa şu zamandır; filân kadını, feşman erkeği anmak.

Tanrı'yı anmak suyunda soluk alma, dayan da eski düşünceden, eski vesveselerden kurtul.

Ondan sonra da baştan ayağa dek o arı - duru suyun tabiatına bürünür, onun huyuyla huylanırsın;

440. Öyle bir hâle gelirsın ki o şer arısı, hem senden kaçır, hem çekinir.

Artık istersen sudan uzaklaş; uzaklaşsan bile iç yüzde gene o suyun huyuna sâhipsin, gene onunla kapı yoldaşısın.

Nice kişiler vardır ki dünyadan geçmişlerdir; yok olmamışlardır, sıfatlara dalmışlardır.

Hepsinin de sıfatları, Tanrı sıfatlarında, o güneşin karşısındaki yıldız gibi belirtisiz kalmıştır.

* A inatçı, buna Kur'an'dan delil istiyorsan "Hepsi de karşımızda hazır" âyetini oku.

Hazır olanlar, iyi bil, iyi gör ki yok olmamışlardır; bunu iyice gör de canların ölümsüzlüğünü adam -akıllı bil, anla.

Ölümsüzlükten, varlıktan perde ardında kalmış can, azaptadır; ulaşmış cansa ölümsüzdür, perdelerden arınmıştır.

Hâsılı bu hayvan duygusu kandilinden maksat neyse söyledim sana; bunu duy da bu hayvânî duyguyla can arasında bir birlik arama.

A kişi, tez ol, hemencecik canını yolcuların kutlu canlarına ulaştır.

Senin yüz tâne kandilin olsa, ister sönsün, ister yansın, gene de ayrı -ayırdır onlar, bir değillerdir.

450. * Onun içindir ki bizimle konuşup görüşenler, hep savaştadır; peygamberlerin birbirleriyle savaşımıysa kimse duymamıştır, kimse işitmemiştir.

Çünkü peygamberlerin ışığı güneştir; bizim duygu ışığımızısa kandildir, mumdur, istir.

* Biri söner, öbürü sabaha dek kalır; biri erir -gider, öbürü parladıkça parlar.

Hayvânî can, gıdâ ile diri kalır; hem de iyi -kötü, herşeyden ölür gider.

Fakat bu kandil söner, erir -giderse komşunun evi, neden karanlık kalacakmış?

Değil mi ki o evin ışığı duruyor; şu hâlde evin duygu kandili ayrı.

Bu, hayvânî can için söylenecek bir örnek; rabbânî can için örnek değil.

* Gece Hindûsundan Ay doğdu mu, gene her pencereye bir ışıktır, vurur.

Yüzlerce eve vuran o ışığı sen bir say; çünkü o evin ışığı söndü mü, bu evin ışığı da kalmaz.

Parlak güneş, tanyerinin üstünde oldukça ışığı, her eve konuktur.*

460. Sonra can güneşi battı mı, bütün evlerin ışığı da yiter -gider.

Bu söz de ışığa bir örnektir; eş -denk değil; sana doğru yolu gösterir ama düşmanın da yolunu keser.

O kötü huylu örümcek gibi kokmuş ağlar örer -durur.

Kendi tükürüğüyle ışığa perde gerer; fakat kendi anlayışını kör eder -gider.

Atın boynuna sarılırsa murâdına ulaşır; ayağına sarılırsa çilteyi yer.

* Serkeş ata gem vurmada pek binme; aklı, dîni kendine kılavuz edin vesselâm.

Şu işe sarılışı gevşek sayma, hor görme; bu yolda dayanmak, zahmetler çekmek gerek.

Mescid-i Aksâ'nın yapılışı hikâyesinin kalan kısmı

* Süleyman, Kâ'be gibi temiz, Minâ gibi kutlu olan o yapıya başladı.

Yapısında zinetler görünmedeydi; başka yapılar gibi değersiz değildi.

Yapıda kullanılmak üzere dağdan kesilen her taş, apaçık, önce beni götürün diyordu.

470. Adem'in yoğrulduğu yerdeki balçık gibi o yapının her taşından, her kerpiçinden nûr parlamadığı.

Taş, getiren olmadan kendiliğinden gelmedeydi; o kapılar, o duvarlar canlanmadığı.

* Tanrı, cennetin divarı der, başka duvarlar gibi cansız, çirkin değildir.

Bedenin kapısı, divarı, gerçekten haberdâr olursa, ev, pâdişahlar pâdişâhının evi kesilirse diridir o ev.

Cennette, ağaç da, meyva da, arı -duru su da cennetlikle konuşur;

* Çünkü cenneti âletle yapmamışlardır; orası kulluklardan, niyetlerden kurulup yapılmıştır.

Bu yapı, ölü balçıktan yapılmıştır; o yapı, diri ibâdetlerden kurulmuştur.

Bu yapı, temeline benzer, bozuk düzendir; o yapıysa temeli olan bilgiye, kulluğa benzer.

Hem taht, hem taş, hem köşk, hem elbise, cennetlikle konuşur; soru sorar, cevap verir.

Döşeme, döşeyen olmaksızın döşenir, dürlülür; ev, süpürge olmaksızın süpürülür.

480. Gönül evine bak; gamdan tozlandı mı, süpürge olmaksızın tövbeyle süpürülür, arınır.

O yurdun tahtı, kimse taşımada yürür -gider. Orada kapı halkası da çalgı çalar, şarkı söyler, kapı da.

* Beyittteki "Konuk" sözü türktür.

Gönülde ölümsüzlük yurdu cennetin diriliği var ama ne fayda; dile gelemiyor ki, söyleyemiyorum ki.

Süleyman, her sabah mescide gider, kulları doğru yola götürmek için

* Kimi sözle, kimi nağmeyle, kimi sazla, kimi de işle, yâni rükû' ederek, namaz kılarak öğüt verirdi.

İşle verilen öğüt, halkı daha fazla çeker; çünkü kulağı duyan da bu öğüdü görür, duymayan da.

Bu çeşit öğütte, buyruk veriyor vehmi de az gelir insana; bu yüzden halka daha ziyâde tesîr eder.

*** Bir iş işlemek sûretiyle öğüt verenin, sözle öğüt verenden daha iyi olduğunu anlatmak için, Allâh ondan râzî olsun, Osman'ın, halifelîği başlayınca, hutbesini bildiriş**

Osman halife olur - olmaz hemen koştu, minbere çıktı.

Ulular ulusunun minberi üç basamaktı; Ebûbekr ikinci basamağa otururdu.

Ömer, kendi çağında, Müslümanlığa, dine saygı göstermek için ikinci basamağa çıkardı.

490. Osman'ın çağı geldi; o, minberin üstüne çıktı; o tâlihi kutlu er, minberin üstüne oturdu.

Boşboğazın biri sordu da dedi ki: O ikisi Rasûl'ün yerine oturmadılar.

Sen mertebe bakımından onlardan aşağı olduğun hâlde neden onlardan üstün olmak sevdâsına düştün?

Osman, üçüncü basamağa çıksaydım dedi, Ömer'e benziyorum sanılabilirdi.

İkinci basamağa çıkmaya kalkışsaydım, Ebûbekir bu, ona benziyor diyebilirdin.

Minberin üstüyse Mustafâ'nın yeri; beni o pâdişaha benzetmek, kimsenin vehmine gelmez.

Bundan sonra o merhametli er, hutbe okuyacak yerde, vakit ikindiye yaklaşınca dek dudaklarını yumdu, sustu.

Kimsede, haydi, oku demeye, yahut kalkıp mescidden çıkıp gitmeye güç - kuvvet yoktu.

Halkın ileri gelenlerine de, geri kalanlarına da bir heybettir, düşmüştü; mescidin içi de Tanrı ışığıyla dolmuştu, damı da.

Gözü açık olan o ışığı görüyordu ya; körler bile o güneşle ısınmışlardı.

500. Körün gözü de noksansız bir güneşin doğduğunu, harâretinden anlar.

Bu harâretse, her duyulan, gözle de görülsün diye, gözleri açar. Harâretinde bir başka hâl vardır; o harâretle gönüle bir genişlik gelir.

Kör, evveline bir evvel olmayan çağın ışığıyla ısındı mı, ferahından, ben görmeye başladım der.

* A Hasan'ın babası, pek hoş sarhoşum ama gözünün görmesi için birazcık daha yol var.

* Bu, güneşten körün nasibidir. Allâh doğrusunu daha iyi bilir ya, bunun gibi daha yüz nasibi de vardır.

* Bu ışığı göreni anlatmak, hiç Ebû - Alî Sînâ'nın harcı mı? İsterse yüz kat daha güçlü olsun, bu dil ne oluyor ki eliyle görüş perdesini açmaya kalkışsın.

Eyvahlar olsun o perdeye dokunana; Allâh'ın kılıcı elini keser verir.

Hattâ el de nedir ki? Bilgisizlikle ululanıp baş çekmeye kalkışanın başını keser - gider.

510. Bu sözü de sana, hani olursa diye söyledim; yoksa onun eli nerde, o nerde?

* Teyzenin hayası olsaydı dayı olurdu derler ya; bu sözü de ben, hani olursa diye söyledim.

Dilden, zandan, şüpheden temiz göze yüzbinlerce yıllık yol var. desem gene az söylemiş olurum.

* Ama sakın hâ, gökyüzünün ışığından ümit kesme; Tanrı dilerse bir anda ulaşıverir sana.

Onun kudreti, her anda yıldızlardan mâdenlere yüzlerce tesirler göndermede.

Gökyüzünün yıldızı, yâni güneşle Ay, karanlıkları giderir ya; Tanrı yıldızı, Tanrı sıfatlarına mazhardır; o yüzden daha da tesirlidir.

A yardım dileyen, güneşin tesiri, beşyüz yıllık yol olan gökten yeryüzüne geliverdi.

Zuhal'eyse yeryüzü, üçyüz bin beşyüz yıllık bir yerde; fakat Zuhal, soluktan soluğa, yeryüzüne tesir eder - durur.

* Tanrı dilerse, güneş doğunca gölgenin yok oluşu gibi o tesiri de yok eder; güneşe karşı gölge ne kadar dayanabilir ki?

Yıldızlar gibi tertemiz erlerin canları, gökyüzündeki yıldızlara bile yardım eder.

520. * Görünüşte o yıldızlar, bizim varlığımıza sağlığımıza sebep tir ama gökyüzünün durmasına sebep, bizim içimizdir, özümüzdür.

**

(ŞERH)

387. Beyitten sonraki bahis. "Ahd-i Atıyk" te, Dâvud'un (A.M.), bir mâbed yapmaya memûr edildiği, altıyüz miskal altın vererek yapılacak mâbedin yerini satın aldığı, taşlar kestirdiği, ağaçlar getirttiği; ustalar tayin ettiği, fakat kendisine, sen çok kan döktüğün için bunu oğlun yapacak diye vahiy geldiği (Tavârih-i Evvel, Bab. XXI - XXII), Süleymân'ın (A.M.), bu mâbedi yaptırdığı bildirilir (Tavârih-i Sâni, Bab. II - V). Mevlânâ bu kan döküşü maddî olarak almıyor. Kur'an-ı Kerim'in XXI. sûresinin 79. ve XXXIV. sûresinin 10. âyetlerinde, dağların, kuşların Dâvud'la berâber Allâh'ı tesbih ettikleri bildirilir. Halk rivâyetinde Dâvud Peygamber, ud denen müzik aletini çalarmış; sesi de gayet güzelmiş. Ud çalar ve ilâhiler okurken birçok kişi, kendinden geçer, bayılıp düşer, ayılmaz, ölmüş. Mevlânâ, 393. beyitte bu halk söylentisine işaret etmektedir. Süleymân'ın yaptırdığı mescide, Mescid-i Aksâ denmesi, Kâ'be'ye epeyce uzak olmasındandır (II. cildin 494. beytinin izâhına da bk.).

397 - 398. Yokluk, varlığın zıddıdır ve varlığın, varın olmayışı düşüncesinden doğar. Kendi varlığının, iki yokluk arasında oluşunu, hele kendindeki varlık tezâhürlerinin, Tüm Varlık'ın kuvvet ve kudretiyle olduğunu düşünüp anlayan ve bilen, bu bilgiyi de görüş ve oluş hâline getiren kişi, kendisine hiçbir suretle varlık veremez (I. cildin 30 - 35. beyitlerinin şerhine bk.).

405. Beyitten sonraki başlık. "Söz budur ancak: İnananlar kardeşlerdir..." (XLIX, Hucurât, 10) Başlıkta âyet-i kerîmenin bu kısmı aynen alınmıştır. "Bilginler, Allâh'ın, halkına ihsân ettiği Allâh emînleridir", "Bilginler, kuvvete sâhib olanla, hüküm sâhibiyle uzlaşmadıkları takdirde, peygamberlerin emînleridir; fakat kuvvet sâhibiyle uzlaştılar, dünyâya daldılar mı, peygamberlere hiyânet ederler; onlardan sakının", "Bilginler, ümmetimin emînleridirler", "Bilginler, yeryüzünün ışıkları, peygamberlerin halifeleri, benim vârislerim ve peygamberlerin vârisleridirler" gibi hadîsler vardır (Câmi'; II, s. 57 - 58). "İnananlar, bir tek kişiye benzerler; adamın başı ağrırsa her yanı ağrır; gözünden şikâyeti olsa, her yanı şikâyet eder" meâlinde de bir hadîs mevcuttur (aynı, s. 171). Mevlânâ, arapça olarak aldığı "Bilginler bir tek adamdır sanki" sözüyle bu hadîsleri işaret ettiği gibi inancın, bilgiyle olabileceğine de işaret buyuruyorlar. "Onların aralarından hiçbirini ayırdetmeyiz" cümlesi, Kur'an-ı Kerim'in II. sûresinin, "Rasûl, kendisine indirilene inandı, inananlar da inandılar; hepsi de Allâh'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı; onların aralarından hiçbirini ayırdetmeyiz..." meâlindeki 285. âyetinden, aynen alınmıştır. İslâm'da, peygamberlerin hepsine inanmak şarttır; birini inkâr, hepsini inkâr demektir. "Akıllıya bir işaret yeter", arapça geçmektedir ve atasözüdür.

411. Hayvânî can, insanı yaşatan, geliştiren, yediren, içiren, cinsini üreten kaabiliyettir; insânî cansa, insandaki anlayış, söyleyiş, düşünüş, hayra yöneliş, kendini, toplumun hayrına veriş kaabiliyetidir.

415 - 418. Bu beyitler, insan birliğini en güzel bir surette dile getirmektedir. Mevlânâ, "Divân-ı Kebîr"deki bir gazelinde de der ki:

"Berî gel, berî, daha da berî; niceye bir şu yol vuruculuk? Sen, bensin, ben de senim; niceye bir bu benlik - senlik?"

Tanrı ışığıyız, Tanrı sırcası. Kendi kendimizle bunca savaşımız, bunca inatlaşmamız da ne? Aydınlık, aydınlıktan ne diye kaçır böyle?

Canı da bir bil, bedeni de; fakat sayıda yüzbinlercedir; hanî bademler gibi, hepsinde de aynı yağ var.

Dünyâda nice diller var, fakat hepsi de anlam bakımından bir; kapları kırıp döktün mü su, bir olur gider.

Biriğe erer de gönülden sözü sürer çıkarırsan can, her görüş sâhibine haber gönderir, merâmını anlatır." (İst. Remzi K. 1959, c. IV, s. 423).

422. Benzetişle, benzeyenle benzetilen, aynı değildir. Benzetilenin bir vasfı alınır, öbür vasıflarından tecrid edilir, ondan sonra benzetiş yapılır. Arslan gibi adam denince, arslanın yalnız kuvveti, gücü kastedilir. yoksa benzetilen adamın ne arslan gibi yelesi, pençesi vardır, ne kuyruğu.

444. XXXVI. sûrenin (Yâ Sîn), kıyâmeti anlatan ve "Bu, ancak bir buğrîştan ibâret; derken hepsi, tapımızda hazır bulunmadalar" meâlindeki 54. âyetine işaret eder ve âyetin son kısmından lâfzan ıktibâs vardır.

450. Kur'an-ı Kerim'in XXI. sûresinin 92. ve XXIII. sûresinin 52. âyetlerinde, "Ve gerçekten de bu ümmetiniz, bir ümmettir ve ben de rabbinizim" bu yurulmaktadır. Peygamberlerin hepsi, insanları aynı inanca çağırmaşlardır; ayrılık, zamâna göre fûrû'dadır.

452. "Allâh nûrunu ağızlarıyla üfleyip söndürmek isterler ama, kâfirler istemeseler de Allâh nûrunu parlatacak, tamamlayacak" meâlindeki âyet-i kerîmeye işaret vardır (LXI, Saf, 8).

457. Hindû. Klâsik İslâmî edebiyatta, renk benzerliği bakımından gece, saç, ben, karanlık, Hindû'ya benzetilegelmiştir. Buna karşılık gündüz, yüz, aydınlık ve güzel de "Türk'e benzetilir.

465. "İnsanın adamlığı akıllıdır; akılı olmayanın dini de yoktur" (Kûnûz'ül-Hakaik; Câmi' kenarında; II, s. 127), "İnsanlar, akılları miktârınca hisâba çekilirler" meâlindeki hadîsleri işaret eder (Aynı, s. 207). Şer'î tekliflerde, İslâm'da aklın ve ergenlik çağına erişmiş olmanın şart olduğu mâlumdur; ergenlik çağı da aklın kemâli için şarttır. Yalnız burada şuna da işaret etmemiz gerekir; Mevlânâ, bu cildin 1408. beytinde, "Mustafâ'nın önünde, huzûrunda akli kurban et; Allâh'ım yeter bana de: Allâh'ım yeter" buyurmaktadır. Bu iki beyit arasında aykırılık yoktur. Akıl, düşünceye sığan şeyler hakkında bir hükme varabilir ve çevresine, zamânına tutsaktır; düşünceye sığmayan şeyler, aklın ihâtasına giremez. "Allâh'ım halkını, yarattıklarını düşünün, Allâh'ı düşünce sınırına dalmaya kalkışmayın; sonra helâk olursunuz" hadîsi ve bu meâldeki hadîsler, akli düşüncenin sınırlarını çizmiştir (Câmi', I, s. 111. Bu meâlde daha dört hadîs vardır; aynı s.). Din ve imân yolunda düşünmek, insanın inancını güçlendirir, dünyasını düzene kor, âhuretini hazırlar; adamı körü körüne taas-

suptan da kurtarır; fakat Zât-ı İlâhî, düşünceye sığmaz; orada imân, itmi'nan sınırında hayret deriyası vardır; o deriyâ kıyısında akıl, ancak kurban edilir; "Bir saat (ân) düşünmek, yetmiş yıl (nâfile) ibâdetten hayırlıdır" hadîsi (Kûrûz, I. s. 27), Allâh'ın kudretini, hikmetini düşünmek, bilgi, sanat, fen hususlarında gayret göstermek, sonuçlar almak, târihî olayları, sebep ve neticeleriyle tahlil edip eleştirmek bâbındadır.

467. Kâ'be, İslâm'ın kubbesidir; Mekke'dedir. III. sûrenin (Âli İmran) 96. âyetinde bildirildiği gibi yeryüzünde, ibâdet için kurulmuş olan ilk mâbet'tir; sudan ilk olarak meydana gelen karanın, Kâ'be'nin bulunduğu yer olduğu, karanın, oradan su üstüne yayıldığı hakkında rivâyetler vardır (Mecma'ul - Beyân; II, s. 476 - 479). Sonradan İbrâhîm Peygamber Tanrı emriyle Kâ'be'yi tekrar yapmıştır (Sûre. II, 125 - 130. Mecma': I, s. 202 - 212). Minâ, hac töreninde, Mekke'de kurban kesilen yerdir.

472. "Ve bu dünyâ yaşayışı, ancak aslı olmayan bir eğlenmeden, bir oyun'dan başka birşey değil ve şüphe yok ki âhiret yurdundadır gerçek yaşayış; bunu bir bilerseniz" meâlindeki âyet-i kerimeye işârettir (XXIX, 64).

475. "Cennete ağaç dikmeyi çoğaltın; oranın suyu tathirdir; toprağı tertemiz; evirip çevirmek de ancak Allâh'ındır, güç - kuvvet de ancak O'nun sözü, oraya dikilen ağaçlardandır" hadîsine işâret edilmektedir (El - Menhec'ül - Kavi'den naklen "Ahâdis-i Mesnevî"; s. 94). Beyit, âhirette, dünyadaki amellerin temessül ve tecessüd edeceğine de işâret etmektedir.

484. Rükû'. Eğilmek anlamındadır. Namazda düz durup Fâtiha ve sûreyi okuduktan sonra dizleri bükmeden, başı yere eğmeden, sırt dümdüz olmak üzere eğilip avuçlarla dizleri tutmaya denir.

486. Beyitten sonraki bahis. Hz. Ömer'in kurduğu şûrâ, Hz. Osmân'ın hilâfetine karar verdikten ve kendisine bey'at edildikten sonra Hz. Osmân, doğruca evine gitmişti. Avf oğlu Abdürrahman, evine gidip mescide gelmesi ve hutbe okuması lüzümünü bildirince kalkıp mescide gitmiş, minbere çıkıp Hz. Rasûl'ün yerine çıkmıştı; fakat bir söz söyleyememiş, Câhiz'in "El - Beyânu ve't - Tebyîn"i-ne göre, Ebûbekir ve Ömer burada sözler söylerlerdi; siz, hatip imamdan ziyâde adâlet sâhibi imâma muhtaçsınız; hutbe de, Allâh izin verirse okuruz, duyar, bilirsiniz deyip inmiş, evine dönmüştü. "Uyûn'ül - Ahbâr" dâysa, minberin üstüne çıkıp, Allâh ikisine de rahmet etsin, Ebûbekir'le Ömer de buraya çıkıp otursalardı bir bels yoktu demiş, bir müddet oturup halka bakmış, sonra, ilk çıktığım bu yer, güç bir konak; bu günden sonra günler var; biz hatip değiliz; fakat Allâh izin verirse, ömrümüz de varsa elbette okuruz deyip minberden inmişti (Maâhiz; s. 131 - 132. Şeyh Zebîhullâh-ı Mahallâtî: Keşf'ül - Bünyân der Zindegâni-i Cenâb-ı Osman; Tehran - 1382, s. 5).

504. A Hasan'ın babası. Sevilen birine a yavrum, a güzelim gibi medîfûlû sevgi, esirgeyiş olan bir hitap.

505. "Allâh doğrusunu daha iyi bilir", beyitte arapça olarak geçmektedir. Sözle, yahut yazıyla verilen hükümlerden sonra bu sözün söylenmesi, yazılması bir gelenektir.

506. İbni Sîna. Hicrî V. yüzyılda yaşayan ve Şeyh'ur-Reis diye tanınan Belh'li Huseyn b. Abdullah'tır 370 - 375 H. de (980 - 985) doğmuş, Buhârâ'da

okumuş, bilhâssa felsefe, mantık ve tıp bilgilerinde pek ileri bir mertebeye varmıştır. Yüze yakın eserleri içinde tıbbî âit "Kaanun" uyla hikmet ve felsefe âit "Şifâ" sı pek meşhurdur. Eserleri batı dillerine de çevrilen İbni Sîna 427 - 428 H. de (1035 - 1037) Hemedan'da vefât etmiştir; kabri oradadır. Gerçeği buluşta akla dayanan felsefeyi kabûl ettiği cihetle Mevlânâ Ebû - All Sîna'yı hoş görmemektedir.

511. Teyzemin hayası olsaydı... Atasözü.

513. Gökyüzü ışığı. Allâh, İslâm inancına göre, mekândan, cisimden münezze olmakla berâber adı anılırken göğe baş kaldırmak, bakmak, yahut duâ ederken göğe el açmak, Allâh'ın yüceliği yönündendir; sözde de bu çeşit mecazlar yapılagelmiştir.

518. Işık - Gölge. I. cildin 116. ve 139. beyitlerinin şerhlerine bk.

520. Yıldızların, varlığımıza sebep oluşu. XXXVI. sûrenin 37 - 40. âyetlerinde bildirildiği gibi hepsinin, Ay'ın, güneşin, takdir edildiği veçhile bir nızâm içinde, felek denen boşlukta dönüp yürütmeleri, akıp gitmeleri bakımından; fakat gene aynı sûrenin 33 - 44. âyetlerinde beyan buyurulduğu gibi bunların hepsini de insan için halkedilmiştir.

**

(M E T İ N)

* Hakimler, insan küçük âlemdir derler; Allâh hakimleriyse insan büyük âlemdir derler; çünkü o hakimlerin bilgileri, insanın görünüşüne bağlanmıştır; bilgileri o kadardır; öbür hakimlerin bilgileriye, gerçekte insanın gerçek varlığına ulaşmıştır; işte bunu anlatış

* Demek ki sen, görünüşte, küçük âlemsin; fakat gerçekte büyük âlemsin sen.

Görünüşte o dal, meyvanın temelidir; fakat iç yüzde dal, meyva için var olmuştur.

Meyva elde etmeyi dilemeseydi, meyvayı ummasaydı bahçıvan hiç ağaç diker miydi?

Öyleyse, görünüşte meyva ağaçtan doğmuşsa da gerçekte o ağaç, meyvadan doğmuştur.

* Mustafâ, bunun için, Âdem de, peygamberler de benim ardındadır; benim sancağımın altındadır dedi.

* O hünerler sâhibi, bunun için, biz sonra gelenler, en ileri gidenleriz; öndülü alanlarız buyurmıştır.

* Demiştir ki: Görünüşte Âdem oğluyum ama anlam bakımından Âdem'in atasının da atasıyım ben.

* Meleklerin secdeleri banaydı; Âdem, benim ardımdan yedinci kat göğe ayak bastı.

Öyleyse mânâ bakımından, babam benden doğmuştur; öyleyse mânâ bakımından ağaç da meyvadan meydana gelmiştir.

530. Düşüncenin evveli, iş âlemine son olarak geldi; hele önüne ön olmayan çağı sıfat edinmiş düşünce olursa.

Hâsılı bir ân içinde gökten nice kervanlar gelip gitmededir.

Bu yol, bu kervana uzun değildir; üstün gelen, koşup giden kişiye ova, geniş mi gelir?

Gönül her an Kâ'be'ye gitmekte; beden de Tanrı lütfuyla gönülün huyuyla huyulanmakta.

Bu uzunluk, kısalık, bedene göredir; Tanrı'ya göreyse uzun nedir, kısa ne?

Tanrı, bedeni değiştirdi mi, fersaha, mile aldırış bile etmeden yürür - gider.

Yüzlere umit var, hemen âşıkça adım atagör; bırak lâfı a yiğit.

Gözünü bir yandırdı mı, görürsün ki gemide yatmış, uyumuşsun ama yol almadasın.

* "Ümmetim Nûh'un gemisine benzer; o gemiye giren kurtuldu, girmeyen boğuldu gitti" hadisini anlatış

* Peygamber, bunun için buyurdu ki: Zamâne tûfânına karşı gemiyim ben.

* Ben ve sahâbem, Nûh'un gemisine benzeriz; kim bu gemiye el atar, girerse kurtulur.

540. * Şeyhle oldukça çirkinlikten, kötülükten uzaksın; gece, gündüz yürümedesin; fakat gemide oturmuşsun.

* Canlar bağışlayanın canına sığınmışsın; gemiye girmiş, uyumuşsun ama yol almadasın, gitmedesin.

* Zamânının peygamberinden ayrılma; kendi hünerine, kendiliğine pek dayanıp güvenme.

Arslansın ama kılavuzsuz gidersen kendini görürsün, sapık olursun, aşağı bir hâle düşersin.

Kendine gel de ancak şeyhin kanatlarıyla uç; uç da şeyhin yarıdımını gör, ordusunu seyret.

Zaman olur, lütfunun dalgası, kol - kanat kesilir; zaman olur, kahrının ateşi hammal olur, seni taşır.

Onun kahrını, pek öyle lütfunun zıddı sayma; tesir bakımından ikisinin birliğini bir seyret.

Bir zaman seni toprak gibi yeşertir; bir zaman, seni yelle doldurur, şişirir.

Ârifin bedenine cansız toprağın huyunu - husunu verir de onda, neşeli güller, van gülleri bitirir.

Ama bunları, ondan başkası göremez; içi tertemiz olan kişiden başkası cennetin kokusunu alamaz.

550. İcini sevgilinin inkârından boşalt da özün, sevgilinin gül bahçesinden fesleğen kokusunu duysun.

* Muhammed, nasıl Rahmân'ın kokusunu Yemen'den aldıysa sen de, benim sevgilimden cennet kokusunu al.

* Mi'râc edenlerin safında durursan yokluk, bir burak gibi seni alır, yücelere ağıdırır.

Hem yeryüzünden Ay'a dek ağıdıracak mi'râc değildir bu; kamış şekerle ulaştırarak mi'râc.

Bu mi'râc, buğunun göğe ağması değildir; ana karnındaki çocuğun bilgi, duygu derecesine ağmasıdır bu.

Yokluk kır attı, ne de güzel bir buraktır; yok oldunsa seni varlık durağına ağıdırır.

Dağlar, denizler, ancak tırnağına dokunabilir onun; öyle koşar ki duygu dünyasını bile ardında bırakır.

Ayağını gemiye çek, otur; yürüyüp giden can gibi can sevgilisine yürüyedur.

Canlar, yokluktan nasıl koşup geldilerse sen de öyle, elsiz - ayaksız, tâ önüne ön olmayan âleme dek yürü, git.

Dinleyen kulağı, gafletten açılıysa sözdeki kıyas perdesi yırtılırdı ya.

560. A gök, onun sözlerine inciler yağdır; a dünyâ, onun dünyâsından utan.

İnciler yağdırırsan incilerin, yüz kat artar; cansız bedenim, görüş, söyleyiş sâhibi olur.

Demek, kendin için saçılar saçmış olursun; çünkü senin her çeşit sermâyen, birken yüz olur.

(Ş E R H)

520. Beyitten sonraki bahis. Hakîm, hikmet bilgini demektir ve filozof anlamına kullanılmıştır. İslâm dîni, sâhasını genişletip Suriye, Mısır, Irak, İran ve Türkistan bölgelerine yayılınca, oralardaki eski dînlerin inançlarıyla, o inançların meydana getirdiği geleneklerle karşılaşmış, hicretin ilk yüzyılının sonlarından itibaren, bir yandan Yunan - Roma, öte yandan Hînd - İran felsefesini, bilhâssa Abbasoğulları devrinde başlayan tercemelerle İslâmî inanca tesir etmeye başlamıştır. Buna, imâmet meselesindeki görüş ayrılığı siyâsî bir veche de vermiş, Müslümanlıkta, çeşitli düşünceleri temsil eden mezhepler kurulmuş, bu mezhepleri, dileklerine ulaşmaya vâsıta edinenler, âyetleri dilodıkları gibi tefsire, bu tefsirleri kuvvetlendirmek için hadisler uydurmaya girişmişlerdir. Bu hâl karşısında, ciddi çalışmalarla tefsir, hadis metodlarının tesbîti edilmesi, hadis rivâyet edenlerin hâl tercemelerinin incelenmesi, bu esaslara göre İslâm hukukunun temellerinin tedvini gerekli olmuş, tefsir, hadis, ricâl ve fıkıh bilgileri ve bu bilgilerin metodları meydana gelmiştir. Öte yandan, felsefî düşüncenin sonucu olarak belliren zât - sıfatlar, sıfatların, zâtın aynı olup olmadığı, zâtla ezeli ve ebedî bulunup bulunmadığı, Tanrı bilgisinin, bilinene tâbî olup olmayacağı, hattâ âlemin kadımı, yahut yoktan yaratılışı gibi meseleler, İslâm felsefesi de diyebileceğimiz "kelâm" bilgisinin doğmasına sebep olmuştur. Bu arada, hicretin ikinci yüzyılı (VIII. M.) sonlarından itibaren Yunan felsefesini İslâmileştiren kişiler de belirmiştir ki bunlara "Hukemâ", mesleklerine "Hukemâ Mesleği" denmiştir. İslâmî inancın esaslarıyla hiçbir sûrette bağdaşmayan bu meslek erbâbı, bilhâssa İsmâiliyye mezhebinin Bâtını inançlarına uyanlara tesir etmişler, aynı zamanda, önceleri, koyu bir zâhîtilik arzeden tasavvufu da yoğurmaya başlamışlar, hicretin IV. yüzyılı sonlarında (X. M.) Basra'da kurulan, temizlik kardeşleri ve gerçek vefâ dostları anlamına gelen "İhvân'us-Safâ" ve "Hullân'ül-Vefâ" adıyla kendisini tanıtan gizli cemiyet, bütün İslâm ülkesinde pek büyük etkiler yaratmıştır. Müellifleri meçhûl olan ve iki risâleden meydana gelmiş bulunan "Resâlu İhvân'us-Safâ" pek kısa bir zamanda Endelüs'e dek gitmiş, sûfîlerin çoğu, bunların tesirinden kendilerini kurtaramamıştır. Dört kısma ayrılan bu risâlelerin II. kısmının VI. risâlesinde, âlem, "İnsân-ı kebir" sayılmakta, göklerin, burçların, yıldızların, yeryüzünde bulunanların hepsinin de insanda mümâsillerinin bulunduğu anlatılmaktadır (İst. Âtıf Ef. K. No. 1681; 577 - 578 H. de Mevdûd b. Osman b. Ömer'it-Tabib'îş - Şîrvânî tarafından Şamahî'da yazılmış nüsha; 188. a - b). III. risâlede de aynı bilgi vardır (337. b.). IX. risâlede insan vücûdu, "medine-i fâzıla"ya benzetilmektedir (257. a - 262. b). XII. risâlede gene Hukemâ'ya göre insanın, "âlem-i sagıyr - küçük âlem" olduğu anlatılır (283. a - 290. b. İhvân'us-Safâ için "Türk Ansiklopedisi" ne yazdığımız maddeye bk. cilt. XX, fasıkül.: 153, Ankara - Devlet Mat. 1971, s. 53 - 54). Hacı Bektaş'ın "Makaalât"ında da, "Bâb-ı Tevhîd"den sona dek aynı izâhât yer almaktadır (İst. 1288, s. 42 ve devamı; manzum nüsha da aynıdır). İhvân'us-Safâ', Hukemâ'yı, eski, yâni Yunan, hattâ Mısır filozofları ve İslâm Hukemâsı olarak ayırmaktadır (Hukemâ mesleği için I. cildin

2029. beytinin, âlem-i kebir ve sağır için 2516. beyitlerinin şerhlerine bk.). Mevlânâ, "Hakimler" sözüyle Hukemâ mesleği mensuplarını, yani gerçeğe ulaşmak için akla dayanan ve felsefeye inananları, "Allâh Hakimleri"yle de gerçek erenleri kastetmekte ve insanın "Âlem-i Kebir" olup kâinatın gaayesi ve özü olduğunu, Hz. Ali'nin bir şiirini hatırlatarak anlatmaktadır.

521. Küçük âlem - Büyük âlem. Hz. Ali, bir şiirinde,

"Dermânın sende; fakat senin haberin bile yok. Derdin de sende; fakat sen görmüyorsun.

Kendini küçücük bir beden sanıyorsun; oysa koskoca âlem, dürülmüş içinde senin.

Öyle apaçık bir kitapsın ki gizli şeyler, onun harfleriyle meydana çıkmakta.

Dışarıya bir ihtiyâcın yok senin; gönlünde yazılmış yazılar, herşeyden haber verir sana," (Divân; Bulak - 1251, s. 30), buyurur. Mevlânâ'nın, bu beyitle, Emir'ül-Mü'minin'in bu şiirini hatırladığı ve hatırlattığı muhakkaktır. Bundan sonraki beyitlerde, asıl olan dalın, ağacın, meyva için var olduğunu, bu bakımdan meyvanın asıl, ağacın ve dalın ferî' bulunduğunu örnek olarak vererek insanın asıl, âleminse ferî' olduğunu bildiriyor ve 519. beyitte, insandan da, insanlığın tam ve kâmil mümessili olan Hz. Muhammed'in (S.M.) aslı maksat bulunduğuna geçiyor.

521. "Kiyâmet günü, Âdem evlâdının ulusu benim, ama övünmem; Hamd sancağı benim elimdedir, ama övünmem. Oğün, Âdem de, ondan başkaları da, ancak benim sancağımın altındadır; ilk şefâat eden de benim, ilk şefâati kabul edecek de benim, ama övünmem." (Hadîs; Câmî', I, s. 90).

525. Hz. Muhammed, son peygamber olmakla beraber, O'nun ve ümmetinin, bütün peygamberlerden ve ümmetlerinden ileri olduğu hakkındaki hadise işaret edilmekte ve bundan önceki beyit de şerh edilmektedir (Buhârî, Müslim, Müsned'den naklen Abâdis-i Mesnevî; s. 67-68. III. cildin 1128. beytinin şerhine de bk.).

526. "Ben, yaratılış bakımından insanların ilkiyim; gönderiliş bakımından (peygamberlerin) sonuncusuyum." (Hadîs, Câmî', II, s. 81) "Ben peygamberdim; Âdem'se ruhla cesed arasındaydı." (Aynı s.).

527. Secde, Âdem'e değildi; Âdem'e verilen bilgi dolayısıyla bu bilgiyi veren, bu mazhariyeti ihsân eden Allâh'aydı (I. ciltte 544. beytin şerhine bk.).

537. Beyitten sonraki başlık ve 535 - 536. beyitler. "Ehlibeytim, Nûh'un gemisine benzer; ona binen kurtuldu, uymayan, binmeyen, boğuldu - gitti." (Hadîs; Câmî', II, s. 136; Künûz'ül-Hakaik; II, s. 159).

538 - 542. Bu beyitlerle, irşâda güçlü yeten kişiye, zâhiri ve bâtini bilgiye sâhip kişiye uyulması gerektiği bildirilmektedir. 549. beyitte, "zamanın peygamberi" sözüyle, Hz. Peygamber'in gerçek vârisi kastedilmektedir. 310. beytin şerhinde, bilgilerin, Hz. Peygamber'in vârisleri ve halifeleri oldukları bildirilmiştir. O beytin ve III. ciltte 1774 - 1775. beyitlerin şerhlerine, kendilerine şeyh, ulu süsü veren yalancılar için de II. cildin 2390. beytinin şerhine bk.).

551. Rahmân'ın kokusu - Yemen. III. cildin 161. beytinin şerhine bk.

552. Mî'râc. I. cildin 1589. beytinin şerhine bk.

*

**

(METİN)

* **Belkıs'ın, Sebâ şehrinden Süleyman'a, selâm olsun ona, hediye göndermesi**

Belkıs'ın hediyesi kırk katır yükü altın kerpiçti.

Hediyeyi getirenler, Süleyman'ın bulunduğu alana girince gördüler ki yerin döşemeleri hâlis altın.

Altının üstünde, tam kırk konaklık yol aldılar; artık altın, gözlerine su gibi değersiz görünmeye başladı.

Defâlarca, biz dediler, ne olmayacak işe koyulmuşuz? Bu altınları, getirdiğimiz mahzene götürüp dökelim.

Her yanındaki toprak bile altın; böyle bir yere hediye olarak altın getirmek aptallıktır.

Ey aklı, Tanrı'ya hediye getiren, orada akıl, yolun toprağından da daha değersizdir.

Hediyenin değersizliği orada belirince utangaçlık, onları gerisin geriye itmeye başladı.

570. Sonra gene dediler ki: İster değersiz olsun, ister değerli, bize ne? Biz emir kuluyuz.

İster altın olsun, ister toprak; bize getirmek gerek; emredenin emrini yerine getirmemiz lâzım.

Geriye götürün derlerse, bu altınları, getirdiğiniz yere götürün diye emrederlerse o vakit geriye götürünüz.

Bu hediyeyi görünce Süleyman'ın gülesi geldi; ben ne zaman sizden tirit istedim ki dedi.

Ben size dedi, hediye verin demedim; hediyeye lâyık olun dedim.

Bana gayb âleminden eşi-benzeri olmayan öyle hediyeler geliyor ki insan onları istemeye niyetlense aklına bile getiremez.

* Siz yer altındaki mâdeni altın yapan bir yıldız, güneşe tapıyorsunuz; yüzünüzü güneşi yaratana döndürün.

Gökyüzündeki güneşe tapıyorsunuz; değeri yüce canlarınızı hor bir hâle koyuyorsunuz.

Güneş, Tanrı buyruğıyla bizim açımızdır, ona Tanrı dersek, aptallıktır bu.

* Tanrı, güneşini tutarsa ne yaparsın; o karartıyı nasıl giderirsin ondan?

580. * Karartıyı gider, gene ışıklarını ona ver diye Tanrı dergâhına yüz tutmaz mısın?

Geceleyin seni öldürmeye kalkışsalar, nerde güneş ki ona sızlanasın, ağlayıp aman dileyessin ondan?

Başta gelenler de çok defâ geceleyin olur; o zamansa, taptığın, ortada yoktur.

Güçlülükle Tanrı'ya karşı eğilirsen, yıldızlardan kurtulur, Tanrı'ya mahrem olursun.

* Nasıl mahrem olursun? Dur, dudüğamı açayım da gece yarısı, bir güneş seyret.

Tertemiz candan başka doğusu yoktur o güneşin; doğmasında da gündüzün, gecenin bir farkı yoktur.

Gündüz, onun doğduğu çağa derler; o doğdu da parladı mı, gecenin geceliği kalmaz.

Zerre, güneşin karşısında nasıl görünür? İşte ârifler yanında güneş, o güneşe karşı, tıpkı öyledir.

Parlayıp ışığı güneşin gözü, o güneşe karşı kamaşır da şaşır - kalır.

* Arş'in ışığına, Arş'in o sınırsız aydınlığına karşı güneşi, bir zerre gibi görürsün.

590. İşleri yapıp onaran Tanrı'dan, göze bir kuvvet geldi mi, güneşi, hor, yoksul, kararsız görürsün.

* Bir kimyâcıdır ki kimyâsı dumana vurmuştur, o tesirle dumana bir yıldız oluvermiştir.

* Öylesine görülmemiş bir iksiri vardır ki yarı ışığı, bir karanlığa vurmuştur da karanlığı güneş yapıvermiştir.

* Öylesine şaşılacak bir sanatkârdır ki bir işle, Zuhâl'e bu kadar hassalar vermiştir.

A istekli, artık sen, öbür can yıldızlarıyla can incilerini bununla kıyasla da anla, bil.

Duygu gözü, güneşe zebundur; sen Rabbe mensup bir göz ara da bul.

Eul da o bakışın karşısında, şimşekler çakan güneşin yalınlarını zebûn olsun - gitsin.

Çünkü o bakış nûr bakışıdır, bu bakışsa ateş bakışı; ateş, nûra karşı pek sönuktür, pek karanlık.

Allâh ısmını takdîs etsin Şeyh Abdullâh-ı Magribî'nin kerâmetleri ve nûru

* Şeyh Abdullâh-ı Magribî dedi ki: Altmış yıl oluyor, gece olur gider, nedir, nicedir görmem.

Altmış yıldır, ne gündüz, ne de gece, hiçbir sebeple karanlık nedir, görmedim.

600. Süfîler, onun sözünü gerçeklediler; hep onun ardından gittik. Tikenlerle, çukurlarla dolu çöllerde yürüdük; o Dolun - Ay gibi hep önümüzdeydi; önderimizdi bizim.

Yüzünü arkasına çevirmeden gece vakti, sakın derdi, çukura geldik; sol yana geç.

Bir soluk sonra gene, sağ yandan yürü derdi; çünkü ayağının altında tiken var.

Gündüz olurdu, ayaklarını öperdik; görürdük ki ayakları, gelin ayağı gibi.

Ayaklarında ne topraktan bir eser vardı, ne balçıktan bir eser; ne tikenden yaralanmıştı; ne taştan bir zarara uğramıştı.

* Tanrı Magribî'yi maşrıkiy etmişti; batıyı doğu gibi ışıklar saçan bir hâle getirmişti.

Bu güneşler güneşinin, bu serkeş güneşin ışığı, öylesine bir atlıdır ki halkın ileri gidenlerinin gündüzünü de koruyup gözetin odur, geri kalanlarının da gündüzünü koruyup gözetin o.

O yüce ışık, nasıl korumaz, gözetmez ki binlerce güneşi meydana çıkarmaktadır.

Sen, onun ışığıyla ejderhâlar, akrepler içinde korkmadan emniyetle yürüdedür.

610. O tertemiz ışık, senin önünde yürür de yürür; her yol keseni paramparça eder.

* O gün Allâh, Peygamber'ini horlamaz, utandırmaz, bunu gerçek olarak bil; Işık, onların önlerinde yürür durur âyetini oku.

O ışık kıyamette daha da fazlalaşır, parlar ama deneyip anlamak için Tanrı'dan burada isteyin onu.

* Çünkü buluta da can ışığını o bağışlar, karanlığa da, Allâh doğruyu daha da iyi bildirir.

Selâm olsun, Süleyman'ın, Belkıs'ın elçilerini, yolladığı armağanlarla Belkıs'e geri göndermesi, Belkıs'ı imâna ve güneşe tapmayı bırakmaya çağırması

Süleyman, geri dönün a utanmış elçiler dedi; altın sizin olsun, bana gönül getirin, gönül.

Şu benim verdiğim altın da alın, o altınları katın; beden-deki körlüğü tutun da katırın fercine tıkn.

Katırın ferci, altın kilit vurulmaya değer; âşıkın altınıysa sararıp solmuş yüzüdür.

Çünkü o yüz, Tanrı'nın baktığı yüzdür, mâdense güneşin bakışını bekler.

Mâden, güneş ışıklarının baktığı yerdir; âşıkın yüzüysen gerçekler gerçeği Tanrı'nın nazar ettiği yüzdür.

Şimdi de tutsaklarımsınız ama gene de benim sizi tutsak etmemden canla - başla sakının.

620. Yeme aldanan kuş, kanadı açık olarak damdadır ama, tuzağa tutulmuştur o.

Değil mi ki gönlünü, canla - başla yeme vermiştir; tutulmamışsa bile sen, tutulmuş bil onu.

Yeme göz atışları var ya hani; sen o bakışları, ayağına vurulan düğümler bil.

Yem der ki: Sen bana hırsızlama bakıyorsun ya; ben de senden sabrı, kaçıp kurtuluşu çalıp durmadayım.

Değil mi ki o bakış, ardıma düşürdü de çekti seni; öyleyse bil ki senden gaafil değilim ben.

* Bir aktarın terâzisinin taşı, baş yıkarken kullanılan kildi;
kil yemeyi huy edinmiş biri de, aktar şeker tartarken,
hırsızlamaca kili yeyip durmadaydı

Kil yemeyi huy edinmiş biri, iri, katıksız kelle şekeri almak için bir aktara gitti.

* O düzenci, o iki gönüllü aktarın terâzisinin dirhemi, taş yerine kildi.

Aktar, şeker almak istiyorsun ama dedi, benim terâzimin dirhemi kil.

Adam, mühim birşey için şeker almam gerek; dirhemim ne olursa olsun dedi.

Kendi kendine de, taş da nedir ki dedi; kil, onu yiyene altından da hoş.

630. Hani kılavuz kadın, oğul demiş; yeni bir gelinlik kız buldum, pek güzel.

Pek güzel ama o ırz ehli kız, bir helvacının kızı.

Oğlan, böyle olması daha iyi ya demiş; helvacı kızı, daha yağlı - ballı, daha tatlı olur.

Adam, senin de dirhemimin kilden oluşu iyi mi iyi; çünkü kil, gönül meyvası bence demiş.

Aktar, şeker tartmak için terâzinin dirhem gözüne, taş yerine kil koydu.

Öbür göze de onun ağırlığınca şeker koymak için kelle şekerini komaya koyuldu.

Şeker kıracak âleti olmadığından iş ağır gidiyordu; müşteri-yi bekletiyordu.

Aktarın yüzü öbür yanaydı; adam dayanamadı; kili, hırsızlamasına koparıp yemeye koyuldu.

Beni sınavıp da ansızın dönüp görmesin diye de korkuyordu.

Aktar gördü ama kendini oyalanıyor gösterdi; içinden de, hadi a sararmış suratlı diyordu, daha fazla çal.

640. Sen benim kilimi çahıyor, yeyip bitiriyorsun ama yürü be; gerçekte kendi yanını - yağarnını yemedesin sen.

Sen benden korkuyorsun ama eşekliğinden; bense az yersin diye korkmadayım.

Oyalanıyorum ama kamışımından fazla şeker elde etmeni hoş göreceğim kadar da ahmak değilim.

Tartınca alacağın şekerin ne kadar olduğunu görür de kimin ahmak olduğunu, kimin haberi olmadığını anlarsın.

Kuş, o yeme bir hoşça bakar ama yem de uzaktan, kuşun yolunu vurur - gider.

* Göz zinâsından tat alıyorsun ama kendi yanından - yağarnından kesip kopardığın eti kızartıp yemiyor musun ki?

Şu uzaktan bakmak, ok gibidir, zehire benzer; bu bakışla âşkın artar, sabrın azalır - durur.

Dünyâ malı, zayıf kuşların tuzağıdır; âhıret malı, yüce kuşların tuzağı.

Hattâ pek ulu bir mülk olan âhıret tuzağı, öyle büyük bir tuzaktır ki onunla büyük - büyük kuşları avlarlar.

Süleyman'ım ben, sizin malınızı - mülkünüzü istemiyorum; sizi, helâk edecek herşeyden kurtarmak istiyorum ben.

650. Şimdi siz, malın - mülkün kulusunuz; mal - mülk sâhibi, o kişidir ki, helâk olmaktan kurtulmuştur.

İş böyleyken a şu dünyâya tutsak olan, sen tuttun, tersine, adını dünyânın beği taktın.

Oysa a kişi, sen bu dünyânın kulusun, canın bu dünyâda mahpus; ne vakte dek kendine dünyâ sâhibi deyip duracaksın?

**Selâm olsun, Süleyman'ın, o elçilerin gönüllerini alması,
gönüllerindeki ürkekliği gidermesi, armağanı kabûl
etmediğinden dolayı özür dilemesi ve
sebebini onlara bildirmesi**

A elçiler dedi Süleyman, ben sizi elçi olarak gönderiyorum;
armağanları kabûl etmemem, etmemden daha iyidir size.

Belkıs'e varınca, şaşılacak neler gördünüzse hepsini söyleyin;
altın ovayı anlatın.

Anlatın da bilsin ki altına tamamımız yok bizim; biz altını ya-
ratandan altın elde etmişiz.

O dilerse, yerin bütün toprağı, baştan başa altın kesilir, de-
ğerli inci olur.

* A altını seçen, onu seven kişi, Tanrı, onun için mahşer gü-
nü, şu yeryüzünü gümüşe döndürecek.

* Altından vazgeçmişiz; pek çok sanatımız var bizim; toprak-
tan yaratılanları baştan başa altın yaparız biz.

* Biz ne vakit sizden altın dilendik ki? Biz sizi, altın yapan
kimyâcı hâline getirmedeyiz.

660. İsterse Sebâ mülkü olsun; vazgeçin - gitsin; balçıktan kurul-
muş şu âlemde dışarıda ne mülkler var.

Taht dediğin, tahtadan yapılma tuzaktır; oturup kurulduğun
yeri baş köşe sanıyorsun ama kapı dibinde kalakalmışsın.

Sen kendi sakalına - bıyığına bile hüküm yürütemiyor, pâdi-
şahlık edemiyorsun; iyiye - kötüye nasıl pâdişahlık edebilirsin?

İstemediğin hâlde sakalın ağarıyor; a eğri - büğrü ümitli kişi,
sakalından utan.

Mülk sâhibi odur ki huzûrunda yere baş koyana, içinde şu top-
raktan yaratılan dünyâ bulunmayan yüzlerce mülk bağışlar, pâdi-
şahlık verir.

Fakat Tanrı'ya edilen bir secdenin tadı, sana yüzlerce devlet-
ten daha tatlı gelir de,

Ağlayıp sızlanmaya koyulur, mülkler istemiyorum, pâdişahlık
dilemiyorum; bana o secdedeki devleti ver, yeter demeye başlarsın.

Dünyâ pâdişahları, damarlarının kötülüğü yüzünden, kulluk
şarabının kokusunu bile duymadılar.

* Duysalardı Edhem gibi, durmadan - dinlenmeden, başları
dönmüş, şaşkın bir hâlde tacı - tahtı birbirine vururlar, bırakır - gi-
derlerdi.

* Fakat Tanrı, bu dünyâ dursun diye onların gözlerini, ağız-
larını mühürlemiştir.

670. Böylece de onlara taç - taht tatlı gelir; dünyâdakilerden haraç
alalım derler.

Haraç ala - ala kum kadar altın toplasan, sonunda ölüp gider-
sin; altınlar, sende arda kalır.

Pâdişahlık da canına solukdaş olmaz, altın da; altını ver de
görüş için sürme al.

* Sürme al da gör, seyret; bu dünyâ daracak bir kuyudur; Yû-
suf'çasına şu ipe sarıl.

* Kuyudan çıkıp dama yücelince can, müjde desin, işte bana
bir kul.

Kuyuya bakan göz, akisler görür, tersine şeyler seyreder; bun-
ların en değersiz de taşın altın görünmesidir.

Oyun oynarlarken çocuklar da kızışır da o testi kırıkları,
o taşlar, topaçlar, onlara altın görünür, mal, mülk sayılır.

Tanrı ârifleriyse kimyâcı olmuşlardır; mâdenler bile onlara
değersiz görünür artık.

(Ş E R H)

563. Beyitle başlayan bahis. Kur'an-ı Kerim'in XXVII. süresi olan Neml süresinin 20 - 37. âyetlerinde, Süleyman Peygamber'le Belkiys arasında geçen olay anlatılmaktadır ki özeti şudur :

Bir gün Süleyman (A.M.), kuşların içinde çavuşkusunu göremez. Nereye gittiğini bize iyice anlatmazsa çetin bir azâb ederim ona, yahut da keserim onu der. Çok geçmeden çavuşkuşu (hüdhüd) gelir ve Sebâ'dan sana haber getiriyorum; orada bir kadın hüküm sürüyor; kendisine herşey verilmiş; pek büyük bir tahtı var. Fakat o da, kavmi de Tanrı'yı tanımıyor; güneşe tapıyorlar; Şeytan onları saptırmış der. Süleyman (A.M.), dur bakalım der, doğru mu söylüyorsun, yalan mı? Şu mektubumla git der; hak dine girerek gelmesini emreden bir mektup yazıp çavuşkuşuyla yollar. Belkiys, mektubu alınca adamlarıyla dansır; pâdişahlar bir yere girdiler mi, orayı bozguna uğratırlar; orasının ylice kişilerini alçaltırlar der, elçilerle armağanlar göndermeyi uygun bulur. Gönderilen elçiler, armağanlarla gelince Süleyman (A.M.), Allâh bana, sizin getirdiğinizden üstününü İhsân etmiştir; öyle bir orduyla geleceğim ki karşı duramayacaksınız der, onları armağanlarıyla geri yollar (I. cildin 961. ve 1587. beyitlerinin, şerhlerine de bk.).

576. Güneş - Mâden. Güneşin mâdenlere tesirini bildirmektedir.

579 - 580. Güneş tutulması. Güneş ve Ay tutulunca, hattâ çoğunluğunu korkuya düşüren gök, yahut yer olaylarından birisi meydana gelirse, tafsîli, a'mâl ve İbâdet kitaplarında bulunan iki rik'at namaz kılınır. Bu namaz, bâzı mezheplerde farzdır, bâzı mezheplerde sünnettir. Bu namazla Tanrı'nın ululuğu, kudretli anılmış olur. Beyitlerde buna işâret edilmektedir.

584. Geceyarısından maksat, tabiat ve gâflettir; geceyi gideren güneşe, gerçek güneşin, Tanrı lütfunun tecellisidir.

589. Arş. I. cildin 241 - 242. beyitlerinin şerhine bk.

591 - 592. Kimyâ - İksir. I. cildin 520. beytinin şerhine bk.

593. Zuhâl. II. cildin 175. beytinin şerhine bk.

594. Beyitle başlayan bahis. Ebû-Abdullâh'ül-Mağribî, hicretin 299. yılında (911) vefât etmiştir; kabri Tur dağındadır. Yüzyirmi iki yıl yaşadığı rivâyet edilmiştir. Dâima ihramda gezer, ihramdan çıkar çıkmaz tekrar ihrama bürünürdü. Saçı, başı, elbisesi dâima tertemizdi. Karanlıkta görürdü (Attâr: Tezkiret'ül-Evliyâ; Reynold A. Nicholson basımı; Leiden - 1907, c. II, s. 116-118, 255-257; Câmî - Lâmiî: Nafahât terc. İst. 1289; s. 142-143).

606. Mağrib, arapça batı, mağrik da doğu demektir. Mağribî, batı ilinden, mağrikîy de doğu ilinden anlamına gelir; bu beyitle bir tezat yapılmakta, Şeyh'e, gecenin gündüz, batının doğu olduğu bildirilmektedir.

611. LVII. sürenin 12-13. âyetlerinde, kıyamette, inanmış kişilerin nurları, manâç ışıkları önlerini aydınlatacağı, kâfirlerin, onların ışıklarını isteyecekleri, fakat onlara nasib olmayacağı, LXVI. sürenin 8. âyetinde de, inananların nurlarının, önlerini, sağ yanlarını aydınlatacağı beyân buyurulmaktadır. Beyitte bu âyetlere işâret edilmektedir.

613. Son cümle arapçadır.

615 - 616. Şârih-i Ankaravî, zenginlerin, dışı katarın fercini, altın anahtarla kilitlediklerini bildiriyor ve beytin buna işâret olduğunu söylüyor (s. 64). İmâdadullah da aynı bilgiyi veriyor, bu işi, katarın gebe kalmasının ölümüne sebep olacağı cihetle bunu engellemek için yaptıklarını da bildiriyor (Kânpur; s. 53).

624. Beyitten önceki başk ve aynı beyitle başlayan hikâye, Hakîm-i Senâfî'nin, "İlâhî - Nâme" de denen "Hadikat'ül - Hakîyka ve Şeriat'üt - Tarîka" sında geçer (Müderris Radavî tashihle; Tehran, Çâp - hâne-i Siphir; s. 414).

626. Eskiden, dirhem yerine aynı ağırlıkta taş, kılı kullanılırdı; bizim çocukluğumuzda bu âdet, İstanbul'da da yürürdü.

642. Göz zinâsı. Bir kadına şehvetle bakmaktır. "Gözler zinâ eder, eller zinâ eder, ayaklar zinâ eder..." meâlinde bir hadis de vardır (Câmî; II, s. 59).

657. Mahşer. Toplanılacak yer demektir. İslâm inancında, kıyametten sonra herkes dirilip arasât meydanında soruya çekilecektir. Kıyamette, dağların unufak olup kuma döneceği, yeryüzünün dümdüz olup orada ne bir inşân, ne de tümseğin bulunmayacağı XX. sürenin 105 - 107. âyetlerinde bildirilmektedir. Mevlânâ bu düzlük dolayısıyla gümtüşü hatırlamaktadır sanıyoruz.

658 - 659. Bu beyitler, Mevlânâ'nın, "Divân-ı Kebîr" deki,

"Ey âşıklar, ey âşıklar, ben toprağı mücevher hâline getiririm. Ey çalgıcılar, ey çalgıcılar, teflerinizi altınla doldururum" meâlindeki beyitle başlayan gazelini hatırlatmaktadır (D. K. terc. miz, I. cilt; İst. Remzi K. 1957, s. 94).

659. Kimyâ. I. cildin 520. beytinin şerhine bk.

677. Edhem. II. cildin 931. beytinin şerhine bk.

669. Gözlerini, ağızlarını mühürlemiştir. II. cildin 680. beytinin şerhine bk. Mevlânâ, "Fihl mâflh"te de, 25. Bölümün sonlarında, dünyânın gâfletle durduğunu anlatır (Terc., s. 93).

673 - 674. Yûsuf - Kuyu. I. cildin 118. beytine bk.

**

(M E T İ N)

Bir dervişin, şeyhleri rûyâda görmesi, onlardan, çalışıp çabalamadan, ibâdetten kalmadan helâl rızık dilemesi; onların da ona yol göstermeleri; o şeyhlerin himmetiyle dağdaki ağaçların acı ve ekşi meyvalarının o dervişe tatlı gelmesi

* Dervişin biri anlattı, dedi ki: Rûyâmda Hızır'ı görenleri gördüm.

Onlara, helâl olan, hiçbir vebâli bulunmayan rızıkı nerden elde edeyim dedim.

860. Beni, dağlık, ormanlık yerlere götürdüler; o ormandaki ağaçlardan meyva silktiler.

Bizim himmetimizle dediler, Tanrı, bu meyvaları senin ağzında tatlılaştırır.

Haydi, yemene bak; tertemiz, helâl, sayısı - sorusu yok. Baş ağrısı çekmeden, taşıyıp götürmeden, yukarı - aşağı koşmadan elde edilen rızık.

O rızık yüzünden bana, öyle bir söz söyleme kaabiliyeti geldi ki sözlerimdeki tad, dinleyenlerin akıllarını kapıyordu.

A âlemin Rabbi dedim; bu bir sımayış, deneyiş. Sen bütün halktan gizli bir bağışta bulun bana.

Söz söyleme kaabiliyeti gitti benden; hoş bir gönül elde ettim; tadımdan nar gibi çatladım, yarıldım.

Dedim ki: Cennette, bu içimdeki sevinçten başka birşey yoksa bile,

Bundan özge bir nimet istemem; bundan böyle bu tadı bırakıp da cevizin, şeker kamışının tadına dalamam.

Kazancımdan elde ettiğim paradan birkaç altın kalmıştı; cüb-bemin yenine dikmiştim onları.

Dervişin, ben şeyhlerin kerâmetleriyle rızıklandım; şu parayı bu oduncuya vereyim diye kurması; oduncunun, onun içinden geçen bu niyet yüzünden incinmesi

Yoksulun biri odun taşımadaydı; yorgun, bitkin bir hâlde ormandan çıkageldi.

690. Kendi kendime, benim rızık aramayla işim yok dedim; bundan böyle rızık için gam yemem ben.

Tiksinilecek meyvalar bile bana hoş geliyor; bana özel bir rızık nasib oldu.

Değil mi ki boğazdan kesildim; bende kalan şu birkaç parayı ona vereyim.

Bu altınları, şu emek çeken kişiye vereyim de iki - üç günceğiz, rızık bakımından hoş bir hâle gelsin.

Oysa ki o, benim içinden geçeni biliyormuş; kulağı, Tanrı ışı-ğıyla ışıklanmışmış.

Her düşüncenin sırrı, ona karşı, şişe içindeki mummuş sanki. Hiçbir gönül, ondan gizli değilmiş; gönülden geçenlere beymiş, başbuğmuş o.

O şaşılacak er, düşüncenin cevâbını dudak altından vermeye başladı.

* Pâdişahlar hakkında böyle mi düşünüyorsun diyordu; onlar sana rızık vermese nasıl rızıklanırsın sen?

Ben bu sözleri açıkça anlamadım ama azarlayışı, iyiden iyiyeye gönlüme dokundu, içime yer etti.

700. Derken arslan gibi heybetle yanıma geldi; sırtındaki odun yu-künü yere koydu.

* Odunları yere korken heybetinden yedi âzâma da bir titre-medir, düştü.

Yârabbi dedi, senin öz kulların, duâları kutlu, izleri yomlu kulların varsa,

Onların hakkıyçin, lûtfunun kimyâsı bir iş etsin; dilerim, şimdicek şu odun dengi altın olsun.

Bir de baktım, ne göreyim? Odunlar altın olmuş; ateş gibi yere vurup parıl - parıl parlıyor.

Bu hâli görünce kendimden geçtim; uzun bir zaman o hâlde kalmışım. Kendime gelip o şaşkınlığım geçince,

Dedi ki: Ey Tanrı, o ulular pek kıskanç olurlar, tanınmaktan kaçınırlar.

Tez bu altınları gene odun dengi hâline getir; hemen eskisi gibi odun yap bunları.

Bunu der demez, o altın budaklar, odun oluverdi; onun işine akıl da şaştı kaldı - göz de.

Bundan sonra da odun yükünü aldı, şehre doğru yürüdü; tezce yanımdan ayrıldı - gitti.

710. O pâdişahın arkasından gitmek, zorda kaldığım nesnelere sormak, sözlerini dinleyip işitmek istedim ama

Heybeti, dikekoydu beni. Aşağılık kişilere, has erlerin yanlarına varmaya yol yok.

Birisi can - baş verip onlara yol bulsa bile bu, onların merhametindedir, onların çekişinden.

Gerçek erin sohbetine yol buldun mu, bu başarıyı ganimet bil artık.

Pâdişahın yakınlığını ele geçirdikten sonra kolayca yoldan azan ahmağa dönme.

Ahmağa kurban payı verdiler mi, bu der, olsa - olsa koyun bududur.

A iftiracı, bu öküz budur değil; fakat senin eşekliğinden, öküz budur görünüyor sana.

Bu rüşvetsiz verilen pâdişah ihsânı; rahmet yüzünden tam bir lûtu'f, tam bir kerem.

**

(Ş E R H)

678. Beyitle başlayan hikâye. Bed'uz-zaman Furûzan-fer merhum, bu hikâyeye benzer bir hikâyenin "Keşf'ül-Mahcûb" da bulunduğunu bildiriyor ve metnin veriyor. Verdiği metnin türkçesi şudur :

"Allâh rahmet etsin, Hasan-ı Bısrî rivâyet eder: Kendilerini ibâdete verenler arasında bir zencî vardı; harâbelerde yatar - kalkardı. Bir gün pazardan birşey aldım, ona götürdüm. Bana, bu ne dedi. Dedim ki: Yiyecek, ihtiyacın vardır sandım da getirdim. Eliyle işaret ederek bana gülmeye başladı. İşaret ettiği yere baktım; gördüm ki o yıkık yerin bütün taşı - toprağı, duvarları altın. Yaptığıma nâdim oldum; götürdüğümü bırakıp heybetinden kaçtım." (Mâahlîz; s. 134).

Erenlerin çoğuna bu çeşit kerâmetler atfedilegelmiştir; Mevlânâ'ya atfedilenler de vardır (Manâkıb'ul-Ârifin; Tahsîn Yazıcı'nın not ve hâşiyeleriyle Ankara - Türk Tarih Kurumu Mat. c. I, 1959; s. 141 - 143, 193 - 194).

Aynı beyitteki "Hızır" için I. cildin 578. ve 223 - 224. beyitlerinin serhlerine bk.

698. Beytin ikinci mısraı arapçadır.

701. Yedi azâ. I. cildin 1429. beytinin serhine bk.

**

(M E T İ N)

**Selâm ona, Süleyman'ın, Belkiys'in imâna gelmesi
için elçileri tez olmaya teşviyk etmesi**

Hani Süleyman pâdişah gibi; o da savaşıacağı yerde Belkiys'in ordusunu, adamlarını kendine çekti, yanına dâvet etti.

A yüce kişiler dedi; hemencecik, tezce gelin; çünkü cömertlik denizi coştı, kabardı, dalgaları kıyıya vuruyor.

720. Kabarıp gelen dalgaları, her an kıyıya yüzlerce inci saçıyor.

* A doğru yolu bulanlar, haydin, gelin diyorum size; çünkü şimdi Rıdvan, cennet kapısını açtı.

Derken Süleyman, a haber çavuşları dedi, Belkiys'e gidin de, bu dine inanın, deyin.

* Ona deyin ki: Bu yana gel, hepiniz gelin, hem de tez; çünkü bu çağ, kapalı şeylerin açılış çağı, kapının açılacağı zaman.

A kişi, sen istemiyorsun ama, sen de gel; gel de bu vefâlı dosttan isteğini elde et.

**Edhem oğlu İbrâhîm'in, Allâh sırrını takdîs etsin, göçmesinin,
Horasan pâdişahlığından vazgeçmesinin sebebi**

Sen de tez, Edhem gibi pâdişahlıktan vazgeç de, onun gibi sonsuz, ölümsüz bir pâdişahlık bul.

O pâdişah, geceleyin sedirde uyuyordu; bekçiler damda bekliyorlardı.

Ama pâdişah, bekçilerin, hırsızları, kötü kişileri uzaklaştırmaya mukayyet olmalarını da istemiyordu.

Çünkü o, kendisinin adâlet sâhibi olduğunu biliyordu; o yüzden gönlü rahattı; birşey olmayacağından, kendisine bir kötülük gelmeyeceğinden emindi.

730. * İstekleri, dilekleri koruyan adâlettir; geceleri damlarda sopalalarını vuran bekçiler değil.

Rebap sesini dinlemekten maksadı da, iştihak çekenler gibi o hitâbı hayâl etmekte.

* Zurnanın ağlayışı, davulun korkutuşu, birazcık sûr sesine benzer.

* Zâten hikmet sâhibi kişiler, biz derler, bu makamları, gökyüzünün döndüğünden aldık.

* Halkın tanrıyla çaldığı, sesle söylediği ezgiler, gökyüzünün dönüşünün sesidir.

İnananlar derler ki: Cennetin rûhânî tesiriyle bütün çirkin sesler güzelleşir.

Biz, bir uğurdan Âdem'in cüzü'leriydik, cennette o güzel sesleri duyduk, dinledik.

Balçık bize şüphe tozunu kondurdu ama gene de onlardan birşeycikler var hatırımızda.

* Fakat dertler, mihnetler toprağıyla karıldıktan sonra şu zir nağmesiyle bem nağmesi, nerden o zevki, o neşeyi verecek?

Su, sidikle, pislikle karışınca, bu bunaltı yüzünden mizâcı bozulur, acı, sert bir hâle gelir.

740. Bedende de birazcık su var; sen istersen sidik say o suyu; ateşi söndürür ya.

Su pislense bile gene tabiati kendinde kalır, değişmez; tabiiyle de gam ateşini söndürür.

Demek ki güzel ses, çalgı dinlemek, âşıkların gadâsıdır; bu dinleyişte, buluşmak - kavuşmak hayâli vardır.

Gönlüdeki hayâller, güzel sesle gelişir; hattâ güzel ses yüzünden şekillere bürünür o hayâller.

Suya ceviz atanın ateşi nasıl yalındıysa, güzel seslerle aşk ateşi de parlar, yalınlanır.

**Susamış biri, ceviz ağacına tırmanmıştı da ağacı silkiyordu;
çukurda olan erişemediği suya cevizler düştükçe suyun
sesinden zevke geliyordu; bu hikâyeyi anlatış**

Su, pek derin bir yerdedi; susuzun biri de ceviz ağacına tırmanmıştı; ağacı silkiyordu.

Ceviz suya düştükçe suyun sesi gelmekte, o da sudaki dalgaları, kabartıları seyretmekteydi.

Akıllının biri, a yiğit dedi, bırak şu işi; cevizler daha da fazla susatır seni.

Suya birçok ceviz düşüyor ama su, senden pek uzak, pek derinde.

Sen zor belâ yukarıdan aşağıya ininceye dek su, onları daha da uzağa götürür.

750. Adam, ağacı silmekten maksadım ceviz toplamak değil dedi; görünüşe bakma da maksadımı görmeye bak.

Maksadım, suyun sesinin gelmesi; onu işitmek, şu su kabarcıklarını seyretmek.

Susuzun, havuz kıyısında boyuna dönüp dolaşmaktan başka ne işi var dünyâda?

Hacımın işi, nasıl Kâ'be'yi tevâf etmekse susamış kişinin işi de boyuna ırmağın çevresinde dolaşmak, suyun kıyısında gezmek, suyun sesini dinlemektir.

* Tıpkı bunun gibi ey Hak ziyâsı Husâmeddin, benim de bu Mesnevî'den maksadım sensin.

Dalları, budaklarıyla da, gövdesiyle, köküyle de tamamıyla senindir Mesnevî; onu sen kabûl etmişsindir.

Pâdişahlar, iyiyi de kabûl ederler, kötüyü de, kabûl ettiler mi de bir daha reddetmezler onu.

Değil mi ki bir fidân diktin, suyunu ver, değil mi ki açtım, düğümü de çöz.

Sözlerimden maksadım, senin sırrındır, onu meydana getirmekten maksadım, sesini duymaktır.

* Bense sesin, Tanrı sesidir; seven, sevgiliden ayrı değildir, hâsâ.

760. İnsanların canlarıyla, insanların Rabbi arasında, neliksiz - niteliksiz, kıyasâ sığmaz bir ulaşma, bir birleşme vardır.

* Fakat insanlar dedim; maymunumsu demedim; cana can olanı tanıyan kişiden başkası insan değildir.

* İnsan, adam olan kişidir; nerde adam? Sen, insanların başını görmedin ki; kuyruksun sen.

* "Attığım vakit, sen atmadın" âyetini okumuşsun ama bedensin, ayrılıp bölünme âleminde kalmışsın.

* A ahmak, beden ülkeni, Belkiys gibi, Süleyman Peygamber'e teslim et.

* "Lâ havle" diyorum, ama söylediğim sözden dolayı değil; o kötü düşüncelinin vesveseleri yüzünden diyorum.

Çünkü onun, şüphesi yüzünden gönlüne inkârlar geliyor da sözlerime karşı hayâllere dalıyor.

* "Lâ havle" çekiyorum; yâni çâre yok diyorum, senin gönlünde, benim sözlerime aykırı sözler var.

* Mâdemki benim sözlerim boğazına oturdu; ben sustum, sen, senin sözlerini söyle.

* Hani bir ney üfüren vardı, güzel ney üflerdi; derken ansızın ardından bir yel çıkıverdi.

770. Neyi ardına tuttu da, benden daha iyi üflüyorsun al, üfle bakalım dedi.

A Müslüman, edep arıyorsan bil ki, edepsizlerin her işine dayanmaktır, sabretmektir edep.

Kimi, filânın tabiatı pis, huyu kötü diye şikâyet ediyor görürsen.

Bil ki bu şikâyet eden, kötü huyludur; çünkü o kötü huylunun kötülüğünü söylemektedir.

Çünkü güzel huylu kişi, kötü huylulara tahammül eden, onların kötülüğünü söylemeyen kişidir.

Ama şeyh, birinin kötülüğünü söyler, birinden şikâyet ederse, bu şikâyet, Tanrı emriyledir; kızgınlıktan, kendi dileğine uymaktan değil.

Şikâyet değildir o, peygamberlerin şikâyetleri gibi canı, gönlü düzene sokmaktır.

Bil ki peygamberlerin tahammülsüzlüğü, Tanrı emriyledir; yoksa onların yumuşaklığı, kötülerin yüklerini de çeker.

Onlar, kötülüklerle tahammül ede-edeb tabiatlerini değiştirmişler, huylarını yok etmişlerdir; tahammülsüzlük gösterirlerse bu, Tanrı'dandır.

A Süleyman, kuzgunla doğan arasında Tanrı hilmi kesil de kuşlarla uzlaş.

780. * Ey hilmi, yüzlerce Belkiys'i zebûn eden, ey "Yârabbi, kavmime doğru yolu göster; gerçekten de bilmiyorlar onlar" diyen.

**

(ŞERH)

721. Rıdvan, cennet memurlarının başının adıdır.

723. Gerçekten de. X. sürenin (Yûnus), 26. âyet-i kerimesidir ve aynen ıktibâs edilmiştir.

730. Adâlet. Mülkün temeli olan adâlet hakkındaki âyet ve hadisleri yazarsak sahifeler dolar. Ancak biz, hükümde adâlete riâyeti emreden âyet-i kerimeyle (IV, Nisâ', 58) bir günlük adâletle muâmelenin, altmış yıllık nâfile ibâdetten hayırlı olduğuna dâir olan hadise işâretle ıktifâ edeceğiz (Künûz, II, s. 404).

732 - 734. Müsıkıy - Güzel ses. Eskilere nazaran müsıkıy, göklerin dönüşünden meydana gelen sestem, bu sesin âhenginden meydana gelmiştir. Oniki burçtan, oniki aslı makam bulunmuştur; müzikteki yedi ses, yedi yıldızı, yirmi dört şübe, gece ve gündüzün yirmi dört saatine, kırk sekiz terkip de, yıldaki kırk sekiz haftaya mukaabildir (Ankaravî; s. 74 - 75). Bu fikri atan, meşhur Fısağor'dur (İmdâdullah; s. 62).

738. Zir, müzik âletinin en ince sesi çıkararak teline, bem de en kalın sesi veren teline denir. Halk arasında "Bam teli, Bam teline bastı" sözleri, bem'den alınmıştır.

754. Hak ziyâsı Husâmeddin. Bu cildin 16 - 18. beyitlerinin şerhine bk.

759. Tanrı sesi. I. cildin 30 - 35. beyitlerinin şerhine bk.

761 - 762. İnsan. Adamın, sûretle değil, ahlâkla insan olabileceğini bildirmektedir.

763. Attığın zaman. I. cildin 619. beytinin şerhine bk.

764 - 768. Çelebi Husâmeddin'i överler, ona hitâb ederlerken, Mesnevî'yi de bu arada söz konusu yapırlarken, gene Mesnevî'yi beğenmeyenleri, kınayanları hatırlayıp onlara hitâb etmeye başlamışlardır. Beyitlerde anılan "Lâ havle" II. cildin 146. beytinde geçti.

769. Beyitte başlayan hikâye. Ubeyd-i Zâkânî'nin (7724 H. 1370) "Latâif"inde ve Şems'in "Makaalât"ında geçer (Maâhiz, s. 134 - 135).

780. "Rabbim, kavmimi doğru yola sevk; çünkü onlar bilmiyorlar." (Müslim, Müsned ve İhyâ'dan naklen Ahâdis-i Mesnevî; s. 60).

(METİN)

Selâm olsun Süleyman'ın, şirk koşmakta ayak direme, gecikme diye Belkıys'e haber göndererek onu korkutması

Haydi gel ey Belkıys, yoksa iş kötü olur; ordun sana düşman kesilir; senden yüz çevirir.

* Perdecin, kapını kökünden söker; canın, can düşmanı kesilir sana.

* İmtihan çağında, yeryüzünün, gökyüzünün bütün zerrelere, Tanrı ordusudur.

* Yeli gördün ya, Âd'a neler etti; suyu gördün ya, tufanda neler yaptı.

* O kin denizi, Firavun'a neler etti; şu yeryüzü, Kaarûn'a neler yaptı.

* Ebâbil kuşları, Fil ashâbına neler etti; bir sivrisinek, Nemrûd'un başını nasıl yedi.

* Dâvud, eliyle taşı kaldırıp atınca taş, altıyüz parça oldu da bir orduyu kırdı - geçirdi.

* Lût'un düşmanlarına taş yağdı da kapkara suyun içinde dalgalar yuttular, boğulup gittiler.

Dünyâdaki cansız şeylerin, peygamberlere nasıl akıllıca yardım ettiklerini söylersem,

790. Mesnevî o kadar büyür ki kırk deve bile çekemez onu.

* El, kâfire karşı tanıklık eder; Tanrı askeri olur, buyruğuna baş eğer.

A işte - güçte, gerçeğe aykırı ders veren, sen de Tanrı askeri arasında; kork.

Cüzü'lerinin cüzü'leri bile Tanrı'ya uymuştur, Tanrı askeri olmuştur; iki yüzlülük ediyorlar da şimdi, sana uymuş görünüyorlar.

Tanrı, göze, sık onu dese, göz ağrısı yüz kere kökünü kazır senin.

Dişe, ona bir cezâ ver dese, görürsün ki diş, kulağını burmaya başlar senin.

Tıp kitabını aç da hastalıklar bölümünü oku; oku da beden askerlerinin neler yaptıklarını gör.

Mâdemki herşeyin canının canı O'dur; canının canına düşmanlıkta bulunmak, kolay olur mu hiç?

Buyruğunla can içine girerler de saflar yararlar; fakat cin ordusunu, şeytan ordusunu bir yana bırak.

Önce ey Belkiys, taçtan tahttan vazgeç; çünkü beni buldun mu, bütün sultanlık senin.

800. * Bana gelince de zâten anlarsın ki bensiz, hamamdaki bir resimsin ancak.

Resim, ister pâdişah resmi olsun, ister zengin resmi; resimden ibârettir; can zevkını tadamaz.

Onun bezentisi, başkaları içindir; boş yere gözünü, ağzını açmıştır.

A kişi, sen kendinle savaşa girişmişsin; başkalarını kendinden ayırdedememişsin.

Hangi şekle rastlasan, bu, benim diye kakılıp kalıyorsun ama vallâhi o şekil, sen değilsin.

Bir zaman halktan ayrılсан, yalnız kalsan, boğazına dek gamlara batıyorsun, düşüncelere dalıyorsun.

Bu, nasıl olur da sen olabilirsin? Sen o tek güzelsin ki kendinin güzelsin, kendinin dilberisin, kendinin sarhoşusun.

Kendinin kuşusun, kendinin avı, kendinin tuzağı. Kendinin başköşesisin, kendinin döşemesi, kendinin damı.

* Cevher, ona derler ki başlı başına var olsun; onun fer'i olan sa arazdır.

Sen Âdernoğluyсан, onun gibi otur, kurul da bütün soyunu - sopunu kendinde gör.

810. Küpteki nedir ki nehirde olmasın; evde ne vardır ki şehirde bulunmasın.

Bu dünyâ küptür, gönülse derenin suyu sanki. Bu dünyâ bir odadır, gönülse şaşılacak şeylerle dopdolu bir şehir.

Selâm olsun ona, Süleyman'ın Belkiys'e, ne senden, ne güzelliğinden, ne de pâdişahlığından, ülkenden zerre kadar bir umduğum yok; inanmanı, Allâh rızası için, candan istiyorum; zâten can gözün açılınca sen de bunu, Allâh ışıyla görürsün demesi

Hadi gel, ben seni çağıran bir elçiyim; ecel gibiyim, şehveti öldürürüm ben, şehvete esir değilim.

Şehvetim olsa bile, şehvete hükmederim; güzel yüzün şehvete tutsak değilim ben.

* Aslımızın aslı, Tanrı Halil'i gibi, bütün peygamberler gibi put kırandır.

A tutsak, puta tapılan yere girsek put secde eder bize; o tapınakta biz puta secde etmeyiz.

* Ahmed de puta tapılan yere gitti, Ebû Cehil de; fakat bunun gitmesiyle onun gitmesi arasında pek büyük bir fark yok.

* Bu, puta tapılan yere girer, ona karşı putlar, yere baş kor; öbürü girer, puta tapanlar gibi putlara karşı secdeye kapanır.

Bu şehvetler dünyâsı, puta tapılan bir yerdir; peygamberlere de bir yuvadır, kâfirlere de.

Fakat şehvet, temiz kişilere kuldur; mâdendeki sâf altını ateş yakmaz;

820. Kâfirler kalp akçadır; temizlerse altına dönmüşlerdir; bu iki bölük de şu potanın içindedir.

Kalp olan, potaya girdi mi, kararır - gider; altın girdi mi de altınlığı meydana çıkar.

Altın, potada hoş bir hâlde elini sallar, ayağını basar; ateş içinde güler - durur.

* Bedenimiz, dünyâda yüz örtüsüdür bize; bizse deniz gibi, bu samanın altında gizliyiz.

* A bilgisiz, din pâdişâhına toprak diye bakma. Çünkü rahmetten sürülmüş, lânetlenmiş İblis de böyle baktı.

* Bir söyle bana sen, bu güneşi bir avuç balçıkla sıvamaya imkân var mı?

* Işığa yüz kere toz - toprak atsan, gene ıştır, gene baş gösterir, görünür.

* Saman nedir ki suyun yüzünü örtsün? Toprak ne oluyor ki güneşi gizlesin, göstermesin.

* A Belkiys, pâdişah Edhem gibi kalk, davran; şu iki - üç günlük pâdişahlık tozunu, dumanını dağıt - gitsin.

Allâh sırrını takdis etsin, Edhem oğlu İbrâhim hikâyesinin kalan kısmı

O adı - sanı iyi er, geceleyin tahtında otururken damda bir takırtı, bir hay huy işitti.

830. Sarayın damında sert - sert adımlar atılmadaydı. Kendi kendine, kimin ne haddine dedi.

Köşkün penceresinden, kim o? Bu insan olamaz, peri olmaı diye bağırdı.

Görülmemiş bir bölük halk, damdan başlarını eğdiler de, geceleyin dediler, kaybettiğimiz şeyi arayıp duruyoruz.

İbrâhim, peki dedi, ne kaybettiniz, ne arıyorsunuz? Develeri-

mizi dediler, İbrâhim, kendinize gelin dedi; deveyi dam üstünde kim arar?

Onlar, sen de dediler, nasıl oluyor da tahtta otururken Tanrı'ya ulaşmayı arıyor, umuyorsun?

İşte bu oldu, bir daha kimse onu görmedi; peri gibi insanlara görünmez oldu.

Mânâsı gizliydi, kendisi halkın önünde. Fakat halk sakaldan, hırkadan başka ne görebilir ki?

* Kendinin gözünden de uzaklaştı, halkın gözünden de. Bu yüzden de Zümrüdüanka gibi âleme tanındı, ün saldı.

* Bütün âlem, canı Kafdağı'na varan kuşun lâfını eder de eder.

Bu doğul ışığı da Sebâ'ya erişince Belkiys'e de bir çığlıktır düştü, halka da; her ağızdan bir lâf çıkmaya başladı.

840. Ölmüş canların hepsi, kanat çırpıma koyuldu; ölümler beden mezarlarından baş çıkardılar.

Birbirlerine, dinle hele; işte, gökyüzünden bir sestir, geliyor diye müjde vermeye giriştiler.

O sestem inançlar gürbüzleştirdi; gönüllerin dalları-yaprakları yeşerdi.

Süleyman'dan gelen o soluk, sür üfürülmüş gibi ölümleri mezarlarından kurtardı.

* Bundan böyle sen kutluluğa erişmeye bak; tam gerçeği Allâh daha iyi bilir ya, o çağ geçti-gitti.

Sebâlılar hikâyesinin kalan bölümü; selâm olsun, Süleyman'ın, Belkiys'e öğüt vermesi, ona doğru yolu göstermesi; her birinin, kendi hâline, kendi haddine göre müşkillerini halletmesi. Her cins gönül kuşunun avlanacağı kuşu, o cins kuşların sesiyle, o cins kuşların yemiyle avlanması

Özlemiş kişi gibi Sebâ'dan söz açıyor, hikâye söylüyorum; çünkü lâleliğe seher yeli esti.

Bedenler, canlara ulaşma gününü buldu; çocuklar, analarının, babalarının yanlarına döndü.*

Ümmetler içinde gizli olan aşk ümmeti, çevresini kötü kınamalar kaplamış cömertliğe benzer.

Canların alçılması, bedenlerindedir; bedenlerin yüceliği ise canlarından.

A âşıklar, arı-duru şarap size sunulur; kalanlar sizlersiniz; ölümsüzlük sizindir.

* Bu beyit ve bundan sonraki dört beyit arapçadır.

850. Ey gönüllerinde aşk derdi olmayanlar; kalkın, âşık olun; işte Yûsuf'un kokusu buracıktadır; hemen koklayın.

* Ey Süleyman'ın kuş dili, gel. Hangi kuşun sesi geliyorsa ona göre bir nağme düz.

Tanrı, mâdemki kuşları sana gönderdi; her kuşun nağmesini de sana öğretmiştir.

* Cebre inanan kuşa cebir diliyle söyle; kanadı kırılmış kuşa sabırdan bahset.

Sabreden kuşu hoş gör, bağışla; Zümrüdüanka'ya da Kafdağı'nı öv.

Güvercine, doğandan korunmasını buyur; doğanaysa, yumuşaklıktan söz aç, sakınıp çekinmesini söyle.

Çâresiz kalmış yarayı ışığa eş et; ışıkla bilişlik ihsân et ona.

Savaştan keklige barışı öğret; horozlara, sabah çağının belirti

lerini göster.

* Böylece, hüdhüdden karkuşa dek bütün kuşlara yol göster; Allâh doğruyu daha da iyi bilir.

Belkiys'in pâdişahlıktan azâd olması, imân iştiyakıyla kendinden geçmesi, göç sırasında, tahttan başka pâdişahlığa âlt nesi varsa hepsini bırakması

Süleyman, Sebâ'daki kuşlara doğru bir ıslık çalınca, hepsini de kendine bağladı.

860. Ancak canı da, kanadı da olmayan, yahut da balık gibi doğuştan sağır olan, dilsiz olan kuş duymadı bu sesi.

Hayır, yanlış söyledim; çünkü sağır da ululuk sâhibine karşı yere baş korsa, Tanrı duygu verir ona.

Belkiys, candan, gönülden Süleyman'a gitmeyi kurdu ya; geçmiş zamana da acıklanmadaydı.

Âşıklar, nasıl adı-samı, arı-hayâyı unuturlarsa Belkiys de tıpkı onun gibi maldan-mülkten vazgeçmişti.

O nazlı köleler, o nâzenin halayıklar, gözüne pörsümüş, çürüyüp kokmuş sovan gibi görünüyordu.

Bağlar, köşkler, dereler, ırmaklar, aşk yüzünden gözüne külhan görünmedeydi.

Aşk saldırdı, öfkelendi mi, güzel şeyleri göze çirkin gösterir.

Aşkın gayreti, zümrüdü bile pırasa gösterir; işte "Lâ"nın da mânâsı budur.

* A sığınacak yer arayan, O'ndan başka yoktur tapacak sözünün budur mânâsı; yâni Ay bile sana, kararmış bir çömlek görürür.

Hiçbir mala, hiçbir hazineye, hiçbir değerli şeye acınmıyordu da ancak tahtına acınmıyordu.

870. Derken Süleyman, gönlünden anladı bunu; çünkü Süleyman'ın gönlünden, onun gönlüne bir yol açılmıştır.

* Karıncaların seslerini duyan, işiten, elbette uzaktakilerin seslerini de duyar, işitir.

* "Bir karınca dedi ki" sırrını duyup söyleyen, şu köhne kemerin sırrını da bilir.

Süleyman, o yolu - yordamı, herşeyini vermek olan Belkıys'e, tahttan ayrılmanın acı geldiğini, güç olduğunu uzaktan gördü, anladı.

Tahta neden bağlanmıştı; niçin o kadar seviyordu tahtı; bunun sebebini söylersem söz uzar - gider.

Bu kalem de (taht gibi) duygusuzdur; yazanın cinsinden değildir ama yazana da eştir - dosttur hani.

Bunun gibi, her sanatkârın âleti cansızdır ama canlının da eşidir - dostudur.

Anlayış gözünde nem olmasaydı, bu sebebi daha açık söyledim sana.

Taht da büyüklükte hadsizdi; hemen bir yere götürülmesine imkân yoktu.

Pek ince işlenmişti; bedenın âzâsı gibi cüzü'leri bitişmişti birbirine; ayırmada tehlike vardı.

880. Süleyman, sonunda taç da soğuk gelecektir ona, taht da; fakat şimdi böyle işte dedi.

Can, birlikten baş gösterdi mi, birlik ışığına karşı bedenın bir ışığı kalmaz.

Denizlerin dibinden inci çıktı da eline geçti mi, köpüğü, çerçöpü hor görürsün.

* Işıklar saçan güneş doğdu, baş gösterdi mi, artık Akreb'in kuyruğunu kim yurdedinir?

Bütün bunlarla beraber gene de şimdilik tahtı getirmek gerek. Getirmeli de buluştuğu zaman üzülmesin; o çocukça dileği yerine gelsin.

Bizce o taht, hor - hakıyr bir şeydir ama onca yüce; getirelim de hürilerin sofrasında Şeytan da bulunsun.

* Hırkasıyla çarığı, sonradan Eyaz'a nasıl ibret olduysa, o nazlı tahtı da canına ibret olur onun.

Ona bakar da neye tutulmuş olduğunu anlar; nerelerden nereye geldiğini bilir.

Tanrı, toprağı da, erlik suyunu da, et parçasını da gözünüziğin önünde bulundurur;

890. A kötü kuruntulu der, şimdi onlardan tiksiniyorsun değil mi? Bak, nerden getirdim seni?

O çağlarda bunlara âşıktın sen; bu üstünlüğü inkâr ediyordun o zaman.

Önceden toprak içindeydin; işte bu bağış, senin o inkârını gidermek için.

Şu düşünceni dağıtman, inkâr edişine delil oldu, seni haklı gösterdi ama bu hastalığın da devâdan beter oldu.

Toprak, nerden şu işi düzüp koşacak? Erlik suyu, nerden düşünmanlık edecek, inkârda bulunacak?

O çağda gönlün de yoktu, başın da; o yüzden düşüncevi de inkâr ediyordun, inkâr edişi de.

Inkâr edişin, cansızlıktan kurtulunca, bu inkâr yüzünden parça - buçuğun ezildi, bir araya geldi.

Sen kapı halkasını çalan o kişiye benziyorsun; hani ev sâhibi, içeriden bağırır da der ki: Ev sâhibi evde yok.

Halkayı çalan, bu sözden anlar ki ev sâhibi evdedir; elini hal kadan çekmez de çekmez.

Senin inkâr edişinden de şu anlaşılıyor ki Tanrı, cansızlardan yüzlerce hünerler gösteriyor, canlılar yaratıyor.

900. * Balçığın "Hel Etâ" dan inkâr doğurmasına dek nice hünerler meydana geldi; nice canlar yaratıldı a münkir.

Balçık bile, zâten inkâr etmiyorum deyip durmada; yalnız ev sâhibi gibi bağırıyor: Ev sâhibi evde yok.

Bunu, yüz yolla söyler, anlatırım ama, mânâsı ince olan şeylerden insanın anlayışı sürçer.

Selâm ona, Süleyman'ın, Belkıys'in tahtını Sebâ'dan getirmeye çâre bulması

* Bir ifrit, sen yerinden kalkmadan dedi; bir hüner gösterir, onun tahtını getiririm.

* Âsaf, sen dedi, bir soluk almadan, İsm-i A'zam'la tahtı getiriveririm.

* İfrit büyüde ustaydı ama taht, Âsaf'ın soluğuyla geldi, göründü.

* O anda taht çıkageldi; fakat ifritlerin hüneriyle değil, Âsaf'ın yüzünden.

* Bu ve bundan sonraki dört beyit arapçadır.

* Süleyman, hem bunun için Allâh'a hamdolsun dedi, hem de âlemlerin Rabbinden, bunun gibi gördüğüm yüzlerce lûtuflardan hamdolsun.

Sonra tahta baktı da dedi ki Süleyman: Evet ey ağaç, ahmağı aldattırısın sen.

Nakişlarla bezenmiş ağacın, taşın önünde nice ahmak baş kor, secdeye kapanır.

910. Secde edenin de candan haberi yok, secde edilenin de; ancak candan bir kimildanmış görmüş, bir belirti sezmiş.

Şaşırıp kalınca da tahtanın söz söylediğini, taşın işâret ettiğini görmüş.

* Kulluk tavlasını yersiz oynamış da taştan arslanı, sâhicî arslan sanmış.

Fakat gerçek arslan gene cömertlik etmiş de o köpeğin önüne bir kemik parçası atmış.

O köpek, şerefli bir mahlûk değil ama demiş, kemik atmak, herkese karşı gösterdiğimiz bir lûtuflarımız.

(ŞERH)

783. Pâdişahların, vezirlerin oturdukları odanın kapısındaki perdeyi açan, pâdişahla, vezirle görüşmek için geleni içeriye alan kişiye "Hâcib - perdeci" denirdi. Mevki' bakımından pâdişahın, vezirin güvendiği kişi ve yakını sayılırdı; bundan dolayı da "Hâciblik" mühim bir saray memûriyeti idi. Hâcibe "Perde - dar" da denirdi ki Mevlânâ, farsça olan bu sözü kullanıyor ve bu beyitle Hakk'a teslim olmayan kişiye, en güvendiği bile taraftarlık etmez diyor; canının bile, böyle kişiye can düşmanı kesileceğini söylüyor; XLI. sûrenin (Fussilat) 20-21. âyetlerinde, kıyâmet günü, insanların yaptıklarına, kulaklarının, gözlerinin, bedenlerinin tanıklık edeceğinin, mücrimlerin, neden tanıklık ettiniz sorusuna karşı da âzânın, herşeyi söyleten Allâh biz söylettiler diyeceklerine dâir bildirilen hükmü hatırlatıyor; netekim ikinci mısra'da, "Canın, can düşmanı kesilir" di-yerek de bunu kuvvetlendiriyor.

784. Tanrı ordusu. XLVIII. sûrenin (Feth) 4. ve 7. âyetlerinde, "Göklerin ve yeryüzünün orduları Allâh'ındır; Allâhî, herşeyi bilendir, hüküm ve hikmet sâhibidir" buyurulmakta, LXXIV. sûrenin (Müdesir) 31. âyetinde de "Rabbimin ordularını, ancak O bilir" buyurulmaktadır. Ordulardan maksat, melekler, cinler ve insanlardır (Mecma'ul-Beyan; IX, s. 111). Süleyman'la (A. M.) Belkiyas arasındaki olay, Kur'an-ı Kerim'in XXVII. sûresinde (Neml) şöyle anlatılır: Süleyman (A. M.), Hüdhüd denen çavuşkusunun, meclisinde bulunmadığını görmüş, mâzeretini bildirmezse onu şiddetle azaplandırmaya, yahut kestirmeye karar vermişken, çok geçmeden Hüdhüd gelmiş, Sebâ'dan geldiğini, orada bir kadının pâdişah olduğunu, onun da, ona uyan toplumun da güneşe taptıklarını haber vermişti; Hüdhüd, o kadının, pek büyük bir tahtı olduğunu da söylemişti. Bunun üzerine Süleyman (A. M.), "Gerçekten de Süleyman'dan geliyor ve gerçekten de bu, rahmân ve rahim Allâh adıyla. Bana karşı ululuk dâvasına kalkışmayın ve teslim olarak gelin" meâlinde bir mektup yazıp Hüdhüd'le göndermişti. Bunun üzerine Sebâ pâdişâhı Belkiyas, Süleyman'a hediyeler yollamıştı. Hediyeleri getiren elçilere Süleyman, bana mal göndererek yardım ettiğini mi sanıyor; Allâh'ın bana verdiği, sizin getirdiklerinizden daha hayırlı deyip elçileri geri göndermiş, gönderirken de, onlara öyle bir orduyla geleceğim ki karşı duramayacaklar, onları ordan, hor - hakıyr bir hâlde çıkaracağım demişti (20 - 37). Beyitte, Süleyman Peygamber'in, 37. âyette bildirilen ordusuna da işâret vardır; ancak Mevlânâ, Tanrı ordusu olarak gökyüzünün, yeryüzünün bütün zerrelere kabul ediyor. Şiddetli ses, esen yel, yağın yağmur, deprem v.s. birçok toplumu yok ettiği cihetle Mevlânâ'nın bu tefsiri doğrudur.

785. Bu beyitte, yelin Âd kavmini, suyun Nûh kavmini helâk ettiğini bildirerek bundan önceki beytin tefsirini açıklamaktadır. Tûfan ve Nûh, I. cildin 406., Âd kavmi 858 - 859. beyitlerinin şerhinde geçti.

786. Firavun - Deniz. I. cildin 868. beytinin şerhine bk.

787. Ebâbil. Aynı cildin 1319. beytinin şerhine bk.

788. Dâvud. Dâvud Peygamber (A. M.), Câlût'u, sapanıyla attığı taşla al-

nından vurmuş, yere ykmış, onun belindeki kılıcı çekip onu öldürmüştü (II. c. 494 beytin, III. c. 2496. beytin şerhlerine bk.).

789. Lût. II. cildin 2669. beytinin şerhine bk.

791. Elin tamkılığı. I. cildin 2162. beytinin şerhine bk.

800. Hamam - Resim. Hamamların giriş kısmındaki cemekehlara resimler yapıldığını, bu resimler içinde bilhassa Şeytan resminin bulunduğunu Sa'dî-i Şîrâzî'nin "Bûstân"ından da anlamaktayız: Birisi, rüyâsında güzel bir delikanlı görür; kim olduğunu sorar. Genç, Şeytan'ım der. Adam, seni hamamlarda pek çirkîn, öfkeli bir şekilde yapıyorlar der. Şeytan, gülerek, ne yapayım der; kalem düşmanın elinde (Bombay - 1286, s. 32 - 33).

809. Araz. II. cildin 948. beytinin şerhine bk.

814. Hz. Peygamber'in (S. M.) atalarının, Hz. İbrâhîm (A. M.) olduğuna işâret edilmektedir.

816 - 817. Putların yere kapanmaları. Bundan sonraki hikâyede izâh edilecektir.

823 - 828. Tasavvufta, bütün kâinat, "Gerçek ve Mutlak Varlık"ın, Tanrı'nın kudretinin, hikmetinin, yaratışının, öldürüşünün, kemâl ve cemâlinin, ululuğunun aynasıdır; her zerrede O'nun burhânı, her katrede O'nun ummânî görürmektedir. Can gözü açık olanlara âlem, bir peçedir, bir yüz örtüsüdür; bu örtünün altında Tanrı'nın sonsuz tecellileri vardır. Mevlânâ, "Divân-ı Kebîr"de, bir gazelde, kudret dilinin tercemânı olarak, "Bu insan vücûdu, bir yüz örtüsüdür; bütün secdelerin kıblesi biziz; sen o çağa, o sırâ bak, o gerçeği gör; insanın bedenini görme de lütfedelim, canını kapıverelim. Bakışı, görüşü, ancak ayrılığı gören İblîs, Âdem'i, Tanrı kudretinden ayrı gördü; sandı ki biz, Hak'tan ayırız" der (Külliyât-ı Şems yâ Divân-ı Kebîr; Bedi'uz-zaman Furûzan-fer basımı; Tehran Üniv. Yayımı; III, 1338 Ş. H. s. 278; beyit. 16530 - 16532). Bu, basit, kaba, bir insana tapış değildir; insandaki Tanrı kudretini görüştür; Tanrı'yı tebeldir. 817. beyitte, "Saman altından su yürütmek" dediğimiz örf mecâzı da vardır. 820 - 821. beyitlerde de "Güneşi balçıkla sıvamak" örf mecâzı hatırlatılmaktadır.

828. beyitten sonraki bahis. Edhem oğlu. İlk söflerden Edhem oğlu İbrâhîm 161 H. de (777) Şam'da vefât etmiştir; 162 ve 166 da vefât ettiği de rivâyet edilmiştir (778, 782). Anlatılan olay. Ferideddin Attâr'ın "Tezkiret'ül-Evliyâ"сында aynen geçer (Maâhiz; s. 134). Câmî, Belh'li olan, Belh pâdişâhı olduğu, pâdişâh soyundan bulunduğu rivâyet edilen bu zâtın, avlanırken, Ey İbrâhîm, seni bu iş için yaratmadılar diye bir ses işittiğini, bu sesi duyunca saltanatı bırakıp tasavvuf yoluna girdiğini anlatır (Lâmî'nin Nafahât terc. Fûtûh'ul-Mücehîdîn II Tervîhi Kulûb'il-Müşâhidin; İst. 1289, s. 95. II. c. 931. beytin şerhine de bk.).

837. Zümrüdüanka. I. c. 376. beytin şerhine bk.

838. Kafdağı. I. c. 1393. beytin şerhine bk.

844. Tam gerçeği Allâh daha iyi bilir. Bu cümle arapçadır.

851. Süleyman - Kuşdili. XXVII. sürenin (Neml) 16. âyetinde, Süleyman'ın (A. M.) Dâvud'a (A. M.) vâris olduğu, kendisine kuş dili öğretildiği, herşeye âlt bilgi verildiği bildirilir.

853. Cebir I cildin 621 - 643 beyitlerinin şerhine bk.

858. Allâh doğruyu daha da iyi bilir. Bu cümle arapçadır.

868. O'ndan başka yoktur tapacak. Birçok âyetlerde geçer.

871 - 872. Süleyman - Karınca. I. c. 2752. beytin şerhine bk.

883. Güneş - Akrep. Gökteki sâbitelerden meydana gelen yıldız kümelerindeki yıldızların her birinden öbürüne, hayâlî bir çizgi çekilerek meydana gelen şekil bir hayvana, bir şeye benzetilmiş, böylece her kümeyle "Koç, Öküz, Terâzî" gibi adlar verilmiştir. Burç denilen bu yıldız kümelerinden biri de "Akrep" tir. Eski yıldız bilgisine göre Ay, yahut güneş, Akrep burcuyla bir dereceye gelirse, yahut, insanın doğum zamanında dünyâya hâkim olan yıldız, bu burca girerse o saat, dünyâya, o adama kutsuz sayılırdı. İslâm, bu çeşit asılsız inançlara karşı koymuş, Hz. Peygamber (S. M.), "Kim, yıldız bakan birine, olacak şeyleri haber verdiğini iddiâ eden bir adama başvurur da dediğini gerçek bilirse Muhammed'e inen herşeye kâfir olmuştur" buyurmuştur (Câmî'us-Sağır; II. s. 140). Mevlânâ, bu beyitte, hem buna işâret etmekte, hem de gerçek güneşle ışıklanan kişinin, her türlü mânevî tehlikelerden kurtulacağını bildirmektedir.

887. Eyaz - Hırka, çarık. Eyaz, Gazneli Mahmûd'un kölesidir. Bu hikâye V ciltte etraflıca anlatılacaktır.

909. Hel etâ. II. cilt, 978. beytin şerhine bk.

903 - 907. İfrî. Pek kötü anlamındadır. Kötü kişiye de istiâre yoluyla denir. Türkçede "İfrî olmak", çok kızmak anlamını verir. Kur'an-ı Kerim'in XXVII. süresinin 38 - 44. âyetlerinde Süleyman Peygamber'in (A. M.), Belkiya'ya elçilerini gönderdikten sonra huzurunda bulunanlara, o, bana teslim olup gelmeden onu, tahtıyla hanginiz bana getirir dediği, cin tafesinden birinin, yerinden kalkmadan onu getiririm deyip emir beklerken, katında kitaptan bir bilgi olan kişinin, gözünü yumup açmadan getiririm diyerek işi başardığı, Süleyman'ın buna hamdettiği anlatılır. Süleyman (A. M.), tahtın şeklini değiştiren demiş, Belkiys gelince, tahtın bu muydu diye sormuş, o da pek benziyor cevâbını vermiş, Belkiys, billûr döşemeyi su sanıp bacaklarını sıvamış, nihâyet imâna gelmiştir. Katında, kitaptan bir bilgi bulunan kişi, Süleyman'ın kız kardeşinin oğlu ve veziri Berhîyâ oğlu Âsaf'tır, bildiği bilgi de Tanrı'nın en ulu adı (İsm-i A'zam) dır ki o adla edilen duâ kabul olur. Bu zâtın Âsaf'tan başka biri olduğu da rivâyet edilmiştir. (Mecma'ul-Beyân; VII, s. 223). Meşhûru Âsaf'tır ve bu yüzden vezirler, Şark - İslâm edebiyatında vezirler, hemen dâima Âsaf'a benzetilir. Mevlânâ, 907. beyitten sonra bu bölümü, tacın, tahtın, ahmakları aldattığını, nakışlarla bezenmiş ağacın, taşın önünde baş eğen, yere kapanan kişinin de, baş eğdirenin de candan haberi olmadığını, fakat azıcık bir lütuf görünce de kendilerini yitirdiklerini, böyle kişilerin, ağaçtan, taştan yolmuş arslan heykelini arslan sandıklarını anlatarak bitirmekte, ağaçtan, taştan meded ummaya, kula kulluk etmeye dâir başka bir hikâyeye başlamaktadır. Son beyitlerden, bilhassa 912. beyitten, Selçukluların alâmet-i fârikaları olan ve kale duvarlarında, yapılarında rastlanan kabartma, yahut mücessem arslan heykellerini de hatırlamaktayız.

**

(METİN)

**Selâm olsun, Mustafâ'yı süttten kestikten sonra Halîme'nin,
onu kaybetmesi, putlardan yardım istemesi, putların,
salât ü selâm olsun, Mustafâ'nın işinin
azametine şehâdet etmeleri**

Halîme'nin gizli hikâyesini söylüyeyim sana; o hikâyeyle gön-
lün gamdan arısın.

Mustafâ'yı süttten kestikten sonra, onu fesleğen gibi, gül gibi,
eline aldı.

O pâdişahlar pâdişâhını atasına teslim etmek için her iyiden,
her kötüden sakınmaktaydı.

* O emâneti zâyi' etmekten korka - korka Kâ'be'ye geldi, Ha-
tîm'e girdi.

Derken havadan bir ses işitti; ses, ey Hatîm diyordu, bugün
sana pek büyük bir güneş doğdu.

920. Ey Hatîm, bugün cömertlik güneşinden yüzbinlerce ışık vuru-
verdi sana.

Ey Hatîm, bugün sana devletin, bahtın, ardında çavuş kesildiği
ulular ulusu bir pâdişah geldi, kondu.

Ey Hatîm, şüphe yok ki bugün, yeniden yücelere mensup can-
lara konuk oluyorsun.

Tertemiz kişilerin canları, iştiyaktan sarhoş olarak bölük -
bölük her yandan sana gelir.

Halîme, o sestem şaşırıldı - kaldı; ne önde kimse vardı, ne ardda.

Altı yönde de kimse yoktu; fakat o canlar fedâ olasıca ses, ard-
arda gelip duruyordu.

O güzel sesin sâhibini araştırmak için Mustafâ'yı yere bıraktı.

Bu sırlar söyleyen pâdişah nerde diye o yana, bu yana göz
atmadaydı.

Yârabbi diyordu, sağdan, soldan böylesine bir sestir gelmede;
fakat seslenen nerede?

Kimseyi göremeyince şaşırıldı - kaldı; ümitsiz bir hâle düştü; be-
deni söğüt dalı gibi titriyordu.

930. Tekrar o akıllı - fikirli çocuğun bulunduğu yere geldi; Musta-
fâ'yı bıraktığı yerde görmedi.

Gönlü şaşkınlıktan şaşkınlığa düştü; konağı karardıkça ka-
rardı.

Konaktan konağa koşmaya, inci gibi bir tanemi kim aldı -
gitti diye bağırmaya başladı.

Mekkeliler, bilmiyoruz dediler, hattâ burada bir çocuk bulun-
duğunu da bilmiyoruz.

Halîme, o kadar çok gözyaşı döktü, o kadar feryâd etti ki hâli-
ne başkaları da ağladı.

Göğsünü döve - döve öylesine bir hoşça ağladı ki, ağlamasına
uydular da yıldızlar bile ağlamaya başladılar.

**İhtiyar bir Arabın, putlardan yardım istemek
üzere Halîme'ye kılavuz olması**

İhtiyar bir adam, sopasını kaka - kaka geldi de a Halîme dedi,
başına ne geldi ki

Gönlünde böylesine bir ateş yalınlanıyor; yasla ciğerlerimizi
yakıyorsun.

Halîme, Ahmed'in güvenilir süt ninesiyim; onu atasına ver-
mek üzere getirdim.

Hatîm'e girince, havadan sesler gelmeye başladı; ben de du-
yuyor, işitiyordum.

940. Havadan gelen bu sesleri duyunca çocuğu oracıkta bıraktım,
Kimin sesi bu, göreyim dedim; çünkü pek güzel, pek çekici
bir sestir.

Fakat ne çevremde bir kimseyi gördüm, ne de bir zamancağız
olsun, o ses kesildi.

Gönlüm şaşkınlıkla dolu, geriye dönünce çocuğu orada göre-
medim; eyvahlar olsun bana.

İhtiyar, kızım, meraklanma sen dedi; sana bir pâdişah göste-
reyim ben;

Dilerse çocuğun hâlini söyler sana; çocuğun konduğu, gittiği
yeri bilir o.

Halîme, a güzel sesli ihtiyar dedi, canım fedâ olsun sana.

Haydi o görüş sâhibi pâdişâhı göster de çocuğun hâlinde ha-
ber alayım dedi.

* İhtiyar, onu Uzzâ'nın önüne götürdü; bu put dedi, kaybedi-
lenlerin haberlerini vermekte sınanmıştır.

Kaybettiğimiz binlerce şeyi onun yüzünden bulduk; ona koş-
tuk da kulluk ettik mi, kaybettiğimizi buluveririz.

950. İhtiyar, puta secde etti de hemencecik, a Arab'ın efendisi, a
cömertlik denizi dedi;

Ey Uzzâ; çok lütfalar ettin de tuzaklardan kurtulduk.

Seni ululamak, Arab'a haktır, farzolmuştur; böylece de Arap, sana râmolmuştur.

Sa'doğuları boyundan olan bu Halîme, sana ümit bağlanmış; senin söğüt ağacının dalı altına geldi.

Bir küçük çocuğu yitmiş; o çocuğun adı da Muhammed'miş.

Arap, Muhammed der - demez, bütün putlar, hemen baş eğip secdeye kapandılar.

A ihtiyar dediler; Muhammed'i ne biçim arayış bu? Biz, onun yüzünden, yeryüzünden kalkacağız.

Onun yüzünden baş aşağı olacağız, taşlanacağız; onun yüzünden kârimize kesat gelecek, saygımız kalmayacak.

* Fetret vaktinde, havasına uyanlar, bâzı - bâzı bizden hayâller görürlerdi ya;

* Onun çağı gelince o hayâller yok olacak; su geldi mi teyemmüm bozulur.

960. * Uzaklaş ey ihtiyar, sınaş ateşini alevlendirme; kendine gel, Ahmed'in gayretiyle yakma bizi.

Tanrı için olsun a ihtiyar, uzaklaş da takdir ateşi seni yakmasın.

* Bu ne biçim iş? Ejderhânın kuyruğunu sıkmak bu; hiç bilmiyor musun, bu ne çeşit haber getirmedir?

Bu haberden denizin de gönlü coşar, mâdenin de; bu haberden yedi kat gök tir - tir titrer.

O koca ihtiyar, taşlardan bu sözü duyunca sopası elinden düştü.

O sesin heybetinden, o sesin korkusundan tir - tir titremeye, dişleri birbirine vurmaya başladı.

Kışın, çırpıplak adamın titremesi gibi titreyip duruyor, eyvahlar olsun, öldük - gitti diyordu.

Halîme, ihtiyarı bu hâlde görünce ne yapacağını şaşırıldı.

A ihtiyar dedi, mihnetteyim ama şaşkınlıklar içinde şaşkınlıklara düşmüşüm, şaşırıp kalmışım.

Zaman olur, yel hutbe okur, söz söyler bana; zaman gelir, taş, edep öğretir bana.

970. Yel, harflerle söz söyler, taş, dağ, bir şeyler anlatır bana.

Kimi, görünmeyen canlar çocuğumu kaparlar; gökyüzünün yeşil kanatlı görünmeyen canları.

Kime sızlanayım, ağlayayım, kime şikâyet edeyim bunu? Yüz gönüllü sevdalılara döndüm şimdi.

O çocuğun gayreti, bana gizli şeyleri anlatmıyor; ağzımı, dudakımı bağladı; ancak şu kadar söylüyorum: Çocuğum kayboldu.

Şimdi başka birşey söylersem halk, deli oldu diye bağlar, zincire vurur beni.

İhtiyar ona, Halîme dedi, şükür secdesine kapan, yüzünü pek yırtma.

Gam yeme, sen onu kaybetmezsin; hattâ bütün dünyâ, onda kaybolur - gider.

Her zaman, onun önünde, ardında yüzbinlerce gayret gözcüsü, gayret bekçisi var.

Görmedin mi, çocuğun adı anılır anılmaz, o hünerli putlar ne hâle geldiler.

Yeryüzünde şaşılacak bir çağ bu; ihtiyarladım gitti, bu çeşit şey görmedim ben.

980. Bu haberden taşlar bile nasıl ağladılar; artık suçluların başlarına ne gelecek, bilmem.

Taşa yapmakta, taşın bir suçu yok ki; sen zorla ona kul oluyorsun ya.

Bir suçu yokken o bile böyle korkarsa, artık suçu olana neler olacak, düşünürer.

Selâm olsun, Muhammed'in kaybolduğunu Mustafâ'nın atası Abdülmuttalib'in haber alması, şehrin çevresinde aranması, Kâ'be'de ağlayıp Tanrı'dan, selâm ona, Muhammed'i dilemesi

Mustafâ'nın cediti, Halîme'nin halk içinde ağlayıp bağırmasını duyunca,

Sesi bir millik yerden duyulacak kadar bağırıp nâralar attığını işitince,

İşi anladı Abdülmuttalib; göğsünü döve - döve ağlamaya koyuldu.

Yüreği yarararak gamlı bir halde Kâ'be kapısına geldi; ey geceleyin gizlenen şeylerden de, gündüzün işlenen şeylerden de haberi olan Tanrı dedi;

Kendimde bir hüner göremiyorum ki benim gibi biri, seninle sırdaş olsun.

Kendimde bir hüner göremiyorum ki bu kutlu kapıda makbûl olayım.

Ne başımın bir değeri var, ne secdem; ne de gözyaşlarımla bir devlet açılır, bir baht güler.

990. Fakat o eşsiz incinin yüzünde senin lûtuflarını gördüm
a kerem sâhibi.
O, bizden ama bize benzemiyor; biz hepimiz bakırız; Ahmed'se
kimyâ.
Onda gördüğüm şaşılacak şeyleri ne dostta gördüm, ne düş-
manda.
Birisini, yüzyıllarca savaşırsa, o çocuğa verdiği üstünlüklerin
belirtisini bile bulamaz.
Onda senin inâyetini apaçık gördüm; o, senin denizinden bir
inci.
Ben de onu şefâatçi ediyorum sana; onun hürmetine a hâlleri
bilen, onun hâlini bildir bana.
Kâ'be'nin içinden hemencecik ses geldi; şimdicek yüzünü gös-
terir sana dendi.
O dendi, yüzlerce devletle nasib almıştır bizden; tarafımızdan
yüzlerce bölük meleklerle korunmaktadır.
Dış yüzünü dünyâya tanıtacağız onun; iç yüzünü herkesten
gizleyeceğiz.
* Balçık, altın mâdeniydi; bizse kuyumcuyuz; kimi halhal ya-
parız onu, kimi de yüzük.
1000. Kimi kılıç kayışını süsleriz o altınla; kimi arslan tasma-
sını süsleriz.
Kimi, tahtın kakma bezentisi yaparız o altını; kimi pâdişah-
lık dileyenlerin başlarına giydikleri tacı bezeriz onunla.
Bu toprağa sevgimiz vardır bizim; çünkü her yaptığımızı râzı
olmuş, önümüze diz çöküp oturmuştur.
Kimi, böylesine bir pâdişah meydana getiririz ondan; kimi de
pâdişahın karşısında deli - divâne kılarız onu.
Ondan, yüzbinlerce seven yaratırız, yüzbinlerce sevilen; hepsi
de feryâd ederler, sızlanırlar, aranıp dururlar.
İşimize canla - başla gönülmü akmayanın inadına, o kişi kör ol-
sun diye, işimiz, gücümüz budur bizim.
Azıksızın önüne yiyecek, içecek koyalım diye toprağa bu üs-
tünlüğü veririz.
Toprak, tozlu, yağız görünür ama içinde pek parlak şeyler
vardır.
Dış yüzü, iç yüzüyle savaşa girişmiştir; iç yüzü inciye benzer,
dış yüzü taşa.
Dış, biz buyuz ancak der; içi, iyi bak, önümüzü, ardımızı bir
iyice gör hele der.

1010. Dış, içimizde hiç birşey yok diye inkârda bulunur; içiyse, he-
le dayan der, nelerimiz var, sana göstereyim.
Dış, içiyle savaştadır*; hâsılı bu dayanma yüzünden de Tanrı
yardımını elde eder - durur.
Şu ekşi suratlı topraktan şekiller düzeriz; onun gizli gülüşü-
nü meydana çıkarırız.
Çünkü toprağın dış görünüşü gamdır, kederdir, ağlayıştır;
içindeyse yüzbinlerce gülüşler var.
Biz gizli şeyleri açıklarız; işimiz böyledir, budur; bu gizli şey-
leri pusudan çıkarırız biz.
* Hırsız inkâra sapar, ağzını yumup susar; fakat şahne sıkış-
tırır onu, hırsızlığını meydana çıkarır.
Bu topraklar da nice üstünlükler çalmıştır; belâlara uğratır
da söyletiriz biz.
Bu toprağın nice şaşılacak çocukları var; fakat Ahmed, hep-
sinden de üstün.
Yeryüzüyle gökyüzü bizim gibi çiftten böylesine bir pâdişah
doğdu diye gülmekte, sevinmekte.
Gökyüzü, sevincinden yarılmakta; toprak, azâd edildiğinden
dolayı süsüne dönmekte, açılmakta.
1020. A güzel toprak, değil mi ki dışın, içine savaşıyor, çekişmekte;
Kim, Tanrı için kendi kendisiyle savaşa girişirse, sonunda özü,
kokunun, rengin, görünüşün düşmanı kesilir.
* Karanlık, nûruyla savaşan kişinin can güneşine zevâl yok-
tur.
Bizim uğrumuzda imtihana katlanan kişinin ayağının altına
sırtını verir gökyüzü.
Senin de dışın, karartı yüzünden feryâd etmekte; içine gül
bahçesi mi, gül bahçesi.
Yüzünü ekşiten sûfiler gibi, her ışık söndürenle karılıp uzlaş-
masın diye mahsustan yüzünü ekşitmiştir.
Yüzü ekşi sûfiler gibi, kirpiye benzerler; sert tikenlerin dibin-
de, gizlice zevk ederler, safâ sürerler.
A hırsız düşman, bu kapıdan uzaklaş diye bağı gizler o tiken;
bağ gizlidir de tiken apaçık meydanda.
A kirpi, sen de tiken kendine bekçi dikmişsin, gözcü yapmış-
sın; sûfi gibi başını hırkanın içine çekmişsin.

* Metinde "der çalısend" dir; türkçe "çalışmak" sözünden yapıldığı mey-
dandır.

Şu gül yüzlü, fakat tiken huylu kişilerin, azıcık zevkine ilişmelerini bile istemiyorsun.

1030. Senin çocuğun da çocuk huylu ama iki dünyâ da onun için yaratılmış, ona kul - köle.

Biz dünyâyı onunla dirilteceğiz; gökyüzünü ona karşı kul köle edeceğiz.

Abdülmuttalib, ey sırları iyiden iyiye bilen dedi, şimdi nerede o, doğru yolu sen göster.

Abdülmuttalib'in, selâm ona, Muhammed nerede, onu nerede bulurum diye bir belirti istemesi, Kâ'be'nin içinden cevap gelmesi ve belirtiyi buluşu

Kâ'be'nin içinden ona bir ses geldi; dendi ki: Ey o akli başında olan çocuğu arayan,

Filân vâdide, filân ağacın dibinde. O iyi tâlihli ihtiyar yola düştü.

Ardında da Kureyş beyleri gidiyordu; çünkü Peygamber'in atası, Kureyş ulularındandı.

* Tâ Âdem'e dek ataları, hem meclisin en ulularıydı, hem kavganın, savaşın en uluları.

Bu soy - sop, onun dışına âitti; en büyük pâdişahlar pâdişahlarından süzülüp gelmişti o.

* Özüyle soydan - soptan uzaktı, tertemizdi; balıktan Simâk burcuna dek bir eşi, benzeri yoktu onun.

Tanrı ışığının kimden, nereden doğduğunu, nasıl var olduğunu kimse aramaz; Tanrı giyiminin arışını, argacını sormaya ne hâcet.

1040. Sevâb elde etmek için verdiği en bayağı elbise bile güneş ışığından daha üstündür.

Belkiys'i rahmete çağırış hikâyesinin kalan kısmı

Kalk a Belkiys, kalk da pâdişahlığı seyret; Tanrı denizinin kıyısında inciler topla.

Kız kardeşlerin, yüce göklerde oturmakta; sen bir leşe ne diye pâdişahlık edersin?

Kız kardeşlerine, o pâdişah ne yüce bağışlarda bulundu, hiç biliyor musun?

Sen nasıl oluyor da seviniyor, külhanın pâdişâhıyım, başbuğyum diye davul çalıp duruyorsun?

İnsanın dünyâyı yeter bulmasına, dünyâ isteğine düşmesine, kendi cinsinden olan ve rûha mensup bulunan kişilerin devletinden gaflet etmesine, onların "Ne olurdu, toplumum bilseydi" demelerini duymamasına örnek

Hani köpeğin biri, mahallede bir kör gördü de üstüne saldırdı; hırkasını yırttı.

Bunu söylemiştik ama anlamı pekişsin diye bir kere daha söylüyoruz.

Kör, köpeğe, dostların dedi, şu anda dağdalar, avlanmadalar. Kavmin, dağda yaban eşeği tutmada; sense mahallede kör yalamadadır.

* A yüceliklerden tiksinen şeyh, bırak şu düzeni; başına, bir kaç kör toplanmış acı bir suya benziyorsun sen.

1050. Bunlar benim dervişlerim; bense acı bir suyum; beni iççerler de kör olurlar bunlar diyorsun.

* Sen Ledün deniziyle, önce kendi suyunu tatlılaştır; kötü suyu şu körlere tuzak yapma.

Kalk da yaban eşeği avlayan Tanrı arslanlarını gör; köpek gibi düzenlerle kör avlamadadır sen.

Kör de kim oluyor? Onlar dostu avlamaktan başka herşeyden uzaktır; hepsi de arslandır onların; arslan avlarlar onlar; nûrla sarhoş olmuşlardır onlar.

Hattâ, pâdişahın avlanmasını seyrederken avı da bırakmışlardır; hayranlıkla can verip gitmişlerdir.

Sevgili, onların cinsinden olan kuşları avlamak için, onları ölü kuş gibi eline almıştır.

* Ölü kuşun kavuşmak da elinde değildir, ayrılmak da. "Kalb, iki parmağın arasındadır" hadîsini okumuşsundur.

Kim, onun ölü kuşuna av olursa, görür ki pâdişâha av olmuş, pâdişah avlamış onu.

Bu ölü kuştan başını çeviren, o avcının elini hiç mi, hiç bulamaz.

Ölü kuş, benim pisliğime bakma der; pâdişah beni koruyup gözetmeyi sever; sen ona bak.

1060. Ben pis değilim, beni pâdişah öldürmüştür; görünüşte ölüye benzerim ben.

Bundan önce kendi kanatlarımla uçuyordum; şimdiyse hareketim, adâlet sâhibi pâdişâhın eliyle.

Geçip gidici oynayış benden uçtu - gitti; fakat şimdi hareketim, kımlıdayışım, ölümsüz; çünkü onun eliyle, ondan.

Benim hareketime karşı kim, eğri bir harekette bulunursa, Zümürdüanka bile olsa ağlata - inlete öldürürüm onu.

Kendine gel de diriysen, ölü görme beni; kulsan, pâdişâhın avucunda olduğumu gör.

* İsa, ululuk etti de ölüyü diriltti; bense İsa'yı yaratanın avucundayım.

Tanrı'nın avucunda oldukça nasıl olur da ölü kalırım ben? Bunu, İsa'nın eline de lâyık görme.

İsa'yım, benim soluğumla kim can bulduysa, odur ölümsüz olan.

Ölü, İsa'nın soluğuyla dirildi ama gene öldü; canını bu İsa ya tapşırın kişiye ne mutlu.

* Ben, Mûsâ'nın elinde bir sopayım; Mûsâ'm gizli, bense önündeyim, buracıkta meydandayım.

1070. Müslümanlara, deniz üstünde köprü kesilirim; sonra da Firavun'a ejderhâ olurum.

A oğul, bu sopayı, yalnızca bir sopa olarak görme; Tanrı'nın kudret elinde olmasa böyle mi olur sopa?

* Tufân dalgası da sopaydı; dertle coştı, köpürdü de büyücülere tapanların şatafatlarını sömürüverdi.

Tanrı sopalarını sayarsam şu Firavun toplumunun düzenini yırtar - giderim.

* Yırtarım ama bırak; şu zehirli tatlı otu birkaç günceğiz daha otlayadursunlar.

Firavun'un mevkii, başbuğluğu olmasaydı, cehennem nasıl gelişirdi, nerden beslenirdi?

A kasap, önce semirt de sonra kes; çünkü cehennemde köpeklerin azığı yok.

Dünyâda düşman olmasaydı insanlardaki öfke ölür, yok olur - giderdi.

Cehennem o öfkedir; ona da bir düşman gerek ki yaşasın; yoksa merhamet onu öldürür - giderdi.

Böylece de kahırsız, kötülüksüz lütuf kahrı; peki, böyle olunca pâdişahlığın kemâli belirir miydi?

1080. O inkârcılar, anlatanların örneklerine, anlattıkları şeylere bıyık altından güldüler.

Sen de istersen gül; fakat a leş, a pis kişi, niceye dek yaşayacaksın, niceye dek.

A sevenler, bu kapıda yalvararak sevinin; bu kapı açılacak bugün.

Sovan olsun, sarımsak olsun; bahçede her yeşilliğin ayrı bir evleği var.

Her biri, kendi cinsiyle, kendi evleğinde, olgunlaşmak için nem emmede, su içmede.

Sen safran evleğindesin; safran ol, başka yeşilliklerle uzlaşma. A safran, safran oluncaya dek su iç de sonra zerdeye gir.

Şalgam evleğine girip ağzını açma; o senin huydaşın - yoldaşın olamaz.

* Sen bir evleğe girmişsin, o, bir evleğe; çünkü "Allâh'ın yeryüzü geniş."

Hele o yeryüzü, öylesine geniş ki yola düşen dev de yiter - gider, peri de.

1090. O denizde, o çölde, o dağlarda vehimler, hayâller bile yol alamaz.

Bu çöl, bu ova, o yeryüzünün çöllerinde, ovalarında, denizin üstünde bir kıla döner.

Orada öyle durgun sular vardır ki akışları gizlidir; o sular, akar sulardan daha tâzedir, daha hoştur.

Can gibi, ruh gibi içten içe akarlar; akışları da gizlidir, yol alan ayakları da.

* Dinleyen uyudu; sözü kısa kes; a hutbe okuyan, şu yazıyı az yaz suya.

Kalk a Belkiys, alış - veriş pazarı kızıştı; şu kârları kesada düşmüş hasislerden kaç.

Ölüm gelip yakana yapışmadan şimdi dileyerek, isteyerek kalk a Belkiys.

Ölüm geldi mi, kulağını öylesine çeker ki, hırsız gibi can çekişe - çekişe şahneye varırsın.

* Bu eşeklerden ne vakte dek nal çalacaksın? Mutlaka hırsızlık edeceksen bâri gel de lâ'l çal.

Kız kardeşlerin, ölümsüz pâdişahlık elde ettiler; sense bu yaşlı yurda kapılmışsın.

1100. Ne mutlu o kişiye ki bu yurttan vazgeçti; çünkü ecel, bu yurdu yıkar; bu pâdişahlığı bozar - gider.

Kalk a Belkiys de bir kere olsun, din sutanlarının, din pâdişahlarının pâdişahlığını seyret.

Onlar, görünüşte dostlar arasındadır; onlardan biridir her biri; ama hiç yüzde, gül bahçesinde oturmuşlardır onlar.

Öylesi pâdişah, nereye giderse gül bahçesi de onunla oraya varır; fakat bu iş, halktan gizli olur.

Meyvalar, beni devşir, beni topla diye yalvarırlar ona; Âbıhayat, beni iç diye huzûruna gelmiştir.

Gel de güneş gibi, Dolun-Ay gibi, Yeni-Ay gibi kolsuz - kanatsız, döne dur gökyüzünde.

Yürümeye koyuldun mu, yürür - gidersin; fakat ayak yok. Yüzlerce nimet yersin; fakat lokmayı çiğneme zahmeti yok.

Ne gam timsahı gemine çarpar; ne ölümden bir çirkinlik belirir sende.

Hem pâdişah sen olursan, hem ordu sen, hem taht sen; hem iyi bahtlı olursun, hem iyi baht kesilirsin.

Fakat şen, iyi bahtlı olsan da, pâdişah olsan da baht, tâlih, senden ayrıdır; böyle olunca da bir gün gelir, devletin gider, bahtın döner.

1110. Böyle de oldu mu, yoksullar gibi azıksız kalırsın. Öyleyse a seçilmiş kişi, sen devlet ol, kendine baht kesil, devlet kesil.

A mânevî er, kendi bahtın, sen oldun mu, kendin baht kesildin mi, kendinden nasıl yiter - gidersin sen?

A huyları güzel, kendinden nasıl yiter gidersin ki, sen o oldun; saltanat da sensin, mal mülk de.

*
**

(Ş E R H)

915. Beyitte başlayan kıssa. "Tefsir-i Ebû'l - Fütûh" ta bu kıssa tafsilatıyla nakredilir. Türkçesini veriyoruz: "Allâh'ın salâtı ona ve soyuna olsun, Hz. Muhammed'i, ceddî Abdülmuttalib, Sa'doğulları boyundan Halime'ye, ondan süt vermesi, yetişip gelişmesi için verdi. Halime, Hazreti alıp kabilesine gitti. Süt verme müddeti bitince onu, Abdülmuttalib'e vermek üzere Mekke'ye getirdi. Mekke'nin kapısına gelince hâtiften: mutlu olsun ey Mekke bugün sana, âlemin ışığı, ululuğu, güzelliği ve zineti geldi diye bir ses duydu. Halime der ki: O sırada bir iş görmek için Peygamber'i oraya bırakıp gittim; dönünce bulamadım. Çevreye yanına koştum, hiçbir yerde bulamayınca bağırmağa, üstümü - başımı yığmaya başladım. Kimi gördüysem, bu şekilde bir çocuk gördün mü diye sordum. Kimsedem haber alamayınca, Abdülmuttalib'e ne özür bildireyim diye düşünürken kendimi öldürmeyi tasarlarken yanına bir ihtiyar geldi, hâlimi sorup anladınca, gel, Hubel putuna başvuralım, o bize bir yol gösterir deyip beni aldı, putu götürdü; çevresinde dönüp durdu; sonra da, a elimizi tutan, Sa'd boyundan bu kadın, Muhammed adlı bir çocuğu kaybetmiş, sen onu buldur dedi. Muhammed adını anınca bütün putlar yere kapandılar; a akılsız ihtiyar, bu putlar Muhammed'in elinden helâk olacaklar, sen ne diyorsun, uzaklaş diye de bir ses duyuldu. İhtiyarın beti - benzi attı, titremeye başladı, sopası elinden düştü; sonra da, bu dediğin Muhammed'in bir Allâh'ı var ki onu yitirmez, git, sen için bir hâlde onu ara dedi. Mekke'ye gidip işi Abdülmuttalib'e anlattım. O ey Gaalib evladı, gelin diye bağırdu. Kureyş boyu toplandı; her yanı aradılar, bulamadılar. Abdülmuttalib yüzünü Kâ'be'ye çevirip Rabbine niyâz etti. Hâtif, Tehâme vâdisinde olduğunu bildirdi. Yola düştüler; yolda Varaka b. Nevfel'e rastladılar; o da onlara uydu. Derken Hz. Rasûl'ü (S.M.) bir ağaç altında bulup Mekke'ye döndüler (Maâhiz, s. 135 - 137. Muhtasar olarak İbn Sa'd'ın Tebâkât'ında da var; s. 135).

Ebû'l - Fütûh Huseyn b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Huseyn b. Ahmed, aslen Nişaber'lüdür; Rey'de tavattun ettiğinden "Râzi" diye anılır. Hicri VI. yüzyılda (XII) yaşamıştır. 552 de (1157) bâzı talebesine icâzet vermiştir (Muhammed Ali Müderris: Rayhânet'ül - Edeb; s. V: 1373 H. 1322 Ş. H. s. 147 - 149).

Kur'an'ın XCIII. sûresinin (Duhâ). 7. âyetinin meâli şudur: "Ve seni, yol yitirmiş bulup da yol göstermedi mi sana?" Bu yol yitirmede çeşitli rivâyetler vardır. Hz. Rasûl-i Ekrem (S.M.), küçükken Mekke sokaklarında kaybolmuş, Ebû-Cehil bulup ceddî Abdülmuttalib'e teslim etmiştir. Ebû'l - Fütûh tefsirindeki rivâyetin aynı da mevcuttur. Ayrıca, amcası Ebû-Tâlib'in kalfesiyle giderken kaybolduğu, sonra bulunduğu da söylenir (Mecma'ul - Beyân; c. X, Tehran, 1379 H. 1339 Ş. H. s. 505 - 506). Abdülmuttalib'in devesini gönderken kaybolduğu, Abdülmuttalib'in Kâ'be'ye gidip halkasına yapışarak duâ ettiği, derken deveyle geldiği de İmâm Ca'fer'den rivâyet edilmiştir (Küleyni Muhammed b. Ya'kub: Usûl'ül - Kâfi; İran - 1311; s. 243). Râzi' ve Mecma'da Hubel putu anılmaktadır. Bu put, Cahilliyye devrinde Kâ'be'nin üstünde dururdu; Kureyş, savaşlarda bu

puttan yardım dilerlerdi. Mevlânâ, Uzzâ'ya başvurulduğunu bildiriyor; her hâlde bu çeşit bir rivâyet de vardır. Uzzâ, Kureys ve Kinâne boylarının putuydu (A. Gölpınarlı: Sosyal Açından İslâm Tarihi I. Hz. Muhammed ve İslâm; Milliyet Kültür Kulübü Yayını. 1969; Siyer-i İbn Hişâm'dan naklen; Sunuş; s. 8). Hz. Peygamber (S.M.), "Ben en güzel konuşanımdım; Kureys'tenim; dilim, lehçem de Bekr oğlu Sa'd'ın lehçesidir" hadisiyle çocukluk çağında içinde bulunduğu boyu, bu münâsebetle de Hz. Hafime'yi hatırlatır (Câmi'; I, s. 90).

918. Hatim. Arapça Hatm kökünden gelir. Hatm, kırmak, kuru birşeyi unufak etmek demektir. Hatim, Kâ'be'ye dâhil olan ve bugün üstü açık bir duvarla çevrilmiş bulunan yerdir. Asıl Kâ'be binâsıyla Hacer-i Esved arasına düşer; tavaf, yani Kâ'be'nin çevresinde dönüş, bu duvarın dışından olur (Âsım: Kaamûs terc. Bulak - 1250; c. III, s. 429 - 430. Meclisi: Bihâr'ül-Envâr; c. CIX; Tebran - 1388 H. Mat. İslâmiyye; s. 229 - 231).

948. Uzzâ. Yukarıda geçti. Kur'an'ın LIII. sûresinin 19. âyetinde de adı anılır ve 23. âyette bunların, müşrikler tarafından takılmış adlar olduğu, hiçbirinin bir kudrete sâhib olmadığı bildirilir.

958. Fetret. Deyim olarak iki peygamber arasında geçen, evvelki peygamberin şeriatinin unutulduğu, ilâhi hüküm getiren bir peygamberin de gelmediği devre denir.

959. Su - Teyemmüm. Su bulunduğu, yahut suyu elde etmekte tehlike bulunduğu, yahut da suyun kullanılmasının sihhate zarar vereceği zaman; temiz ve kullanılmamış toprakla yapılan hükmi bir temizliktir. Kur'an-ı Kerim'in IV. sûresinin 43. âyetinde, anlatılan şartlar bulununca toprağın yüze ve ellere sürülmesiyle gusûl ve abdest alınmış olacağı bildirilir; şartlar kalkınca teyemmümün hükmü kalmaz. Türkçede "Su görünce teyemmüm bozulur" atasözü vardır.

960. Ahmed. Çok hamdeden, çok öven demektir. Kur'an-ı Kerim'in LXI. sûresinin (Saf) 6. âyetinde İsa Peygamber'in, İsrailoğullarına, kendisinden sonra gelecek Ahmed adlı bir peygamber'i müjdelediği bildirilir. Kendileri de, "Benim beş adım vardır; Muhammed'im, Ahmed'im, Hâşir'im; halk benim yanımda toplanır; Mâhi'yim, Allâh küfrü benimle mahveder; Âkîb'im, peygamberlerin sonuncusuyum" buyurmuşlardır (Câmi'; I, s. 81. Ayrıca Ahmed adının anıldığı iki hadis daha vardır; s. 90).

962. Ejderhâ - Ejdehâ. I. cildin 922. beytinin şerhine bk.

999. Bu beyitten, bölümün sonuna dek Mevlânâ, Abdülmuttalib'in, putlara değil, Allâh'a inandığını bildirmektedir. Hz. Peygamber (S.M.), Adnân'a kadar atalarını sayıp "İnsanlar iki bölüğe ayrılrsa Allâh beni hayırlı bölükten kıldı; Âdem'den anama, babama dek câhiliyye zamanına âit birşey benim soyuma bulaşmadı, nikâhsızlık olmadı; ben soy bakımından da hayırınızım, baba bakımından da" buyurmuş, "Ben Peygamberim, yalancı değil; ben Abdülmuttalib'in oğluyum" diye Abdülmuttalib'le övünmüştür (Câmi'; s. 89). Câhiliyye devrinin en belirli şîârî küfürdür, puta tapmaktır; bu hadise nazaran Hz. Peygamber'in soyunda böyle bir şey yoktur. Kur'an-ı Mecid'in XXVI. sûresinin, "Üstün ve rahmetli âhirette mü'minlere hâs olan Allâh'a dayan ki o, kalktığın, ibâdete durduğun zaman da seni görür, secde edenler arasında dönüp durduğun zaman da" meâlindeki 218 - 220. âyetlerinin son âyeti, İmâm Muhammed'ül-Bâkır

(114 H. 733) ve İmâm Ca'fer'ül-Bâkır (148 H. 765) tarafından, "sulbten sulbe, secde edenlerin sulblerinde" tarzında tefsir edilmiştir (Mecmâ'ul-Beyân; VII, s. 207). Gene İmâm Ca'fer, "Abdülmuttalib, kıyâmet günü, başı başına bir ümmet olarak haşredilir; onda peygamberlerin simâsı, pâdişahların heybetli görüldür" demiştir (Usûl'ül-Kâfi; s. 242). Aynı İmâm, Hz. Peygamber'e, "İndiğin sulbe, seni taşıyan rahme, seni koruyan kucağa ateş haram edilmiştir" buyulduğunu rivâyet eder ve "Sulb, babası Abdülmuttalib oğlu Abdullah, rahim Vehb kızı Âmine, ona tekeffül edense Ebû -Tâlib'dir" sözlerini ilâve etmektedir (aynı; s. 242 - 243). Abdülmuttalib'in Fil olayındaki ihlâsı da I. ciltte geçmişti (beyit 1319). Esâsen Hâşimilerin çoğu Hanif dinine inanmıştı ve bu dinin esası Tanrı'yı bir tanımaktı (Ebû -Tâlib için "Sosyal Açından İslâm Tarihi" adlı eserimizin 61 - 64. sahifelerine bk.).

999. Halhal. Ayak bileklerine takılan bilezik. III. cildin 3103. beytinde de geçti.

1015. Şahne. Arapçadır; doğrusu "Şibne" dir. Şehrin düzenine bakan, kötü kişileri cezalandıran zâbita memurlarına denirdi.

1022. Karanlık - Nûr. Bundan önceki beyitte, Tanrı için kendisiyle savaşıp bahsedildiğine göre nefisle savaş kastedilmektedir. Buna nazaran beyitteki karanlık, nefis, şehvet, kötü huylar, nûr da Hakk'a yönelik, varlıktan geçiş, iyiliktir; iyiliğe yönelen, en büyük düşman olan nefsiyle savaşa giren kişinin can güneşi doğar, gökler, onun ayağına döşenir; bu doğan güneşin avâli de yoktur deniyor.

1036. Tâ Âdem'e dek. Bu cildin 999. beytinin şerhinde geçti.

1038. Özüyse. "Yaratılıştâ, insanların ilkiyim, gönderilişte sonu" (Câmi', II, s. 81) ve "Ben peygamberdim; Âdem'se ruhla cesed arasındaydım" (aynı s.) hadislerine işârettir ki bu sûretle âlemin, kemâle ulaşmak için yaratıldığını, bu kemâle de Hz. Muhammed'in (S.M.) mazhar olduğunu bildirmektedir. Bu beyitteki "Simâk" için I. cildin 591. beytinin şerhine bk. "Balıktan Simâk'e" sözü, konuşmada ve yazıda, yukarıdan aşağıya dek yerine kullanılır. "Arştan ferçe" sözü de aynı anlamı verir. Türkçede "Tundan tuna" da aynı meâledir; fakat daha ziyâde enlilik ifâde eder.

Belkiys'in, Süleyman'ın şöhretini duyup onu tecrübe etmek üzere, hediyelerle gelişi "Ahd-ı Atıyk" te de geçer (Mülûk-i Sâlis; X. Bab; 1 - 10). Ancak, bu kıtapta Süleyman ve Dâvud, birer pâdişah olarak kabul edildiğinden ikisinin de aleyhinde birçok olmayacak şeyler nakledilmektedir ki Kur'an, bunları reddeder (II, 102).

1049. Beyitten sonraki başlıkta "Ne olurdu, toplumum bilseydi", XXXVI. sûrenin (YA Sin) 28. âyetinin son kısmıdır ve aynen ıktibâs edilmiştir. Bu sûrenin 14-27. âyetlerinde, iki kişinin gönderildiği, şehir halkının onları yalnladığı, bir üçüncü kişinin gönderilerek o iki kişinin, onunla kuvvetlendirildiği, şehir halkının, üçünü de inkâr ettiği, şehrin öte yanından gelen birinin, şehirlilere, gönderilenlere uymalarını söylediği, ona, gir cennete dediği, onun da, ne olurdu, kavmin de ne yüzden beni yarlıgadığını, yüce derecelere ermişlerin arasına kattığını bilselerdi dediği anlatılmaktadır. Şehir, Antakya'dır; gönderilen iki kişi, Şem'un ve Yuhannâ'dır; üçüncülerinin Salum olduğu rivâyet edilmiş-

bir iki kişinin Havariyyundan olduğu, üçüncünün Şem'un olduğu da rivayet edilir. Şehrin öte ucundan gelip halka, bunlara uymasını söyleyen Habîb-i Neccâr'dır. Antakya'da Habîb'i şehid etmişlerdir; kavmin bilseydi diyen bu zâttır. Sa'lebi tefsirinde, Hz. Peygamber'in (S.M.), göz yumup açıncaya dek Allâh'a şirk koşmayan ve cennete ilk girecek olan kişilerin, Âli Fir'avn'dan olup Tanrı'ya inananla Habîb-i Neccâr olduğunu buyurduğu zikredilir (Mecma'ul-Beyân: VII, s. 418 - 421). İlk imân edenler üçtür. Mûsâ'ya Yûşa', İsâ'ya Habîb-i Neccâr, Muhammed'e de Ebû-Tâlib oğlu All' meâlinde de bir hadis vardır (Câmi'; s. 31).

1046. Kôr - Köpek. Burada işaret edilen ve evvelce de söylendiği bildirilen hikâye, II. cildin LII. bölümüdür.

1049. Mevlânâ bu beyitte ve bundan sonraki beyitlerde şeyhlik taslayan müraâli kınmaktadır. I. cildin 2281., II. cildin 2390. beyitlerinin şerhlerine bk.

1051. Ledün bilgisi. I. cildin 223 - 237. beyitlerinin şerhine bk.

1053. Kalb iki parmağın arasında. "Gerçekten de kalbler, Allâh'ın iki (kudret) parmağının arasındadır; onları çevirir." (Hadis; Câmi'; I, s. 70).

1056. İsâ - Ölüyü diriltmek. I. cildin 1607. beytinin şerhine bk.

1066. Mûsâ - Sopa. I. cildin 278 - 279. beyitlerinin şerhine bk. XX. sürenin (Fâhâ) 77. ve XXVI. sürenin (Şuarâ') 63. âyetlerinde Mûsâ'ya, sopasıyla denize vurmasının vahyedildiği, sopasını Nil'e vurunca da nehrin yarılıp yol açıldığı bildirilir.

1069. Tûfan - Sopa. I. cildin 406. beytinin şerhine bk.

1074. Yırtarım ama. XV. sürenin (Hıcr) 3. âyetinde, Hz. Peygamber'e, kâfirlere aldırış etmemesi, onların da bir müddet daha yeyip içerek oyalanması emredilmekte, sonra ne olduklarını, ne hâle geldiklerini bilirler buyurulmaktadır. Bu âyet-i kerîmeye işaret edilmektedir. Türkçemizde, "Allâh imhâl eder, ihmâl etmez" sözü de bunu anlatır.

1088. Allâh'ın, yeryüzü geniş. IV. sürenin (Nisâ') 97., XXIX. sürenin (Ankebût) 56. ve XXXIX. sürenin (Zümer) 10. âyetlerinde geçer. Âyetten lâfzi iktilâs vardır.

1094. Suya yazı yazmak. Unutulup gidecek bir şey için söylenir. Türkçede de vardır.

1098. Arapçada. "Zinâ edeceksen hür kadımla et, çalacaksan inci çal" diye bir atasözü vardır; ona işaret edilmektedir.

**

(M E T İ N)

**Selâm ona, Süleyman'ın, Tanrı'nın belletmesiyle, Tanrı'nın vahyıyla,
ancak Tanrı'nın bildiği hikmetlere göre Mescid-i Aksâ'yı
yapması, meleklerin, şeytanların, perilerin,
insanların da apaçık yardımında bulunmaları**

Ey Süleyman, Belkiys'in ordusu namaz kılacak, Mescid'i Aksâ'yı yap.

Süleyman, o mescidin temelini atınca cinler, insanlar geldiler, kendilerini o işe verdiler.

Bir bölüğü aşkla işe girişti; bir bölüğü istemeyerek. Kulların kulluk ettikleri gibi hani.

Halk da cinler gibidir, şehvetse zincir; o zincir, onları dükkâna, kazanca, ekine çeker.

Bu zincir, korkudan, şaşkınlıktan yapılmıştır; sen şu halkı zincirsiz görme.

Kimisini kazanca, ava sürer - götürür; kimisini mâdene, denize sürükler;

* Kimisini de iyiye, kötüye çeker. Tanrı da "Güzelim boynunda, hurma lifinden örülmüş bir ip" dedi.

1120 Boyunlarına dedi, bir ip doladık; o ipi huylarından meydana getirdik.*

* Hiçbir pis, kötü, yahut temiz, iyi kişi yok ki yaptığı işlerin yazıldığı defter, boynuna asılmamış olsun.

Kötü işe düşkünlüğün, ateşe benzer; kömür, ateş rengine girince güzelleşir.

Kömürün o karanlığı gizlenir; ateş sönünce karanlık meydana çıkar.

Kömür, senin hırsınla ateş oldu; hırsın geçti mi de o kapkara kömür, öylece kalakalır.

O zaman, kömürün ateş halinde görünmesi, işin güzelliğinden değildi, hırs ateşindendi.

Hırs, yaptığın işi bezemişti sana. Hırs gitti; yaptığın iş kapkara kalıverdi.

* Bu ve bundan sonraki beyit arapçadır.

* Ahmak kişi, gulyabaninin bezediği ekşi otu, olmuş sebze sanır.

Fakat canı, onu bir denedi mi, dişleri kamaşır - gider.

Gulyabaninin ışığının vuruşu, o tuzağı yem göstermedeydi; yoksa zâten hamdı o ot.

1130. Hırsı, din işinde ara, hayırlı işte haris ol; o işlerde hırs kalmasa, o işlere haris olmasan da onlar güzeldir, güzel yüzlüdür.

Hayırlar, kendiliklerinden güzeldir; onların güzellikleri, başka bir ışığın vuruşundan meydana gelmez; hırs ışığı kalmasa da hayrın ışığı kalır.

Dünyâ işine harisliğin parlaklığı gitti mi, sönmüş, harâreti gitmiş kömüre döner o iş.

Çocukları da hırs aldatır da gönüllerindeki zevk yüzünden değneği at yaparlar, o değneğe binerler.

Fakat çocuğun birinden o hırs gitse, öbür çocuklara gülesi gelir.

Ne yapıyormuşum ben der; meğer hırsın vuruşu, sirkeyi bana bal gösteriyormuş.

Peygamberlerin yapılarında hırs yok da o yüzden parlaklığı boyuna artıp duruyor.

Ulular nice mesçitler yaptılar; yaptırıldılar ama hiç birine Mesçid-i Aksâ adı verilmedi.

* Her solukta yüceliği artıp duran Kâ'be'nin bu yüceliği, İbrâhim'in ihlâslarındandır.

O mesçidin üstünlüğü, topraktan, taştan değil. Yapıcısında hırs yoktu, çekişme yoktu da bu üstünlük, o yüzden meydana geldi.

1140. * Ne onların kitapları, başkalarının kitaplarına benzer; ne mesçitleri, başkalarının mesçitlerine, ne malları, mülkleri, başkalarının mallarına, mülklerine.

* Ne edepleri başkalarının edebine benzer; ne öfkeleri, azâpları, başkalarının öfkesine, azâbına benzer. Uyumaları da başkadır, kıyaslamaları da başka, sözleri de başka.

Her birinin bir başka ışığı var; can kuşları uçuyor ama başka bir kanatla uçuyor.

Gönül, onların hallerini anarken titreyip durmada. Onların işleri, bizim işlerimizin kiblesi.

Onların kuşları altın yumurta yumurtlamada; canları, gece yarısında seher çağını görmede.

O toplumun iyiliğini ne kadar söylesem anlatamam, gene de sözlerim noksan kalır.

A ulular, Mesçid-i Aksâ'yı yapın; çünkü Süleyman geldi ves-selâm.

Şu devlerden, perilerden baş çekenler olursa, melekler, hepsini de tomruğa vururlar.

Bir dev, bir soluk düzene başvurur da aykırı davranırsa, başına şimşek gibi bir kamçıdır, gelir.

* Sen de Süleyman'a benze de devlerin, yapın için taş kesinler.

1150. * Süleyman gibi vesvesesiz, düzensiz bir hâlde gel de cinlerle devler, buyruğuna uysunlar.

* Yüzüğün, şu gönüldür; aklını başına al da yüzüğün şeytana av olmasın.

Av olursa şeytan, o yüzükle boyuna, sana Süleymanlık eder - durur.

A gönül, o Süleymanlık, geçip gidici değildir; başında da Süleymanlık edecek güç var, içinde de.

Şeytan, bir vakitceğiz Süleymanlık eder ama her dokumacı, nasıl olur da atlas dokur?

Onun gibi o da elini oynatır ama ikisinin arasında adam akıllı fark arar.

**

(Ş E R H)

1119 Hurma lifinden örülmüş ip. CXI. sürenin (Tebbet) son âyeti olan 5. Âyetinden lâfzî ıktibas vardır. II. cildin 421. beytinin şerhine bk.

1121. Defter - Boyuna asılmak. "Her insanın yaptığı işleri boynuna astık; kıyamet günü de apaçık yazılmış bir kitap olarak meydana çıkaracağız onları; herkes, ne yapmışsa hepsini o kitapta yazılmış bulacak." (XVII. sûre; Esrâ, 13).

1125. Gulyabani. I. cildin 368. beytinin şerhine bk.

1138. Kâ'be. Arapça dört köşe anlamındadır; aynı zamanda topuk kemiği anlamına gelen "Kâ'b" sözlü yücelik, şeref ve şan mânâsına gelir. Mekke'deki yapıya, dört köşe olduğu, yüce bir kadri bulunduğu için "Kâ'be" denmiştir. Müslümanların kiblesidir; yâni namazda, Mekkeliler Kâ'be'ye, Mekke'de olmayanlar, Kâ'be'nin bulunduğu tarafa dönerler. Kur'ân-ı Kerim'in şu sûre ve âyetlerinde, ev anlamına "Beyt" diye anılır: II. (Bakara); 125, 127, 158. II. (Âli İmran); 96, 97. VIII. (Enfâl); 35. XXII (Hac); CVI. (Kureys); 3. XXII. sürenin 29. ve 33. âyetlerinde "Beyt'ül-Atıyk" diye geçer; haccedenlerin cehennemden azâd edilecekleri dolayısıyla bu adla anılmıştır. V. sürenin (Mâide) 2., 97. âyetlerinde "Beyt'ül-Harâm", II. sürenin (Bakara) 144, 149, 150, 191, 196 ve 217., V. sürenin (Mâide) 2., VIII. sürenin (Enfâl) 34., IX. sürenin (Tevbe) 7. ve 19., XVII. sürenin (İsrâ') 1., XXII. sürenin (Hac) 25., XLVIII. sürenin (Feth) 25. ve 27. âyetlerinde "Mescid'ül-Harâm" diye anılır ki hürmetli gereken Tanrı evi ve secde yeri demek olduğu gibi Kâ'be'nin haremine, yâni sınırı belli yerine girenin amanda olacağına, o sınır içinde avlanılamayacağına, dünyevî zevklerin yapılamayacağına da bu sözle işaret edilmiştir. V. sürenin 97. âyetinde "Kâ'be" adıyla anılmıştır. III. sürenin 96. âyetinde, Tanrı'ya ibâdet için Mekke'de ilk kurulan mâbed olduğu, II. sürenin 125 - 127. âyetlerinde Kâ'be'yi İbrâhim Peygamber'in (A. M.) yaptığı bildirilir.

1140. Ne onların kitapları. Peygamberlere inen kitaplar LIII. sürenin (Necm) 3 - 4. âyetlerinde bildirildiği gibi vahiyledir; bu bakımdan Tanrı kelâmıdır; akı mahsûlü değildir.

1141. Edepleri, öfkeleri. "Kim Allâh için sever, Allâh için buğzeder, Allâh için verir Allâh için men'ederse, elbette imânını olgunlaştırmış olur" meâlindeki hadîse işaret edilmektedir (Câmi'; II, s. 141).

1147 - 1148. Dev. Farsça "div" sözünün, türkçede söylenişi "dev" dir. Div, şeytan ve cinlerin kötülükleri anlamına gelir. "Hz. Peygamber, içinizden hiç biriniz yoktur ki cinlerden biri, ona eş olmasın buyurmuş, sana da mı ey Tanrı elçisi denince de, Bana da; ancak Allâh bana yardım etti; ona üst oldum. Müslüman oldu; bana hayrı emreder demiştir." (Müslim; İst. Mat. Âmire - 1334 H. c. VIII, s. 139). "Bir gece, Hz. Peygamber, Âyişe'nin yanındayken dışarıya çıkmış, biraz sonra Âyişe de çıkıp Hz. Peygamber'in bulunduğu yere gitmişti. Hz.

Peygamber, Âyişe'ye, şeytanınla beraber mi geldin demiş, Âyişe, benim yanımda bir şeytan mı var diye sorunca, her insanın yanında bir şeytan vardır buyurmuştur. Âyişe, ey Tanrı elçisi, senin yanında da var mı diye sorunca da Peygamber, evet, yalnız Rabbim bana yardım etti de şeytanım Müslüman oldu buyurmuştur." (aynı cilt, aynı sahife) Beyitlerde bu hadîslere işaret edilmektedir.

1149 - 1151. Süleyman - Yüzük. I. cildin 1035. ve 3588. beyitlerinin şerhlerine bk.

*
**

(METİN)

Şâirin hikâyesi; pâdişâhın, şaire ihsânda bulunuşu, Ebü'l - Hasan adındaki vezirin o ihsânı arttırması

Şâirin biri, elbise sâhibi olmak, ağırılanmak, mevki' elde etmek ümidiyle pâdişâha bir şiir sundu.

Pâdişah kerem sâhibiydi; şaire bin kızıl altın verilmesini, ihsânlarda bulunulmasını emretti.

Vezir, bu azdır dedi; onbin altın ver de çekilip gitsin.

Onbin dedim ama, senin gibi ihsân etmekte denize benzer bir eli olan pâdişâhın, böylesine bir şaire bu ihsânı da azdır bence.

1160. Harmanın onda biri şaire verilsin diye pâdişâha hukuktan söz açtı, hikmetlerden dem vurdu.

Pâdişah şaire, yeyim için onbin altın verdi, elbise bağışladı; şâirin beynini şükrediş, övüş yurdu hâline getirdi.

Şâir, benim ehliyetimi pâdişâha kim bildirdi diye sordu - soruşturdu.

* Fülâneddin denen vezir var ya dediler, hani adı Hasan, hu-yu - husu da hasan; o sebeb oldu.

* Bunun üzerine şâir, vezîre de uzun bir kasîde; gidip sundu, sonra da evine - döndü.

Pâdişâhın verdiği elbiseler, dilsiz, dudaksız pâdişâhın nimetlerini övüp durmadaydı.

Birkaç yıl sonra o şâirin, aynı ihsânı elde ederim ümidiyle gene gelmesi, pâdişâhın âdeti olduğu gibi bin dirhem verin demesi; adı gene Hasan olan yeni vezirin, pâdişâha, bu pek çok, masraflarımız var, hazîne boş; ben onu bu ihsânından onda biriyle de hoşnud ederim demesi

Birkaç yıl sonra şâir, gene yok - yoksul bir hâlê düştü; rızıklanmak, ekin parası elde etmek gerekti.

Kendi kendine, yokluk çağında, el daralınca dedi, denenmiş denemek daha yeğ.

Ihsanda, ululukta bir kapıyı denemiştım hani; bu yeni mah-rûmiyeti, bu gelip çatan ihtiyâcı gene varıp o kapıya söyleyeyim.

* Sibeveyh, Allâh sözünün anlamını anlatırken, kullar der, muhtaç oldular mı ona sığıırlar.*

1170. Muhtaç olduğumuz şeyleri sana bildiririz; onları senden isteriz; senden elde ederiz derler.

Yüzbinlerce akıllı kişi, dert çağında, ağlayıp sızlanarak o her hâli bilen Tanrı'nın dergâhına yönelir.

Hiçbir deli - divâne yoktur ki gitsin de, acizde kaldığını, bir eli sıkı kişiye söylesin, ondan birşey istesin.

Akıllılar, binlerce defâ dertlerine o kapıdan derman eriştiğini görmeselerdi, hiç giderler miydi o kapıya?

Hattâ deniz dalgaları arasındaki balıklar, yücelerde uçan bütün kuşlar,

Fil, kurt, avlanan arslan, koca ejderhâ, karınca, yılan,

Hattâ toprak, yel, su, bütün kıvılcımlar, hem kışın, hem baharın, dileğini ondan elde eder.

Şu gökyüzü, Tanrı'm, beni bir soluk bile aşağılatma diye ona yalvarır.

* Benim direğim der, senin korumandır, senin gözetmendir; bütün gökler, sağ elinde dürülmüştür senin.

* Şu yeryüzü, beni der, sen su üstüne bindirdin de öyle karar ettim, kararımı alma.

1180. Hepsi de keselerini ondan doldurup büzmüştür; hepsi de dilekleri vermeyi ondan öğrenmiştir.

* Her peygamber, sabretmeye, namaz kılmaya başarı elde etmek için yardım isteyin diye ondan ferman getirmiştir.

Hepsi de kendinize gelin demiştir, dileğinizi ondan dileyin, başkasından değil; su denizdedir, kuru derede su aramayın.

Başkasından istesen, o da verse, gene veren odur; onun avucuna cömertlik meylini o vermiştir.

* Buyruğuna uymayanı bile altınlara boğar, Kaarun yaparsa, buyruğuna uyar da ona yüz tutarsan neler yapmaz?

Şâir, bir kere daha, bir ihsan elde ederim sevdâsıyla o ihsan sâhibi pâdişâha yüz tuttu.

Şâirin armağanı ne olur? Şiiri. Şiirini alır, götürür; ihsan sâhibine rehin eder - gider.

Ihsan sâhibi kişiler, yüzlerce ululukla, cömertlikle altın yığarlar da şâirleri beklerler.

Onlarca bir şiir, yüz top kumaştan daha iyidir; hele denizin dibinden inci çıkaran şâirin şiiri olursa.

* Bu beytin ikinci mısra'ı ve bundan sonraki beyit arapçadır.

İnsanoğlu herşeyden önce ekmeğe düşkündür; çünkü azık, ekmek, canın direğidir.

1190. Hırsıla, ümitle canını avucuna alır, da yüzlerce düzenle kazanca, kapıp almaya koşar.

Fakat zenginleşir, ekmeğe aldırış etmez bir hâle gelirse, ada - sana, şâirlerin övüşüne âşık olur.

Onların, kendi soyunu - sopunu övmelerini, üstünlüğünü anlatmak için minber kurmalarını ister.

Diler ki debdebesi, altın bağışlaması söylensin - dursun da anber gibi çevreye koku salsın.

* Tanrı, bizim ahlâkımızı kendi sıfatlarınca yarattı; onun için sıfatlarımız da onun sıfatından meşk alır.

* O herşeyi yaratan, şükretmemizi, onu övmemizi ister; insan oğlunda da övülmeyi sevmek huyu vardır.

Hele üstünlükte ileri gitmiş Tanrı eri, sağlam tulum gibi övülmeyi sevmek yeliyle dopdoludur.

Fakat insan o yele lâyük değilse, tulum yırtıktır; nasıl olur da parlar, düzene girer?

A arkadaş, bu örneği kendiliğimden söylemedim; övülmeye lâyık san, aklın başındaysa serserice dinleme.

* Ahmed, övülmekten niçin hoşlanıyor diye kınadığını duydu da Peygamber, o yüzden bu sözü söyledi.

1200. Şâir, kerem, ihsan ölmedi ya deyip önce elde ettiği ihsâna teşekkürü bildirir bir şiir yazdı; aldı, pâdişâha götürüp sundu.

İhsan sâhipleri öldüler, ihsanları kaldı; ne mutlu o kişiye ki bu bineği sürmededir.

Zülmedenler de öldüler o zulümler kaldı; eyvahlar olsun o kişiye ki düzenler düzen, zulümler eder.

* Peygamber, ne mutlu o kişiye ki dedi, dünyâdan geçip gitti de ondan iyi bir iş kaldı.

İhsan sâhibi öldü ama ihsânı ölmedi; tanrı katında dinle ihsan, ehemniyetsiz, küçük bir şey değildir.

Vah o kişiye ki öldü de isyânı kaldı; ölüp gitti de kurtuldu sanma.

Bırak sözü, şâir yol üstünde; borçlu, hem de altına pek muhtaç.

Şâir, bildirki ihsânı umarak söylediği şiiri pâdişâha götürdü.

Önceki ihsânın ümidiyle, o bağışın kokusuyla söylenmiş, güzelim, sağlam incilerle dolu bir şiirdi.

Pâdişâh da gene huyuna uydu; bin altın verin dedi; o pâdişâhın huyu buydu.

1210. * Fakat bu defâ o cömertlikle dolu vezir yücelik burakına binmiş, dünyâdan gitmişti.

Onun yerine yeni bir vezir gelmişti; ama pek merhametsizdi, eil pek sıkıydı.

Pâdişâhım dedi, masraflarımız var; bir şaire, söylediği şiire karşılık bu kadar ihsanda bulunulamaz.

A ganîmetler elde etmiş pâdişâhım, ben şâiri, bunun onda birinin dörtte biriyle de hoşnûd eder, râzı ederim.

Halk vezire, o, bundan önce, bu gönüller alan pâdişâhtan onbinlerce altın almıştı.

Şeker yedikten sonra nasıl olur da karnış çiğner; pâdişahlıktan sonra nasıl dilencilik eder dediyse de

Vezir, ben onu öyle sıkır; sıkıştırırım ki sonunda beklemekten bezir;

Yoldan toprak alıp versem, yeşillikten gül dermişim gibi kapar.

Bunu bana bırakın; bu işte ustayım ben; ateş bile olsa yatıştırmasını bilirim.

* Süreyyâ burcundan yere dek uçsa, beni gördü mü yumuşar o dedi.

1220. Pâdişâh, peki dedi, hüküm senin; fakat gene de sevindir onu; çünkü bizim iyiliğimizi söylemekte.

Vezir, onu da bana bırak dedi; onun gibi ümit besleyen iki yüz kişiyi de.

Vezir, onu beklete - beklete kış geçti, yaz geldi, güz oldu.

Şâir, ihsan bekleye - bekleye ihtiyarladı; bu tedbir yüzünden gamlara kardı, zebûn oldu - gitti.

Altın vermeyeceksen bâri beni söv, kov da canım kurtulsun, kölen olayım;

Bekleyiş beni öldürdü, bâri git de de şu yoksul can, rehlin olmaktan kurtulsun dedi.

Ondan sonra vezir, ona bin altının dörtte birini verdi; şâir, pek derin düşüncelere daldı.

Önce, hem de hemencecik verilen ihsan ne çoktu dedi; buyusa geç açıldı, açıldı ama bir deste tiken.

Şâire dediler ki: Tanrı rahmet etsin, o cömert vezir dünyâdan gitti.

O ihsan, onun yüzünden kat - kat artmıştı; o zamanlar, ihsanlarda da pek az yanışlık olurdu.

1230. Şimdiyse o gitti, ihsanı da berâber götürdü; o ölmedi, gerçekte lütuf öldü, ihsan öldü.

O cömert, o akıllı vezir bizi bırakıp gitti; yerine, yoksulların derilerini yüzen biri geldi.

Al şunu da geceleyin kaç-git buradan; yoksa bu inatçı herif seni yakalar, elindekini de alır.

Biz bu armağanı da yüzlerce düzenle koparabildik ondan; bizim çalışmamızdan senin haberin bile yok.

Şâir, yüzünü onlara döndü de, a esirgeyiciler dedi; bu kötü kişi nerden geldi, bana söyleyin.

Bu elbise soyucunun adı ne? Toplum, şâire, adı Hasan dedi.

* Şâir, yarabbi dedi, ey din gününün Rabbi, ne yazık, o vezirle bu vezirin adı nasıl bir olmuş?

Onun adı da Hasan ama bir yazısıyla, huyu cömert yüzlerce kişi pâdişâha vezir olur.

Bu da Hasan ama bu Hasan'ın çirkin sakalından yüzlerce ip ödebilirsin a benim cânım.

Pâdişah, böyle bir vezirin sözünü dinlerse kendisini de, devletini de ebedî olarak rezil eder-gider.

Pâdişâhın insanlığını bozan bu alçak vezirin, kötü kararıyla, Firavun'u adamlıktan çıkararak veziri Hâmân'a benzemesi

1240. Firavun, Mûsâ'nın sözlerini işitince, kaç kere gönü yumuşadı, râmoldu ona.

Mûsâ'nın sözleri, öylesine eşi, benzeri olmayan sözlerdi ki güzelliğinden, taş bile duysa ondan süt ırmağı akardı.

* Fakat Firavun, veziri Hâmân'a danışınca, o kin gütmeye huyuna sâhib olan,

Derdi ki: Şimdiye dek pâdişâhtın; şimdi yamalı hırka giyen birinin düzenine kapıldın da kul mu oldun?

Bu söz, mancınıkla atılan taş gibi gelir, Firavun'un sırça sarayına vururdu.

* O güzel sözlü Kelm'in yüz günde yaptığını o, bir solukta yıkar-giderdi.

Senin aklın da vezirdir, o da havasına alt olmuştur da varlığında, bedeninde, Tanrı yolunu kesip durmadadır.

Bir öğütçü, bir Tanrı eri, sana öğüt verir; fakat o, onun sözlerini tesirsiz bırakır.

Bu söz, yerinde söylenmiş bir söz değil der, kendine gel de yerinden, yurdundan olma; o kadar da değil hani, aklını başına al, deli olma.

Eyvahlar olsun o pâdişâha ki veziri bu adamdır; her kişinin de yeri kinle dolu cehennemdir.

1250. * Ne mutlu o pâdişâha ki işte-güçte elini tutan Âsaf gibi bir veziri vardır.

* Adâlet sâhibi pâdişâha, ona eş-dost oldu mu, "nur üstüne nur" derler hani; öyle olur; "nur üstüne nur" budur işte.

* Süleyman pâdişah olur, veziri de Âsaf olursa "nur üstüne nur" dur, anber üstüne anber.

Fakat pâdişah Firavun olur, veziri de Hâmân'a benzerse her ikisi de kötü bahttan kurtulamaz.

* Karanlıklar üstüne yığılmış karanlıklara düşerler de ne akıl yâr olur onlara, ne kıyâmet günü devlet yüz gösterir.

Ben kötülerde, adam olmayan nekeslerde, kötülükten başka birşey görmedim; sen gördüysen benden selâm götür.

Pâdişah cana benzer, vezir akıla. Bozuk akıl, canı kötülüklerle götürür.

* Akıl meleği Hârût olunca, yüzlerce kötüye büyü öğretmeye girer.

* Cüz'i aklı kendine vezir yapma. A pâdişah, Akl-ı Küllü vezir yap.

Kendi havanı, kendi dileğini vezir yaparsan tertemiz canını namazdan da alkor, niyazdan da.

1260. * Çünkü bu hevânın, bu hevesin gözü açıtır; içinde bulunmuştu çağı görür ancak; akılsa din gününü düşünür.

Aklın iki gözü de işin sonundadır; o, gül için tikene katlanır, onun zahmetini çeker.

Gözün solmasın, dökülmesin; koku almayan her kötü kişinin burnu, o güle uzanmasın der, görür-gözetir onu.

**

(Ş E R H)

1163. Hasan. Güzel demektir. Şahıs adıdır. Hz. Peygamber'in (S.M.) büyük torunlarının adıdır. Hz. Peygamber, "Çocuğun, baba üzerindeki hakkı, babanın, çocuğuna güzel bir ad takması, ergenlik çağına gelince onu evlendirmesi, ona bilgi belletmesidir" buyurmuş, çocuğa güzel ad takılması gerektiğini emretmiştir. Adı güzel, kendi, yahut huyu kötü ve çirkin kişiye, eskiden "müsemma b'n - nakıyz", yani zıddıyla adlanmış derlerdi. Mevlânâ, bu hikâyede Hasan adlı iyi ve güzel huylu bir vezirle kötü ve çirkin huylu bir veziri anlatarak bunları dile getirmektedir (Yukarıda geçen hadis, "Câmi'us-Sagıyr" in I. c. nin 126. s.indedir).

1164. Kasîde. Arapça bir sözdür. Kasıtlı, bir maksatla yapılan iş, söylenen söz demektir. Şark - İslâm edebiyatında birini övmek, ondan birşey elde etmek için yazılan, söylenen şirlere denir. İlk iki mısra'ı kafiyeli olur; sonraki beyitlerin ikinci mısra'ları, ilk beyitle kafiyelidir. Kasidede, Nesib denen bir bölümle girilir ki bu başlangıç, kasidenin konusuna, hattâ yazıldığı zamana göre baharın, kışın, Ramazan ayının, bayramın tasviri, yahut bir aşkı, bir sevgiliyi anlatış olur; bu takdirde kasîde, "bahâriyye, şitâiyye, Ramazânıyye, İydiyye" diye de anılabilir. Bu başlangıç bölümünün beyit sayısı muayyen değildir. Şâir, bu başlangıç bölümünü bitirip asıl övüş kısmına, zekice bir münâsebet bularak geçer ki bu münâsebeti ihtivâ eden beyte, kaçış yeri anlamına "gîriz - gâh" denir. Övüş kısmından sonra bir gazel de inşâd edilebilir ki buna "tagazzül" derler ve ilk iki mısra'ı, aynı kafiyeyle kafiyeli olur. Bu bölüm de bittikten sonra şâir, merâmını bildirir ve kısa bir duâ ile kasidesini bitirir. Bu tarz İran ve Türk edebiyatında, "Kasîde sunulan kişinin, şâire para, eibise vs. vermesi, bir gelenektir ve verilen şeye "câize" denir.

1169. Sibeveyh. III. c. in 263. b. nin şerhine bk.

1178. Sağ elinde. XXXIX. sürenin (Zümer) 67. âyetine işaret edilmektedir. Bu âyetin meâli şudur: "Allah'ı, gereği gibi ulamadılar ve yeryüzü, kıyamet gününde, tamâmiyle (kudret) avucundadır onun ve gökler de (kudret) eliyle dürülmüştür; münezzehtir ve yücedir o, şirk koşanların şirk koştukları şeylerden." Âyette, göklerin sağ elinde dürülmüş bulunduğu, yeryüzünün avucunda olduğu, mecaz yolu anlatıştır; el ve avuç, kudreti ifâde eder; yoksa İslâm'da Allâh, cisimden münezzehtir; netekim âyetin son tarafı da bunu bildirmektedir.

1179. Yer - Su üstünde. LXXVIII. sürenin (Nebe') 6-7. âyetlerinde yeryüzü, döşenmiş bir yaygıya, dağlarsa, çakılmış çivilere benzetilir: bu âyetlere işaret edilmektedir.

1181. Sabır - namaz. II. sürenin (Bakara) 45. âyetinde, sabretmek ve namaz kılmak hususunda Allâh'tan yardım istenmesi emredilmekte ve bunların, saygılı kimselerden başkaları için çetin ve ağır olduğu bildirilmektedir. Aynı sürenin 153. âyetinde aynı şeyler buyurulmakta, Allâh'ın sabredenlerle olduğu

beyan edilmektedir. Hadîste, Ramazan ayına, "Sabır ayı" da dendiğine ve beyitte namazla anıldığına göre "oruç" anlamını da ifâde etmektedir. Bu âyetlere işaret olunmakta ve beytin ikinci mısra'ında âyetten lâfzî ıktibas yapılmaktadır.

1182. Kaarun. I. c. in 181. beytinin şerhine bk.

1194. Ahlâkımız. Bu beyitte خلق kelimesindeki « خ » harfinin üstüne bir ötre konmuştur ki bu suretle kelime, "Halk" değil, huy, ahlâk anlamına "Hulk"-tur; aslı nüshada, her hâlde karşılaştırılmada hâssaten buna dikkat edilmiş ve kelimenin "halk" okunmaması istenmiştir. Bu karşılaştırma, Çelebi Husameddin'le Sultan Veled'in huzurlarında yapılmıştır. Bu takdirde beyitten anlaşılması gereken mânâ şudur: "Allâh acıyandır, lütfedendir, bağışlayandır, ihsan edendir. İnsan da bu sıfatlara, mutlak olarak değil, fakat kendisini Tanrı'ya verdiği takdirde, ölçülü olarak sâhiptir; hattâ insanda kahr sıfatları da vardır; fakat Tanrı'nın rahmeti, gazebinden üstün olduğu gibi kâmil insanda da lütuf, kahrın üstündedir. Şârihler, bu sözü, "hak" okumuşlar ve Ebû - Hüreyre'den rivâyet edilen "Allâh insanı kendi sûretinde halketti" hadîsine göre (Câmi'; II. s. 14) şerhetmişlerdir. Böyle olsa bile, Allâh'ın cismi, sûreti olmadığına göre bu söz, "Allâh'ın sıfatlarına mazhar olarak" tarzında anlaşılabilir; netekim Ankaravî de böyle şerhetmiştir (IV, s. 125). Nicholson, aslı nüshaya uymuş. harfin üstüne ötre koymuştur (IV, 1929; s. 348; b. 1194). Kur'an'da ve hadîslerde bu çeşit mecazlar, tev'ül edilir, mecazî anlamlarıyla tefsir ve şerh olunur (bk. Bihâr'ül-Envâr; c. III, Tehran - 1376 H. s. 287 - 308).

1195. Şükretmemizi ister. XIV. sürenin (İbrâhim) 7. âyetinde şükürün nimeti arttıracağı bildirilmektedir. Şükre dâir bir çok âyetler vardır. Tanrı'nın, ona şükretmemizi dilemesi, onu övmemizi dilemesi, bizim, nimetlerine karşı onun lütfunu bilip vazifemizi yerine getirmemiz, adam olmamız içindir; yoksa Allâh, bütün bunlardan müstağnidir.

1199. Hz. Peygamber - Medih. Bu beyit de, bundan önceki beyitler gibi, kendi hayrımız ve Hz. Peygamber'e karşı duyduğumuz minnet ve şükranı karşılık haddimizce Allâh'a hamd ve şükürle, Rasûlüne ve yakınlarına salavât verip onları övmekle vazifemizi yapmamız ve Allâh'a ve Rasûlüne mânen yaklaşmamız içindir; böyle anlaşılması gerektir; şunu bilmeliyiz ki Allâh'ın Habîbini övmek, bizim haddimiz değildir. Şâir, "Ben sözümle Muhammed'i övmedim; Muhammed'le sözümü övmüş oldum" der. Medih, şüphe yok ki insana hoş gelen bir şeydir; hattâ iyi kişinin iyiliğini de artırır. "Mü'min, yüzüne karşı övüldü mü kalbindeki imanı kuvvetlenir" meâlinde bir hadis de vardır (Câmi'; I, s. 29). Ama "Kötünlük eden kişi övüldü mü, Rab gazebe gelir, arş titrer" hadîsini de unutmamak gerektir (aynı s.).

1203. Ne mutlu. "Kim, İslâm'da güzel bir âdet korsa ecri ona olduğu gibi o âdete uyanların ecri de, kendi ecirlerinde bir noksan olmamak üzere, ona verilir. Kim, İslâm'da kötü bir âdet korsa vebâli onadır; onu işleyenlerin vebâlinde bir noksan olmamak üzere de onların vebâllerini de yüklenir." (Ankaravî; Müslim'den naklen; s. 127).

1210. Burak. I. c. 1589., II. c. 1118. beyitlerin şerhine bk.

1219. Süreyyâ. I. c. 2925. beytin şerhine bk.

1236. Din günü. I. cildin "Dilbâce" sine bk.
 1240. Hâmân. I. c. 1196. beytin şerhine bk.
 1245. Kelim. II. c. 2352 beytin şerhine bk.
 1251 - 1252. Nur üstüne nur. I. c. "Dilbâce" sine bk.

1254. Karanlık üstüne karanlıklar. XXIV. sürenin (Nur) 39-40. Ayetlerinde, kâfirlerin yaptıkları işlerin serâba, yahut da derin bir denizi kaplayan karanlıklara benzediği, orayı, o denizi bir dalganın sardığı, üstüne bir dalga daha geldiği, üstüne de bir bulutun çöktüğü, karanlıkların üstüne karanlıkların yığıldığı, orada, elni çıkaranın, onu bile göremeyeceği bildirilir ve kim Tanrı'dan bir nûra kavuşmamışsa ona nur olamayacağı anlatılır. 1251 - 1252. beyitlerde "Nur Âyeti" anıldıktan sonra bu âyet hatırlanmış. beytin birinci mısraında âyetten lafzi ıktibasta da bulunulmuştur.

1257. Hârût. I. c. 539. beytin şerhine bk.
 1258. Akl-ı cüz'î - Akl-ı Küll. I. cildin 1907. beytin şerhine bk.

°
 **

(M E T İ N)

**Devn, selâm ona, Süleymân'ın yerine geçip oturması,
 Süleymân'ın gördüğü işlere benzer işlere girişmesi,
 İki Süleymân'ın arasındaki apaçık fark; Devn,
 Dâvud oğlu Süleymân'ın adım takınması**

Aklın varsa, bir başka akılla dost ol da işlerini onunla danışarak yap babacığım.

İki akılla pek çok belâlardan kurtulursun; ayağını göklerin yücesine basarsın.

Dev, kendisine Süleyman adını taktı; devleti elde etti, ülkeyi kendisine râmetti.

Süleyman'ın ne biçim işler gördüğünü görmüştü; görünüşte onun gibi işler görüyordu ama iç yüzden gene de devliği görünüp durmadaydı.

Halk, bu Süleyman'da, temizlik, nur - pir yok; Süleyman'dan Süleyman'a fark var diyordu.

O; uyanıklığına benziyordu, buysa derin bir uykuya benziyor; o Hasan'la bu Hasan gibi hani.

* Devse, Tanrı diyordu, bana benzer bir ehrimen yaratmıştır;

1270. Tanrı, deve benim şeklimi vermiştir, sakın o sizi aldatmasın.

Sakının, dâvâya kalkışırsa görünüşüne kapılmayın onun.

Dev, düzenle bu sözü söylüyordu ama iyi gönüllere, bu sözün zıddı vurmadaydı.

İyi, kötüyü ayırdedene karşı oyun oynanamaz; hele anlayışı, akl, gizli şeyleri gören kişi olursa.

Devlet sâhibi olanların gözüne hiçbir büyü, hiçbir şeytanlık, hiçbir düzen perde çekemez.

O, bu çeşit sözler söylerken onlar, kendi kendilerine, a eğri sözlü, ters söylüyorsun, ters gidiyorsun diyorlardı;

* Böyle tersine gide - gide cehennem, aşağılıkların en aşağısına gideceksin.

O, işten kaldıysa, yoksul olduysa bile gene alnında Dolun - Ay var.

Sen yüzüğü çalmışsın ama gene de zemheri gibi donmuş - kalmış bir cehennemsin.

Biz nerdeyiz, ululuğa, sayvana, köşke baş koymak nerde? Baş değil, hayvan tırnağı bile vermeyiz öyle şeylere.

1280. Gaflet etsek de baş koymaya kalksak, yerden bir el çıkar, bize engel olur.

Bu aşağılık kişiye karşı yere baş koyma; bu bayağı kişiye karşı secde etme, kendine gel der.

Tanrı gayreti, Tanrı'nın kıskançlığı olmasaydı, cana canlar katacak bir şekilde anlatırdım bunu.

* Adını Süleyman Peygamber takmış, ergenlik çağına gelmemiş çocuklara karşı yüzünü örtmüştü.

Fakat şimdi yeter bul, bu kadarını kabûl et de bir başka zaman anlatayım bunu.

* Namussuzun görünüşünden, adından - sanından geç; addan - sandan mânâya kaç.

Sen onun hâlini, işini sor - soruştur; onu, hâlinde, işinde ara.

**

(Ş E R H)

1263. Bu beyitle başlayan hikâyenin, Sa'lebî'nin "Kasas-ı Enbiyâ" sında olduğunu Bed'uz - zaman merhum bildiriyor (Maâhiz; s. 137). Ferideddin-i Attâr, "Mantık'ut - Tayr" ın giriş bölümünde, "Gâh bir şeytana Süleymanlık verir; gâh bir karıncaya söz söyleme kudretli bağışlar" beytiyle bu hikâyeyi hatırlatır (Ter-cememiz; M. E. B. Yayını; ikinci basılış; İst. 1962, s. 3; beyit. 30).

1269. Ehrimen. I. c. 3714. b. şerhine bk.

1276. Aşağılıkların en aşağısı. 8 âyet bulunan ve Kur'an'ın XCV. sûresi olan Tîn sûresinin 4-6. âyetlerinde insanın, en güzel bir sûrete sâhib olarak yaratıldığı, sonra onun, aşağıların en aşağısına atıldığı, ancak inanan ve iyi işlerde bulunanların bundan ayrı olup onlara, başa kakılmayan mükâfatlar verileceği bildirilmektedir. Bu âyetlerde bildirilen "en güzel sûret" ten maksat, iki ayak üstünde yürümesi, akli, düşüncesi, anlayışı, söz söyleyiş kaabiliyeti, "aşağıların en aşağısı" da kocalık, akıl azlığı, zayıflık, bunaklık diye tefsir edilmiştir. Kâfirlerin gidecekleri cehennemdir diyenler de olmuştur; netekim âyette, inananlar, bundan istisnâ edilmiştir. Beytin ikinci mısraında 5. âyetten lâfzî ıktibâs vardır.

1283. Çocuklar. Akıl, anlayış bakımından olgunlaşmamış kişiler kastedilmektedir. Mevlânâ, bu ve bundan sonraki beyitlerde, halkın gafletinden faydalanarak mürşid geçinenleri yermektedir.

1284. Ad - Mânâ. Mânâyı düşünmeden, anlamadan adı söylemekten bir fayda elde edilemeyeceğini bildirmektedir.

**

(M E T İ N)

Selâm ona, Süleyman'ın, Mescid-i Aksâ bittikten sonrâ her gün,
kullukta bulunmak, kullukta bulunanlara, mescitte
kalanlara doğru yolu göstermek için mescide
gelmesi, mescitte otlar, kökler bitmesi

Süleyman her sabah Mescid-i Aksâ'ya gelir, öz temizliğiyle
mescide girerdi.

Mescitte yeni bir ot bittiğini gördü mü, ota, adını, faydaları söy-
le derdi.

Ne biçim ilaçsın, nesin, adın ne; kime ziyansın, kime fayda-
lısın?

1290. Her ot, yaptığı işi, adını söyler, ona canım âdetâ, bunaysa ze-
hirim derdi.

Buna zehirim derdi, öbürüne şeker, adım da kader levhinde şu.

Derken hekimler de Süleyman'dan o otu öğrenirler, bilgi sâ-
hibi olurlar, kendilerine uyulur bir hâle gelirlerdi.

Böyle-böyle kitaplar yazdılar; bedenleri hastalıktan arıttılar.

* Bu yıldız bilgisi, bu hekimlik, peygamberlerin vahiyleridir;
onlar kılavuz olmasalardı akılla duygu, nerden bunlara yol bulacak?

Cüz'î akıl, birşeyden hüküm çıkaracak akıl değildir ki; ancak
fen sâhibinden bilgi alır, buna muhtaçtır.

Bu akıl, beller, anlar; bu gücü vardır ama bunu da vahiy sâhibi
belletir ona.

* Bütün sanatlar, iyice bil ki vahiyden meydana gelmiştir; ön-
ce böyledir; sonra akıl birşeyler katar ona.

Bak da gör, bu işler, şu aklımızla olsaydı sanat, ustasız öğ-
renilebilirdi.

Düzenle kılı kırk yarar akıl; ama hiçbir sanat da ustasız öğ-
renilemez.

1300. Sanat bilgisi bu akılla olsaydı, ustasız olarak bir sanat öğre-
nilirdi elbette.

**Dünyâda daha mezar kazma sanatı yokken bir karganın
Kaabil'e mezar kazma sanatını öğretmesi**

* En bayağı bir sanat olan mezar kazma sanatı var ya; ner-
den akla - fikre gelirdi, nerden düzenle - düşünceyle elde edilirdi?

* Kaabil de bu düşünce olsaydı Hâbil'i başında mı taşırdı?

* Şu öldürülmüş bedeni, şu kana bulanmış bedeni nerede sak-
layayım, nasıl yok edeyim der miydi?

* Derken ölü bir kargayı gagasından tutan bir karganın tezce
geldiğini gördü.

* O karga havadan indi; ona mezar kazma sanatını öğretti.

* Gagasıyla yerden tozu - toprağı attı; hemencecik ölü karga-
yı eştigi çukura gömdü.

* Üstünü toprakla örttü. Karga, Tanrı ilhâmiyle bilgi sâhibi
olmuştu.

* Kaabil, tuh aklıma dedi, sanatta bir karga bile benden üstün-
müş.

* Tanrı, Akl-ı Küll'e, "Gözü ne kaydı, ne yanıldı" dedi; cüz'î
akılsa her yana bakar - durur.

1310. Hasların ışığı, kaymayan, yanılmayan akıldır; karga akılsa,
ölülerin mezar ustasıdır.

Kargaların kuyruğuna takılıp uçan akıl yok mu; karga o akıl
mezarlığa götürür.

Kargaya benzeyen nefsin ardından koşma, kendine gel. Çün-
kü o seni mezarlığa götürür, bağa - bahçeye değil.

Gideceksen, gönül zümrüdüankaasının peşinden, Kafdağı'na,
gönül Mescid-i Aksâ'sına git.

Senin sevdan yüzünden her solukta Mescid-i Aksâ'da bir yeni
ot bitmede.

Süleyman gibi onun payını ver; ayağını ondan sakın, hikme-
tini anla, onu reddediş ayağıyla çiğneme.

Çünkü durup duran şu yeryüzünün hâlini, çeşit - çeşit otlar
söyler sana.

Yerde şeker kamışı mı bitmiş, yoksa âdi kamış mı? Her yerin
tercemanı, orada biten ottur.

Gönlü yerinin nebâtı da düşüncedir; düşünceler, gönül sırla-
rını açar, gösterir.

Mecliste söz söyletecek kişi bulursam, benden, çayırılık - çimen-
lik gibi yüzbinlerce gül biter.

1320. Fakat söz öldüren bir kaltaban bulunursa nükteler, gönül-
den hırsız gibi kaçır - gider.

Herkesin oynayışı, çeken nerdeyse o yanadır; ama gerçek çe
kişi, yalancı çekişe benzemez.

Kimi sapıklığa gidiyorsun, kimi doğru yola; ne ip meydana, ne
çeken.

Kör bir devesin, seni yuların çeker - götürür; fakat sen çekişi gör, yularını görme.

* Çekenle yuları görseydin, bu dünyâ, aldanma yurdu olarak kalmazdı sence.

Kâfir, köpeğin ardına düşüp gittiğini görseydi, çirkin şeytana maskara olduğunu anlasaydı

Namussuzcasına düşüp gider miydi hiç? Kâfir de elbet ayağını çekerdi.

İnek, kasapları anlasaydı, onların peşlerine düşüp o dükkâna girer miydi hiç?

Yese bile ot, içine siner miydi, ot verenlerin maksatlarını bilseydi?

1330. * Demek ki bu dünyânın direği gaflet. Devlet nedir? Haydi "dev - koş" sözüyle "let - kötek" sözü.

Önce koştukça koş, sonunda kötek ye. Devlet sâhibine, bu yıkık yerde eşekçesine ölmekten başka birşey yok.

Bir işe sımsıkı, dört elle sarıldın ya hani; onun ayıbı, bu solukta sana örtülmüştür.

İşleri düzüp koşan Tanrı, onun ayıbını senden örttü, sana göstermedi de o yüzden o işe kendini verdin.

Böylece harâretle sarıldığın her düşüncenin ayıbı da senden gizlidir.

* Onun ayıbı, çirkinliği sana görünseydi, canın ondan, doğudan batıya dek kaçardı.

Sonunda o işten bezer, pişman olursun ya; bu hâl önceden olsaydı koşar mıydın ona?

Demek ki o işi kazâya, kadere göre yapalım diye önceden ne olduğunu canımızdan örttü.

Fakat kazâ hükmünü belirtti mi, göz açılır, pişmanlık gelir - çatar.

Bu pişmanlık da başka bir kazâdır; bu pişmanlığı bırak da Tanrı'ya tap.

1340. Pişman olmayı âdet edinirsen, bu pişmanlıktan daha da beter pişman olursun.

Yarı ömrün darmadağanlıkta geçer; yarı ömrün de pişmanlıkta yiter - gider.

Şu düşünmeden, darmadağan oluştan vazgeç; daha iyi bir hâl, daha güzel bir dost, daha hoş bir iş ara.

Elinde daha iyi bir iş yoksa, pişmanlığın neye? Neyi yitirdin ki pişman oluyorsun?

Biliyorsan iyi yola sarıl; bilmiyorsan, şunun kötü olduğunu nasıl bileceksin, nasıl anlayacaksın?

İyi bilmedikçe kötüyü bilemezsin; a yiğit, zıddı, zıddıyla görürebilirsin.

Bunu düşünmekten vazgeçemiyorsan, bunalıyorsan, o vakit suç işlememekten de vazgeçemiyor, âciz kalıyorsun demektir.

Peki, mâdemki âcizdin, bu pişmanlık neden? Âcizliği de bir araştır, kimin çekişiyle gelmede?

Dünyâda, bir gücü yeter olmadıkça gücü yetmezi kimse görmemiştir; böyle birşey olamaz, bunu böyle bil.

Böylece her istediğin şeyin ayıbından perde ardındasın sen.

1350. O dileğin ayıbı sana görünseydi, canın, zâten o araştırmadan kaçardı.

O işin ayıbı görünseydi sana, seni o yana çeke - sürtüye kimse götüremezdi.

Bir başka iş de hoşuna gitmez hani; bu tiksinti, ayıbının meydana oluşundandır.

Ey kelâmı hoş, sırları bilen Tanrı, kötü işin ayıbını bizden gizleme.

İyi işi de ayıplı gösterme bize de ona sarılmaktan soğumayalım, o işten vazgeçmeyelim.

Yüce Süleyman, âdetince, alaca karanlıkta mescide gitti.

Her gün olduğu gibi o gün de o pâdişah, mescitte yeni bir ot görmek için her yanı araştırmakta, her yana dikkat etmekteydi.

Otların, herkesten gizli olan sırlarını o tertemiz gönül gözünün görmesini dilemekteydi.

**Gül bahçesine giden, başını dizine koyup murâkabeye dalan
sûfinin hikâyesi, dostlarının ona, başını kaldır da
gül bahçesini, çiçekleri, kuşları, yüce Allâh'ın
eserlerini seyret demeleri**

Sûfinin biri, içi açılışın diye sûfice, başını dizine koymuş, yüzünü gizlemişti.

* Gönülüne tam dalmış, gönül hâline varmıştı ki onu uyuyor sanan bir herzevekil, onun bu hâliinden usandı.

1360. Ne uyuyorsun dedi, başını kaldır da şu eserleri, çayırığı, çimenliği seyret.

* Tanrı buyruğunu duy, rahmet eserlerine bakın demiştir; sen de şu rahmet eserlerine yüzünü çevir.

Sûfi, a havasına kapılmış kişi dedi; Tanrı eserleri gönüldür, gönüldedir; dışarıdakiler o eserlerin eserleridir ancak.

Bağlar, bahçeler, yeşillikler, canın ta içindedir; dışarıdakiler, akar suya vurularıdır.

Dışarıdaki bağ, bahçe, suya vurmuş hayâldir; suyun berraklığıyla da oynar - durur.

Bağlar, bahçeler, meyvalar gönüldedir; onların berraklığı şu balçığa vurmuştur.

* O sevinç selvisinin vuruşu olmasaydı, Tanrı, ona, aldanma yurdu demezdi.

Bu aldanış da şudur: O hayâl, erlerin gönüllerinin, canlarının aksidir.

Bütün aldananlar, burası cennet yurdudur zannına kapılmışlar, şu aksi seyre gelmişler.

Bağların, bahçelerin aslından kaçıyorlar da bir hayâle kapılıp kalıyorlar.

1370. Bu gaflet uykusu, sona erdi de uyandılar mı, dosdoğru görürler ama o görüşün ne faydası var.

Kıyamete dek, bu yanlış yüzünden, eyvahlar olsun diye mezarlığa bir gürültüdür, bir ah edıştır, düşmüştür.

Ne mutlu o kişiye ki ölümden önce öldü; yâni bu bağın, bu tüzümün aslından bir koku aldı.

Mescid-i Aksâ'nın bir bucağında keçiboynuzu bitmesi, selâm ona, Süleyman'ın o ota konuşması, ot, hâssasını, adını söyleyince de kederlenmesi

Derken Süleyman, bir bucakta, salkım gibi bir yeni otun bittiğini gördü.

Görülmemiş, yeşil, terü tâze bir ot olduğunu gördü; yeşilliği göz kamaştırıyordu.

Süleyman, hemen o ota selâm verdi. Ot selâmını aldı; hoşlandı, açılıp saçıldı.

Süleyman, adın ne senin, dilsiz, dudaksız söyle bakalım dedi. Ot, a dünyânın pâdişâhı dedi, adım keçiboynuzu.

Süleyman, senin ne hâssan var diye sordu; keçiboynuzu, ben nerede bitersem dedi, orası yıkılır - gider.

Benim adım harrubdur, durağım da harap yer; ben şu balçığın yıkıcısıyım.

Bunun üzerine Süleyman, çabucak anladı ki eceli gelmiş, yola düşmek gerek.

1380. Ben kaldıkça dedi, şüphe yok ki bu mescide bir yıkıntı, bir çöküntü gelmez.

Ben durdukça, benim varlığım durdukça Mescid-i Aksâ nasıl olur da yıkılır, çöker?

Şu hâlde şüphe yok ki mescidimizin yıkılması, ancak ölümümünden sonra olur; bunu böyle bil.

O gönül mescittir, beden ona secde eder; kötü dostsa, nerde olursa olsun, mescitte biten keçiboynuzudur.

Sende de kötü dost belirdi mi, kendine gel; ondan kaç, onunla az konuş.

Onu kökiünden sök; baş verir, boy atarsa seni de yıkar - gider, mescidini de.

A âşık, senin keçiboynuzun da eğriliktir; çocuklar gibi ne diye gider de tehlikeli şeylere yamanırsın?

Kendini suçlu say, kendini suçlu görmekten korkma da o usta, bellettiği dersi kapmasın senden.

Ben bilgisizim, bana öğret demen, bu çeşit insaf sâhibi olman, ululanmandan, yücelik taslamandan yeğdir.

* A yüzü ak, alını açık kişi, babandan ders al; Rabbimiz dedi hani bundan önce; kendimize zulmettik biz.

1390. * Ne behâne getirdi; ne düzen düzdü; ne hile bayrağımı yüceltti.

* İblis'se bahse girişti; yüzüm, benzim kıpkırmızıydı, beni sen sararttın dedi.

* Renk, senin verdiği renk; beni boyayan da sensin, suçumun temelini de sen attın, uğradığım âfete sen uğrattın beni. Yüzüme vurduğun dağ, senin dağın.

* Kendine gel de Rabbim, beni sen aldattın, sen azdırdın âyetini oku; cebrî olma; pek öyle eğri - büğrü söylenme.

Ne vakte dek cebir ağacına sıçrayıp çıkacaksın da dilediğini yapmak gücünü bir yana atacaksın, inkâr edeceksin?

O İblis gibi, onu soyu - sopyu gibi sen de Tanrı'yla savaşmada, söylenip durmadasın.

Eteklerini çemreyip isteye - dileye, gönül hoşluğuyla isyana koşuyorsun; zorla olur mu bu, seni kim zorluyor?

Böyle hoş bir hâlde, isteye - dileye, oynaya - güle yol azıtmaya, kim koşar?

Yirmi kişi sana öğüt verse, o işin kötülüğünü söylese, sen yirmisiyle de savaşa girişirsin.

Doğrusu budur; yol budur ancak; adam olmayandan başka beni kim kınayabilir dersin.

1400. Zorla iş yapan kişi, böyle söz mü söyler; yolsuz kişi böyle savaşırmı hiç?

Nefsinin dilediği şeyde, irâden elinde, dilediğini yaparsın; fakat aklının dilediği, buyurduğu şeyde direnir, irâdem elimde değil, ihtiyârım yok ki dersin.

Bahtı yâver kişi bilir ki akıllı geçinmek, İblis'tendir, aşksa Âdem'den.

Akıllılık, denizlerde yüzmeye benzer; yüzenlerin azı kurtulur; onların sonları boğulup gitmektir.

Yüzmeyi bırak, ululuktan vazgeç, kini at; yüzdüğün su ırmak değil, çay değil, denizdir, deniz.

* Hem de öylesine bir deniz ki sınırsız, kıyısı, bucağı, dibi, durağı, sığınacak yeri yok; yedi denizi bile bir saman çöpü gibi kapıverir.

Ama aşka gelince: O, seçilmiş erlere gemi gibidir; gemideki adam, âfete az uğrar; çoğu kurtulur - gider.

Akıllılığı sat da şaşkınlığı al; çünkü akıllılık, bir zandır, şaşkınlıksa görüş.

* Mustafâ'nın huzûrunda akı kurban et; Allâh'ım yeter bana de; Allâh'ım yeter.

* Ken'an gibi gemiden baş çekme; ona da herşeyi bilirim diyen akı ululuk vermişti.

1410. O da, yüce, sağlam bir dağın üstüne çıkarım; ne diye Nûh'un minnetini çekecekmişim demişti.

* A sapık, onun minnetinden nasıl kaçır, kurtulursun ki Tanrı bile ondan râzı olmakta.

* Nasıl olur da canımız onun minnetini çekmez; Tanrı bile onun şükrünü, minnetini makbûl saymış.

A hasetle dopdolu olan, a böbürlenip duran kişi, sen ne bilirsin? Tanrı, onun çalışmasını kabûl etmiş, ondan râzı olmuş.

Keşke Ken'an, yüzme öğrenmeseydi de Nûh'un minnetine katlansaydı, gemiye girmeyi umsaydı.

Keşki çocuk gibi bilgisiz olsaydı da çocuklar gibi anasına sarılsaydı.

Yahut dilden bellenen bilgisi az olsaydı da gönüle vahiy bilgisini Tanrı dostundan kapsaydı.

Böyle bir ışığa karşı tutar da kitabı açarsan, vahiyle huzûra eren can, seni azarlar.

* Zamânın kutbunun sözüne, soluğuna karşı, dilden aktarılan bilgiyi, su varken teyemmüm bil.

* Kendini aptal say, ona uy da sonra yürü; kurtuluşu ancak bu aptallıkta bulabilirsin.

1420. * Ey oğul, işte insanların pâdişâhı, bunun için, "Cennetliklerin çoğu aptaldır" dedi.

* Akıllılık, fikirlilik, senin ululanmana benzer; senin toz, toprak koparan yelindir; aptal ol da gönlün düzelsin, huzûra ersin.

Ama aptallık dediğim, iki kat maskara olmak değil hâ; O'na karşı adamı şaşkırtan, adamı kendinden geçiren aptallık.

* O ellerini doğrayan kadınlardır aptal olanlar. Ellerinden haberleri yoktur ama Yusuf'un yüzünü seyredip dururlar.

Akh, dostun aşkıyla kurban et; zâten akıllar, dost ne yandaysa o yandadır.

Akıllar, akıllarını o yana yollamışlar; bu yanda kalan akılsa, sevilmeyen ahmak olan akıldır.

Şu aklın, şaşkınlıkla başından giderse, saçının her teli bir baş olur, bir akıl kesilir.

O yanda beyin, düşünce zahmetini çekmez; ova da, bahçe de beyinler bitirir, akıl - fikir yetiştirir.

Bu ovayı bırakır, o yandaki ovaya varırsan nükteeler işitirsin; o bağa gidersen fidanın suya kanar, boy atıp gelişir - yetişir.

Bu yolda şanı - şerefi bırak; kılavuzun kımıldamadıkça kımıldama.

1430. Başsız oynayan, kuyruk olur; onun kımıldayışı, akrebin kımıldayışına benzer.

Eğri - büğrü gider, geceleri görmez, çirkindir, işi - gücü temiz kişileri sokmak, dalamaktır.

Ez onun başını; onun içindeki hep budur; huyu - husu boyuna bundan ibârettir.

Bu yüzden de hayırlısı, başının ezilmesidir; böylece de can kırıntısı, o yomsuz bedenden kurtulur - gider.

Delinin elinden silâhı al da adâlet de senden râzı olsun, düzen de.

Silâhını alamazsan elini bağla delinin; yoksa ondan yüzlerce zarar gelir.

(Ş E R H)

1294. Yıldız bilgisi. İnsanın başına gelecek şeyleri, yahut dünyada olacak olayları bilmeye yarayan ve eskiden de, eşi - örneği olmayan bilgiler, yahut gizli bilgiler anlamına gelen "Ulûm-ı Garibe, Ulûm-ı Hafiyye" adları verilerek müsbet bilgilerden ayrılan "İlm-i Nucûm - Tencim" değildir; esâsen bu, İslâm dininde de bâtıldır. Hz. Peygamber (S.M.), "Kim bir yıldız bakana, yahut bir kâhine baş vurur da onun dediğini gerçek bilirse, Muhammed'e inen herşeye kâfir olmuştur" buyurmuştur (Câmi'; II, s. 140). Mevlânâ, beyitte hekimliği yıldız bilgisiyle anmak suretiyle de maksadının, hey'et (Astronomi) olduğunu anlatmaktadır.

1297 - 1298. Fütüvvet erbabınca terziliği İdris Peygamber, dokumacılığı Şit Peygamber, demirden zırh yapmayı Dâvud Peygamber icâd etmiştir; hattâ ekin ekmek bile Âdem Peygamber'den kalmadır. Mevlânâ, esnafı ve sanatkarları teşkilâtlandıran ve kökü Sâsânîlere dayanan Fütüvvet ehlinin inancına terceman olmaktadır. İslâm ve Türk illerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları adlı makalemize bk. İst. Üniv. İktisat Fakültesi Mecmuası, c. XI, sayı: 1 - 4'ten ayrı basım; 1952; s. 91 ve devamı).

1301 - 1309. Kur'an-ı Kerim'in VI. sûresinin (Mâide) 27 - 31. âyetlerinde, Âdem Peygamber'in oğlu Hâbil'i, kardeşi Kaabl'in öldürdüğü, Tanrı'nın bir karga göndererek yeri eşip ölü bir kargayı gömdüğünü ona gösterdiği, onun da o sûretle kardeşini gömdüğü bildirilir.

1308. Akl-ı Küll - Cüz'î Akil. I. c. 1907. beytin şerhine bk. "Gözü ne kaydı, ne yanıldı." I. c. 1589. b; II c. 3763. b. e bk.

1324. Dünya - Aldanma yurdu. III. sûrenin (Ali İmran) 185. ve LVII. sûrenin (Hadîd) 20. âyetlerinde, dünya yaşayışının, ancak bir aldanma metâi olduğu bildirilmektedir. Bu âyetlere işaret edilmekte ve ikinci mısra'da, âyetten lafazan ıktibas yapılmaktadır.

1330. Dünyanın direği gaflet. Mevlânâ, "Fihî mâ. fih"te, "Şimdi dünya, gafletle durur. Gaflet olmasa bu dünya kalmaz. Tanrı'yı özleyiş, âhireti anış, esriyip kendinden geçiş, öbür dünyanın mimâridir. Tümden yüz gösterse bunlar, tümden o dünyaya gideriz. Burada kalmayız. Ulu Tanrı, burada kalmamızı, iki dünyanın olmasını diledi de iki kâhya dikti. Biri gaflet, öbürü uyanıklık; böylece iki dünya da mâmûr olur - gider" sözleriyle bunu anlatır (Tercememiz; 25. Bölüm; s. 93).

1335. Doğudan batıya dek. XLIII. sûrenin (Zuhruf) 38. âyetinde, şeytanlara uyup yoldan çıkanların, âhirette, onlara uydularından dolayı pişman olarak keşki seninle benim aramda doğuyla batı kadar bir uzaklık olsaydı diyecekleri bildirilir. İkinci mısra'da bu sözle ıktibas yapılmıştır. Mevlânâ, bu bölümün sonuna dek gene cebir ve ihtiyardan bahsetmekte, mutlak cebirin bulunmadığı-

yı anlatmaktadır (I. c. 620-643, 1502-1512., II. c. 61-62 ve III. c. 1369. beyitlerin içinde bk.).

1359. Murakabe. Gözetmek anlamına arapça bir sözdür. Sûfilerde, diz, ayak yere basmak üzere dikilip baş, dize dayanarak gözler yumulup, Tanrı'nın, ulubunu düşündükçe, gündülden dünyaya âit şeyler çıkarılarak Tanrı'nın feyzini dilemeye derler. Türkçede, "gönül hâline varmak, gönül beklemek" denir; bu deyim, Melâmî - Hamzaviler tarafından kullanılmıştır. Bu hikâye, Attâr'ın "Tezkiretü'l - Evliya" sında geçer. II. asır (VIII. M.) sûfi kadınlarından Râbia, bir bahar çağında murâkabeğe varmışken hizmetçisi kadın, a efendim, dışarıya çık da Tanrı sun'unu seyret demiş, o da, sanat sâhibini gördüş, sanat eserlerini seyretmiyorum diye karşılık vermiş (Tehran - Çâphâne-i Merkezî; Muhammed Kazvîni'nin Önsözüyle; 1322 H. Ş. H. s. 60). Şems'in "Makaalât"ında da buna benzer bir hikâye vardır (Maâhiz, s. 139). Murâkabe için II. cildin 159. beytinin şerhine de bk.

1361. XXX. sûrenin (Rûm) 50. âyetinde, "Allâh'ın rahmet eserlerine bak; yeryüzünü, ölümden sonra nasıl diriltmekte" denmektedir. Bu beyitte de, bölümün başlığında da âyetten lafzi ıktibas vardır.

1366. Aldanma yurdu. 1324. beytin şerhinde geçti. İkinci mısra'da âyet i kerimeden lafzi ıktibas vardır.

1372. beyitten sonraki bölümde geçen hikâye, Vâhidî'nin "Esbâb'ün - Nüzul"ünde geçer (İst. Üniv. K. Arapça Yaz. No. 713; 737 Ramazan ayında yazılmış nüsha: 10. a. Maâhiz'e de bk.; s. 138).

1389. Rabbimiz, kendimize zulmettik. Âyetten lafzi ıktibas var. I. c. 1259. beytin şerhine bk.

1391 - 1393. I. cildin 544. ve 1259. beyitlerinin şerhine bk. 1383. beyitteki "ben sen aldattın, azdırdın" sözü, âyetten lafzen ıktibas edilmiştir.

1405. Yedi deniz. Eskiler, yeryüzünde yedi büyük deniz kabul ederler, bunlara, "Heft Muhît, Heft Deryâ" derlerdi. 1. Çin denizi. Doğu Okyanusu, 2. Mağrip denizi. Atlantik Okyanusu, 3. Rum Denizi. Ak Deniz, 4. Kara Deniz, 5. Tabariyye Denizi. Kızıl Deniz, 6. Cürcan Denizi. Hazer, 7. Fars Denizi. Basra Körfeziyle Hürmüz Boğazının arası. Kur'an'da, deniz mürekkebe olsa, "yedi deniz" de buna eklense, ağaçlar kalem olsa, Rabbin kelimeleri yazılsa, hepsi biter, o kelimeler bitmez meâlindeki âyette de yedi deniz geçer (XXXI, Lokmân, 27).

1409. Ken'an. Nûh Peygamber'in inanmayıp gemiye girmeyen ve tûfan'da boğulan oğlunun adı. I. c. 406. ve 3416. beyitlerin şerhlerine bk.

1411 - 1412. XVII. sûrenin (Esrâ) 3. âyetinde, Nûh Peygamber'in, Tanrı'ya çok şükreden bir kul olduğu bildirilir ve övülür.

1418. Kutup. II. c. 817-828. beytinin şerhine bk.

1419 - 1421. Cennetliklerin çoğu aptal. Hadîs (Câmi'; I. s. 44). Maksat, kendi menfaatlerini küçümseyenler, kendilerini topluma verenlerdir.

1423. Ellerini doğrayan kadınlar. III. c. 1606. beytin şerhine bk.

*
**

(M E T İ N)

Mayası kötü olanların, bilgi, mal - mülk, mevki' sâhibi olmaları, kendileri için kötüdür. Bu durum, yol kesen kişinin eline düşmüş kılıca benzer; bunu anlatış

Mayası kötü olana bilgi belletmek, sanat öğretmek, yol kesen kişinin eline kılıç vermeye benzer.

Sarhoş zencinin eline kılıç vermek, adam olmayana bilgi belletmekten yeğdir.

Kötü kişilerin eline düşen bilgi, mal, mevki' ve buyruk* bir fitne kesilir.

* İşte savaş, delinin elinden kılıcı alsınlar diye, inananlara farz oldu.

1440. Onun canı delidir, bedeniye sanki kılıcıdır; o kötü huyludan kılıcı al.

Bilgisizlere, geçtikleri yerin, elde ettikleri makamın yaptığı kötülüğü, yüzlerce arslan bir araya gelse nasıl yapabilir?*

Onun ayıbı, rezilliği gizli; fakat bir âlet, bir fırsat buldu mu, yılanı, delikten çıkar, ovaya süzülür.

Bilgisiz, acı, kötü buyruk veren, pâdişah kesildi mi, bütün ova yılanla, akreple dolar.

Adanın olmayan, mal - mülk, mevki' ele geçirdi mi, kendi rezilliğini, kendisi istiyor demektir.

* Ya nekeslik eder, az ihsanda bulunur; yahut cömertlik eder, yersiz mal harcar.

* Şahı vezir hânesine kondurur; ahmak kişinin ihsanı işte böyle olur.

Buyruk, bir yol azıtmış sapığın eline düştü mü, eline mevki' geçti sanır ama bir kuyuya düşmüştür o.

* "Buyruk" diye çevirdiğimiz söz, beyitte "kıran" tarzında türkçe olarak geçiyor.

** Bu beyitte de "arslan" sözü türkçe.

Yol bilmez ki kılavuzluk etsin; çirkin canı, dünyayı yakar - yandırır.*

Yokluk yolunun çocuğu, pirlük etmeye kalkışır, ardına düşenleri, düşkünlük gulyabanisi yakalar.

1450. Gel der, sana Ay'ı göstereyim; oysa ki o narsuz - pirsiz, Ay'ı hiç mi, hiç görmemiştir.

A ham kişi, a bön adam, Ay'ın suya vuruşunu ömründe görmemişken kendisini nasıl gösterebilirsin sen?

Ahmaklar baş olmuşlardır da akıllılar, bu yüzden başlarını kim altına çekmişlerdir.

**

* Beyitteki "kılavuzluk sözü, "kılâvûz!" tarzında türkçe, fakat farsça kuralınca nisbet "i" style geçmektedir.

1439. Savaş - İslâm'da savaş, dini, İslâm hükümetini, nefsi, ırzı korumak için farzedilmiştir. Savaşta da, II. sürenin (Bakara) 190. âyetinde bildirildiği gibi, karşıdaki düşman savaştığından dolayı savaşmak, fakat bu hususta ileriye gitmemek emredilmiştir: XXII. sürenin (Hac) 39. âyetinden de anlaşılmalıdır ki savaşa, zulme uğrandığından dolayı izin verilmiştir. Savaşan, nefsiyle, yani bizzat düşmanla savaştığı gibi malıyla da toplumun yücelmesine yardım ederek savaşır ve malla savaş, âyet-i kerîmede ilk olarak anılmaktadır. İnsanın nefsiyle savaşması, yani kendini kötülüklerden koruması da bir savaştır; hattâ bu, en büyük savaştır (Câmi'; II. s. 171). Hâsılı, İslâm, bázılarınun sandığı gibi bir savaş dini değildir; barışı savaştan üstün görür. Mevlânâ, bu bölümden, savaşın neden dolayı gerektiğini bildirmektedir.

1445. Ya nekeslik eder. XXV. sürenin (Furkan) 62 - 76. âyetlerinde, gerçek inananların sıfatları anlatılırken, onların, mallarını, paralarını yoksullara verirlerken israf etmedikleri, aynı zamanda nekeslikte de bulunmadıkları, ikisini arasında ortalama bir durum gözettilikleri de beyan buyrulur (67). Hz. All, "Bilgisiz adamı, ya bir işte en ileri gitmiş görürsün; ya en geri kalmış" buyurur (Nehc'ül-Belâga; Beyrut, Müesseset'ül - A'lemî li'l - Matbûât basımı; c. IV, s. 151). "Yüce kişiden aç kaldığı, kötü kişiden karnı doyduğu zaman sakın" sözü de Hz. All'nindir ki Mevlânâ, âdeta bu sözleri şerhetmektedir (Aynı, s. 150).

1446. Şahı vezir hânesine koymak. Şah, vezir, satranç taşlarındandır. Beyitte, uygun olmayan, münâsebetsiz iş anlamı vardır.

**

* "Ey elbisesine bürünen" âyetinin tefsiri

Bu yüzden Tanrı, Peygamber'e, "Ey elbisesine bürünen, ey ürken, kilimden dışarı çık;

Kilime başını bürüme, yüzünü örtme; çünkü dünyâ, başı dönmüş bir bedendir; sense akılsın.

Dâvâcının ayıbına bakıp kendini gizleme; çünkü senin parıl - parıl parlayan vahiy mumun var.

* A ulu kişi, geceleyin kalk; sen, (âlemi aydınlatan) bir mumsun; bir ışıksın; mum, geceleri ayakta durur.

Senin yalımın olmadıkça aydın gün bile geceder; sana sığınmadıkça arslan bile tavşana tutsaktır.

* Bu arı - duru tertemiz denizde, bu temizlik denizinde kaptan ol; çünkü ey Mustafâ, ikinci Nûh'sun sen buyurdu.

Akıllara bir yol gösterici gerek; her yolda böyledir bu; hele deniz yolu olursa.

1460. Kalk da yolu vurulmuş kervana bir bak; her yanda, kaptan kesilmiş bir gulyabani var.

* Vaktin Hızır'ısın, her geminin kurtuluşu senden. Rûhullah gibi yalnız yola düşme.

Şu toplumun önünde, gökyüzünün mumuna benziyorsun; gizlenmeyi, yalnızlığı bırak.

* Yalnızlık vakti değil, topluma karış; doğru yolu göstermek, Kafdağı'dır; sen de Zümrüdüankaa'sın.

* Dolan - Ay, geceleyin gökyüzünün baş köşesinde yürür - durur; köpeklerin havlamaları yüzünden yürüyüp gezmekten kalmaz.

* Kınayanlar, senin Dolun - Ay'ına karşı üren köpeklere benzerler; senin yüce makaamına karşı ürer - durur onlar.

* Bu köpekler, "Susun" buyruğuna karşı sağırdır; akılsızlıklarından, senin Dolun - Ay'ına karşı ürerler.

Ey sağlık - esenlik, hastayı bırakma; sağıra kızıp da körün sopasını elinden alma.

* Körü yeden kişiye Tanrı'dan yüzlerce sevap vardır, yüzlerce ecir demedin mi sen?

* Köri kırk adım yeden kişi bağışlanmıştır, doğru yolu bulmuştur demedin mi?

1470. Öyleyse şu kararı olmayan dünyadaki körler topluluğunu kater - kater al, götür.

Doğru yolu gösterenin işi budur, sen de doğru yolu gösteren sin, âhir zaman yasına sevinçsin sen.

A sakınıp kaçınanların imâmı, şu hayâle dalanları tam inanca yürüt, haydi.

Sana karşı gönlünü bir düzene rehin eden kişinin boynunu ben vururum; sen sevine - sevine yürü.

Onun körlüğüne körlükler katarım ben; o şeker sanır, zehir sunarım ona ben.

Akıllar benim ışığımla aydınlanır, nurlanır; düzenleri, benim düzenimden öğrenirler.

* Dünyadaki erkek arslanların ayaklarına karşı, o Türkmenin kara çadırı nedir ki zâten?*

* A en büyük Peygamberim benim, onun ışığı benim kasırğa ma karşı nedir ki?

Kalk, o korkunç sûr'a bir üfür de topraktan binlerce ölü fırlasın.

* Mâdem ki vaktin İsrâfil'isin, doğru - düzen kalk da kıyâmet - ten önce bir kıyâmet kopar.

1480. A güzeller güzeli, kıyâmet nerede diyene kendini göster de, işte de, benim kıyâmet.

A mihnetlere uğramış sorucu, bir bak da gör; bu kıyâmet yüzünden yüzlerce âlem meydana gelmede; âlemlere âlemler katılmada.

* Fakat bir kişi, bu anışım, bu kunûtun ehli değilse, a benim pâdişâhım, ahmağa verilecek cevap, susmaktır.

A benim cânım, duâ kabûl edilmedi mi, Tanrı'nın göğünden gelen cevap, susmaktır ancak.

* Yazıklar olsun, harman devşirme çağı geldi ama akşam oldu, bahtımız yüzünden gündüz geçti - gitti.

Vakit dar, bu söz de o kadar sonsuz ki bir ömür bile bu söze dar gelir.

Bu daracık çukurlarda mızrak oyununa girişmek, mızrak oynayanları daraltır - gider.

A yiğit, vakit dar ya; ama halkın anlayışı, vakitten yüz kere daha dar.

* Beyitte "Türkman" ve "Alaçuk" sözleri türkçe olarak geçmektedir.

Değil mi ki ahmağa verilecek cevap susmaktır; sözü ne diye uzatıp durursun?

Rahmetin kemâli, kerem deryâsının dalgalanması yüzünden her çorak yere yağmur yağıyor, her susuz yer ıslanıyor.

* **Cevap vermeyiş de cevaptır sözü, ahmağa verilecek cevap susmaktır sözünü pekiştirir; bu iki söz, anlatılacak şu hikâyede açıklanmaktadır**

1490. Bir pâdişah vardı, onun da bir kulu vardı; bu kulun aklı ölüdü de şehveti diri.

Pâdişâhın gerekli hizmetlerini bırakır, kötü düşüncelere dalar, fakat yaptığı işi iyi sanırdı.

Yüce pâdişah, parasını, geçimini azaltın; söylenir, savaşırsa adını kulların arasından silin - gitsin dedi.

Kölenin aklı kıttı, hırsı fazla; parasını, geçimini az görünce öfkeleni; başını dikti.

Aklı olsaydı bu işi ölçer - biçerdi de suçunu görür, kendini bağışlatmaya uğraşır.

Ayağı bağlanmış eşek, eşekliği yüzünden öfkelenir, debelemeye kalkışırsa iki ayağı da başına bağlanır - gider.

Eşek, bir bağ yeter bana derse aldırma; bu iki bağ, o bayağı hayvanın yaptığı işten dolayı bağlandı.

* **Selâm ona, Mustafâ, "Gerçekten de Yüce Tanrı melekleri yarattı, onlara akıl verdi; hayvanları yarattı, onlara şehvet verdi; Âdemoğullarını yarattı, onlara akıl da verdi, şehvet de; kimin aklı şehvetine üst olursa meleklerden yücedir o; şehveti aklından üst olursa hayvanlardan daha aşağıdır"**
buyurdu; bu hadisi anlatış

Hadiste gelmiştir; yüce Tanrı, dünyâ halkını üç çeşit olarak yarattı.

Bir bölüğüne tamâmiyle akıl verdi, bilgi verdi, cömertlik verdi; bunlar meleklerdir; bunlar secdeden başka birşey bilmezler.

Mayalarında hırs yoktur, havalara uymazlar bunlar. Baştan başa yalnız ışıktır bunlar, Tanrı aşkıyla diridir bunlar.

1500. Öbür bölük ışıktan bomboştur; hani hayvanlar gibi; otlar se-mirir - dururlar.

Hayvan, ahırdan, ottan başka birşey görmez; aşağılıktan da haberi yoktur, yücelikten de.

Şu üçüncü bölükse insan oğludur; yarısı melektir insanın, yarısı eşek.

Eşek olan yarısı, aşağılıklara meyleder; öbür yarısıysa akla uygun şeylere meyleder.

O iki topluluk, savaştan da selâmettedir, yıkılıp gitmekten de; şu insansa iki bölüğe de aykırıdır, azâb içindedir.

İnsanlar da imtihan edilip bölünmüşlerdir; kılıkları insandır ama üç bölük olmuşlardır.

Bir bölümü tamamiyle kendinden geçmiştir; onlar İsa gibi meleklerle katılmışlardır.

Görünüşte insandır onlar, mânâ bakımındansa Cebrâil kesilmişlerdir; öfkeden de kurtulmuşlardır, havalarna uymaktan da, dedikodudan da.

Rıyâzattan da kurtulmuşlardır, zâhitlikten de, savaştan da. Sanki onlar, insan oğlundan doğmamışlardır.

Öbür bölükse eşeklere katılmıştır; tamâmiyle öfke kesilmişlerdir onlar, tamâmiyle şehvet.

1510. Onlarda da Cebrâillik huyu vardır ama geçti - gitti; o ev dardı, o huysa pek büyük.

Cansız olan kişi ölmüştür; canında bu huy olmayan kişi de eşek kesilmiştir.

Bu huya sâhib olmayan can, bayağıdır, aşağıdır; bu söz gerçektir; bu sözü süffi söylemiştir.

O, hayvanlardan da daha fazla can çekişir; didinir - durur; dünyâda ince - ince işlere girer.

Onun örüp dokuduğu düzen, onun yaptığı şeytanlık, başka bir hayvanda belirmez.

Altın işlemeli kumaşlar dokumak, denizin dibinden inciler çıkarmak,

Hendese bilgisinin incelikleri, yahut hey'et, hekimlik bilgisi, felsefe,

Hep bu dünyâya bağlıdır; bunlar, adama, yedinci kat göğün üstüne çıkılacak yolu göstermez.

Bütün bunlar, ahır yapma bilgisidir; ahırda öküzün, devenin varlığına destektir.

Hayvan, bir kaç gün geçinsin diye şu aptallar, bu bilgilere, gizli, ince şeyler adını takmıştır.

1520. Tanrı yolunun, Tanrı'ya ulaşma durağının bilgisini, gönül ehli, gönlüyle bilir.

Demek ki Tanrı, şu latif hayvanın mayasını kardı, yarattı; onu bilgiye eş - dost etti.

* O bölümün adına "Hayvanlar gibi" dedi; çünkü uykuyla uyanıklığın ne ilgisi var?

* Hayvanı ruh, uykudan başka birşey bilmez; bu toplumda birbirine aykırı duygular vardır.

Uyanıklık geldi mi, hayvan uykusu kalmaz; duygusundaki aykırılığı o vakit, gönül levhinden okur.

Uykuya dalmış kişinin, uyanınca, rûyâda gördüklerinin tersini görmesi gibi hani.

* Hâsılı aşağılık kişilerdir onlar, en aşağıdır onlar; bırak onları, "Ben batanları sevmem."

"Gönüllerinde hastalık olanlara gelince: Kur'an, onların pisliklerine pislik katarak küfürlerini artırır" âyetiyle "Kur'an'da getirilen örneklerle çoklarını şaşırtıp azdırır, çoklarını da doğru yola getirir" âyetlerinin tefsiri

Çünkü kötü huyunu değiştirmeye, nefsiyle savaşmaya istidadı vardı, aşağılıktan kurtulabilirdi ama bu istidat yok oldu - gitti.

Hayvandaysa istidat, kaabiliyet yoktur; hayvanlığı yüzünden özü apaçık meydandadır.

İnsandaki istidat, kaabiliyet yok oldu mu, ne yerse yesin, yediği eşek beyni kesilir.

1530. * Akıl arttıran belâdür yese afyon olur; kalb illetini, akılsızlığını artırır.

İnsanların bir bölümüyse savaştadır; yarısı hayvandır onların, yarısı doğru yolu bulmuş diri kişi.

Gece - gündüz savaşmadadır onlar, çekişmededir; sonları, öneliyle savaşır durur.

Aklın nefisle savaşması, Mecnûn'un devesiyle savaşmasına benzer. Mecnûn'un dileği, Leylâ'ya kavuşmaktır; devenin dileğiyle yavrusuna kavuşmak. Mecnûn dedi ki :

*Bindiğim devenin sevdâsı, arda gitmek, benim sevdâmsa ileri varmak.
İkimiz de sevdâsız ama sevdâlarımız ayrı.*

Onlar gerçekten de Mecnûn'la dişi devesine benzerler; Mecnûn yol almaya, ileriye gitmeye uğraşır, deve geriye gitmeye.

Mecnûn, ileriye gidip Leylâ'ya kavuşmak sevdâsındadır; dişi deve, geriye dönüp köşegine kavuşmak sevdâsında.

Mecnûn, bir soluk kendinden geçti mi, dişi deve döner, geriye giderdi.

Mecnûn'un bedeni, aşkla dopdoluydu; kendisinden geçmekten başka da bir çâresi yoktu.

Kendisini görüp gözeten akıldı; ama Leylâ'nın sevdâsı, aklını kapıp gitmişti.

Fakat deve, iyiden iyiye görüp gözetiyordu kendini; pek de çevikti; yularını gevşek gördü mü,

Mecnûn'un kendinden geçtiğini, dalıp gittiğini anlıyor, yüzünü geriye döndürüp durmadan köşegine doğru yol almaya koyuluyordu.

1540. Mecnûn kendine gelince vardığı yerden fersahlarca geri gittiğini görüyordu.

İki-üç gün bu hâlde yürüdüler. Mecnun, sanki yıllarca şaşkınlığa düşmüştü.

A deve dedi; ikimiz de âşıkız; fakat birbirimize aykırınız; demek ki biz, yol, arkadaşlığına lâayık değiliz.

Senin sevgin de bana uygun değil, yuların da; senden ayrılmam gerek.

Bu iki arkadaş da birbirini sürüyor; bedenden inmeyen can, yol azıtmış.

Can, Arş'ın ayrılığıyla yoksulluğa düşmüş; bedense tiken sevdâsıyla dişi deveye dönmüş.

Can, yücelere ağmak için kanat çırpmakta; bedense pençeleriyle yere sarılmakta.

Ey yurt sevdâsıyla ölmüş deve, sen benimle oldukça canım, Leylâ'dan uzak kalacak.

Mûsâ toplumunun yıllarca çölde kaldığı gibi benim de günlerim bu çeşit geçip gitmede.

Bu yol, kavuşmaya iki adım; bense senin oltana takılmışım; bu yüzden de altmış yıldır bu yolda kalmışım.

1550. Yol yakın ama ben pek geç kaldım; bu biniciliğe doymuşum ben, doymuşum, doymuş.

Mecnûn, deveden başaşağı kendini attı da niceye bir gamla yanıp duracağım, niceye bir dedi.

Geniş çöl daraldı ona; kendini taşığa, kumluğa atıverdi.

Kendini aşağıya öyle bir attı ki, yağidin bedeni ezildi.

Kendini öylesine yere attı ki; kazâ bu ya, ayağı da kırıldı.

Ayağını bağladı da dedi ki: Top olur, çevgeninin önüne düşerim de yuvarlana - yuvarlana giderim.

İşte sözü güzel hakîm, bu yüzden, bedenden aşağıya inmeyen atlıya ilendi.

Mevlâ'nın aşkı, nasıl olur da Leylâ'nın aşkından az olur? Onun için top olman, elbette yeğ.

Top ol da gerçeklik yanına yat; aşk çevgeninin önünde yuvarlana - yuvarlana git.

* Bu yolculuk, Tanrı'nın çekişiyle olur; o yolculuğumuzsa de-
veyle olmuştur.

1560. Bu çeşit yolculuk, apayrıdır, bir başka çeşittir; cinlerin çalış-
malarından da ileridir; bu, insanların, çalışmalarından da.

Bu çekiş, herkesin çekişine benzemez; bunu Ahmed'in üstün-
lüğü meydana getirmiştir vesselâm.

Kölenin, verilen paranın az olduğunu yazarak pâdişâha şikâyeti

Pâdişâha mektup yazan kölenin hikâyesini anlatmak için sözü
kısa kes.

Köle, nazlı, nâzenin pâdişâha, hışımla, benlikle, kinle dolu bir
mektup gönderdi.

Bedenin mektuptur; pâdişâha lâayık mı? Bir iyice bak da sonra
gönder.

Bir bucağa git, mektubu aç da oku; bak bakalım, içindeki
sözler pâdişahlara lâayık mı?

Lâayık değilse yırt o mektubu; bir çâresini bul da başka bir
mektup yaz.

Ama beden mektubunu açmayı da kolay sanma hani. Kolay
olsaydı herkes gönül sırrını apaçık görürdü.

Mektubu açmak, ne zor iştir, ne güç iş. Erlerin işidir o; aşık
oynayan çocukların işi değil.

Hepimiz de, "İçindekiler" bölümünü yeter bulmuşuz; çünkü
hırsımıza, havamıza kapılıp gitmişiz.

1570. * O "İçindekiler" halka bir tuzaktır, asıl mektubu da öyle
sansınlar diye yazılmıştır.

* Mektubu aç, bu söze karşı boynunu çevirme, yüzünü döndür-
me; doğrusunu Allâh daha da iyi bilir.

"İçindekiler", dille söylemeye benzer; sen asıl gönül mektu-
bunun yazısını dene.

Bak bakalım, söylediğin söze uygun mu? İşin, iki yüzünün işi-
ne dönmesin.

Pek ağır bir çuval yüklenip götürüyorsun hani; ama bakmakla
ağırlığı eksilmez ki.

Çuvalda acı, tatlı nelerin var; bak da yüklenip götürmeye de-
ğerse yüklen, götür.

İçinde değerli birşey yoksa çuvalındaki taşları boşalt gitsin;
kendini bu saçma işten, bu utanılacak işten kurtar.

Çuvala, aklı eren sultanlara, pâdişahlara götürülecek şeyleri
doldurman, onları götürmen gerek.

Kocaman sarıklı bir fakıyhin hikâyesi, birisinin fakıyhin sarığını kapıp kaçması, onun da, sarığı aç da ne götürdüğünü gör; ondan sonra götür diye bağırması

Fakıyhin biri, bez parçalarını toplamış, sarığının içine eze - büze sokuşturmuştu.

Böylece de bir topluma, mescide girince sarığının pek büyük görünmesini sağlamıştı.

1580. Elbiselerden bez parçaları toplamış, sarığını onlara büyüt-müştü.

Sarığın görünüşü, cennet elbisesine dönmüştü ama içi, münâ-fığın içi gibi rezildi, çirkindi.

Parça - parça bezler, yünler, postlar, o sarığın içine gömül-müştü.

Bu gösterişle geçimler elde etmek için sabahleyin medreseye yüz tutmuştu.

Alaca karanlıktı; yolda da elbise soyan bir adam, bir düzen kur-mak için beklemekteydi.

Fakıyhin başından sarığını kaptı; işini becermek için koşmaya koyuldu.

Fakıyh arkasından, oğul diye bağırdı; sarığı aç da sonra gö-tür.

Böyle, dört kanatla uçuyorsun ama götürdüğün armağanı bir aç da gör.

Bir aç da, elinle bir ovala da ondan sonra istersen götür; helâl ettim sana.

Hırsız kaçarken sarığı çözdü; çözer çözmez de yola yüzbinlerce parça dökülüp saçıldı.

1590. O olmayasica sarıktan, hırsızın elinde kala kala bir arşın bez kaldı.

Onu da yere çaldı da o düzenci dedi, bu düzenle bizi işten - güçten ettin.

Dünyânın, dünyâ ehline hâl diliyle öğüt vermesi, kendisinden vefâ umanlara vefâsızlığını göstermesi

Fakıyh, düzen yaptım ama dedi, olanı - biteni de öğüt yoluyla söyledim sana.

Bunun gibi dünyâ da, bir hoş açılıp saçılmıştır ama bağırıp vefâsızlığını da söylemiştir.

* A usta, bu olup bozulma dünyâsında, o düzen, oluştur, o bozuluş da öğüt.

Oluş, gel demektedir; izimin tozu kutludur benim; bozuluşuy sa git demektedir; hiçbir şey değilim ben.

Ey baharların güzelliğini görüp dudağımı ısırın, bir de güzün soğukluğunu, sarılığımı seyret.

Gündüz, güzelim güneşin yüzünü gördün; batış çağındaki ölü-münü de an.

Bu güzel çardakta Dolun - Ay'ı gördün; bir de ay sonundaki iştiyak çekişine, özleyip üzüluşüne bak.

Bir çocuk, güzellikte halkın efendisi kesilir; fakat günler ge-çince kocar, bunar, halka rezil olur - gider.

1600. Gümüş bedenli güzeller seni avladı ya; ihtiyarlık yüzünden pa-muk tarlasına dönen bedenleri de seyret.

Ey yağlı - balı yemekleri gören, o yemeklerin artığını bir de ayakyolunda gör.

O pisliğe, nerede senin o güzelliğin de; tabakta durduğun za-manki tadın, o tâzeliğin, o kokun nerede?

O da sana der ki: O, bir yemdi, ben de o yemin tuzağıydım; sen avlanınca yem gizlendi.

Nice parmaklar vardır ki ustalar, düzgünlüğüne gıpta ederler; ama sonunda o parmaklar titremeye başlar.

Can gibi mahmur göz, görürsün ki sonunda görmez olur; o göz-den sular akar.

Arsıların safında yürüten arslan yiğit, sonunda bir fâreye av olur - gider.

Çevik, ileriye görür, sanatkâr; sonunda kart eşeğe döner, bu-nar.

Misk kokuları saçan, akıllar çelen kıvırcık, simsiyah saçlar, so-nunda boz eşeğin kuyruğuna döner.

Önce oluşunu, açılıp saçılarak meydana gelişini bir hoşça sey-ret, sonunda da o rezilliğini,

1610. Tuzağı apaçık gösteren, ona kapılan kişinin bırığını, sakalını, senin gözünün önünde yoldu - gitti.

Artık dünyâ, düzenlerle beni aldattı; yoksa aklım, onun tuza-ğından kaçardı demeye kalkışma.

Altın gerdanlığa, asıma - takıma bak; nasıl da bukağı olmuş, tomruk kesilmiş, zincire dönmüş.

Böylece dünyânın bütün cüzü'lerini say - dök; hepsinin de ön-cesini, sonrasını gözden geçir.

Kim, işin sonunu daha iyi, daha aydın görüyorsa o, daha kut-ludur; kim, daha fazla kahır görüyorsa o, daha fazla kovulmuş, sürülmüştür.

Her birinin yüzünü, apaydın Ay gibi gör; değil mi ki öncesini gördün, sonunu da seyret.

* Böyle ol da İblis gibi tek gözlü kalma; o baktığının yarısını görür de, kuyruğu kesik köpek gibi yarısını görmez.

Âdem'in toprak olduğunu gördü de dinini göremedi; bu dünyâyı gördü de Tanrı'nın öbür dünyasını göremedi.

* A yiğit, erkeklerin kadınlara üstünlüğü, güç, kazanç, mal - mülk bakımından değildir.

Öyle olsaydı daha güçlü olduklarından dolayı fille arslanın, insandan üstün olmaları gerekirdi.

1620. Ey yalnız içinde bulunduğu ânı gören, erlerin kadınlardan üstün olmaları, erkeklerin, sonu, kadınlardan daha iyi, daha fazla görmelerindedir.

İşin sonunu görmekte üstün olmayan erkek, kadın gibidir, sonu görenlerden de aşığıdır.

Dünyâdan, birbirine aykırı iki ses gelmektedir; bakalım senin hangi sese istidâdın var?

Bir ses, sakınan, çekinen kişileri diriltir, bir araya toplar; öbür sesse, kötü kişileri aldatır.

Bir ses, ben tiken çiçeğiyim a bana düşkün olan güzel; çiçek dökülür, ben de tiken dalı olarak kalakalırım der.

Çiçeği, ey çiçek sanan der; çiçek buracıkta, buraya gel. Tikenin sesiye, bizim yanımıza gelmeye kalkışma der.

Bunu kabûllenirsen öbüründen kalırsın; çünkü seven, sevgilinin sesine aykırı olan sese sağırdır.

Bir ses, işte buracıktayım der, yanımdayım; öbür sesse, sen benim sonuma bak der.

Hazırım, buradayım demem, düzene benzer, tuzağı, pusuyu andırır; sen, sonraki şekli, önceki aynada gör.

Bu iki çuvaldan birine girdin mi, öbürüne aykırı olursun, öbürüne yaramaz bir hâle gelirsin.

1630. Ne mutlu o kişiye ki erlerin akıllarının, kulaklarının duyduğu bu sesi önceden işitir.

Gönül evini hangi ses boş bulursa o ses gelir, o eve yerleşir; gönül sâhibine de o sestten başkası eğri gelir, yahut kötü duyulur.

Yeni testi, sidiği emerse artık, su, o pisliği arıtamaz ondan.

Dünyâda herşey, bir şeyi çeker; kâfirlik küfrü çeker, doğruluk, doğru yolu göreni.

Kehlibar da vardır, mihladız da; demir de olsan oltaya gelirsin, saman çöpü de olsan.

Ancak demersen mihladız kapar seni; saman çöpüysen kehlibara kapılırsın.

Birisi, hayırlı kişilere dost değilse, mutlaka kötü kişilerin yanındadır, onlara komşudur.

Mûsâ, Kıptiye pek fenâ görünür; Hâman da Mûsâ'ya uyana pek kötü, pek taşlanmış görünür.

Hâmân'ın canı, Kıptiyi çekmiştir; Mûsâ'nın canı, kendi soydaşlarına istekli olmuştur.

Eşeğin midesi samanı çeker; insanın midesiyse buğdayla suyu çeker.

1640. * Karanlıklar yüzünden birini tanıyamazsan, kime uymuş, kimi imân edinmiş, ona bak da anla.

Ârifin, Tanrı ışığıyla gıdâlanmasını anlatış. "Ben Rabbimin katında konuk olurum; o, beni doyurur, suya kandırır" buyurulmuştur.

Gene "Açlık Allâh'ın yemeğidir; Allâh gerçeklerin bedenlerini onunla diriltir" buyurulmuştur; yâni Allâh'ın yemeği açlıktan gelir.

Her yavru, anasının peşinden gider; bununla da hangi cinsten olduğu anlaşılır.

İnsanın sütü, göğüsten gelir; eşeğin sütü, bedeninin yarısının aşağısından.

* Adâlet bölüştürücüdür, bölüşülecek şeyleri o bölüştürür; şaşılacak şey de şudur ki bu bölüştürmede ne cebir vardır, ne zulüm.

Yapılan iş, zorla yapılmış olsaydı, pişmanlık olur muydu hiç? Zulüm olsaydı, Tanrı'nın koruması olur muydu hiç?

* Gündüz sona erdi, ders yarına kaldı; bizim sırrımız, güne mi sığar?

A kötü kişinin soluğuna, yaltaklanmasına iyice inanmış er, Sen habbelerden çadır kurmuşsun; ama o çadırın ipleri pek gevşek.

Düzen, şimşeğe benzer; yolcular, yolu onun ışığıyla göremezler.

Şu dünyâ ile dünyâdakilerde birşey yok; ikisi de vefâsızlıkta bir gönüllü, aynı.

1650. Dünyâdan doğan, dünyâ gibi vefâsız; yüzünü sana döner ama o yüz, arddır, yüz değil.

O dünyânın ehli olanlarsa, o dünyâ gibi lûtufta, keremde, ah-dında durmada ayak direrler, sözlerinden dönmezler.

İki peygamber, ne vakit birbirine aykırı olmuş? Birbirinden mucize kaptıkları olmuş mu hiç?

O dünyânın meyvası hiç bozulur mu? Aklın sevinci kedere dönmez ki.

Nefis ahdında durmaz; onun için de kesilesidir, gebertilesidir, aşâğılıktır o, kıblesi de aşâğılık.

Bu alçaklık toplumu da nefislere lâyıktır; ölünün lâığı ke-fendir, mezardır.

Nefis akıllıdır, ince şeyleri bilir ama kıblesi dünyâdır; bu yüz-den onu ölü bil.

* Tanrı'nın vahiy suyu, bu ölüye sızdı da ölü topraktan, bir diri belirdi.

* Vahiy nûru gelmedikçe aldanma; o nûrla ışımadıkça, "öm-rü artsın" allığını sürünmesine kanma.

Bir ad-san ara ki gözden düşmesin, unutulup gitmesin; bir güneş ışığı ara ki batıp yitmesin.

1660. O inceden ince hünerler, o kılı kırk yaran dedi - kodular, Fi-ravun'un kavmidir; ecelse Nil suyu.

Onların şatafatı, onların büyüü, halkı çeke - sürüye o yana götürür ama

* Hepsini de büyücülerin büyüü bil; ölümüye ejderhâ kesilen bir sopa.

O sopa, büyülerin hepsini de bir lokma yaptı da yutuverdi; geceyle dopdolu bir dünyâyı, sabahın silip süpürmesi gibi hani.

Fakat ışık, bu yeyiştene ne arttı, ne eksildi; önce nasılsa gene öyle o.

Eserde çoğaldı, ama zât bakımından değil, zâta ne çoğalmak var, ne âfetlere uğramak.

* Tanrı'nın, âlemi yaratmakla, ne yaratışı çoğaldı, ne gücü - kudreti; zâten önce olmayan, şimdi de olmadı.

* Ama halkın yaratılmasıyla eserler çoğaldı; bu iki çoğalış arasıdaysa fark var.

* Eserlerin çoğalması da, sıfatlarının, kudretinin belirmesi için onun meydana getirişi.

Varlıkların çoğalmasıysa, onların, sonradan meydana geldiğİ-ne, sebeplere bağlı olduğuna delildir.

* "Mûsâ, içinde, gönlünde bir korku duydu; korkma dedik, gerçekten de sen daha yücesin" âyetinin tefsiri

1670. Mûsâ, büyü de insanı şaşırır, nasıl edeyim? Bu halkta ayırd ediş yok ki dedi.

Tanrı, halkta ayırd ediş duygusunu meydana getiririm; ayırd edemeyen aklın gözlerini açarım.

Onlar, deniz gibi coşup köpürdüler ama ey Mûsâ, sen üstün olursun, korkma dedi.

Mûsâ'nın çağında büyüyle övünülürdü; sopa yılan oldu da büyü-cüler utandılar.

Herkes, güzellik, alımlık dâvası güder ama ölüm, alımların meheng taşıdır.

* Büyü de geçti - gitti, Mûsâ'nın mucizesi de, her ikisinin de varlık damındaki taşı düşürdü.

Büyü tasının sesinden, lânetten başka ne kaldı; din tasının sesinden de yücelikten başka ne kaldı?

Değil mi ki meheng taşı, erkekten de gizlidir, kadından da; a kalp, gel, safa gir de ondan sonra lâfa giriş.

Şimdi, senin lâfa girişmenin tam sırası; çünkü meheng taşı kaybolmuş; seni de yüce tutarlar, elden ele gezdirirler.

Kalp, büyüklük taslar da her solukta, a ayarı tam altın der, ben senden değersiz olur muyum hiç?

1680. Altın da, evet ey kapı yoldaşı der, şimdi öyledir ama hele ha-zırlan, meheng taşı geliyor.

Bedenin ölümü, sır ehline bir armağandır; hâlis altına ma-kastan ne ziyân gelir?

Kalp, sonunu görseydi, sonunda kararacağına, önceden kararır - giderdi.

Yüzü, önce kararınca iki yüzlülükten de uzak kahrı, kötü-lükten de.

Üstünlük kimyâsını dileyseydi, aklı, zevkinden üstün olurdu.

Hâlini anlardı, kadrini bilirdi de alçalırdı, gönlü kırılır; bu yüzden de kırıkları onaramı görürdü, onun lûtfuna ererdi.

İşin sonunu görür, kırılırdı; derken kırığı o anda bağlanır, sarılırdı, düzelir - giderdi.

* Tanrı'nın lûtfu, bakırları iksire doğru sürdü, götürdü; altın yaldızla boyanansa bu keremden mahrum kaldı.

A altın suyuna batmış olan, dâvâya girişme; şunu gör: Müş-terin hep böyle kör kalacak değil ya.

Mahşer ışığı, onların gözlerini açar; senin gözbağcılığın da re-zil olur - gider.

1090. Canların hasret çektikleri, gözlerin haset ettikleri sonu gören-lere bak, onları gör.

Bir de yalnız içinde buldukları zamânı görenleri seyret; bu içleri bozuk kişiler, asıldan, başları kesik doğmuşlardır.

* Yalnız içinde bulunduğu zamanı gören, bilgisizliktedir, zan-

dadır, şüphededir; onca ha gerçek sabah olmuş, ha yalancı sabah; ikisi de birdir.

A civanım, yabancı sabah, yüzbinlerce kervanı ölüm yeline vermiş, savurmuştur.

İnsanı yanıtlmayan peşin yoktur; eyvahlar olsun mehengi olmayan, makası bulunmayan cana.

Dâvâya kalkışan kişiyi, dâvâdan vazgeçirmeye zorlayış, buyruğa uymasını buyuruş

* Ebû - Müseyleme, ben de Ahmed'im dedi; Ahmed'in dinini düzenle vurup kıracağım.

Ebû - Müseyleme'ye de ki: Pek ululanma; önceden ulu görme kendini, aldanma; sonuna bak.

Topluma kılavuzluk hırsını düşüp öne geçme; arda düş de mum, senin önünden gitsin, yolunu aydınlatsın.

Mum, Ay'a benzer; gidilecek yolu gösterir; bu yanda yem mi var, tuzak mı var; bunu belirtir.

İster iste, ister isteme; mum olunca, doğan iziyle kuzgun izini görürsün.

1700. Fakat mumun yoksa yanılırsın; çünkü bu kuzgunlar düzenlidir; ak doğanların seslerini benimsemişlerdir.

* Yiğit, hüdhüdün sesini öğrense bile nerde hüdhüdün sırrı, nerde Sebâ'nın haberi?

Eğreti sesle öz sesi ayırd et; pâdişahların taçları, hüdhütlerin taçlarından alınmadır.

Şu utanmaz kişiler de dervişlerin sözlerini, âriflerin nüktelerini taklid ederler; ağızlarına alırlar, söylerler.

Önce gelip geçen toplumlar, hep katı taşı ödağacı sandılar da o yüzden yok olup gittiler.

Anlayıp belirtecek ayırd ediş duyguları da vardı ama hırs, ümit, onları kör etti, sağır etti.

Körlerin körlüğüne acımır; fakat hırs körlüğüne karşı getirilecek bir özür yoktur.

Pâdişâhın çarımha gerdiği adama da acımak gerek; fakat kendini haset çarımına geren bağışlanmaz.

A balık, işin sonunu gör, oltaya bak; fakat pis boğazlığın, işin sonunu görmek gözünü bağladı senin.

İki gözünü aç da önü de gör, sonu da; kendine gel, rahmetten sürülmüş İblis gibi tek gözlü olma.

1710. Tek gözlü, içinde bulunduğu zamandan başka bir zamânı görmeyen, hayvanlar gibi ileriden - geriden haberi olmayan kişidir.

* Öküzün iki gözünü kör etmenin diyeti, bir gözün diyetidir; çünkü öküzün gözünde bir yücelik yoktur ki.

* Öküzün iki gözü, öküzün yarı değerindedir; çünkü onun iki gözü dayancı, ancak senin gözündür; sen olmasan, öküz iki gözlü de olsa bir iş göremez.

* Ama bir insan oğlunun gözünü kör edersen, ana yola göre, ona yarı değerini vermek gerek.

Çünkü insanın gözü, bir dostun yardımı olmaksızın da bir iş görebilir.

Eşeğin gözü değil mi ki önceden sonu görmüyor; iki gözü olsa da tek gözlü demektir.

Bu sözün sonu yoktur; o az akıllı köle, ham ümitle pâdişâha mektup yazıyordu.

Ücret istemek için o kölenin mektup yazması hikâyesinin kalan kısmı

Mektup yazmadan önce, aşçıya gitti; ey cömert pâdişâhın nekes aşçısı dedi;

Ücretimden kesilen bu parayı, ondan da uzak görüyorum, himmetinden de uzak.

Aşçı, bir hikmeti vardır dedi; bu, ne nekeslikten olabilir, ne el darlığından.

1720. Köle, vallâhi dedi, bu buyruk pâdişâhın değil; eski altın bile pâdişâhın katında topraktır.

Aşçı, on çeşit delil getirdi; fakat köle, hırsından hiç birini kabûl etmedi.

Kuşluk çağında yeyimi, ücreti az gelince bir hayli sövdü - saydı ama faydasız.

Siz dedi, bunu mahsus yapıyorsunuz; aşçı, olamaz dedi, biz emir kuluyuz.

Bunu, işin teferruatından sanma, aslından bil, yaya kabahat bulma pek; ok atan koldur.

* "Attığın vakit sen atmadın" âyeti, gerçekte bir imtihandır; Peygamber'e pek suç yükleme; atış, Allâh'tandır.

* A gözü kamaşmış kişi, su baştan bulanık; gözünü bir aç da, önünü gör, aslına bak.

Köle, kızgınlıkla, dertle bir köşeye çekildi, pâdişâha öfkeyle bir mektup yazdı.

Mektupta pâdişâhı övdü; pâdişâhın cömertlik incisini deldi. Ey dileği olanların dileklerini vermeyi arayıp dileyen, ey avucu, dilekleri vermekte denizden de, buluttan da verimli olan dedi;

1730. Bulut da verir ama ağlaya - ağlaya verir; senin avucunsa bir-teviye, hem de güle - güle sofraya yarar.

Mektubun görünüşü övüştü ama bu övüşte de öfke görünmedeydi.

Senin de bütün işin - gücün ışıksız, çirkin; yaratılışın ışıktan uzak senin.

Aşağılık kişilerin işlerinin parlaklığı da solar - gider, taze meyva gibi bozulur.

Dünyanın parlaklığı da onun yüzünden solar; çünkü o, oluş - bozuluş dünyasındadır.

Öven kişinin gönlünde kin oldu mu, gönüller, öven kişinin övgüsünden hoşlanamaz.

* A gönül, önce kinden, pislikten arın da sonra Hamd Süresini çevikçe oku.

Dilinde övüş var, içinde sövüş; dile gelen söz ya şeytanlık, ya da afsun.

* İşte bundan dolaydır ki Tanrı, ben görünüşe değil, öze bakırım demiş.

Şerefini korumak için methiyeler düzen, övdüğü kişiye teşekkürler eden, fakat içinden gam, keder kokusu gelen, hırkasının eskiliğinden de o teşekkürlerin yalan olduğu, boş lâftan başka birşey olmadığı anlaşılan methedincinin hikâyesi

Birisi, bir hırkayla Irak'tan çıkageldi; dostları, ayrılıkla ne haldeydin diye sordular.

1740. Evet dedi, ayrılık acıydı ama yolculuk da pek kutlu geliyordu bana; müjdeler veriyordu.

Çünkü Halife on kat elbise verdi bana; yüzlerce medihler, senâlar olsun ona.

Halifenin ihsâmını saydı döktü, şükürler etti, methiyeler düzdü; şükürü sınırı aştı.

Dinleyenler, hırkanın hâli dediler, yalancılığına tanıklık etmede.

Bedenin çıplak, başın açık, yanmış yakılmış bir hâldesin; şükretmeyi ya birinden çaldın sen, ya birinden öğrendin.

Beyine ettiğin teşekkürün, düzdüğün methiyenin belirtisi nerede? Hani şu şerefsiz başında, kademsiz ayağında belirtileri?

* Dilin o pâdişâhı övüyor ama yedi endâmın şikâyet etmekte.

O cömertlik pâdişâhını, o bağış sultanını övüyorsun ama bir ayakkabın, bir şalvarın bile yok.

Metheden, bana ne verdiye dağıttım; bey, bağışta kusur etmedi.

Beyin bağışlarını aldım; hepsini de yetimlere, yoksullara dağıttım.

1750. * Mal - mülk verdim, karşılık olarak da uzun ömür aldım; çünkü yüreğim pek temiz dedi.

Peki dediler, o kutlu mal gittiyse şu içindeki bu yanış ne, bu tüten duman ne?

İçinde tiken gibi yüzlerce pislik var; gam, keder, müjde belirtisi olur mu hiç?

Gelip geçenleri, olup bitenleri anlatışın doğruysa hani sevgi belirtisi, nerde ihsâmın, ihsâna razı oluşun belirtisi?

Diyelim ki mal yitip gitti, sevinci nerde? Sel akıp gittiyse ya tağı hani?

Simsiyah, cana can katan gözlerin vardı, soldu diyelim, cana can katışı gitti, peki neden gözün gömgök?

A ekşi suratlı, nerde o temizliğin belirtisi? Sus, senden eğri büğrü sözlerin kokusu geliyor.

Mal - mülk bağışlamanın yüzlerce belirtisi olur; iyi işin yüzlerce görüntüsü olur.

Mal, bağışla yiter - gider ama karşılık olarak da adama yüzlerce dirilik gelir.

Tanrı'nın yarattığı yeryüzüne, Tanrı tarlasına tohum ekilsin de bitmesin; mümkün değil.

1760. * O'nun bahçelerinde salkımlar bitmezse, başaklar yetişmezse "Allâh'ın yeryüzü genişdir" denebilir mi, söyle.

Şu gelip geçici yeryüzü bile ekin vermezlikte bulunmuyor; bundan daha çok geniş olan Allâh'ın yeryüzü, nasıl olur da ekin vermez?

* Bu yeryüzünün bile verimde sonu yok, bayağı bir tohuma yedi yüz verir.

Övdün, peki, nerde övenlerin belirtisi sende? Ne dışımda bir belirti var, ne içinde.

Ârifin Tanrı'yı övmesi doğrudur; çünkü o övüşe onun eli de tanıktır, ayağı da.

O övüş, onu kapkaranlık beden kuyusundan çeker, çıkarır; dünyâ zindanının tâ dibinden alır, kurtarır.

Sırtındaki sakınıp çekinme atlasından biçilmiş elbiseyle uzlaşma ışığı, övüşüne tanıktır.

* Eğreti dünyâdan kurtulmuştur o; gül bahçesinde, akar suların kıyısında yurt edinmiştir o.

* Oturduğu, yurt edindiği, konakladığı yer, yüce dileğinde gizlenen başköşedir; oradaki tahttır.

* Orası, öylesine bir gerçeklik yeridir ki bütün gerçekler, orada terü tâzedir, sevinç içindedir, yüzleri gepegençtir.

1770. * Övüşleri, gül bahçesinin baharı övüşüne benzer; yüzlerce belirtisi görünmededir, yüzlerce görüntüsü vardır.

Baharın geldiğine kaynak da şahittir, fidan da; çayır çimen de şahittir, gül bahçesi de, o renk renk çiçekler de.

Güzelin güzelliğine, sedefteki inci gibi her yanda binlerce şahit var.

A lafazan, içindeki kötülük, soluğundan duyulmakta; derdin, başında, yüzünde parlayıp durmakta.

Savaş alanında, koku alanlar, kokudan anlayanlar var; kendine güvenip öyle hay-huy etmeye kalkışma.

Miskten lâf etme; soluğundan sovan kokusu gelmekte; gizlediğini meydana çıkarmakta.

Gülbeşeker yedim deyip duruyorsun ama soluğundan gelen sarımsak kokusu, sus be diyor, saçma - sapan söylenme.

Gönül büyük bir eve benzer; gönül evinde gizli komşular vardır.*

Komşular, pencereden, dıvardaki deliklerden gizli şeyleri görürler, anırlar.

Ev sâhibinin hiç de bilmediği, hiç de ummadığı bir delikten, evde ne var, ne yok, görürler.

1780. * Kur'an'ı oku; Şeytan'la Şeytan toplumu diyor Kur'an, insanların hâlimden gizlice haber alır.

Öyle bir yoldan koku alırlar ki insan, o yolu bilmez; çünkü o yol, duyguyla duyulmaz; şu bilinen şeylere benzemez.

Görüp duyanların arasında düzene kalkışma; a aşağılık kalp, meheng taşı varken lâf edip durma.

Meheng, altını da anlar, kalpı da; çünkü Tanrı, onu hem bedene bey etmiştir, hem gönüle.

Şeytanlar bile o kalabalıklarıyla gene de gizli tuttuğumuz şeyleri, düşüncelerimizi, yolumuzu - yordamımızı biliyorlar.

* İçimizde, hırsızlamaca bir yolları var; onların hırsızlıklarından baş aşağı geliyoruz.

* Soluktan soluğa aldatıyorlar bizi, ziyana sokuyorlar bizi; deliklerden, yarıklardan, pencereden bakar gibi gözetliyorlar bizi.

Peki, dünyadaki aydın canların, neden gizli hâllerden haberleri olmasın?

* Beyitte geçen "büyük" sözü "Kelan" olarak türkçe geçmektedir.

Gökyüzünün yücesine çadır kuran canlar, insanların gizli şeylerini bilmekte şeytanlardan aşağı mı olurlar?

Şeytan, hırsızlamaca göğe çıkmaya kalkışır da yakıcı şihapla taşlanır, sürülür.

1790. Kötü kişi, savaşta, nasıl baş aşağı yere düşerse, o da gökten öylece başaşağı düşer.

O, gönüllerin beğendiği ruhlara hasedinden, gökten başaşağı düşüverir.

Sen de çolaksan, topalsan, körsen, sağırsan, ne olursan ol da bu yüce ruhlara karşı bu çeşit bir zanda bulunma.

Utan, fazla lâf etme, can çekişme; çünkü bedenin o yanında çok casus var.

İlâhî hekimler, müridin, yahut yabancı kişinin, yüzünden, sözündeki sestem, gözünün renginden dîn ve gönül hastalıklarını anırlar.

Hattâ bu, bir yana dursun, gönüllere de yol bulurlar; içten geçeni de anırlar; çünkü onlar, gönüllerin casuslarıdır; onlarla oturunca doğrulukla oturun.

Şu beden hekimleri, bilgi sâhibidirler; senin hastalıklarını senden daha iyi bilirler.

İdrârına bakarlar, hâllerini anırlar; sense hastalığını bilemezsin bile.

Hem nabzının atışından, hem yüzünün renginden, hem soluk alıp verişinden, ne çeşit hastalığın var, koku alırlar.

Bu böyle olunca İlâhî hekimler, nasıl olur da ağızla, dille söylemeden senin hâlini anlamazlar?

Onlar, oturmadan, dinlenmeden, hemencecik, senin nabız atışından da, gözünden de, betinden - benzinden de yüzlerce hastalığını anırlar.

Zâten beden hekimleri, hekimliği yeni öğrenmişlerdir; hastalığı da ancak bu belirtilerle anlayabilirler.

1800. Olgunlarsa uzaktan adını duyarlar da, varlığının ta içine girerler.

Hattâ sen doğmadan yıllarca önce onlar, senin hâllerini görürler, bilirler.

**

(Ş E R H)

1453. beyitten önceki başlık. Ey elbisesine bürünen. Kur'an-ı Kerim'in LXXIII. sûresi, "Ey elbisesine bürünen, geceleyin namaza kalk, ama gecenin az bir kısmında; gece yarısında, yahut ondan biraz da sonra, yahut biraz önce ve oku Kur'an'ı, harfleri sayılırcasına, tâne .tâne ve yavaş - yavaş. Sana gerçekten de ağır birşey vahyedeceğiz. Şüphe yok ki geceleyin kalkmak, pek meşakkatlidir, fakat ibâdet için de gece pek uygun" meâlindeki âyetlerle başlar (1 - 6); sûrenin son âyeti olan 20. âyetteyse inananlardan hasta olanların, rızık elde etmek için yolculukta bulunanların, savaşlarla uğraşanların bulunduğu anılarak Tanrı'nın, mü'minlerin suçlarını örten, onlara rahmet eden bir mâbud olduğu bildirilir. "Ey elbisesine bürünen" âyeti, ey peygamberlik libâsına bürünen, onun güçlüklerini yüklenen tarzında tefsir edilmiştir. Uyku için yatan diyen de olmuştur. Gece namazının, beş vakit namazın farzedilmeden kılınacağını söyleyenler de vardır (Mecma'ul - Beyân; X, s. 375 - 382). Mevlânâ, bunu, hakikatini gizleme tarzında te'vil ediyor.

1456. Geceleyin kalk. Sûrenin 2. âyetinden lâfzî ıktibas vardır.

1458. İkinci Nuh. Nuh Peygamber, nasıl ümmetinden inananları, tûfandan kurtardıysa Hz. Muhammed de (S.M.) XXI. sûrenin (Enbiyâ') 107. âyetinde bildirildiği gibi bütün âlemlere rahmet olarak gönderildiği için âlemleri, sapıklık tûfânından kurtarmıştır. Netekim, "Ehlîbeytim, Nûh'un gemisine benzer; o gemiye binen kurtuldu; binmeyen boğuldu - gitti" buyurur (Câmi'; II, s. 136). Ehlîbeyte kendileri de dâhildirler ve ilk ferdi onlardır (I. cildin 406. beytinin şerhine bk.).

1461. Vaktin Hızır'ı. (I. cildin 223-237. beyitlerin ve 1607. beytin şerhlerine bk.).

1463. Kafdağı. Zümrüdüanka. (I. cildin 376. ve 1393. beytin şerhine bk.).

1464 - 1465. Ay - Köpekler. Türkçede de "Ay yürür, köpek ürür" atasözü vardır.

1466. Susun. VII. sûrenin (A'râf) 204. âyetinde, Kur'an okunurken susulması emredilmektedir. Bu âyete işaret olduğu gibi beytin ilk mısraında âyetten lâfzî ıktibas da vardır.

1468 - 1469. Kör - Kırk adım. "Kim bir körü kırk adım yederse cennet, ona vacib olur." (Hadîs; Câmi'; II, s. 161).

1476. Türkmen - Alaçuk. Göçebe Türkmenlerin kara çuldan örülmüş çadırlarına "Alaçuk" denir. Mevlânâ, "Mesnevi" sinde ve "Divân-ı Kebir" inde, mü'nâsebet düştükçe Türkmen'le Alaçuk'u anar.

1477. En büyük Peygamber. Hz. Muhammed (S.M.). Hz. Muhammed, âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir. XXXIII. sûrenin (Ahzâb) 45. âyetinde, in-

sanlara tanık, müjdeci ve korkutucu olarak gönderildiği beyan buyurulmuştur. XLVIII. sûrenin (Feth) 10. âyetinde Hz. Muhammed'le bey'atleşenlerin Allâh'la beyatleştikleri bildirilmiştir. VIII. sûrenin (Enfâl) 17. âyetinde, Bedir savaşında müşriklere bir avuç toprak attığı anlatılırken o toprağı, Allâh'ın attığı, yani Allâh'ın takdirine Hz. Muhammed'in âlet olduğu, takdirin onun eliyle yerine geldiği bildirilerek şâni yüceltilmiştir. Her hususta "Orta Ümmet" olan Muhammed ümmetinin, Tanrı huzurunda bütün insanlara tanık olacağı, Rasûl'ün (Hz. Muhammed'in) de kendi ümmetine tanıklık edeceği bildirilmiştir. XXXIII. sûrenin (Ahzâb) 40. âyetindeyse "nebilerin sonuncusu" olduğu bildirilir. Âlemde, hayâtiyeti olan herşey, her şahıs, her müessesese, gitgide olgunlaşır; bu olgunluk, olgunlaşmanın, âlem için gerekli olmasına bağlıdır. İnsanların inanç, ibâdet ve dünyadaki muâmeleleri esaslarını ihtivâ eden ve ilâhî vahye dayanan peygamberlik, peygamberlerin sonuncusu olan Hz. Muhammed'de kemâlini buldu. Nebî, yani Tanrı'dan haber getiren sözü, umûmidir; rasûl, yani şeriat sâhibi peygamber de nebîdir; bu bakımdan âyeti, rasûllerin sonuncusu denmedi diye yorumlamaya imkân yoktur. Gerçekten de, Hz. Muhammed'den (S.M.) sonra, peygamberlik, hattâ Tanrı zuhûru olmak iddiâsiyle çıkanların, çağlarına göre, kimisi halkı sömürüp yaşamak, kimisi sömürgecilerin maşâhını kabûl etmek alçaklığına katlanıp para ve mevki' elde etmek için meydana çıkan yalancılardır, şarlatanlardır. Hz. Peygamber de, "Ben, kıyâmet gününde Âdem evlâdının seyyidiyim, fakat övünmem; Livâ'ül-Hamd elimdedir; fakat övünmem; Âdem ve ondan sonraki peygamberlerin hepsi benim sancağımın altındadır; ben ilk şefâat edenim, ilk olarak da şefâati kabûl edilenim; fakat övünmem" buyurarak bu ilâhî mazhariyetlerini bildirmişlerdir (Câmi; I, s. 90) Bu bahsi tahlil edersek "Mesnevi uzar gider."

1479. İsrâfil. Sûr'u üföreceğ olan melek. I. cildin 401. beytin şerhine bk.

1482. Kunût. Duâ anlamına gelir. Mezheplere göre bazı namazlarda, yahut her namazın muayyen yerinde ve namaz içindeki duâya denir.

1484. Harman. Bir işin, yapılma çağı geçince, "Harman çağı geçti" denir; orfı mecâzıdır. Buraları yazdırılırken vaktin geçtiği, akşam olduğu anlaşılıyor.

1489. beyitten sonraki bölüm. Ahmaka cevap susmaktır. Hz. All'nin bu meâlde sözleri vardır (Ahâdis-i Mesnevi; s. 118).

1496. beyitten sonraki bölüm. İmâm Ca'fer'üs - Sâdık'a, melekler mi üstündür, Âdemoğulları mı diye sorulunca buyurmuştur ki: Emir'ül - Mü'minin Ebû - Talib oğlu Ali, Allâh, meleklerle şehvetsiz akıl verdi; Âdemoğullarına ikisini de verdi; akli şehvetinden üstün olan, meleklerden hayırlıdır; şehveti akıldan üstün olansa hayvanlardan aşağıdır buyurdu (Vesâil'üş - Şia'dan naklen Maâhtz; s. 118 - 119). Mevlânâ'nın sözlerine nazaran bu meâlde bir hadîs de olmalı.

1522. VII. sûrenin (A'râf) 179. âyetinde, kalbleri olup düşünmeyenlerin, gözleri olup gerçeği görmeyenlerin, kulakları olup da gerçeği duymayanların, hayvanlara benzedikleri hattâ daha da aşağı ve sapık oldukları, bunların cehennemlikler oldukları bildirilmektedir. Beytin ilk mısraında âyetten lâfzî ıktibas vardır.

1523. Hayvanî Ruh. II. cildin 188. beytin şerhine bk.

1526. "Ben batanları sevmem." İkinci mısra'da âyetten lâfzî ıktibas var (I. c. 429. beytin şerhine bk.).

1526. beyitten sonraki başlık. Gönüllerinde. IX. sûrenin (Tevbe) 124-125. âyetlerinde, bir süre inince, bu süre, hanginizin inancını arttırdı diyenler oldu-ğu, inen sûrenin, inananların inançlarını arttıracak, fakat kalbleride hastalık olanların, pisliklerine pislik katacağı bildirilir. 125. âyetten lâfzî ıktibas vardır Aynı başlıkta II. sûrenin 26. âyetinden ıktibas-ı lâfzî vardır.

1530. Belâdür. Belâdır ve Belâdür denen bir ağacın meyvasıdır ki zihni kuvvetlendirir, anlayışı arttırmış. Bu ağacın meyvasından yapılan ilâca da bu ad verilmiş. Fazla yenirse duygulara ihtilâl âriz olur, adamı delirtirmiş. Meşhur şâir, kâtip ve târihçi Ahmed b. Yahyâ, bu meyvayı çok yediğinden Belâzüri diye anılmıştır. 279'da (892) Bağdad'da vefât etmiştir.

1532. beyitten sonraki bölüm. Bu bölümün başlığındaki beyit arapçadır ve Urve adlı bir şâirindir; üçüncü halife Osmân'ın zamanında ölmüştür. Mevlânâ, "Fihî mâ - fih" te de bir münâsebetle bu beyti zikreder (Tercememiz; 4. Bölüm; s. 14. Mevlânâ'nın LXV. mektubunda da geçer; Tercememiz; s. 98. Maâhiz'e de bk. s. 139). Mecnun, Leylâ'ya âşık olan meşhur Kays-i Âmirî'dir (Reyhâne'ye bk. III, s. 471-474).

1559. Tanrı'nın çekişi. Cezbe. Sûfiler, bilhassa Melâmetîler, cezbe'ye pek önem verirler. "Tanrı çekişlerinden bir çekiş, insanlarla cinlerin ibâdetlerinden üstündür" meâlindeki sözü hadis olarak nakledenleri vardır. Bu söz, Câmî'ye nazaran Ebû'l-Kaasım, Nasrâbâdî'nindir (Nafahât terc. s. 96. Nasrâbâdî, 372'de vefât etmiştir; 982. Aynı; s. 374).

1570. İçindekiler. Eskiden "Fihrist" derdik. Bir kitabın, içindekileri, başlıklarının yazılarına ve bu başlıkların sahife numaralarına göre veren, bildiren kısımdır.

1571. Beyitte, "Doğrusunu Allâh daha iyi bilir", ikinci mısra'da arapça olarak geçiyor.

1553. Oluş - Bozuluş. Varlık âlemi, dâima olmakta, olanlar da boyuna bozulmakta olduğundan âleme «Kevn ü Fesâd - Oluş ve Bozuluş âlemi» denmiştir.

1616. İblis - Tek Gözlülük. Âdem'in balçıktan yaratıldığını görmüş, Tanrı halifesi olarak yaratılışından gâflet etmiştir. Bu yüzden ona "tek gözlü" diyor (I. c. 544. ve 1494 - 1495. beyitlerin şerhlerine bk.).

1618. Erkek - Kadın. IV. sûrenin (Nisâ') 34. âyetinde, erkeklerin, kadımlardan üstün olduğu bildirilir. Sûfiler, erkekligi, bir üstünlük derecesi olarak kabul ederler. Onlarca kadınlardan bu dereceye varanlar olduğu gibi erkeklerden de aşağı derecede kalanlar vardır.

Mevlânâ, erkeğin üstünlüğünü, işin sonunu görmek bakımından kabul etmekte, erkeğin, kadından daha anlayışlı ve tedbirli olduğunu bildirmektedir.

1640. İmâm. Uyulan demektir. II. sûrenin 124. âyetinde, Allâh'ın İbrâhîm Peygamber'i insanlara imâm ettiği, İbrâhîm'in, soyundan da imâm et diye duâsına karşılık, "Zâlimler, benim ahdîme nâil olamazlar" buyurulduğu, XVII. sûrenin (İsrâ') 71. âyetinde, kıyamette herkesin, uyduğu imâma çağrılacağı bildirilir. IX. sûrenin (Tevbe) 12. âyetinde "Küfür İmâmları"ndan bahsedilir. XXI. sûrede (Enbiyâ'), Tanrı emriyle hidâyete götüren imâmlar anılır (73).

XXVIII. sûrenin (Kasas) 6. âyetinde, iyi kişilerin imâm edildikleri, onların vârisler olduğu, aynı sûrenin 41. âyetinde, insanları ateşe çağıran imâmların bulunduğu, XXXII. sûrenin (Secde) 24. âyetinde gene hidâyete imâmları beyân buyrulur. Beyitte bütün bu âyetlere işâret vardır.

1640. beyitten sonraki başlık. Başlıktaki "Beyân-ı on ki ârifâ gadâfist ez nûr-ı Hak ki" den sonrası arapçadır. "Ben Rabbimin katında..." I. c. 3752. beytin şerhine bk.). "Açlık Allâh'ın yemeğidir..." Ankaravî, bunun da hadis olduğunu söylemekte, fakat kaynak vermemektedir (s. 178).

1643. Adâlet. Adl, herşeyi lâyük olduğu yere koymaktır. İyilik eden, lûtf, mükâfata, kötülük eden, kahra, mücâzâta uğrayacağından adlde ne cebir düşümlü olabilir, ne zulüm.

1645. Gündüz sona erdi. Bu beyit, 1475. beyti tamamlamaktadır; anlaşıyor ki Mevlânâ, bu bahisleri akşama kadar yazdırmış, Çelebi Hüsameddin de yazmıştır.

1657. Ölü - Diriliş. İsa'nın ölüyü dirilttiğine işârettir (I. c. 1607. beytin şerhine bk.).

1658. Ömrü artsın. İkinci mısra'da arapça geçmektedir.

1662. Büyük - Ejderhá. (I. c. 278 - 279. beyitlerin şerhlerine bk.).

1666 - 1669. Yaratus - Eserler, Sıfatlar - Zât. Yaratus, Tanrı irâdesinin, meşiyetinin taallukuyla olur; kulun birşeyi çabıyla, düşünerek yapması gibi değildir. Bu yaratış sonunda, Yaratan'ın ne gücü - kuvveti azalır; ne yaratıcılığı, kudreti çoğalır. San'atının eserleri, sıfatlarının mazharları çoğalır; fakat zâtı, hepsinden de münezzehtir. Mevlânâ'nın "Vahdet-i Vücut" daki şerhata aykırı olmayan inancını belirtmesi bakımından bu beyitler önemlidir.

1669. beyitten sonraki başlık. "Mûsâ, içinde..." XX. sûrenin (Tâhâ) 67 - 68. âyetleridir.

16755. Mûcize. Mûcize ve kerâmet ikidir: Geçip giden mûcize. Mûsâ Peygamber'in (A. M.) sopasının yılan olması gibi. Kalan mûcize. Hz. Muhammed'in (S. M.) kalan iki mûcizesi vardır: Kur'an-ı Mecid, İslâm dîni.

1687. İksir. Eski kimyacılar göre gümüş, bakır vs. eritildikten sonra ikâl denilen ve ne olduğu da bilinmeyen şey, bu halîtaya karıştırılırsa altın elde edilir. Edebiyatta, bilhassa tasavvufî edebiyatta mürşidin sözü, nazarı, Hakk'ın lûtfu, iksire benzetilerek çeşitli mecazlar yapılmıştır.

1692. Yalancı sabah - Gerçek sabah. Fecr-i Kâzib, Fecr-i Sâdik. Sabaha karşı doğunun hafifçe aydınlanmasına "Fecr-i Kâzib", yâni Yalancı sabah denir. Sonra tanyeri gene kararır ve bir müddet sonra fecir atar ki bu da tam sa- bahtır.

1695. Ebû - Müseyleme. Müseylemet'ül - Kezzâb, yâni Yalancı Müseyleme denilen ve Hz. Peygamber'in son zamanlarında peygamberlik dâvasına kalkışan kişi (I. c. 323. beytin şerhine bk.).

1702. Hüdhüd - Sebâ. (I. c. 1587. beytin şerhine bk.).

1711 - 1713. Öküzün gözü - Değeri. Öküzün iki gözünün diyeti, ıkihta, yâni

İslâm hukukunda, değerinin yarısıdır. Birisi, birinin öküzdünün gözünü kör etse diyet, yani ser'i ceza olarak öküzdün değeri neyse, sahibine o değer yarısını verir. Bir gözünü kör ederse değerinin dörtte birini verir. Fakat bir insanın bir gözünü kör eden, insana takdir edilen değer yarısını vermek zorundadır.

1725. Attığın vakit. (I. c. 619. beytin şerhine bk.).

1726. Su baştan bulanık. Türkçede atasözüdür. "Bahk baştan kokar" atasözü de buna eşittir.

1736. Hamd Süresi. Kur'an-ı Mecid'in ilk süresidir; Fâtiha da denir. Beyit, önce özünü temizle de ondan sonra Allâh'ı öv, ona hamdet anlamını veriyor.

1738. Ben görünüşe değil. "Gerçekten de Allâh, sizin sünretlerinize, görünüşünüzde, mallarınıza bakmaz; fakat kalblerinize ve amellerinize bakar." (Hadis, Câmi'; I, s. 62).

1746. Yedi endam. (I. c. 1429. beytin şerhine bk.).

1750. Mal - mülk - Uzun - ömür. "Müslümanın sadakası, ömrü artırır, kötü ölüme engel olur; Allâh onunla, kişinin övünmesini, kibirlenmesini giderir." (Hadis; Câmi'; II, s. 37).

1760. Allâh'ın yeryüzü geniştir. IV. sürenin (Nisâ') 97., XXIX. sürenin (Ankebût) 56. ve XXXIX. sürenin (Zümer) 10. âyetlerinde geçer.

1762. Bakara süresinin 261. âyet-i kerîmesine işaret edilmektedir.

1766. LXXXVIII. sürenin (Gaâsiye) 8 - 12. âyetlerinde, kıyamette, inananların yüzlerinin sevinçli olacağı, kulluklarından hoşnûd edilecekleri, yüce cennetlere girecekleri, orada boş söz duymayacakları, orada akan pınar olduğu anlatılmaktadır; ikinci mısra'da 12. âyetten lâfzî iktibas vardır.

1767. Taht. Aynı sürenin 13. âyetinin meâlidir.

1768. Gerçeklik yurdu. LIV. sürenin (Kamer) son âyetleri olan 54-55. âyetlerde Tanrı'dan çekinenlerin cennetlerde, çok kudretli pâdişahın katında, gerçeklik makaamında bulunacakları bildirilmektedir ki beyit bu âyetlerin meâlidir ve ilk mısra'da 55. âyetten lâfzî iktibas da vardır.

1769. Bir - Yedi yüz. II. sürenin (Bakara) 261. âyetine işarettir.

1780. Şeytanların, insanların hallerinden haber almaları. VII. sürenin (A'râf) 27. âyetinde, Şeytan'ın, Âdem Peygamber'e eşi Havvâ'nın cennetten çıkarılmalarına sebep olduğu, onların ayıplarını örten libaslarını üstlerinden sıyırıp aldığı, Şeytan'la ona mensûb olanların, insanları, insanların görmedikleri yerlerden gördükleri bildirilmekte, Âdemoğullarına, Şeytan'a uymamaları buyurulmakta, Şeytanların, inananmayalara dost edildiği bildirilmektedir. Bu ve bundan sonraki beyitler, bu âyetin meâlidir.

1785 - 1786. Bu âyetler de aynı âyetin meâlîni vermektedir.

1789. Şeytan - Hırsızlamaca göğe çıkmaya kalkışmak. XV. sürenin (Hicr) 16 - 18. âyetlerinde, göklerde burçlar yaratıldığı, onların, bakanlar, seyredenler için tezyin edildiği, bütün taşlanmış şeytanlardan korunduğu, ancak hırsızla-

maca birşey duymak için göğe çıkmaya uğraşan bir şeytan olursa, onun ardından, apaçık görünen bir ateş yalını gönderildiği bildirilmektedir. XXXXVII. sürenin (Sâffât) 6 - 10. âyetlerinde de dünyâ göğünün yıldızlarla zinetlendirildiği, inatçı ve âsi şeytanlardan korunduğu hırsızlamaca bir söz duyanın ardından, aydınlatıcı ve delip geçen bir ateştir, atılıp onunla yakıldığı bildirilir.

Mevlânâ bütün bunlardan sonra İlâhî hekimlerin, herkesin gönlündeki sırtları bildiklerini anlatmakta, yalancılarla gerçekleri karşılaştırmaktadır.

••

(M E T İ N)

Allâh ruhlarını takdis etsin, Ebû - Yezîd'in, yıllarca önce
Eb'ül - Hasan-ı Harkaani'nin geleceğini müjdelemesi;
kılığını, kıyâfetini, huyunu - husunu bir - bir
bildirmesi, tarih yazanların da işi
gerçeklemek için bunu kaydetmeleri

Bâyezîd'in hikâyesini duymuşundur; çok önceden, Eb'ül -
Hasan'ın hâllerini nasıl gördü.

* O takvâ pâdişâhı, bir gün kendisine uyanlarla ovadan geçip
giderken,

* Birden, Rey tarafından, Harkan'dan bir güzel koku geldi
ona.

İştîyakla bir inledi, havadan gelen o kokuyu içine çeke - çeke
bir kokladı.

O güzel kokuyu âşikçasına içine çekti; sanki canı yel'den şarap
tatıyordu.

Hani buzlu suyla oldu testinin dışına buz gibi su katreleri
sızar.

O katreler, havanın soğukluğundan peydahlanır; testinin içi-
nden çıkmaz.

İşte koku getiren yel de ona sır kesildi; su da katkısız şarap
oldu - gitti.

1810. Bâyezîd'de sarhoşluk belirtileri görülünce, ona uyanlardan biri,
o anda ona sordu:

Şu beş duygudan da, altı yönden de dışarı hâller nedir ki?

Betin - benzin kimi kızarmada, kimi sararmada, kimi ağarma-
da. Nedir bu hâl, nedir bu haber?

Havayı koklamaktasın; oysa görünürde gül yok; şüphe yok
ki bu, gizli âlemden, küllî gül bahçesinden geliyor.

Ey her kendini bilen, kendini tanıyanın can dileği, her so-
lukta sana, gizli âlemden bir haber gelmede, bir mektup ulaşmada.

* Ya'kup gibi senin burnuna da her solukta, şifâ veren bir ko-
ku gelmekte.

O testiden bize de bir katrecik dök; o gül bahçesinden biraz-
cık söz aç bize.

A ulular ulusu güzel, a yüce güzellik; bizim dudaklarımız kup
kuruyken sen yalnızca, tek başına içsin; bizim böyle huyumuz
yok; alışmamız böyle şeye.

A çevikçe kalkıp hemencecik gökyüzünün çevresini dönüp do-
laşan; içtiğin şaraptan bir yudumcağız da bize sun.

Bu çağda meclis beyi yok senden başka; ey pâdişâhım, mec-
liste olanlara da bir bak, bize de bir nazar et.

1820. Bu şarap gizli içilebilir mi, içildiği gizlenebilir mi? Şarap, zâ-
ten adamı rezil - rüsvây eder.

İçen, hadi, kokusunu gizledi diyelim; mahmur gözlerini nasıl
gizleyecek?

Zâten bu koku, dünyâda, yüzbinlerce perde ardında bile gizle-
nebilecek bir koku değil.

Ova, yazı, bu kokuyla doldu - gitti; hattâ ova da nedir, yazı
da ne? Bu koku, dokuz göğü bile aştı.

Şu küpün ağzını samanla, balçıkla kapamaya uğraşma; öylesi
ne açık bu şarap, öylesine meydanda ki gizlenmesi mümkün değil.

A gizli şeyleri bilen, gizli şeyleri söyleyen, seni avlayanı açlıkla
bize dedi.

* Bâyezîd, Peygamber'e Yemen'den gelen koku gibi dedi, şa-
şılacak bir koku geldi bana.

Muhammed, seher yelinin eliyle dedi, Yemen'den Tanrı koku-
su geliyor bana.

* Vîse'nin canına Râmîn'in kokusu gelir gibi bana da Üveys'-
ten Tanrı kokusu geliyor.

Üveys'ten, Karenoğullarından gelen şaşılacak bir koku, Pey-
gamber'i mest etti, neşelendirdi.

1830. Üveys, varlığından yok olmuştu da, yer ehliyken gök ehli ol-
muştu, yücelere ağmıştı.

O, şekerle beslenmiş, şekle karılmıştı; artık acı tadı kalma-
mıştı.

* Bizlikten, benlikten kurtulmuş olan o helîlenin, görünüşü
helîleydi ancak, tadı değil.

Bu sözün sonu yoktur; sen dön de o Arslan Er, kaybdan gelen
ilhamla ne dedi; onu anlat.

Allâh'ın salât ü selâmı ona olsun, Peygamber'in, "Ben Yemen
tarafından Rahmân'ın kokusunu duyuyorum" demesi

Bir yandan dedi, bir sevgilinin kokusu geliyor; bu köye bir pâ-
dişâh gelmede.

Şu kadar yıl sonra bir pâdişah doğacak; göklere çadır ku-
racak.

Yüzü, Tanrı gül bahçesinden açılıp saçılacak, güle dönecek;
makamca benden de üstün olacak, beni de geçecek dedi.

Adı ne dediler; Ebü'l-Hasan dedi; kaşını, çenesini târif etti,
Boyunu, rengini, şeklini, saçını, yüzünü bir-bir anlattı.

Rûhuna âit vasıfları da açıkladı; sıfatlarından, yolundan, ye-
rinden, varından -yoğundan bahsetti.

1840. Bedene âit vasıflar, beden gibi eğretidir; bir saatlik şeye pek
gönül bağlama.

Tabiâte âit canın huyu - husu da geçer - gider; sen, göklerdeki
canın vasfını ara.

Onun bedeni, mum gibi yeryüzündedir ama ışığı, yedinci kat
göğün üstündedir.

* Güneşin ışıkları odadadır ama değirmisi, döndüncü çardak-
tadır.

Hani şaka gelir sana, gülü yerde görürsün; fakat gülün ko-
kusu, burnunun, beyninin tavanındadır, sayvanındadır.

Uyuyan kişi, rüyâsında Aden'de bir zahmete uğradığını görür,
tesîri, bedeninde ter olarak görünür.

Gömlek Mısır'da bir harîse rehin olmuştur ama Ken'an ili, o
gömleğin kokusuyla dolmuştur.

O anda târihçiler, bu sözleri yaydılar; o şişi kebepla bezediler.

O çağ gelip çatinca o pâdişah doğdu; pâdişahlık şatrancını oy-
namaya koyuldu.

Ebü'l-Hasan, Bâyezîd'in ölümünden yıllarca sonra doğdu.

1850. O pâdişah, onun huyları hakkında ne söylediye çıktı; lütfuna,
vergisine, vermeyişine dâir ne dediye tıpkı tıpkısına çıktı.

* Önünde Levh-ı Mahfûz, ona kılavuzdu; o Levh, neden ko-
runmuştu? Yanlıştan.

* Ne yıldız bilgisidir, ne remil, ne de düş yorus; bu, Tanrı
vahyidir; doğrusunu Allah daha iyi bilir.

* Sûfiler, buna, anlamayanlardan gizlemek için gönül vahyi
derler.

* İstersen sen de gönül vahyi de; gönül, O'nun nazar ettiği
yerdire; gönül, onu ârif olduktan sonra nasıl yanılır ki?

* A inanan, Allah ışığıyla görür oldun; yanılmaktan, sürçmek-
ten kurtuldun artık.

Sûfi'nin canına, gönlüne gelen Allah yemeğinin azalması

Bir sûfi, yoksulluktan gamlandı mı o yoksulluk, ona dadı ke-
silir, yiyecek, içecek olur.

* Çünkü cennet, hoşya gitmeyecek şeylerden meydana gelmiş-
tir; merhamet de gönül kırıkların, âciz olanların payıdır.

Azıp başlar yaran kişiye ne Tanrı acır, ne halk.

Bu sözün de sonu gelmez; evet, o genç, geçim darlığından güç-
süz bir hâle geldi.

1860. Ne mutludur o sûfi ki rızkı azahr ama boncuğu da inci kesi-
tir, kendisiyse deniz olur.

Tanrı'nın özel rızkını duyan, Tanrı'nın mânevî yakınlığına lâ-
vık olur, lütfunu elde eder.

Can rızkı noksanlaşan kişinin canı, o noksan yüzünden tirtir
titremeye başlar.

Çünkü bilir ki yanlış bir iş işlemiştir de bu yüzden râzılık
yaseminliği dağılıp gitmiştir.

Hani, ekini azalan kişinin harman sâhibine mektup yazması
gibi.

Kölenin mektubunu, adâlet beyine sundular. Okudu, fakat ce-
vap vermedi.

Onun derdi dedi, yalnız yiyecek içecek; şu hâlde ahmağa ve-
rilecek en iyi cevap, susmak.

Ayrılık derdi, buluşup kavuşma derdi hiç yok; parça - bucuğa
bağlanmış, aslı hiç aramıyor.

Ahmağın biri o. Bizlik, benlikle ölüp gitmiş, leş kesilmiş;
parça - bucuğun gamıyla asıldan haberi bile yok.

Göklere yeryüzünü, Tanrı'nın kudret ağacında bitmiş bir el-
ma bil.

1870. Sen de o elmanın içindeki kurda benzersin; ağaçtan da ha-
berin yok senin, bahçivandan da.

Elmada bir başka kurt daha var; fakat onun canı, dışarda bay-
rak açmış.

Onun hareketi elmayı yarar; elma, onun bu yarmasına karşı ko-
yamaz.

Onun hareketi, perdeleri yırtar. Görünüşü kurttur ama gerçek-
te ejderhâdir o.

Demirden ilk sıçrayan ateş, ayağını dışarıya yavaş basar.

Önce ona pamuk dadılık eder ama sonunda yalımları esire dek
varur.

İnsan da önce yeyip içmeye, yatıp uyumaya bağlıdır; fakat so-
nunda, meleklerden de üstündür.

* Pamuğun, kükürdün sâyesinde yalımı, ışığı, Sühâ yıldızına
dek vurur.

Karanlık dnüyâyı aydınlatır; demirden yapılan topruğu bile iç-
neyle delip geçer.

1880. Ateş de beden âleminde; ne candandır, ne cana mensup.
Bedene o yücelikten pay yoktur; beden, can denizine karşı
bir katredir ancak.

Beden canla gelişir, gündün güne büyür; fakat can gitti mi
bedene bir bak; ne hâle gelir?

Bedeninin ancak bir iki arşın boyu vardır; fakat canın, tâ
göklere ağırlık, gökleri dolaşır.

Can düşünmeye başladı mı a yüce kişi, Bağdad'a, Semer-
kand'e dek yol, yarım adımdan ibârettir.

Gözlerinizin yağı iki dirhem ağırlığında ama gözdeki can ışığı,
göklere dek her an kaplar.

O ışık, bu göz olmadan da uykuda rûyâ görür; fakat göz, bu
ışık olmayınca ne olur? Ancak yıkılıp gider.

Can, bedeninin sakalına - bıyığına aldırılmaz; fakat beden, can
olmadıkça bir leştir, aşağılık birşeydir.

Bu beden, hayvanî canın iş - güç görmesine bir izin - nâmedir;
sen daha ileriye git de insânî canı gör.

Sonra insanı da geç, dedi - koduyu da bırak da tâ Cebrâil'in
can denizinin kıyısına var.

İşte, ondan sonra, Ahmed'in canı, sana karşı dudağını ısır-
sın; Cebrâil ürksün de geri çekilsin.

1890. * Bir yay boyu ilerlersem, o kadcılık sana gelirse desin,
hemen yanarım.

O kölenin, pâdişahın, mektubuna cevap gelmeyişi yüzünden kızması

Bu ovanın ne başı vardır zâten, ne ayağı; o gencin de mektu-
bunun cevâbı gelmediğinden canı sıkılmakta.

Pâdişah diyor, acaba neden cevap vermedi; yoksa mektubu
götüren kızdı da bir hââinlik mi etti?

Mektubu gizledi de pâdişâha göstermedi mi? Zâten o iki yüz-
lünün biri; saman altından su yürütüyor.

Sınamak için bir başka mektup yazsam da hünerli bir başka
elçi bulsam, onunla yollasam.

O hiçbir şeyden haberi olmayan köle, bilgisizliğinden beye de
ayıp atıyor, suç yüklüyordu, açığı da, mektubu götürene de.

Din yolunda Şaman gibi eğri gittim demiyor, hiç kendi çevre-
sinde dolanmıyordu.*

**

* Türkçe "Şaman" sözü, kafiye yüzünden beyitte "Şemen" tarzında geç-
mektedir.

(Ş E R H)

1802. beyitten sonraki başlık; Ebû - Yezîd - Ebû'l - Hasan-ı Harkaani. Ebû -
Yezîd, büyük şüflerden olup 261 de (874) vefât ettiği rivâyet edilen Bâyezîd -
Bistâmî'dir (I. c. 929. beytin şerhine bk.). Ebû'l - Hasan-ı Harkaani, 425. Mubar-
rem'in onuncu gecesi vefât eden (1033 sonları) Şeyh Ali b. Ca'fer'dir. Ebû'l -
Hasan-ı Harkaani'nin, Ebû - Yezîd - Bistâmî'nin rûhâniyetinden sülûk gördüğü-
nü Câmî de kaydeder (Nafahât terc. s. 338). Görüşmediği bir zâtın rûhâniyetin-
den sülûk görenlere "Üveysî" denir.

1809. Takvâ. Arapça "vaky" kökünden gelir; vaky ve vikaye, birşeyi za-
rardan korumak anlamındadır. İnsanın, suç işlemek ihtimâli olan şeylerden çe-
kinmesine derler. İslâm'da, haram olduğu bilinmeyen şeyler helâldir; plâ oldu-
ğu bilinmeyen şeyler temizdir. Fakat takvâ sâhipleri, "Ruhsat yolu" denen bu
yolu tutmazlar, "Azîmet yolu"nu tutarlar; yâni kesin olarak helâl ve temiz ol-
duğu bilinmeyen şüpheli şeylerden kaçınırlar. Sözelimi, helâl paradan vakıf
edildiğinde şüphe edilen su ile abdest almazlar; helâl para ile hazırlandığında
şüphe ettikleri yemeği yemezler.

1804. Rey - Harkan. Rey, Tehran yakınlarında harâbesi bulunan ve orta
çağda pek meşhur olan bir şehirdir (Mu'cem'ül - Büldân; Tehran - Ofset bankı,
1965; c. II, s. 893 - 901). Mevlânâ, münâsebet düştükçe bu şehirden bahseder,
III. ciltte, "Konuk öldüren Mescid" de bu şehrin kıyısında.

1815. Ya'kub - Koku. I. c. 118. beytin şerhine bk.

1826. Yemen - Koku. III. c. 161. beytin şerhine bk.

1828. Vise - Râmin. III. c. 228. beytin şerhine bk.

1843. Güneş - Dördüncü çardak. Güneş, eski hey'et bilgisinde dördüncü gök-
te olduğu için bu mecaz yapılmıştır (I. c. 3788. beytin şerhine bk.).

1851. Levh-i Mahfûz. I. c. 1069. beytin şerhine bk.

1852. Yıldız bilgisi, Remil, Rûyâ. II. c. 1783., III. c. 1302, 2953-2956, 2964.
beyitlerin şerhleriyle bu ciltte 883. ve 1294. beyitlerin şerhlerine bk. Mesnevi -
hanlar, Mesnevi tahririnden sonra "Mevlânâmız, ululuk sırlarını açan, böyle bu-
yurdu" meâlinde ve Mesnevi vezninde olan,

İnşonin fermûd Mevlânâ-yı mâ
Kâşif-i esrârâ-yı kibriyâ

beytini, ondan sonra da bu beyti okurlar, sonra, bir aşır okunur, fâtilha verile-
rek tahrir biterdi. (Mevlevî Âdâb ve Erkânı" adlı eserimize bk. İst. İnkılâp K.
1963, s. 150-151).

1853. Gönül vahyi. Vahiy hakkında I. cildin "Dibâce"sinde umûmî bilgi
vardır; bk.

1854 - 1855. Gönül, Mü'min - Tanrı ışığı, "Mü'min, Allâh nûruyla bakar, görür." (Hadis; Künûz'ül - Hakaik; II, s. 180). "Mü'minin anlayışından çekinir, çünkü o, üstün ve ulu Allâh nûruyla bakar." (Hadis; Câmî'; I, s. 7).

1857. Cennet - Hoşa gitmeyen şeyler. "Cennet hoşa gitmeyen, istenmeyen, cehennemse istenen özlenen şeylerle kaplanmış, kuşanmıştır." (Hadis; Câmî'; I, s. 124) İnsanın tabiatı, terbiye edilmedikçe, meşrû' olup olmadığını düşünmeden behimî zevklere akar; buna engel olan şeylerse, gerek maddî olsun, gerek mânevî, hoşuna gitmez. Özlenen, hoşlanılan şeylerin, meşrû' olmayanlarının sonucu, dünyâda nedâmet ve cezâ, âhiretteyse cehennem ve Tanrı azâbıdır; bu bakımdan cennet, özlenen, yapılması istenen şeylerle kaplıdır. Cennetse tam bunun aksidir.

1877. Sûhâ. I. c. 1130. beytin şerhine bk.

1890. Bir yay boyu. I. c. 1589. beytin şerhine bk.

*

**

(M E T İ N)

* Selâm olsun, Süleymân'ın, küçük bir kusûru yüzünden yelin ters esmesi

Yel, Süleymân'ın tahtına ters esti; Süleymân, a yel dedi, ters esme.

Yel de, Süleyman dedi, eğri yürüme; eğrilik edince de benim ters esmeme kızma.

* Tanrı, ders alalım da insâfa gelelim diye bu terâziyi koydu.

1900. Terâzi, bana eksik dirhem koyarsan der, eksik tartarım; benimle apaydın işe girirsen ben de apaydınım.

Böylece Süleymân'ın tacı da eğildi; aydın günü, geceye döndürdü ona.

Süleyman, a taç dedi, başımda eğrilme; a güneş, maşrıkımdan eksik olma.

Süleymân, eliyle tacı doğrulttukça taç gene eğrilmedeydi civanım.

Tam sekiz kere doğrulttu, taç gene eğildi; a taç dedi, nedir bu? Eğrilme artık.

A inanılır, güvenilir kişi dedi taç, sen beni yüz kere doğrultsan, sen eğri gittikçe ben de eğrilirim.

Bunun üzerine Süleymân, içini doğrulttu; gönlünü bağladığı istek soğudu - gitti.

Bunun üzerine tacı da doğruldu; başında istediği gibi durdu.

Süleymân, mahsusistan eğriliyordu da o, inadına düzeliyordu.

O ulular ulusu, tacı sekiz kere eğiltti; taç gene de başında doğruluyordu.

1910. Derken taç dile geldi de a pâdişâhım dedi; nazlanadır; değil mi ki kanat açtın, çırpındın; kanatlarındaki tozu - toprağı silktin, uç artık.

Buradan ileriye gitmeme, bu işteki gizlilik perdelerini yırtma izin yok.

Elinle ağzımı kapat da beğenilmeyecek, söylenmeyecek bir söz söylemeyeyim.

Sana da dertten, gamdan ne gelirse, kimseden bilme, kendinden bil.

Dostum, bir başkasından sanma onu; o kölenin uğraştığı gibi sakın sen de uğraşıp durma.

Köle, kimi mektubu gönderdiği kişiyle savaşmakta, kimi aç-çıyla çekişmekte, kimi de cömert pâdişahlar pâdişâhına öfkelenmekteydi.

* Hani Mûsâ'yı bırakıp halkın çocuklarının başcağzlarını kestiren Firavun'a dönmüştü.

* Asıl düşman, o can gözü kör kişinin evindeydi; oysa başka çocukların boyunlarını vurdurmadaydı.

Sen de dışarıdan başkalarıyla kötüsün, içindeki o ağır nefisle hoşsun.

Asıl düşmanın o; sense onu şekerle besliyorsun; sonra tutuyor, herkesi töhmet altına alıyorsun.

1920. Firavun gibi körsün, can gözün kör; düşmanla hoşsun da suçsuzları aşağılamaktasın.

A Firavun, niceye bir suçsuzları öldüreceksin de suçla dopdolu olan bedenini okşayacaksın?

Firavun'un aklı, pâdişahların akıllarından üstündü, fazlaydı; fakat Tanrı buyruğu, akıldan etmişti, kör etmişti onu.

* Can gözüne, can kulağına Tanrı mührü vuruldu mu, insan isterse Eflâtun olsun, hayvan eder - gider adamı.

* Bâyezid'in hükmü, nasıl meydana geldiyse, Tanrı hükmü de Levih'te öylece meydana gelir.

Allâh râzı olsun, Ebü'l-Hasan'ın, Bâyezid'in kendisinden, hâllerinden haber verişini işitmesi

Bâyezid'in buyurduğu gibi Ebü'l-Hasan doğdu, gelişti; halktan da bunu duydu.

Bâyezid, Hasan bana uyar, her sabah kabrime gelir, benden ders alır demişti.

Evet dedi, ben de rûyâsını gördüm bunun; Şeyh'in rûhundan bu sözü duydum.

Her sabah mezarlığa gider, kuşluk çağına dek huzurda dururdu.

Ya Şeyh'in fermânı gelirdi ona; yahut konuşmaksızın müşkülü hallolurdu.

1930. Derken gene bir gün, kutluluklarla mezarlığa girdi; kar yeni yağmış, mezarları örtmüştü.

Kar, kat - kat yığılmış, bayrak gibi boy atmıştı; kubbe - kubbe olmuştu. Bunu görünce canı sıkıldı.

O diri Şeyh'in mezarından bir ses geldi; buradayım ben, bana gel diyordu ses.*

Bu yana gel diyordu, sesime koş; dünyâ kar kesilse benden yüz çevirme.

İşte Ebü'l-Hasan'ın hâli o günden beri iyileşti; önce duyduğu şaşılacak şeyler belirdi; onları görmeye başladı.

İlk mektubun cevâbını alamayan kölenin, pâdişâha başka bir mektup yazması

O kötü zanna düşmüş köle ikinci bir mektup yazdı; kınama-larla, feryatlarla, figanlarla dolu bir mektuptu bu.

Pâdişâha, bundan önce de bir mektup yazmıştım diyordu, acaba yol buldu da vardı, ulaştı mı?

O yüzü güzel pâdişah, bu mektubu okudu; gene cevap vermedi, tınmadı bile.

Pâdişah ona aldırılmamaktaydı; o da bir - biri üstüne, tam beş mektup gönderdi pâdişâha.

Perdenci, o da sizin kulunuz, dedi; bir cevap yazsanız değer.

1940. Bir kula lûtufla bakarsanız, pâdişahlığınızdan ne eksilir?

Pâdişah, bu kolay dedi, fakat adam ahmak; ahmak adam da çirkindir, Tanrı tapısından kovulmuştur.

Suçunu - kusurunu bağışlarım ama hastalığı bana da bulaşır.

Bir uyuz, yüz kişiyi uyuz eder; hele şu beğenilmeyesi pis uyuz olursa.

Kâfir bile akıl azlığı hastalığına tutulmasın; şomluğu, bulutta yağmur bırakmaz.

Onun şomluğu yüzünden bulut, nem bile vermez; onun baykuşluğu yüzünden şehir yıkık yere döner.

* O ahmakların uyuzluğu yüzünden Nûh tûfânı, âlemi kahırla sildi - süpürdü.

* Peygamber, ahmak kişi düşmanımızdır, yol kesen gulyabânidir dedi.

Akıllı olansa canımızdır; onun soluğu, onun esintisi, bize fesleğendir.

Akıllı, beni sövse bile râzıyım; çünkü onda, feyiz vericiliğimden bir feyiz vardır.

1950. * Sövuşü faydasız değildir; konukluğu bile yemeksiz, rızksız olmaz.

* Beytin ikinci mısra'ı arapçadır.

Ahmak, ağzıma helva sunsa, o helva hasta eder beni; harâret verir bana.

Lûtfâ ermişsen, aydın bir anlayışın varsa şunu bil ki eşeğin ardını öpmekte bir tad - tuz yoktur.

Faydasız yere sakalını - bıyığını kokutur; yemek yemediğin hâlde tenceresi, elbiseni karartır.

Fayda dediğim akıldır; ekmek, kebab değil. Ey oğul, can gıdâsı, akıl ışığıdır.

İnsanın can gıdâsı nurdur; can, ondan başka bir gıdâ ile gelişip yetişmez.

Şu yiyecek, içecekten azar - azar kendini çek; çünkü bunlar eşek gıdâsıdır, hür ve gerçek gıdâsı değil.

Asıl gıdâsını yemeye kaabiliyet kazanırsan nur lokmalarını yemeye başlarsın.

Zâten şu ekmeğin ekmeği oluşu da o nûrun vuruşundandır; şu canın can oluşu da o canın feyzindedir.

* O nur denizinden gıdalanırsan, ekmeğe de toprak serpersin, tandıra da.

1960. * Akıl ikidir: Birincisi çalışarak kazanılan akıldır; onu, mektepteki çocuk, nasıl bilgi bellerse o çeşit beller, öğrenir, elde edersin.

* Kitapla, hocadan bellemeyle, düşünceyle, okuyup ezberlemeyle maânîye âit, başka güzel, dokunulmamış bilgilere âit şeyleri elde edersin.

* Böylece de aklın, başkalarından üstün olur ama onları bellemek de sana ağır gelir.

* Geze - dolaşa ezberleyici bir levh kesilirsin; fakat Levh-i Mahfûz olan, bunlardan geçen kişidir.

* Öbür akılsa Tanrı ihsâmıdır; onun kaynağı, can içindedir.

* Bilgi suyu, gönülden kaynayıp coştı mu, o su ne kokar, ne eskir, ne de bulanıp sararır.

* Kaynağının yolu bağlıysa ne gam; o, zâten soluktan soluğa, evin içinde kaynar, coşar.

* Tahsille elde edilen akıl, ırmaklara benzer; yataklarından akar da eve öyle varır, ulaşır.

* Aktığı yol bağlandı mı, akamaz. Sen kaynağı kendi içinde ara.

Bir adamın, birisine danışması, onun da, ben senin düşmanımın; başka birine danış demesi

Adamın biri, ikilikten arınmak, işkilden kurtulmak için birisinden akıl danıştı.

1970. Adam, a adı güzel dedi; benden başka birini ara, bul da danışacağımı ona danış.

Ben sana düşmanım, bana sarılma; düşmanın vereceği akıl, hiçbir şey aydınlanmaz.

Var git, bir dost ara, bul; dost şüphe yok ki dostun hayrını ister.

Ben düşmanım, benim gibi birisinden çâre bulamazsın; eğri yürürüm, sana düşmanlık ederim.

Kurttan bekçilik ummak doğru değil; birşeyi, bulunmadığı yerde aramak, onu aramaktır.

Hiç şüphe yok ki ben sana düşmanım; nasıl olur da sana yol gösteririm? Yol kesenim ben.

Dostlarla oturan kişi, külhanda bile olsa gül bahçesinde oturuyor sayılır.

Fakat bir yerde, düşmanla oturan kişi, bağda, bahçede bile olsa külhandır.

Biz, ben diye dostu incitme de dost, sana düşman olmasın.

Halka, ya Tanrı'n için hayır yap; ya kendi canının rahatı için.

1980. * Böyle yap da gözün, boyuna dost görsün; kinle gönlüne kötü bir zarar gelmesin.

Ama birine de düşmanlık ettin mi, ondan çekin; seni seven bir dosta var, onunla danış.

Adam, a güzel kişi dedi, biliyorum, benim eski bir düşmanım-sın

Fakat akıllı bir adamsın, bir mânâ erisin; aklın, seni eğri eğri gitmeye koymaz.

Huyun düşmandan öc almak ister; fakat akıl, nefse vurulmuş demir bir bağıdır.

Gelir, onu geri çeker; kötülük etmekten alıkor, akıl, akıllı kişinin iyi, kötü, her işini ayarlayan bir şahnedir.

İnanın akıl, adâlet sâhibi bir şahneye benzer; gönül şehrinin bekçisidir, hâkimidir.

Onun akli, kedi gibi uyanıktır; hırsız, onun yüzünden fâre gibi delikte kalakalır.

Fâre nereye el uzatırsa, orada ya kedi yoktur, yahut da kedinin resmi vardır.

Bedendeki inanan akıl, kedi de nedir ki; arslandır; hem de arslanları bile yıkan, alt eden arslan.

1990. Kükreyişi, yırtıcı hayvanlara buyruk yürütür; nârası, otlayan hayvanlara engel olur.

Ama şehir hırsızla, elbise soyanla dopdolü; ister şahne olsun de, ister olmasın.

(Ş E R H)

1897. beyitten sonraki başlık Tacin, Süleymân'ın başında eğrilmesi, Rahmetli Bed'uz - zaman Furûzan - fer, bu hikâyenin, Süleymân Peygamber'in küçük bir kusurda bulunması üzerine yüzüğünün elinden düşmesi hikâyesinden meydana geldiği kanaatinde bulunuyor (Sa'lebi'nin Kasas'ül - Enbiyâ'sından ve Ebû'l - Fütûh Tefsirinden naklen Maâhiz; s. 140-141). Mevlânâ, "Mecâlis-i Seb'a" da da, Süleymân Peygamber'in tahtını yel götürürken "Ansızın o nimetin şükrüne lâyık olmayan bir düşünce" yüzünden tacının yan yattığını, Süleymân, taca, doğru dursan a deyince tacın, "Ey Süleymân, sen doğrul" dediğini anlatır (Tercememiz; Konya Turizm Derneği Yayını; Konya; Yeni Kitap Basımevi - 1965; Meclis; s. 13-14). Biz, bu hikâyenin, ayrı bir hikâye olduğu kanaatindeyiz.

1899. Terâzi. "Göğü yüceltti ve ölçüyü, terâziyi koydu. Ölçüde, terâzide insafsızlık etmeyin." (Kur'an; LV, Rahmân; 7-8) Gök, her yıldızın çevresini kaplayan hava ve boşluktur; yıldızın cismine göre yüksek sayılır, isterse sağında, solunda, yahut altında olsun, yıldızın cismine nisbetle yücedir. Mizan, bildiğimiz terâzidir; doğruyu bulmak âletidir. Adâlet anlamına da alınmıştır; bu takdirde, adâlet ve insaf mizânını koydu; elinizle tartıda, gönlünüzle adâlette haksızlığa yönelmeyin demektir (Mecma'ul - Beyân; c. IX, s. 198).

1916 - 1917. Firavun - Çocuklar. Evvelki ciltlerde geçti.

1923. Can gözü, Can kulağı. Eflâtun. I. c. 24. beytin şerhine bk.

1924. Levh. I. c. 1069 beytin şerhine bk. Bu beyitte Levh, bütün varlık âlemine denmektedir.

1946. Nûh - Tûfan. I. c. 406. beytin şerhine bk.

1947. Ahmak düşmanımızdır. Ankaravî, bu meâlde bir hadis nakletmektedir (s. 216). Hz. Ali, oğlu İmâm Hasan'a, "Ey oğulcuğum, benden dört şey belle, onlarla berâber dört şeye amel edersen zarar gelmez sana: Zenginliğin en üstünü akıldır; yoksulluğun en büyüğü ahmaklıktır. Yalnızlığın en çetini kendini beğenmektir, soyun en yücesi güzel huysur. Oğulcuğum, ahmakla dost olma; seni faydalandırmak ister, sana zarar verir. Nekesle eş dost olma; en fazla ihtiyacın olan şeyi senden uzaklaştırır. Kötülük edenle dostlukta bulunma, seni az birşeye karşılık satıverir. Yalancıyla dost olma; o, serâba benzer; uzağı sana yaklaştırır, yakını uzaklaştırır" buyurmuştur; beytin meâline uymaktadır (Nehc'ül - Belâga; IV. s. 147).

1950. Akıllı - Konukluğa yemekle gidip. Süffiler, dâvetli olsalar bile gittikleri yere, iktidarları miktârınca bir armağanla giderler. Hattâ aralarında, "Boş giden boş döner" sözü, bir atasözü olarak söylenir. Yalnız çığ et götürülmez; bunun sebebi, "çığ" sözünün çığığı ve götürülen etin, hemen pişirilmesinin güç olmasıdır.

1959. Ekmek - Tandir. Anadolu'nun birçok bölgelerinde HÂLA tandir ekmeği pişirilir ve yenir

1960 - 1968. Akıl ikidir Hz. Ali'nin, üç beyit olan ve "Akli, iki akıl olarak gördüm: İnsanın yaratılışında olan akıl, duyulmakla elde edilen akıl. İnsanın yaratılışında olmadıkça duymakla elde edilen aklın faydası yoktur; o, gözün ışığı olmaz, göz görmezse güneşin bir fayda sağlamamasına benzer" meâlindeki şiirlerine işarettir (İhyâ ve Vâfi'den naklen Ahâdis-i Mesnevî; s. 124). Beyitlerde "Kim Allâh için kırk sabah özünü hâlic kılar, ihlâsla kullukta bulunursa kalbinden diline hikmet kaynakları fışkırıp akar" meâlindeki hadise de işarettir. (Câmi'; II, s. 143). Mevlânâ, "Mecâlis-i Seb'a" da, 7. mecliste, bu iki akıl ve bilgiden bahseder (Terc. s. 97).

1980. Gözün dost görsün - İhsan. "Buyruk sâhibi oldunuz, bir mevkle geçtiniz mi ihsanda bulunun; buyruğunuz altındakileri de bağışlayın." (Hadis; Câmi'; I, s. 10).

**

(M E T İ N)

Selâm olsun, Rasûl'ün, savaşa gönderdiği bir orduya, askerin içinde ihtiyar kişiler, savaşta sınanmış erler de varken Hüzeyl boyundan bir genci emîr tâyini

Kâfirle savaşmak, asılsız şeyleri ortadan kaldırmak için Rasûl, bir ordu gönderiyordu.

Hüzeyl boyundan bir genci seçti; orduya kumandan tâyin etti.

Ordunun aslı, tümü, şüphe yok ki başıdır, başbuğudur; başbuğu olmayan toplum, başsız bedendir.

Şu ölüp gidişin, solup dağılışın, başı, başbuğu bırakmandandır.

Usanç, nekeslik, bizlik - benlik dâvâsına düşüp ululanmak yüzünden baştan, başbuğdan baş çekiyor, kendini baş etmek istiyor sun.

Hani yükten kaçan, başını alıp dağlara giden eşek gibi.

Eşeğin sâhibi, a sersem, her yanda, eşeği paralamak için bir kurt var diye ardından koşar.

Şimdicek, gözümden kaybolursan der, karşına her yandan güçlü bir kurt çıkar.

2000. Kemiklerini bile şeker gibi yer de artık dirilik nedir, yaşamak ne, göremezsin.

Haydi, bunu bir yana bırak, ot bulamazsın ya; ateş, odun atılmadı mı, közleşir, kül olur, söner - gider.

Kendine gel de benden kaçma, ağır yük yüklememden çekinme; senin canın benim.

Sen de bir katırsın, hem de nefsin senden üstün; a kendine tapan, hüküm üstün olanındır.

Ama ululuk sâhibi, sana eşek demedi de at dedi; Arap, arab atına teâl der.

* Cefâ ile dopdolu nefis katırlarını korumak için Mustafâ, Tanrı'nın imrahorudur.

* Ululuk lütfuyla, "Gelin, de" buyurdu; yeminizi, suyunuzu azaltayım da sizi terbiye edeyim, baş çeken hayvanları alıştırırım ben.

Nefisleri azgınlıktan geçirinceye dek, şu katırlardan ne tekme-ler yemişim.

Nerde azgınları yola getirmeye savaşan bir er varsa, çâresi yok, tekme-ler yiyecektir o.

* Sözüün kisası, en fazla belâ, peygamberlere gelir - çatar; çünkü ham kişileri yola getirmek bir belâdır.

2010. * Yolsuz - yordamsız yürümedesiniz, sözüme uyun da yorga yürüyün, yavaş yelin; böylece de pâdişâhın bineği olun.*

* Rab, a edepten kaçan atlar, "Gelin, de - gelin, de" dedi;

Ama ey Peygamber, gelmezlerse de gamlanma; o iki oturamaksız kişi yüzünden kin gütmeye kalkışma.

Onların kimisinin kulağı, bu gelin sözüne sağırdır; her hayvanın ahır başkadır.

Kimisi de bu sözden ürküp kaçır; her cins atın, bir ayrı tavlası var.

Kimisininse bu kafesten canı sıkılır; çünkü her kuşun ayrı bir kafesi vardır.

* Melekler bile birbirlerine benzemezler de bu yüzden, gökte saf - saf olmuşlardır.

Çocuklar, bir mektebe koşarlar ama derste birisi, öbüründen daha ileridir.

Doğuda da duygular var, batıda da; ama görüş - gözle olur ancak.

Yüzbinlerce kulak, saf düzüp dursa, gene de hepsi, aydın göze muhtaçtır.

2020. Sonra kulakların da can sırlarını, haberleri, Kur'ân'ı işitmekte başka bir vazifesi var.

Yüzbinlerce göze, bunları duymaya yol yok; hiçbir gözün, işitmekten haberi olamaz.

Böylece her duyguyu bir - bir say; hiç biri, öbürünün işini göremez.

* Beş dış duyguyla beş iç duygu, on saf olmuş, ayakta saf kurmuştur.

Din safından baş çeken kişi, gider, aşağılık safa girer.

Sen, "Gelin" sözünü az söyleme; pek yüce, pek değerli bir kimyâdır bu söz.

Bakırın biri, tutar da sözünden kaçarsa, sen gene o kimyâyı ondan esirgeme.

Onun büyücü nefsi, şimdi onu bağlasa bile, sonunda senin sözün, gene ona fayda verir.

* Ey yiğit er, "Gelin" de, "gelin"; Gerçekten de "Allâh sizi selâmete çağırıyor."

* Beyitteki "yorga" ve "yavaş" sözleri aynen türkçe geçmektedir.

A ululanan kişi, benlikten, baş olmak sevdasından vazgeç; baş olmayı, başbağ kesilmeği pek arama da kendisine uyacağın bir başı bul, ona uy.

İtirâz eden birinin, selâm olsun, Rasûl'ün, o Hüzeyl boyundan olan genci orduya emir tâyin etmesine itirâzda bulunması

2030. Peygamber, Tanrı yardımını elde etmiş olan orduya, Hüzeyl boyundan bulunan o genci emir tâyin edince.

Bir herzevekil, hasedinden dayanamadı, itirâz etti; kabul etmiyoruz bayrağını dikti.

Halka bir bak hele; nasıl a karanlığa mensuptur; geçip gidecek bir matah için nasıl da yitip gider.

Ululanmak yüzünden hepsi de darmadağandır; candan ölmüşlerdir ama inatta diridirler.

Şaşılacak şey de şu ki, bu çeşit adamın canı, zindanın anahtarı elindeyken gene de zındandır.

Akar su dalgaları, eteğine vurup dururken gene de o genç, tepesinden tırnağına dek pislik içindedir.

O adam, hayır - hayır ey Allâh'ın Rasûlü dedi; orduya ancak bir ihtiyar kişi emir olabilir; bu işi yap.

Ey Allâh'ın Rasûlü, genç, arslan oğlu arslan bile olsa, orduya bir ihtiyardan başkası kumandan olmamalı.

* Sen söyledin, senin sözün tanıktır; uyulacak kişi ihtiyar olmalı, ihtiyar.

2050. Ey Allâh'ın Rasûlü, şu orduya bak; ondan daha ihtiyar bunca kişi var.

Sen şu ağacın sararmış yapraklarına bakma da olmuş elmalarını devşir.

Zâten onun sararmış yaprakları boş mu olur hiç? Bu da olgunluk belirtisidir.

Sararmış sakal, ağarmış saç, olgun akıldan haber verir.

Yeni baş vermiş yeşil yapraklarsa o ağacın meyvesinin hamlığını belirtir.

Azıksızlık azığı da âriflik belirtisidir; altının sarılığı, sarrafın betini - benzini kızartır; ona can - kan verir.

Gül yüzlü, bıyığı, sakalı yeni terlemiş genç, herşeyden haber almak için mektepte okuma - yapma öğrenen biridir.

Yazısının harfleri eğri - büğrüdür; bedeni çevik olsa, tez koşup gitse bile akli azdır, fikri tembeldir.

İhtiyar, çabuk adım atamasa bile akli, iki kanat elde etmiştir yücelerde uçar.

* Örnek istiyorsan Ca'fer'e bak; Tanrı el - ayak yerine kanat verdi ona.

2060. Geç şu altından, bu söz perde ardına girdi; şu gönlümse cıva gibi oynayıp duruyor.

İçimden, yüz tane hoş nefesli susan kişi, ellerini ağızlarına götürmüşler, senin anlayacağın, yeter, sus diyorlar.

Susmak denizdir, söylemekse ırmaktır sanki. Deniz seni arıyor, sen tutup da ırmağı arama.

* Denizin işaretlerinden baş çevirme; sözü bitir; Allâh doğruyu daha da iyi bilir.

Evet, o edepsiz, Peygamber'e karşı direniyor, o soğuk nefesli boyuna söylenip duruyordu;

* Fırsat bulmuştu, söylenip duruyordu; haberi yoktu ki görüşe karşı haber, pek saçma bir şeydir.

Bu haberler, görüşün vekilleridir; burada bulunana faydası yoktur, bulunmayanın işine yarar.

Görüşe ulaşan kişiye bu haberler gerekmez artık.

Sevgiliyle düşüp kalkmaya başladın mı, bundan böyle kılavuzları kov - gitsin.

Çocukluktan kurtulup ergenliğe ulaşana, mektup da soğuk gelir, kılavuz kadın da.

2070. Mektubu okusa bile, birine öğretmek için okur; söz söylese bile, birine birşey anlatmak için söyler.

Görenlere haber vermek, yanlış bir iştir; çünkü bu, bilgisizliğimize, aklımızın azlığına delâlet eder.

* Görenin karşısında susmak, sana fayda verir; "Susun" emri de bu yüzden gelmiştir.

* Ama söyle buyurursa bir hoşça söyle; yalnız sözü de uzatma, az söyle.

* Uzat buyurursa buyruğuna uy; fakat utanarak, edebe riâyet ederek konuş.

* Hani şimdi ben de bu güzelim sözleri, Hak ziyâsı Husâmeddin'e tıpkı öyle söylüyorum.

* Doğru hareket edip de kısa kestim mi, o yüz çeşit şeyle beni söyletiyor.

* Ey ululuk sâhibinin ziyâsı Husâmeddin; değil mi ki görüyorsun, sözü ne diye ararsın?

* Bu, olsa - olsa fazla istekten meydana geliyor; hani, bana hem şarap sun, hem de bu sunduğum şaraptır de demiş ya, onun gibi.

Onun kadehi, bu anda senin ağzında; ama kulak da, kulağın da payını ver diyor.

2080. A kulak, senin payın harârettir, kızarmaktır; işte harâret, işte sarhoşluk. Ama kulak, benim düşkünlüğüm bundan da daha fazla diyor.

Selâm ona, Mustafâ'nın, itirâz edene cevap vermesi

Şeker huylu Mustafâ'ya karşı o Arabın dedi - kodusu haddini aşınca,

* O "Andolsun yıldıza" sûresinin pâdişâhı, o "Yüzünü ekşitti" sûresinin sultânı, o soğuk solukluya karşı dudaklarını ısırda da yeter dedi.

Susturmak için ağzına eliyle vurdu; gizli şeyleri bilene karşı ne vakte dek söyleneceksin demek istedi.

Kuru tezeği gözü görenin önüne koymuşsun da, hâlis misk yerine bunu al diyorsun.

A beyni kokmuş, deve pisliğini burnuna götürüyorsun, bir de oh - oh diyorsun.

A akılsız şaş, kötü kumaşın satılsın diye bir de oh - ohtur tutturmuşsun.

Böylece de o tertemiz koku duyanı, o göklerin gül bahçelerinde yayılan eri kandırmak istiyorsun.

Onun yumuşaklığı, kendisini anlamaz gösteriyor ama senin de birazcık kendini tanıman gerek.

Bu gece, tencerenin kapağı açık kaldıysa, kedinin de utanıp başını sokmaması gerek.

2090. O güzelim ışıklı er, kendisini uyuyor göstermede ama pek uyanık; sakın sarığını alıp götürmeye kalkışma.

A arılığı - duruluğu olmayan kişi, bu şeytan afsununu Mustafâ'ya karşı ne vakte dek söyleyeceksin?

Bu bölükte yüzbinlerce yumuşaklık vardır; o yumuşaklıkların her biri, bir dağın yüzlerce büyüklüğündedir.

Yumuşaklıkları, uyanık kişiyi aptallaştırır; yüzlerce gözü olan akıllıya yol azdırır.

Yumuşaklıkları, güzelim bir şarap gibi sine - yayıla, beyninin tâ yücelerine açar, seni senden alır.

* O kuvvetli şarapla sarhoş olana bak; sarhoş ferzin gibi eğri - büğrü yürümeye koyuldu.

Genç, o kuvvetli şarabı içti mi, yol ortasına, bir ihtiyar gibi düşer de yatakalır.

* Hele "Belâ" küpünün şu şarabı öylesine şarap değil ki sarhoşluğu bir gecelik olsun.

* Ashâbı Kehif o şarabı içti, o mezeyi yedi de tam üçyüz dokuz yıl aklını yitirdi.

* Mısır'daki kadınlar bir kadeh içtiler; ellerini paramparça kesip doğradılar.

2100. * Büyütçiler de Mûsâ'nın sarhoşu oldular da darağacını sevgili sandılar.

* Ca'fer-i Tayyâr o şarapla sarhoş oldu da kendinden geçti; elini - ayağını rehin etti gitti.

* Allâh sırrını takdis etsin, Ebû - Yezîd'in, "Kendimi noksan sıfatlardan tenzih ederim. Zuhûrum ne de büyük demesi; kendisine uyanların itirâz etmeleri; onun da sözle değil de açıklık yönünden onlara cevap vermesi

O muhteşem yoksul, dervişlerinin yanına çıkageldi de işte dedi, Tanrı mazhariyim ben.

O hünerler sâhibi, sarhoşçasına, benden başka Tanrı mazharı yok, kulluk edin dedi.*

O hâl geçip sabah olunca bunu kendisine söylediler; sen böyle bir söz söyledin; doğru değil bu söz dediler.

Bir daha bu hâle gelir de böyle bir söz söylersem dedi, o anda bıçak üşürün bana, öldürün beni.

Tanrı bedenden münezzehtir, benimse bedenim var; böyle bir söz söylersem beni öldürmek gerek.

O hür er, bu vasiyette bulundu ya; her mürit bir bıçak hazırladı.

O gene o koca sağraktan sarhoş oldu, ettiği vasiyetler aklından gitti.

Meze geldi, aklın yeri - yurdu kalmadı; sabah ağardı, mumu çâresiz kaldı, işe yaramaz oldu.

2110. Akıl şahneye benzer; pâdişah gelince çâresiz şahne, bir bucağa siner, kalır.

Akıl, Tanrı gölgesidir, Tanrı'ya güneşe benzer; gölgenin, onun güneşine karşı parlaklığı mı olur, ona karşı dayanabilir mi?

Peri, insana üst olursa, insandan insanlık sıfatı yiter - gider. İnsan ne söylerse, o sözü cin söylemiştir; cin tutmuş adam söz söyler ama asıl söyleyen cindir.

Perinin, cinin yolu - yordamı bu olursa, o periyi, o cini düzüp koşan, nice olur?

* İkinci mısra' arapçadır.

O kişinin varlığı gitmiştir, peri, o adam kesilmiştir; ilhâma mazhar olmayan Türk bile arapça söylemeye başlar.

Ama kendine geldi mi, bir söz bile söyleyemez, bir söz bile bilmez; peki cinde, peride bu zât olur, bu sıfat bulunursa

Cinin, perinin, insanın sâhibi, nasıl olur da cinden, periden daha tesirsiz olur?

* Arslan tutan, erkek arslanan kanını içer; sense, bu işi o yapmadı, şarap yaptı dersin.

Eski altın gibi makbûl sözler söylerse, dersin ki o sözü şarap söylüyor.

2120. Şarapta bu güç, bu kuvvet olursa Tanrı nûrunda o hüner, o güç olmaz mı hiç?

Seni, şenliğinden tamamiyle alır; sen aşağılaşırsın, o yüce sözleri o söyler.

Kur'ân, Peygamber'in ağzından çıktı ama Tanrı söylemedi diyen kâfirdir.

Kendinden geçiş devlet kuşu uçunca Bâyezîd, gene o sözü söylemeye başladı.

Aklı, şaşkınlık seli kaptı, daha önce söylediğinden de güçlü söyledi.

* Cübbemin içinde ancak Tanrı var; yeryüzünde, gökyüzünde ne arıyorsun dedi.

Müritlerin hepsi de deli-divâne oldu; tertemiz bedenini bıçaklamaya başladılar.

* Her biri Girekûh mülhitleri gibi pirlarına pervâsızca bıçak saplıyordu.

Kim şeyhine bıçak sapladıysa gördü ki iş tersine oluyor, kendisine bıçak saplıyor.

O hünerli kişinin bedeninde bir eser bile yoktu; dervişlerse yaralanmışlar, berelenmişlerdi, kana gark olmuşlardı.

2130. Kim onun boynuna bıçak sapladıysa gördü ki kendi boynunu kesmiş, ölmüş - gitmiş

* O sâhib - Kıran'ı bilenirse gönlü, onu ağır bir sûrette yaralamaya râzı olmamıştı.

Yarı bir bilis bile onun elini bağlamıştı da böylece de o, canını kurtarmıştı, yoksa o da kendini yaralardı.

Sabah olmuş, o dervişler eksilmişti; ölenlerin evlerinden fer-yâtlar yücelmedeydi.

Binlerce erkek - kadın, huzûruna geldiler de ey iki dünyâyı da bir gömleğe sığdıran er dediler;

Senin bedeninin de insanların bedenlerine benzeseydi, onların bedenleri gibi hançerden yiter - giderdi.

Bir kendinde olan, bir kendinde olmayana çattı ama gerçekte, kendine çattı, kendi gözüne tiken batırdı.

* A kendisinde olmayanlara Zülfekaar vuran, sen o kılıcı kendi bedenine vuruyorsun, aklını başına al.

Çünkü kendinden geçmiş kişi, yok olmuştur, amana ulaşmıştır; ebedi olarak eminlik yurduna yerleşmiştir.

2140. Onun şekli, sûreti yok olmuştur, bir ayna kesilmiştir o; başkalarının yüzlerinden başka bir varlık, başka birşey yoktur onda.

Tükürürsen, kendi yüzüne tükürürsün; aynaya vurursan, kendine vurmuş olursun.

Çirkin bir yüz görürsen o da sensin; İsa'yı, Meryem'i görürsen gene sensin o.

O ne budur, ne o; herşeyden münezzehtir de senin şeklini, senin önüne koymuştur.

Söz buraya gelince dudak yumuldu; kalem buraya gelince kırıldı - gitti.

Güzel söz söyleme fırsat ele geçti ama yum dudağımı, söyleme; Allâh doğru yola götürmeyi daha da iyi bilir.*

A ayılmaz sarhoş, damın kıyısındasın sen; ya orada otur, yahut aşağıya in vesselâm.

Murâdına erdiğin zamanı, o hoş çağı, dam kıyısı bil.

Hoş bir çağa ulaştın mı, kork; defîne gibi gizle o çağı, açığa vurma.

Vurma da sevgi üstüne, neşe üstüne bir belâ gelip çatmasın; o gizlilik yerine, o pusuya korka - korka git; kendine gel.

2150. Sevinç çağında canın, o çağın geçip gitmesinden korkması, o gizlilik damının kenarından geçmektir.

Gizlilik damının kenarını sen görmüyorsan can görüyor da tirtir titriyor.

Ansızın gelip çatan her belâ, sevinç korkuluğunun kıyısında - ken gelip çatar.

* Damın kıyısına gelmedikçe düşmez insan; Nûh kavmine, Lût kavmine bak da ibret al.

O boşboğazın, selâm ona, Rasûl'ün huzûrunda çok söz söylemesi ve güzel konuşmasının sebebi

O ahmak, Peygamber'in sınırsız mestliğinin ışığına mazhar olmuştu; o ışık, ona vurmuştu da o yüzden sarhoş olmuş, hoş bir hâle gelmişti.

* Son cümle arapçadır.

Neşeyle çok söz söylemeye koyulmuştu. Sarhoş, edebi bırakır da baş aşağı düşüverir.

* Fakat her yerde kendinden geçen, kötü iş işlemez; ama şarap, edepsiz kişiyi daha da beter edepsiz eder.

* İçen, akıllıysa, aklının parlaklığı daha da artar; fakat kötü huyluysa daha beter olur.

* Ama halkın çoğu kötü olduğundan, beğenilmez huylara sâhip bulunduğu için, herkese haram edilmiştir.

**Selâm olsun, Peygamber'in, Hüzeyl boyundan olan o genci,
zamânın gün görmüş, iş bilir ihtiyarlarından üstün
görüp orduya kumandan tâyin etmesinin
sebebini bildirmesi**

Hüküm üstünüdür, çoğunluğa göre hüküm verilir; halkın çoğu kötüdür; bu yüzden ki kılıcı, yol kesenin elinden almışlardır.

2160. Peygamber, a yalnız görünüşe bakan, görünüşü gören dedi; sen onu genç, hünersiz görme.

Nice siyah sakallı adam vardır ki ihtiyardır; nice de ak sakallı vardır ki gönlü zift gibi kapkaradır.

Onun aklını defâlarca denedim; o genç, işlerde pîrlik gösterdi.

* Oğul, pîr, akıl pîridir; pîrlik, saçın, sakalın ağarmasıyla elde edilmez.

İblis'ten daha ihtiyar kim var? Ama değil mi ki akli yok, hiç bir şey değildir o.

Birisi çocuktur ama İsâ solukludur; gururdan, hevsten arınmıştır.

Saç - sakal ağarması, kısa görüşlü kişinin gözünde olgunluk delilidir.

O mukallit, delilden başka birşey bilmez de o yüzden boyuna delillerle, delillerin alâmetleriyle yol arar - durur.

Ben, bir işi başarmak istiyorsan ihtiyar birini seç dedim ama, onun için dedim.

Fakat taklit perdesinden sıçrayıp kurtulan kişi, ne varsa, hepsini de Tanrı nûruyla görür.

2170. Onun tertemiz nûru, delil olmadan, kendisine birşey anlatılmadan deriyi yarar, özü ortaya koyar.

Görünüşe bakana kalp neymiş, geçer akçe ne? Hurma sepetinde ne var, ne bilir o.

Nice altın vardır ki hasetçi hırsızlardan kurtulmak için du-manla karartılmıştır.

Nice altın suyu batmış bakır da vardır ki akli kit kişiler, kapılırlar ona.

* Biz ki bütün ülkede herşeyin iç yüzünü görürüz; gönülü görürüz, görünüşe bakmayız.

* Görünüşün çevresinde dönüp dolaşan kadılar, hükümlerini görünüşe göre verirler.

Bu topluluk, birisi şehâdet getirdi, kendisini inanmış gösterdi mi, çabucak onun inanmış olduğuna hükmeder.

Nice iki yüzlü kişi, bu görünüşe sığındı da gizlice, yüzlerce inanmışın kanını döktü.

* Çalış - çabala da akıl ve din pîri ol; Akl-ı Küll gibi herkesin, herşeyin iç yüzünü gör.

* Güzelim akıl, yokluktan çıkıp yüz gösterince, Tanrı ona elbise giydirdi, binlerce ad taktı.

2180. O soluğu güzel aklın en aşağılık adı şu: Hiç kimseye muhtaç değil.

Akıl, bir şekle bürünse de yüz gösterse, gündüz bile onun ışığına karşı kararır.

Ahmaklık da bir şekle bürünse de meydana çıksa, gecenin karanlığı, ona karşı apaydın olur.

Çünkü o, geceden de karadır, geceden de karanlık; fakat gece de kötü yarasa, tutar da karanlığı satın alır.

Yavaş - yavaş gündüzün ışığına alış; yoksa yarasa gibi nursuz - pîrsiz kalırsın, aydınlıktan mahrum olursun.

Yarasa, nerde bir zorluk varsa orayı sever; nerde bir devletlinin ışığı yanmadaysa oraya düşmandır.

Görgüsü, bilgisi daha da fazla görünsün diye gönlü, hep zorluk karanlığını arar;

Böylece de seni o zorlukla oyalamak, kendi çirkin yaratılışından haber almamanı sağlamak ister.

**

(ŞERH)

2005. İmrahor. Farsça Emir-i âhûr, türkçede bu tarzda söylenegelmiştir. İmrahor, vezirlerin ve bilhassa pâdişâhın atlarına bakanların başı ve sorumlusudur.
- 2006 - 2008. Gelin. Kur'an-ı Kerim'in III. sûresinin (Âli İmran) 61, 64, 167., IV. sûresinin (Nisâ') 61., V. sûrenin (Mâide) 104., VI. sûrenin (En'âm) 151. ve LXIII. sûresinin 5. âyetlerinde çeşitli münâsebetlerle geçer. Bu beyitte ve sonraki beyitlerde "Gelin" sözü, Kur'an-ı Mecid'deki gibi "Taâlev" olarak lâfzi ıktibasla geçer.
2009. En fazla belâ. "İnsanların en çetin belâyı uğrayanları peygamberlerdir, onlardan sonra temiz kişilerdir; onlardan sonra da böylece onlara benzeyenler, benzeyenlere benzeyenler... dir." (Hadis; Câmî; I, s. 35) Bu ciltte 100 beyitte de geçti.
2011. Gelin. 2006 - 2008. beyitlerde geçti.
2016. Melekler - Saf saf. XXXVII. sûrenin (Sâffât 1., LXXVIII. sûrenin (Nebe') 38., LXXXIX. sûrenin (Fe'r) 22. âyetlerinde meleklerin saf oldukları bildirilir; gene XXXVII. sûrenin 165. âyeti de aynı meâldedir.
2023. Beş dış, beş iç duygu. I. c. 3589. beytin şerhine bk.
2020. Gerçekten de Allâh sizi. X. sûrenin (Yûnus) 25. âyetinde, Allâh'ın, kullarını esenlik yurduna çağırır, dilediğini doğru yola hidâyet ettiği bildirilir. Beyitteki "Gelin, de" ve "Allâh esenlik yurduna..." sözleri âyetlerden lâfzi ıktibaslıdır.
2028. 2006 - 2008. beyitlere bk.
2038. Dünya - Hapis, kurtuluş. Kur'an'ın XXXVIII. sûresinin (Sâd) 3. âyetinin meâli şudur: "Onlardan önce nice ümmetleri helâk ettik de bağışıp çağırıştılar ama kurtuluş vakti çoktan geçmişti." Beyitte bu âyete işaret edilmektedir. "Kurtuluş yeri" anlamına gelen "manâs" sözü, âyetten lâfzan ıktibas edilmiştir. Beyitte, "Dünya mülminin zıندانıdır" hadisine de işaret edilmiştir. (Câmî; II, s. 14).
2040. "Arayan bulur." Atasözü. Türkçede de "Arayan Mevlâsını da bulur, belâsını da" atasözü vardır.
2049. "Büyük, ihtiyar kişilere saygı gösterin, onlardan önce söze başlamayın, önlerine geçmeyin" meâlindeki hadise işaret edilmektedir (Ahâdis-i Mesnevi; s. 125).
2059. Ca'fer-i Tayyâr. II. c. 3576. beytin şerhine bk.

2060. Allâh doğruyu daha iyi bilir. İkinci mısra'daki bu söz arapçadır 499 beyitte de geçti.
2063. Görüş - Haber. "Haber, görüşe benzemez." (Hadis; Câmî; II, s. 112)
2065. Susun. İkinci mısra'da lâfzi ıktibas var. II. c. 3467. beytin şerhine bk.
2073. Az söyle. "Sözün hayırlısı az olanı ve merâmı anlatandır" meâlindeki sözü Ankaravî hadis olarak nakletmektedir (s. 235).
- 2074 - 2078. Bu beyitlerde cenâb-ı Mevlânâ, "Mesnevi" nin yazılmasında, Çelebi Husâmeddin'in gayret ve himmetini anlatmaktadır.
2078. Hem şarap sun. Beytin ikinci mısra'ı arapçadır ve Ebû - Nüvâs'ın "Bana şarap sun, hem de sunduğum şaraptır de; apaçık sunmaya imkân varken gizlice şarap sunma bana" meâlindeki beytinin ilk mısra'sının, "Mesnevi" veznine (Fâilâtün fâilâtün fâilât) uydurulmasında meydana gelmiştir. (Divan, Kahire - 1898, s. 180; ilk beyit). Ebû - Nüvâs Hamza b. Hânî, Basra'lı, yahut Elvazlıdır. Bağdad'da yerleşmişti. 195 hicride (810) vefât ettiği de rivâyet edilir (Rayhânet'ül - Edeb; c. V, s. 186 - 188). Mevlânâ'nın Mütenebbî'ye olduğu kadar, Arap edebiyatının en meşhur şâirlerinden biri olan Ebû - Nüvâs'a da düğün olduğuna anlıyoruz. Babası Sultân'ül - Ulemâ Bahâeddin'in kabrini ziyârete gittiği bir gün, Şems'in şehâdetine karışanlardan biri olan oğlu Alâeddin Çelebi'nin, kireçle onarılmış kabrine yazdığı "Senden, yalnız ihsan sâhibi recâda bulunabilirse suçlu, kime sığınsın, kimden birşey umsun" meâlindeki beyit de Ebû - Nüvâs'ındır (Manâkıb'ül - Ârifin; c. I, s. 523; Bu şiir beş beyittir ve Ebû Nüvâs'ın vefâtından sonra yastığının altındaki kâğıtta yazılı olarak bulunmuştur: beyit, bu şiirin ikinci beytidir; Reyhane; s. 188; satır. 13).
2082. Andolsun yıldıza. Yüzünü ekşitti. Andolsun yıldıza, inerken. Kur'an-ı Mecid'in LIII. sûresi olan Necm sûresinin 1. âyetidir. Âyetdeki "yıldız", Kur'an'dır. Nücûmen, yâni âyet - âyet ve vakit - vakit indirdi için bu adla anılmıştır. Arapçada "tencim" ayırmak anlamındadır; müneccem, ayrılmış demektir. Âyetdeki yıldız, Ülker olarak da tefsir edilmiştir; "inerken" sözünü "düşerken" tarzında anlayıp âyetin kıyâmete işaret olduğunu söyleyenler de vardır (Kur'an-ı Kerim ve Meâli; Açılama, s. CI.). "Abese" yüzünü ekşitti anlamındadır. LXXX. sûrenin ilk âyeti, "Yüzünü ekşitti ve döndürdü" meâlinindedir. Hz. Peygamber, Kureyş ulularıyla konuşur, onları imâna dâvet ederken, gözleri görmeyen Ömmü Mektûm oğlu Abdullah gelmiş, Yâ Rasûl' Allâh, Tanrı'nın öğrettiklerinin bir kısmını bana öğret demiş, Hz. Peygamber'in sözü kesildiği için orada bulunanların canları sıkılmış, birisi de yüzünü ekşitmiş ve döndürmüştü. İlk iki âyet, bu olayı bildirir. Necm sûresinde Mî'ractan, Abes sûresinde Kur'an'dan ve kıyâmetten bahsedildiği için Mevlânâ, bu beyitlerde Hz. Peygamber'i (S. M.) "Ve'n Necm pâdişâhı, Abes sultânı" diye övmektedir (II. c. 2064. beytin şerhine bk.)
3095. Ferzin. Doğrusu "Fırzin" dir. Şatranç taşlarından olup "vezir" yerine geçen taşa denir.
2097. Belâ. I. c. 1246. b. şerhine bk.
2098. Ashâb-ı Kehf. I. c. 394. beytin şerhine bk.
2099. Ellerini doğrayan kadınlar. III. c. 1606 beytin şerhine bk.

2100. Mûsâ - Büyükcüler. I. c. 278-279. beyitlerin şerhine bk.

2101. Ca'fer-i Tayyâr. II. c. 3576. beytin şerhine bk.

2118. Arslan tutan. Şîr - gir. Kahraman, baba yiğit ve çakır keyif anlamlarına gelir. Behrâm-ı Gûr'un kölelerinden biri, içkiye pek düşkünmüş; bu yüzden helâk olmuş. Behram içkiyi yasak etmiş. Fakat mensuplarından biri, gizli - gizli içermiş. Bir gün bu adam, çakır keyifken, saraydaki arslanlardan biri, her nasılsa kaçmış; tutmak isteyenlerden bir kaçını da paralamış. Bu nu duyan o adam, içkinin verdiği cür'etle arslana saldırmış, üstüne binip yelesinden tutarak arslan - hâneye sokmuş. Behram bunu duyunca adamı çağırması; soyunda - sopunda bu çeşit bir yiğit olup olmadığını sormuş; nihâyet iş anlaşılmış. Behram da, kendini helâk edecek derecede değil, arslanı zaptedecek derecede içki içmeye mûsâade etmiş; bu adama ve çakır keyif kişiye "Şîr - gir" denmiş (Burhan terc. 1268 Mat. Âmir; s. 407 - 408).

2125. Bâyezid. Cübbemin içinde. Süflerin, şeriât sınırlarını aşan, hattâ tamamıyla mânâsız sözlerine "Şath", bu çeşit sözlerden meydana gelen şîrlere "Şathiyeye" denir. Bâyezid-i Bistâmî'nin, "Cübbemin", yani vücudumun "İçinde Allâh'tan başka birşey yok" dediği rivâyet edilir ki bu sözle, gönülümde O'ndan başka birşey yok, dileğim ancak O'dur anlamını kastedmiş olabilir. Bâyezid'in bu sözü ve buna benzer sözleri vardır (Bk. Cemâleddin Ebî'l - Ferec Abdürrahmân b. El - Cevzi; Telbisu İblis; Kahire - 1928; s. 167, 341 - 344).

2127. Girdekûh Mülhitleri. Bâtınîlerin kastedildiği açıkça anlaşılmaktadır.

2132. Sâhib - Kıran. I. c. 2276. beytin şerhine bk.

2138. Zül - fekaar. II. c. 2304. beytin şerhine bk.

2153. Nûh ve Lût kavmi. I. c. 406., II. c. 2669. beyitlerin şerhine bk.

2156 - 2158. Şarap - Haram. Kur'an-ı Mecid'de "hamr" diye geçen içki, çoğu, insanı sarhoş eden içkidir ki bu takdirde azı da haramdır. Hz. Rasûl'den, malı ve akli gideren içki ve kumar hakkındaki Tanrı hükmü sorulduğu vakit II sürenin (Bakara) 219. âyeti nâzil olmuştur ki bu âyette içki ve kumarın büyük günah olduğu, fakat ikisinde de insanlara fayda bulunduğu, ancak suçlarının, zararlarının, faydalarından çok olduğu bildirilir. İçkideki faydalar hakkında çeşitli yorumlar yapılmıştır. Kumardaki fayda da az bir çalışmakla, hattâ bilgiyle, kurnazlıkla, yahut tesâdüfi olarak kazanç elde edilmesidir. CÂHİLİYYE devri geleneği olarak kumarda kazanan, kazandığını yoksullara verirdi, faydası buydu diyenler de olmuştur. IV. sürenin (Nisâ') 43. âyetinde de, dediğini bilmeyecek derecede sarhoşken namaz kılınmaması emredilmiştir ki bu âyet, içki olarak namaz kıldırın Abdürrahmân b. Avf'ın, "Ey kâfirler, de, sizin taptıklarınıza ben tapmam, siz de benim taptığıma tapmazsınız..." meâlindeki CIX. sürenin 1 - 3. âyetlerini okurken nefiy "lâ" larını okuyamaması ve anlamın "taparım, taparsınız" tarzına dönmesi üzerine inmiştir. Nihayet, gene bir gece, bir davette içki içilmiş, soy - boy övgüleri okunmaya başlanmıştı. Sa'd b. Ebî Vakas, kalkıp Ansâr'ı, yani Medinelileri yeren bir şiir okudu; Ansâr'dan biri de kızıp Sa'd'ın başını yarıdı. Bunun üzerine V. sürenin (Mâide) 90-91. âyetleri inerek içki ve kumar haram edildi. Mevlânâ, bu âyetlerde içkinin haram ediliş sebepleri ve keyfiyetlerini tahlil etmektedir (Mecma'ul - Beyan; III, s. 238 - 239; Ankaravî, s. 245).

2163. Pir. İhtiyar anlamına farsça bir sözdür. İhtiyarların gün görmüş olmaları bakımından tecrübeli, iş bilir bulunmaları iktizâ ederse de, türkçemiz-

deki "Çok yaşayan mı bilir, çok gezen mi" ve "Akıl yaşta değil, baştadır" atasözleri gereğince tecrübemiz, anlayışsız nice ihtiyarlar olduğu gibi bilgi, anlayış sahibi nice gençler de vardır. Mevlânâ bu beyitte ve bundan sonraki beyitlerde bunu anlatıyor.

2174. Gönül görenler. II. c. 1481. beytin şerhine bk.

2175. Kadılar - Hüküm. Kadı, yani fıkha (dîn hukukuna) göre hüküm veren yargıç, delillere, tanıkların tanıklıkta bulunuşlarına, yemine dayanarak hüküm verir. "Biz, görünüşe göre hüküm veririz; gizlilikleri Allâh bilir" sözü, bu (kâh) esâsını bildirir ki buna hadis diyenler de olmuştur. "Ben, insanların kalblerini delmeye, karınlarını yarmaya memur edilmedim" hadîsi de bu hükme uygundur (Câmi'; I. s. 87).

2178. Akl-ı Küll. I. c. 1907. beytin şerhine bk.

2179. Akl-ı Küllün adları. Akli, eskilere göre maddeden mücerred, fakat fî'li bakımından onunla berâber bulunan bir cevherdir ki (II. c. 948. b. Aras Cevher) herkes, "ben" sözüyle onu kasteder. Herşeyin gerçeği onunla anlaşılacağından "Akıl", anlaşılacak şeyleri istîfâdi anlayış olması bakımından, madenin her sûreti alış kaalibiyyetine benzetilerek "Akı-ı Heyûlânî", tüm olarak bütün keyfiyetleri idrâk etmesi dolayısıyla "Akı-ı Nazarî", yapılacak şeylerin ilk olanlarını anlaması bakımından "Akı-ı Mükteseb", beş zâhiri duyguyla dış âlemden haber aldığından "Akı-ı Müstefâd", gereken bilgiyi meydana getirmesi yüzünden "Akı-ı Fa'âl", bu bilgilere mahall bulunduğundan "Akı-ı Münfâil" denir. Ayrıca Mutlak Varlık'ın, zâtına talluk eden bilgisiz kabûl edildiğinden "Akı-ı Küll", herşeyin hakîkati, ilmi suretler hâlinde Akı-ı Küll'de sâbit bulunduğundan "Levh", bu sübûtu izhâr etmesi dolayısıyla "Kalem" gibi adlarla da anılır. Ankaravî, Sehl b. Abdullâh-ı Tüsterî'nin (283 H. 896); "Aklın bin adı vardır, her adın da bin adı var" dediğini, bu sözün de, aklın bin sıfatı olduğunu, her sıfatın da bin türlü zuhûru bulunduğunu bildirdiğini söyler (s. 248).

Bu bölümde, Hz. Peygamber'in, orduya kumandan tayin ettiği bildirilen genç, Üsâme b. Zeyd b. Hârise'dir. Zeyd, Hz. Rasûl'ün evlâtlığıydı (I. c. 3512. beytin şerhine bk.). Hz. Peygamber (S.M.), Vidâ' hacından dönünce hicretin onbirinci yılının ikinci ayında (Safer) Zeyd oğlu Üsâme'yi ordu kumandanı tayin buyurmuştu. Bu ordu ile Şam yolunu açmak, Roma'ya yenmek istiyorlardı. Ashâbin ulularını çağırışlar, onlara öğütler vermişlerdi. Üsâme'ye, babasının şehid olduğu yere git; düşmana üst olursan orada çok durma. Yanına kılavuslar al. öncülerini ordudan evvel yolla buyurdu. Üsâme'ye sancağı bizzat verdiler; sahâbeye de bu orduya katılmayı emrettiler. Ordu, Hz. Rasûl'ün emriyle Mu'te'ye yakın, Askalan'la Remle arasındaki Ubne'ye gidecekti. Hz. Rasûl (S.M.) hastalanmıştı; Üsâme'nin yanına da sahâbenin ulularından kimse gitmemişti. Hz. Peygamber, gitmeleri için tekrar emir verdi. Fakat bu sırada Hz. Peygamber edebîlik âlemine göçtü. Üsâme de dönüp Medîne'ye geldi, sancağı Rasûlullâh'ın kapısının önüne dikti. Mevlânâ, Üsâme'ye itirâz eden bir kişi yaparak bu olay münâsebetiyle anlatmak istediklerini anlatıyor. (Bu olayın tafsilâtı için Seyyid Şerefeddin Abdül - Huseyn'in "E'n - Nassu ve'l - İctihâd" adlı eserine bakınız; III. basım; Nefes - 1383 H. s. 96 - 105).

**

(METİN)

Tam akıllının, yarım akıllının, tam erin, yarım erin ve hiçbir şey olmayan kendini beğenmiş kötü kişinin belirtisi

Akıllı ona derler ki elinde meşalesi olsun; o meşaleyle öne düşsün, yolculara kılavuzluk etsin.

O öne düşen, kendi ışığının peşine düşmüştür; o kendinden geçmiş kişi, kendine uymuştur.

2190. O kendisine inanmıştır; siz de onun canının elde ettiği nûra inanın.

Yarım akıllı da, bir akıllıyı kendisine göz edinmiş, ona uymuş kişidir.

Kör, kendisini yedenin elini nasıl tutarsa o da, elini o akıllıya vermiş, onunla görür bir hâle gelmiş, onunla çevikleşmiş, yücelmiştir.

Bir arpa ağırlığında bile akıllı olmayan eşeğe gelince: Onun hem akıllı yoktur, hem de akıllıyı bırakmıştır.

Ne çok yol bilir, ne az; fakat gene de kılavuzun ardına düşmekten utanır.

O bitmez, tükenmez çölde kimi olur, yaşlara düşüp topallaya - topallaya gider; kimi vakit de yel yepelek koşup yeler.

Mumu yoktur ki önünü görsün; yarım bir mumu bile yoktur ki ondan bir ışık dilensin.

Aklı yoktur ki diri gibi nefes alsın; yarım bir akıllı bile yoktur ki kendini ölü saysın.

O akıllıya karşı tam bir ölü kesilsin de oturduğu yerden dama yücelsin.

Olgun bir aklın yoksa özü - sözü diri bir akıllının karşısında kendini ölü say, ona sığın.

2200. Böyle olmayan kişi, diri değildir ki İsa'ya solukdaş olsun; ölü de değildir ki İsa'nın soluğuyla dirilsin.

Kör canı, her yana adım atar, sıçrar - durur ama sonunda gene de kurtulamaz.

Gölcük, gölcükte balık avlayanlar. Biri akıllı, öbürü yarım akıllı, öteklyse hiçbir şey olmayan kendini beğenmiş, ahmak, gafflete düşmüş üç balık ve bunların sonları

A inatçı, bu, içinde üç büyük balık olan gölcüğün hikâyesi gibidir hani.

Kelile'de okumuştundur, fakat o hikâyenin kabuğudur; buysa canın da özü.

Bir kaç balıkçı, o gölcüğün bulunduğu yerden geçerlerken içindeki balıkları gördüler.

Hemen ağ getirmeye koştular. Balıkların akılları başlarındaydı; işi anladılar.

Akıllı balık, hemen yolu tuttu, o güç aşılır yolu ister - istemez aştı.

Bunlarla danışmayayım, yoksa mutlaka bunlar, gücümü kuvvetimi gevşetirler;

Onların yem - yiyecek sevgisi, içlerinden coşar, kaynar; tembellikleri, bilgisizlikleri bana da sirâyet eder dedi.

Danışacaksan bir diriyle danış ki seni de diriltsin; ama nerde o diri?

2210. * A yolcu, yolcuyla danış; fakat kadının vereceği akıl, ayağını topal eder.

* Yurt sevgisinden dem vurma, durup dinlenme; bil ki yurt o yandadır a benim cânım, bu yanda değil.

Yurt istiyorsan ırmağın o yanına geç; şu doğru sözü az yanlış oku.

Abdest alanın, abdest duâlarını okumasının sırrı

Abdestte her uzuv yıkanırken ayrı bir duâ vardır; hadîste her bir uzuv için bir duâ buyurulmuştur.

Burnuna su verirken Ganî Rab'den cennet kokusunu iste.

İste de o koku, seni cennetlere çeksın; gül kokusu, gül bahçesine kılavuzdur.

Pislikten arınırken de virdin, sözün, yârabbi, sen beni şu pislikten arıt sözüdür.

Elim dersin, buraya ulaştı ancak, bunu yıkayıp arıttı; ama canı yıkayıp arıtmakta elim gevşek.

A Tanrım, adam olmayanların canları bile lûtfunla adam oldu; lûtuf elin canlara erişir.

Aşağılık biriyim ben, benim başarabileceğim ancak bu; o yanı da sen arıt ey kerem sâhibi.

2280. Ey Tanrım, ben pislikten dışımı arıttım, iç pisliklerden de bu dostu sen yıka, arıt.

* **Birisinin, abdest bozduktan sonra, arınma duâsı olan "Allâhım, sen beni tövbe edenlerden, tertemiz olanlardan kıl" yerine, "Allâhım, bana cennet kokusunu koklat" duâsını, yâni arınma virdi yerine burna su verilirken okunacak virdi okuması, bunu duyan birisinin de dayanamaması**

Birisi, pislikten arınırken, beni cennet kokusuna eş et dedi. Duyan biri de, güzel bir duâ okudun ama dedi, deliği yitirmişsin.

Bu duâ, buruna su verilirken okunurdu; sense tuttun, burun duâsını ardını yıkarken okudun.

Hür kişi, cennet kokusunu burnuyla alır; cennet kokusu, ard yandan yiter - gider.

* A ahmaklara karşı gönül alçaklığı gösteren, pâdişahlara karşıysa ululanan,

O ululanmak, aşağı kişilere karşı olursa iyidir; tersine iş görme, kendine gel, tersine iş, yolunu bağlar.

Gül burunla koklanmak için bitti; koku almak, burnun vazifesidir a nobran.

Gül kokusu, burunla koklanmak içindir a yiğit; şu aşağıdaki delik, o kokuyu alacak yer değildir.

Oradan cennet kokusu gelir mi hiç? Sana koku gerekse yerinden ara, iste.

2230. Böylece yurt sevgisi de doğrudur ama a ulu kişi, sen önce yurdu bir tanı.

O akıllı balık, gönlümü onlarla görüşüp danışmak kaygısından kurtarayım da yol alayım dedi.

* Danışma çağı değil, kendine gel de yol almaya bak; âh edersen Ali gibi kuyuya âh et.

* O âhın mahremi pek az kişidir ancak; geceleyin yürü, ases gibi gizli yürümeyi huy edin.

Şu balıkçıdan kurtulmak için denize ulaşmaya bak; denizi ara; şu fır dönen suyu bırak.

O çekingen balık, göğsünü ayak edindi de o tehlikeli duraktan, tâ aydın denize dek vardı, denize ulaştı.

Hani ardına köpek düşmüş ceylan gibi. O ceylan da, bedninde bir tek damar, birazcık güç kaldıkça koşar da koşar.

Ardına köpek düşen tavşanın uyuması hatâdır; korkan kişinin gözüne nereden uyku girecek?

O balık yürüdü, denizin yolunu tuttu; uzak bir yola, geniş bir yola düştü.

Çok zahmetler çekti; fakat sonunda eminlik yurduna, selâmet diyârına kavuştu.

2240. Kendini o uçsuz, bucaksız denize attı; öylesine bir denizdi ki hiçbir yanda sınırı yoktu.

Derken balıkçılar ağ getirdiler. Yarım akıllı bunu gördü, ağzının tadı kaçtı.

Eyvah dedi, fırsat çağını kaçırdım, nasıl oldu da o kılavuza yoldaş olmadım.

O ansızın gidiverdi; ama o gidince benim de ateş gibi ardına düşüp gitmem gerekti.

Geçmişe acınmak yanlış bir iş; giden geri gelmez; onu anış da boştur.

* **Tutulan kuşun, geçmişe pişman olma, içinde bulunduğu vaktin değerini bil, ömrünü pişmanlıkla geçirme diye vasiyyette bulunması**

Birisi bir kuşa düzen kurmuş, onu faka bastırmıştı. Kuş ona, a ulu hoca dedi.

Sen nice öküzler, koyunlar yemişsin, nice develer kurban etmişsin.

Hiçbir zaman onlarla doymadın; benim bedenimle de doymazsın sen.

Beni bırak da sana üç öğüt vereyim; vereyim de bil bakalım, akıllı mıyım, aptal mı?

O üç öğüdün ilkini, elindeyken vereyim; ikincisi, samanlı balçıktan yapılmış damının üstüneyken söyleyeceğim.

2250. Üçüncüsünü de ağacın üstüne konunca söyleyeceğim; bu üç öğât yüzünden de bahtı kutlu olacaksın.

Elindeyken söyleyeceğim söz şu: Olmayacak şeye, kim söylerse söylesin, inanma.

Avcının elindeyken söylediği o değerli öğüdü söyleyince azâd oldu; uçtu, o divarın üstüne kondu.

Dedi ki: Bir de geçmişe gam yeme; geçti - gitti mi, ona hasret çekme.

Ondan sonra da, içimde dedi, on dirhem ağırlığında eşi bulunmaz bir inci vardı.

Canına andolsun, o inci seni de devlete kavuştururdu, oğullarını da.

Fakat kısmetin değilmiş; dünyâda eşi bulunmayan o inciye kaçırдың:

Adam, gebe kadın doğururken nasıl oğunup feryâd ederse, tıpkı onun gibi oğunup feryâd etmeye koyuldu.

Kuş, öğüt verdimdi ya dedi; sakın geçmiş şeye gam yeme demiştim hani.

Değil mi ki geçti - gitti, ne diye gam yersin; ya öğüdümü anlamadın, yahut da sağırsın.

2260. İkinci öğüdümdede de sapıklığa düşme; olmayacak şeye inanma demiştim ya.

A arslanım, ben üç dirhem ağırlığında bile değilim; içimde on dirhemlik inci nasıl olur?

Adam kendine geldi de peki dedi, haydi, o üçüncü öğüdü de ver.

Evet dedi kuş, öbürlerini iyi tuttun da üçüncü öğüdü bedâvaca söyleyeyim.

Uykuya dalmış bilgisize öğüt vermek, çorak yere tohum ekmektir.

Ahmaklığın, bilgisizliğin yırttığı şey, artık yama tutmaz; a öğütçü, oraya hikmet tohumu pek ekme.

Yarım akıllı balığın, bir çâre düşünerek kendini ölü göstermesi

Öbür balık, belâ çağında o akıllının gölgesinden ayrı düşünce dedi ki :

O iyi arkadaş denize kavuştu, gamdan azâd oldu, öyle bir arkadaştan ayrıldım.

Ama şimdi onu düşünmeyi bırakayım da kendi derdime düşeyim; şimdicek kendimi ölü göstereyim.

Suyun üstüne çıkayım, karnımı yukarıya döndüreyim, sırtımı suya çevireyim, suda öylece durayım.

2270. Su üstünde saman çöpü nasıl akar giderse öylece gideyim; yüzme bilen kişinin gidişi gibi değil

Kendimi ölmüş göstereyim, suya bırakıvereyim kendimi; ölümden önce ölmek, azaptan emîn olmaktır.

* A yiğit, ölümden önce ölüm, amana kavuşmaktır; Mustafâ, bize böyle buyurdu.

Ölüm, sınavlarla gelip çatmadan hepimiz de ölü dedi.*

* "Goft" sözünden başka bütün beyit arapçadır.

Öylece öldü, karnını yukarıya çevirdi; su onu kimi aşağıya alıyordu, kimi yukarıya atıyordu.

Tutmak isteyenlerin hepsi de hayıflanarak yazık diyordu, en iyi balık öldü.

Onların hayıflanmalarını duyan balıkta seviniyor, oyunum işe yaradı, kılıçtan kurtuldum diyordu.

Usta bir balıkçı onu tuttu, tuh dedi, ölmüş; toprağa atıverdi.

Balık sıçraya - çırpına gitti, suya atıldı gizlice; o ahmak balıkta bocalayıp duruyordu.

Ahmak, sola - sağa sıçırıyor, çabalayıp kilimini sudan kurtarmak istiyordu.

2280. Balıkçılar ağı attılar, ağa düşüp kaldı; ahmaklık, onu, ateşin üstüne koyakoydu.

Ateş üstünde, bir tavanın içinde ahmaklıkla uyudu - gitti

* O, yakıp kavuran ateşin harâretiyle yanıp yakılırken akıl, ona, sana bir korkutucu gelmedi mi diyordu.

* Oysa, kâfirlerin canları gibi o işkence içinde, o belâ çağında, evet diyordu, geldi.

* Sonra da, bu sefer diyordu, şu boynumu kıran mihnetten bir kurtulursam,

* Denizden başka bir yeri yurt edinmem; gölde, gölcükte yurt tutmam.

* Uçsuz - bucaksız su ararım, esenliğe ulaşırım; ebedî olarak sağlıklı - selâmetle ömür sürerim.

* Ahmağın, belâyâ uğradığı, nedâmete düştüğü çağda ahdetmesinin vefâsı yoktur; çünkü "Onlar gene dünyâyâ döndürülseler, yapmayın denilen şeyleri gene yapmaya koyulurlardı; gerçekten de onlar, yalancılardır elbette."

Yalancı sabahın vefâsı yoktur

Akıl ona diyordu ki: Değil mi ki ahmaklık seninle; ahmakla akıl da kırılır - dökülür.

Ahitlere vefâ eden akıldır; seninse aklın yok a eşek değerinde olan.

Ahdini unutmayan, hatırlayan, akıldır; unutuş perdesini akıl yırtar.

2290. Değil mi ki aklın yok, unutuş, senin beyindir, âmirindir; oysa ki o, düşmanındır, yapacağın şeyleri bozar - gider.

Zavallı pervâne, aklın azlığı yüzünden ateşi de anmaz; ateşin harâretini de, yakışını da, sesini de.

Ama ateş, kanadını yaktı mı, tövbe eder; eder ama ümidi, unutkanlığı, gene ateşe atar onu.

Birşeyi kavramak, anlamak, bellemek, hatırlamak, aklın işidir; bunları yücelten akıldır.

İnci yoksa parıltısı nasıl olur? Hatırlatan olmadıkça birşeyden kaçınılır mı hiç?

Şu istek de akılsızlığından ileri gelir; çünkü ahmaklık nasıl bir huydur, göremez ki.

O pişman oluş, zahmetin sonucudur; defîne gibi apaydın akıldan değildir.

Zahmet geçti mi, o pişmanlık da yok olur-gider; derken o tövbe, o pişmanlık, bir avuç toprağa bile değmez.

* O pişmanlık, gam karanlığında yükünü bağlar-gider; demek ki gecenin sözünü gündüz yok eder.*

O gam karanlığı geçti mi hoş bir hâle gelir insan; gamın sonucu, gamın doğurduğu pişmanlık da gidiverir.

2300. * O tövbe eder ama pîr akıl "Gene dünyâya döndürülseler, yaptıklarını yapmaya koyulurlar" diye bağırır -durur.

Vehmin, aklın tersi oluşu, akılla savaşıp durması. Vehim de akla benzer ama akıl değildir. Selâm ona, akıl sâhibi olan Mûsâ'nun, vehim sâhibi olan Firavun'la tartışması

A yiğit, akıl, şehvetin tersidir; şehvet çevresinde dönüp dolaşanda akıl var deme.

Şehvete kul olana vehim sâhibi de; vehim, geçer altımlara benzeyen akıllara göre kalp akçedir.

Meheng olmadıkça vehimle akıl belirmez; tez ikisin de meheng taşına götür.

Bu meheng Kur'ân'dır, peygamberlerin hâlleridir; onlar da meheng gibi kalpa gel derler;

Gel de benim yüzümden ne hâle geldiğini gör; çünkü sen, ne çıkışımın ehlisin, ne inişimin.

Bir testere, akli ikiye bölse, gene ateş içinde, altın gibi güler-durur akıl.

Âlemi yakıp yandıran Firavun'da vehim vardı; canları aydınlatan Mûsâ'da akıl.

Mûsâ, yokluk yoluna gitti; Firavun ona, söyle dedi, kimsin sen?

Mûsâ, ben akılım dedi; ululuk sâhibi Tanrı'nın elçisiyim, Al-lâh delilîyim, insana sapıklıktan aman veririm.

* Beytin ikinci mısra'ındaki "gecenin" sözünden itibaren arapçadır.

2310. Firavun, hayır dedi, sus, hay-huy etme; kimin nesisin, eski adın ne? Onu söyle.

Mûsâ, ben toprağındanım onun; asil adım da onun kullarının en aşağısı.

O tek, o bir olan Tanrı'nın kulunun oğluyum; halayıkların rahimlerinden doğmuşum, kulların bellerinden gelmişim.

Aslım topraktan, balçıktan; Tanrı balçığa can verdi, gönül ih-sân etti.

* Topraktan meydana gelen şu bedenimin dönüp varacağı yer, topraktır; ey korkunç adam, senin gideceğin yer de toprak.

* Bizim de mayamız topraktan yağrulmuş, bütün baş çekenlerin de; buna da yüzlerce delil var.

Bedenin topraktan yardım görmekte; boynun, topraktan biten gıdâlarla yağunlaşmakta.

Can gitti mi o da gene toprak olmakta, o korkunç mezarda toprak olup gitmekte.

Sen de toprak olup gidersin, biz de toprak olur gideriz, senin gibiler de toprak olur giderler; ne sen kalırsın, ne mevkin kalır.

Firavun, bu soydan-boydan başka bir adın vardır elbet; hem de o sana daha da yaraşır dedi;

2320. * Senin adın, Firavun'un kuludur, kullarının da kulu. Çünkü önce bedeninin de onun sâyesinde gelişti, canın da.

* Hem de düşman, azgın, pek zâlim; kötü işi yüzünden bu yurttan kaçmış bir kul,

* Kanlı, gaddar, hak tanımaz bir kul; var artık, bu çeşit huy-lara göre kendini kıyaslar.

* Gariplikte hor-hakiyr, yoksul, çırpıplak; sonra da ne bize şükreder, ne hakkımızı tanır.

Mûsâ, hâşâ dedi; o pâdişahlar pâdişâhıyla efendilikte hiç kim-se ortak olamaz.

Mülk sâhibi oluşta birdir o, ona eşit yoktur; kullarına ondan başka sâhip bulunamaz.

Yarattıklarına ondan başkası, sâhib olamaz; geberesice bir ki-şiden başkası onunla ortaklık dâvâsına mı girişebilir?

Beni o düzüp koşmuştur; ressamın odur benim; başkası böyle bir dâvâya girişirse o, zülmetmek ister ancak.

Senin, benim kaşımı bile yapmaya gücün yetmez; artık nasıl olur da benim canımı tanıyabilirsin sen?

Gerçekte gaddar da sensin, azgın da sen; çünkü Tanrı'ya şirk koşuyor, ikilik dâvâsına kalkışıyorsun.

2330. Ben kötü birisini yanlışlıkla öldürdüysem, ne nefsim için öldürdüm onu, ne oyun olsun diye, boş yere öldürdüm.
Bir yumruk vurdum, geberiverdi, zâten canı da yoktu ya, can verdi - gitti.
Ben bir köpek geberttim; sense peygamberlerin oğullarını, yüzbinlerce suçsuz, ziyansız çocuğu öldürdün.
Onların kanları hep senin boynunda; bakalım, bu kan içmen yüzünden başına neler gelecek?
Ya'kub'un soyunu öldürdün, hem de onları, beni öldürmek istediğinden öldürdün.
Tanrı, seni kör etti de beni seçti, nefsinin pişirip kotardığı düzen, baş aşağı oluverdi.
Firavun, bunları bırak dedi; hiç şüphe yok ki sende hakkım var; tuz - ekmek hakkı bu mudur?
Beni halkın önünde horlayasın; aydın günü, gönlümü karartasın, bu mudur hak?
Mûsâ, kıyâmetin horluğu dedi, daha da sarptır; hayırda, şerde bana uymazsan, o günün horluğu daha da güçtür.
Bir pirenin acısına dayanamıyorsun; yılanın yarasını nasıl tadacak, ona nasıl dayanacaksın?
2340. Görünüşte senin yaptığını yıkıyorum ama bir tikenin gül bahçesi hâline getiriyorum ben.

**

(Ş E R H)

2203. Kelile ve Dimne. I. c. 905. beytin şerhine bk. "Kelile ve Dimne" den bu hikâyeyi şu sûretle hulâsa edebiliriz: Büyük bir gölde üç tombul balık yüzüp yaşamaktadır. Bunların adları: İleriye düşünen, Akli tez eren, Kadere boyun eğen. İleriye düşünen, bir gün yüzüp gezerken göl kıyısından geçen balıkçıların, bu göl balık dolu; yarın bunları avlayalım dediklerini duyar; kendi kendine, öbür arkadaşlarına da haber vereyim de bu gölden, insan eli değmedik başka bir göle göçelim der. İki dostunu çağırıp işi anlatır. Akli tez eren, avcılar buraya gelirlerse bir şeyler yapar, kendimi kurtarırım der. Kadere boyun eğen, bu söze aldırılmaz bile. İleriye gören, o iki dostun, orada kalmaya kararlı olduklarını anlayınca kendi derdine düşer, başka bir göle geçer. Ertesi gün balıkçılar gelirler, balıkların kaçabilecekleri yerleri tutarlar. Ağlarını atarlar, bütün balıklar ağa düşer. Akli tez eren, hemen kendisini ölmüş duruma sokar. Onu ölü sanan balıkçılar, tutup kıyıya atarlar. O da debelene - çırpına öbür göle geçip kurtulur. Kadere boyun eğen ne yapacağını bilmez; o yana, bu yana sıçrar, sonunda can verir gider (Dr. İndu Shekhar: Pañçatantra; Tehran Üniv. Yayın. 1341 Ş. H. 1961; s. 76-77. "Kelile ve Dimne" nin dünyâ edebiyatındaki tesiri, yazılışı, metinleri ve mukayeseleri, arapça ve farsçaya tercemeleri için Dr. İ. Şh. çevirisinin önsözüne bk. A - D = 1 - 4 ve "Mukaddime"; s. 1 - 31).

2210. Kadına danışmak. I. c. 2968 ve II. c. 1857. beyitlerin şerhine bk.

2211. Yurt sevgisi. "Vatan sevgisi imândandır." (Hadis: Sefinet'ül - Bihâr, II, s. 668) Süfîlerce hadis olarak kabul edilen bu sözdeki "Vatan - Yurt" birlik âlemdir; dünyâ ise ayrılık âlemdir, gurbettir. Ancak dünyâyı, dünyâ görenlerce bu, böyledir; fakat dünyâyı, hattâ bütün âlemi, Tanrı'nın kudretinin, hikmetinin, sıfatlarının, hikmetlerinin bir aynası olarak görenlere nazaran dünyâ ve âhiret, birbirine aykırı iki düşmandır, ayrı yerlere çıkan iki yoldur. Dünyâyı seven, ona dost olan, âhireti sevmez, ona düşman olur. Dünyâ ile âhiret, doğuyla batı gibidir; birine yaklaşan, öbüründen uzaklaşır" buyurur ki bu, dünyâyı dünyâ olarak görenlere, ona rağbet edip âhireti unutanlara göredir (Nehc'ül - Belâga; IV, s. 159). Fakat gene Hz. Ali, dünyâyı yeren birisini duyup ona demişlerdir ki: "Ey dünyânın aldatisına kapılmışken bir de onu yeren; boş şeylerine aldanıp da sonra onun aleyhinde söz eden, sen mi onu suçlamaktasın, o mu seni suçlamakta? Dünyâ ne vakit aklını aldı, ne zaman seni aldattı? Babalarının çürüyüp dağılan bedenleriyle mi aldattı seni, yoksa yer altında yatan analarınla mı kandırdı seni? Onları nice kere illetlere uğrattın, nice kere hasta ettin; onları iyileştirmek istedin, hekimlere baş vurdun; esirgemen, hiç birine fayda vermedi; onların illetlerini kuvvetin gideremedi. Dünyâ, onlarla örnek gösterdi sana, sonlarıyla sonunu gösterdi senin. Gerçekten de dünyâ, onu doğru görene doğruluk yurdudur; orada anlayış sâhibi olana esenlik evidir; azık edinene zenginlik yurdudur, öğüt alana öğüt yeridir. Allâh dostlarının secde yeridir; Allâh meleklerinin namaz yeridir. Allâh'ın vahyinin indiği yerdir; Allâh

doğlarının alış - veriş yeri Orada rahmet elde ederler, cenneti satın alırlar, faydalanırlar. Ne diye zemmedersin dünyayı ki ahvâliyle sana yok olacağını bildirdi, ayrılığını haber verdi; belâsıyla belâyı örnek olarak gösterdi..." (Aynı, s. 167-168). "Vatan sevgisi imandır" sözü, bu bakımlardan, dünyâda âhiret de unutmamak, aynı zamanda dünyâyı, âhirete hazırlık yurdu görüp dünyâ ve âhiretli, madde ve mânâyı dengeli tutmak, kendi için olduğu kadar toplumu ve bütün insanlık için faydalı olmak anlamlarını da vermektedir. Mevlânâ, "Mesnevi" nin birçok yerinde bu dünyâ - âhiret karşılaştırmasını, bütün tafsilâtıyla ortaya koyar ve o, hiçbir vakit dünyâyı terketmeyi tavsiye etmez; hırsı, bencilliği terketmeyi tavsiye eder ("Mevlânâ Celâleddin" adlı eserimize bk. s. 174-177).

2220. beyitten sonraki bahis. Abdest Duâları. Abdestte, uzuvlar yıkanır, yahut meshedilirken muayyen ve hadislere dayanan duâlar okunur. Buruna su verilirken "Bana cennet kokularını harâm etme, onun kokusunu koklayanlardan et beni" meâlindeki duâ okunur. Şemseddin-i Tebrizî'nin sohbetlerinin zaptından meydana gelen "Makaalât" ta Şems, "Yapım, yıkıstadır; onu yıktım; çünkü mâmurluk, yıkılmaktadır. Bu kadar bilgiler biliyor ama kendi işinin düzenini bilmiyor; bir iş yapıyor ki işinin düzenini, yaptığı işle olur sanıyor. Delîği yanılmış; "Bana cennet kokusunu koklat", pislikten arınırken okunur; duâdır ama delîğini yanılmış" demektedir (Fâtih K. No. 2788; 38. a. Süleymâniye K. Fâtih kitapları arasında bulunan bu nüshanın tavsifi için "Mevlânâ Celâleddin" adlı eserimizin 29 - 31. sahifelerine bk.).

2225. Ahmaklar - Pâdişahlar. Ahmaklardan maksat, yalnız yaşadığı günü gören, bilen, geleceği düşünmeyen, mevkiine, zâhiri yüceliğine güvenen kişilerdir. Asıl pâdişahlarsa, hırka altında sultân olan gerçek erenlerdir. Mevlânâ, mevki ve makam sâhiplerine eğilen, yaltaklık eden, gerçeklere karşı benlik taşıyan kişileri yermektedir.

2229 - 2233. Âh - Kuyu. Hz. Ali, sırlarını kimseye açamamış, gidip bir kuyuya söylemiş. Ferideddin-i Attâr da "Mantık'ut - Tayr" da "Gâh kendi âleminde coşar köpürürdü; gâh gider, sırlarını kuyuya söylerdi" beytiyle bu hikâyeyi hatırlatır (Tercememiz; İkinci Basılış; M. E. Basımevi - 1962; s. 28; b. 480). Bu kuyu hikâyesinin bir başka tarzı daha vardır. Hz. Peygamber, Hz. Aliye bazi İlahî sırlar söylemiş. Hz. Ali, dayanamamış, bunları söylemek ihtiyacını duymuş. Fakat kimseye de söyleyememiş. Gidip bir battal kuyuya söylemiş. Kuyunun kıyısından çıkan kamışlardan birini, bir çoban kesip kaval yapmış. Çalmaya başlayınca bu sırlar, nağme hâlinde gönüllere yayılmış, gönüllerce duyulmuş. Halvetiyye'den Rüşeniyye kolunu kuran, Aydın'lı olduğu için Rüşeni mahlasını kullandığı söylenen ve 982 hicride (1574) Tebriz'de vefât eden Dede Ömer-i Rüşeni'nin "Ney - Nâme" adlı ve mesnevi tarzında bir kitabı vardır ki neyden bahsetmekle beraber bilhâssa, Hz. Peygamber'in söylediği sırlara Ali'nin tahammül edememişinden, Hz. Peygamber'in, onu bir kuyuya gönderişinden, Ali'nin, kuyuya bir "Hû" deyişinden bahseder; bu beyitler, "Ney - Nâme" dendir:

Varuban çâha Ali bir Hû didi,
Özge sırlardan ne ol, ne bû didi.
Leyk çâha saldı ol Hû hây u hû,
Salıban çâh içine gavгаа-yı Hû,
.....

Bildi bir ney anda ol Hû'dan revan,
Olub, ol çâhın suyu ol demde kan;
Pes budur ney didüğü Hû - Hû müdâm,
Dimedüğü hiç kü-kü iy hümâm (İst Üniv. K. Türkçe Yaz. 1915, 39. a.).

Rüşeni, bundan sonra, birisinin o kamışı kesip çalmağa başladığını, âleme heyecan verdiğini anlatmaktadır (40. a - 42. a. Bu manzum risale, 1915 No. daki Külliyyâtın 32. a - 63. a. yapıklarındadır):

2233. beyitteki "ases" arapça bir sözdür. Hırsızlara, düzeni bozanlara engel olmak ve bu çeşit kişileri tutup cezalandırmak için geceleri gezen zaptiye memurlarına denirdi. Osmanlı devletinde de asesler ve bunların âmirlerine "asesbaşı" denirdi.

2233. Gizli yürümek. İnancını gizlemek. III. sürenin (Ali İmrân) 28. Aye'nin meâli şudur: "İnananlar, iman edenleri bırakıp kâfirleri dost edinmesinler. Bu işi yapan, Allâh'tan birşey beklemesin. Ama kâfirlerden çekinmesin gerekse o başka. Allâh, kendisinden sakınmanızı emretmektedir ve döndüğü yere de Allâh tapıdır." Görülüyor ki âyette, "çekinmek gerekirse" kendini, dinini, din kardeşlerini korumak için inanmayanlarla geçinmek emredilmektedir. İslâmın ilk devirlerinde Ammâr'ın babası Yasır ve annesi Sümeyye, müşriklerin söyletme istedikleri sözleri söylememişler ve işkencelerle şehid edilmişler, Ammâr, söyletme istediklerini söylemiş ve kurtulmuştu. Hz. Peygamber'e, Ammâr dinden döndü diye haber verilince Hz. Peygamber, "Nasıl olur, Ammâr, tepesinden tırnağına kadar imanla doludur" buyurmuş (Câmi'; II, s. 137), Nahl sûresindeki (XVI), inandıktan sonra, kalbi tam inançlı olduğu hâlde zorla bu çeşit söz söyleyenin suçlu olmadığı bildirilmişti (âyet. 106). Şîa-ı İmâmiyye, zarûret hâlinde inancı gizlemeyi vâcib bilir ve buna "Takiyye" der. Takiyye, zarûri bir şeydir; ancak, dinin korunması, ferdin fedâ edilmesiyle mümkünse o vakit bu vücûb kalkar. Beyitte, "Olmasını dilediğiniz mühim işlerinizin olmasını, onları gizleyerek sağlayın; çünkü her nimet sâhibine hased edilir" hadîsine de işâret vardır (Câmi'; I, s. 33).

2244. beyitten sonraki bahis. Kuş - Üç öğüt. Bu hikâye, Attâr'ın "İlahî - Nâme" sinde Şa'bî'den rivâyet edilerek zikredilir; kuş serçedir. Hikâye, "Üçüncü Makale" dedir (Tercememiz; c. II, Birinci Basılış; M. E. Basımevi; İst. 1971, s. 17-18). Şa'bî Ebû - Amr Âmir, Yemen'lidir. Tâbilinden, yani Sahâbeye ulaşırlardandır. Hicrî 20 de (640 - 641) Basra'da doğmuş, Küfe'de yerleşmiş, 104 te (722) orada vefât etmiştir. Alaycı bir zâttır, Roma'ya elçilikle de gitmiştir.

Aynı hikâye, hicrî VII. yüzyılın (XIII) ilk yarısında vefât eden Avfi'nin "Câmi'ül - Hikâyât" ında da vardır: Adamın biri bir serçe tutar, kafese koyup pazara götürür. Birisi serçeyi satın alır, evine götürür. Serçe dile gellip, beni öldürmekle eline birşey geçmez; beni azâd edersen sana fayda verecek üç söz söylerim. O sözlerin birini kafesteyken, öbürünü elindeyken, üçüncüsünü de uçup şu ağaca konunca söylerim der. Adam kabul eder. Serçe, kafesteyken, elinden çıkana hayıflanma der. Kafesten çıkıp adamın elindeyken, olmayacak söze kanma der ve uçunca da, karnımda yirmi miskal ağırlığında bir inci vardı; beni kesseydin onu elde ederdim der. Adam hayıflanmaya başlayınca; sana, elinden çıkana hayıflanma, olmayacak şeye kanma demedim mi der; bende bu küçük cüsseyle yirmi miskal ağırlığında inci mi olur? Adam, üçüncü sözü de söyleme-

şini diler. Serçe, şu ağacın dibinde bir ibrik var, kaz, onu bul, harca der. Adam, ağacın altını kazar, ibriği bulur. Hikâyenin sonu, Avfî'de biraz değişiktir (Câmi'ul-Hikâyat, İst. Süleymâniye K. Ayasofya kitapları; No. 3168; 53.a - b. Avfî için 'İslâm Ansiklopedisi' nde rahmetli Fuad Köprülü'nün Avfî mad. e bk. İst. Maarif Mat. 1942; c. II, s. 21 - 23).

2272. Ölümünden önce ölmek. I. c. 3688. beytın şerhine bk.

2282 - 2286. Korkutucu. LXVII. sûrenin (Mülk) 6 - 11. âyetlerinde kâfirlerin cehenneme atılacakları, cehennemın kesik - kesik nefes aldığı duyacakları, cehennem zebânilerinin onlara, size korkutucu gelmedi mi diye soracakları, onların geldi ama inkâr ettik diyecekleri, akılsızlıklarına hayıflanacakları bildirilmektedir. 2273. beytın ikinci mısra'ında 8. âyetten lâfzî ıktibas var.

2286. beyitten sonraki başlık. VI. sûrenin (En'âm) 27 - 28. âyetlerinde, inananların, keşke dünyaya gönderilseydik de rabbimizin âyetlerini yalanlamasaydık, inananlardan olsaydık diyecekleri, fakat dünyaya gönderilseler gene nehyedildikleri şeyleri yapacakları, onların yalancı oldukları bildirilmektedir. Başlıkta 28. âyetten lâfzî ıktibas vardır.

2298. Gecenin sözünü gündüz yok eder. XVII. sûrenin (Esrâ) 12. âyetinde, geceyle gündüzün, Tanrı'nın iki delili olduğu, gece delilinin Tanrı tarafından yok edildiği, gündüzünse, herşeyi gösteren bir delil olduğu bildirilmektedir. Beyitte bu âyete işaret edilmektedir.

2230. Gene dünyaya döndürülseler. VI. sûrenin 28. âyetinden lâfzî ıktibas var.

2314 - 2315. Topraktan meydana gelen. XX. sûrenin (Tâhâ) 54. âyetinde insanların topraktan yaratıldığı, oraya îade edileceği ve bir kere daha oradan çıkarılacağı, haşredileceği bildirilmektedir; beyitlerde bu âyete işaret ediliyor.

2320 - 2323. Firavun'un kulu, kötü iş. XXVIII. sûrenin (Kasas) 3 - 41. âyetlerinde Mûsâ Peygamber'in, Tanrı ilhâmiyle anası tarafından Nil nehrine atıldığı, Firavun'un zevcesi tarafından bulunup sevilerek saraya götürüldüğü, hiçbir süt ninenin memesini almadığı, annesinin süt nine olarak saraya gittiği, onun memesini aldığı anlatılır. Böylece Firavun'un sarayında büyüyüp yetişen Mûsâ, birgün Kıbit kavminden olan biriyle Mûsâ'nın mensûb olduğu İsrâiloğullarından birinin kavga etmekte olduğunu görmüş, İsrâiloğullarından olan, Mûsâ'dan yardım istemesi üzerine Mûsâ, Kıptinin göğsüne bir yumruk indirmiş, adam düşüp ölünce de, bu Şeytan'ın işlerinden deyip Tanrı'ya sığınmış, ertesi gün, bu olayın duyulduğunu anlayınca Medyen'e gitmiş, Şuayb Peygamber'in yanında on yıl kalmış, onun kızını almış, kendine bir yurt edinmek üzere zevcesiyle Şuayb'dan ayrılıp yola düşünce Tanrı vahyine mazhar olup Firavun'a gönderilmiştir. Bu beyitlerde Firavun'un, Mûsâ Peygamber'e hitabında Mûsâ'nın onun sarayında büyüdüğüne işaret edilmektedir. Firavun'un kötü iş dediği de Mûsâ'nın Kıpti'yi öldürmesidir. (II. cildin 1647, 2970. ve III. cildin 777 ve 959. beyitlerine de bk.).

**

(METİN)

* Yapılmak yıkılmaktadır; topluluk dağınıklıkta; bütünlük kırıklıkta; murâda eriş muratsızlıkta, varlık yoklukta.
Öbür zıtlar, eşler - eşitler de hep bu çeşittir

Birisi geldi, yeri aktarıp bellemeye başladı; ahmağın biri da yanamayıp bağırdı.

Şu yeri ne diye yıkıyorsun, ne diye yarıp darmadağın ediyorsun diyordu.

Adam, ahmak dedi, yürü - git, benimle uğraşma; sen yapımı yıkımda bil.

Şu yeryüzü çirkin bir hâle gelmeseydi, yıkılmasaydı nasıl olur da gül bahçesi olur, ekin tarlası kesilirdi.

Düzeni alt - üst olmasaydı, nasıl olur da gül bahçesi, tarla, bostan haline gelirdi.

Yarayı neşterle yarmazsan iyileşir, onulur mu hiç?

İlâçla kanın, balgamın, safran, iliğin temizlenmezse hastalık nasıl geçer, nasıl iyileşirsin?

Terzi, elbiselik kumaşı parça - parça keser; neden kesiyorsun diyen bir kimse çıkıp da o terziyi döver mi hiç,

Neden şu seçilip alınan atlas kumaşı kestir, biçtin; kesilmiş kumaşı ne yapayım ben der mi?

2350. Her eski yapıyı, yeniden yapırlarken, önce eski yapıyı yıkmazlar mı?

Marangoz da, demirci de, kasap da böyledir; yeni birşey yapmadan önce onların da yıkımları var.

* Helileyi, belileyi de döverler, unufak ederler, eski hâli yok olur ama bedenin yapımı da bu yok edilmektedir.

Buğdayı değirmende öğütmezsen, onunla soframız bezenir mi hiç?*

O tuz - ekmeğe hakkı beni zorlamakta; a balık, o hak, seni ağdan kurtarmamı istiyor.

Mûsâ'nın öğüdünü kabul edersen, sonu kötü olan böyle bir ağdan kurtulursun.

* Konya, Mevlânâ Mützesinde 1177 No. da kayıtlı nüshada, bu beyitten sonra, "Mûsâ'nın, lânet olasıca Firavun'a cevap vermesi" meâlinde bir başlık vardır.

Çoktandır kendini, nefsinin havasına kaptırmışsın; küçücük bir kurdu ejderhâ hâline getirmişsin.

Soluktan soluğa onu iyileştirmek için ejderhâya, başka bir ejderhâ getirmişim ben.

Getirmişim ki onun soluğu, bunun soluğuyla kesilsin; yılanım, o ejderhâyı yok edip gitsin.

Râzı olursan iki yılandan da kurtulursun; yoksa o ejderhâ, seni canından eder.

2360. Firavun, gerçekten de usta büyücüsün dedi; düzenle buraya bir ikiliktir, soldın.

Gönlü bir olan halkı iki bölük ettin; büyücülük, taşı, dağı bile deler.

Mûsâ, ben dedi, Tanrı haberine dalmışım, Tanrı vahyinde garkolmuşum; Tanrı adıyla büyücülük edeni kim körmüş?

* Büyücülüğün mayası gaflettir, kâfirliktir; Mûsâ'nın canıysa din meşalesi.

A çirkin, ben ne diye büyücülere benziyecekmişim? Mesih bile benim soluğuma hased etmede.

A cenâbet, ben ne diye büyücülere benziyecekmişim? Kitaplar bile benim canımdan ışıklanmada.

Ama sen kendi havanı kanat edinmişsin, uçup duruyorsun; bu yüzden de hakkımda bu çeşit zanna düşünüyorsun.

Kim, yırtıcı olsun, olmasın, hayvanların işledikleri işleri yaparsa, ulular hakkında kötü zanna düşer.

Değil mi ki âlemin cüz'üsün, bütün âlemi de kendi vafına uygun olarak azgın bir hâlde görürsün.

Dönersen, başın da dönerse ev, gözüne dönüyor görünür.

2370. Gemiye biner, denizde yol alırsan, deniz kıyısını koşup gidiyor görürsün.

Dostların dilediği gibi hoş bir hâle gelirsen şu dünyâ, gözünde gül bahçesi kesilir.

Nice kişiler, tâ Irak'a, Şam'a gitmişlerdir de kâfirlikten, mü-nâfıklıktan başka birşey görememişlerdir.

Nice kişiler, tâ Hindistan'a, Herat'a gitmişlerdir de ancak alış-veriş görmüşlerdir.

Çok kişiler Türkistan'a, Çin'e gitmişlerdir de düzenden, tuzaktan başka birşey görmemişlerdir.

Gezip dolaşan, değil mi ki renkten, kokudan başka birşey görmüyor; varsın, bütün ülkeleri arasın dursun.

Öküz, ansızın Bağdad'a gelir; şehri bu başından öte başına dek gezer, dolaşır.

Bütün o zevki, hoşluğu, tadı-tuzu görmez de göre göre karpuz kabuğunu götür.

Öküzle eşeğin seyrine lâyık şey, ya yola dökülen, saçılan samandır, yahut yollarda biten otlar, çayır-çimen.

2380. Kurumuş, kadid olmuş et parçası gibi tabiat mihına asılıp kalmış kişinin canı, sebeplere bağlanmıştır; bundan ötesini göremez.

A başköşenin ulu eri, sebeplerin ortadan kalktığı o geppeniy alan, «Allâh'ın yeryüzüdür» ancak.

O alan, canın hâlden hâle girmesi gibi her zaman değişir-durur; can, orada her zaman, yeniden yeniye apaçık başka bir âlemi görür.

Fakat sen, bir sifata bürünüp de dondun-kaldın mı, bulunduğun yer cennet olsa, orada cennet ırmakları aksa, gene de kupkuru ova görünür orası sana, çirkin gelir.

İnsanın her duygusu, ayrı şeyler duyar; başka duyguların duyduklarından da haberi yoktur; her usta sanatkârın, başka sanatkârların sanatlarında acemi olmaları, o sanattan haberleri bulunmaması gibi hani. Bir duygunun, öbür duyguların gördükleri işten haberi olmaması, öbür duyguların olmadığına delil olamaz; her duygu, öbür duyguları inkâr eder görünür ama, buradaki inkâr sözüyle o duygunun, ancak öbür duygulardan haberi yoktur demek istiyoruz

Çevren ne kadarsa, dünyâyı o kadar görürsün ya; işte senin idrâkin de ancak o kadardır; pis duygun, temizleri görmene engeldir.

Bir zaman duygunu apaçık, görüş suyuyla yıka, arıt; bil ki süfilerin çamaşır yıkamaları böyledir.

Sen temizlendin mi perde kalkar; temiz kişilerin canlarındaki ışık, sana vurur.

Bütün âlem, nûr olsa, güzellik kesilse, o nûrdan, o güzellikten, ancak gözün haberi olur.

Güzelin saçını, yanağını göstermek için, gözünü kapasan da ona kulağını tutsan,

Kulak der ki: Ben güzeli göremem; fakat güzel, bir seslenirse o sesi duyurum.

2390. Bilginim ama kendi bilgimde bilginim; benim hünerim, ancak sesi, sözü duymaktır.

Aklını başına devşir, gel a burun, gör şu güzeli desen, bu istediğin şey, burunun harcı değildir.

Burun, misk olursa, gülsuyu olursa der, kokusunu alırım, benim hünerim budur, bilgim bu; ben bunu haber veririm.

O gümüş baldırlı güzeli nasıl görebilirim? Gücümün yetmediği şeyi buyurma bana.

Önüne ister eğriyi dik; ister doğruyu; eğri duygu, eğriden başka birşey göremez.

Ey yardımcı ulu kişi, şunu şöyle bil: Şaşkı göz hiçbir şeyi bir göremez.

Sen de Firavun'sun, baştan başa düzensin, baştan başa gösteriş. Sen, beni bile kendinden ayırdedemezsin.

A eğri görüşlü, bana kendi gözünle bakma da biri iki görme.

Bana, bir an benim gözümle bak da varlık âleminin ötesinde gepgeniş bir sâha gör.

Varlıktan da kurtul, addan - sandan da; aşk içinde aşkı seyret vesselâm.

2400. Beden kaydından kurtuldun mu, kulağın da göz olabilir, burunun da.

* O tatlı dilli pâdişah doğru söylemiştir; âriflerin demiştir, her kılı bir göz olur.

Gözün, gerçekten de önce gözlüğü, görme gücü yoktu; bütün beden, ana rahminde bir et parçasıydı.

Oğul, yağ parçasını görmeye sebep bilme; yalnız onunla görülseydi hiç kimse rüyâda birşey göremezdi.

Peri de, şeytan da görür; ama ikisinde de ne göz vardır, ne gözdeki yağ parçası.

Zâten nûrun yağ parçasıyla bir ilgisi yoktur; fakat merhamet sâhibi, sevgiler bağışlayan Tanrı, bir ilgi bağışladı ona.

* Âdem topraktan yaratılmıştır, fakat toprağa benzer mi hiç? Cinlerin de ateşle ortaklığı yok ama ateşten yaratılmışlardır.

Aslı ateştir ama bakarsan görürsün ki peri, ateşe benzemez.

* Kuş, yeldendir ama nerden yele benzeyecek? Tanrı, uygun olmayan şeylere de bir uygunluk verdi.

Bu feri'lerin asıllarla münâsebeti var; bu uygunluğu vermiştir; vermiştir ama bu nispet, niteliğe sığmaz.

2410. Âdemoğlu, değersiz topraktan doğmuştur, toprağın oğludur; fakat bu oğulun babasıyla ilgisi nereden, nasıl?

Bir ilgisi varsa bile akıldan gizli, niteliksiz; akıl nereden izini bulacak?

* Yele gözsüz bir görüş vermeseydi Âd topluluğunu nasıl ayırd edebilirdi?

İnananı, düşmandan nasıl ayırabilirdi; şarabı susaktan nasıl farkedirdi?

* Nemrûd'un ateşinde göz olmasaydı, zahmete katlanır da Halil'i ağırlar mıydı?

* Nil'de o nûr, o göz ve görüş olmasaydı, Kıptî'den Sıbtî'yi seçebilir miydi hiç?

* Dağın, taşın gözü, görüşü olmasaydı, nasıl olur da Dâvûd'a dost olurdu?

* Şu yeryüzünün can gözü yoktu da neden Kaarûn'u sömürüp yuttu?

* Hannâne direğinin can gözü yoktu da, o tek kişinin ayrılığı nasıl gördü?

* Kırık taşların, çakılların gözleri yoksa, avuçta nasıl tamamlık ettiler?

2420. * A akıl, kanatlarını aç da "Yeryüzü, ağır bir depremle sarsılınca" sûresini oku.

* Kıyâmette şu yeryüzü, iyiyi, kötüyü görmediyse, nasıl tamamlıklarda bulunacak?

* Hâlini, haberlerini söyleyecek yeryüzü; bize sırlarını açacak.*

Beni, senin gibi bir beye, bir pâdişâha göndermesi de, herşeyden haberi olan bir gönderenin bulunduğu delildir.

Bu çeşit onulmaz yaraya bu çeşit ilâç lâyıktır; bu ilâç, o yarayı iyileştirir elbet.

Bundan önce düşler görmüştün; Tanrı'nın beni seçeceğini anlamıştın.

* Elime sopayı alacağımı, elimden nurlar görüneceğini, senin o küstah boynuzunu kıracağını bilmıştın.

* Din gününün pâdişâhu, bunun için çeşit - çeşit korkulu düşler gösterdi sana.

Bu düşler, içindeki kötülöklere, azgınlığına uygundu; bunlar, seni sana bildirmek için hâline yaraşır düşlerdi.

Tanrı'nın hüküm ve hikmet sâhibi olduğunu, derman kabul etmez hastalıkları iyileştirdiğini bilmen için sana gösterildi.

2430. Sense onları, dilediğin gibi yordun; körleştin, sağırлаştın, bunlar, ağır uykudan meydana geliyor dedin.

O hekim, o yıldız bilgini içine vuran parıltılarla doğru yorumu bildi ama tamah yüzünden örttü, gizledi.

* Beytın bağındaki "Kı" den sonra beyit arapçadır.

Uyanıklığına bir gussa gelsin; bu, senin devletinden, pâdişahlığından uzak;

Çeşitli yiyeceklerden, yahut yemek yüzünden bozulan tabiat adama böyle rüyalar gösterir dedi.

Çünkü o, gördü ki sen öğüt istemiyorsun; yoksul huylu değilsin, sertsin, kan içicisin.

Pâdişahlar, icâb edince kan dökerler ama merhametleri, öfkelelerinden fazladır.

* Pâdişâhın, Rabb'in huyuyla huylanması gerek; Rabb'in rahmeti, gazebinden üstündür.

Pâdişâhın, şeytan gibi düzene kapılıp öfkesine alt olmaması, öfkeyle, lüzumsuz kan dökmemesi gerek.

Ama ahlâksız erkeklerin yumuşaklığı da pâdişâha lâyük değildir; o çeşit kişinin yumuşaklığı yüzünden karısı da ahlâksız olur, câriyesi de.

Sen gönlünü şeytan evi yapmışsın; kınını düzüp koşmuş, kible edinmişsin.

2440. Keskin boynuzun çok ciğerler deldi ama işte şimdilik sopam, küstah boynuzunu kırdı.

**

(ŞERH)

2340. beyitten sonraki bahis. Yapım - Yıkım. Şems de "Makaalat" ta, "Bu yeri birisi karıyordu; başka biri geldi; bu el değmemiş yeri ne diye yıkıyorsun dedi. O kişi, yapımın yıkımdan meydana geldiğini bilmiyor; yer yıkılmasaydı, orada yapımlar olur muydu" der (Süleymâniye K. Fâtih kitapları; No. 2788. 15. b.). Gene aynı kitapta "Yapım yıkıktadır; onu yıktım; çünkü mämurlük, yıkılmaktadır" sözleri var (Aynı, 38. a.).

2352. Helle - Belle. Helle için I. cildin 53 - 54. beyitlerin şerhine bk. Belle baird ve yâbis bir ilâçtır (Burhan Terc. Mat. Âmire - 1268, s. 125).

2363. Büyü - Kûfür. "Büyücünün cezası kılıçla öldürülmektir." (Câmi', I. s. 123) "Kuşların uçuşundan hüküm çıkaran, yahut çıkartan, gelecek, olacak şeylerden haber veren, yahut bu çeşit adamlardan haber alan, büyü yapan, yahut yaptıran bizden değildir." (Aynı; c. II, s. 116)

2372 - 2389. Canın hâlden hâle girmesi. Tasavvuf terimi olarak, sôfinin hâlden hâle girmesine, renklilik, renkten renge giriş anlamına "Telvin", bir hâlde kalmayaysa, oturamaklılık anlamına "Temkin" derler. Sûfflerin bazıları, telvini, sülûk sırasındaki hâl olarak görmüşler, sülûkün sonunda sôfinin temkine ulaşacağını söylemişlerdir (Ta'rifât; İst. 1300; s. 46). Bazılarıysa tecellinin sonu olmadığından telvinin, temkinden üstün olduğunu, temkininse yoldaki duraklama bulunduğunu söylemişlerdir. Bu beyitler, Mevlânâ'nın telvini, temkinden üstün gördüğünü bildiriyor.

2401. Âriflerin her kılı bir göz. İmdâdullah, bu beytin, "Siz önünüzdekini nasıl görürseniz ben, ardımdakini de öyle görürüm" hadîsine işaret olduğunu bildiriyor (s. 193). "Künûz'ül Hakaak" te bu meâlde bir hadîs vardır (c. I, s. 114). Ankaravi, beyitteki "tath dilli pâdişah"ın Senâl, yahut Attâr olması ihtimâline kuvvet vermektedir (s. 272-273).

2406. Âdem - toprak. Cin - ateş. Kur'an-ı Kerim'de birçok âyette, insanın topraktan yaratıldığı bildirilir. O cümleden olarak LV. sûresinin (Rahmân) 14 - 15. âyetlerinde insanın pişmiş gibi kupkuru balçıktan, cinlerinse coşup kaynayan ateşten yaratıldığı bildirilir. VII. sûrenin (A'râf) 12. âyetinde de Şeytan'ın, beni ateşten yarattın, onaysa topraktan yarattın diyerek Âdem'e secde etmeyişine sebep gösterdiği zikredilir (I. c. 1259. ve 1494-1495. beyitlerin şerhi-ne bk.).

2408. Kuş - Yel. Eskilere göre kuşta dört unsurdan yel üstündür ve bu yüzden kuşlar uçarlar.

2410. Âdem - Toprak oğlu. Hz. Peygamber (S.M.), "Allâh bütün insanları bir toprakta toplar." buyurmuştur. (Künûz'ül - Hakaak; II; s. 207). Bu hadîsler de aynı meâldedir: "İnsanlar Âdem evlâdıdır; Âdem de topraktan yaratıldı." (Câmi'; II, s. 175) "Hepiniz de Âdem evlâdısınız. Âdem'se topraktan yaratılmış-

tır; artık soyla - boyla, babayla, dedeyle övünen kavmin devri bitsin; yoksa Allâh katında pislik böceğinden de aşağı olursunuz." (Aynı; II, s. 79).

2412. Âd - Yel. I. cildin 858 - 859. beyitlerin şerhine bk.

2414. Nemrud - Ateş. İbrâhim Peygamber'in putları kırdığı, onları kötüllediği için Nemrud tarafından ateşe atıldığı, fakat ateşin İbrâhim'i yakmadığı Kur'an'ın XXI. sûresinin (Enbiya') 51 - 70. âyetlerinde ve daha birçok sûrelerde anlatılır.

2415. Nil - Sıbtı, Kıbtı. I. c. Dîbâce'de Nil, Su - Kan mad. şerhine bk.

2416. Dağ - Dâvud. II. cildin 494. beytin şerhine bk.

4217. Yeryüzü Kaarun. I. cildin 181. beytin şerhine bk.

2418. Hannâne Direği. I. cildin 2121 - 2122 beyitlerinin şerhine bk.

2419. Çakıllar - Tanıklık. I. cildin 2162. beytin şerhine bk.

2420 - 2423. Yeryüzü - Sarsılmak. Kıyameti anlatan XCIX. sûreye (Zilzâl) işâret vardır ve âyetten ıktibas mevcuttur.

2424. Din günü. I. c. Dîbâce'ye bk.

2427. Sopa - Elde nûr. I. cildin 278-279. beyitlerinin şerhine bk.

2436. Rahmet - Gazeb. VII. sûrenin (A'râf) 156. âyetinde, Tanrı'nın rahmetinin herşeyi kapladığı, XII. sûrenin (Yûsuf) 87., XXIX. sûrenin (Ankebut) 23. âyetinde, Tanrı'nın lütfundan, rahmetinden kâfir olanların ümit kesecekleri bildirilmektedir. "Gerçekten de Allâh, halkı yaratmadan önce, kudret eliyle, rahmetim, gazebimden üstündür, gazebimi aşmıştır diye yazmıştır" ve "Rabbimiz, halkı yaratmadan, kudret eliyle, rahmetim, gazebimden üstün ve aşkındır diye yazmıştır" hadisleri, bu âyetleri tefsir mâhiyetindedir (Câmi'; I, 60, II, 75). İmâm Ca'fer'üs - Sâdık, "Kutlu ve yüce Allâh kıyamet günü rahmetini o kadar yayar ki İblis bile rahmetine tamahlanır, ümide düşer" demiştir (Sefinet'ül - Bihâr; I, s. 517). İmâm Huseyn'in oğlu Zeyn'ül - Âbidin Ali'ye, Hasan-ı Bısrî'nin, helâk olanın helâk oluşuna şaşılmaz; kurtulan nasıl kurtulur; buna şaşılır dediği söylenince, kurtulmanın nasıl kurtulduğuna şaşılmaz; Allâh'ın bu kadar geniş rahmeti varken helâk olan nasıl helâk olur; ona şaşılır demiştir (Aynı s.).

••

(M E T İ N)

Bu dünyâdakilerin, öbür dünyâdakilere, gizlilik dünyâsının sınırı olan soylarına dek saldırmaları, onlarınsa pusuda bulduklarından haberleri olmaması; zâten gaazî de savaşa gitmez, savaşmazsa kâfir saldırır, yürür gelir

Beden atlıları saldırdılar, rûhâ mensûb olanların kalelerine, lu sarlarına* doğru yürüdüler.

O yandan yeni - yakası temiz biri gelmesin diye gizlilik geçidi ni ele geçirmek isterler.

Gaazîler, savaşta az hücum ederlerse, tersine kâfirler saldırırlar.

Gizlilik âleminin gaazîleri, hilimleri yüzünden, a çirkin mezhepli kişi, sana hücum etmediler.

Sense gayb erlerinin bu yana gelmemeleri için gayb geçitlerine saldırdın.

Ata bellerine, ana rahimlerine pençe attın; kötülükle geçidi tutmak istedin.

Sen, ululuk sâhibi Tanrı'nın soyların türeyip üremesi için açtığı ana caddeyi nasıl tutabilir, nasıl kesebilirsin?

A inatçı, geçitleri kapattın ama gözün kör olsun diye gene bir başbuğ çıktı.

İşte o başbuğ benim; senin dileğini kırıp dökeceğim; işte o er benim, senin adını, sanımı yok edeceğim.

2450. Haydi, var git, geçitleri sıkıca tut; bakalım ne vakte dek kendi sakalına, bıyığına güleceksin?

* Kader gelip çattı mı, çekinmek kör olur, kader, gözleri kör eder; bunu bilesin diye de kader, bıyığını tel - tel yolar.

* Senin sakalın, bıyığın mı daha güçlü, Âd'ın mı? Şehirler onların soluklarından tirtir titrerdi.

* Sen mi daha inatçısın, Semud mu? Varlık âlemine onlar gibisi gelmedi.

Bu çeşit yüz örnek getirsem gene de sen sağırsın; işitirsin de işitmezlikten gelirsin.

* "Hısar" diye çevirdiğimiz söz "dız" tarzında.

Töbe ettim, sözü bıraktım; söz söylemeden ilâcını pişirip ko-
tardım senin.

Onulmamış, iyileşmemiş yarana koyayım da iyileşsin; yahut ya-
ran da yansın gitsin, sakalın da.

Böylece de a düşman, bilirsin ki herşeyden haberdâr olan bir
kudret sâhibi var; o herşeye lâyığını vermektedir.

* Ne vakit bir eğrilikte bulundun, ne zaman kötü bir iş iş-
ledin de ardından, o işin lâyığını görmedin?

Hangi solukta gökyüzüne bir iyilik gönderdin de ardından
onun eşidi gelmedi?

2460. Görüp gözetesen, uyanık olsan, her solukta yaptığı işin karşılı-
ğını g örürsün.

* Görüp gözetesen de ipe sarılsan, kıyâmetin gelmesine ihti-
yâcın da kalmaz.

Gizli - kapaklı sözü, gerçek olarak anlayıp bilen kişiye açık
söz söylemeye hâcet yok.

Bu belâ, aptallıktan gelir - çatar sana; çünkü üstü kapalı söz-
leri anlamadın gitti.

Kötülükten gönül karardı, kapkara oldu mu, artık anla, bura-
da sersemleşmen gerekmez.

Yoksa o karartı bir ok olur da sersemliğinin cezâsı sana
erişir.

Hattâ ok gelmese bile bu, başışlanmandandır; kötülüğünün
görünmemesinden değil.

Kendine gel, sana gönül gerekse görüp gözetmeyi elden bırak-
ma; çünkü her işin sonunda birşey doğar, başına birşey gelir.

Himmetin bundan da fazla olursa, bu görüp gözetme yüzün-
den işin daha da yücelir.

**İnsanın topraktan yaratılmış bedeni, cevheri iyi bir demire benzer;
bu demirden ayna yapılabilir; bu aynada, dünyâda da
cennet, cehennem, kıyâmet, bunlardan başka
şeyler görünür, hem de hayâl yoluyla değil**

Demir gibi varlığın kapkara ama cilâla onu, cilâla, cilâla.

2470. Gönlün, şekillerle dopdolu bir ayna olsun; onda, her yanda
gümüş bedenli bir güzel görünsün.

Demir de kapkara'ydı, nursuzdu; fakat cilâlanmış, ondaki kara-
lığı giderdi.

Demir cilâlandı, yüzü güzelleşti; artık onda şekilleri, sûretleri
görebilirsin.

Toprak beden yoğunudur, karadır ama sen cilâla; çünkü o, cilâ
tutar.

Cilâla da gizlilik âleminin şekilleri yüz göstereceğin orada; hürile-
rin, meleklerin şekilleri vursun oraya.

Tanrı, onunla gönül yaprağı aydınlansın diye sana akıl cilâsı
verdi.

A bî namaz, sen cilâyı bırakmışsın da kendi havana uymuş, o
havaya iki elini açmışsın.

Havana uymayı bağladın mı, cilânın eli açılır.

Gizli âlemin aynası kesilen demire bütün şekiller akseder.

* Oysa ki sen gönlünü kararttın, paslattın; işte "Yeryüzünde
bozgunculuğa çalışırlar" denen şey de budur.

2480. Şimdiye dek böyle yaptın; bâri bundan böyle yapma; suyu
bulandırdın, daha fazla bulandırma.

Bulandırma da şu su arı - duru kalsın; o suda Ay'ı döndürüp gi-
diyor gör, yıldızı da.

Çünkü insanlar, ırmağın suyuna benzerler; su bulandı mı, di-
bini göremezsin.

Dibi ara, dibi mücevherlerle, incilerle doludur; su arı - duru bir
huya sâhiptir; sakın onu bulandırma.

İnsanların canları, havaya benzer; tozla karıştı mı o hava, göğe
perde kesilir.

Güneşin görünmesine engel olur; ama toz yatıştı mı sâf, temiz
bir hâle gelir.

Bütün karalığıyla berâber gene Hak, kurtuluş yolunu bulasın
diye sana düşler gösterir.

**Tanrı'nın, herşeyden haberi olduğuna inanması, yahut hiç olmazsa
böyle bir zanna düşmesi için, selâm ona, Mûsâ'nın, Firavun'un
gizli şeylerini, gördüğü rüyaları apaçık söylemesi**

Tanrı, sonunda olacak şeyleri, gücüyle - kudretiyle kapkara de-
mirde göstermedeydi.

Böylece de o zulmü, o kötülüğü daha az yapmanı sağlamak
dilemedeydi; ama sen onları görüyordun, gördükçe de beter olu-
yordun.

Düşte çirkin şeyler görüyor, onlardan ürküp kaçıyordun; oysa
ki gördüklerin senin hâlinde, senin yaptıklarındı.

2490. * Hani kendi yüzünü aynada çirkin görüp aynaya tüküren Zen-
ci gibi.

* Sen demişti, ne de çirkinmişsin, lâyığın budur ancak. Ayna

da, o kör aşağılık kişi demişti, bende gördüğün çirkinlik, senin çirkinliğin.

* Sen kendi çirkin yüzünü kirletmektesin; bu pislik bana bulaşmaz; çünkü apaydınım ben.

Kimi elbiseni yanmış görüyordun; kimi kendini, dili tutulmuş, gözü kör olmuş görüyordun.

Kimi bir canavarın, kanına kastettiğini, kimi bir yırtıcı hayvanın, başını ısırıldığını görüyordun.

Kimi baş aşağı lağuma düşüyordun; kimi yeğin akan kanlı selde boğuluyordun.

Kimi, şu tertemiz gökten ses geldi: **Kötüsün sen, kötüsün sen, kötüsün.**

* Kimi zaman, dağlardan apaçık ses geldi: Git dendi sana; sol yandakilerdensin sen.

Kimi zaman, her cansız şeyden, ses geldi sana: Firavun ebedi olarak cehenneme düştü - gitti.

Bunlardan daha da beter şeyler gördün; ben utancımдан söyleyemiyorum, ters huyun büsbütün tersleşmesin diyorum.

2500. A öğüt almaz, söz dinlemez, azıcığını söyledim, bunu duy da bil ki hepsinden haberim var.

Gördüğün rüyaları düşünmemek için kendini kör ettin, ölü saydın.

Niceye bir kaçacaksın? İşte düzenler kuran anlayış körlüğün, sonunda geldi - çattı, önüne dikildi.

Tövbe kapısı açıktır

* Kendine gel, bari bundan sonra çekin; çünkü Tanrı'nın lütfuyla tövbe kapısı açıktır.

* Tövbenin batı tarafında bir kapısı vardır; kıyâmete dek halka açıktır.

* Güneş batıdan baş gösterinceye dek o kapı açıktır; o kapıdan yüz çevirme.

* Tanrı rahmetiyle cennetin sekiz kapısı vardır; oğul, o sekiz kapının birisi tövbe kapısıdır.

Öbür kapılar, kimi çağda açıktır; kimi çağda kapalı; o tövbe kapısıysa hep açıktır, hiç kapanmaz.

Aklını başına al, fırsatı ganîmet bil, tövbe kapısı açık; tez pilını - pırtını oraya çek; çek de hasetçi kör olsun gitsin.

* **Selâm ona, Mûsâ'nın Firavun'a, benim bir öğüdümü dinle: yerine dört üstünlük al demesi**

Mûsâ dedi ki: Benden bir söz duy, onun yerine dört şey al.

2510. Firavun, Ey Mûsâ, o bir şey dediğin de hangisi; o bir şeyi birazcık anlat bana dedi.

Mûsâ, o bir şey şudur dedi; apaçık de ki: Herşeyi yaratıp onaran Tanrı'dan başka yoktur tapacak.

Göklerin, yücelerdeki yıldızların, insanların, şeytanların, perilerin, kuşların yaratıcısıdır;

Denizin, ovanın, dağın, çölün yaratıcısı odur; mülkünün sahibi da yoktur, O'nun benzeri de yok.

Firavun, peki ey Mûsâ dedi, karşılık olarak bana vereceğin o dört şey ne? Onları söyle.

Söyle de o güzelim vaat yüzünden kâfirliğimin çarmıhı gevşesin.

Olur ya; belki o ganîmet bilinecek güzel vaatler yüzünden yüz batmanlık kâfirlik kilidim açılır.

Belki bal ırmağının tepkisiyle bedenimdeki bu kin zehiri bal olur - gider.

Yahut o tertemiz süt ırmağının vuruşuyla bir soluk olsun, tutsak aklım gelişir, yetişir.

Yahut o şarap ırmaklarının aksiyle kendimden geçerim de gizlilik âleminin tadından bir koku alırım.

2520. Yahut da o su ırmaklarının berraklığıyla şu yıkık çorak beden, tâzelenir, gençleşir.

* Çorak bedenimde bir yeşillik belirir; tikenliğim Me'vâ cenneti olur.

* Olur ya, belki cennet ışığının, o dört ırmağın aksi yüzünden can, Tanrı yardımıyla sevgiliyi aramaya koyulur.

Hani cehennem aksiyile ateş kesildiğim, Tanrı kahrına karıldığım gibi.

Kimi vakit, cehennem ejderhâsının ışığının aksiyle yılanı dönmüşüm de cennetliklere zehirler yağdırmışım.

Kimi vakit de cehennemdeki kaynar suyun coşmasının aksi yüzünden zulüm suyum, halkı eritmiştir.

Ben ya zemherinin aksiyle zemheriyim; yahut harıl - harıl yanan cehennem aksiyile harıl - harıl yanan cehennemim.

Şimdi ben, yoksulun, mazlumun cehennemiyim; ansızın düşün bir hâlde bulduğum kişinin vay hâline.

Selâm ona, Mûsâ'nın, Firavun'un, İnanmasına karşılık
nâil olacağı dört üstünlüğü anlatması

Mûsâ dedi ki: O dördün birincisi, bedeninin, boyuna sağ - esen
oluşudur.

2530. A akıllı, tıp bilgisindeki şu illetler, bedeninden uzak kalır.
İkincisi, öyle uzun bir ömür elde edersin ki ecel bile, ömrün
den çekinir senin.

Bu rahat ömürden sonra da murâdına ermeden dünyâdan git-
mezsin.

Süt emen çocuk, sütü nasıl isterse, sen de ölümü öyle ister-
sin; seni tutsak eden bir hastalık, bir der yüzünden değil.

Ölümü ararsın, istersin ama ağrıdan, sızıdan, hastalıktan bu-
nalıp istemezsin; evin yıkık bucağında bir defne görürsün de o
yüzden istersin.

Derken eline kazmayı alırsın da hiç düşünmeden evi vurup
yıkmaya koyulursun.

Çünkü evi, defneye perde olmuş görürsün; şu bir tek buğda-
yın yüzlerce harmana engel olduğunu anlarsın.

Bu tohumu ateşe vurursun; erlerin işini iş edinirsin.

Ey bir yaprak yüzünden bağdan olan; bir kurt gibi yaprağı
yeter bulup üzümünden mahrum kalan.

Lûtufta ve kerem, bu kurtcağızı uyandırınca bu kurtcağız, bilgi-
sizlik ejderhâsını sömürür, yutar.

Kurt, meyvalarla, ağaçlarla dopdolu bir bağ kesilir; bahtı
yâver olan kişi, böylesine bir değişmeye ulaşır.

**"Bir gizli defneydim, bilinmeyi sevdim"
sözünün tefsiri**

2540. * Yık evi, bu Yemen'in akıyıkıyla yüzbinlerce ev yapılabilir.
Çaresi yok, defne evin altında. Evin yıkılacağını düşünme;
durma, eğlenme.

Bu defneden elde edilen akçeyle güçsüz, zahmetsiz binlerce
yapı yapılabilir.

Zâten sonunda bu ev yıkılır gider; altındaki defne de apaçık
meydana çıkar.

Yalnız o vakit defne senin olmaz; çünkü onu elde ediş, canın,
o evi yıkmasına karşılık verilen emek parasıdır.

* Değil mi ki o işe girişmedi, o işi başarmadı; el emeği var
mı? Yok. "İnsan ancak çalıştığını elde eder."

Ondan sonra elini dişler de, yazıklar olsun dersin; böylesine
bir Ay bulut altındaymış da,

İyiliğim için söylenen sözleri tutmamışım ben; defne de git-
ti, ev de gitti, elim de bomboş.

Bir parayla bir ev kiralarsın hani; satın almadın ki; o ev se-
nin mülkün değildir.

Bu beden evinin kira müddeti de ecele dektir; bu müddet için-
de orada iş işleme için kiralanmıştır sana.

2550. Dükkânda yamacılık etmekte; oysa ki bu senin dükkânın
altında iki mâden gömülüdür.

Bu dükkân kiralıktır; tez ol, kazmayı al, kaz dibini, temelini.

Kaz da kazmanı ansızın mâden vurasın; böylece de hem dükkân-
dan kurtulasın, hem yamacılıktan.

Yamacılık nedir? Su içmek, ekmek yemek. Bu yamaları eski
hırkana yamayıp durmaktasın.

Her an, şu bedeninin hırkası yırtılır; sen de şu yemenle, iç-
menle onu yamarsın.

A murâdına erişmiş pâdişâhın oğlu, kendine gel, şu yamacı-
lıktan utan.

Bu dükkânın dibini, temelini biraz kaz da o iki mâdenin baş-
ucunda başın yücelsin.

Bunu, ev kirasının müddeti bitmeden yap; yoksa kira müdde-
ti sona erer, sen de ondan bir fayda elde edemezsin.

Derken dükkân sâhibi, seni dükkândan çıkarır; şu dükkânı
da, mâden yüzünden, defne yüzünden yıkar - gider.

Sense hasretle, kimi başına vurursun, kimi ham sakalını yo-
larsın.

2560. Yazıklâr olsun dersin, bu dükkân benimdi; fakat ben kördüm,
şu yerden faydalanamadım.

* Yazıklâr olsun, varımızı - yoğumuzu yel götürdü, kullara da,
kıyâmete dek hasretlere düşüp eyvallah olsun demek kaldı.

**İnsanın, kendi anlayışına, düşüncelerine aldanarak peygamberlerin
bilgisi olan gayb bilgisini istememesi**

Evde bir süs, bir nakış görmüştüm de o evin sevgisiyle karar-
sız bir hâle düşmüştüm.

Gizli defneden haberim bile yoktu; yoksa elimdeki kazma,
çiçek demeti olurdu.

Âh, o zaman kazmanın hakkını verseydim şimdi gamdan kur-
tulur - giderdim.

Gözümü görünüşe taktım da çocuklar gibi aşk oyununa giriş-
tim.

* O murâdına ermiş hakim ne güzel söylemiştir; sen çocuksun demiştir, evse nakışlarla, bezentilerle dopdoludur.

* "İlâhî - Nâme" de çok tavsiyelerde bulunmuş, varlığını kazı, yık, tozu dumana ver demiştir.

Firavun, yeter ey Mûsâ dedi, üçüncü vaadi söyle; heyecaniyle gönlüm eridi - gitti.

Mûsâ dedi ki: Üçüncüsü, mülkün, devletin iki kat olur; iki dünyâyı da düşmandan emîn olarak elde edersin.

2570. Şimdilik devletin savaşıla durmakta; o vakit şimdikinden daha üstün, daha fazla olur.

Savaşlar sana bunca devleti veren, bak da gör, barışta sana nasıl bir sofraya yarar.

O kerem sâhibi cefâlar içinde sana onları verdi; bak da gör, vefâ çağında nasıl görüp gözetir seni.

Firavun, a Mûsâ dedi, dördüncüsü nedir, tez söyle; çünkü sabrım bitti. hırsım arttı.

Mûsâ, dördüncüsü dedi, genç kalırsın, saçların katran gibi simsiyah durur, yüzünse ergavan gibi pespembe.

Renk, koku, bizce pek değersizdir ama sen aşağılık bir kişisin, onun için ben de aşağılık söz ediyorum.

Renkle, kokuyla, yer - yurtla övünmek, çocukların övücüdür, çocukların kanışı.

* "İnsanlarla, onların akıllarınca konuşun, kendi aklınızca değil; böyle konuşun da Allâh'ı, Rasûlünü yalanlamasınlar" sözünü anlatış

Değil mi ki işim - gücüm çocuklara düştü, benim de çocukça ağız açmam gerek.

Mektebe git de sana kuş alayım, yahut kuru üzüm, ceviz, fıstık alayım diyeyim.

Değil mi ki beden gençliğinden başka birşey bilmiyorsun, al şu gençliği, al a eşek, işte sana arpa.

2580. Yüzün hiç buruşmaz; o kutlu, o parlak gençlik, terü taze kalır.

Ne kocalık buruşukluğu gelir, gençliğine yamanır, ne selviye benzeyen boyun iki kat olur, bükülür.

Ne gençlik gücün azalır; ne dişlerin dökülür, ne de ağrır.

Güçten - kuvvetten kalıp da kadınların bezdikleri hâle düşmezsin; şehvetin de azalmaz.

* Gençliğin parlaklığı, seni öylesine açar - saçar ki Ukâşe'nin müjdesi de Peygamber'e öyle bir neşe kapısı açmıştı.

* Selâm ona, Peygamber'in, Safer'in çıktığını müjdeleyen cennetle müjdelere demesi

Ahır zaman Peygamberi Ahmed, Rabiulevvel ayında göçtü bunda ihtilâf yoktur.

Gönlü, bu göç vaktini haber alınca, aklıyla o vakte, o saate âşık oldu.

Safer gelince, bu aydan sonra sefer edeceğim diye sevindi.

* Bu buluşma iştihâkiyle her gece, gündüze dek, ey yüceler yücesi yolun yoldaşı der - dururdu.

Dedi ki: Kim Safer ayının dünyâdan ayağını dışarıya attığını müjdelerse,

2590. Safer geçti, Rabiulevvel girdi derse, ben de ona şefâatçi olacağımı müjdelere.

Derken Ukâşe geldi; Safer çıktı - gitti dedi; Peygamber, a ulu arslan dedi, cennet senin.

Bir başkası da, Safer çıktı diye geldiyse de Peygamber, o müjdeyi Ukâşe aldı dedi.

Demek ki erler, dünyâdan göçmekten seviniyorlar; şu çocuklar sa yaşamaktan sevinç duyuyorlar.

* O kör kuş, güzel su görmediğinden acı su, ona Kevser'dir.

Mûsâ, böylece, arı - duru devletin bulunmasını diyerek kerâmetler sayıp dökmekteydi.

Firavun, güzel söyledin ama dedi, bir de iyi bir dostla danışayım.

Selâm ona, Mûsâ'ya inanmak husûsunda Firavun'un Âsiye'yle danışması

Firavun, bu sözü, bu işi Âsiye'ye açtı; Âsiye, a gönlü kararımı kişi dedi, sen bu fırsata can ver.

Bu sözlerde pek büyük lütuflar var, yardımlar var; a güzel huylu pâdişah, tez eriş, onları elde et.

Ekin çağı geldi; hem de ne faydalarla dolu ekin çağı. Bu sözleri söyledi de ağlamaya başladı, coştukça coştı.

2600. Sıçrayıp yerinden kalktı; ne mutlu sana a kelceğiz dedi; bir güneş taç oldu sana.

Külah kelin ayıbını örter ya; hele bir de güneşle Ay külah olursa.

Bu sözleri duyduğun yerde, nasıl oldu da evet, yüzlerce âferin demedin?

Bu söz, güneşin kulağına değseydi, bu sözün kokusuyla baş aşağı yere inerdi.

Hiç biliyor musun, ne vaattir bu, ne vergidir; sanki Tanrı, İblis'i arayıp gözetmekte.

O kerem sâhibi, seni böylesine bir lûfta çağırdı, şaşılacak şey, nasıl oldu da yüreğin erimedi?

Nasıl erimedi yüreğin? Eriseydi iki dünyâdan da bir tad alırdın.

İnsanın yüreği Tanrı için erirse o insan, şehitler gibi iki dünyânın lûtfunu elde eder.

Gaflet de bir hikmettir, bu körlük de gerek ama, ne vakte dek süreceksin bu?

Sermâyenin çabucak elden uçmaması için gaflet de hem hikmettir, hem nimet.

2610. Fakat onulmaz bir illet hâline gelecek, cana, akla zehir olacak bir hastalık belirtecek kadar da olmamalı.

Zâten böyle bir alış-verişte kim bulunabilir? Bir gül veriyorsun da karşılığında bir gül bahçesi alıyorsun.

Bir tâneye karşılık yüzlerce orman, bir habbeye karşılık yüz mâden geçiyor eline.

* "Kim Allâh için olursa" denen de işte o habbeyi vermektir; böylece "Allâh da onun olur" sırrı elde edilir.

Çünkü bu artık, bu kararsız varlık, o ebedî Rabb'in varlığından var olmuştur.

Geçici varlık, kendini ona ısmarladı mı, ölümsüzlüğe erişir, artık ölmez.

Hani yelden, topraktan korkan katre gibi. Şu ikisi yüzünden o katre, helâk olur gider.

Fakat aslı olan denize kavuştu mu, güneşin harâretinden de kurtulur, yelin kurutmasından da, toprağın emmesinden de.

Görünen varlığı, denizde kayboldu ama zâtı korundu, ayağını diredi, iyi bir hâlde kalakaldı.

Kendine gel ey katre, pişman olmaksızın kendini fedâ et de katre karşılığında denize kavuş, deniz ol.

2620. Kendine gel, varlığını bu yüceliğe fedâ et de denizin avucuna gir, telef olmaktan kurtul.

Bir deniz, katreyi dilerse böylesine bir devlet, kimin eline girer?

Allâh için olsun, Allâh için, tez sat varlığımı, satın al onu. Kat-reliği ver, incilerle dolu denizi satın al.

Allâh için olsun, Allâh için, hiç oyalanma; çünkü bu söz lûtuftan denizinden geldi.

Lûtufta içinde lûtuftur bu; hattâ bu lûtufta lûtuftan bile yiter - gider: aşağılıkların aşağılığı, yedinci kat göğün yücüne çıkmakta

Kendine gel, nasılsa şaşılacak bir oyuna çattın; hiç bir istekli bunu aramakla bulamaz.

* Firavun, bir de Hâmân'a söyleyeyim, ondan da bir akıl alayım: pâdisâhın, vezîrin re'yini de alması gerek dedi

Âsive, bu sırrı Hâmân'a söyleme dedi, kör kocakarı, doğanı ne bilsin.

**

(Ş E R H)

2451. Kader - Körlük. "Gerçekten de Allâh, bir işin olmasını diledi mi, bütün akıllı, fikirli kişilerin aklını, fikrini giderir." (Hadîs; Câmî'; I, s. 56) "Gerçekten de Allâh, bir işin olmasını dilerse, insanların akıllarını alır; emri yerine gelince de akıllarını gene onlara verir; nedââmete düşerler." (Aynı s.). Bu hadîslerin meâllerine uygun olarak arapça, "Kazâ geldi mi fezâ daralır" ve "Kazâ gelince göz kör olur" sözleri vardır (III. c. 380 - 382. b. şerhine bk.).

2452. Âd. I. c. 858 - 859. b. şerhine bk.

2450. Semûd. II. c. 2952. b. şerhine bk.

2458. Kötü iş - Karşılığı. Kötü işin karşılığı, âhirette azâb olmakla beraber dünyâda da vicdan azâbı ve maddî cezâ olarak tecelli eder; beyitte buna işâret edilmektedir.

2461. İp - Kur'an. III. sûrenin (Âli İmran) 103. âyet'i kerimesinde, "Heptiniz Allâh ipine yapışın; ayrılmayın, ayrılığa düşmeyin" buyurulmaktadır. Ashâbdan Ebû - Said'ül - Hudri'ye ve Abdullah'la Katâde'ye göre Allâh ipi, Kur'an'dır. İbn Abbâs ve Ebû - Zeyd'e göre Müslümanlıktır ki dînin inanç, ibâdet ve muâmelâtı, gene Kur'an'la sâbit olduğuna göre Kur'an sayılır. İmâm Ca'fer'üs - Şâdik, "Biz, Allâh'ın, Allâh ipine yapışın diye emrettiği kişileriz, Allâh İptiyiz" dediği rivâyet edilmiştir. Hz. Muhammed (S. M.), "Ben sizin aranızda iki halife bırakıyorum; gökle yer arasında uzatılmış bir ip olan Allâh'ın kitabı ve soyum, Ehlibeytim; ikisi, havuz kıyısında bana kavuşuncaya dek birbirinden ayrılmaz buyurmuştur ki bu hadîsi Ahmed b. Hanbel "Müsnes" inde, Tabarânî "Kebir" inde de tahrîc ederler (Câmî'; I, s. 87) Bu hadîs, daha başka tarzlarda ve eklenmelerle Tirmizî, Hâkim, Zehebi tarafından da tahrîc edilmiştir (Seyyid Abd'ül - Huseyn Şerefüddîn: El Murâcaât; Bağdad, Miktebet'ül - Câmîa; 1946 - 1365 Ş. H. s. 20 - 21). Aynı meâlde bir hadîs, Ebû - Hüreyre'den de rivâyet edilmiştir (Câmî'; II, s. 4).

2479. Yeryüzünde fesâda çalışanlar. V. sûrenin (Mâide) 64. âyetinde, yeryüzünde bozgunculuğa çalışanlardan bahsedilmekte ve Allâh'ın, bozguncuları sevmediği bildirilmektedir. Beyitte bu âyete işâret edilmekte, ikinci mısra'da lâfzî ıktibas yapılmaktadır.

2490 - 2492. Ayna - Akis. Aynaya karşı olan herşey, ona akseder, ne biçimde o biçimde görünür. Görüştüğü, konuştuğu kişilerin ayıbını, kusûrunu arayan, gören kişiler de çok defâ, o adamda, kendilerinde bulunan ayıbı, kusûru görürler, onu da daha fazla büyütürler. Bu, rûhî bir gerçektir ve aşağılık duygusundan ileri gelir. Sözelimi, korkunç câhil olan, fakat nasılsa, birşey öğretmek vazifesini alan kişi, aşağılık duygusuyla, bilgileri câhil görür, adının duyulması için yalan, düzme şeyler atar ortaya; kendi gibi bilgisizler içinde, kendisine bir mevki' yapar; bununla övünür, kendi kendinin reklamını yapar, ger-

cek bilginlere düşman olur. İnanan kişiye, Hz. Peygamber'in buyurdıkları gibi yumuşak huylu, herkesle geçinir, bir inanana zarar, elem gelse, o da o zarara uğramışçasına müteessir olur, elemelenir. Karşısındakinde kendi inânını, kendi güzel huylarını görür; çünkü "Mü'min, mü'minin aynasıdır." (Câmî'; II, s. 170. Aynı s. de ve 171. s. de arzettiğimiz hususlara âit hadîsler vardır.)

2497. Sol yandakiler. I. c. 3545. b. şerhine bk.

2503 - 2506. Tövbe kapısı. Tövbe, yapılan kötülükten, nâdim olup bir daha yapmamak üzere vazgeçmek ve Tanrı'dan yarlıganmak, bağışlanmak dilemektir. Günahattan tövbe edenin, günahsız döneceğine dair hadîsler vardır (Câmî'. I, s. 112). Tövbe kapısının, batı tarafında bulunduğu, güneşin batıdan doğmasına, yani kıyâmete kadar o kapının açık olduğu, cennetin sekiz kapısı olup yedisinin kapalı, sekizinci kapının, tövbe için açık olduğu da hadîslerde geçer (Câmî'; II, s. 105).

2509. beyitten önceki bahis. Bir öğüt - Dört üstünlük. Bu hikâye, Sa'lebî'nin "Kasas'ül - Enbiyâ" sında geçer; Firavun'un, Hâmân'ın, sen, kendisine kulluk edilen bir mâbutken bir kula mı uyacaksın demesi üzerine Mûsâ Peygamber'den mühlet istemiş; Allâh, Mûsâ'ya, Firavun'a söyle: varlığıma birliğime imân ederse ona, pâdişahlığı da kalmak üzere uzun bir ömür vereceğim, onu gençleştireceğim diye vahyetmiş; fakat o, Hâmân'ın sözlerine uyup inanmamış (Mısır 1282; s. 197).

2521. Me'vâ cenneti. I. c. 3548. b. şerhine bk.

2522. Dört İrmak. Mi'rac hadîsinde, Hz. Peygamber'in (S. M.) dört ırmak gördüğü, iki tanesinin açıktan aktığı, ikisinin de yer altında aktığı, açığa akanların Nil ve Fırat nehirleri, alttan akanların, cennet ırmaklarından iki ırmak bulunduğu geçer (E'l - Tecrid'üs - Sarîh li Ahâdis'il - Câmî'is - Sahîh; Kahire - 1322. c. II, s. 62 - 64). Ankaravî, dört ırmağın, XLVII. sûrenin (Muhammed S. M.). "Çekinenlere vaadedilen cennet, şöyledir âdetâ: Orada su ırmakları var, bozulup kokmaz ve süt ırmakları var, tadı bozulmaz ve şarap ırmakları var; içenlere sâfi lezzet ve bal ırmakları var, süzme..." meâlindeki 15. âyete işâret olduğunu söylüyor (s. 287).

2540. Yemen - Akıyk. Akıyk denen sert taş, Süheyl yıldızının ışığının tesiriyle, âdi bir taşken kaabiliyetine göre renk kabul eder, akıyk hâline gelirmiş. Süheyl, Yemen'den pek parlak görüldüğü için Yemen'e nispet edilerek "Süheyl-i Yemânî" diye anıldığı gibi akıyk de bu yüzden Yemen'le beraber anılır.

2545. İnsan - Çalışmak. LIII. sûrenin 39. âyet-i kerimesinde, insanın, ancak çalıştığı şeyi elde edeceği bildirilmektedir; beyitte âyetten lâfzî ıktibas da vardır.

2561. Yazıklar olsun. XXXVI. sûrenin (Yâ Sin) 30. âyetinde peygamberler geldikçe onunla alay edenlerin kıyâmetteki hallerinden bahsedilirken geçer; âyetten lâfzî ıktibas da vardır.

2566 - 2567. Hakim - İlâhî - Nâme. Hakim, Hakim-i Gaznevî Senâf'dir; İlâhî - Nâme, "Hadikat'ül - Hakıyka" dır. İmâdullâh - Veli şerhinde, "Sana bütün öğüdüm bu; çünkü sen çocuksun, ev de renkli, süslü" meâlindeki.

beyti olduğunu bildiriyor (s. 207) Bu beyitten sonra da "Zengin de, yoksul da, o eve aldanmış, defne düşünenin hayalî gibi neşeli. Sen de değil mi ki onun bağına tutulmuşsun; onun yüzünden bu horluğu çekedür" meâlinde iki beyit vardır (Müderris Razavî basımı; Tehran - 1329; s. 431; beyit. 15 - 17). Gerçekten de Mevlânâ, bu beyitleri işâret etmektedir.

2576. beyitten sonraki başlık. "İnsanlarla akılları mıkdarınca konuşun" sözü, pek meşhur bir sözdür. "Biz Peygamberler topluluğu, insanlarla, akılları mıkdarınca konuşuruz" sözü de hadıs olarak zikredilir (Nehc'ül - Belâga Şerhi'nden ve İhyâ'dan naklen Ahâdis-i Nesnevî; s. 38). Başlıkta, "Beyân-ı in haber kl" den sonraki sözler arapçadır.

2583. Ukâşe - Safer. Ukâşe, sahâbeden ve Bedir ashâbındandır. Hz. Peygamber, cennete hisapsız gireceklerden bahsederken Ukâşe, yâ Rasûlallâh, duâ et de ben de onlardan olayım demiş; Hz. Rasûl, sen de onlardansın buyurmuştur. Bir başkası, ben de onlardan olayım deyince Hz. Rasûl (S.M.), Ukâşe seni geçti demiştir. Ukâşe'nin Bedir savaşında kılıcı kırılmış, Hz. Rasûl-i Ekrem (S.M.), ona bir sopa vermiş, savaşın sonuna dek silâh yerine o sopayı kullanmıştır. Hz. Peygamber'den sonra peygamberlik dâvâsına girişen, sonra da tekrar Müslüman olan Tulayha b. Huveylid tarafından şehid edilmiştir (El - İsbâbe; IV. cilt; Mısır - 1325 H. 1907; s. 256; Üsd'ül - Gâabe; IV. c. Mısır - 1286; s. 2-3). Mevlânâ, Ukâşe hakkındaki müjdeyi tasarrufla bu tarzda anlatmaktadır. Hz. Peygamber'in vefâtı, Ehli'sünnete göre Rabîulevvel ayının üçüncü, yahut onikinci günüdür. Ehlibeytten gelen rivâyetlere göre ise Saferden iki gün kalmıştı ki ahiret âlemini teşrif buyurmuşlardı.

2587. Ey yüceler yücest yolun yoldaşı. Hz. Peygamber'in, vefâtlarından önce, "Allâhım, beni bağışla; bana acı, beni en yüce esirgeyici olan zâtına ulaştır" tarzında niyazda buldukları rivâyet edilmiştir (Câmi'; I, s. 47). Hadîsteki "Rafıyk", esirgemek anlamına "rifk" kökünden olmakla beraber Mevlânâ, "Ey rafıyk-ı râh-ı a'lâ - Ey yüceler yücest yolun yoldaşı" anlamına da alarak, "O, nerde olursanız olun, sizinledir ve Allâh ne yaparsanız görür" meâlindeki âyet-i kerîmeye de işârette bulunuyor (LVII, 4).

2594. Kevser. I. c. 1909. b. şerhine bk.

2613. Kim Allâh için. Bu ciltte 7. b. şerhine bk.

2625. Hâman. I. c. 1196. b. şerhine bk.

(M E T İ N)

* Pâdişâhın doğanıyla kocakârının hikâyesi

Bir ak doğanı, bir kocakârıya versen, kocakârı, iyilik olsun diye doğanın tırnaklarını keser.

Oysa ki doğan, asıl onlarla iş görür, onlarla avlanır; kör kocakârıysa, körcesine onun tırnaklarını kesiverir.

2630. Anan nerdeymiş ki der, tırnakların bu çeşit uzamış a ulu kuy Derken tırnağını, gagasını, kanatlarını keser; sevgi çağında o pis kocakârı, işte bunları yapar.

* Ona tutmaç verir, doğan az yeyince de kızar, sevgiyi bir yana iter de,*

Senin için tutmaç pişirdim der, sense büyüklük tashyor, had dini bilmiyorsun.

O zahmete, o belâya lâıksın sen, nîmetin, devletin ne işi var seninle?

Onu istemiyorsan bâri bunu iç diye tutmaç suyu sunar ona.

Oysa ki tutmaç suyu, doğanın yaratılışına uymaz. Bunu içmeyince de kocakârı, büsbütün kızar.

Öfkeyle sıcak çorbayı başına döker; doğanın başı kel olur gider.

Bu yüzden gönlü yanar, gözyaşları döker; gönüller aydınlatan pâdişâhın lûtfunu hatırlar.

Pâdişâhın yüzünden yüzlerce olgunluklar elde eden o iki nazlı, işveli gözlerinden yaşlar döker.

2640. * "Gözü ne kaydı, ne haddini açtı" sırrını gören gözleri, o karganın açtığı yaralarla dolar; iki, güzel göz kem göz yüzünden dertlere uğrar, dağlanır - durur.

Oysa o gözler deniz gibi geniş mi geniştir; genişliğinden iki âlem, o gözlere bir kıl gibi görünür.

Binlerce gökyüzü, o iki göze karşı, uçsuz - bucaksız denizin karşısındaki kaynağa döner.

Gözü, şu duyulan şeylerden geçmiştir de gizlilik dünyasını görür yüzünden öpücükler elde etmiştir.

* Tutmaç türkçe böyle geçmekte.

Zâten bir tek kulak bile bulamıyorum ki o güzel gözlerden söz açayım, gizli - kapaklı bir söz söyleyeyim.

* O ulular ulusunun, o övülmüş erin yüzünden, ellerinden süzülüp damlayan su katresini Cebrâil bile kapardı.

O yolu - yordamı güzel, izin verirse o katreyi kanadına, ağzına sürerdi.

Doğan gene derdi ki: Kocakarının öfkesi alevlendi ama parlaklığımı, ışığımı, bilgimi, sabrımı yakmadı ya.

* Yaralasa bile dişi deveyi yaralarlar, Sâlih'i yaralayamaz; can doğamın, gene yüzlerce şekil düzer, sûret meydana getirir.

* Sâlih, ululukla bir soluk aldı mı dağ, onun gibi yüzlerce güzelim dişi deve doğurur.

2650. Gönül boyuna der ki: Sus, aklını başına al, yoksa kıskançlık, kumaşının arışımı - argatını yırtar.

Gayretinde yüzlerce yumuşaklık gizlidir; böyle olmasaydı bir solukta yüzlerce dünyâ yanardı.

Fakat pâdişahlığın verdiği ululuk, onu aldatmıştı, öğüt dinleme yerini o gurur kaplamıştı; sonunda da gönlünü, öğüt dinleme bağından çekti - kopardı.

Bir de Hâman'la danışayım, bir de onun re'yini dinleyeyim; çünkü mülkün dayanağı odur, olup bitenlerin mili odur dedi.

* Mustafâ'nın danıştığı, Rabb'in Sıddıyk'dır; Ebû - Cehl'e akıl verense Ebû - Leheb'dir.

* Hâman'la aynı cinsten oluş, öylesine çekti ki o öğütler, ona soğuk göründü.

* Her cins, kendi cinsine doğru yüzlerce kanatla uçar; onun hayâline kapılır da bağları koparır - gider.

*** Çocuğu kayıp oluk üstüne giden, tehlikeye düşen ve Allâh yüzünü ululasın, Ali'den çâre arayan kadının hikâyesi**

Bir kadın, Murtazâ'nın huzûruna geldi de, çocuğum dedi, oluğun üstüne kaydı.

Çağırısam gelemez, elim de ermez; öylece bıraksam korkuyorum, aşağıya düşecek.

Bizim gibi akli başında, ergen değil ki bana doğru gel diyeyim de anlasın.

2660. Elle işâret etsem anlamaz; kötülük şurada ki anlasa bile dinlemez.

Mememi çok gösterdim, sütümü hatırlattım ona; fakat o, benden gözünü, yüzünü çevirdi.

Tanrı hakkıyçin ey ulular, bu dünyâda da elimizi tutan sizsiniz, o dünyâda da.

Tez derdime derman et ki gönül meyvamı yitireceğim diye gönülüm tir - tir titriyor.

Ali, dama bir çocuk çıkar da çocuk, kendi cinsinden bir çocuğu görsün dedi.

Çabucak oluktan o çocuğun yanına gelir. Cins, dâima kendi cinsine âşıktır.

Kadın, Ali'nin dediğini yaptı; çocuk, kendi gibi bir çocuk görünce hoşça - hoşça ona yüz tuttu.

Oluğun üstünden dama geldi. Bil ki her cinsi çeken, kendi cinsidir.

Çocuk, sürüne - sürtüne o çocuğun yanına geldi; aşağıya düşmekten kurtuldu.

* Peygamberler de cinslerinden olan insanları oluktan kurtarmak için insan cinsinden olarak gönderildiler.

2670. * Peygamber, kendisi için, ben de sizin gibiyim, eşidinizin bu yurdu; cinsinize gelin, kendinizi pek kaybetmeyin dedi.

Çünkü aynı cinsten oluşun, şaşılacak bir çekiş gücü vardır; nerede birşeyi arayan, dileyen varsa, onu çeken de aynı cinsten biridir.

* İsa, İdris göğe ağdılar; çünkü meleklerle aynı cinsten olmuşlardı.

* Ama Hârût'la Mârût, beden cinsindendi; o yüzden yücelerden yere indiler.

Kâfirler, Şeytan'la aynı cinsten olduklarından, canları, şeytanlara talebe kesildi.

Onlar, şeytanlardan yüzbinlerce kötü huy öğrendiler; akıl gözlerini, gönül gözlerini kapadılar.

Onların çirkin huylarının en ehemmiyetsizi hasettir; o haset ki İblis'in bile boynunu kırmıştı hani.

O köpeklerden haset bellemişler, kin öğrenmişlerdir; halkın, sonsuz bir devlete ermesini istemezler.

Kimde, sağdan, soldan bir olgunluk görürlerse, hasetlerinden kuluçları tepreşir, ağrıya, sızıya düşerler.

Çünkü harmanı yanmış talihsiz; kimsenin mumunun yandığını istemez.

2680. Aklını başına al da sen de bir olgunluk elde et; et de başkalarının olgunluğu yüzünden gama düşmeyesin.

Tanrı'dan, bu hasetten kurtulmayı, bu hasedi gidermesini iste de Tanrı seni, bedenden de kurtarsın.

Sana içten içe bir oyalanma bağışlasın da bundan böyle artık dışarıyı düzüp koşmaya bakmayasın.

Tanrı, bir yudumcuk şaraba, öyle bir alım vermiştir ki sarhoş, onunla iki âlemden de geçer.

* Bir avuç yeşil ota öyle bir hassa vermiştir ki, insanı bir zaman kendinden alır.

Tanrı, uykuya öyle bir hâl vermiştir ki, düşünceyi iki dünyadan da çeker, alır.

* Mecnûn'u bir deri, bir kaş - göz aşkıyla öyle bir hâle sokar ki düşmanı dostundan ayırdedemez.

O'nun, senin anlayışlarına yollayacağı bu çeşit yüzbinlerce şarabı vardır.

Nefse sunulacak kötülük şarapları vardır ki o yomsuzu, bunlar yoldan çıkarır.

Akla sunulacak kutluluk şarapları vardır ki akıl, onlarla, bir daha göçülmeyecek durağı bulur.

2690. Sarhoşluğundan akıl, gökyüzü çadırını o yandan söker de öntüne serilen yola düşer, gider.

* Ama a gönül, aklını başına al, her sarhoşluğa da aldanma; çünkü İsa Tanrı sarhoşudur, eşekse arpa sarhoşu.

O çeşit şarabı bu küplerde ara; sarhoşluğu şu kuyruğu kısa varillerden olmasın.

Çünkü her sevgili, dolu bir küpe benzer; ama biri tortuludur, öbürüyse inci gibi arı - duru, pırıl - pırıl.

A şarap tanıyan, kendine gel de ihtiyatla tat; tat da katkısız, katkısız şarabı bul.

İkisi de sarhoşluk verir ama bunun sarhoşluğu, seni kıyâmet gününün Rabbine dek çeker - götürür.

Böylece düşünceden de kurtulursun, vesveselerden, düzenlerden de. Şu akıl bağı olmaksızın esrik deve gibi coşarsın, ağzın köpüre - köpüre oyuna girirsin.

Peygamberler can cinsindedir, melek cinsinden; bu yüzden de gökteki melekleri çekerler.

Yel, ateş cinsindedir, onun dostudur; çünkü her ikisi de göğe ağar, göğün yolunu tutar.

Boş testinin ağzını kapatsan da havuzun, yahut çayın ortasına koysan,

2700. Kıyâmete dek dibe batmaz; çünkü içi boştur; içinde yel vardır onun.

İçindeki yel yüceye ağar; içinde bulunduğu kabı da yüceye çeker

Peygamberlerin cinsinden olan canlar da çekile - çekile, gölgeler gibi onların buldukları yana giderler.

Çünkü bu bölükten olan canın aklı üstündür; şüphe yok ki akıl da, yaratılıştaki melekle aynı cinstendir.

Düşmanaysa o nefis havası üstündür; üstündür ama nefis, aşağılıkların aşağılığındandır, o cinstendir, aşağıya, aşağılığa gider.

* Kıptî, kötü Firavun'un cinsindendi; Sıptî ise Kelîm'in, Mûsâ'nın cinsinden.

Hâman, Firavun'un cinsindendi; Firavun onu seçmişti; vezirliğe getirmişti.

Sonunda da Hâman, Firavun'u baş köşeden aldı, tâ dıbe çekti; çünkü o iki pis de cehennem cinsindendi.

İkisi de yakıcıydı; tıpkı cehennem gibi. İkisi de ışığın zıddıydı; ikisi de cehennem gibi gönül ışığından kaçardı.

* Çünkü cehennem, a inanan kişi, tez geç ki der, ışığın ateşimi kaptı, söndürdü.

2710. A inanan kişi, geç ki ışığın eteğini çekti - sürüdü mü, ateşimi söndürüyor.

İşte o cehennemlik de ışıktan kaçır; çünkü a güzelim benim, o, cehennem huyludur.

İnanan, canla - başla cehennemden nasıl kaçarsa, cehennem de inanandan öyle kaçır.

Çünkü inananın ışığı, cehennemden, ateşin cinsinden değildir; ışık arayansa, gerçekte ateşin zıddıdır.

* Hadîste gelmiştir: İnanan, duâ ederken Tanrı'dan, nasıl cehennemden esenlik isterse,

* Cehennem de inanandan esenlik diler; inanandan Tanrı'ya sığınır, Tanrım der, sen filandan aman ver bana.

Cinsin, cinsi çekişidir bu; şimdi bak bakalım, kâfirlikten, dinden, kimin cinsindensin sen?

Gönlün Hâmân'a akıyorsa Hâman'lıksın; Mûsâ'ya akıyorsa, noksan sıfatlardan münezze olan Tanrı'lıksın.

İkisine de gönlün akıyorsa, nefisle aklın ikisi de karışık sende.

İkisi de savaşmaktadır sende. Kendine gel, kendine gel de mânâlar, görüşlere üst olsun.

2720. * Savaş dünyasında, düşmanın, her solukta bozulup sındığını görmek, sevinç olarak yeter, sana.

O inatçı suratlı Firavun, sonunda akıl danışmak için sert bir tarzda Hâmân'a,

Allâh Kelîmî'nin vaatlerini söyledi; o yol yitirmişe, O'nun dediklerini anlattı.

**Selâm olsun, Musâ'ya inanmak husûsunda
Fıravun'un, veziri Hâmân'la danışması**

Fıravun, Hâmân'ı yalnız görünce Mûsâ'nın dediklerini söyledi; Hâmân, bu sözleri duyunca yerinden fırladı; yenini - yakasını yırttı.

O rahmetten sürülmüş, nâralar attı, ağladı, külâhını, sarığını yere vurdu.

O olmayacak sözleri pâdişâhın vüzüne karşı böyle küstahça nasıl söyledi diyordu;

Bütün dünyâyı buyruğunun altına almışsın; bahtının da yardımıyla işini altına döndürmüşsün.

Pâdişahlar, doğulardan, batılardan, hem de bir zor görmeden sana haraç veriyorlar.

* A Keykubad, pâdişahlar, senin kapının eşiğini öpüyorlar.

Yağı* at bile, bizim atımızı görünce sopa, kamçı olmaksızın yüz çevirip kaçıyor.

2730. Şimdiye dek dünyânın taptığı, secde ettiği kişiyken, kulların en aşağısı mı olacaksın?

Bir efendi tutsun da kuluna tapsın; binlerce defâ ateşe yanmak, bundan daha hoş, daha ehven.

* Olamaz bu ey Çin pâdişâhı, önce beni öldür de pâdişâhın bu hâle düştüğünü gözüm görmesin.

A pâdişahlar pâdişâhı, önce benim boynumu vurdur da gözüm bu alçalmayı görmesin.

Yeryüzü gökyüzü olacak, gökyüzü de yerlere dönecek; böyle birşey olmamıştır da, olmamalı da.

Kullarımız, kapı yoldaşlarımız olacaklar; bize gönül verenler, gönüllerimizi yaralayacaklar...

Düşmanların gözleri aydın olacak da dostlar kör olacaklar; sonra da mezarını dibi, bize gül bahçesi kesilecek demek.

**Lânet olasıca Hâmân'ın sözlerinin
bayağılığını anlatış**

O, dostu düşmandan ayırdedemiyordu; tavlayı körcesine, eğri - büğrü oynuyordu.

A rahmetten uzaklaştırılmış, senin düşmanın, senden başkası değil; suçsuzlara kin güderek düşman deme.

* "Düşman" anlamına gelen "Yağı" sözü böyle, türkçe kullanılmıştır.

* Bu kötü hâl sence devlettir; çünkü bu sözün evveli "dev-koş" sözüdür, sonu "let-kötek" sözü.

2740. Bu devletten, yerlerde sürünerek kaçmazsan, şu baharın, bo-yuna güz olur - gider.

Doğu da, batı da, sonunda başları bedenlerinden koparılmış nice kişileri görmüştür.

Doğuyla batının bile kararı yokken bir kişinin kararı nasıl olabilir ki?

Halk, bir kaç güneğiz korkudan, zindana atılmak ürküntüsünden yaltaklanıyor da sen bununla övünüyorsun.

Halk, kime secde ediyorsa, onun canına zehir akıtıyor demektir.

Ona secde eden, ondan bir yüz çevirdi mi, anlar ki o bir zehir hirmiş, kendisini aldatan bir Mecûsî papazıymış.

* Ne mutlu o kişiye ki nefisini alçaltır; vay o kişiye ki başı çeker de dağa döner.

Bil ki bu ululanmak, öldürücü bir zehirdir; o ahmak, zehirli şarap içerek sarhoş olmuştur.

Devletsizin biri, zehirli şarap içerse neşeyle bir soluk başını sallar.

Sallar ama bir an sonra da zehir canına tesir eder; canında alış verişe girer.

2750. * Onun zehirli olduğuna inanmıyorsun ama bir bak da gör, zehir, Âd topluluğuna neler etti.

Pâdişâhın biri, bir pâdişâha üst oldu mu, ya öldürür onu, yahut zindana attırır.

Bir düşkün yaralıyı da bulursa yarasına melhem kor, ona ih-sanlarda bulunur.

O ululanmak zehir değildi de neden o pâdişâhı suçsuz, sebep-siz öldürdü?

Öbürünü de, bir hizmette bulunmadan, bir kulluk etmeden neye okşadı? Bu iki işe bakıp zehiri anlamak, tanımak mümkündür.

Yol kesen, yoksulun yolunu hiç kesmez; kurt, ölmüş kurdu hiç ısırılmaz.

* Hızır, o gemiyi, kötü kişilerin elinden kurtarmak için deldi. Değil mi ki kırılıp dökülen kurtuluyor, sen de kırıl, dökül; selâmet yokluktadır, yokluğa yürü.

Mâdende birkaç geçer akçesi olan dağ, kazma yaralarıyla paramparça olur.

Kılıç, boynu olanın boynunu keser; fakat yerlere döşenmiş gölge hiç yaralanmaz.

2760. Ululuk, ateşe benzer a azgın; nasıl oluyor da kendini ateşe atıyorsun a kardeş?

Bak da gör hele; yerle bir olan, oklara hedef olur mu hiç?

Fakat yerden baş kaldırdı mı, o zaman, hedeflere döner, çaresiz oklanır - durur.

Şu bizlik, benlik, halkın merdivenidir; halk, sonunda, bu merdivenden düşer - gider.

Daha yücelere çıkan, daha da ahmaktır; çünkü onun kemikleri, daha da beter kırılır.

* Bunlar parça - buçuklardır; bunların temeliyse şudur: Bu yüceliş, Tanrı'yla ortaklığa kalkışmaktır.

Ölmedin de onunla dirilmedin mi, pâdişahlıkta, ülkede onunla ortak olmaya kalkışan bir yağı* olursun sen.

* Fakat onunla dirildin mi, o varlık, zâten onundur; bu, tam birliktir; nasıl olur da ortaklık olur?

Bunun anlayışını, işlerin aynasında ara; çünkü dedi - koduyla anlayamazsın bunu.

İçindekileri söylersem nice ciğerler, hemencecik erir, kan kesilir.

2270. * Susayım artık, akli olanlara bu kadar yeter; köyde kimse varsa zâten iki kere seslendim.

Derken Hâmân, bu çeşit kötü sözlerle Firavun'un yolunu kesti.

Devlet lokması, ağzına kadar gelmişken, Firavun'un boğazını kesiverdi.

Firavun'un harmanını yele verdi o; hiçbir pâdişâhın böyle veziri olmasın.

**Hâmân'ın sözlerinin, Firavun'un gönlüne tesir etmesi üzerine,
selâm ona, Mûsâ'nın Firavun'un imâna gelmesinden
ümidini kesmesi**

Mûsâ, ben lütuflar ettim, cömertlikte bulundum; fakat Tanrı kısmet etmemiş dedi.

Gerçek olmayan pâdişahlığı ne el bil, ne yen.

Çalma - çırpma pâdişahlıkta ne gönül vardır, ne can, ne de göz.

Halkın verdiği pâdişahlığı halk, borç para gibi gene senden alır.

Eğreti pâdişahlığı Tanrı'ya ver de Tanrı sana gerçek bir pâdişahlık versin.

* "Yağı" beyitte aynen böyle, türkçe olarak geçmektedir.

**

(Ş E R H)

2627. beyitten sonraki başlık. Padişah - Doğan. II. cildin 7. Başlığında geçti; bk.

2632. Gözü ne kaydı. I. cildin 1589. beytinin ve II. cildin 3763. beytinin şerhine bk.

Kem göz. Kur'an-ı Kerim'in XLVIII. sûresinin son âyetleri olan 51. ve 52. âyetlerinde, kâfirlerin, Kur'an'ı duydukları zaman Hz. Peygamber'e, gözleriyle yeyip helâk edecek gibi bakıp, hâşâ, deli dedikleri, Kur'an'ınsa âlemlere bir öğüt olduğu bildirilir. Kem göz, gözleriyle yeyip helâk edecek gibi bakanların gözleridir. Kem gözün, İblis'in oklarından bir ok olduğuna dâir de bir hadis vardır. Beyitte bu âyete ve hadise işâret edilmektedir.

2645. Yüzünden, ellerinden damlayan katreler. Ankaravî, bu katreleri, Ledün ilminin katreleri olarak kabul etmiştir (S. 302 - 303). İmdâdullah-ı Veli, iştiyak gözyaşlarının katresi tarzında tevîl etmiştir (S. 214). Beyitte, ulular ulusu, övülmüş erin yüzünden, ellerinden süzülüp damlayan su katrelerini Ceb-râil'in bile kapacağı bildirilmektedir ki bu "ulular ulusu, övülmüş", şüphe yok. XVII. sûrenin (Esrâ) 79. âyet-i kerimesinde "Makaam-ı Mahmûd" un kendisine ihsân edileceği bildirilen Hz. Muhammed'dir (S. M.) Ashâb, Hz. Peygamber'in abdest suyunu içmeyi, mübârek yüzünden, ellerinden süzülen suları, teberrük kastiyle avuçlarına alıp yüzlerine sürmeyi bir lûtuף bilirlerdi (Müslim: İst. Mat. Âmir - 1334 H. c. VII, 68; Kitâb'ûş-Şifâ fî Ta'rîfi Hukuk'il - Mustafâ; Mısır - 1290; taşbas. c. II, s. 33). Cenâb-ı Mevlânâ, doğrudan doğruya bunu kasdetmektedir.

2648 - 2649. Can doğanım. Sâlih - Dişî dere. I. cildin 2518. beytinin şerhi ne bk. Bu iki beyit, Mevlânâ'nın sandûkasının alt kısmındaki kafesli ve meylli, dışarıya doğru taşkın kısmında oyulu beyitlerin iki ve üçüncü beyitleridir (bk. Mevlânâ Celâleddin; III. basım; s. 134).

2654. Mustafâ - Sıddîk. Ebû - Cehil - Ebû - Leheb. I. cildin 787., 2376; II. cildin 421. beyitlerinin şerhlerine bk.

2656. Her cins kendi cinsiyle. Farsçada, atasözü olarak söylenen,

**Kuned her cins bâ hem - cins pervâz
Kebûter bâ kebûter bâz bâ bâz,**

yâni, "her cins, kendi cinsiyle uçar; güvercin güvercinle, doğan doğanla" meâlindeki beyti hatırlatmaktadır.

Bu bahislerde adı geçen Âsiye, Firavun'un karısıdır. Kur'an-ı Mecid'in XXVIII. sûresinin (Kasas) 9. âyetinde, Firavun'un, İsrâiloğullarından doğan erkek çocukları öldürtmesinden korkan Mûsâ'nın annesinin, Tanrı ilhâmıyla onu bir sepete koyup Nil nehrine atmasından sonra Âsiye'nin onu bulup aldığı

ve Firavun'a, benim ve senin gözümün nuru olur dediği anlatılır. LXVI. sürenin (Tahrîm) 9 - 10. âyetlerinde Nuh ve Lût Peygamberlerin zevcelerine, iki temiz kulum zevceleri oldukları hâlde hâinlikte bulduklarından, "girenlerle girenin cehenneme" deneceği, peygamber zevcesi olmaları, onları azaptan kurtarmayacağı, aksine, Firavun'un zevcesinin, îmân edip, "Rabbim, senin katında, cennette bana bir ev kur ve beni Firavun'dan, onun yaptığı işlerden, zalim kavimden kurtar" dediği bildirilir. Âsiye'nin İsrâiloğullarından olduğu, Mûsâ'ya inandığını söyleyince Firavun'un, onu işkenceyle öldürttüğü rivâyet edilir (Sa'lebi: Kasas'ül - Enbiyâ; s. 201 - 202).

2656. beyitten sonraki bahis. "El Leâli' - Masnûa" da Câbir'e atfedilen şu rivâyet var: "Hz. Peygamber'in yanındaydık; Ansâr'dan biri geldi, oğlum damdan oluğa yürüdü; Allâh'a duâ et de onu anasına, babasına bağışlasın dedi. Hz. Peygamber, kalkın buyurun, kalktık. Korkunç bir şeyle karşılaştık. Hz. Peygamber, dama bir çocuk çıkarın dedi. Öyle yaptılar; oluğa gitmiş olan çocuk, o çocuğu görünce dama geldi..." (Mısır - 1317; c. I, s. 52). Mevlânâ'nın anlattığı hikâyeye, bu hikâyeye pek benzer ve rahmetli Furûzan-fer de bunu kabul etmektedir (Maâhiz; s. 147).

2669 - 2670. Peygamber - İnsan. Müşrikler, dâima peygamberlerin insan olmalarını, kendileri gibi yemek yemelerini, sokaklarda gezmelerini hazmedemiyorlardı. XI. sürenin (Hûd) 27., XIV. sürenin (İbrâhim) 10-11., XXVI. sürenin (Şuarâ) 154 - 186., XXI. sürenin (Enbiyâ) 3., XXIII. sürenin (Mû'minun) 24 ve 33., XXXVI. sürenin (Yâ Sin) 15. âyetlerinde bu düşünceleri belirtildiği gibi XVII. sürenin 94. âyetinde, Allâh'ın, bir insanı peygamber olarak göndermeyeceği, inkârî bir soru halinde söylenmekte, XXIII. sürenin 34. ve 47., LIV. sürenin (Kamer) 24. âyetlerinde de müşriklerin aynı şüpheleri dile getirilmektedir. Kur'an-ı Mecid'in XVII. süresinin 95. âyetinde, yeryüzünde melekler olsaydı onlara peygamber olarak bir melek gönderileceği bildirilmektedir. XVIII. sürenin (Kehf) 110., XVII. sürenin 93. ve XLI. sürenin (Fussilat) 6 âyetlerindeyse, peygamberlerin de bir insan olduğu, ancak onun, Tanrı tarafından peygamberliğe seçildiği, kendisinin vahye mazhar kılındığı beyan buyurulmak sûretiyle peygamberler hakkında aşırı bir inanç beslenilmemesi sağlanmaktadır. Mevlâna, bu beyitlerde bütün bu âyetlere işâret etmektedir (II. cildin 3782. beytinin şerhine de bk.).

2671. İsâ - İdris. Gök. İsâ Peygamber, İslâm inancına göre asılmamış, ölmemiş, diri olarak, Tanrı tarafından göğe ağıdırılmıştır. I. cildin 653. beytinin şerhine bk. İdris, Âdem Peygamber'in torunlarından ve bir peygamberdir. Terziliği İdris'in icâd ettiği kabul edilir. Kur'an-ı Kerim'in XIX. süresiyle (Meryem) XXI. süresinin (Enbiyâ) 56 - 57. ve 85. âyetlerinde adı geçer ve ilk sürenin 57. âyetinde O'nun yüce mekâna, göğe diri olarak ağıdırıldığı beyan edilir.

2672. Hârut - Mârut. I. cildin 539. beytinin şerhine bk.

2684. Yeşil ot. Maksat esrardır; esrar kenevir otundan yapılır.

2686. Mecnun. Yeylâ'ya gönül veren Kays.

2691. İsâ. Ahd-i Cedid'de İsâ Peygamber'in, Orşilim'e bir sıpaya binmiş olarak girdiği anlatılır (Matyus; XXI. bâb; Markus; XI. B. Luka XIX. B., Yohanna, XII. B.). Bu yüzden İsâ, İslâmî edebiyatta, bazı kere "eşek"le de anılır.

ve bu anılıştta, kâmil insana onu anlamayan kişi de kastedilerek bir mecaz da yapılır.

2705. Sibtî - Kıptî. VII. sürenin (A'râf) 160. âyetinde İsrâiloğulların ontiki sibtâ (toruna, bölüğe) ayrıldığı bildirilir. Beyitteki "Sibtî", Mûsâ'ya inanan, İsrâiloğullarından olan, Kıptî ise, Kıbit kavminden olan, Mısırlı ve Firavun'a uyumuş bulunan anlamını bildirir.

2709. Cehennem - Tez geç. II. cildin 255. beytinin şerhine bk.

2714 - 2715. Cehennem, mü'minden Tanrı'ya sığınır. Bu meâlde bir hadis rivâyet edilmiştir (Ahâdis; s. 132).

2720. Savaş dünyâsı. Dünyâ, gerçekten de bir savaş dünyâsıdır; ayrıca da alem-i kebir olan İsâ'nın ruhi hayatında hayırla şer, akıla şehvet, kendi menfaatini düşünmekle toplumun faydasını düşünmek, dâima savaşmaktadır. Kâmil insan, bu mânevî savaşta, bu en büyük cihatta üst olur.

2728. Keykubad. III. cildin 1966. beytinin şerhine bk.

2732. Çin pâdisahı - Firavun. Mısır'ın Çin ülkesini hükmü altına aldığına dair bilgimiz yoktur; Mevlânâ, bunu, Firavun'un hüküm ve kudretinin sınırsızlığı bakımından mübâлага yollu söylemiştir.

2739. Dev - Let. "Devlet" sözünün ilk hecesi olan "dev", koş, ikinci hecesi olan "let", kötek, dayak anlamına gelir; devletin önünün koşup didinmek, onununsa zillet olduğuna işâret ediyor.

2746. Ne mutlu. "Ne mutlu bir noksana düşmeksizin gönül alçaklığında bulunana, yokluğa, yoksulluğa uğramaksızın kendini alçaltana, suç işlemeksizin topladığı maldan yoksullara harcayana, fıkıh ve hikmet ehliyle düşüp kalkana, alçalmış, yok - yoksul bir hâle düşmüş kişilere acıyana. Ne mutlu kendini alçaltana, kazancını temiz bir hâle getirene, gizli işlerini güzelleştirene, açık olanlarını yüce bir hâle getirene, şerrini insanlardan giderene. Ne mutlu bilgisizle amel edene, malının fazlasını yoksullara harcayana, sözünün fazlasını söylemeyece." (Hadis; Câmi'; II, s. 46) Gerçekten ve haklı olarak yücelen kişi, gerek bilgi, gerek mevki bakımından bilgisini, mevkiini hazmedeceği cihetle şımarmaz; aksine, her bilgin kişinin üstünde bir bilgin olduğunu, hepsinin üstünde de bilgiyi meydana getiren Tanrı'nın bulunduğunu bilir; mevki bakımından yücelmişse, kendisinden yücelerin, hepsinin üstündeyse yüceliği yaratan yüceler yücesinin varlığını bilir; yüceldikçe alçalır. Fakat bilgisiz biri, bir bilgi kudretini temsil edecek makaama gelirse, aşağılık biri, yüce bir mevkie geçerse şımarmaz, küçük dağları değil, büyüklerini bile ben yarattım demeye kalkışır, halka gülünç olur.

2750. Âd. I. cildin 858 - 859. beyitlerinin şerhlerine bk.

2756. Hızır - Gemi. I. cildin 223 - 237. beyitlerinin şerhlerine bk.

27655. Yücelik - Tanrı'ya ortaklık dâvası. "Yüce Allâh buyurmuştur ki: Ululuk, üstünlük, benim hicâbımdır; kim bunlardan biri husûsunda benimle münâzaaya girişirse, kim ululuk, üstünlük dâvasına kalkışacak olursa onu cehenneme atarım. (Kudsî hadis, Câmi'; II, s. 69).

2767. Onunla dirilmek. Kendi varlığını Tanrı'ya veren, Tanrı'yla dirilir (I. cildin 30 - 35. beyitlerinin şerhlerine bk.).

2770. Köyde kimse varsa. "Eğer der deh kesist, yek herf besist", yani köyde biri varsa bir söz yeter" meâlindeki farsça atasözüne işâret edilmektedir.

**

(M E T İ N)

Arap beylerinin, selâm ona, Mustafâ ile, mülkü bizimle paylaş da
ortada kavga kalmasın diye çekişmeleri, selâm ona,
Mustafâ'nın, ben bu emirliğe memurum diye
cevap vermesi ve iki tarafın bahse girişmesi

Arap beyleri bir araya geldiler; Peygamber'in huzûruna varıp
çekişmeye başladılar.

2780. Sen de beysin dediler; her birerimiz de beyiz; şu devleti bö-
lüştür, sen de kendi payını al.

Her birimiz kendi payına râzı olsun; sen de bizim payımızdan
iki elini de yu.

Peygamber, bu devleti dedi, Tanrı vermiştir bana başlığı - baş-
buğluğu, mutlak devleti o bağışlamıştır bana.

* Bu zaman, Ahmed'in zamanıdır dedi; aklınızı başınıza alın,
buyruğuna uyun, sakının ondan.

Topluluk, kader bu ya dedi, biz de buyruk sâhibiyiz; Tanrı
bize de beylik verdi.

Peygamber, Tanrı dedi, bana sonsuz bir devlet verdi; sizeyse
birşey yüzünden eğreti devlet bağışladı.

Benim beyliğim, kıyâmete dek sürer; eğreti beylikse geçip gi-
diverir.

Topluluk, fazla söyleme a bey dedi; üstünlük dâvâsındasın, de-
lilin nerde?

O ande Tanrı kahrının buyruğuyla bir bulut belirdi, yağmur
yağdı, sel oldu; her yan suyla doldu.

Pek korkunç bir sel şehre yürüdü; şehir halkı, selin şehre yüz
tuttuğunu görünce kaçışmaya başladı.

2790. Peygamber, şüphenin kalkması, gerçeğin apaydın meydana
çıkması için imtihan vakti geldi dedi.

Her bey, sel dursun diye mızrağını attı; deneyişe girişti.

Mustafâ da mızrağını, o buyruğa uyan, mucize gösteren mız-
rağını attı.

Tez akan inatçı, coşkun sel, hepsinin mızrağını, saman çöpü
gibi kaptı - götürdü.

Bütün mızraklar yitti - gitti; Peygamber'in sopasıysa o mız-
rakların engeliymiş gibi suyun üstünde duruyordu.

O sopanın himmetiyle o büyük sel, şehirden yüz çevirdi; o
sel de durdu.

Onun yaptığı bu büyük işi gören beyler, korkudan, onun bey-
liğini gerçeklediler.

Ancak kinleri, hasetleri pek fazla olan üç kişi, inatlarından,
büyücü dediler, kâhin dediler ona.

Zâten eğreti devlet; böylesine zayıf olur; Tanrı vergisi devlet-
se böyle yüce olur.*

O mızraklarla sopayı görmediysen a soylu - boylu kişi, onların
adlarıyla Peygamber'in adını gör.

2800. Onların adlarını tez akan, yeğın akan ölüm seli, sildi - süpür-
dü; Peygamber'inse adı da duruyor, devleti de.

Adına, günde beş kere nöbet vuruyorlar; bu kıyâmet gününe
dek her gün böyle sürüp gidecek.

Aklın varsa, lütuflar ettim sana, yook, eşeksen, eşeğe de sopa
getirmişim.

Böylece seni bu ahırdan çıkaracağım; sopayla kulağımı, başını
kanlara bulayacağım.

Bu ahırda, senin cefan yüzünden eşekler de sağ - esen değil,
insanlar da.

İşte bak, sevimsiz olan her çeği terbiye etmek için bir sopa
getirmişim.

Seni kahretmek için bir ejderhâ oluyor şu sopa; çünkü sen de
yaptığın iş, edindiğin huy yüzünden bir ejderhâ kesilmişsin.

Sen, aman vermez bir dağ ejderhâsısın ama, bir de gök ejder-
hâsına bak.

Bu sopada cehennemden bir tad var; kendine gel de aydınlığa
kaç diyor sana.

Yoksa diyor, dişimin dibinde kalırsın; seni benden kimsecik-
ler kurtaramaz.

2810. * Tanrı'nın cehennemi nerede demeyesin diye bu, bir sopaydı,
işte ejderhâ oldu - gitti.

* İmdâdullah şerhinde bu beyitten önce "O üç kişi İbn Ebû - Cehl, Ebû -
Leheb. üçüncüsü de Harb oğlu Ebû - Süfyan'dı" meâlinde,

Bûd Bû - Cehl-i İâln - o Bû - Leheb

Von sevum hem bûd Bû - Süfyan-ı Harb

beyti var.

* Tanrı'nın kudretini bilen, cennet, cehennem
nerede diye sormaz

Tanrı neresini cehennem yapmak isterse yapar; göğün yücesini, kuşa tuzak yapar, fak hâline getirir.

Dişlerinde öyle bir ağrı meydana getirir ki, cehennemdir, cederhâdir dersin.

Yahut ağızındaki tükürüğü bal yapar da, cennettir, cennet elbisesi giyinmişim dersin.

Dişlerinin dibinden şeker bitirir de kaderin buyruğundaki gücü bilir, anlarsın.

Öyleyse dişlerinle suçsuzları ısırma; çekinemeyeceğin, kaçınmayacağın vuruşu bir düşün.

Tanrı, Nil'i Kıptilere kan eder; Sıptileriye belâdan korur. Böylece de anla, bil ki Tanrı, yoldaki akıllı başında olan kişiyle ayırdeder.

Nil, bu ayırdedişi Tanrı'dan öğrendi de buna yol açtı, öbürünüyse sımsıkı bağladı.

* Onun lûtfu, Nil'i akıllı bir hâle koyar; kahırsa Kaabil'i ahmak eder.

2820. Lûtfuyla cansızlarda akıl yaratır; kahıryla akıllının aklını alır.

Lûtfuyla cansızlarda akıl belirir; kahıryla akıllılardan akıl da kaçır, bilgi de.

Buyruğuyla oraya yağmur gibi akıl yağar; bu yanın akılsa Tanrı gazebini görür de kaçır.

* Bulut, güneş, ay, yüce yıldız; hepsi de sırayla, düzenle gelir-gider.

* Her biri ancak vaktinde gelir; vaktinden ne geç kalır, ne er gelir.

Bunu nasıl oldu da peygamberlerden anlamadın? Onlar taş, sopaya bile bilgi verdiler.

Bunu gör de öbür cansızları da sopayla, taşla kıyasla.

Taşın, sopanın kulluğu meydana çıkar da, öbür cansızların kulluklarını haber verir.

* Tanrı'yı biliyoruz derler, itâat etmişiz ona; biz rast gele yaratılmış boş şeyler değiliz.

Nil suyu gibi hani; boğarken iki toplumu ayırd etti;

2830. Hani yer, nasıl Kaarûn'u yutarken bildi de yuttu; yeri de onun gibi bilgi sâhibi bil.

* Ay gibi hani; buyruğu duydu da koştu, gökyüzünde ikiye bölündü.

* Her konakta ağacın, taşın, Mustafâ'ya apaçık selâm verdiği gibi hani.

**Kâinatın önüne ön yok diyen, Tanrı varlığını
inkâr eden Dehrîye cevap**

* Dün birisi, kâinat sonradan yaratılmıştır; şu gökyüzü de fânîdir; mîrasçısı da Tanrı'dır diyordu.

* Bir filozof, sonradan yaratıldığını nasıl biliyorsun dedi; yağmur, bulutun sonradan yaratıldığını nasıl bilir?

Şu değişip duran âlemde, bir zerre bile değilsin; böyleken güneşin sonradan yaratıldığını ne bilirsin sen?

Pislik içine gömülmüş kurtcağız, yeryüzünün öntünü -sonunu nasıl bilecek?

Bu sözü babandan işitmişsin de ona takılmışsın, ahmaklıktan o söze sarılmışsın.

Şunun sonradan yaratıldığına delil nedir, onu söyle; yoksa sus, çok söz söylemeye kalkışma.

Nakleden dedi ki: Bir gün ikisinin de bu derin denize daldıklarını, bahse giriştiklerini gördüm.

2840. Çekişirler, savaşır, ayak direrlerken halk da o iki kişinin başına üşüşür.

Ben de onların arasına katıldım; hallerini görmek, sözlerini duymak için durdum, bekledim.

Birisi, bu gökyüzü fânîdir; hiç şüphe yok ki bu yapının bir yapıcısı var diyordu.

Öbürü, âlemin evveline evvel yoktur; bu yapının yapıcısı da yoktur, varsa bile kendisidir demektedir.

İnanan, yaratana inkâr ettin; geceyle gündüzü getirip götüreni, rızık vereni yalanladın dedi.

Öbürüye, delil göster dedi; delilsiz bir söz dinlemem; taklide kapılan ahmaktır.

Haydi, delil göster; dünyâda delilsiz bir sözü dinlemem de, kabûl etmem de.

Öbürü, reddedilmez delil canımda dedi; canımın içinde reddedilmez delilim var.

Gözünün zayıflığı yüzünden Yeni Ay'ı göremiyorsun; fakat ben görüyorum, bana kızma.

Dedi - kodu uzadı - gitti, halk da şu bezenmiş gökyüzünün önüne, sonuna hayran oldu - gitti.

2850. İnanan, dostum dedi, içimde reddedilmez bir delil var; gök-yüzünün sonradan yaratıldığına reddedilmez bir delil.
İyice inancım var; belirtisi de şu: Adamakıllı inanan, ateş bile girse,
O reddedilmez delil, âşıkların aşk sırrındaki hâl gibi dile gelmez de gelmez.
Yüzümün sarılığından, arıklığından başka birşey, sözlerimdeki, bahsimdeki sırrı belirtmez.
Kanlı gözyaşları, yanaklara akıyor ya; bu, sevgilimin güzelliğine, alımına delildir.
Filozof, halka delil olan bunları, ben delil saymam dedi.
İnanan, kalp akçayla geçer akça bahse girse dedi; geçer akça, sen kalpsin, ben geçer akçayım, kadrim yüce dese,
Son sınavı ateşle olur; bu iki arkadaş, sonunda ateşe düşer.
Halkın geri kalanı da, ileri gideni de böylece onların hâllerini bilir; zandan, şüpheden kurtulup tam anlayışa varır.
Suyla ateş gizli olan geçer akçayla kalp akçaya sınavıdır a benim câmm.
2860. * Senle ben, ikimiz de ateşe girelim; bu işe şaşır kalanlara, ölümsüz bir delil olalım.
Ben de denize atılayım, sen de atıl; çünkü ben de bu topluma delilim, sen de delilsin.
Öyle yaptılar, ateşe atıldılar; her biri kızgın ateşe, alev - alev yanan ateşe attı kendini.
Tanrı var diyen, bu dâvâyâ girişen kişi kurtuldu; o haram dölü ateş içinde yandı - gitti.
Ham ervahın körlüğünün büsbütün artması için bu bildirişi, bu haberi, müezzinden duy.
Bu ad, ecele yanıp yitmemiştir; çünkü o adın sâhibi büyükler büyüydü, ulular ulusu.
Her devirde, zaman, bu çeşit bahse girişenlerden inkâr edenlerin yüzbinlercesinin perdesini yırtmış - gitmiştir.
Bahse girildi mi, sürüp gitmede de, mucizeler göstermede de, cevap vermede de gerçek, üst oluyor.
Anladım ki kâinatın evveli bulunduğunu, âlemin sonradan yaratıldığını söyleyen, üstündür, gerçektir.
İnkâr edenin delilinin beti - benzi boyuna sapsarıdır; o inkârın gerçekliğine bir belirti nerede?
2870. Şu dünyâda münkirlerin övüldüğü bir menâre var mı ki nişânesi bilinsin.

- Bir minber nerde ki orada biri, bir inkârcının çağını hatırlatsın?
- Altın, gümüş paraların üstlerine basılan adları, peygamberlerin gerçek olduğunu kıyamete dek belirtir.
Pâdişahların, paraların üstündeki adları değişir durur; bir de Ahmed'in damgasına bak; nasıl durdukça durmakta.
Bir gümüş, yahut altın paranın üstünde, bir münkirin adını göster bakalım.
* Haydi, bu güneşe benzeyen mucizeyi mucize sayma; adı Ümm'ül - Kitâb olan şu yüz dilli kitabı gör.
* Kimsenin, ondan bir harf çalmaya, yahut ona bir harf katmaya haddi yok.
Üstün kişiye dost ol ki üst olasın; aklını başına al a azgın, alt olmuşlara dost olma.
Münkirin delili, ben şu görünen yurttan başka birşey görmüyorum demektir.
Hiç düşünmez ki, nerde görünen birşey varsa o, gizli hikmetlerden haber verir.
2880. Her görünenin faydası gizlidir; hani ilâçlarda faydanın gizli oluşu gibi.
* "Gökleri ve yeryüzünü ve ikisi arasındakileri gerçek olarak yarattık ancak", yâni gördüğünüz şeyler için yaratmadım; sizin görmediğiniz mânâ ve hikmet için yarattım âyetinin tefsiri
* Hiç bir ressam var mıdır ki yaptığı resim, bir fayda ummadan, ancak resim yapmak için olsun.
Konukların, ulu kişilerin gönülleri açılsın, kederden kurtulsunlar diye yapar.
Çocukların sevinmesini, dostların, o resimlere bakıp geçmiş, gitmiş dostları hatırlamasını diler.
Bir testici, içine su konmaması için, ancak testi yapmak için testi yapar mı hiç?
Hiç bir kâseci, içine yemek konacağını düşünmeden, ancak kâse yapmak için çalışır mı?
Hiç bir hattat, yalnız yazı yazmak için okunmasını dilemeden hünelerini gösterir, yazı yazar mı?
Görünen nakış, resim, görünmeyen nakış ve resim içindir; o da bir başka görünmeyen nakış ve resim için var olur.
Bu faydaları, görünen kadar, üçüncüye, dördüncüye, onuncuya dek say - dök.

Oğul, bunlar satranç oyunlarına benzer; her oyunun faydasını, ondan sonrakinde gör.

2890. Bu oyunu, o gizli oyun için koydular; o da öbürü için, öbürü de filân oyun için.

Böylece gözünü yönlerden yönlere çevir de karşısındakini mat edinceye dek oynayacağın oyunları gör.

İlki, ikincisi içindir; merdivenlerin basamaklarına çıkış gibi hani.

İkinci basamağı, üçüncü için bil. Böyle - böyle, basamak - basamak, tâ dama çıkarsın.

Yemek isteği, menî içindir; menî de soy - sop elde etmek, aydınlığa ermek için.

Fakat küt görüşlü, görünenden başkasını görmez; onun akli, yeryüzündeki çayır - çimen gibi bulunduğu yerdedir, gezip tozamaz.

Otu çağırılmışsın, çağırmamışsın, ne çıkar? Ayağı balçığa kakılmış kalmıştır onun.

Yelle başını oynatsa da, başını oynatmasına aldanma onun.

* Baş, duyduk a seheryeli der; ayağıysa, bırak bizi, dinlemiyoruz, âsiyiz biz der.

Gecip seyretmeyi bilmediğinden aşağılık kişiler gibi sürünür - varır; körler gibi Tanrı'ya dayanarak adım atar.

2900. * Yalnız savaşta Tanrı'ya dayanmaktan ne çıkar? Bu, tavla oynayanların, oyunda Tanrı'ya dayanmalarına benzer.

Donup kalmamış görüşlerse ileriye delip görür; geriye yırtıp götür; onlara perde yoktur.

On yıl sonra gelecek şeyi, şu anda kendi gözleriyle görür bu çeşit kişi.

Böylece de herkes, görüşü kadar gizli şeyleri, gelecekte olacak işleri, hayırlı olsun, şer olsun, görür.

Öndeki engel de kalmamıştır, arttaki engel de; gözü her yanı, herşeyi görür, gizli levhi okur.

Ardına baktı mı, varlığın başlangıcından beri neler olduysa, ne işler gelip geçtiyse hepsi ona yüz gösterir.

* Yeryüzündeki meleklerin, babamızı halife edeceği sırada, ululuk sâhibi Tanrı'yla bahsedişlerini görür, duyar.

Öne, ileriye baktı mı, mahşere dek ne olacaksa hepsini görür gene.

Demek ki o, geride ne varsa, aslın aslına dek görüyor; ileride de, iyi kişilerle kötü kişilerin ayrılacağı güne dek ne olacaksa gene görüyor.

Herkes, gönlü ne derecede aydınsa, ne kadar cilâlanmışsa, gizli şeyleri, o kadar görür.

2910. Kimin gönlü daha fazla cilâlanmışsa o, daha fazla görür; görünecek şeyler, ona daha fazla görünür.

Bu temizlik, bu cilâ da Tanrı lûtfudur, bu gönlü cilâlamak başarısı da onun ihsâmıdır dersin,

* Şunu bil ki, o çalışmak, o duâ da senin himmetince, senin gayretince. "İnsan, ancak çalıştığını elde eder."

* Himmeti veren ancak Tanrı'dır; ama hiçbir saman çöpü de pâdişâhın himmetine sâhip olamaz.

* Tanrı'nın bir adamı bir işe koşması, o işe vermesi, o kişinin dileğine, isteğine, birşeyi yapıp irâde sâhibi oluşuna engel değildir.

* Fakat Tanrı, bahtı kötü kişiye bir zahmet verdi mi, o kişi, pılısını - pırtısını alır, küfür iline çeker.

* Bahtı yâver kişiye Tanrı bir zahmet verirse o, pılısını - pırtısını daha da yakına götürür, kor.

* Gönlü kötü kişiler savaşta, can korkusuyla, bozulup kaçma sebeplerine yapışırlar.

* Yüreklilerse savaşta, can korkusuyla düşmanların saflarına saldırırlar.

* Korkuyla gam, Rüstemleri öne saldırtır; o kötü gönüllüye korkudan, olduğu yerde geberir - gider.

2920. * Belâ, can korkusu, meheng taşıdır; yiğit er, onunla korkak kişiden ayrılır.

✱

(Ş E R H)

2778. beyitten sonraki bahis. Hz. Peygamberi, amcaları Ebû - Talib, apaçık koruyacağını söylediğinden ve fiilen de koruduğundan Arap boyları arasında kanlı bir kavganın çıkmaması için müşrikler, pek ıleriye gidemiyorlar, yalnız namaz kılarak sirtına kanlı ve pis şeyler koymakla yetiniyorlardı. Fakat soy - boy bakımından, Tanrı'dan başka arkası bulunmayan Müslümanlara çeşitli işkenceler yapıyorlardı. İslâm dini yayıldıkça Kureyş uluları ve bunların içinde Abdümenaf oğlu Rabîa'nın oğulları Utbe, Şeybe, Ümeyye oğlu Harb'in oğlu Ebû - Süfyan, Ebû'l - Buhterî, Hişam ve oğlu Ebû - Cehil, Velid ve Velid oğlu Âs, Müslümanlığın şiddetle aleyhindeydiler. Bunlar, toplu bir hâlde Ebû - Talib'e gidip Hz. Muhammed'i bu işten vazgeçirmesini söylediler. Hz. Muhammed'i evlâdından çok seven ve bazı gecelerde herhangi bir sükaste uğramaması için onun yatağında oğlu Alfîy yatırır Ebû - Talib, bu teklifi Hz. Peygamber'e açtı ve biraz teenni ile hareket etmesini recâ etti. Hz. Peygamber, Amca dedi, bir yanına güneşi, öbür yanına Ay'ı koysalar, gene ben bu işten vazgeçmem; çünkü memurum. Ebû - Talib, gözleri yaşararak, dilediğin gibi hareket et ve işine devamdan çekinme; ben sağ oldukça sana birşey yapamazlar dedi. Hz. Peygamber'e, dinini yaymaması şartıyla para, mevki', hattâ Kureyş boyunun ilişkisi de teklif edilmişti. Fakat o, bütün bunlara rağmen inancını yaymaya devam etti (A. Gölpinarlı: Sosyal Açıdan İslâm Tarihi I. Hz. Muhammed ve İslâm. Milliyet Kültür Kulübü yayımı; İst. 1969; s. 60. Bu kitabın kaynakları için "Bibliyografya" sına bk. s. 307 - 309).

Bu hususta ayrıca şu rivâyetler de vardır :

Mekke eşrafı, Hz. Muhammed'e, bu işi bırak, mallarımızdan hisse bölüp sana verelim; en zenginimiz ol dediler. Bu teklife karşı, VI. sûrenin (En'âm), "De ki: Gökleri ve yeryüzünü yaratan, insanları doyuran, fakat yiyeceğe ihtiyacı olmayan Allâh'tan başkasını mı dost edineyim? Oysa ki bana, ilk olarak Müslüman olmam ve müşriklerden olmamam emredildi" meâlindeki 14. âyet-i kerîmesi nâzil olmuş, Hz. Peygamber, müşriklere bu âyetle cevap vermişti (Mecma'ul - Beyan; c. IV, s. 279; Bihâr'ül - Envâr; c. XVII, s. 157).

Velid b. Mugıyra, Hz. Peygamber'e, dinini yaymadığı takdirde pek çok mal vermeyi teklif etmiş, bunun üzerine LXVIII. sûrenin (Kamer), "Onlara yumuşaklık göstermeni arzularlar; öyle hareket etsen onlar da yumuşaklık gösterirler. İtaat etme çok yemin edenlerin, re'yinde isâbet bulunmayanların hiç birine" meâlindeki 9 - 10. âyetleri nâzil oldu. Bu teklifin, Mugıyra'dan başkalarına âit olduğu da rivâyet edilmiştir (Bihâr; aynı c. s. 165 - 166).

Kureyş, Ebû - Talib'e başvurarak, kardeşinin oğlu, mâbutlarımızı sövmekte, gençlerimizi ifsâd etmekte, toplumumuzu bölmekte. Toplanalım, ona mal verelim, Kureyş'in en zengini olsun; dilediği kadını ona alalım dediler. Ebû - Talib'in bu sözleri bildirmesi üzerine Hz. Peygamber, Rabbinin emrine karşı dura-

mam buyurdu. Ebû - Talib de Hz. Peygamber'i korumakta devam etti ve onun gerçekliği hakkında uzun bir kasıde inşâd etti (aynı; s. 180 - 181).

Kureyş uluları, Hz. Peygamber'e, mal istiyorsan verelim; ululuk istiyorsan seni ulumuz tanıyalım; bir hastalığın varsa tedâvi ettirelim demişler, bu teklifleri, red cevâbıyla karşılanmıştı (aynı; s. 201; 238. s. de de bu hususta rivâyetler vardır).

Mevlânâ, bu bahiste, âdeti olduğu gibi tasarrufla bütün bu rivâyetleri dile getirmekte, selin, Arap ulularının mızraklarını götürmesi, Hz. Peygamber'in sopasının su üstünde durması, seli şehirden çevirmesi hususundaysa, Mûsâ Peygamber'in sopasının, büyücülerin sopalarını, iplerini yutmasını ve sopasıyla denizin ayrılıp denizde yol meydana gelmesini hatırlatmak suretiyle bu olayla o olayı birleştirerek hikâyeye etmektedir.

2783. Ahmed devri. Âhır zamanı hatırlatıyor ve Hz. Peygamber'in son peygamber olduğunu bildiriyor. Beyitte "sakının" sözü, "İtteku" diye geçer ki bir çok âyetlerde vardır; beyitte de lâfzî iktibas yapılmıştır.

2810. beyitten sonraki bahis. Bu bahiste Hz. Mevlânâ, XXX. sûrenin (Rûm), "Bozgun belirdi karada ve denizde, insanların, elleriyle kazandıkları suçlar yüzünden; bu da, belki dönerler, vazgeçerler diye yaptıklarına karşılık çekecekleri cezânın az bir kısmını onlara tattırmak için" meâlindeki 41. âyetine işâret buyurarak cehennem azâbının bir örneğini, Tanrı'nın, kullarına, bu dünyada tattırdığını, cennet zevkini de, vicdan istirahatî ve iman huzuru halinde bu âlemde gösterdiğini, akli eren kişinin, bunlardan ibret olarak inkâra sapmayacağını bildirmektedir.

2819. Nil - Kıptî, Sıptî. Nil'in, Mûsâ Peygamber'in mucizesi olarak İsrâilî oğullarına su, Firavun'a uyan Kıbit kavmine kan olduğu birkaç yerde geçti.

2823 - 2824. Herşey sıra ve düzenle. XV. sûrenin (Hicr) 21. âyetinde "Hiçbir şey yoktur ki hazineleri katımızda olmasın ve biz onu ancak malûm bir miktarda indiririz" buyurulmakta, XXXVI. sûrenin (Yâ Sin) 37 - 40. âyetlerinde, güneşin, müstakar yerinde akıp, gittiği, Ay'ın yeni Ay halinden dolunay hâline, dolunay hâliinden tersine hilâl hâline gelinceye dek takdîr edilen menzillere geldiği, hepsinin de felekte yüzüp gittiği bildirilmektedir. VII. sûrenin (A'raf) 34., X. sûrenin (Yûnus) 49. âyetlerinde her ümmetin bir mukadder vakti olduğu, o vakitten bir an bile önceye, yahut sonraya kalmayacağı, XIII. sûrenin (Ra'd) 2., XXXI. sûrenin (Lokman) 29. âyetleriyle diğer âyetlerde göklerin, yerlerin, güneşin, ayın... da muayyen vakitleri bulunduğu beyân buyurularak herşeyin, bir vakit dâhilinde ve düzenli olduğu anlatılır. Beyitlerde bütün bunlara işâret edilmektedir.

2828. Boş şeyler değiliz. XXIII. sûrenin (Mü'minûn) 115. âyetinde, Tanrı'nın hiçbir şeyi ve insanı abes olarak, boş yere yaratmadığı beyân buyurulmaktadır. Beyit bu âyete işârettir.

2831. Ay - İkiye bölünmek. I. cildin 118. beytinin şerhine bk.

2832. Taş - Selâm. "Mekke'de bir taş bilirim ki, dâvete memur olmamdan önce bana selâm verirdi; o taş şimdi de tanır, bilirim." (Hadîs; Müslim; c. VII, s. 58 - 59). Beytin anlamında, ağacın, taşın, hâl diliyle selâmı da vardır.

2832. beyitten sonraki bahis. Filozof, umûmî bir sözdür; gerçeğin, akıl ve istidlâl yoluyla bulunabileceğine inanan kişiye denir. Dehri. XLV. sûrenin (Câsiye) 24. âyet-i kerimesinde bildirildiği gibi yaşayış, bu dünyâ yaşayışından ibârettir, yaşarız, ölüyoruz ve bizi ancak zaman helâk eder inancını güden kişidir. Her dehri, filozoftur, fakat her filozof, dehri değildir. Filozofların içinde, akıl yoluyla, Tanrı'ya ve âhirete inanan bulunabilir. Mevlânâ, bu bahiste filozof sözüyle dehri'yi kastetmektedir.

2833 - 2834. Kâinâtın önüne ön olmayış. Dehri'lere göre âlemin, bu şekliyle olmasa bile önüne ön yoktur; kâinât, kadîmdir; yaratıcı kudret, maddede mevcut bir kaabiliyettir. Eski Yunan filozoflarından İslâma da geçen ve bazı düşünürler tarafından, İslâmleştirilen bu doktrin, Hukemâ mesleğini meydana getirmiştir. I cildin 2029. beytinin şerhine bk.

2860. Ateşe girmek. Rahmetli Furûzan - fer, "Tezkiretü'l - Evliya"daki iki menkabe'yi bu hikâyeye mehz olarak kabûl ediyor (Maâhiz, s. 148). Evliyâ menkabelerinde hemen dâima ayniyet vardır; ateşe girip yanmamak, kendisine karşı duran biriyle, bilhâssa bir münkir ve kâfirle girerse onun yanması, kendisinin yanmaması, birçok menkabelerde görülür. Meselâ, Bektaşî menkabelerinde de Kara donlu can Baba, keşişle ateşe girer; keşiş yanar, kendisi yanmaz (Vilâyet - Nâme. Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli: İnkılâp K. İst. 1958; s. 42 - 45).

2875 - 2876. Ümm'ül - Kitâb. Kitabın aslı anlamına gelir; III. sûrenin (Âlî İmran) 7. âyetinde, Hz. Peygamber'e inen kitapta mânâsı değişmez âyetler olup bunların, kitabın aslı olduğu, bir kısım âyetlerinse, çeşitli anlamlara geldiği, kötü kişilerin bunlara uyup yorumlara giriştikleri bilgide derin ve lleri olanlarinsa hepsi rabbimizdendir dedikleri, esâsen bunların yorumunu ancak Allâh'ın bildiği beyan buyrulur. XIII. sûrenin (Ra'd) 38 - 39. âyetlerindeyse, her şeyin bir mukadder vakti bulunduğu, Allâh'ın, takdirinden de (Mübrem olmayanların) bozdukları olduğu gibi, bozmadıkları da bulunduğu, kitabın, yâni takdire âit şeylerin, kitâbın aslında sâbit olduğu bildirilir ki burada Ümm'ül - Kitâb, Tanrı bilgisidir. XLIII. sûrenin (Zuhruf) 4. âyetinde de Kur'an'ın, yüce hüküm ve hikmet sâhibi olan Tanrı'nın katında, Ümm'ül - Kitâb'da, yâni Tanrı bilgisinde bulunduğu beyân edilmektedir. Beyitlerde Ümm'ül - Kitâb, Tanrı bilgisi olduğu gibi Kur'an'dır da. XLI. sûrenin (Fussilat) 42. âyetinde, Kur'an'dan önünden sonuna dek, onun hükmünü bozan bir kitap ve hüküm gelmediği ve gelmeyeceği bildirilerek bahsedilmektedir. XV. sûrenin (Hicr) 9. âyetinde, Kur'an'ı Tanrı'nın indirdiği, onu koruyanın da Tanrı olduğu anlatılmaktadır ki 2867. beyitte bu âyetlere de işaret edilmektedir (Mecma'ul - Beyân; II, s. 409 - 411; VI, s. 297 - 299, 330 - 331; IX, s. 13 - 14).

2880. beyitten sonraki bahis. XV. sûrenin (Hicr) 85. âyetinin meâli şudur: "Biz, gökleri ve yeryüzünü abes olarak halketmedik ve kıyâmet, mutlaka gelecektir; aldırış bile etme, bir hoşça vazgeç onlardan şimdilik." Başlıkta bu âyet-i kerimenin ilk kısmı aynen ıktibâs edilmiştir.

2881. XV. sûrenin (Hicr) 85. âyetinde, göklerle yeryüzünün, yâni bütün âlemin ve âlemdekilerin abes yaratılmadığının bildirilmesi dolayısıyla bu beyitten itibaren her şeyin, her sanatın, her işin bir gayesi bulunduğunu bildirmektedir. Örnek olarak ressamın, resim yapmak için değil, konukların, ulu kişilerin gönüllerinin açılması, kederden kurtulmaları, çocukların, dostların sevinmeleri,

dostların, gelip geçmiş dostları hatırlamaları için resim yaptığını, testicinin, içine su konması, kâsecinin, yemek konması, hattatın, okunması için testi, kâse yaptığını, yazı yazdığını bildirmekte, her şeyin birşeye, o şeyin de başka şeylere bağı olduğunu anlatmaktadır. Böylece, hem bir şeyin, sebeple meydana geldiğini, fakat aynı zamanda başka birşeye de sebep olduğunu, can gözü açık olan kişilerin, bütün bu sebep ve neticeleri, görüşü derecesince görebileceğini, fakat basiretsiz kişilerin göremeyeceğini anlatmakta, hem de sanatın, sanat için değil, toplum için ve bir gayeye vücud bulduğunu izâh etmektedir ki gerçekten de bu bahisler, Mevlânâ'nın, yüzyıllar önce ne kadar reel düşündüğünü, ne kadar müspet görüşlü bulunduğunu göstermektedir.

2898. II. sûrenin (Bakara) 93. âyet-i kerimesinde Tanrı buyruğuna uymayanların buyruğu duyunca, duyduk ve âsi olduk dedikleri bildirilir. Bu âyete işaret edilmektedir. Aynı zamanda "duyduk. âsiyiz" sözleri, lâfzen, âyetten ıktibâs edilmiştir.

2900. Tanrı'ya dayanmak. Allâh'a dayanmaya, güvenmeye "tevekkül" denir ki lûgat anlamı Tanrı'ya ısmarlamaktır. Hz. Peygamber (S. M.), devevini başı boş bırakıp huzûruna giren ve Allâh'a tevekkül ettiğini söyleyen birisine, "Bağla, sonra dayan" buyurmuşlardır (Câmi'; II, s. 73). Bu ve bundan sonraki beyitlerde hem bu hadîse işaret edilerek tevekkülün, bütün sebeplere yapıttıktan sonra olabileceğini, hem de şer'i olmayan şeylerde tevekkülün olamayacağını bildirmektedir.

2906. Melekler - Halife. I. cildin 544. beytinin şerhine bk.

2912. İnsan çalıştığını elde eder. LIII. sûrenin (Necm) 39. âyeti lâfzen ıktibâs edilmiştir.

2912 - 2920. İrade - İhtiyâr ve Cebir. I. cildin 621 - 643., 1502 - 1512. beyitlerinin şerhlerine bk.

2919 - 2920. Rüstem. I. cildin 2766. beytinin şerhine bk.

*
*

(M E T İ N)

* Tanrı'nın, selâm ona, Mûsâ'ya, Ey Mûsâ, yüce Tanrı'yım ben, seni seviyorum diye vahyetmesi

Tanrı, Mûsâ'ya, gönlüne vahyetmek sûretiyle dedi ki: Ey seçilmiş er, seni seviyorum ben.

Mûsâ, a kerem sâhibi dedi; sevmene sebep olan huyum nedir? Söyle de daha fazla elde edeyim o huyu.

Tanrı, hani çocuk buyurdu, anası kızsa, azarlasa bile gene ona sarılır;

Ondan başka birisinden haberi bile yoktur; hem ondan mahmurdur çocuk, hem onunla sarhoş.

Anası ona bir sille vursa, gene ona sokulur, gene onun çevresinde döner, dolaşır.

Ondan başkasından yardım istemez; tamamiyle şerri de odur, hayrı da.

Senin gönlün de, hayırda, şerde, bizden başka hiçbir yerde değil.

İster çocuk olsun, ister genç, ister ihtiyar; benden başkası sence taştır, kerpiçtir.

* Yalvarırken "Ancak sana taparız", belâya uğrayınca "Ancak senden yardım dileriz" demeye benzer hani.

2930. * Bu "Ancak sana taparız" sözü, lûgatta mânâyı tek bir şeye vermektir; o da riyâyı gidermek içindir.

* "Ancak senden yardım isteriz" sözü de mânâyı tek birşeye vermek, yardımı ancak Tanrı'dan istemektir.

* "Ancak sana kulluk ederiz; ancak senden yardım umarız"; başkasından değil demektir.

* Pâdişâhın nedimine kızması, birisinin şefâat etmesi, pâdişâhın bağışlamasını dilemesi, pâdişâhın da, şefâatçinin şefâatini kabul ederek onu bağışlaması; bunun üzerine nedimin, o şefâat edene incinmesi

Bir pâdişâh, bir nedime kızdı; onun varlığını tozutmak, onu yok etmek istedi.

Kılıcı kınından sıyırdı; yaptığı aykırı işin cezâsını vermek, onun kellesini kesmek istiyordu.

Hiç kimsede soluk alacak, bir söz söyleyecek mecâl kalmadı; hiç bir şefâatçi, şefâat etmeye kalkışmadı.

* Yalnız, pâdişâhın yakınları arasında, İmâd'ül - Mülk adlı biri vardı; Mustafâ gibi şefâatçiydi o.

Sıçrayıp yerinden kalktı, yere kapandı; o anda pâdişâh, kahır kılıcını elinden attı.

Şeytan bile olsa dedi, bağışladım onu; İblislik ettiyse bile suçunu örttüm.

Değil mi ki ortaya sen ayak attın; suçlu, yüzlerce ziyan etse, gene râziyım.

2940. Bence öyle bir üstünlüğün, öyle bir kadrin var ki, senin için yüzbinlerce kızgınlığım olsa yatıştırırım.

Senin yalvarışımı hiç reddedemem; çünkü senin yalvarışın, gerçekte benim yalvarışımdır.

Yeryüzüyle gökyüzü birbirine vurulup parçalansaydı, gene şu adamdan öc almaktan vazgeçmezdim.

Bedeninin her zerresi ayrı - ayrı yalvarsaydı, şu anda gene kılıçtan baş kurtaramazdı.

Ey yüce kişi, seni minnet altına almıyorum; bu sözler, ey benim nedimim, senin yüceliğini anlatmaktan ibâret.

A huyları, huylarımızda gömülüp giden, bu işi zâten ben yaptım, sen yapmadın.

* Bu işi sen yapmadın, ben yaptırdım sana; çünkü ben kendimi sana vermemişim; sen kendini bana vermişsin.

* "Attığın zaman sen atmadın" sırrına ermişsin; varlığını, bir köpük gibi dalgalara vermişsin.

* Lâ oldun ya, artık İllâ'nın yanı başında ev edin; şaşılacak şey de şu ki sen hem tutsaksın, hem bey.

* Ne verdiysen, pâdişâh verdi; sen vermedin. Var olan ancak odur; Allâh doğru yola hidâyeti daha da iyi bilir.

2950. O yaralanmaktan, belâya uğramaktan kurtulan nedimse şefâatçiye incindi; onu sevmekten vazgeçti.

O özü - sözü doğru kişiye darıldı; ona tamâmiyle küstü; selâm bile vermemek için yüzünü divara çevirdi.

Kendisine şefâat edene yabancı kesildi; halk bu işe şaştı; hakkında masallar, hikâyeler söylemeye koyuldu.

Herkes, deli değilse, canını satın alana nasıl olur da küser diyordu.

O solukta, başını kesilmekten kurtardı onun; oysa atının nalına toprak olması gerekirdi.

Ama o ters bir işe girişti; usandı, bıktı ondan; böyle bir gönül alan dosta kin güder oldu.

Ara bulmak isteyen biri, onu kınadı da, nasıl oluyor dedi, böylesine bir öğütçüye cefâ ediyorsun?

O öz kişi, o gönül alıcı, canını satın aldı; o solukta başını keşilecekti; o seni kurtardı.

Kötülük bile yapsaydı kaçmaman gerekti; kaldı ki o övülesi dost, üstelik de iyilik etti sana.

Nedim, pâdişâh için candan bol ne var dedi; ne diye şefâatçi olarak ortaya giriyor?

2960. * O solukta ben, "Bir vakit olur, Allâh'la olurum" hâlindeydim; "Oraya seçilmiş bir peygamber bile giremez."

Ben pâdişâhın yarasından başka bir rahmet istemem; o pâdişâhtan başkasına sığınmak dilemem.

Ancak pâdişâhı sevmekteyim; onun için de pâdişâhtan başkasını yok etmişim ben.

Pâdişâh, kahıryla başımı bile kesse, bana başka altmış can bağışlar.

Benim işim başla oynamak, varlığımdan geçmek; pâdişâhlar pâdişâhının işiyse can bağışlamak.

Övünsün o baş ki, o başı pâdişâh keser; yazıklar olsun o başa ki bir başkasına uyar da başını alır, gider.

Pâdişâh, kalıryla geceyi zift gibi kapkara bir renge boyasa gece, yüzbinlerce bayram günü kesilmeyi kendine ayıp sayar.

Pâdişâhı gören kişinin, onun çevresinde dönüp dolaşması, kahırın da üstündedir, lütfun da; hâl, küfürden de yücedir, dinden de.

Dünyâda, bu hâli bildiren bir söz bile söylenmemiştir; çünkü bu hâl, gizli mi, gizlidir, gizli mi, gizli.

Çünkü bu övülesi adlarla sözler, Âdem'in kirmanından belirdi.

2970. * "Adem'e adları belletti" âyeti, Âdem'e imâmı; ama bu imâmlık ayın'la lâm harflerinden örülmüş elbiseyle değildi.

* Âdem, başına balçıktan bir külâh urununca o cana m ensup adların yüzü karardı.

* Mânâ, balçıkta görünsün diye yüzünü harf ve söz örtüsüyle örttü.

* Söz, bir yüzden mânâyı açıklar ama on yüzden de kapar, örter.

* Selâm ona, Cebrâil'in, bir hâcetin var mı diye sorması üzerine, selâm ona, Halil'in, var ama senden değil diye cevap vermesi

Ben vaktin Halil'iyim, oysa Cebrâil. Belâ çağında delil olarak onu istemem ben.

O, şefâatçi Cibril'den de edep öğrenmedi; hani Tanrı Halil'i'ne, ne dileğin var diye sormuştu.

Bir dileğin varsa demişti, sana yardım edeyim; yoksa tez olayım, hemencecik çekilip gideyim.

İbrâhim, hayır dedi, sen aradan çık; gerçek görüldükten sonra vâsita, zahmet olur.

* Şeriat sâhibi olarak gönderilmiş peygamber, bu dünya için bir râbitadır; çünkü o, inananlara bir vâsıttır.

Her gönül, gizli vahyi duysaydı dünyada harfle ses olur muydu hiç?

2980. O da Tanrı'da yok olmuştur, onun da başı, canı yoktur, ama benim işim, ondan da ince.

Onun yaptığı iş de pâdişâhın işidir ama, zayıf olmamla beraber gene de yaptığı iş, pek kötü görünür bana.

Gerçeği bilmeyenlere lütfun ta kendisi olan şey, ulu nazeninlere kahırdır.

Demek ki gerçeği bilmeyenlerin, aradaki farkı görmeleri için belâlara uğramaları, zahmet çekmeleri gerek.

A mağara dostu, anlamı anlatmaya vâsıta olan şu harfler, ulaşan kişiye göre tikendir, tiken.

Öyleyse o tertemiz rûhun tortulardan kurtulması, anlayışlı bir hâle gelmesi için birçok belâlar çekmesi, zahmetlere düşmesi gerek.

Ama kimisi bu sestem büsbütün sağır olur; kimisi de daha arıduru, daha yüce bir hâle gelir.

Bu belâ, Nil suyuna benzer; kutlu kişiye sudur, kötü kişilere kan.

Kim sonu daha fazla görürse daha kutludur o; daha sağlam sarılır işe; daha ziyâde ekin eker, daha ziyâde meyva devşirir.

* Çünkü bilir ki bu ekim dünyası, mahşere hazırlanmak, ekini derip devşirmek içindir.

2990. * Hiç bir bağ yoktur ki yalnız o bağ için bağlansın; o bağ, o bağlantı, bir kâr elde edilsin diyedir.

Hiç bir inkâr eden yoktur ki, dikkat edersen görürsün, onun münkürlüğü, sadece münkürlük olsun.

Hasedinden düşmanı kahretmek, yahut üstünlük elde etmek, kendini göstermek içindir.

Üstünlük elde ediş de bir başka ümitledir; mânâlar olmaksızın şekillerin tadı - tuzu yoktur.

Onun için de bunu neye böyle yapıyorsun diye sorar durursun; çünkü şekiller zeytin yağıdır, mânâ ışıktır.

Yoksa bu söyleyiş niçin, neden; şekil, ancak şekil içinse bu soru niçin?

Bu niçin demek, bir fayda elde etmek içindir; bundan başka birşey için niçin demek kötüdür.

A emin kişi, ne yüzden fayda aramadasın? Bunun faydası ancak budur, bundan başka birşey değildir.

Gök ehliyle yer ehlinin şekilleri, ancak bu şekiller içinse, bunlarda bir hikmet yoktur.

Ama bir hüküm ve hikmet sâhibi yoksa bu nizam, bu intizam nedir? Bir hüküm ve hikmet sâhibi varsa yaptığı iş nasıl boş olur, abes olur?

3000. Doğru, yanlış, bir maksadı yokken hiçbir kimse, ne hamama bir resim yapar, ne birşeyi boyar?

*** Selâm ona, Mûsâ'nın neden halkı yarattın da sonra neden helâk ediyorsun diye Tanrı'dan sorması**

Mûsâ, a soru - hesap sâhibi dedi; yaptın, peki, sonra neden yıkıyorsun?

Erkek, dişi, önce cana canlar katan güzeller yarattın, sonra da yıkıyorsun, bu neden?

Tanrı, biliyorum dedi; bu soruyu inkârından, gafletinden, yahut havana uyduğundan sormuyorsun.

Öyle sorsaydın edebe sokardım, azâb ederdim; bu soru yüzünden incitirdim seni.

Ama sen, bizim işlerimizdeki hikmeti, ebedilik sırrını öğrenmek istiyorsun.

Böylece de halka bunu duyurmak, her ham kişiyi pişirmek, öldürmek istiyorsun.

Bu hikmeti sen de biliyorsun; biliyorsun ama işi açmak, anlatmak için mahsustan soruyorsun.

* Çünkü bu soru, bilginin yarısıdır; dışarda kalan herkeste bu soruyu sorma gücü yoktur.

Soru da bilgiden doğar, cevap da; hani tikenin de balçıktan, gülün de balçıktan bitmesi gibi.

3010. Sapıklık da bilgiden meydana gelir, doğru yolu buluş da acının, tathnın nemden meydana gelmesi gibi hani.

Şu tiksirmek de bildik oluştan doğar, sevgi de; hastalık da güzelim yiyecek, içecekten meydana gelir, sağlık - esenlik de.

* Kelim de acemilere bu sırrı bildirmek için kendini acemi gösterdi.

Biz de kendimizi ondan daha acemi bilelim de yabancı gibi karşısına geçelim, cevâbını dinleyelim.

Eşek satanlar, satış anahtarını ele geçirmek için birbirlerine düşman olur ya hani.

Tanrı, ona, ey aklı eren er buyurdu; değil mi ki sordun, gel, cevâbını dinle.

A Mûsâ, yeryüzüne bir tohum ek de insafa gel, bunun sırrını anla.

Mûsâ ekin ekti, ekini bitti, göverdi, başaklandı, güzel, düzgün bir hâle geldi.

Orağı aldı, ekini biçmeye başladı. Derken gizli âlemden kulâğına bir ses geldi.

Tanrı, peki dedi, neye ektin, yetiştirdin de olgunluğa ulaşma biçiyorsun onu?

3020. Mûsâ, yârâbbi dedi, burada buğday da var, saman da; onun için biçiyorum.

Buğday, saman ambarına lâayık değil; saman da buğday ambarında yok olur gider.

Bu ikisini bir araya karıştırmak, hikmete uymaz; eleyip ayırmak gerek.

Tanrı, bu bilgiyi kimden elde ettin de onunla bir harman kurdu dedi.

Mûsâ, a Tanrı'm dedi, bu ayırd etmeyi sen verdin bana; Tanrı, peki dedi, iş böyle olunca bende nasıl ayırd etmek olmaz?

Yaratılmışların içinde tertemiz canlar var; fakat toza, toprağa bulanmış, balçığa batmış canlar da var.

Bu sedeflerin hepsi de bir değil; birinde inci var, öbüründe boncuk.

Buğdayları nasıl samadan ayırmak gerekse, şu iyiyle kötüyü de belirtmek gerek.

Hikmet defineleri gizli kalmasın diye yaratılmıştır dünyadaki yaratılanlar.

* "Bir defineydin, gizliydim" sözünü duy; cevherini gizleme, meydana çıkar.

(Ş E R H)

2920. beyitten sonraki bahis. Tanrı'nın, Mûsâ Peygamber'e, sevgisini bildirmesi, sebep olarak da, çocuğun anasına dayancı, onu sevmesi gibi ancak Tanrı'ya dayancını, ona sevgisini göstermesi bahsinde Furûzan - fer merhum, "Risâlet'ül - Kuşeyriyye" de, "Tevekkül" bahsindeki şu sözlerin kaynak olabileceğini bildiriyor :

"Tanrı'ya dayanan, anasının memesinden başka birşeye sığınmayı bilmeyen çocuğa benzer. Tanrı'ya dayanan da ancak yüce Rabbine sığınmaktan başka bidâyete ulaştırarak yol bilmez." (Kahire - 1284 H. s. 102. Maâhiz: s. 148)

2929 - 2932. "Ancak sana taparız, ancak senden yardım dileriz." (Kur'ân-ı Mecid: I. Fâtiha; Besmele'yle 5) Beyitlerde bu sözler, lâfzî ıktıbastır.

2932. beyitten sonraki bahis. Furûzan - fer, bu hikâyenin, "Tezkiret'ül - Evliyâ" da bulunduğunu, Kuşeyri'nin "Risâle"sinde de zikredildiğini bildirmektedir (Maâhiz: s. 149). Kuşeyri'de Ebû - Aliyy'üd - Dekkak'ın, "Birisi, kölesine kızdı; bir kul, ona şefâat etti, efendisi de köleyi bağışladı. Köle, ağlamaya başladı. Şefâat eden, efendim seni bağışladı; niçin ağlıyorsun diye sorunca efendisi, o dedi, benim râzı olmamı ister; bu şefâatla bağışlanmakta benim râzılığım bir yol yok; o yüzden ağlıyor." (s. 118).

2936. İmâd'ül - Mülk. Saltanatın direği, dayancı demektir. Selçuklular devrinde, devlet adamlarına bu çeşit lâkaplar, hükümdar tarafından verilirdi; İran'da son zamanlara dek bu gelenek yürürlükteydi.

Mustafâ - Şefâat. Hz. Peygamber'in, kıyamette, ilk şefâat eden ve şefaati ilk kabul edilen olacağı hakkında bir çok hadisler vardır. Bu büyük şefâat makaamına "Makaam-ı Mahmûd" denmiştir ki XVII. sûrenin (Esrâ) 79. âyet-i kerimesinde bu makaamın, Hz. Peygambere (S.M.) verileceği bildirilmektedir (Mecma'ul - Beyan; c. VI, s. 434 - 435. A. Gölpınarlı: Kur'ân-ı Kerim ve Meâli; Açılama; c. II, s. LXXX; Tecrid'den naklen).

2946 - 2949. Atlığın vakit. I. cildin 619. beytinin şerhine bk. Son beyitteki "Allâh doğru yola..." arapçadır.

2960. Bir vakit olur. Hadis olarak nakledilen "Allâh'la öyle bir vaktim olur ki oraya ne Tanrı'ya mânen yakın bir melek sığabilir, ne şariat sâhibi bir peygamber" sözüne işârettir.

2970. "Âdem'e adları belletti." I. cildin 544. beytinin şerhine bk.

2971 - 2973. Balçık - Mânâ, Söz. Gerçeğin sözle ifade edilemeyeceğini, öyle anlaşılabilirliğini bildirmektedir.

2973. beyitten sonraki bahis. II. cildin 4216 - 4219. beyitlerinin şerhlerine bk.

2978. Peygamber - Vâsita. Peygamberlerin, kulla Allâh arasındaki elçiliklerine işâret edilmektedir.

2989. Ekim dünyası. "Dünya, âhiretin tarlasıdır" hadisine işâret edilmektedir (Künûz'ül - Hakaik; II, s. 67).

2990. Bağ. Bu ve bundan sonraki beyitlerde de her işin, bir sebebe dayanmış ve bir işe sebep olduğu anlatılmaktadır.

3000. beyitten sonraki bahis. Furûzan - fer, bu hikâyenin "Hilyet'ül - Evliyâ" da bulunduğunu bildiriyor (Maâhiz: s. 150).

3008. Soru - Bilgi. "Soru, bilginin yarısıdır" meâlinde ve hadis olarak rivâyet edilen söze işâret edilmektedir. "Allâh'ın lûtfundan, faydalı bilgiyi dileyin faydasız bilgiden de Allâh'a sığının" meâlinde de bir hadis vardır (Câmi', II, s. 28)

3012. Acemi. Yabancı demektir. Romalılar, kendilerinden olmayan bütün milletlere "Barbar" dedikleri gibi Araplar da, Arap olmayanlara "Acem" demişlerdi. Türkçede "acemi", bir yeri, bir işi, tam olarak bilmeyen kişiye denir.

3029. "Bir gizli defneydim, bilinmeyi diledim; bilinmek için halkı yarattım" Kudsi hadis olarak nakledilir. Meâlen doğrudur.

*
**

(M E T İ N)

* Hayvânî can, cüz'î akıl, vehim, hayâl ayrana benzer;
ölümsüz cansa, bu ayranda gizli olan yağa benzer

3030. Ayranda yağ nasıl gizliyse gerçekliğin cevheri de yalanda gizlidir.

O yalanın, şu geçici bedendir; gerçeğinse, Rabb'e mensup candır.

Yıllardır şu beden ayranı meydandadır, apaçıktır; can yağı, o bedende fânidir, yok olmuştur.

Sonunda Tanrı bir elçi olarak gönderir; ayranı yayığa koyup döven birini yollar.

Bende, bir gizli benlik olduğumu bileyim diye, bilgiyle, hünerle o yayığı döver.

Yahut da vahiy arayıp dileyen birisinin kulağına, zâtında fânî olmuş birinin sözü varır.

* İnanan kişinin kulağı, bizim vahyimizi kavrar; o çeşit kulak, adamı Tanrı'ya çağırın kişinin sözlerine eştir - dosttur.

Hani çocuğun kulağı da anasının sözündedir; anasının sözleriyle kulakları dolar da sonunda, o da söz söylemeye başlar ya; onun gibi.

Fakat çocukta anlayan kulak yoksa, anasının sözlerini işitmez, dilsiz olur.

Bu, boyuna böyledir; anadan doğma sağır, dilsizdir de. Söz söyleyen, anasının sözlerini duyan kişidir.

3040. Bir âfet yüzünden sağır, dilsiz olanın kulağı da, dili de bir âfettir; ne bir söz duyar o, ne bir söz belletilir ona.

Belletilmeden söz söyleyen Tanrı'dır; çünkü onun sıfatları, sebeplerden ayrı mı, ayrıdır.

* Yahut Âdem gibi hani; Tanrı, ana, baba, dadı perdesi olmaksızın söz belletmiştir ona.

* Yahut da Mesih gibi, merhamet veren, sevgi bağışlayan Tanrı'nın telkıyniyle doğar doğmaz söze gelmiştir.

Doğuşunun, zinâdan olmadığını, soyunda bir bozukluk bulunmadığını anlatmak, töhmeti gidermek için söz söylemiştir o.

Çalışmakta bir gayret gerek ki o yağın ayranı, gönülden ayrılınsın.

Yağ ayranda yok gibidir de ayran, varlık, âleminde bayrak açmıştır.

Sana var görünen deridir; fânî görünen yok mu, asıl olan odur.

Yağlanmamış, eskimemiş ayranın varsa, dövüp yağını çıkarmadıkça harcama sakın.

Haydi, onu bilgiyle elden ele dolandır da gizlediğini meydana çıkarınsın.

3050. Çünkü bu fânî görünen, bâkıynin delilidir; sarhoşların yalvarışı, sâkıynin varlığını gösterir.

Bu mânâda ayrı bir örnek

* Bayrağın üstündeki o arslanın oynayışları, gizli yellerin canı tisini haber verir.

O yeller esmeseydi, cansız arslan, havada oynar mıydı hiç?

Arslanın oynayışından, yelin, seher yeli, yahut cenup yeli olduğunu anlarsın; bu oynayış, o gizli şeyi anlatır.

Şu beden de, bayraktaki o arslan şekline benzer; düşünce, soluktan soluğa onu oynatır - durur.

Doğudan gelen düşünce, seher yelidir; batıdan gelense ulûnetli yeldir.

Bu düşünce yelinin doğusu, başka bir doğudur; batıysa o yandandır.

Ay cansızdır, doğusu da cansız; gönül doğusuysa canın canına candır.

İçî aydınlatan güneşin doğusu yok mu, gündüzün doğan güneş, o güneşin kabuğudur, bir aksidir ancak.

Çünkü beden, yalımdan mahrum kaldı mı, artık ona ne gündüz görünür, ne gece.

3060. Fakat beden olmaz da can olursa, gece, gündüz olmasa da iş gene düzeninde gider.

Nitekim göz uyurken, Ay, güneş olmadığı hâlde rûyâda, Ay'ı da görür, güneşi de.

* A kişi, uykumuz ölümün kardeşidir; bu kardeşi gör, o kardeşi anla.

A taklitçi, sana rûyâ, ölümün fer'idir deseler de, gerçeğe ulaşmadıkça, tam inanç elde etmedikçe duyma, işitme bu sözü.

Uykuda canın, öyle şeyler görür ki yirmi yıl uyanık dursan, onları göremezsın.

O düşü yordurmak için ömürler boyunca, aklı - fikri yerinde pâdişahların peşinde koşarsın.

Şu düşün yorumu nedir, söyle dersin; böyle bir sırta parça - buçuk demek köpekliktir.

Halkın düşüdür bu; öz kişilerin düşüyse, Tanrı seçmesinin, Tanrı yakınlığının ta kendisidir.

Fil gerektir ki uyuyunca düşünde Hindistan ülkesini görsün.

Eşek, hiç mi, hiç, düşünde Hindistan'ı görmez; çünkü Hindistan'da doğmamış, sonradan oradan ayrılmamış, gurbete düşmemiştir ki.

3070. * Fil gibi iri mi iri bir can gerek ki düşünde, ateş gibi koşsun, Hindistan'a dek gitsin.

* Fil uyanıkken de Hindistan'ı ister; geceleyinse bu istek, bu anış, düşünde şekle bürünür.

* "Allâh'ı anın" buyruğuna uymak, her külhâninin işi değildir. "Geriye dön" buyruğuna uymak, her kallesinin ayağının harcı değil.

Ama sen, gene de ümitsizliğe düşme, fil olmaya bak; fil değil sen bile file dönmeye çalış.

* Gökyüzü kimyacılarına bak; her solukta, nakış yapanların çekiç seslerini duy.

* Onlar, gökyüzü boşluğunda şekiller düzerler; benim için, senin için iş görürler.

* Yenleri, yakaları misk kokan erleri görmüyorsan, a tavuk karasına tutulmuş kişi, a yarasa, bâri şu dokunanları gör de zarara uğradığını anla.

* Her solukta, anlayışına birşey dokunur, bir zarar gelir; bak da gör, her solukta toprağından yeni bir ot biter.

* Edhemoğlu İbrâhim de düşte, örtüsüz, perdesiz, gönül Hindistan'ını gördü de,

Zincirleri kırdı; ülke birbirine girdi; oysa görünmez oldu gitti.

3080. Adam uykudan sıçrayıp kalksın, deli - dîvâne olsun; işte ou, Hindistan'ı görüşün belirtisidir.

Tedbirlerin, kararların başına toz - toprak saçar; zincirlerin halkalarını kırar, geçer.

Peygamber'in, nûru anlatırken, gönüllerdeki belirtisini söylediği gibi hani.

* Gönüle nûr doğdu mu dedi, gönül, yalan yurdu dünyâdan uzaklaşır; sevinç yurdu âhirete bağlanır.

Mustafâ'nın bu hadisini anlatmak için a temiz dost, şu hikâyeyi dinle .

Kendisine, gerçek pâdişahlık yüz gösteren, hâli "O gün insan, kardeşinden de kaçır, anasından, babasından da" âyetine uyan

şehzâdenin hikâyesi. Şu toprak yeryüzünün pâdişahlığı, çocuk huylu kişilerindir; onlar, daldıkları oyuna, kal'a almak derler; çocuğun biri, toprak yığınının üstüne çıkar; kal'a benimdir diye lâf eder. Öbür çocuklar, ona haset ederler; çünkü "Toprak, çocukların baharıdır." O şehzâde, renklerin bağından kurtulduğu için, ben dedi, şu renkli topraklara, aşağılık toprak diyorum; altın, atlas, kemhâ demiyorum; şu kemhâdan kurtuldum; başka âleme gittim. "Biz, çocukken ona hüküm, hikmet verdik, peygamber ettik onu." Tanrı irşâdı için yılların geçmesine hâcet yok. "Ol der, oluverir" kudretine karşı hiç kimse kaabiliyetten söz açamaz.

Pâdişâhın genç bir oğlu vardı; içi de hüner bezenmişti, dışı da. Pâdişâh düşünde, o çocuğun ansızın öldüğünü gördü; âlemin temizliği, duruluğu, ona tortu kesildi.

Ateşin harâretiyle tulumu kurudu; ateşin kızgınlığıyla gözyaşları bile kalmadı.

Pâdişâh, dumanla, dertle öylesine doldu ki âh etmeye bile yolu izi kalmadı.

Ölümü diler oldu; bedeni işten, güçten kaldı; fakat ömrü varmış, uykusundan uyandı.

3090. Öylesine bir sevindi ki, ömründe hiç öyle sevinç görmemişti. Bu kere de sevinçten ölecekti; canla bedeni, ölümle dirim arasında bukağılara vuruldu sanki.

* Bu mum, gam soluğuyla da söner, sevinç soluğuyla da; işte sana bir eğlence.

O, bu iki ölüm arasında diridir; ikisinin arasında bukağıya vurulmuş yaşayış, gülünecek birşeydir.

Pâdişâh, kendi kendine, sevince sebep, öylesine bir gam. Rab-bim ihsân etti de sevindim dedi.

Ne şaşılacak şey; birşeyin bir yüzü ölüm, öbür yüzüyse diriltmek, geliştirmek.

Birşey, o hâle göre ölüm; gene aynı şey, o yana göre dirim.

Bedenin sevinci, dünyâya bağlanan kişiye göre olgunluk; son güne, âhirete göreyse noksanlık, yok olup gitmek.

Düş yorucu, rüyâda gülmeyi ağlamaya, acıklanmaya, gamlara batmaya yorar.

Düşte ağlamayı da neşeyle, genişlikle yorumlar a neşeli kişi.

3100. Pâdişâh düşünceye daldı da, bu gam geldi - geçti dedi; ama can, bu çeşit şeylerden kötü zanna düşüyor.

Böylesine bir tiken ayağıma batarsa, gül geçip giderse, ondan bir armağan gerek bana.

Yokluğa sonsuz sebepler var; hangi yolu bağlayalım, kapatalım ki?

Isırıcı ölüme açılan yüz pencere var, yüz kapı. Herbiri de açılırken gıcır gıcır gıcırdamakta.

Fakat hırsa düşen kişinin kulağı, bu düşkünlük yüzünden ölüm kapılarının o acı gıcirtılarını duymamakta.

Beden bakımından dertler, hastalıklar, kapı gıcirtısıdır; düşmanların cefası kapı gıcirtısı.

A benim cânım, bir soluk, Tıp bilgisinin "fihrist" bölümünü oku da hastalıkların yalın ateşini gör.

Bütün o hastalıklardan bu eve yol var; her iki adımda bir, akreplerle dolu bir kuyu var.

Yel sert esiyor, mumum sönmek üzere; tez olayım da ondan, bir başka mum elde edeyim.

O iki mumdan biri, yelden sönerse bâri öbürüyse ışıklanayım dedi.

3110. Ârif gibi hani. Ârif de bu noksan beden kandilinden kurtulmak için gönül kandilini uyandırır.

Günün birinde, ansızın sönerse o can mumunu karşısına diker.

Pâdişah bu işi anlamadı da aldandı; fânî mumun yerine bir başka fânî mum dikti.

Pâdişâhın, soyunun kesilmesinden korkarak oğluna bir kız alması

Bunun üzerine pâdişah, soyu üresin diye ona bir kız almak, onu evermek istedi.

Şu doğan kuşu yokluk âlemine giderse, yerini başka bir doğan kuşu tutsun dedi.

Bu doğan kuşu buradan gider, sûreti görünmez olursa, mânâsının yavrusunda kalmasını istedi.

* Onun içindir ki o uyanık pâdişah, Mustafâ, "Çocuk, babasının sırrıdır" buyurmuştur.

Bunun içindir ki halk, çocuklarına sanatlar belletirler.

Onların bedenleri gizlense bile, bu sanatlarla, o mânâların dünyâda kalmasını dilerler.

Tanrı, istîdadı olan her küçüğün olgunlaşması için onlara, hikmetiyle adam akıllı bir hırs vermiştir.

3120. Pâdişah, soyumun sürüp gitmesi için oğluna, yolu - yordamı güzel bir eş bulayım dedi;

Kötü bir pâdişahın soyundan gelmiş bir kızı değil, tertemiz soydan gelmiş bir kız alayım.

* Pâdişah dediğin, zâten tertemiz kişidir; hür olan da odur; o, ne aşağı tarafının hırsına tutsaktır, ne boğazının hırsına tutsak.

* Ama tutmuşlar, tutsaklara pâdişah adını takmışlar; bu, tersine bir iştir; hani o zenciye kâfur adını taktıkları gibi.

* Kanlar içen çöle, halkın, kurtuluş yeri, o pis* kişiye, bahtı kutlu dediği gibi hani.

* Şehvet, öfke**, ümit tutsağının adını, bey, yahut ulular ulusu vezir takmışlar.

* O ecel tutsaklarına halk, şehirlerde, kentlerde "ecell - ulular ulusu bey" adını takmış.

* Baş köşeye kurulmuş kişiye vezir derler ama onun canı, pa-buçluğun yanbaşında alçalıp gitmiş, yâni mevki, mal - mülk estri olmuş.

Pâdişah, hısmımlığa bir zâhidi seçince bu haber, kadınların kulaklarına erişti.

Pâdişâhın, oğluna, zâhit bir dervişin kızını seçip almasını harem ehlinin kınaması, onların, bu yakınlıktan utanmaları

Şehzâdenin anası, aklının kıtlığından, evlenmekte dedi, akıl bakımından da eşitlik gerek, nakil bakımından da.

3130. Sense cimrilikten kurnazlığa kalkışıyor, oğlumuzu bir yoksulla akraba yapıyorsun.

* Pâdişah, temiz suçsuz kişiye yoksul demek yanlıştır dedi; onun gönlü zengindir; Tanrı vergisidir bu.

Böyle kişi, varını yeter bulur da sakınıp çekinme bucağına kaçır; yoksul gibi nekesliğinden, tembelliğinden değil.

Yeter buluş, çekinmekten meydana gelen darlık, aşağılık kişilerin yok - yoksul oluşlarından apayrı bir şeydir.

Nekes, bir habbe bulsa başını verir; buysa, himmetiyle, altın definesini bile bırakıverir.

Hırsından, her haram şeye atılan pâdişâha, ulu kişiler, yoksul derler.

Kadın, onda dedi, nerde çeyiz olarak vereceği şehirler, kal'alar; nerde saçı olarak saçacağı inciler, altınlar?

* Pâdişah, yürü dedi, din gamını seçen kişiden Tanrı, başka gamları alır gider.

Sonunda pâdişah üstün geldi; ona mayası güzel, temiz soydan gelmiş bir kız aldı.

* "Pis" sözü böyle geçiyor.

** "Hırs" yazılmış, karşılaştırılırken bu sözün üstüne "hısm" yazılarak düzeltilmiş.

Alımda eşi, benzeri yoktu; yüzü, kuşluk güneşinden daha da parlaktı.

3140. Kızın güzelliği buydu; huyuna gelince: Bu da öyleydi; hattâ iyiliği, güzelliği, anlatışa sığmazdı.

* Sen din avla da güzellik, mal, mevki', fayda veren baht, arından gelsin.

Bil ki âhıret, deve kateridir; dünyâ da onun yünü, tüyü. Kateri elde ettin mi, onları da elde edersin.

Ama yün elde edersen, deve senin olmaz; deve senin oldu mu da yünün ne değeri var?

Pâdişah, gösterişe kapılmayan; temiz kişilerin soyundan gelmiş olan o kızı alınca.

Kader bu ya, büyücü bir kocakarı vardı; o da güzel şehzadeye âşıktı.

* O Kâbü'lü kocakarı, şehzâdeye öyle bir büyü yaptı ki, Babül büyücülerini bile haset ettiler o büyüye.

Şehzâde, o çirkin kocakarıya âşık oldu; gelinden de vazgeçti, düğünden de.

Böyle bir kara ifrit, böylesine bir Kâbü'lü karı, ansızın şehzâdenin yolunu kesti - gitti.

O alt yanı kokmuş doksanlık kocakarı, şehzâdenin ne aklını bıraktı, ne fikrini.

3150. Şehzâde, tam bir yıl ona esîr oldu; tam bir yıl o kokmuş karının ayakkabısını öptü - durdu.

Kocakarının konuşması, şehzâdeyi kesip biçmedeydi; şehzâde eridi - gitti, yarı canlı kaldı.

Başkaları, onun eriyip gitmesinden dertlenmedeydiler; onun sa, büyüünün verdiği sersemlikle kendinden bile haberi yoktu.

Şu dünyâ, pâdişâha zından olmuştu; şehzâdeyse onların ağlayışlarına gülmekteydi.

Pâdişah bu dert yüzünden pek çâresiz kaldı; gece gündüz kurbanlar kestirmekteydi, sadakalar vermekteydi.

Babası, hangi çâreye başvuruyorsa şehzâdenin kocakarıcağıza sevgisi daha da artıyordu.

Pâdişah, bunda bir sır olduğunu, bundan böyle yalvarıp yakarmaktan başka bir çâre kalmadığını iyice anladı.

Secdeler etmeye, yarabbi, buyruk senin*; Tanrı mülkünde, Tanrı'dan başka kim buyruk yürütebilir demeye koyuldu.

* Metinde "fermânet revâst" yazılmış; karşılaştırılırken alta, "hem ferman turâst" yazılıp kenara da "sah" çekilmiştir.

Ey rahmeti bol, esirgeyişi sınırsız Tanrı'm diyordu; bu yoksul, ödağacı gibi yanıyor; sen acı.

Pâdişâhın, yârabbi, yârabbi demesi, feryâd etmesi yüzünden, yoldan usta bir büyücü çıkageldi.

Pâdişâhın, oğlunun Kâbü'lü büyücünün büyüünden kurtulması için ettiği duânın kabul edilmesi

3160. O büyücü, o çocuğun, kocakarıya bir esîr kesildiğini uzak tan haber almıştı, duymuştu.

O kocakarının da büyücülükte eşsiz olduğunu, bir ikincisi bulunmadığını öğrenmişti.

* A yiğit, el elin üstündedir; hem hünerde, hem güçte bu, buy ledir; Tanrı'ya dek de böyle gider.

Ellerin sonuncusu, Tanrı'nın kudret elidir; deniz, şüphâ yok ki sellerin vardığı, kavuştuğu yerdir.

Bulutlar, elde ettiklerini ondan elde ederler; seller, sonunda akıp ona kavuşurlar.

Pâdişah büyücüye, bu oğlan elden gitti dedi; büyücü, işte şimdi dizecek büyük bir derman olarak o yandan çıkageldim dedi;

Şu büyücülerin içinde ona denk olacak yoktur; ancak ben de pek akıllıyım, onunla başa çıkabilirim.

Mûsâ'nın eli gibi, düzüp koşan, yaratıp onaran Tanrı buyruğuyla büyüünün kökünü kazırım ben.

Çünkü bu bilgi, bana o yandan geldi; bayağı büyücülere şâ kirtlik ederek elde etmedim bu büyücülüğü.

Onun büyüünü gidermek için geldim; şehzâdenin beti - benzi sararıp solmasını diye eriştim.

3170. Seher çağı mezarlığa git, orada, divarın yanında ak bir mezar vardır.

Orasını, kibleye doğru kaz da Tanrı'nın gücünü gör, sanatını seyret.

Hikâye çok uzundur, sen usandın; hulâsasını söyleyeyim; fazla sözü bıraktım.

O sınıksı düğümleri çözdü; derken şehzâdeye de mihnetten kurtuluş yolunu açtı.

Oğlan kendine geldi; yüzlerce denemelere uğrayıp pâdişâhın tahtına doğru koştu.

* Yere kapandı, yeri öptü; koltuğuna da bir kılıçla kefen almıştı.

Pâdişah şenlikler yapılmasını buyurdu; şehirliler sevindiler; o ümitsiz, o murat almamış gelin de neşelendi.

Dünya yeni baştan dirildi, parladı. Ne de şaşılacak şey; o gün de bir gündü, bu gün de bir gün.

Pâdişah öylesine bir düğün yaptı ona ki, köpeklere bile gül-suyu sunuldu.

* Büyücü kocakarı kahrından geberdi; çirkin yüzünü de Mâlik'e tapşırıp, çirkin huyunu da.

3180. Şehzâde, aklımı, görgümü nasıl kaptı diye şaşırıp kalıyordu. Derken bir gelin gördü ki güzellik Ay'ı sanki; ahmlı güzellere güzellik yolunu kesmekte.

Aklı başından gitti; yüz üstü yerlere yıkıldı; tam üç gün kendisine gelemedi.

Üç gün, üç gece bihuş yattı; halk, onun kendinden geçişi yüzünden coştı - köpürdü.

Gül sularıyla, ilaçlarla kendine geldi; yavaş yavaş iyiyi kötü-yü anlamaya başladı.

Bir yıl sonra pâdişah, oğul dedi, o eski sevgiliyi de bir an.

O seninle yatanı, o yatağı bir hatırla; bu kadar da vefâsız, bu kadar da acı bir dost olma.

Şehzâde, bırak dedi, sevinç yurdunu buldum; aldanma yurdunun kuyusundan kurtuldum ben.

İşte inanan da yol buldu, karanlıktan yüz çevirdi, Tanrı ışığına yol buldu mu, böyle olur.

Şehzâde, Tanrı halifesidir, Âdem oğludur; babası Âdem-i Safî, meleklerin secde ettikleri zattır. O Kâbül'lü kocakarı dünyâdır;

Âdem oğlunu büyüyle babasından ayırır. Peygamberle erenlerse buna çâre bulan o hekimdir.

A kardeş, o şehzâde sensin; şu köhne dünyâda yeniden doğmuşsun.

3190. Kâbül'lü büyücü, şu dünyâdır ki erleri, renge, kokuya esir etmiştir.

* Değil mi ki şu bulanık dereye attılar seni; soluktan soluğa "Kul eüzü" leri, oku, üfür kendine.

* Üfür de şu büyüden, şu mihnetten kurtul; "Tanyerini açan Rabb" e sığın.

* Onun için Peygamber, dünyâya büyücü dedi; çünkü o, halkı afsunlar kuyuya atmıştır.

Kendine gel; kokmuş kocakarının sıcak soluğu vardır; o sıcak soluğu, pâdişahları bile esir etmiştir.

* İşte, gönülde, üfürüp büyü yapan büyücüler var; büyü düğümlemlerini düğümleyen odur.

Bir büyücü karı olan dünya, pek bilgiç bir kadındır; onun büyüsünü çözmek, halkın harcı değil.

Akıllar, onun düğümünü çözebilseydi Tanrı, peygamberleri yollar mıydı hiç?

* Hadi, düğüm çözen güzel bir soluk ara; "Allâh dilediğini ister" sırrını bilen bir soluk sâhibini iste.

Dünyâ, balık gibi seni oltasına takmıştır; şehzâde bir yıl onun oltasında kaldı, sensé altmış yıldır, onun oltasındasın.

3200. * Altmış yıldır, onun ağı, onun oltası yüzünden mihnettesin, ne bir hoşluğun var, ne sünnet yolunu tutmuşsun.

Kötü işler işlemektesin; kötü bahlısın; ne dünyanın hoş, ne ve bâlden, suçtan kurtulmuşsun.

* Onun üfürüğü düğümleri pekiştirdi; artık eşsiz, tek yaratıcı'nın üfürmesini iste.

* İşte de "Rûhumdan ona üfürdüm" desin sana; bundan kurtarsın seni, yücel desin sana.

Tanrı nefhinden başka birşey, büyü üfürüğünü yakamaz; büyü üfürüğü kahr üfürüğüdür, oysa sevgi nefhası.

* Rahmeti kahrından üstündür, ileridir; ileriye ulaşmak istiyorsan yürü, ilerlemiş birini ara.

* Öyle birini bul da "İnsanlar hâldeşleriyle birleştirilince" du-rağına er. A büyülenmiş pâdişah, işte sana kurtuluş yolu.

Sen dünyâ kocakarısına kapılıp kaldıkça, onun şîvelerine aldanıp durdukça, ne onun ağı ortadan kalkar, ne büyü düğümleri çözülür gider.

* Ümmetlerin ışığı, "Bu dünyâla o dünyâ birbirine zarar veren iki ortaktır" demedi mi?

Demek ki buna kavuşmak, ondan ayrılmaktır; bu beden sağ-esen oluşu, canın hastalığıdır.

3210. Şu geçitten yarılmak insana güç gelir; demek ki o duraktan ayrılmak, daha da güç; bunu böyle bil.

Resimden ayrılmak, sana güç geliyor; peki, ressamdan ayrılmak, ne kadar güç gelecek.

A aşağılık dünyâya sabredemeyen, a dost, Tanrı ayrılığına nasıl dayanabiliyorsun, nasıl?

Şu kara suya bile dayanamıyorsun; Tanrı kaynağının hasreti-ne nasıl dayanabiliyorsun?

* Şu suyu içmedikçe dincelemiyorsun; iyi kişilerden, onların içtiklerinden ayrılmaya nasıl sabredebiliyorsun?

Bir solukcağız, merhamet bağışlayan, sevgi veren Tanrı güzelliğini görsen, canını da ateşe atarsın, tenini de.

Ondan sonra da bu suyu pis görürsün; Tanrı yakınlığının ulu-
luğunu gördün mü,

Şehzâde gibi sevgiline kavuşursun da ayağından tikenı çıkar-
rısın.

* Kendinden geçmeye çalış da kendini daha tez bul; doğruyu
Allâh, daha da iyi bilir.

Her çağda kendine eş olma; aklını başına al; her çağda eşek
gibi balçığa düşme.

3220. Bu sürçmek, gözünün iyi görmemesindendir; gözün, kör gibi
inişi, yokuşu göremiyor.

Yûsuf'un gömleğinin kokusunu senet edin; çünkü onun koku-
su, gözü aydınlatır.

O gizli şekilde alındaki o nûr, peygamberlerin gözlerini, uzağı
görür bir hâle getirmiştir.

O yanağın, o yüzün nûru, adamı ateşten kurtarır; aklını ba-
şına al da eğreti nûru yeter bulma.

Bu nûr, gözü, ancak içinde bulunduğu zamanı görür bir hâle
getirir; bedeni, aklı, canıysa uyuz eder.

Görünüşi nûrdur, gerçekteyse ateştir; nûr istiyorsan iki elini
de ondan çek.

Ancak içindeki hâli gören gözle can, nereye giderse gitsin, so-
luktan soluğa yüz üstü kapaklanır.

Bu çeşit adamlar içinde uzağı gören bulunsa bile, düşte uzağı
görene benzer o adam.

Irmağın kıyısında, susuz bir halde, dudakların kupkuru, yat-
mış, uyumuşsun; su aramak için de serâba doğru rüyada koşup
durursun.

Uzakta serâbı görür, koşarsın; oysa ki kendi görüşüne âşık
oluyorsun.

3230. Düşte, dostlarınla lâf edersin; gönül gözü açık, perdeleri yırt-
tar bir erim ben dersin.

Haydi dersin, koş, o yanda su gördüm ben, oraya varalım.
Oysa ki gördüğün serâptır senin.

Her adımda, şu sudan biraz daha uzaklaşırsın; koşa koşa o
serâba gidersin; fakat sudan uzak düşersin.

İşe girişin, işe sarılışın, sana gelip ulaşmış da suya bir perde
kesilmiş.

Nice kişiler vardır ki ulaşmak istedikleri yerden kalkarlar, bir
başka yere gitmek için yola düşerler.

Fakat uyumuş kişinin ne görüşü bir işe yarar, ne lâfı; görüşü
de hayâldir ancak, lâfı da; el çek ondan.

Uykun varsa bile yolda uyu, yoldan kalma; Allâh için olsun,
Allâh için, Allâh yolunda uyu.

Olabilir ya, bir yolcu rastlar da hayallerden de kurtarır seni,
uykudan da.

Uyuyan kişinin düşüncesi, isterse kıl gibi ince olsun; o ince-
likle beraber gene de köyün yolunu bulamaz.

Uykuya dalanın düşüncesi, iki derece, üç derece üstün olsa,
gene de yanlış içindeki yanlışın da yanlışdır.

3240. Dalgalar çekinmeden gelir, vurur ona; oysa uçsuz-bucaksız
çöllerde yelyepelek koşar durur.

* Su, "Ona şah damarından da yakındır"; böyleyken uyumuş
kişi, gene de çetin susuzluklara uğrar.

**Açlıktan halkın çoğunu kırıp geçiren bir kıtlık yılında, kendisi
müflsken, ayâli de çokken gene de sevinç içinde gülüp
duran zâhîde, sevinç zamanı değil, yüzlerce baş sağlığı
verme çağı demeleri; onun da, benim umurumda
bile değil demesi**

Herkesin ağladığı kıtlık yılında gülüp duran zâhit gibi hani.
Ona, gülünecek çağ değil dediler; kıtlık, mü'minlerin kökle-
rini söküyor.

Rahmet, bize gözlerini yumdu; ova, keskin güneş yüzünden
çayır çayır yanıyor.

Bağ, bahçe de kavruldu gitti, üzümler de. Ne yeryüzünde nem
var, ne gökyüzünde.

Halk, sudan ayrılmış balık gibi onar onar, yüzer yüzer, kıtlık
yüzünden azâp içinde ölüp gidiyor.

* Müslümanlara acımıyor musun sen? Mü'minler, birbirlerinin
hısmıdır; yağları, etleri aynı, bir tek bedendir.

* Bedende bir uzun ağrısı, sızısı, bütün beden ağrısı, sızı-
sıdır; barış çağında da bu böyledir, savaş çağında da.

Zâhit, bu dedi, sizin gözüne kıtlık görünüyor ama şu yer-
yüzü, benim gözüme cennet gibi görünmekte.

3250. Ben, ovanın her yanında, her yerde, tâ bele dek boy atmış
başaklar görüyorum.

Başaklar seher yeliyle dalgalanıyor; ova yemyeşil pırasayla
dopdolu.

Sınamak için elimle de dokunuyorum hani; elimi nasıl kopa-
rabilirim, gözlerimi nasıl çıkarabilirim?

Siz beden Firavun'unun dostlarınız a aşağılık toplum; onun için Nil, kan görünüyor size.

Tez akıl Mûsâ'sına dost olun da kan kalmasın, ırmak suyunu görün.

Babanla aranda birşey oldu mu, baban, gözüne köpek görünür.

* Kardeşlerinde haset vardı, öfkelenmişlerdi de Yûsuf'u, gözleri kurt görmüştü.

Babayla uzlaştın, barıştın mı, o kırgınlık gitti mi, köpeklik de kalkar; baba, adam akıllı bir dost olur gider.

✱

(Ş E R H)

3029. beyitten sonraki bahis. Hayvânî can. II. cildin 188. beytinin şerhine bk.

3036. İnanan kişinin kulağı. LXIX. sûrenin (Haakka) 11-12. âyet-i kerîmelerinde. Tûfan'dan bahsedilirken "Şüphe yok ki akıp giden gemide taşıdık sizi sular köpürüp coşunca. Bu, size bir öğüt ve ibret olsun ve belleyip unutmayan kulaklarda kalsın diye" buyurulmaktadır. 12. âyetteki "üzünün vâlye" sözünden, "Üzn-i mü'min vahy-i mârâ vâlyest" tarzında lâfzî ıktibas yapılmıştır Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye. "Sen benim ilmimi belleyen. unutmayan kulak sın" buyurduğu da rivâyet edilmiştir (Abd'ül - Huseyn Ahmed'ül - Emîni; El Gadîr. III. Tehran - 1372 H. s. 394; Mavâkıf'tan naklen).

3042. Âdem - Söz. I. cildin 544. beytinin şerhine bk.

3043. Mesih - Söz. III. cildin 3205 ve I. cildin 1942. beyitlerin şerhlerine bk.

3051. Bayrak - Arslan. I. cildin 607. beytinin şerhine bk.

3062. Uyku - Ölüm. "Uyku ölmün kardeşidir; cennet ehli uyumaz." (Hadîs: Câmi'; II. s. 176) Beyitte hadîsten lâfzî ıktibas var.

3070 - 3071. Fil - Hindistan. II. ciltte geçti.

3072. Allâh'ı anın; Geriye dön. Kur'ân-ı Kerim'de II. sûrenin (Bakara) 198, 203, 239., IV. sûrenin (Nisâ') 103., VIII sûrenin (Enfâl) 45., XXXIII. sûrenin (Ahzâb) 41. ve LXII. sûrenin (Cumua) 10. âyetlerinde, çeşitli münâsebetlerle Allâh'ı anmak emredilmektedir. "Geriye dön" cümlesi de âyettendir. Her iki âyetten lâfzî ıktibas vardır.

3074 - 3078. Gökyüzü kimyacıları, insanların gönüllerini altın hâline getiren, o gönülleri ihlâs ve mahabbet nakışlarıyla bezeyen, kendileri için değil, Tanrı buyruğuyla insanlar ve insanlık için çalışan olgun insanlar, Tanrı dostları, erenlerdir. Gökyüzüne nispet edilmeleri, mertebelerinin yüceliği bakımındandır. Yeryüzü, yani madde kimyacıları, nasıl, kendi menfaatleri için mâdenleri karıp altın yapmaya uğraşıyorlarsa, onlar da mânevî âlemde, insanlar için, onların gönüllerini mânen altın gibi has ve hâlis bir hâle sokmaya, o gönüllere insanlık aşkını nakşetmeye uğraşmaktadırlar. Tanrı yoluna, olgunluğa yönelmiş kişi, nefesine uyup kendine, yahut başkasına bir zarar verirse, hemen nâdim olur, vicdanında bir huzursuzluk duyar. 3077 - 3078. beyitlerde buna işâret edilmekte, 3078. beyitteyse Edhemoğlu'nun tövbesinin sebebinden bahsedilmektedir. Edhemoğlu için II. cildin 931. ve III. cildin 822. beyitlerinin şerhlerine bk.

3083. Gönül - Nür. Hz. Peygamber (S.M.), "Allâh'ın İslâm için kalbini açtığı kişiye kim benzer ki o, gerçekten de Rabbinden bir nûra nâil olmuştur..." âyetini (XXXIX; Zümer, 22) okuduktan sonra. "Kalbe nür girince kalb açılır.

genişler" buyurmuşlar, bunun alâmeti nedir sorusuna da "Aldanmak dünyâdan çekinmek, ebedîlik yurduna yönelmek, ölüm gelip çuhtandan da ona hazırlanmaktır" buyurmuşlardır (Ankaravî, s. 358. Ahâdis-i Mesnevî; s. 135). İmânî Zeyn'ül-Âbidîn Ali b. Huseyn, Ramazan ayının yirmi yedinci gecesi, gecenin başlangıcından sonuna kadar "Allâhım, aldandığı yurdundan çekinmeyi, ebedîlik yurduna yönelmeyi, ölümden önce, fırsat demi geçmeden ölüme hazırlanmayı bana nasîb et" meâlindeki duâyı okurlardı (Mefâtih; s. 236). Beyitte hadîsten lâfzî ıktibas vardır.

3084. beyitten sonraki başlık. O gün insan. LXXX. sûre; Abes; 34. âyetin baş tarafı aynen alınmıştır. Aynı başlıkta "Biz çocukken...", XIX. sûrenin (Mer-yem) 12. âyetinin sonudur ve Yahyâ Peygamber hakkındadır; Yahyâ'nın (A. M.) çocuk çağında peygamber olarak gönderildiğini bildirir; âyetin bu kısmı aynen alınmıştır. Başlıktaki "Toprak çocukların baharidir" sözü hadîstir (Câmi'; I, s. 112).

3092. Mum - Gam, neşe. Ömür bir muma benzetilmekte, bu mumun fazla kederden söndüğü gibi fazla ve haddinden aşkın sevinçten de söneceği bildirilmektedir. Fazla sevinçten ölmeye farsçada "merk-i şâdî - sevinç ölümü" denir.

3106. Çocuk babasının. Hadîs olarak "Çocuk, babasının sırrıdır" meâlindeki söze mevzû' diyenler de vardır (Ahâdis-i Mesnevî; s. 135).

3122 - 3127. Pâdişah - Hür. Mevlânâ, bu beyitlerde gerçek pâdişahla pâdişah geçinenleri, pâdişah tanınanları anlatmaktadır. Mevlânâ'ya göre pâdişah, temiz kişidir; o, hürdür; ne hırsla ne şehvete, ne de yiyeceğe esirdir. Ama halk, Zenciye Kâfûr adını taktığı gibi esir kişilere de pâdişah adını takmış, kendini de ona esir etmiştir. Şehvete, hırsla, isteğe esir olan kişiye de bey demmiştir, vezir demmiştir; canı, kapı dibindeki pabuçluktan da aşağı olanlar, başköşeye kurulmuşlardır. Şüphe yok ki Mevlânâ'ya bu acı sözleri, zamânının pâdişahları, halkı gözetmeyen vezirleri söyletmektedir. Esâsen o, hayatında hiç kimseye kul-luk etmemiş, Tanrı'dan başkasına karşı eğilmemiş, kulun karşısında kul olup yere kapanmamış bir hür erdir (Mevlânâ Celâleddin adlı eserimizin "Mevlânâ'nın husûsiyetleri" bölümüne bk. s. 218 - 224).

3131. Temiz kişi - Zenginlik. "Zenginliğin en üstünü akıldır; yoksulluğun en büyüğü ahmaklık." (Nehc'ül - Belâga; IV, s. 147). "Kanâat, tükenmez maldir." (Aynı; s. 150).

3137. Din gamını seçen. "Dertlerini, sıkıntılarını bir dert, bir tek sıkıntı hâline getiren kişinin Allâh, dünyâ gamını, dünyâ sıkıntısını giderir; dertleri, sıkıntıları çoğalan kişiyi ise, dünyânın hangi vadisinde helâk olacaksın kendi başına bırakır." (Hadîs. Mesnevî; Müstedrek'ten naklen; s. 136).

3141. Din avla. "İşler, ancak niyetlere göredir; kim neyi niyet ederse ona kavuşur. Allâh'a ve Rasûlüne göçen, Allâh'a ve Rasûlüne göçer; dünyâya göçmeyi kuran onu elde eder. Bir kadını dileyen, onu nikâhlar; herkes, neye göçmeyi niyet etmişse ona ulaşır." (Hadîs; Câmi'; I, s. 2-3).

3146. Kâbül - Bâbül. Şârih-i Ankaravî, Kâbül'de büyücülerin çok olduğunu söylüyorsa da bizce Kâbül'le kafiyeli olduğundan dolayı beyte girmiştir. Ancak Kâbül'den yetişen bir büyücü kocasının o devirlerde anılmış olması ihtimâli de vardır. Bâbül kuyusunda Hârut'la Mârut, başaşağı asılmışlardır, bu kuyunun

başına gidip onlardan büyü öğrenirlermiş (Hârut - Mârut için I. cildin 539. beytinin şerhine bk.). "Dünyâdan sakının; o, Hârut'la Mârut'tan daha üstün büyüçüdür" meâlinde bir hadîs de vardır (Câmi'; I, s. 10).

3162. El elin üstünde. "Dilediğimizin derecelerini yüceltirtir ve her bilgi sâhibinin üstünde herşeyi bilen var" meâlindeki âyet-i kerîmeye işârettir (XII, Yâsuf, 76).

3175. Kılıç - Kefen. IV. cildin 315. beytinin şerhine bk.

3179. Mâlik "Ve ey Mâlik diye bağıracaklar, yalvar Rabbine de öldürdü bizi; Mâlik, şüphe yok ki siz diyecek, ebedî olarak azâptasınız." (XLIII, Zuhuruf, 77) Ba'ıranlar, cehennemdekilerdir. Mâlik cehennem kapıcısı ve azap meleklerinin başıdır.

3191 - 3193. Kul eüzüler. Kur'an'ın son iki sûresi (CXIII, CXIV) "De ki Sığınırım" meâlindeki "Kul eüzü" diye başlar. 3192. beyitteki "Tanyer'ni açarı" sözü CXIII. sûrenin ilk âyetinden lâfzî ıktibastır. İlk sûre beş, ikinci altı âyet tir. Falak sûresi denen CXIII. sûrede, mahlûkların, çevreyi karartan karanlığın, düğümlere üfüren kadınların, hasetçinin şerrinden, karanlığı yarıp ışık sahanın Rabbine, ikinci sûrede, gizlice, sinsî - sinsî vesveseler verenin, insanları gönüllerine vesveseler sokanların, cinlerden, insanlardan, bu çeşit olanların şerrinden, insanların Rabbine, sâhibine, mâbûduna sığınmak emredilmektedir. Bu iki sûreye "Muavvezeteyn", yani iki sığınma sûresi denir. Bir Yahûdinin Hz. Peygamber'e büyü yaptığı, bir ipe onbir düğüm vurarak bir battal kuyuya attığı, üstüne de bir taş koyduğu, iki meleğin, bunu Hz. Peygamber'e haber verdiği, Hz. Ali ve Ammâr'la Zübeyr'in, Rasûl-i Ekrem'in emriyle o ipe buldukları, bu iki sûrenin indiği, her âyet okundukça bir düğümün çözüldüğü rivâyet edilmiştir. XVII. sûrenin (Esra) 47. XXV. sûrenin (Furkan) 8. âyetlerinde, müşriklerin, Hz. Peygamber'e "büyülenmiş" dedikleri bildirilmekte, bu âyetlerden sonraki âyetlerde bu iddiaları reddedilmektedir. Esâsen büyülenmek acze defâlet edeceği, bunun da peygamberlik şânına sığmayacağı cihetle bu rivâyet kabul edilmiş, ancak böyle birşey yapıldıktan sonra Hz. Peygamber'in bunu ortaya çıkardığı da kabul edilmektedir ki akla ve nakle yakın olan da budur (Meccma'ul - Beyan; X, s. 567 - 571; Sefinet'ül - Bihâr; I, s. 605). 3193. beyitteki dünyânın büyüçülüğüne dâir hadîs, 3146. beytin şerhinde geçti.

3195. Beyitteki "üfürüp büyü yapan büyücüler; düğümler", CXIII. sûrenin 4. âyetinden lâfzî ıktibastır.

3198. Allâh dilediğini işler. XIV. sûrenin (İbrâhim) 27. âyetinin sonudur ve lâfzen ıktibastır.

3200. Altmış. Farsçada "sest", altmış ve ağ, olta anlamına gelir; hattâ bu yüzden altmış anlamına gelen söz, "sad", öbürü "sın" harfiyle yazılır. Sâsin okunuşu, söylenişi dolayısıyla bir lâfız sanatı yapılmıştır.

3202 - 3203. Ruh - Üfürmek. XV. sûrenin (Hicr) 29. âyet-i kerîmesinde Âdem Peygamber'in balçığına, Tanrı'nın ruhundan ruh üfürdüğü, yani kudret ve irâdesiyle can verdiği bildirilir. 3203. beyitte âyetten lâfzî ıktibas vardır (I. cildin 544. beytinin şerhine bk.).

3205. Rahmet - Gazeb. 2436. beytin şerhine bk.

3206 İnsanlar haldeşleriyle birleştirilince. LXXXI. sûrenin (Tekvîr) 7. Âyetidir ve lâfzi ıktibas vardır. Sûre, "Güneş dürülünce ve yıldızlar kararınca ve dağlar yürütülünce ve dişli develer bile başı boş hırakılınca ve vahşi hayvanlar bile bir araya toplanınca ve denizler coşup kabarıncaya ve insanlar, haldeşleriyle birleştirilince, haşredilince" diye başlar (âyet. 1 - 7) ve 8 - 9. âyetlerde, câhiliye devrinde diri - diri gömülen kız çocuklarının, hangi suç yüzünden öldürüldüklerini soracakları bildirilir. Âyet, kıyâmete aittir.

3208. Ümmetlerin ışığı - Dünya, âhret. XXXIII. sûrenin Ahzâb) 45 - 46. âyetlerinde, Hz. Peygamber'e, "Ey Peygamber, biz seni, gerçekten de tanık, müjdecî, korkutucu, Allâh'a, onun izniyle çağırıcı ve aydınlatıcı bir ışık olarak gönderdik" buyurulmaktadır. Beyit 46. Âyete işaret eder ve âyetteki "ışık - sırâc" sözü, beyitte aynen geçmektedir. Beyitte geçen hadisin meâli şudur: "Dünyâ ve Ahiret, iki zıt şeye benzer; birini râzî edersen, öbürü kızar." (Şerhu Taarruf'ten naklen Ahâdis-i Mesnevî, s. 120) Hz. Ali'nin aynı meâlde şu sözleri vardır: "Gerçekten de dünyâ ve âhret, birbirine aykırı iki düşmandır, ayrı giden iki yoldur. Dünyâyı seven, ona dost olan, âhretten nefret eder, ona düşman olur. Dünyâ ile âhret, doğuyla batı gibidir; insansa ikisi arasında yürüyendir. Birine yaklaştı mı, öbüründen uzaklaşır insan; onlar, iki zıt şeydir." (Nehc'ül (Belâğa. IV, s. 159) Ancak şunu da belirtmemiz gerektir ki Hz. Ali, daha doğrusu İslâm, hiçbir vakit dünyâyı terketmeyi tavsiye etmez; yerilen dünyâ, dünyâya ve şahıslar menfaate bağlıdır; yoksa dünyâ, ahiretin tarlasıdır; herşey orada kazanılır (bk. A. Göpınarlı: Nehc'ül - Belâğa; metnin tercemesi ve şerhi; İst. Yeni Şark Maarif K. 1972: s. 407 - 411). Mevlânâ da bunu, I. ciltte Arslanın, çalışmayı tevekkülden üstün görüşü ve çalışmanın faydaları bölümünde pek güzel anlatır; bk.

3214. İyi kişiler (Ebrâr) - İçtikleri. I. c. Dîbâcenin şerhine bk.

3218. Allâh doğruyu. Bu cümle arapça geçiyor.

3241. Ona şahdamarından da. I. (Kaaf); 18.

3247 - 3248. Mü'minler. II. cildin 3722. beytinin şerhine bk.

3257 Yusuf - Kardeşleri. I. cildin 118. beytinin şerhine bk.

Mevlânâ, bu hikâyede, yeryüzünde Tanrı hükmünü yürütmeye memur olan Tanrı halifesinin oğluna, insana, benliğin, bencilliğin üst olmasını, insânî güzelliklerden gözünün kapanmasını, bu imtihan devresinden sonra bu kötü durumdan kurtularak can gözünün açılmasını, pek güzel ve etraflı bir sûrette anlatmakta, kılık yılındaki zâhit hikâyesiyle de ileriye görenin, geçici sıkıntılara aldırış bile etmeyeceğini dile getirmektedir.

**

(M E T İ N)

Bütün âlem, Akl-ı Küll'ün görünüşünden ibârettir; ama Akl-ı Küll'e uymadın mı, ona cefâ ettin mi, âlem, birçok hâllerde, senin gamını arttırır, nitekim evvelce gözünün ışığıken, canına rahatlık verirken, babanla bozuştun mu, yüzünü bile görmek istemezsin; görürsen derdin artar.

* Bütün âlem, Akl-ı Küll'ün görünüşüdür; "Söyle" buyruğuna uyanların hepsinin de babasıdır o.

3260. Birisi, Akl-ı Küll'e karşı nankörlüğü arttırdı mı, bütün âlem ona köpek görünür.

Şu babayla barış, âsiliği bırak da balçık bile altın görünsün sana.

* Böyle oldu mu, içinde bulunduğun çağ kıyâmet kesilir, gök yüzüyle yeryüzü, sana karşı başka şekle bürünür.

Ben, bu babayla boyuna barışığım da o yüzden bu dünyâ gözüme cennet görünüyor.

Her zaman yeni bir şekil, yeni bir güzellik görüyorum; yepyeni şeyler seyrettiğimden dolayı da usancım, bezginliğim dökülüp gidiyor.

Dünyâyı boyuna nimetlerle dolu görüyorum; kaynaklardan boyuna sular akıyor.

Suyunun sesi kulağıma geliyor; hatırım, gönlümü alıyor, beni sarhoş ediyor.

Dallar, tövbe edenler gibi oynamakta; yapraklar, şarkı söyleyenler gibi el çırpmakta.

Şimşek aynası, keçe kılıftan parıldayıp görünmekte; ayna kendini gösterirse nice olur, ben ne yapabilirim

Gördüklerimin de binlercesinden birini söylüyorum ancak; çünkü her kulak şüpheyle dolu, tıkanmış.

3270. Vehme göre bu söz, müjde vermek; ama akıl diyor ki: Müjde nedir ki? Bunların hepsi de peşin, hepsi de elimde.

**

(Ş E R H)

3259. Akl-ı Küll. Akl-ı Küll. yâni Tüm Akıl, Hukemâya göre yaratıcı kudretin aktif kaabiliyetidir. Süfilere göreyse "Hakıyat-i Muhammediyye" dir; yâni Tanrı'nın bilgisidir ki bütün varlıklar bu bilgide sübût bulut ve bu sübût, her var olanı, var olacağı vakit, var olacağı kadar, zaman ve mekân dâhilinde ızhâr eder; zuhûr edenler, Tanrı bilgisinde sâbit olanlardır; bu âlemdeyse, O'nun kudret, hikmet ve lütfunun, O'nun yaratıcılığının delilleridir. Zâtiyle herşeyden münezzehe olan Allâh, hikmetini, sun'unu, kudretini, lütfunu, kahrını, adlini, bu varlıklarla ızhâr eder. Bu bakımdan, can gözü açık olan kişi her yerde ve herşeyde O'nun kuvvetini, kudretini görür.

Beyyitteki "Söyle" diye çevirdiğimiz söz, arapça "Kul" olarak geçmektedir. Kur'an-ı Mecid'in birçok âyetlerinde geçer. "Söyle buyruğuna uyanlar", bütün varlıklardır; kimisi sözle, kimisi sesle, kimisi de varlıklarıyla O'nun kudretini söyleyip dururlar.

3262. Kıyâmet - Göğün, yerin değişmesi. XIV. sûrenin (İbrâhim) 48. âyet-i kerîmesinde, kıyâmet gününde göklerin, yeryüzünün başka bir şekle döneceği ve herkesin, bir olan, herşeyi kahreden Allâh'ın tapısında toplanacağı bildirilmektedir. Kâmil kişinin nazarında, herşey, onun kudret ve hikmeti olarak görününce, bu değişmek, onca, şimdiden tahakkuk etmiş demektir. I. cildin 2029 beytinin şerhine bk.

**

(M E T İ N)

* Selâm ona, Uzeyr'in oğullarının, babalarına, hâlini sormaları; onun da, evet, gördüm, geliyordu demesi. Oğullarından kimisinin onu tanıyıp kendinden geçmesi, kimisinin de tanıyıp müjde verdi, bu kendinden geçiş de nedir demesi

Hani Uzeyr'in oğulları, yolda ona rastlamışlardı da babalarını sormuşlardı.

Onlar kocalmışlardı, babalarıysa gençti; ansızın karşlarına çıkmıştı.

Ona, a yolcu dediler, Uzeyr'imizden haberin var mı?

O dayancımız, ümidimiz kesildikten sonra çıkıp bugün geleceğini birisi haber verdi.

Uzeyr, evet dedi; benden sonra gelecek. İçlerinden biri bu müjdeyi duyunca sevindi.

Yaşa a müjdecî diye bağırdı; öbürüyse Uzeyr'i tanıdı, kendinden geçti.

Müjdeden söz edene, a şaşkın dedi; müjdenin de yeri mi? Şeker mâdenine düştük.

Vehme göre müjde, akla göreyse peşin akça. Çünkü vehmin gözünde perde vardır, göremez.

Kâfirlere derttir, inanana müjdecî; gören kişinin gözündeysen eldeki peşin akça.

3280. * Çünkü âşık, içinde bulunduğu hâlin sarhoşudur; bu yüzden küfürden de yücedir, îmândan da.

* Küfürle îmân, ikisi de zâten onun kapıcısıdır; çünkü o, içtir, küfürle dinse onun iki kabuğudur.

* Küfür, dıştaki kuru kabuktur; îmânsa içteki tadlanmış kabuk.

* Kuru kabukların yeri ateştir; kabuk, boyuna can içiyle, özle hoştur.

* İç, o hoşluktan da yücedir, zâten tad da ondan meydana gelir.

* Bu sözün sonu gelmez; sen dön de Mûsâ'm denizden toz ko-parsın.

* Bu sözler, halkın aklınca söylendi; geri kalanıysa gizlendi gitti.

* A töhmetli kişi, akıl altının kırık - dökük; altın kesintisinin üstüne nasıl damga vurayım?

* Aklın, yüzlerce önemli işe dağılmış; binlerce isteğe, binlerce mal - mülk kaygısına bölünmüş.

* Cüzü'leri aşkla toplamak gerek ki Semerkand gibi, Şam gibi hoş bir hâle gelesin.

3290. * Aklını arpa - arpa zanlardan, şüphelerden derler, toplarsan sana, pâdişâhın damgası vurulabilir.

* A ham kişi, ağırlıkta bir miskali geçersen pâdişâh, senden bir altın kadeh yapar.

* A kavuşup buluşmayı isteyen, onun üstüne de hem pâdişâhın adı, hem lâkapları kazanabilir.

* Sonunda da sevgilin, hem ekmek olur sana, hem su kesilir; hem mum olur, hem güzel; hem meze olur, hem şarap.

* Kendini derle - topla, "Topluluk rahmettir." Toplan, toplan da ne var, ne yoksa söyleyebileyim sana.

Çünkü söz söylemek, kandırmak, inandırmak içindir; şirkin canıysa Tanrı'ya inanmaktan uzaktır.

Feleğin olmayacak işlerine bölünmüş can, yüzlerce sevdanın ortasında kalakalmıştır.

Artık ona birşey söylememek, daha yeğdir; zâten ahmaklara verilecek cevap susmaktır.

Bunun böyle olduğunu bilip duruyorum ama bedenim sarhoşluğu, ben istemeden ağzımı açtırıyor, söze çekiyor beni.

Hani sen istemesen de aksırırken, esnerken şu ağız açılır ya; tıpkı onun gibi işte.

*** Her gün yetmiş kere, Allâh'tan suçumun örtülmesini dilerim" hadîsinin açıklanması**

3300. Peygamber gibi hani; ben de söylemeye, gerçekleri saçıp dökmeye günde yetmiş kere tövbe ederim.

Fakat o sarhoşluk tövbemi bozar; şu elbise soyan beden sarhoşluğu, herşeyi unutturucu bir sarhoşluk.

Eski tarihi belirten hikmet, sır bilen kişiye bir sarhoşluktur, verir.

* Gizli sır, "Yazılan yazıldı, kalem de kurudu" kaynağından bir su gibi coşar, böylesine bir davulla, bayrakla meydana çıkar.

A insanlar, sınırsız rahmet, her zaman akıp durmada; fakat siz onu anlamıyorsunuz; uyumuş kalmışsınız.

Uyuyanın elbisesi, ırmaktan su içer de uyuyan, düşte serâp arar.

Orada su vardır ümidiyle yürür gider; bu düşünce yüzünden de su yolunu kendine bağlar.

Orada dediğindendir ki buradan uzaklaşır; bir hayâle kapılır, gerçekten ayrılır.

Uzağı görürüz sınırlar ama canları uykudadır; a yolcular, siz onlara acıyın.

İnsanların uykusunu getiren susuzluk görmedim ben; fakat akılsızın susuzluğu, uykusunu getirir işte.

3310. * Akıl ona derler ki Tanrı yaylasında yayılmıştır; Utârid'in getirdiği akla akıl denmez.

Cüz'i Akıl, mezara dek götür; oradan ilerisini göremez; arda kalan şeylerde peygamberle erenleri taklid eder

Bu aklın ileriye görüşü, mezara dektir; fakat gönül sahibinin aklı sur üfürülünceye dek ne olacaksa götür.

Bu akıl, mezardan, topraktan ileriye geçemez; bu ayak, saçılacak şeyler alanına basamaz.

Bu ayaktan da bez, bu akıldan da; gizli âlemi gören bir göz ara da dileğini elde et.

* Hocaya bağlanan, kitaba şakird olan, Mûsâ gibi yeninden koynundan ışık bulabilir mi hiç?

Bu görüş, bu akıl, adama ancak baş dönmesi verir; öyleyse görüşü bırak da beklemeye bak.

Söz söyleyişte yüceliş aramayın; bekleyen kişiye dinlemek, söylemekten yeğdir.

Bellemek, belletmek de bir çeşit şehvettir; yolda, her çeşit şehvet hayâli, bri puttur.

Onun üstünlüğüne her boşboğaz iz bulsaydı Tanrı, bunca peygamber yollar mıydı?

* Cüz'i Akıl, şimşeğe, şimşek yalımına benzer; şimşek ışıyla Vahş'e erişilebilir mi hiç?

3320. Şimşek ışığı, kılavuzluk etmeye yaramaz; o, ancak, ağıla diye buluta bir buyruktur.

Bizim aklımızın şimşeği de ağlamak içindir; yokluğun, varlık ihtiyâkiyle ağlamasına yarar.

Çocuğun aklı, beden kâtiplerinin çevresinde dolan der ama insan, kendi kendine birşey öğrenemez ki.

Hastanın aklı, onu hekime çeker, götürür ama aklı, kendisine ilâç olamaz.

İşte bak, şeytanlar da göğe ağmak isterler; kulaklarını gökyüzü sırlarına dikerler.

O sırlardan birazını kaparlar; fakat sonunda gök taşları, tezce gökyüzünden sürer onları.

Gidin denir onlara, oraya bir Peygamber gelmiştir; ne istiyorsanız ondan elde edebilirsiniz.

* Değeri biçilmez inci arıyorsanız "Evlere kapılarından girin."

Kapı halkasını çal, kapıda dur; gökyüzü damından yol yok size.

Bu uzun yola düşmekle dilediğinizi elde edemezsiniz; sırları, topraktan yaratılmış insanlara vermişiz biz.

3330. Hâin değilseniz ona varın; kamışsınız ama, onun lütfuyla şekerkamışı olun.

* O kılavuz, senin toprağından yeşillikler bitirir; bu iş, Ceb-râîl'in atının nalından uzak değildir.

* Sen de bir Cibrîl'in atına toprak kesilirsene yeşerirsin, yeni bir yaşayışa erer, gençleşirsin.

* Sâmirî, can bağışlayan yeşilliği, buzağı yapacağı altına kattı da onda bir inci hâline geldi.

* Buzağı canlandı, o yeşillik, buzağıdan ses verdi; hem de öylesine ses verdi ki bu, düşmana bir imtihan oldu.

* Sır ehline, emîn olarak gelirsene doğan kuşu gibi başımıza geçirilen külâhtan kurtulursunuz.

* Başa geçirilen hülâk gözü örter, kulağı tıkar; doğan, o külâh yüzünden yoksullaşır, çâresiz kalır.

* Doğanın gönlü kendi cinsine akar da bu yüzden o külâhla gözlerini örterler.

* Kendi cinsinden kesildi de pâdişâha dost oldu mu, doğancı külâhı alır, gözünü açar onun.

Tanrı da şeytanları, gözetleme yerinden, cüz'î akılları, başlarına buyruk olduğundan sürer.

3340. Başlık, başbuğluk dâvasına pek kalkışma; sen ancak göntül şâkirdisin; istidâdın da var;

Gönüle git, gönüle; gönülün cüz'üsün sen. Kendine gel, kendine; adâlet sâhibi bir pâdişâhın kulusun sen.

* Ona kulluk etmek, pâdişâhlıktan yeğdir; çünkü "Ben ondan daha hayırlıyım" sözü, şeytan soluğudur, şeytanın sözüdür.

* A aşağılık kişi, Âdem'in kulluğuyla İblis'in ululanmasını gör; ayırdet de seçeceğini seç.

* Yolun güneşi olan Peygamber bile "Ne mutlu nefsin alçaltana" dedi.

* Tübâ'nın gölgesini gör de bir hoşça uyu; gölgeye baş koy; baş çekmeye kalkışma da dal uykuya.

* Nefsini alçaltma gölgesi hoş bir yataktır; o temizliğe ulaşmaya istidâdı olana hoş bir uyku yeridir.

Bu gölgeden ayrılır, benliğe gidersen tezce azarsın, yol yitirir gidersin.

* "Ey inananlar, Allâh'ın Rasûlünün önüne geçmeyin" âyetini anlatış

* "Değil mi ki peygamber değilsin, ümmetten ol; Değil mi ki pâdişâh değilsin, teb'a ol."

**

"Susarak yürüyenlerin izine uy; sen de sus; Kendiliğinden karâra varma; zahmete düşmeye kalkışma." *

Öyleyse yürü, şeyhin, ustanın gölgesi altında, ona uy da susarak yürü.

Yoksa istidâd sâhibi olsan, kaabiliyetin bulunsa bile olgunluk lâfına girer de çarpılır gidersin.

3350. Sır bilen, herşeyden haberi olan ustadan baş çekersen, istidâdan da olursun.

Şimdilik pabuç dikmekle yetin, dayan bu işe; dayanmazsan yamacılıkta kalır gidersin.

Yamacılarda, eskicilerde sabır olsaydı, hilim olsaydı hepsi, hem de bilerek yeni ayakkabı yapıcısı olurdu.

* Çok çalışır da sonunda usanırsan, kendi kendine, akıl da ayak bağıymış meğer dersene, o başka.

* Kendisini felsefeye vermiş adama dönersin; o da ölüm gününde akli, pek kolsuz - kanatsız, pek yemsiz - yiyeceksiz görmüştü.

O vakit garezsiz olarak gerçeği söylemiş, akılla, olmavacak yerlere at sürmüştü demişti.

Demişti ki: Aldandık da erlerden baş çektik; hayâl denizinde yüzdük durduk.

* Oysa can denizinde yüzmek bir hiç; burada Nûh'un gemisine girmekten başka çâre yok.

* O şeriat sâhibi Peygamber'in pâdişâhı, böyle buyurmuştur: "Bu bütün âlemi kaplayan denizde gemi, ancak benim.

* Tırnak içindeki son cümleler, karşılaştırmada, küçük yazıyla başlığın altına yazılmıştır.

* Yahut da benim can gözümü elde eden, gerçek olarak benim yerime, bana halife olandır.

3360. * Denizde, Nuh'un gemisiyiz biz; bunu bil de a yiğit, gemiden yüz çevirme" buyurmuştur.

* Ken'an gibi her dağa yürüme Kur'an'dan "Bugün kurtulan yok" âyetini dinle.

Gözün bağı da o yüzden bu geniyi bayağı görmektesin; düşünce dağın da pek yüksek görünüyor sana.

Aman sakın, bu alçacık gemiyi hor görme; Tanrı'nın, bu gemiden hiç mi, hiç ayrılmayan lütfunu gör

Düşünce dağının yüceliğini pek görme, ona pek güvenme; bu denizin bir dalgası onu alt - üst ediverir.

Ama sen Ken'an'san inanmazsın bana; yüzlerce öğüt versem gene de kanmazsın bana.

* Ken'an'ın kulağı, nerden bu sözü kabul edecek? Çünkü o kulakta Tanrı'nın mührü var.

Öğüt, Tanrı mührünü nasıl deler de geçer; sonradan var olan nasıl olur da ezeli hükmü başka bir hâle döndürür, bozar?

Böyle olmakla beraber gene de belki Ken'an değilsin ümidiyle izinin tozu hoş bir söz söyleyeyim sana.

Sonunda sen de bunu ikrar edeceksin ya; son günü ilk günden gör.

3370. Sen sonu görebilirsin; sonu gören gözünü kör edip de bir kör kesilme.

Kutlu kişi gibi sonu gören, yol yürürken her solukta tökezlenip sürçmez.

Her solukta sürçüp düşmeyi istemezsen, bir erin ayağının bastığı toprağı sürme et, gözüne çek de gözün aydın olsun.

Ayağının toprağını gözüne sürme et de şu edepsizin başına vur gitsin.

* Çünkü bu çeşit şakirtlikle, böylesine bir yokluğa düşüşle, iğne bile olsan Tü'l-fekaar kesilirsin.

Her seçilmiş erin bastığı toprağı sürme edin de hem gözünü vaksın, yaşartsın, hem de aydınlatsın, görüş versin sana.

Deve, gözü ışıklansın diye tiken yer de o yüzden devenin gözü ışıklar saçar.

* **Katırın, yol yürürken yüz üstü çok düşüyorum, sen az düşüyorsun diye deveye şikâyet etmesi; bu neden diye sorması, devenin ona cevap vermesi**

Katırın biri bir gün bir deveyi gördü; onunla bir ahırda buluştu.

Katır, ben dedi, tepede - düzde, pazarda - köyde, çok defa yüz üstü düşüyorum.

Hele dağ tepesinden aşağı inerken her zaman, korkumdan tepesi üstü yuvarlanıyorum.

3380. Sen yüz üstüne az düşüyorsun, bu neden? Yoksa tertemiz canın, devletlik mi senin?

Her solukta tepesi üstü düşüyorum; dizlerimi yerlere vuruyorum; ağzımı, dizimi, bu yanılma yüzünden kanlara bulamaktayım.

Palanım, yüküm baş aşağı geliyor, her zaman katırcıdan da yak yiyorum, yaralanıyorum.

Hani aklı kıt kişi gibi; aklım azlığından her solukta tövbesini bozar da suç işler.

Kararının zayıflığı yüzünden o tövbesini bozan kişi, zemânedeki İblis'in maskarası olur gider.

Yükü ağır, yolu taşlık olan topal at gibi, her an baş aşağı tökezler, düşer.

O ters huylu, tövbesini bozduğundan, gizlilik âleminden başına yumruklar yer; başı yaralanır, berelenir.

Sonra gevşek kararıyla gene tövbe eder; fakat şeytan, tuh sana dedi mi, gene bozar tövbesini.

Zayıf mı, zayıftır, o derecede de ululanması vardır; Tanrı'ya ulaşanları bile hor görür.

A deve, sen inanan kişiye benziyorsun; yüz üstü az düşüyorsun; burnunu az vuruyorsun yere.

3390. Sende ne var da böyle bir âfete uğramıyorsun, sürçmüyorsun; yüz üstü az düşüyorsun.

Deve, her kutluluk dedi, Tanrı'dandır ama benimle senin aranda çok fark var.

Başım yüce benim. İki gözüm yüceleri görüyor; yüce görüş, zarardan amana erişmektir.

Dağın başından, eteğini götürüm; her çukuru, her düzü inceden inceye görürüm ben.

Hani ulular ulusunun, ecel gününe dek başına gelecekleri bildiği gibi.

O iyi huylu er, yirmi yıl sonra ne olacaksa, şimdiden görür, bilir.

Hattâ o Tanrı'dan sakınan, yalnız kendi hâlini görmez; batıdakinin, doğudakinin ne olacağını da görür.

* Işık, gözünde, gönlünde yurd edilir; neden? Yurt sevgisi yüzünden.

* Yûsuf gibi hanı; önceden Ay'ın, güneşin kendisine secde ettiğini düşte görmüştü.

* On yıl sonra, hattâ daha da sonra, Yûsuf'un düşte gördüğü çıktı, başına geldi.

3400. * Allâh ışığıyla görür sözü, saçma söz değildir; Rabb'in verdiği nur, gökleri bile deler, geçer.

Yürü, git; senin gözünde o nur yok; sen hayvan duygusuna rehin olmuşsun.

Gözünün az görüşü yüzünden ayağının ucunu görebilirsin ancak; hem sen zayıfsın, hem kılavuzun zayıf.

Ele, ayağa kılavuz gözdür; adım atılacak yeri de göz görür, tutunacak yeri de.

Bir de benim gözüm daha aydındır; sonra da yaratılışım daha temiz.

Helâl belden gelmişim; zinâdan, sapıkların belinden gelmemişim.

* Sense, şüphe yok ki zinâdan olmasın; yay kötü oldu mu, ok eğri fırlar.

Katırın, devenin cevaplarını tasdiyk etmesi, devenin, kendinden üstün olduğunu kabûl etmesi, ondan yardım istemesi, gönül gerçekliğiyle ona sığınması, devenin de onu okşamayı, ona yol göstermesi, babacasına, pâdişahçasına ona yardım etmesi

Katır, doğru dedin ey deve dedi; bu sözü söyler söylemez de gözleri yaşla doldu.

Bir zaman ağladı, devenin ayaklarına kapandı; ey kulların Rabbi tarafından seçilmiş kul dedi.

Kutluluğunla lûtfedip de beni kulluğa kabûl etsen ne zıyan edersin?

3410. Deve, değil mi ki dedi, bana karşı ıkrâr ettin, yürü, artık zamanın âfetlerinden kurtuldun.

Değil mi ki insâf ettin, belâdan kurtuldun; düşmandın, dostlara katıldın.

Kötü huy, yaratılıştan yoktu sende; yaratılıştan kötü huylu olandan, çifitlikte nbaşka birşey meydana gelmez.

Kötü huyu eğreti olansa, kötülüğünü ıkrâr eder, tövbe etmeye koşar.

* Âdem gibi; onun da ehemmiyetsiz suçu eğretiydi, bir zaman geçince tövbe ediverdi.

Fakat İblis'in suçu mayasında vardı; kadri yüce tövbeye yol yoktu ona.

Yürü, kendinden de kurtuldun, kötü huydan da; ateşin yalından da halâs oldun, yırtıcı canavarların dişlerinden de.

Yürü ki şimdi devlete el attın, sarıldın; kendini ölümsüzlük tahtına ulaştırdın; çıktın, o tahtın üstüne oturdun.

* "Kullarımın arasına gir" buyruğunu elde ettin; "Cennetime gir" kumaşımı dokudun.

Kendini, kullarının arasına katarak yolu buldun; gizli bir yoldan ebedi cennete girdin.

3420. * "Bize doğru yolu göster" dedin. O da elini tuttu senin, nimetleri sonsuz olan cennete dek götürdü seni.

A üstün kişi, ateştin, nûr oldun; koruktun, üzüm oldun, kuru üzüm hâline geldin.

* Bir yıldızdın, güneş kesildin; sevin, Allâh doğruyu daha da iyi bilir.

* A Tanrı ziyâsı Husâmeddin, balını al da süt havuzuna dök.

Kat - karıştır da o sütün tadı bozulmasın; tatlılık denizinden büsbütün tad bulsun, tadı çoğalsın.

* Eleşt denizine kavuştu da bir yol buldu mu, her çeşit bozuluştan kurtulur - gider.

O bal denizine bir yol buldu mu, hiçbir âfet, ona tesîr edemez.

Ey Hak arslanı, arslancasına bir kükre de o kükreyiş, yedinci kat göğe ulaşsın.

Fakat herşeye doymuş, herşeyden bezmiş canın bundan ne haberi olur? Fare, arslan kükreyişini nerden tanıyacak?

Kendi hallerini, artık altın kalemle yaz; gönlü deniz kesilmiş mayası iyi herkes için yaz da anlasın.

3430. Bu cana can katan söz, Nil suyudur; yârabbi, sen onu Kıptînin gözüne kan göster.

..

(ŞERH)

3270. beyitten sonraki bahis. Kur'an-ı Mecid'in II. sûresinin (Bakara) 259. âyet-i kerimesinde, "Bir de hanı yapıları çökmüş, çatıları döşemelerinin üstüne yıkılmış şehre uğrayan, Allâh bu şehri, ölümünden sonra nasıl diriltecek ki demişti. Allâh onu tam yüz yıl ölü bir halde bırakmış, sonra diriltmişti ki: Ne kadar yattın? O da, bir gün, yahut günün birkaç saati kadar bir müddet demişti. Allâh, tam yüz yıl yatakaldım. Yiyeceğine, içeceğine bak; henüz bozulmamış bile. Eşeğine de bak; bu iş, seni insanlara bir delil göstermek maksadıyla oldu; eşeğin kemiklerini nasıl birleştiriyor, sonra onlara nasıl et giydiriyoruz; hele dikkat et demişti. Bu, ona apaçık belli olunca dedi ki: Bilirim, şüphe yok ki Allâh'ın herşeye gücü yeter." Bu âyette zikredilen zâtın, Üzeyr Peygamber olduğu rivâyet edilmiştir; İrmiya diyenler de vardır (Sefinet'ül - Bihâr; II. s. 184). Üzeyr, ehlinden ayrıldığı zaman elli yaşındaydı; ehli de gebeydi. Allâh, onu yüz yıl uyuttu, ölü bir halde yatakaldı. Yüz yıl sonra dirilince gene elli yaşındaki haline dönmüştü. Oğluysa yüz yaşındaydı ve ondan daha yaşlıydı (Mecma'ul - Beyan; II, s. 370 - 371). Üzeyr (yahut İrmiya), Bâbü'l esâretinden ve Beyt'ül - Mukaddes'in tahribinden sonra buraları, bir daha ne vakit mâmur olur düşüncesine kapılmışken Tanrı, ona bir uyku veriyor; yüz yıl uyuduktan sonra uyanıyor. Yanındaki sıkılmış üzümle incir bozulmamış; fakat eşeği ölmüş; kemikleri kalmış. Bu arada İsrâiloğulları esirlikten kurtulmuşlar, Beyt'ül - Mukaddes yeniden yapılmış. Derken eşeğin kemikleri etle, deriyle örtülüyor ve hayvan diriliyor. Üzeyr, evine gidiyor; burası Üzeyr'in evi mi diye soruyor. Müspet cevap alıyor. Kendisi genç, fakat oğulları, torunları ihtiyarlamışlar. Oğullarıyla torunlarına, Ben Üzeyr'im diyorsa da inanmıyorlar. Nihayet oğlu, babamın iki omuz arasında, hilâl şeklinde siyah bir ben vardı diyor. Üzeyr, gömleğini sıyırıp beni gösteriyor; gözleri görmez olan karısının gözlerini eliyle sıvazlıyor, gözleri görmeye başlıyor. Bunun üzerine Üzeyr olduğunu anlıyorlar (Sa'lebi: Kasas'ül - Enbiyâ, s. 215 - 218).

3280 - 3294. Küfür - İmân. Küfür ve İmân, var olan kişinin iki sıfatıdır; bu iki sıfat, inkâr ve ıkrarla sâbit olur. Fakat insan, imânda ileri gider, imânın ta kendisi olursa, bu durakta küfürün adı bile anılmaz; imânsa, o kişinin sıfatı değildir; çünkü o, artık imândan ibârettir. Daha ileri varır da, varlığından tamamiyle geçerse, akıl sınırını da aşmış olur ki bu takdirde tekliften de sıyrılır. Mevlânâ, "Divân-ı Kebîr" de,

İmân ber-i kofr-ı to iy cân çî kes bâşed
Simorg-ı hevâ - peymâ pîş-i to meges bâşed

matlâh gazelinde der ki:

"A pâdişahım, senin küfürüne karşı imân dediğin de kim oluyor? Göklere aşan zümrüdüankaa bile sana karşı sinektir ancak.

Abhayâta benzeyen imân da, kara toprağa benzeyen küfür de, her ikisi de senin ateşine karşı çerçöptür sanki.

İmân, canın bir sıfatıdır; bu can da soluk alıp vermekle candır; fakat gönül ummâna gark oldu, soluk almanın yeri mi artık?

Gece küfürdür, imânsa mum; fakat güneş doğdu mu imân küfre der ki. Yeter artık, bizim işimiz kalmadı, geçtik - gittik" (Tercememiz, İst. Remzi K 1958; c. II, s. 69).

Ancak burada şunu da söylememiz gerek: Bu, bir cezbe, bir heyeman hâli dir; gerçek yolcusu, yol alırken bu çeşit hâllere düşebilir. Fakat bu hâl, kemâl hâli değildir. Çünkü bu hâle bürünen kişi, varlığından tamamiyle geçmiş, akıl sınırından çıkmıştır. O hâlde kahrısa, irşâd mertebesinde çok uzak düşer. Oysa sülûkün şartı, kendini kurtarmak değil, âleme râhmet olmak, Hz. Rasûl-i Ekrem'in (S.M.) sıfatlarıyla sıfatlanmak, ahlâkına bürünmektir. Böyle bir hâle düşen sâlik, mürşidi, hemen o hâlden kurtarır, akıl ve teklif dairesine sokar. Onun için Mevlânâ da 3287. beyitten başlayıp, aklın ehemmiyetini anlatarak bu hâlin, geçici bir hâl olması gerektiğini bildirmektedir. Bu hâle düşmeden kendisini düşmüş gösterenlerse, sözün bütün mânâsıyla mülbid ve zındık kişilerdir.

3294. Topluluk - Rahmet. "Topluluk rahmettir, ayrılıksa azâp." (Hadis 'Ca mi'; I. s. 121).

3299. beyitten sonraki başlık. "Kalbim örtülür de Rabbime, günde yüz kere istiğfâr ederim." (Câmi'; I, s. 87) Başlıkta "Yetmiş kere." Mevlânâ, Şems'le buluşunca Şems, ona, Muhammed mi büyüktür, Bâyezid mi sorusunu sormuş, Mevlânâ, elbette Hz. Muhammed deyince, o hâlde, neden Hz. Muhammed, kalbim paslanır, örtülür; onun için Rabbime, günde yetmiş kere istiğfâr ederim buyurdu da Bâyezid, kendimi noksan sıfatlardan tenzih ederim, zuhûrum ne de büyük ve cübbemin içinde Tanrı'dan başka birşey yok dedi sorusuna da Mevlânâ, Hz. Muhammed, günde yetmiş makam aşar, âstıkça da önceki bilgisinden, irfânından istiğfâr ederdi; Bâyezid'se verdiği maaşın ululuğundan kendinden geçti de bu sözü söyledi cevabını vermişti. (Mevlânâ Celâleddin; s. 68). Başlıkta hadis aynen yazılmıştır.

3303. Kalem kurudu. "Her ne olduysa hepsini yazdı da kalem kurudu." (Hadis: Künûz'ül - Hukuk; II, s. 37) I. cildin 3865. beytinin şerhine bk.

3310. Utârid - Akıl. II. cildin 1601. beytinin şerhine bk.

3314. Müsâ - Yed-i Beyzâ. I. cildin 278 - 279. beyitlerinin şerhlerine bk.

3319. Vahş. Belh'e tâbi havası güzel ve Ceyhun kıyısında bir şehirdir (Mu'cem'ül - Büldan; Tehran - Ofset baskısı; c. IV, 1965; s. 909). Sultân'ül - Ulemâ ve Mevlânâ, 600 hicride (1203 - 1204) bu şehirde idiler (Mevlânâ Celâleddin; s. 25, 41).

3327. Evler - Kapı. II. sûrenin (Bakara) 189. âyet-i kerimesinde evlere, kapılarından girilmesi emredilmektedir. Câhiliyye devrinde hac için ihrâma bürünenler, evlerine, divardan aşmak suretiyle girerlerdi; âyetle bu âdet neydedilmektedir (Kur'an-ı Kerim ve Meâli; Açılama; s. XLVIII). Aynı zamanda Hz. Peygamber (S.M.), "Ben ilmin şehriyim; Ali kapısıdır; ilim isteyen kapıya gelsin" ve "Ben hikmet eviyim, Ali kapısıdır" buyurmuşlardır (Câmi'; I, s. 90) Bu âyete ve hadislere işaretler. İkinci mısra'da âyetten lâfzî ıktibas vardır.

3331 - 3336. Sâmîrî - Cibrâil ve buzağı. I. cildin 2267. beytinin şerhine bk.

3337 - 3338. Doğan Kûlâh. Avlanmak için terbiye edilen doğan kuşunun başına, gözlerini örtecek şekilde bir kûlâh giydirilir. Avlanacak kuş görüldüncce kûlâhı başından alınarak kuş gösterilir ve uçurulur. Beyitlerde bu âdete işaret edilmektedir.

3342 - 3343. Âdem - İblîs. I. cildin 544, 1259 ve 1494 - 1495. beyitlerinin şerhlerine bk. Beyitte âyetten lâfzî ıktibas vardır.

3345 - 3347. "Ne mutlu nefsinî alçaltana." (Câmi': II. s. 46) İki beyitte de hadisten lâfzî ıktibas var.

3345. Tûbâ ağacı. I. cildin 1965. beytinin şerhine bk.

3347. beyitten sonraki başlık. Kur'an-ı Mecid'in XLIX. sûresi (Hucûrât), "Ey inananlar, her hususta, Allâh'ın ve Peygamberinin huzûrunda, onların önüne geçmeyin ve çekinin Allâh'tan; şüphe yok ki Allâh herşeyi bilir" meâlindeki âyetle başlar. Başlıkta bu âyet-i kerimenin ilk kısmı aynen vardır. "Değil mi ki..." diye başlayan beyit, Senâî'nin "Hadîka" sının veznindedir; fakat Radavî basımında bulamadık. "Hadîkâ" dan alındığından şüphe etmediğimiz bu beyit, belki gözümüzden kaçtı; belki de Radavî basımında yok.

3353 - 3354. Akıl - Bağ. "Akıl, erlerin ayak bağıdır; ayaklarını bağlar" meâlinde, söylenegelen arapça bir söz vardır. Furûzan - fer merhum, "Kendisini felsefeye vermiş adama" diye başlayan beyitle ondan sonraki iki beyit hakkında şu izâhatı veriyor :

Bu kendisini felsefeye vermiş adamdan maksat, Ebû - Nasr-ı Fârâbî olacak netekim Ernest Renan'ın Paris'te basılan "İbn-i Rüşd ve İ. R. ün mesleği" adlı kitabın 146. sahifesinde, İbnî Rüşd'ün sözü nakledilirken deniyor ki :

İnsanın yaratılışından maksat, rûhu, duyguya üst etmektir. İnsan, bunu elde etti mi, hangi dinde olursa olsun bu üstünlük, onu cennete sokar. Ama bu mutluluk pek nâdir olarak yüz gösterir ve dâimî düşünceye dalmak, lüzumsuz şeylerden vazgeçmek, fakat yaşamak için gereken şeyleri de bırakmamak şartıyla büyük kişiler, yıllardan sonra, ihtiyarlıklarında bu mutluluğa erişebilirler. Birçok kişi bu saâdeti, ancak ölürlen elde eder; çünkü bu olgunluk, cismânî olgunlukta hemen hemen, dâimâ zıttır. Fârâbî, ömrünün sonuna dek, boş yere bu büyük mutluluğa kavuşmayı beklemiş, sonunda da eceli gelip çattınca bu saâdet demiştir, meğer vehim ve hayâlden doğmuş bir şeymiş.

Şems'in Konya Müzesi'ndeki "Makaalât" nın 5. sahifesinde de şu sözler var:

"O, Fahr-ı Râzî'nin şakirdidir; Fahr-ı Râzî öleceği sırada insâfa geldi de, «Akılların attıkları adımların sonu, ayak bağları. Âlimlerin çalışmalarının sonu sapıklık. Bedenlerimiz, bedenlerimizden dolayı vahşet içinde» dedi. Onu mahrum etmediler; o hâlde, ona sır açtılar da bu nefis ve nefsin dilekleri ona vahşet göründü. "Nice dağların tepelerine çıkıldı; ama o çıkışlar geçti - gitti, dağlarsa, gene o dağlar" dedi. Bu sözden, âlemin önüne ön olmadığı inancının kokusu gelmekte; ancak dağlardan maksadı, Tanrı'nın has kullarıysa o başka. Fakat bunu murad etmemiştir o; bundan uzaktır; bunun adamı değildir o."

Bu sözlere nazaran Mevlânâ'nın, Fahr-ı Râzî'yi kastetmesi ihtimâlî de var-

dır ve "Çok çalışır da sonunda usanırsan..." beyti (3353. beyit) bu ihtimâlî kuvvetlendirmektedir." (Maâhiz, s. 151 - 152).

İbn-i Rüşd Muhammed b. Ahmed, Kurtuba'lıdır. Yunan filozoflarının çoğunun kitaplarını arapçaya çevirmiş, yahut telhis etmiştir. Eserleri uzun müddet Avrupa'da okunmuştur. 5955 hicride (1198) ölmüştür (Reyhânet'ül - Edeb, c. V. Tehran - 1373 H. 1332 Ş. H. s. 348 - 350). Fârâbî Muhammed, "Muallim-i Sâni" diye ün kazanmıştır. 337 H. de (948) Şam'da ölmüştür. 339, 40 ve 44 te öldüğü de rivâyet edilir (Aynı, c. III. 169 H. 1329 Ş. H. s. 168 - 171). Fahr-ı Râzî için I. cildin 1336. beytinin şerhine bk.

3357 - 3360. Nuh - Gemi. "Ehlîbeytim Nûh'un gemisine benzer; gemiye giren kurtuldu; baş çekip girmeyen helâk oldu gitti." (Hadis, Câmi': II, s. 136) I. cildin 406. beytinin şerhine de bk.

3361. Ken'an. I. cildin 3415. beytinin şerhine bk. Âyetten lâfzî ıktibas var.

3366. Tanrı mührü. II. sûrenin 7., VI. sûrenin (En'âm) 46. âyetlerine işaret eder.

3374. Zû'l - Fekaar. II. cildin 2304. beytinin şerhine bk.

3376. beyitten sonraki bahis. Katır - Deve. III. cildin 1746. beytinin şerhine bk.

3381. Ulular ulusu. Sadr-ı eceli sözündeki ecel kelimesiyle söz sanatı yapılmıştır.

3384. Yurt sevgisi. Hadis olarak rivâyet edilen "Yurt sevgisi imândandır" sözünden lâfzî ıktibas vardır.

3397. Allâh ışıyla görür. Hadisten lâfzî ıktibas var.

3398 - 3400. Yûsuf. I. cildin 118. beytinin şerhine bk.

3406. Katır - Zina. Katırın at ve eşek karışımı olduğuna işaret ediliyor.

3414. Âdem - Ehemmiyetsiz suç. I. cildin 1494 - 1495. beyitlerinin şerhlerine bk.

3418. Kullarımın arasına gir. I. cildin 572, 2667. beyitlerin şerhlerine bk. Âyetten ıktibas-ı lâfzî var.

3422. Allâh doğruyu. Arapçadır.

3423. Hak Ziyâsı. Çelebi Husâmeddin'e hemen daimâ böyle hitap etmektedirler.

3425. Elest. I. cildin 1246. beytinin şerhine bk.

**

(M E T İ N)

* Kıptî'nin Sıptî'ye, kendi niyetine bir testi su doldur Nil'den de, dostluk, kardeşlik hakkı için dudağına sun, içeyim; çünkü siz testilerinizi dolduruyorsunuz Nil'den, arı duru su oluyor, biz dolduruyoruz, tamamıyla kan kesiliyor diye yalvarması

Duydum, bir Kıptî, susuzluktan bunalıp bir Sıptî'nin evine geldi.

Senin dedi, dostunum, hısumınım, bugün sana bir işim düştü. Çünkü Mûsâ, büyücülük etti, bir afsun okudu; bize Nil suyunu kan etti.

Sıptîler, Nil'den arı - duru su içiyor; fakat göz bağıyla su, Kıptî'ye kan oluyor.

Kıptî kavmi, işte şuracıkta susuzluktan ölüp gidiyor; bu, ya kendi bahtsızlığından, yahut kendi kötülüğünden.

Kendin için bir tas su doldur da, şu eski dost, suyundan içsin. O tası kendin için doldurursan kan olmaz; tertemiz, arı - duru, tortusuz su olur.

Kul olayım sana da o suyu içeyim; çünkü kul, efendisine uyar da gamdan kurtulur.

Sıptî, a benim cânım, a benim cihânım dedi, kulluk edeyim sana; hatırım gözeteyim, dediğini yapayım a benim iki aydın gözüm.

3440. Senin dileğine uyayım da sevineyim; kulun olayım da hürlük edeyim.

Tası Nil'den doldurdu, kendi dudağına dayadı, yarısını içti.

Tası, sen de iç diye isteyene doğru eğdi; su, kapkara kan kesildi.

Derken gene tası kendine doğru eğdi, kan, su oldu. Kıptî öfkelendi, köpürdü.

Öfkesi geçinceye dek oturdu; ondan sonra a ulu kılıç dedi;

A kardeş, bu düğümün çâresi ne? Sıptî, suyu dedi; sakınıp çekinen içer.

Sakınıp çekinen de o kişidir ki, Firavun'un yolundan bezer, Mûsâ'laşır.

Mûsâ'ya uy da iç şu suyu; Ay'la barış da Ay ışığını seyret. Allâh kullarına, öfkeden yüzbinlerce karanlıklar salmadasın, gözün kararmış, kimseyi görmüyor.

Öfkeni yatıştır, gözünü aç da sevin; dostlardan ibret al da usta ol.

3450. Kafdağı gibi kâfirliğin varken su içmekte bana nasıl uyarısın, nasıl kulum olursun?

Dağ nasıl olur da iğne yordamından geçer? Meğer ki yalnız kat bir iplik kesilsin.

Tanrı'dan suçlarının örtülmesini dile de bu dilekle dağı saman çöpü hâline getir; suçları örtülmüşlerin kadehini al, çek.

Sen bu düzenle o sudan nasıl içebilirsin ki Tanrı, onu kâfilere haram etmiştir.

Düzenleri yaratan, nasıl olur da senin düzenini satın alır a iftirâlara uğramış iftirâcı.

Mûsâ soyundan ol, düzenin faydası yok; senin düzenin, yel bir çip poyraz ölçmektir ancak.

Suyun haddi mi, hiçbir şeye ihtiyacı olmayan Tanrı buyruğunu bıraksın da kâfilere su hâline gelsin?

Yılan zehiri içiyorsun, ömür törpüsü yiyorsun; sanıyor musun ki ekmek yemektesin, su içmekteyin?

Gönlünü sevgilinin buyruğundan çeken canı, ekmek, nasıl düzene sokabilir?

* Yahut sen sanır mısın ki Mesnevî'yi okuyasın da mânâsını bedavaca duyarsın, anlayasın?

3460. Yahut da sanır mısın ki hikmet, gizli şey, kolayca kulağına girsin, ağzına geliversin?

Duysan bile bunlar, masal gelir sana, kabuk görünür, tanelerin içlerini göremezsin.

Bir güzel, başını, yüzünü bir bezle örtmüş; senin gözünden gizlemiştir.

* İnadından, azlığından Şeh - Nâme yahut Kelile, sence tıpkı Kur'an.

Yardım sürmesi gözünü açarsa, o zaman gerçeğe geçici şey ayırdedebilirsin.

Yoksa koku almayan kişiye fışkı da bir, misk de; değil mi ki burnu koku almıyor.

Ululuk sâââhibi Tanrı'nın sözünü okumaktan maksat, kendini usançtan alıkoymak.

O sözle vesvese ve keder ateşini yatıştırmak, derde devâ bulmaktır.

Bu kadarcık bir ateşi yatıştırmak için, akla göre su da bir, sidik de.

Uyuyunca nasıl vesveselerin yatışırsa, onun gibi şu sidikle suyun ikisi de vesvese ateşini söndürü gider.

3470. Ama Tanrı sözü olan şu canlı sözün tertemiz su olduğunu, bu arı -duru suyla,

Gönüldeki vesveselerin hepsinin de yok olup gittiğini bilsen, gönül, o vakit gül bahçesinin yolunu bulur.

Çünkü Tanrı sâhifelerinin sırrından bir koku alan, bağlarda, bahçelerde, ırmak kıyılarında uçar durur.

Yoksa sen, erenlerin yüzlerini, bizim gördüğümüz gibi midir sanırsın?

* Peygamber, inananlar, nasıl oluyor da yüzümü görmüyorlar diye şaşırıp kalmıştı.

* Rum ülkesi dilberinin nûrunu nasıl görmezler ki diyordu; doğu güneşinin ışığını bile aştı.

* Görüyorlarsa bu şaşkınlık niçin? Derken vahiy geldi de, o yüz dendi, gizlilik âleminde.

* Ateşe tapan, bedâvaca senin yüzünü görmesin diye, yüzün, sence Ay'dır ama halka karşı bulut.

Bu has şarabı bayağı kişiler içmesinler diye sence yemdir ama, halka tuzak.

* Tanrı, "Onlar" dedi, "Sana bakarlar"; fakat hamam divarındaki resimlere benzerler; "Görmezler."

3480. A resme tapan, resim de, o iki sönük gözle sana bakıyor görünür.

Ona karşı edebini takınırsın; fakat neden dersin, hiç aldırış etmiyor bana?

Bu güzel resim neden sorularıma cevap vermiyor, neden selâmımı almıyor?

Ben ona karşı yüzlerce defâ eğildim; karşılık olarak neden lût-fedip başını, sakalını oynatmıyor?

Tanrı da görünüşte, böyle kul sıfatlarından münezzehtir ama senin kıldığın kulluğa karşılık, içine öylesine bir zevk verir ki;

Yüzlerce baş sallamaya değer; işte akılla can da böyle baş sallar, Çalışır, çabalar, akla kulluk edersen, aklın cereceği karşılık şudur: Seni daha da fazla doğru yolu götürür.

Tanrı da bu çeşit şeylerden münezzehtir; ama seni başlara başbuğ eder.

Tanrı, sana gizlice öyle birşey verir ki dünyâ halkı sana karşı yerlere kapanır.

Hani bir taş a hüner vermiş, onu altın etmiştir de halkın gözündeki yüceltmıştır.

3490. Hani bir katre su, Tanrı lûtfunu bulmuştur da inci olmuştur; altını da geçmiştir, ödülü ondan almıştır; onun gibi.

Beden topraktır; fakat Tanrı ona bir parlaklık verdi mi, dünyayı kaplamakta, âlemi zaptetmekte Ay gibi usta kesilir.

* Kendine gel, şu buyruk yürütenler tılsımdır âdetâ; ölü birer resimdir bunlar; fakat görünüşleri, ahmakların yollarını vurmıştır.

Bakar, göz kırpar görünürler de ahmaklar, bunu doğru sanırlar, bu görünüşe dayanırlar.

Kıptî'nin Sıptî'den hayır duâ istemesi, doğru yolu göstermesini dilemesi, Sıptî'nin Kıptî'ye hayır duâ etmesi, duâsının da ulular ulusu, merhametliler merhametlisi tarafından kabûl edilmesi

* Kıptî, sen dedi, duâ et bana; çünkü gönlümün karalığı yüzünden duâ edecek ağzım yok benim.

Olur ya, belki şu gönlün kilidi açılır; çirkine de güzeller meclisinde bir yer hazırlanır.

* Bir çarpılmış, senin yüzünden güzelleşir; yahut bir İblis, gene Kerûbilerden bir melek olur.

* Yahut da kuru dal, Meryem'in elinin kutluluğuyla misk kollar, yaş bir hale gelir de meyva verir.

Sıptî, o solukta hemen secdeye kapandı da, a apaçık olanı da, gizli bulunamı da bilen Tanrı dedi;

Kul, senden başka kime el açsın? Duâ da senden, icâbet de senden?

3500. Hem önce gönlümüzü duâyâ meylettirirsin; hem sonunda duâların karşılığını verirsin.

Ön de sensin, son da sen; biz arada hiçten de hiçiz; hem de öylesine bir hiç ki anlatışa da sığmaz.

* Böyle dedi, dedi de sonunda tas damdan düştü; gönlü coştı, kendinden geçti gitti.

Derken gene duâ ederken kendine geldi; "İnsan ancak çalıştığını elde eder."

O duâ ederken ansızın Kıptî'nin gönlünden bir nâra koptu, öyle bir kükredi ki.

Haydi dedi, tez, inanırken ne diyeceğimi, ne edeceğimi söyle bana da, eski zünnârımı koparıvereyim.

Canıma bir ateştir saldılar; bir İblis'i canla -başla okşadılar.

Dostunum, seni görmeden duramam; Allâh'a hamdolsun, dostluğun, sonunda elimi tuttu.

Sohbetlerin bir kimyâdı; ayağın, gönül evinden eksik olmasın.

* Sen, ölümsüz cennet bağındaki fidandan bir daldın; ona yaşıttım da beni cennete dek çekti, ağdırdı, götürüverdi.

3510. * Bedenimi kapan bir seldi; o sel, beni kaptı da tâ cömertlik denizinin kıyısına dek sürdü, götürdü.

Su kokusuyla sele gittim; derken denizi gördüm, kile - kile inci elde ettim.

Sıptı, taşı getirdi; haydi dedi, su iç. Kıptı, yürü dedi, sular gözüme hor görünür oldu.

* "Allâh satın aldı" suyundan öylesine içtim ki mahşere dek susuzluk, yanıma uğrayamaz.

Derelere, kaynaklara su veren, içimde öyle bir kaynak fışkırttı, akıttı ki.

Yanıp kavrulan, su isteyen ciğerim, öyle bir hâle geldi ki, himmetine karşı su, hor - hakıyr oldu.

* "Kâf hâ yâ ayn sâd" vaadinin gerçekliği meydana çıktı; "Kullara yeter" sözündeki "Kâf" in "kâf" harfi belirdi.

Kâfiyim - yeterim, sana bütün hayırları, hem de sebepsiz olarak, bir başkasının dostluğunu, yardımını vâsita kılmaksızın veririm sana diyor;

Kâfiyim - yeterim; sana ekmeksiz tokluk veririm; ordusuz, askersiz beylik veririm sana.

Bahar olmaksızın nerkis veririm, ağustos gülü - veririm sana; kitapsız, ustasız bilgi belletirim sana.

3520. Kâfiyim, ilâçsız sağlık - esenlik veririm; mezarı, kuyuyu meydana hâline getiririm.

* Mûsâ'ya, bir sopayla öylesine bir yürek veririm ki bütün bir âleme kılıçlar vurur.

* Mûsâ'nın eline öylesine bir nûr, öyle bir güç veririm ki güneşe bile sille atar.

* Sopayı, öylesine bir yedi başlı yılan yaparım ki, ne dişi yilandan doğmuştur, ne erkek yılanın belinden gelmiştir.

* Nil suyuna kan karıştırmam; gücümle suyunu kana döndürürüm.

Senin sevincini de Nil suyunu kana döndürdüğüm gibi gam hâline getiririm de sevinçlerin bulunduğu yana yol bulamazsın.

Sonra gene inancını yeniledin mi, gene Firavun'dan bezersin.

Görürsün ki rahmet Mûsâ'sı gelmiş; görürsün ki kan kesilen Nil, onun yüzünden su olmuş.

İpin ucunu gönlünde gözetirsen, zevk Nil'in, hiç kan olmaz.

Ben, inanayım diyordum, şu kan tûfânından bir su içeyim.

3530. **Ne bilirdim ki Tanrı beni değiştirecek;** gönlümde bir Nil belirtecek benim.

Gözümün önünde bir Nil akıp gitmekte; ama başkalarının gözlerinde gene oyum ben.

* Netekim şu dünya da, Peygamber'in gözünde, Tanrı'yı noksan sıfatlardan tenzih etmeye dalmış gitmiş, bize karşıysa aptalca durup durmada.

Onun gözünde şu dünya, aşkla - şevkle dopdolü; başkalarının gözündeysen ölü, cansız.

* Aşağı da, yukarı da, onun gözünde, tez - tez yürüyor görünmekte; o, taştan, kerpiçten gizli sözler duymakta.

Aşağılık kişilerse tamamiyle donmuş, ölmüş. Ben, bundan daha şaşılacak bir perde de görmedim.

* Bütün mezarlar, bizim gözümüzde bir; fakat erenlerin gözlerine bağ - bahçe, yahut da bir çukur görünmekte.

Halk, Peygamber neden gamlı yüzlü; neden zevki - şevki öldürmekte derdi.

Has erlerse, a ümmet derlerdi, o sizin gözünüze öyle görünmekte.

* Bir zaman bizim gözümüzle bakın da "Hel etâ" daki gülüşleri seyredin.

3540. * O ters görüş, armut ağacının üstünde öyle görünür; aşağıya in a yiğit.

Armut ağacı varlıktır; sen orada oldukça yeni, sana eski görünür.

Orada buldukça her yanı tikenlik görürsün; her yanı hisimli akreplerle, yılanlarla dolu görürsün.

Fakat aşağıya indir mi, hemencecik dünyayı, gül yüzlü güzel-lerle, dadılarla - tayalarla dopdolü görmeye başlarsın.

* O kötü kadının, kocasına, o hayâller, armut ağacının üstündesinden de o yüzden öyle görünüyor sana; armut ağacının üstündeyken

insana öyle görünür; aşağı in de o hayâller gitsin demesi.

Birisi, adamın gördüğü hayâl değil di ki derse cevap veririz de deriz ki: Bu bir örnektir, ona eşit birşey

değil ki; örneğin bu kadar olması da yeter.

Armut ağacına çıkmasaydı, ne hayâl

görürdü, ne gerçek.

O kadın, kocasının gözü önünde, oynaşıyla sevişip buluşmak istedi.

Kocasına, a bahtı yâver kişi dedi, ağaca çıkayım da meyva toplayayım.

Ağaca çıkınca ağlamaya başladı; yukarıdan kocasına baktı da dedi ki: Ters namussuz; üstüne kapanan o lûtf de kim?

Onun altına kadın gibi yatmışsın; a kişi meğer sen namussuzmuşsun.

Kocası; sanırım dedi, senin başın dönmüş; çünkü burada benden başka kimse yok.

3550. Kadın, ardında uyuyup kalan o kalpaklı adam kim diye buyuna sorup durmaktaydı.

Adam, a kadın dedi, in şu ağaçtan; başın döndü, iyiden iyiye bunadın.

Kadın ağaçtan inince kocası ağaca tırmandı. Kadın da oynasını kucığına çekti.

Adam, ağaçtan bakıp a fâhişe dedi, maymun gibi üstüne çıkan o adam kim?

Kadın, burada benden başka kimse yok, senin başın dönmüş; herze yeme dedi.

Adam, kadına, boyuna bu sözü söylüyordu; kadın, bu dedi, armut ağacından.

Ben de armut ağacındayken öylesine ters birşey gördüm a kalataban.

Haydi, in de gör, burada kimsecik yok; bütün bu hayâller armut ağacından.

Alay da birşey öğretmektir, onu gerçek olarak işit; onun görünüşteki alayına kapılma.

Her gerçek, alaycılara göre alaydır; ama alaylar bile, akıllı-larca gerçektir.

3560. Tembeller, armut ağacı ararlar ama bu armut ağacından o armut ağacına uzun bir yol var.

Armut ağacından in de yürü şimdi; gözün kamaşmış, yüzün allak - bullak olmuş.

Bu, benliktir, evvelki varlıktır; bu varlık kaldıkça göz ters görünür, şaşılışır.

Bu armut ağacından indin mi, ne düşüncenin eğriliği kalır, ne gözün, ne de sözün.

Görürsün ki bu ağaç, dalları yedinci gökte bir baht ağacı olmuş gitmiş.

Ondan indin mi, ayrılırsın ondan, Tanrı, rahmetiyle o ağacı değiştirir.

* Doğru görüş, kolay olsaydı Mustafâ, Rab'ten onu ister miydi?

* Yukarıda olsun, aşağıda olsun, cüzü' cüzü', hepsini de, senin katında nasıl onu bana öyle göster dedi.

* Ondan sonra var, gene tırman o ağaca; çünkü artık o ağaç, "Ol" buyruğuyla değişmiş, yemyeşil olmuştur;

3570. * Mûsâ'nın ağacına dönmüştür o ağaç; pılımı - pırtını Mûsâ'nın yanına çektin mi,

* Görürsün ki ateş, o ağacı yeşertmekte, güzelim bir hâle getirmekte; dalları da "Gerçekten de benim Allâh" demekte.

Onun gölgesinde, bütün dilekler, yerine getirilmekte. İşte İlâhî kimya da böyle olur.

O vakit, benliğin de helâl olur, varlığın da; çünkü o varlıkta, o benlikte ululuk sâhibi Tanrı'nın sıfatlarını görürsün.

* Eğri ağaç doğrulur; hakk'ı gösterir bir hâle gelir; "Kökü sâbittir de dalları - budakları göktedir."

Esenlik ona, Mûsâ hikâyesinin kalan kısmı

* Tanrı'dan vahiy yoluyla mühim bir haber geldi; artık eğriliği bırak dendi; "Artık doğru ol."

* Bu beden ağacı, Mûsâ'nın sopasıdır; onu elinden at diye emir geldi.

* At da hayrını, şerrini gör onun; ondan sonra da gene O'nun emriyle al onu.

* Atmadan önce o, sopadan başka birşey değildi; O'nun emriyle gene eline aldın mı, güzelleşti.

* Önce kuzulara, koyunlara yaprak dökerdi; derken o aldanmış topluma bir mucize oldu.

3580. * Firavun'a uyanların başlarına buyruk sâhibi kesildi; sularını kan etti; elleriyle başlarını dövmelerine sebep oldu.

* Tarlalarına, ekinlerine, yaprakları, taneleri yiyen çekirgeler yüzünden kıtlık düştü, ölüm üstü.

Mûsâ, işin sonunu görüp duâya koyuldu da dedi ki :

Bu toplum, düzelmeyi, doğru yola gelmeyi istemiyor; peki, bütün bu mucizeler, bu çalışma niçin?

Emir geldi, Nûh'a uy; bilinen, anlanan sonu görmeyi bırak dendi.

* Değil mi ki yola çağrıcısın sen, bilmezlikten gel; "Buyruğu bildir" emri, boş değil ya.

Senin bu ısrârının en aşağı hikmeti şu: Onların inatları, ısrarları meydana çıkmakta.

Böylece de her bölüğe, Tanrı'nın yol göstermesi de apaçık belirir, onların azıtmaları da.

Değil mi ki varlıktan maksat, gerçeği belirtmektir; öyleyse öğüdü de denemek gerek, azmayı, azıtmayı da.

* Şeytan onları azgınlık yoluna götürmekte ayak diriyordu; Seyh de doğru yola götürmekte ayak diriyordu.

3590. Bu dertli işler, birbiri ardınca ulanıp gittikçe Nil de baştan başa kan kesiliyordu.

Sonunda Firavun, kendisi, Mûsâ'nın yanına gitti, yalvarmaya başladı; iki büklüm oldu, yerlere eğildi.

A pâdişah dedi, bizim ettiğimizi sen etme; zâten söz söylemeye de yüzümüz yok.

Buyruğunu kabûl ettim, uğruna parça - parça olayım; yüceliğe alışmışım, hor tutma beni.

Haydi ey emîn er, merhametle bir oynat dudagını da şu ateşli ağız kapansın.

Mûsâ, yârabbi dedi, o beni kandırıyor; sana kanmışı kandırıyor.

Dinleyeyim mi, yoksa ben de düzen mi kurayım ona da fer'e yapışan işin aslını anlasın, vazgeçsin.

Çünkü her düzenin ash, bizim katımızdadır; toprakta olan herşeyin ash, göktedir.

Tanrı, o köpek dedi, ona da değmez; köpeğe uzaktan bir kemik ativer.

Haydi, o sopayı kımıldat da topraklar, çekirgelerin yok ettiklerini geri versin.

3600. Çekirgeler, hemen yansın, kavrulsun, simsiyah olsan da halk, Tanrı'nın değiştirmesini görsün.

Çünkü benim, sebeplere ihtiyacım yok; o sebepler, ancak perde olmak, örtü kesilmek için.

Böylece de tabiâte inanan, ilâca sarılır; müneccim, yüzünü yıldız döner.

İki yüzlü hırsından, alaca karanlıkta ziyan korkusuyla çarşıya gelir.

Kulluk etmemiş, yüzünü yumamış cehennem lokması, lokma aramaya koyulur.

Yayılp otlayan kuzu gibi halkın canı da hem yer, hem yenir. O kuzu yayıldıkça kasap sevinir; o der, bizim için murat yapığını otluyor.

Sen de yeyip içmekte cehennem gibi oburluk ediyorsun ama kendini, cehennem için semirtmedesin.

Kendi işine bak, bir günceğiz olsun hikmet çayırını otlada da o aydın, o güçlü gönül semirsin.

Bedenin yemesi, şu yemeye engeldir; can tâcire benzer, bedense yol kesiciye.

2610. Yol kesen, odun gibi yandı - yakıldı mı, tâcirin mumu, o zaman parlar, aydınlanır.

Çünkü sen, o akıldan ibâretsin, başka neyin varsa akılı örter. Kendini yitirme, saçma - sapan şeylerle uğraşma.

Bil ki her şehvet, şaraba, afyona bezner; aklın perdesidir; akıllı, onun elinden şaşırır gider.

* Yalnız şarap, sersemlik vermez; şehvete dâir ne varsa, gözü de bağlar, kulağı da.

İblis şarap içmekten uzaktı; fakat o, ululanmaktan, çifitlikten sarhoştı.

Sarhoş ona derler ki olmayan şeyleri görür; bakır, demir, ona altın görünür.

A Mûsâ, bu sözün sonu yoktur; sen dudaklarını oynat da çayır - çimen, tarla - ekin yeşersin.

Mûsâ öyle yaptı; o anda yeryüzü sümbüllerle, iri taneli basklarla yeşerdi.

Kıtlık görmüş, öküz açlığından ölmüş Mısırlılar, hemen o nimetlerin üstüne üşüştiler.

O lûfta erenler; insanlar, dört ayaklı hayvanlar, birkaç gün o vergiden yediler, doydular.

3620. Karınları dolunca nîmeti inkâra kalkıştılar; o zorluk geçti, derken gene azdılar.

Nefis bir Firavun'dur, sakın onu doyurma da o eski kâfirliği aklına gelmesin.

Ateşin harareti olmadıkça nefis güzelleşmez; demir kızıp ateş haline gelmedikçe sakın dövmeye kalkışma.

Bil ki beden aç kalmadıkça harekete gelmez; soğuk demirdir o, sen onu dövmedesin, bunu böyle bil.

İster ağlasın, ister zârı - zârı inlesin, aklını başına al; o, Müslüman olmaz.

O Firavun'a benzer; kıtlıkta, onun gibi, Mûsâ'ya varır, yalvararak huzûruna baş kor.

İhtiyacı kalmadı mı azgınlaşır; eşek, yükünü attı mı, çifte atmaya başlar.

İşi ilerledi mi, ağlayıp inlediğini unuttur gider.

Adam yıllarca bir şehirde yaşar da bir zaman uyudu, gözünü yumdu mu,

Düşünde, iyile, kötüyle dolu bir şehir görür; kendi şehri hatırına bile gelmez.

3630. Ben oradaydım, bu yeni şehir benim şehrim değil; nasılsa bu-
raya gelmişim, bağlanmışım demez.

Demesi şöyle dursun, boyuna o şehirdeymiş, orada doğmuş,
oraya alışmış sanır kendini.

Ne şaşılacak şeydir ki can da yurd edindiği, doğup geliştiği
yerleri

Hatırına bile getirmez; çünkü bu dünya düş gibi kaplar, kav-
rar onu; hani bulutun yıldızı örtmesi gibi.

Hele bunca şehirler gezmiş, bunca yollar çignemiştir de daha
tozları bile silkinmemiştir üstünden.

Gönlün arınması, baştan geçenleri görmesi için gereği gibi ça-
lışmamıştır ki insan.

İnsan gönlünü arıtmalı da gizliliklerden baş göstermeli; gözü-
nü açıp önu - sonu görmeli.

(Ş E R H)

3430. beyitten sonraki başlık ve bahis. Sıptı - Kıpti. Mevlânâ, bu ve bun-
dan sonraki bahiste, Mûsâ Peygamber'e inanan ve İsrâilîoğullarının oniki sıbtın-
dan (bölüğünde) birine mensup olup bir Kıpti ile, yani Kıbt kavminden olup
Firavun'a uymuş bulunan Mısırlı ile dost olan kişinin arasında geçen muhayyel
bir hikâyeyi anlatmakta, Sıptı'nın duâsıyla İmâna gelen Kıpti'nin varlığından
geçişini, sudan da, herşeyden de vazgeçip gönü huzûruna erişini, gerçekten de
pek güzel bir sûrette canlandırmaktadır. II. cildin 2040. beytinin şerhine bk.

3459. Mesnevi. Mevlânâ bu ve müteakub beyitlerde Mesnevi'nin anlamını,
herkesin kavrayamayacağını haklı olarak bildirmekte ve âdetâ bir itirazcıya,
yahut umûmi olarak itirazcılara cevap vermektedir (III. cildin 1252. beytinin
şerhine bk.).

3463. Şeh - Nâme - Kelle. Şeh - Nâme, (yahut Şâh - Nâme), İran'ın esâtiri
târihini dile getiren, farsçayı diriltten muhalled bir eserdir; ancak Zertüşt di-
nine mensup olanları övmesi, İslâmî bulunmaması, bâzi şâirlerin, bu kitabı ki-
namalarına sebep olmuştur. Şeh - Nâme, Firdevsi'nin eseridir. Firdevsi, Ebû'l -
Kaasun, Tûs'ludur. Adının Mansûr, Hasan, yahut Ahmed olduğu rivâyet edil-
miştir. Eserini 400 hicride (1010) bitirmiştir. 411 de (1020) vefât ettiği söyle-
nir (bk. Ritter: Firdevsi; İslâm Ans. c. IV, s. 643 - 649. Rayhâne; III, s. 205 -
208). Kelle için I. cildin 905. beytinin şerhine bk.

3474 - 3479. Bakarlar - Görmezler. VII. sûrenin, "Sen onları hidâyete ça-
ğırırın ama duymazlar ve görürsün ki onlar sana bakıyorlar; fakat görmez-
ler" meâlindeki 198. âyet-i kerîmesine işârettir ve 3479. beyitte âyetten lâfzî
ıktibas vardır.

3474. beyitteki "Rum ülkesi dilberleri"nden maksat beyaz tenli güzeller-
dir; Şark - İslâm edebiyatında "Rum" ve "Türk", dâimâ Hindîl, Habeş ve Zencî
ile karşılaştırılır; gece, saç, ben, aydın ve güzel olmayan, Hindû, Zencî ve Ha-
beş'e, gündüz, yüz, aydın ve güzel de Türk'e, Rum'a benzetilir.

3492. Buyruk sâhipleri - Tılsım, resim. Buyruk sâhipleriyle, kendini ulu
sanan, mevkîni hazmetmemiş bulunan kişiler kastedilmekte, onlar, cansız re-
simlere, adama söz söylemeyen tılsımlara benzetilmektedir.

3494. Duâ. "İnsanın, (dîn) kardeşine, onun gıyâbında duâsı kabûl edilir,
başı ucundan da bir melek, âmin, dilediğinin misli sana da olsun der." (Ha-
dis; Câmî; II, s. 13).

3496. Kerûbi. II. cildin 2346. beytinin şerhine bk.

3497. Meryem - Kuru dal. I. cildin 1942. beytinin şerhine bk.

3502. Tas - Damdan düşmek. Bir işin meydana çıkması anlatılırken "Tası
damdan düştü" denir; farsça ata sözüdür.

3503. İnsan ancak çalıştığını elde eder. LII sûre; Necm, 39. Ayet lâfzen ıktibas edilmiştir.

3509 - 3510. Dal - Yapışmak, cömertlik. "Cömertlik, cennet ağaçlarından bir ağaçtır; dalları dünyaya sarkmıştır. O ağacın bir dalına yapışanı o dal cennete ağıdır. Nekeslik de cehennem ağaçlarından bir ağaçtır; dalları dünyaya sarkmıştır; kim o dallardan birine yapışırsa o dal, onu cehenneme atar." (Hadis; Câmi'; II, s. 31).

3513. Allâh satın aldı. IX. sûrenin (Tevbe) 111. âyetinde, malla, canla savaş, cennet karşılığı bir alış - verişe benzetilmekte, meâlen, "Gerçekten de Allâh, cennet, onların olmak üzere, inananlardan bir kısmının canlarını, mallarını satın aldı; onlar Allâh yolunda savaşır, öldürürler, öldürülürler; her iki sûrette de vaadi gerçektir; Tevrat'ta, İncil'de, Kur'an'da da sâbittir; Allâh'tan daha fazla kim vefâ eder ahdine? Artık şu giriştiğiniz alış - verişten dolayı müjdeleşin ve budur en büyük saâdet ve kurtuluş" buyurulmaktadır. "Allâh satın aldı" sözü, âyetten lâfzen ıktibas edilmiştir.

3516. Kâf hâ yâ aynı sâd. Kur'an-ı Mecid'in XIX. sûresi (Meryem), bu harflerle başlar ve bu harfler, sûrenin ilk âyetidir. Kur'an'da yirmi dokuz sûre, bir, iki, üç, dört, yahut beş harfle başlar. Bunların, Allâh'la Rasûlü arasında bir şifre mâhiyetini taşıdığı, her harfin, Allâh'ın sıfatlarından bir sığata, adlarından bir ada işâret olduğu, Hz. Peygamber'e (S.M.) hitâb edildiği, hattâ gelecek zamanlarda, olacak şeylerin remizleri bulunduğu hakkında çeşitli rivâyetler vardır. Sûredeki harflerin "Kâfi, Hâdî, yed - el, Alîm, Sâdik" adlarına işâret olup, "halkına Kâfi, yâni yarattıklarının her işine yeter bulunduğu, kullarına Hâdî olduğu, yâni onları doğru yola hidâyet ettiği, "yed" inin, yâni kudret elininin, onların kudretlerinden üstün, herşeyi Alîm, yâni bilici ve vaadinde Sâdik, yâni gerçek olduğu" tarzında da yorumlanmıştır (Mecma'ul - Beyan; VI, s. 502). Mevlânâ, XXXIX. sûrenin 36. âyetinin baş tarafı olan ve "Allâh kuluna yetmez mi?" meâlini veren âyetteki "Kâfin" sözüne dayandığına göre "Kâf" ı, bu mânâda yorumlamaktadır.

3521 - 3524. Mûsâ - Sopa. I. cildin 181, 278-279. beyitlerin şerhlerine bk.

3532. Dağlar - Tesbih. XVII. sûrenin (Esrâ) 44. âyetinde, herşeyin Tanrı'yı tesbih ettiği, noksan sıfatlardan münezzehe olduğunu söylediği, fakat anlamadığımız bildirilir; bu âyete işârettir.

3534. Dünya - Yürümek. XXVII. sûrenin (Neml) 88. âyet-1 kerimesinde, dağların donmuş ve durur bir halde görüldüğü, fakat bulutlar gibi yürüyüp aktıkları bildirilmektedir. Bundan önceki âyete nazaran bu âyet, kıyamete âit olmakla beraber arzın hareketi ve oluşun dâimiliği bakımından hükmü, zamanla kayıtlı değildir; beyitte buna işâret vardır.

3536. Mezar - Bahçe, çukur. Kabrin, cennet bahçelerinden bir bahçe, yahut cehennem çukurlarından bir çukur olacağına dâir vârid olan hadise işârettir (Câmi'; I, s. 52 - 53).

3539. Hel etâ. II. cildin 978. beytinin şerhine bk. Âyetten lâfzi ıktibas vardır.

3540 - 3543. ve sonraki bahis; Armut ağacı. I. cildin 2372. beytinin şerhine bk.

3567 - 3569. Mustafâ - Nasılsa öyle göster. "Allâhım, sâlih kullarına nasıl gösteriyorsa, bana da dünyayı öyle göster." (Hadis; Künûz'ül - Hakaik; I, s. 51).

3569. Ol. I. cildin 1797. beytinin şerhine bk. Âyetten lâfzi ıktibas var.

3570 - 3571. Mûsâ. I. cildin 181. beytinin şerhine bk. Âyetten lâfzi ıktibas var.

3574. Kökü sâbit. XIV. sûrenin (İbrâhîm) 24. âyetinde "Temiz sözün", yâni Allâh'ın birliğini bildiren Tevhid kelimesinin, kökü sâbit, dalları, bu dağları gökte bulunan bir ağaca benzediği bildirilmektedir. Beyitte âyetten lâfzen ıktibas vardır. Temiz söz, imândır, ağaç da mü'mindir tarzında da tefsir edilmiştir. Bundan sonraki âyette, bu ağacın, Rabbinin izniyle her an meyvasını verdiği, 26. âyetteyse, pis sözün, kesilip yerden çıkarılmış, duracak hâli kalmamış pis bir ağaca benzediği bildirilir. Temiz ağacı imân olarak kabûl edenlere göre meyvası, hayır ve sevaptır; pis ağaçsa küfürdür (Mecma'ul - Beyan; c. VI, s. 312 - 313).

3575. Artık doğru ol. XI. sûrenin (Hûd) 12. âyetinde, "Emredildiğin gibi doğru ol" buyurulmaktadır. Hz. Peygamber'in (S.M.) "Beni Hûd Sûresi ve benzerleri ihtiyarlattı" buyurduğu rivâyet edilmiştir (Câmi'; II, s. 34). Beyitte âyetten ıktibas vardır. XLII. sûrenin (Şûrâ) 15. âyetinde de aynı emir geçer.

3576 - 3581. Bu beyitlerde Mûsâ Peygamber'in (A.M.) sopası, varlığa, benliğe benzetilmektedir. Tanrı buyruğuyla sopayı atan, yani varlığını terkederek kişisel gerçek varlıkla var olacağı cihetle ona, herşeyin baş egeceği, fakat kendinde bir varlık vehmeden kişinin, bâtil şeylere kapılacağı bildirilmekte, bu arada XX. sûrede (Tâ hâ) geçen Mûsâ kıssasının da birçok yerleri nakledilmektedir.

3585. Buyruğu bildir. V. sûrenin (Mâide) 67. âyetinde geçer; beyitte lâfzi ıktibas vardır.

3589. Şeyh. Mevlânâ, bu beyitte "Şeyh" sözüyle Mûsâ Peygamber'i (A.M.) kastetmektedir. Şeyh, ulu, ihtiyar, bilgin anlamlarına gelir; en tanınmış anlamı, ihtiyardır. Fakat Mevlânâ'nın daha önce bir münâsebetle anlattığı gibi, "Akıl yaşta değil, baştadır" atasözünü uygun ve "Bhînin içinde şeyh", yâni ihtiyar, fakat aynı zamanda görgülü, bilgili, olgun kişi, "ümme-i içindeki peygamber gibidir", "Evinde şeyh (aynı anlamlara gelebilir), kavmi içinde peygamber gibidir" hadislerine münâsib olarak (Câmi'; II, s. 39) Mûsâ'yı, bu bakımdan bu sözle anmakta, yalancı, geçimci olmamak şartıyla yol gösteren, gerçek önder olan kişinin de aynı vazifeyi görmekte olduğunu belirtmektedir.

3613. Şarap - Sarhoşluk. Şarabın, içkinin sarhoşluk verdiği, sarhoşluğun da aklı karıştırdığı, düşünceyi giderdiği malûmdur; fakat yalnız şarap, sarhoşluk vermez; her haram olan şey adamı sarhoş eder; aklını başından alır. Hz. Pîr, bu beyitte bunu söylemekte ve bütün muharremâttan çekinmeyi tavsiye buyurmaktadır.

••

(M E T İ N)

* İnsanımı ibtidâdan beri yaratılış hâlleri,
yaratılış konakları

İnsan, önce cansızlar ülkesine gelmiştir; cansızlardan nebatlara düşmüştür.

Yıllarca nebatlarda ömür sürmüştür de cansızlardaki savaşını hatırına bile getirmemiştir.

Nebatın canlılara düşünce de nebat olduğu zamanki hâli hatırına gelmez.

3640. Yalnız yeşillığe gönlü akar; hele bahar oldu da çiçekler açıldı mı.

Çocukların gönülleri de analarına akar; akar ama neden analarını severler, neden ana sütünü arzularlar, bilmezler ki.

Bu, her yeni müridin, o bahtı genç, yüce pîri pek sevmesine benzer.

* Bu aklın cüz'ü, Akl-ı Küll'dedir; bu gölgenin hareketi, o gül dalının hareketi yüzündendir.

* Sonunda gölgesi, kendisinde yok olur - gider de gönlünün neden aktığını, bu araştırmanın neden olduğunu anlar, bilir.

A bahtı yâver kişi, bu ağaç oynamasa, dalın gölgesi nasıl oynar?

Tekrar onu bilen yaratıcı, onu tutar, hayvanlıktan insanlığa çekmeye başlar.

Böylece ülkeden ülkeye gider de sonunda akıllı, bilgili, yüce bir hâle gelir.

Önceki akılları hatırlamaz ya; bu akıldan da geçecektir, gene değişecektir o.

Sonunda bu hırsıla, istekle dopdolu akıldan da kurtulur; yüzbinlerce şaşılacak akıl görür.

3650. Uyumuştur, önceki hallerini unutmuştur ama, onu bu unutkanlıkta bırakırlar mı hiç?

Gene onu uykusundan uyandırırılar; o da önceki hâline acı - acı güler.

Uykuda uğradığım o gam neydi, doğru - düzen halleri nasıl oldu da unuttum;

Nasıl oldu da o gamın, o illetin bir düştün, bir aldandıktan, bir hayâlden başka birşey olmadığını bilemedim der.

* Dünya da, uyuyan kişinin düş görmesine benzer; uyuyan, sanır ki bu hayaller gerçektir, sürüp gitmektedir.

Derken ansızın ecel sabahı gelir - çatar; onu zan, düzen karanlığından kurtarır.

Yerini, yurdunu görünce gamlandığına, tasalara battığına gülesi gelir.

İyi - kötü, bütün düşte gördüklerin, bir bir, mahşer günü meydana çıkar.

Şu dünya uykusunda neler yaptıysan, uyanınca sana belirir de.

Böylece rüyada yaptığın işlerin kötü olmadığını, bunların yorumunun bulunmadığını sanmamamı sağlar.

3660. A esire zülmeden, şu gülüşün bile, yorum günü ağlayışındır, feryâd edişindir.

Düşte ağlayışın, derde düşman, gamlanman, bil ki uyanınca sevinmenle yorulur.

* Ey Yusuf'un derilerini paralayan, şu ağır uykudan, kurt olarak kalkarsın.

* Huyların, birer - birer kurt olur da, kızgınlıkla her yanını paralar senin.

* Kan, ölümünden sonra da uyumaz, kısâs kalkmaz; öldüm de kurtuldum deme.

* Bugünkü kısâs, bir düzendir; o kısâsın çetinliğine karşı bir oyundur, bir oyuncaktır.

* Bu cezâ, savaşı, fitneyi yatıştırmak içindir; orada verilecek cezâ, adamı hadim etmektir, buysa sünnet etmek.

* Cehennemlikler açtır; Tanrı'ya, yârabbi, rızıkımızı bollaştır, bize tez ulaştır, sabrımız kalmadı diye yalvarırlar, sızlanırlar.

Bu sözün sonu yoktur; A Mûsâ, artık o eşekleri bırak o çayır-lıkta, otlayıp dursunlar.

Otlasınlar da, o güzelim otlar, onları semirsin; yalnız bizim kızgın kurtlarımız da vardır, bunu da bil.

3670. Kurtlarımızın ulumalarını duyuyoruz; şu eşekleri onlara yedirelim gitsin.

Dudaklarından çıkan o güzel soluk kimyası, bu eşekleri adam etmek istedi.

Sen çok çağırdın, lütufta bulundun; cömertlik ettin; fakat şu eşeklerin talihleri yokmuş; adamlık kısmet değilmiş onlara.

Bâri nimet yorgamını ustlerine ört de gaflet uykusu, tez kap-
lasın onları.

Dalsınlar, uyusunlar da sıçrayıp uyanınca görsünler ki mum
sönmüş, sakıy çekilip gitmiş.

Azınlıkları, seni şaşkınlığa düşürdü; bu azınlığa karşı hasret
şarabını da içerler onlar.

Adâletimiz, dışarıya adım attı mı, her çirkin, lâyiği olan cezayı
görür.

* Apaçık görmedikleri o pâdişah, her hususta, gizlice onlar-
ladır.

Akıl gibi hani; onu da şu gözlerin görmez ama bedeninde, se-
ninledir.

Önünü görmezsin ama a kişi, o seni sınıyor, duruşunu da görür,
oynayışını da.

3680. Ne şaşılacak şey ki o akıllı yaratan da seninleyken sen, bunu
câiz görmezsin.

İnsan, akıldan gaflet eder de kötülüklerin çevresinde döner,
dolaşır; ondan sonra da akıl, onu kınamaya başlar.

Senin, aklından haberin yok ama bu kınayış, aklın varlığından
değil de nedir?

Aklın olmasaydı, senden haberi bulunmasaydı, bu kınayışla
sana sille vurur muydu hiç?

Fakat nefsin de ondan gaflet etmeseydi, o deliğe girer miydin,
o delilikleri eder miydin hiç?

Demek ki sana göre aklın, bir usturlaba benzer; varlık güneşi-
nin yakınlığını bununla bilir, anlarsın.

Aklın sana yakınlığı neliksizdir, niteliksizdir; akıl ne sağdadır,
ne solda; ne öndedir, ne ardda.

Bu, böyleyken pâdişahın, neliksiz, niteliksiz yakınlığı nasıl ol-
maz; çünkü akıl, o yoldan söz bile açamaz.

Parmağının oynaması, ne parmağın önündedir, ne ardında; ne
solundadır, ne sağında.

Uyku çağında, ölüm zamanında o oynayıyor, ondan gider; uyanık-
ken gene gelir, eş - dost olur ona.

3690. Parmağına hangi yoldan gelir o oynayıyor ki, o yokken parma-
ğının hiçbir faydası yoktur.

Gözünün ışığı, gözbebeğindeki ışık, gözüne, altı yönden ayrı
hangi yoldan geliyor?

* Halk âlemi yönlüdür, yanlıdır; Emr ve sıfatlar âlemiyse, bil
ki yönsüzdür, yansızdır.

* A benim güzelim, Emr âlemini yönsüz bil; şu hâlde emre-
den, ondan da daha yönsüzdür.

* Aklın yönü yok ya; Kur'ân'ı bilen, bildiren, akıldan da üs-
tündür, candan da üstün bir candır.

* Hiçbir yaratılmış yoktur ki ona ihtiyacı olmasın, onunla il-
gisi bulunmasın; ama o ilgi de amıca, neliksizdir, niteliksizdir.

* Çünkü canda ne ayrılış vardır, ne ulaşmak; ama zan, ayrıl-
maktan, ulaşmaktan başka bir sûretle olabilecek ilgiyi kavraya-
mız.

* Sen ayrılmaktan, buluşmaktan ayrı bir kılavuzun izine uy;
ama iz izlemek de susuzu kandıramaz.

* Asıldan uzaksan boyuna iz izleyedur da erlik damarın, so-
nunda seni, buluşmak durağına kavuşturmuş.

* Akıl, bu bağılılığa nasıl yol bulsun ki ulaşmaya, ayrılmaya
bağlıdır şu akıl.

3700. * Onun içindir ki Mustafâ, bize vasiyyette bulundu; Tanrı'nın
zâtını pek aramayın, zâtından pek bahsetmeyin dedi.

Esâsen Tanrı'nın zâtını düşünmek, gerçekte zâta bakmak, zâti
görmek değildir ki.

* Çünkü düşünen kişinin zannı, yola bağlıdır; Tanrı'ya dekse
yüzbinlerce perde vardır.

* Her kişi, bir perdeye ulaşmıştır; ulaştığım O'dur sanır ama
bu, onun vehmidir.

* Peygamber, bu yüzden o vehmi ondan giderdi; yanlışa düşe-
rek sevdâlar pişirmesini böylece önledi.

* Çünkü onun vehminde edebi terkediş vardır; Rab'se edepsizi
baş aşağı eder.

* Baş aşağı düşüş de şudur: İnsan, aşağılara doğru gider de
gider; fakat kendisi üstün sanır.

* Zâten sarhoşun yapabileceği de budur: O, gökle yeri ayırde-
demez ki.

* Onun, Tanrı'nın şaşılacak şeylerini düşünün, ululuğunu, bü-
yüklüğünü görün de kendinizi kaybedin.

* Onun sanatına karşı sakalını, bıyığını yitiren, kendi haddini
bilir, sanat sâhibine dâir söz bile etmez.

3710. * Candan, gönülde, "Ben seni övemem" sözünden başka bir-
şey söyleyemez; çünkü ona dâir söz, sayıya da sığmaz, sınıra da.

**

(Ş E R H)

3636. beyitten sonraki bahis. Bu bahiste sūflerin inançlarından "Devir" i anlatmaktadır. İnsanın maddesi, yediği şeylerden meydana gelir; yediği, içtiği şeylerse hayvan, nebat ve cemaddır; yani canlılar, bitkiler ve cansızlardır. İnsan, "Mevâlid-i Selâse - Üç çocuk" denen cansızlar, nebatlar ve canlılar âlemine gelmeden önceyse tabiatlar ve unsurlar âleminde, yani kuruluk, yaşlık, soğukluk, sıcaklık ve toprak, su, yel ve ateştedir. Unsurlara gelmedense göklerde, daha önce Tanrı bilgisindedir. Cansızlar, unsurlara, canlılara döner; canlılar, bitkileri yerler; insansa bütün bunları yer. İnsanın maddesi, menî hâline gelmeden önce âlemin cüzü'lerinde dağınk bir hâdedir; ana ve baba, çocuğun maddesini unsurlardan ve mevâlidenden toplar; çocuk, ana rahminde de cansızlar, bitkiler ve canlılarla beslenir. Yalnız "devr" in, tenâsuhla hiçbir ilgisi yoktur; tasavvufta ve dinde tenasuh, yani ruhun cesetten cesede geçişi, bâtıl bir inançtır. Külli ruh, bütün zerrelere mevcuttur. Cansızlarda, varlığını sürdürmek, bitkilerde gelişmek, büyümek ve üremek, canlılarda duymak ve hareket etmek suretiyle tezâhur eder. İnsânî ruhsa, anlamak, söylemek, düşünmek vasıflarını gösterir ve bir "Lâtilfe-i Rabbâniyye" olan insânî ruh, insan öldükten sonra da bâkiydir ve kıyâmete dek "Berzah" âleminde (I. cildin 3548. beytinin şerhine bk.).

3643 - 3644. Akl-ı Küll - Gölge. I. cildin 116, 139 ve 1907. beyitlerinin şerhlerine bk.

3654. Dünya - Uyku ve Rüyâ. III. cildin 1731. beytinin şerhine bk.

3662 - 3663. Yûsuf - Kurt. I. cildin 118. beytinin şerhine bk.

3664 - 3667. Kan - Kısâs. Kısâs, lügatta, yapılan kötülük ve cinayette ödemek anlamına gelir. Şeriatla, dînin nehyettiği bir şeyi işleyenin, birisine kötülük edenin, haksız olarak adam öldürenin, bunu, akli başındayken yapmışsa, kasden o suçu işlemişse, gene şeriat hükmüne göre cezalanmasına denir ve bilhassa, adam öldürenin öldürülmesi hakkında kullanılır. II. sûrenin (Bakara) 179. âyet-i kerimesinde, "Çekinmezli sağlamak için, ey akli - fikri olan, düşünen kişiler, kısâsta sizin için hayat vardır, buyurulmaktadır.

Kısâs, yapılan kötülüğün dünyada çekilen cezasıdır; dünyada çekilmeyen cezanın, âhirette, çok daha çetin olarak çekileceği de dîni inançlardandır. Halk arasında "Kan uyumaz" sözü, atasözü olarak kullanılır.

3666. beyitte, LVII. sûrenin (Hadid) 20. âyet-i kerimesine işaret edilmekle ve "oyun" anlamına gelen "lu'b" sözü bu âyetten ıktibas edilmektedir (II. cildin 2602. beytinin şerhine bk.).

3667. beyitten sonraki bahis. Cehennemlikler açtır. LXXXVIII. sûrenin (Gaaşiyeh) 5 - 7. âyetlerinde, cehennemliklere sıcak su sunulacağı, yemek olarak

zehirli tiken verileceği, bunun da onları beslemeyeceği gibi doyurmayacağı bildirilir; bu âyetlere işaret edilmektedir.

3677. Onlarla. LVII. sûrenin (Hadid) 4. âyetinde, "Nerede olursanız olun, O, sizinle beraberdir ve Allâh ne yapıyorsanız hepsini görür" buyurulmaktadır; beyitte bu âyete işaret edilmektedir. Bu beraberlik ve görüş, zâtî beraberlik ve gözle görüş olmayıp ilmi beraberlik ve görüşür.

3691 - 3699. Halk - Emr. II. cildin "Dibâce" sine bk. 3676. beyitte geçen "usturlab" için de I. cildin 110. beytine bk.

Bu beyitlerde aklın, insan bedenine, maddî olarak ulaşıp ayrılmadığı, rûhun da bedende, neliksiz - niteliksiz olarak tasarrufta bulunduğu izâh edilmekte ve Tanrı'nın âlemle ve insanla beraberliği de bundan daha üstün bir tarzda neliksiz - niteliksiz olduğu anlatılmaktadır.

3694. Kur'an'ı bilen - Bildiren. LV. sûrenin (Rahmân) 1 - 4. âyetlerinin meâlî şudur: "Rahmân, Kur'an'ı öğretti; insanı halketti; ona dilleri, konuşmayı belletti." Beyitte, "Allamahul - Beyân" sözü, lâfzî ıktibasır.

3700. Zâtı düşünmek. "Allâh'ın yarattıklarını düşünün, Allâh'ı düşünmeyin, düşünürseniz helâk olursunuz", "Halkı düşünün, yaratıcı düşünmeyin; çünkü onu siz takdir edemezsiniz, sizin haddiniz değildir", "Allâh'ın nimetlerini düşünün, Allâh'ı düşünmeyin." (Câmi, I, s. 111)

3702 - 3709. Perdeler. "Herşey hakkında düşünceye dahn; ancak yüce Allâh'ın zâtını düşünmeyin; çünkü yedinci kat gökten kürsisine (bilgisine, kudretine) dek yetmiş bin nûr vardır; oysa (kudreti bakımından) bunun da üstündedir." (Câmi; I, s. 111)

İmâm Muhammed'ül - Bâkır'dan, "En ince mânâlarıyla vehimlerinizin eriştiği herşey, sizin gibi yaratılmıştır, yapılmıştır; size reddedilmiştir", İmâm Rızâ'dan da "Vehminize ne gelirse gelsin, Allâh, onun gayridir" hadisleri rivâyet edilmiştir (Vâfi'den naklen Ahâdis-i Mesnevî; s. 142. Aynı kitabın 50 - 51. sahifesine de bk.).

3710. Seni övemem. Hz. Peygamber'in (S.M.) Vetr namazının (kunûtunun) sonunda "Allâhım, gazebinden rızâna, ıkaabından bağışlamana, senden sana sığınırım; ben seni övemem; sen kendini nasıl övdüysen öylesin" buyurduğunu Hz. Ali rivâyet etmiştir (Müsned, Müslim, Câmi' ve İhyâ'dan naklen Ahâdis; s. 2).

**

(M E T İ N)

- * Zü'l-Karney'n Kafdağı'na gitmesi, ey Kafdağı, Tanrı sıfatının ululuğunu bize anlat demesi, Kafdağı'nın O'nun ululuğu söze gelmez ki; o ululuğa karşı anlayışlar yok olur gider demesi;
Zü'l-Karney'n, hatırında olan, sence söylenmesi
kolay bulunan sıfatlarından birini söyle
diye yalvarması

Zü'l-Karney'n Kafdağı'na gitti; dağın zümrüt gibi arı-duru olduğunu gördü.

Bütün dünyâyı çepe çevre kuşatmıştı; Zü'l-Karney'n, o dağın bu çeşit, tek bir hâlde yaratılışını görüp şaşırdı.

Sen dedi, dağsan, öbür dağlar nedir? Senin ululuğuna karşı onlar oyuncak.

Kafdağı, benim dedi, o dağlarda damarların var; eşidim olan, güzellikte, alımda bana benzeyen dağ yoktur.

Her şehirde benim bir gizli damarım var; dünyanın her yanı, benim damarlarıma bağlanmıştır.

Tanrı, bir şehre deprem vermek istedi mi, bana söyler, ben o damarı oynatırım.

O şehir, kahırla oynattığım o damara bağlıdır; orada deprem başlar.

Tanrı, yeter deyince, damarım durur; duruyor görünürüm ama boyuna işte-güçteyim ben.

Melhem gibi dururum ama, onun gibi de çok işler görürüm. Akıl gibiyim hani; akıl da durur görünür ama söz, ondan tepreşir, meydana gelir.

3720. Fakat buna akli ermeyen kişiye göre deprem, yeryüzündeki buharlardan meydana gelir.

- * Bir karınca, kâğıdın üstünde giderken kalemi gördü, onu övmeye koyuldu. Bir başka karıncanın da gözü keskindi; kalemi övene, parmakları öv dedi; çünkü hünerin, parmaklardan meydana geldiğini görüyorum. Gözü, ikisinden de daha aydın olan bir başka karıncaysa, ben dedi, kolları öveceğim; çünkü parmaklar, kolların cüzü'leri... Bu, böylece ulanıp gitti.

Bir karıncacık, bir kâğıdın üstündeki kalemi gördü; öbür karıncalara da bu sırrı söyledi.

O kalem dedi, şaşılacak yazılar yazdı. Kâğıdı fesleğenliğe, süsenliğe, güllüğe çevirdi.

Öbür karınca, o sanatı yapan, parmaklar dedi; bu kalem, iş görmekte ferî', eser.

Üçüncü karınca, iş koldan meydana geliyor dedi; zayıf parmaklar, onun zorundan yazı yazmakta.

Böylece yüceden yüceye gide-gide, iş, karıncaların en ulusuna vardı-dayandı. O karıncanın birazcık anlayışı vardı.

Bu hüneri görünüşe vermeyin dedi; çünkü uyuyan, ölen kişinin böyle şeylerden haberi bile yoktur.

Görüntüş, elbiseye, sopaya benzer, cansız, akılsız oynamaz onlar.

Ama o da, akılla gönlü Tanrı evirip çevirmese, onların cansız kalacaklarını bilmiyordu.

Tanrı, bir zaman, akıldan yardımını kesti mi, herşeye eren akıl, aptallıklar etmeye başlar.

3730. Kafdağı, söz incilerini delmeye koyulunca, Zü'l-Karney'n de onu, söz söyler bulunca,

Dedi ki: A sözler söyleyen, a herşeyden haberi olan dağ, bana Tanrı sıfatlarını anlat.

Kafdağı, yürü-git dedi; o, söze sığmaz, anlatmaya gelmez ki.

Yahut kaleimde o güç yoktur ki kendi başına, onların haberlerini sahifelere yazsın.

Zü'l-Karney'n, a iyi kişi dedi, Tanrı'nın şaşılacak şeylerine âit en küçük bir hikâye olsun, söyle.

Kafdağı, işte dedi, şuracıkta üçyüz yıllık bir yol olan ova; pâdişah o ovayı kar dağlarıyla doldurdu.

Sayırsız kar dağları, her zaman kar dağlarının üstüne yığılmakta; her zaman o ovaya kar yağmakta.

Bir kar dağı, öbür kar dağının üstüne çökmekte; karın serinliği yerin dibine dek varmakta.

Bir kar dağı, öbür kar dağının üstüne, soluktan soluğa o hat-siz, hesapsız koca ambardan gelip çöker.

A pâdişahım, böylesine bir vâdi olmasaydı, cehennem harâreti beni de yok eder giderdi.

3740. Sen de gaflete dalmışları kar dağları bil de akılluların perde-leri yanmasın.

Kar yağdıran bilgisizliğin ışığı vurmasaydı, Kafdağı bile iştiyak ateşiyle yanar giderdi.

Zâten ateş de Tanrı kahrından bir zerredir; kötü kişileri korutmaya yarar bir kamçıdır.

* Bu kadar büyük, bu kadar üstün kahriyle gene de lütfunun soğukluğu, kahrından üstün, kahrından ileri.

* Mânâ bakımından neliksiz, niteliksiz bir ilerilik bu; ileri gideni de, geri kalanı da, ikiliksiz gördün işte.

* Görmezsen, aşağılık anlayıştıdır bu; çünkü halkın akılları, o mâdenden ancak bir arpadır.

* Aybı kendine ver, din delillerine değil; topraktan yaratılan kuş, bunu nasıl anlayabilir, din göğüne nasıl erişebilir?

* Kuşun uçup dolaşacağı yer, yüce havalardır; çünkü onun meydana gelişi şehvettendir, nefis havasındandır.

* Öyleyse sen, hayır, evet demeyi bırak, şaşırıp kal da, önüne Tanrı rahmetinden bir binek gelsin.

* Bu şaşılacak şeyleri anlamakta acze düşer de evet dersen, bu, senin için bir tekellüftür, bir zahmettir.

3750. * Hayır dersen, bu hayır demen de boynunu vurur senin; o hayır sözüyle kahr gelir, pencereni kapayıverir.

* Öyleyse sen, şaşırıp kal, bu yeter; şaşırıp kal da Tanrı yardımı, önden de gelsin, arttan da.

* Şaşırıp kaldın, aptallaşıp yok oldun mu, hâl diliyle "Sen bize doğru yolu göster" dedin demektir.

* Bu iş, büyük bir iştir ama titremeye başladın mı, o güç iş yumuşar sana; o büyük iş dümdüz olur gider.

* Çünkü o büyüktür, güçtür ama inkâr edene; fakat âciz oldun mu, lütuftur, ibsandır.

(ŞERH)

Kafdağı. Metinde belirtildiği gibi, dünyayı çepeçevre kuşattığına, yeryüzünün, bütün damarlarının kökünün, o dağda bulunduğu inanan bir dağ. Bu dağın, sūfilerce tevili için I. cildin 1393. beytinin şerhine bk. Zül - Karneyn için II. cildin 45. beytinin şerhine bk. Bu dağın ardında devlerin bulunduğu da halk inançlarındandır. Gene halk inancına göre yılan, eceliyle ölmez. Ömrü yüz, bir inanca göre de bin yılı aşan yılan ejderhâ olur, ağzından ateşler saçar, geçtiği yerdeki otları, ekinleri yakar, nefesiyle insanları, hayvanları çekip yutar. Melekler, bunun şerrini def'etmek için ateşten zincirlerle çekip Kafdağının ardına atarlar.

Şa'lebi'nin "Kasas" ile Ebü'l-Fütûh Tefsiri'nde, Mevlânâ'nın bu hikâyesinin bulunduğunu rahmetli Furûzan - fer fildiriyor :

"Veheb dedi ki: Zül - Karneyn, Kafdağı'na geldi; çevresindeki küçük dağları gördü; oysa pek büyüktü. Ona, sen nesin diye sordu. Dağ, ben Kaf'ım dedi. Zül - Karneyn, peki dedi, çevrendeki bu dağlar ne? Kaf, onlar benim damarlarımdır; Tanrı bir yere deprem vermeyi dilerse oraya ulaşan damarım harekete gelir dedi. Zül - Karneyn, Allâh'ın ululuğundan bana bir haber ver dedi. Kaf, onun şanı, tavsife sığmaz, vehme gelmez dediyse de Zül - Karneyn, anlatılabilecek kadarını anlatmasında ısrâr edince Kaf, benim ardımda bir yer var dedi; beşyüz yıllık yol. Orada birbirli üstüne yığılmış kar dağları vardır. Daha ötede de öyle soğuk dağlar vardır, tıpkı öncekiler gibi. Bu kar dağları, bu soğuk yer olmasaydı dünya, cehennemın harâretiyle yanar giderdi." (Maâhiz; s. 153 - 154).

3720. beyitten sonraki bahis. Kalem - Karınca. Bu hikâyeye Mevlânâ, görümlerdeki farkları bildirmektedir. Kalemli gören, yazıyı kalemden, eli ve parmakları gören, elden, parmaklardan, kolu gören ondan bilir. Akla - fikre dek yol bulunsa, yazının, akıldan - fikirden meydana geldiğini anlar. Fakat aklın - fikrin de ötesine varablen görüş, yazının, aklı - fikri ibrâ' eden bir kudret eserli olduğunu idrâk eder.

Furûzan - fer, bu temsilin, Gazâlî'nin "İhyâ" siyle "Kimyâ-yı Saâdet" inde bulunduğunu bildirmekte ve "Kimyâ" dan naklen ibâre vermektedir (Maâhiz; s. 154).

3743 - 3851. Bu beyitler, aklın sınırını, aczin sınırsızlığını bildirmektedir.

3752. İndini - Sen bize doğru yolu göster. I. sūrenin (Fâtîha) 6. âyetinin ilk cümlesidir ve lâfzî iktibas vardır.

(M E T İ N)

Selâm ona, Cebrâîl'in, kendisini, Mustafâ'ya, Allâh'ın salât ü selâmu ona olsun, kendi sûretiyle göstermesi; yedi yüz kanadından biri görününce Tanyerini kaplaması, bütün yalımlarıyla güneşin örtülmesi

Mustafâ, Cebrâîl'e dostum dedi, nasılsan, ne şekildeysen, Bana, apaçık, öyle göster kendini de göreyim, seyredeyim. Cebrâîl, dayanamazsın, sende o tâkat yoktur; duygu zayıftır, güçsüzdür, güç gelir sana dedi.

Mustafâ, kendini göster de dedi; duygu ne kadar zayıf, ne kadar güçsüz; şu beden, bâri onu bilsin.

İnsanın bedenindeki duygu zayıftır ama özünde de pek büyük bir huy vardır.

3760. Şu beden, taşla demire benzer; fakat yaptığı iş bakımından da çakmak gibidir.

Taşla demir ateşi doğurur; fakat ateş doğdu mu da, bu ikisinc, bu anayla babaya kahırlar yağdırır.

Gene ateş, bedenin bir sıfatıdır, ama gene de bedeni kahredicidir, bedene yalımlar saçıcıdır.

* Ama bedende de bir yalım vardır ki İbrâhim'e benzer; ateş burcu, onun yüzünden kahrolur gider.

* İşte o hünerler sâhibi Peygamber, bundan dolayı, "Biz, ileri gidenlerin son gelenleriyiz" buyurdu.

Görünüşte şu ikisi de bir örse zebundur ama huy bakımından, demir mâdenlerinden de üstündür onlar.

* Demek ki insan oğlu, görünüşte dünyanın fer'idir ama sıfat bakımından onu, dünyanın aslı bil.

İnsanın dışı, bir sivrisinekten yaralanır; fakat içi, yedi kat göğü kavrar, kaplar.

Peygamber, isrâr edince Cebrâîl, kendini birazcık gösterdi; öylesine heybetliydi ki dağ bile görse parçalanırdı.

Büyük bir kanadı doğuyu da kapladı, batıyı da; Mustafâ o heybet yüzünden kendinden geçti.

3770. Cebrâîl, Peygamber'in, heybetten, kendinden geçtiğini görünce geldi, onu kucakladı.

O mehâbet, yabancıların payı; bu lütufsa dostlara bedâvaca verilegelmiş.

Pâdişahlar, tahtlarına oturunca, ellerinde kılıçlar bulunan çavuşlar nöbet dururlar, halkı korkuturlar.

Ellerinde sopalar, mızraklar, kılıçlar vardır; arslanlar bile korkarlar da tir tir titrerler.

O çavuşların sesleri, çevgenlerin sesleri, öyle heybetlidir ki canlar, o korkuyla ürker de sölpür gider.

Bu, halkın ileri gidenlerinin de, geri kalanlarının da, yol geçitlerinde, pâdişahlar pâdişahından haber almaları içindir.

Bu heybet, halkın geri kalanlarının, başlarına ululuk külâhını giymemelerini sağlar.

Böylece de onların benliğini, bizliğini kırar geçirir; yalnız kendini gören bencil nefis, az fitneler düzer, az kötülük yapar.

Pâdişâhın kahrını, gücünü herkes anlar da şehir emîn olur.

Böylece de o istekler, nefisteki o dilekler ölür; pâdişâhın heybeti, o kötü işlere engel olur.

3780. Ama pâdişah, husûsî meclisine geldi mi, o heybet kahr mı, yahut o mecliste kısas olur mu?

Orada hilim içinde hilim vardır; orada rahmet coşar, köpürür; orada çenkten, neyden başka birşeyin coşup köpürmesini duyamazsın.

Korku davulu savaş çağında çalınır; zevk çağındaysa oradaki yakın kişilerce çenk sesi duyulur.

Hesap divânı halkadır; o peri yüzlü güzellerse kadehe eşir dosttur.

O zırh, o miğfer, ancak savaş içindir; şu ipek elbiselerle çalılarsa pâdişâhın husûsî meclisinde giyilir, çalınır.*

* A cömert er, bu sözün sonu yoktur; artık bitir; doğru yola götürmeyi Allâh, daha da iyi bilir.

* Ahmed'deki o batıp giden duygu, şu solukta uyumuştur; Yesrib toprağının altında yatmaktadır.

* Fakat o saflar yaran ulular ulusu huy, hiç değişmemiştir; "Gerçeklik makaamında" oturmaktadır.

Değişenler, bedene âit huylardır; değişme yeri bedendir; ölümsüz cansa apaydın güneştir.

* Hiç mi, hiç değişmez; doğuda değildir ki; hiç başka şekle dönmez; batıda da değildir ki.

3790. * Güneş, zerre yüzünden, hiç kendinden geçer mi? Mum, pervâne yüzünden hiç aklını yitirir mi?

* Savaş sözü, türkçe olarak "çalış" olarak geçiyor.

* Ahmed'in bedeni, o canla bilgilydi; bu değişmeysel ancak bedene âittir.

* Hastalık gibi, uyku gibi, deri gibi hani. Can bu sıfatlardan tertemizdir, aparı.

* Zâten gücün yok ya; canın sıfatlarını söylesem, şu varlığa da, şu mekâna da depremler düşer.

* Tilkisi, bir soluk coştı, köpürdüyse, o solukta, anlaşılır ki can arslanı uyumuştur.

* Uyumaktan münezzehe olan o arslan uyumuştı; işte sana korkunç olmakla beraber yumuşak bir arslan.

* Arslan öylesine bir yumuşak görünür ki şu köpekler, onu artık ölmüş gitmiş sanırlar.

* Yoksa âlemde kimin gücü - kuvveti olabilirdi ki zayıf bir kişiden bir ot, bir içi boş kamış parçası kapabilsin.

* O görüşten Ahmed'in ancak avucu kaşındı, köpüğü bulandı; deniziyse, o köpüğe vuran, o köpükten parlayan güneş yüzünden coştı - köpürdü.

* Ay, baştan başa ışıklar veren, nurlar saçan bir elden ibaretken eli - avucu yoksa ne çıkar, olmayıversin de.

3800. * Ahmed, o ulu kanadı açsaydı Cebrâîl, ebedî olarak kendinden geçer, bir daha kendisine gelemezdi.

* Ahmed, Sidre'den, Cebrâîl'in son durağından, onun sınırından geçerken,

* Haydi dedi, ardımdan uç. Cebrâîl, yürü - yürü dedi; ben senin eşin, eşidin değilim.

* Ahmed, tekrar ona, gel ey perdeleri yakıp yandıran, daha ben, uçacağım yerin yücesine varmadım dedi.

* Cebrâîl, o benim ışığı güzel dostum dedi, bir kerecik kanat çırsam kolum - kanadım yanar gider.

* Bu hikâye, insana şaşkınlıklar içinde şaşkınlıklar verir; has kişiler, daha has olanların haline karşı şaşkınlığa düşer mi, düşer.

* Ama buradaki şaşkınlıklar da tamamiyle oyundur, oyuncaktır âdetâ; kaç canın var? Ondan haber ver; burası, canla - başla oynayış yeri.

* Ey Cebrâîl, yücesin, üstünsün ama ne pervânesin sen, ne de mum.

* Mum uyandı da pervâneyi çağırdı mı, pervânenin canı, yandıktan çekinemez.

* Bu tersine sözü, bu şaşkınlık veren bahsi göm çukura; sen de tersine davran da arslanı yaban eşeğine avlat.

3810. * İçinden sözler alıp saçtığın tulumun ağzını kapat; olmayacak, söylenmeyecek sözlerin tağarcığını açma.¹

* Cüzü'leri henüz yeryüzünden vazgeçmemiş kişiye, bu sözler ters gelir, saçma görünür.²

* Ey garîb olarak onların evlerine konmuş dostum, onların gi-dişlerine uy, aykırı davranma.³

* Dilediklerini ver; onları râzı et ey onların yerlerine konmuş, orasını yurd edinmiş olan dost.

* Pâdişâha ulaşıncaya, ona bir güzelce nazlanmaya başlayın-caya dek, ey Rey'li, Maraga'lıyla hoş geçin.

* Ey Mûsâ, zamanın Firavun'una karşı yumuşak söz söylemek gerek, yumuşaklık göstermek gerek.

* Kaynayan yağa su dökersen ocağı da harâb edersin, tence-reyi de.

* Yumuşak söyle; doğru sözden başka bir söz de söyleme; yu-muşak sözlerle vesveseler satmaya kalkışma.

* İkinci çağı geldi; sözü kısa kes ey ikinci çağın yüzyılı bile uyandıran er.

Toprak yemeye alışmış kişiye, şeker daha iyi, daha güzel de; bozgunluk verecek yumuşaklıkta bulunup ona toprak sunma.

3820. Sen, harfe de boş verirsin, sese de; onlara aldırış bile etmez-sin, onlardan çok üstünsün ama, can sözüne de can bahçesisin.

* Şeker kamışlığındaki şu eşek başı, nice kişiyi, tiken olup da-lamıştır.

Nice kişi, onu uzaktan görmüştür de orada ancak o var zan-nına düşmüş, altolmuş koç gibi geri - geri gitmiştir.*

Harfin görünüşünü, sözün duyuluşunu, mânâ bağına, o güzelim bahçeye dikilmiş eşek başı bil.

* Ey Hak ziyâsı Husâmeddin, şu eşek başını getir de o kavun, karpuz bostanına dik.

* Eşek yüzüldüğü yerde ölüp gitti, sen de onun başını getir, dik de bostana başka bir gelişme bağışlasın.

* İşte, bizden şekil düzmek, sendense o şekle can vermek. Yok - yok, yanlış; zâten bu da senden, o da senden.

* Ey apaçık görünüp duran güneş, gökte zâten övülmüşsün; yeryüzünde de ebedî olarak övüledur.

¹ "Olmayacak, söylenmeyecek sözlerin tağarcığı" diye çevirdiğimiz söz, me-tinde, "enbân-ı kalmâşist" diye geçiyor. "Kolmaş, kalmaş" türkçedir.

² Bu beyitte de "kolmaşist" diye geçiyor.

³ Bu ve bundan sonraki beyit arapçadır.

* "Koç" sözü türkçe olarak geçiyor.

* Övüledur da yeryüzündekiler, yüce göklerdekiyle bir gönül-
lü, bir kibleli, bir huylu olsunlar.

* Ayrılık kalksın, ikilik şirki yok olsun; mânevî varlıkta an-
cak birlik mevcuttur.

3830. * Benim canım, senin canını tanıdı mı, baştan geçenlerin bir
olduğunu ikisi de hatırlar.

* Yeryüzünde Mûsâ'la Hârûn kesilirler; sütle bal gibi birbir-
lerine karılırlar, bir olurlar.

* Azıcık tanıyıp inkâra düşenin münkirliği de, birliği örten
bir perde olur ancak.

* Tanıdıktan sonra yüzünü çevirenin şükretmeşiğine o Ay
kızdı.

* Bu yüzden kötü can, Peygamber'in canını tanımadı da ayak
dirmekle girişti.

* Bunların hepsini okudun ya; "O'nun eşidi yoktur" âyetini bir
daha oku da ateşe tapan şu kartalmışın inadını bil.

* Ahmed'in sûreti, âleme ışık vermeden önce, Ahmed nurlu
yüzünü göstermeden, onun sıfatları, huyları, her kâfirin boynuna
asılmış, koluna bağlanmıştı.

* Böyle bir zât var, gelecek derlerdi; yüzünün hayâliyle gönül-
leri titrer, yürekleri çarpardı.

* Ey insanların Rabbi, ne kadar mümkünse o kadar tez getir,
göster onu diye secde ederlerdi.

Ahmed'in adıyla fetih dilerler, düşmanlarını bu suretle alt-
ederler, baş aşağı getirirlerdi.*

3840. * Nerede korkunç bir savaş olsa, Ahmed'in döne-döne saldı-
rışı, onlara yardım ederdi.

* Nerede onulmaz, geçmez bir yara, bir hastalık belirse, onu
anı, şifâ veren bir ilaç olurdu.

* Yollarında resmi, gönüllerinde, kulaklarında, ağızlarında
vasfı vardı.

* Fakat her çakal, onun sûretini nereden bulacak; bulsa bulsa,
ancak o sûretin fer'ini bulur, bir hayâl elde edebilir.

* Onun sûreti bir divarın yüzüne vursa, divarın gönlünden,
gönül kanı damlar.

* Sûreti, divara öylesine kutlu gelir ki divar bile hemencecik
iki yüzlülükten kurtulur.

* O iki yüzlülük, gönülleri temiz kişilerin bir yüzlülüklerine
karşı, divara ayıp gelir.

* Beyitte "düşman", "Yağı" tarzında türkçe geçiyor.

* Ama kâfirler onu gözleriyle görünce, bütün bu ululanmayı,
ağırlamayı, bütün bu sevgiyi sanki yel aldı götürdü.

* Kalp altın ateşi gördü, bir solukta karardı gitti; kalp, ner-
den, nasıl kalbe yol bulabilir ki.

* Kalp, mehenk taşına iştihaklarını söyler, lâflar eder, böy-
lece de kendisine inananları şüpheyeye düşürür.

3850. * Adam olmayan herkes, onun düzen tuzağına düşer; her aş-
ğılık kişide böyle bir şüphe belirir.

* Böyle adam, bu der, tertemiz, hâlis geçer akça olmasaydı
mehenk taşını ister miydi hiç;

* O, mehenk taşını ister ama, kalp olduğu meydana çıkmaya-
cak kadar ister.

* Ama kalbin kalp olduğunu belirtemeyen taş, ne mehenk ta-
şıdır, ne biliş, anlayış nûru.

* Her kaltabanın hatırı için yüzdeki aybı gizleyen ayna,
3855. * Ayna değildir, münâfiktir o; elinden geldikçe bu çeşit ay-
nayı arama.

(Ş E R H)

3754. beyitten sonraki bahis. Hz. Muhammed (S. M.) - Cebrâil. "Müslim" de, LIII. sürenin (Necm) 11 ve 18. âyetlerinin tefsirinde, Hz. Muhammed'in (S. M.) Cebrâil'i, kendi sûretiyle gördüğüne, altı yüz kanadı olduğuna dâir iki hadîs tahrîc etmektedir. Aynı sürenin 11 - 18. âyetlerinin tefsirinde de İbn Abbâs, Hz. Rasûl-i Ekrem'in, Cebrâil'i, iki kere kendi sûretiyle gördüğünü rivâyet etmektedir. Cebrâil'in, her vakit Hz. Rasûl'e insan sûretinde geldiği, bir sefer, kendi sûretinde gelince göğün ufkunun tamamıyla örtüldüğü de aynı kitaptaki hadîsler arasındadır (c. I, İst. Mat. Âmire - 1329, s. 109 - 111). Cebrâil'in (A. M.), Hz. Rasûl'e insan şeklinde geldiği, Hz. Rasûl'ün, Cebrâil'i, kendi sûretiyle görmek istediği, bir kere gökte, doğu tarafında, kendi sûretiyle görüldüğü, ufkun, batıya dek kapandığı, Hz. Rasûl'ün, o heybetten bayıldığı, bir kere de gökyüzünde gördüğü hakkında da hadîsler vardır (Mecma'ul - Beyan; IX, s. 14 - 176).

3763 - 3764. "Biz ileri gidenlerin son gelenleriyiz." III. cildin 1128. beytinin şerhine bk.

3765. İnsan - Dünya. Hukemâ mesleğine uyanlar, yani İslâm filozofları insanı, "Küçük âlem" sayarlar. Onlarda göklerde ve yeryüzünde neler varsa, hepsinin de küçük bir örneği insanda vardır. Sûfilere, âlemin özünü - özetini insan kabul ettikleri ve âlemden maksadın, insan olduğuna inandıkları için büyük âlem, onlarca insandır (I. cildin 2516. beytinin şerhine bk.).

3785. Doğru yola götürmeyi. Bu ibâre arapçadır.

3786. Yesrib. Medine'nin eski adıdır. Bu adın, Nûh Peygamber'in oğullarından Sâm'ın evlâdından birinin adı olduğu, orada ilk olarak bu zâtın oturduğu cihetle şehre, onun adının verildiği rivâyet edilmiştir. Anlamı, bozulmuş ve helâk oluş bulunduğu Hz. Peygamber, hicretten sonra, şehre tertemiz şehir anlamına "Tıybe" ve "Tâbe" adını taktılar (Kaamûs terc. İst. Mat. Âmire - 1305 H. c. I, s. 82). Sonraları, Peygamber'in şehri anlamına "Medinet'ün - Nebi", Nûrlanmış şehir anlamına "Mednet'ül - Münevvere, Medine-i Münevvere" ve kısa söylenişle "Medine" denmiştir. Hz. Peygamber'in medfenleri Medine'dedir.

3787. Ulular ulusu huy - Gerçeklik makaamı. Hz. Peygamber hakkında LXVIII. (Kalem) sürenin 4. âyetinde "Ve şüphe yok ki sen, pek büyük bir ahlakâ sâhipsin elbette" buyrulmaktadır. "Ulular ulusu huy" sözüyle bu âyet-i kerîmeye işaret ediliyor. LIV. sürenin (Kamer) 54 - 55. âyetlerinde, Tanrı'dan çekinenlerin cennetlerde, ırmakların başlarında, gerçeklik makamında, çok kudretli pâdisâhın, mânâ bakımından, yanında bulunacakları bildirilmektedir. Beyitte bu âyetlere de işaret edilmekte, son âyetten lâfzî ıktibas yapılmaktadır.

3789. Doğuda, batıda değil. XXIV. sürenin (Nûr) 35. âyetinde geçer, ve beyitte lâfzî ıktibas vardır. Âyet-i kerîmede, "Allâh, göklerin ve yeryüzünün nû-

rudur, nûru, bir kandil konan yere benzer; orada bir kandil var; kandil bir sırca içinde; o sırca da parıl parıl parlayan bir yıldız benzer..." denmektedir ki âyette, "nurunun benzeri", imân, Hz. Muhammed (S. M.) Allâh'a itâat, doğuda, "batıda olmayış" da tam tenzih ve tam teşbih, Mûsevillîğe ve Hıristiyanlığa meyiletmeyen "Tevhid dîni - İslâm" olarak tefsir edilmiştir.

3790 - 3818. Mevlânâ, bu beyitlerde, hilkatın gayesi olan Hz. Muhammed'in (S. M.) Cebrâil'in melek sûretini görünce kendisinden geçmesinin zâhiri birşey olduğunu gerçekteyse Hz. Muhammed'in ululuğuna karşı Cebrâil'in kendinden geçtiğini, çeşitli buluşlar ve benzetişlerle canlandırıp anlatmaktadır. Bu arada, Cebrâil'in, bir yere gelince, buyur yâ Muhammed, yürü; burası benim gelebleceğim son yerdir; burayı aşarsam yanarım dediğini de hatırlatmaktadır (Bihâr'ül - Envâr, c. XVIII, s. 346. I. cildin 1589. beytinin şerhine de bk.). 3815. beyitte, Mûsâ ve Hârun Peygamberlerin, Firavun'a gönderilirken, XX. sürenin (Tâhâ) 44. âyetinde bildirildiği gibi, ona yumuşak bir tarzda hitap etmelerinin emredildiğini bildirmekte ve âyetten ıktibasta bulunmaktadır. 3816 - 3817. beyitlerde, Hz. Peygamber'e, "Allâh'ın rahmetiyle onlara karşı yumuşak davran, yoksa kaba ve katı yürekli olsaydın mutlaka yanından ayrıлып giderlerdi; başla onları, yarlıganmalarını dile onların; iş hususunda danış onlarla. Fakat işe girişmeyi de kurdun mu dayan Allâh'a. Şüphe yok ki Allâh, dayananları sever" buyrulduğunu hatıra getirmektedir (III; Âli İmran, 159).

3812 - 3813. beyitler. Hz. Ali'nin "Huseyn, bir şehirde garîb olunca orahların edepleriyle edeplen, onlarla uzlaş, geçin" meâlindeki beyitle başlayan şiirini hatırlatmaktadır (Eulak - 1251; s. 10).

3814. Maragalı - Reyli. Maraga, Azerbaycan'da bir şehirdir. Rey, Tehran'a yakın olan ve harabesi hâlâ mevcut bulunan bir şehirdir (Mu'cem'ül - Büldan; c. II, Tehran - 1965; s. 890 - 891; c. IV, s. 476 - 477). Farsçada "Reyli - Maragalı" sözü, iki zıt adamı, iki zıt şeyi bildirmek için kullanılır. Bu zıtlık, türkçede, uzaklığı dolayısıyla atla gidilmesi pek mümkün olmayan Van şehri hakkında evvelce söylenen "Eyne Van, eyne boz beygir" sözü gibi bir atasözü olsa gerektir. Yahut Maragalılarla Reyliilerin yaşayış, ahlâk ve âdet bakımından zıt olduklarından bu söz söylenegelmiştir.

3818. beyit, "Mesnevi"yi yazdırırken ikinci çağının geldiğini, vaktin geçtiğini bildirmekte, yahut da yaşlarının ilerlediğini, ecelin yaklaştığını ifade etmektedir.

3821. beyitte korkuluk olarak bostanlarda, bir sopaya geçirilen eşek başını, mânâyı gizleyen harfe, söze benzetiyor.

3824. beyitte Çelebi Husâmeddin'e "Hak ziyâsı" vasfıyla hitap ederken "Husâm" sözünün kılıç anlamına geldiğini, kılıcın da parlıtısı bulunduğunu hatırlatmakta, sonraki beyitlerdeyse O'nu güneş benzetmekte, 3831. beyitte Hz. Peygamber'in, Tebük gazâsına giderlerken Medine'de, yerlerine Hz. Ali'yi halife bıraktıkları vakit, Hz. Ali'ye, "Râza değil misin ki sen bana, Mûsâ'ya Hârun ne ne menziledesin o menziledesin; ancak benden sonra peygamber yok" buyurdularını işaret etmektedir (Seyyid Murtaza'l - Huseyni: Fadâil'ül - Hamse; Ne-sef - 1383 H. c. I, s. 299 - 317. Buhâri, Müslim, Tirmizî, Müstedrek, Müsned, Hâsâls, Tabakaat V. s. den naklen).

3833. beyitte, XIV. sûrenin (İbrahim), "Hanî Rabbiniz size, andolsun ki nimetlerime şükredersiniz arttırırım ve andolsun ki nankörlük ederseniz şüphe yok ki azâbım pek çetindir diye hükmünü bildirmiştir" meâlindeki 7. Âyet-i kerimesihe işâret edilmektedir.

38355. Beyitte CXII. sûre olan ve 4 Âyetten ibâret bulunan Tevhîd (İhlâs) sûresinin 3. Âyet-i kerimesinden lâfzî ıktibas vardır.

3836 ve devamı. Hz. Peygamber'in (S. M.), önceki peygamber tarafından tebşir edildiğini bildirmektedir. II. sûrenin (Bakara) 89. Âyet-i kerimesinde, evvelce, savaşlarda, üst olmak için, kitaplarında geleceği müjdelenen peygamber hürmetine duâ edenlerin, onların inandıkları kitabı tasdiyk eden bir kitapla Hz. Muhammed (S. M.) gelince onu inkâr ederek kâfir oldukları bildirildiği gibi LXI. sûrenin (Saf) 8. Âyet-i kerimesinde de Hz. İsa'nın (A. M.), İsrâiloğullarına, Tev-rât'ı tasdiyk etmek ve kendisinden sonra Ahmed adlı bir peygamberi müjdelemek üzere geldiğini bildirdiği, fakat Hz. Muhammed, apaçık delillerle gelince o delillere büyü dedikleri bildirilmektedir. 3839. beyitte II. sûrenin 89. Âyetinden lâfzî ıktibas vardır.

3840. Kerrâr. Döne - döne, saldırıp çekildikten sonra hücum eden anlamına gelir; Hz. Ali'nin lâkabıdır; kendisine Hayder-i Kerrâr denir. Beyitte Hz. Peygamber'in bu sıfatla anılması, tekrar tekrar, Allâh'a, onun adıyla tevessül edildiğindedir. Aynı zamanda Hz. Peygamber'le Hz. Ali'nin, bir çok hadislerde, aynı nûrdan olduklarına da işâret vardır (Seyyid Süleymân-ı Belhî, Yenâbi'ul-Mevedde; İst. Şirket-i İrânîyye Mat. 1302; s. 52 - 56).

İkinci Cildin Sonu

İNDEKS